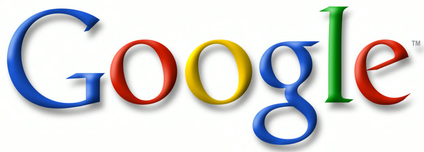
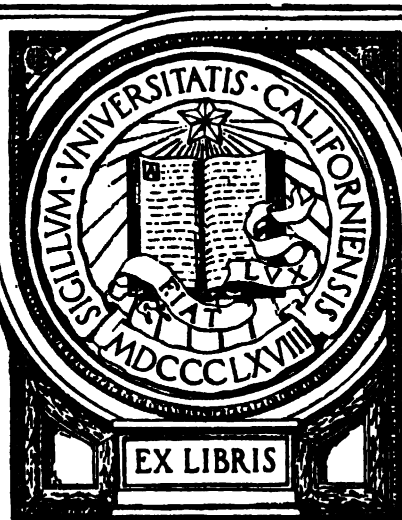

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

TIJDSCHRIFT

DER

VEREENIGING TOT BEVORDERING

DER

GENEESKUNDIGE WETENSCHAPPEN.

TIJDSCHRIFT

DER

VEREENIGING TOT BEVORDERING

DER

GENEESKUNDIGE WETENSCHAPPEN

IN

NEDERLANDSCH INDIË,

JAARGANG IV.

BATAVIA,

LANGE & Co.

1855.

INHOUD

VAN DEN

VIERDEN JAARGANG

EXTRAKT UIT DE NOTULEN

DER

ALGEMEENE VERGADERING

GEHOUDEN DEN 28STEN OKTOBER 1854 TEN HUIZE VAN DEN HEER

G. WASSINK.

Tegenwoordig zijn de HH.

G. WASSINK, *President.*
P. BLEEKER, *Vice-president.*
D. DOIJER, *Sekretaris.*
B. E. J. H. BECKING, *Thesaurier.*
J. HARTZFELD, } *Dirigerende Leden.*
C. J. SERLÉ, }
G. J. FILET, }
J. J. GöRING, }
J. C. SCHRöDER, } *Gewone Leden.*
A. DE VOS, }
A. E. WASKLEWIEZ, }

De heer C. W. B. VOIGT woonde de vergadering als gast bij.

De President opent de vergadering met de belangrijke mededeeling, dat Zijne Excellentie, de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Mr. A. J. DUYMAER VAN TWIST het beschermheerschap der Vereeniging met welwillendheid op zich genomen heeft en wenscht de Vereeniging geluk met dit blijk zoowel van onderscheiding als hooge belangstelling van het hoofd des bestuurs, onder wiens zegenrijken invloed vele der thans bestaande wetenschappelijke instellingen tot stand kwa-

men en de reeds bestaande zich uitbreiden en in bloei toenemen.

De President doet een kort verslag van de notulen der gehoudene bestuursvergaderingen en deelt hieruit mede:

dat tot dirigerende leden benoemd zijn:

S. L. BLANKENBURG,
P. BLEEKER,
D. PEEREBOOM VOLLER,
H. A. SCHREUDER,
P. J. MAIER,
C. J. SERLÉ,
J. HARTZFELD,

dat als leden van het bestuur opvolgend zijn afgetreden door vertrek naar elders

W. BOSCH, *President.*
H. RAVENSWAAIJ, *Thesaurier.*
D. W. ROST VAN TONNINGEN, *Adjunkt-Sekretaris.*

dat tot vervulling der ontslane vakaturen gekozen zijn:

» President G. WASSINK, Vice-president.
» Vice-president P. BLEEKER, Dirig. Lid der Vereeniging.
» Thesaurier B. E. J. H. BECKING, Gewoon Lid der Vereeniging.

terwijl de betrekking van Adjunkt-Sekretaris onvervuld is gebleven.

dat als dirigerende leden zijn afgetreden, deels door vertrek naar elders, deels om andere redenen

H. A. SCHREUDER,
S. L. BLANKENBURG,

zoomede de gewone leden:

W. BOSCH,
G. EISINGER,
A. J. D. STEENSTRA TOUSSAINT,
J. P. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL.

dat in betrekkelijk korten tijd 47 nieuwe inteekenaren op het tijdschrift bijkwamen, waaronder het Ministerie van Koloniën voor 3 exemplaren;

dat van wege Z. E. den Minister van Koloniën de Vereeniging ten geschenke ontvangen heeft het 1ste en 2de deel van Dr. JUNGHUHN, getiteld: *Plantae Junghuhnianae* etc.

De President doet daarna verslag van den finantielen toestand der Vereeniging, waaruit blijkt, dat, na inning der verschuldigde gelden voor den 3den jaargang van het tijdschrift, de kas een batig saldo zal bezitten.

Omtrent het Tijdschrift zelf merkt de President aan, dat daaraan door de meer en meer toenemende medewerking van vele geneesheeren en pharmaceuten in den vervolge, eene uitbreiding zal gegeven worden overeenkomstig den staat der geldmiddelen, meenende hij nu reeds de verzekering te kunnen geven, dat de 4de jaargang, waarvan het begin ter perse ligt, uit drie lijvige boekdeelen bestaan zal.

Na mededeeling van den voorraad voor den druk bestemde bijdragen, waaronder eenige topographiën van tot dusverre uit een wetenschappelijk oogpunt weinig bekende plaatsen in den Indischen Archipel, herdenkt de President, hoe bij de komst van den heer W. BOSCH in Indie de wetenschap kwijnde en wat door hem in het werk gesteld werd, om dien toestand op te heffen, — wijzende hij onder anderen op het ontstaan van het geneeskundig konversatorium, dat, wat inrigting en doel betrof, veel te wenschen overlatende echter den grond gelegd had, waaruit de geneeskundige vereeniging geboren werd. Zonder in nadere beschouwingen te treden ten opzigte der redenen, die tot het onstaan dier Vereeniging den aanstoot gaven, welke beschouwingen buiten het bereik der voorgenomene taak liggen, meent de President hulde te moeten brengen aan de verdiensten van den heer BOSCH.

De aandacht wordt nu bepaald op hetgeen aanleiding gaf tot de vereenvoudiging van de wetten aanvankelijk op de leest als die in Nederland geschoeid, op den bloei der Ver-

eeniging en op hare vrucht, het Tijdschrift, dat wel is waar op geene volmaaktheid aanspraak makende, echter de bewijzen bevat, dat de geneeskunde in deze gewesten op eene wijze beoefend wordt, die voor de toekomst veel belooft. Het zal toch geene aanmatiging kunnen genoemd worden, zegt de President, wanneer ik bij de herinnering aan de vele moeijelijkheden, waaraan we hier bij het uitgeven van boekwerken onderhevig zijn, de opmerkzaamheid vestig op het gehalte van vele stukken, op hunne praktische strekking en hunne lokale kleur; — de sluijer waarachter de hijgiène, de kennis der zeden en gewoonten der bevolking van deze door de natuur met milde hand gezegende landen verborgen ligt, wordt dusdoende van lieverlede opgeheven en bijgevolg het welbegrepen belang van het Moederland in verband tot hare rijke bezittingen behartigd. De vervulling dezer edele taak Mijne Heeren! vervolgt de President is dus het doel, dat wij allen, ieder op zijne wijze, beöogen, daarbij indachtig, dat vele handen het werk ligt maken; — onze veelzijdige werkkring biedt ons daartoe ruimschoots de gelegenheid aan, zonder dat het noodig is ons te verdiepen in beschouwingen of bespiegelingen van bijzonderen aard of ons te begeven op het glibberig staatkundig terrein, waarop wij niet te huis behooren.

. . . .

De President uit den wensch de Vereeniging in betrekking te stellen met andere genootschappen, waarin de vergadering deelt.

De Vice-President vraagt het woord en stelt voor het Tijdschrift aan andere genootschappen in ruiling aan te bieden en daarna, wanneer de Vereeniging bekendheid hebben zal, de uitstekendste geneeskundigen tot korresponderende leden te benoemen. Aangenomen.

De President doet het voorstel eene bibliotheek aan te leggen uitsluitend voor de Vereeniging. Wordt besloten eene

bibliotheek op te rigten, gedeeltelijk uit vrijwillige bijdragen, gedeeltelijk uit het batig saldo ter beschikking. De Sekretaris wordt uitgenoodigd, de betrekking van bibliothekaris op zich te nemen.

Tot gewoon lid en onmiddelijk daarna tot dirigerend lid wordt benoemd de heer C. W. B. Voigt, terwijl verder worden voorgesteld te benoemen tot

Honoraire Leden.

J. P. C. Ruloffs, Staatsraad in buitengewone dienst, Vice-president van den raad van N. I., R. O. N. L.

Jhr. F. V. A. Ridder de Stuers, Luit. Generaal, Adjudant des Konings in buitengewone dienst, Kommandant van het O. I. Leger, Ridder Mil. Wil. Orde 3de kl., R. O. v. d. Ned. Leeuw, R. met de Ster der Orde van de Eikenkroon, R. der O. van St. Maurits en St. Lazarus van Sardinië, Kommandeur der Orde van het Legioen van Eer van Frankrijk, Lid van het Batav. Genootschap van K. en W. enz.

Mr. A. Prins, Algemeene Sekretaris van het Gouvernement, Lid v. h. Bat. Gen. v. K. en W., Lid der Nat. Vereeniging in N. I.

E. de Waal, Fungd. Algemeene Sekretaris v. h. Gouvern.

Korresponderende Leden.

Dr. W. Bosch, Chef der Geneesk. dienst met verlof in Holland, Honorair Lid der Nat. Ver. in N. I., Oud President der Geneesk. Vereeniging en van het Bat. Gen. v. K. en W., R. O. N. L.

Dr. J. F. Kerst, Eerste Officier van gez. 1ste kl. R. O. N. L. Kommand. Orde van de Eikenkroon.

Dr. A. W. M. van Hasselt, Officier van gez. 1ste kl., R. O. Eikenkroon.

Dr. J. H. van den Broek, Offic. van gez. 1ste kl. R. O. N. L.

(Leeraren aan 's Rijks Kweekschool voor Militaire geneeskundigen te Utrecht.)

Gewone Leden.

J. J. Altheer, Apotheker 3de kl., Lid. d. Nat. Ver.
C. A. Bensen, Offic. v. gez. 2de kl., Lid. d. Nat. Ver.
J. C. J. Hellmuth, Offic. v. gez. 2de kl., Lid. d. Nat. Ver.
E. A. Lange, Offic. v. gez. 1ste kl., Lid Bat. Gen. v. K. en W.
J. M. van Leer, Offic. v. gez. 1ste kl., Lid d. Nat. Ver. Lid Bat. Gen. v. K. en W.
L. Lindman, Offic. v. gez. 1ste kl.
E. F. Meijer, Offic. v. gez. 3de kl.
O. Mohnike, Offic. v. gez. 1ste kl., Lid d. Nat. Ver., Lid Bat. Gen. v. K. en W. R. O. N. L.
Dr. P. L. Onnen, 1ste stadsgeneesheer te Soerabaija, Lid Nat. Ver., Lid Bat. Gen. v. K. en W.
J. C. Ploem, Partikulier geneesheer te Boeijoelalie.
F. C. Schmitt, Offic. v. gez. 1ste kl., Lid Nat. Ver.
W. H. Smit, Dirig. Offic. v. gez. 2de kl. bij Zr. Ms. Marine, Besturend Lid der Nat. Ver. N. I., R. O. Eik.
F. W. F. Scholl, Offic. v. gez. 1ste kl.
F. L. W. Vogler, Offic. v. gez. 1ste kl. Lid Nat. Ver. in N. I., Lid Bat. Gen. v. K. en W.

welke allen als zoodanig worden benoemd.

De Sekretaris wordt uitgenoodigd een uittreksel der notulen voor het Tijdschrift te leveren.

De avond wordt door een' vriendschappelijken maaltijd ten huize van den President besloten.

Mij bekend:
De Sekretaris,
D. DOIJER.

NAAMLIJST

DER LEDEN

VAN DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER GENEESKUNDIGE WETENSCHAPPEN IN N. I. OP DEN 15den MAART 1855.

BESCHERMHEER:

Zijne Excellentie Mr. A. J. Duymaer van Twist, Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en Ridder met de Ster der Orde van de Eikenkroon.

Bestuur.

G. Wassink, President der Vereeniging, Hoofd-redakteur van het tijdschrift, Vice-president van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Lid der Natuurkundige Vereeniging in Nederlandsch Indië, Dirigerend Lid der Nederlandsch Indische Maatschappij van Nijverheid, R. M. W. O., R. O. N. L., Chef over de geneeskundige dienst.

Dr. P. Bleeker, Vice-president, President der Natuurkundige Vereeniging, Hoofdredakteur der tijdschriften uitgegeven door de Natuurkundige Vereeniging en Nederlandsch Indische Maatschappij van Nijverheid, Lid der Keizerlijke

Akademie van Natuur-onderzoek te Breslau en andere geleerde Genootschappen, Sekretaris van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, R. O. N. L., Dirigerend Officier van gezondheid 2de klasse.

Dr. D. Doijer, Sekretaris, Officier van gezondheid 2de klasse, Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

B. E. J. H. Becking, Thesaurier, Officier van gez. 2de kl.

Dirigerende Leden.

Dr. J. Hartzfeld, Officier van gez. 1ste kl., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Lid der Natuurkundige Vereeniging in N. I.

P. J. Maier, Apotheker 1ste klasse, Eerste Laborant bij het scheikundig Laboratorium, Direkteur en Bibliothekaris van het museum der Natuurk. Vereeniging, Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Dirigerend Lid der Indische Maatschappij van Nijverheid.

D. Peereboom Voller, 2de stadsgeneesheer te Batavia, Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

C. J. Serlé, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen R. O. N. L.

C. W. R. Voigt, Dirigerend Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Lid der Natuurkundige Vereeniging, R. M. W. O. 4de kl.

Honoraire Leden.

Mr. A. Prins, Algemeene Sekretaris van het Gouverne-

ment, Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Lid der Natuurkundige Vereeniging in N. I.

J. P. C. Ruloffs, Staatsraad in buitengewone dienst, Vicepresident van den Raad van N. I., R. O. N. L.

Jhr. F. V. A. Ridder de Stuers, Luit. Generaal, Adjudant des Konings in buitengewone dienst, Kommandant van het O. I. Leger, Ridder der Mil. Wil. O. 3de kl. R. O. v. d. Ned. Leeuw, R. met de Ster der Orde van de Eikenkroon, R. der O. van St. Maurits en St. Lazarus van Sardinië, Kommandeur der Orde van het Legioen van Eer van Frankrijk, Lid van het Bataviaasch Genootschap van K. en W. enz.

E. de Waal, Fgd. Algemeene Sekretaris van het Gouvernement.

Korresponderende Leden.

Dr. W. Bosch, Chef der Geneesk. dienst met verlof in Holland, Honorair lid der Natuurkundige Vereeniging in N. I., Oud President der Geneesk. Vereeniging en van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, R. O. N. L.

Dr. J. H. van den Broek, Officier van Gezondheid 1ste kl., R. O. N. L.

Dr. A. W. M. van Hasselt, Officier van Gezondheid 1ste kl., R. O. Eikenkroon.

Dr. J. F. Kerst, Eerste Officier van Gezondheid 1ste kl., R. O. N. L., Kommandeur der Orde van de Eikenkroon.

} Leeraren aan 's Rijks Kweekschool van Militaire Geneeskundige te Utrecht.

Gewone Leden.

J. J. Altheer, Apotheker 3de kl., Lid van de Natuurkundige Vereeniging.

C. A. Bensen, Officier van Gezondheid 2de kl., Lid der Natuurkundige Vereeniging.

S. L. Blankenburg, Officier van Gezondheid 1ste kl., Inspecteur der Vaccine in de 1ste mil. afd. op Java, Lid der Natuurk. Vereeniging en van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

J. G. X. Broekmeijer, Officier van Gezondheid 2de kl., Lid der Natuurk. Vereeniging, Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

G. F. Charlier, Officier van Gezondheid 2de kl.

G. J. Filet, Officier van Gezondheid 2de kl. Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Lid der Natuurk. Vereeniging.

J. T. Gijsbers, Officier van Gezondheid 2de kl.

J. J. Goring, Civiel apotheker te Batavia.

P. F. W. Goring, Idem.

J. F. Grone, Apotheker 2de kl.

J. C. J. Hellmuth, Officier van Gezondheid 2de kl., Lid der Natuurk. Vereeniging.

W. W. Johnston, Partic. geneesheer te Batavia.

E. A. Lange, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

N. Lange, Stads-apotheker te Batavia, besturend Lid en Thesaurier van het Bataviaasch Genootsch. van Kunsten en Wetenschappen.

J. M. van Leer, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid der Natuurk. Vereeniging in N. I. Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

L. Lindman, Officier van Gezondheid 1ste kl. R. M. W. O. 4de kl.

E. W. A. Ludeking, Officier van Gezondheid 2de kl.

O. Mohnike, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid der Natuurkundige Vereeniging in N. I., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen R. O. N. L.

E. F. Meijer, Officier van Gezondheid 3de kl.

Dr. P. L. Onnen, Stadsgeneesheer te Soerabaija, Lid der Natuurk. vereeniging in N. I. en Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

J. C. Ploem, Partik. geneesheer te Boeijalalie.

H. Ravenswaaij, Apotheker 2de kl. Lid der Natuurk. vereeniging in N. I.

M. Th. Reiche, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid der Natuurk. vereeniging in N. I. Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

D. W. Rost van Tonningen, Landbouwkundig Chemist, Besturend lid der Natuurk. Vereeniging in N. I., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

F. Schmitt, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid der Natuurk. Vereeniging in N. I., Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

F. C. Schmitt, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid Natuurk. Vereeniging in N. I.

F. W. F. Scholl, Officier van Gezondheid 1ste kl.

J. C. Schröder, Civiel apotheker te Batavia.

W. H. Smit, Dirigd. Officier van Gezondheid 2de kl., bij Z. M. Marine, Besturend lid der Natuurk. Vereeniging in N. I. R. O. Eikenkroon.

C. J. Sneltjes, Officier van Gezondheid 2de kl.

F. L. W. Vogler, Officier van Gezondheid 1ste kl., Lid der Natuurk. Vereeniging in N. I., Lid van het Bataviaasch Gen. van Kunsten en Wetenschappen.

A. de Vos, Paardenarts.

A. E. Wasklewiez, Dirigd. Officier van Gezondheid 2de kl., Hoofd-inspecteur der Vaccine op Java en de Buitenbezittingen, Lid van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

GENEESKUNDIGE PLAATSBESCHRIJVING

DER RESIDENTIE

PASSAROEANG.

DOOR

J. G. X. BROEKMEIJER.

Officier van gezondheid 2de klasse.

Geographische ligging.

De residentie Passaroeang, gelegen in de oostelijke helft van het eiland Java, tusschen 112° 15′ en 113° oosterlengte en 7° 50′ tot 8° 30′ zuiderbreedte, heeft, volgens de opgave van den luit. ter zee P. BARON MELVILL VAN CARNBEE, eene oppervlakte van 111 vierkante geographische mijlen.

Aan de noordzijde wordt de residentie begrensd door de straat Madura, ten oosten door de assistent-residentie Probolingo, ten zuiden door den Indischen Oceaan en ten westen door de residentiën Soerabaija en Kedirie.

Verdeeling.

Zij wordt verdeeld in drie afdeelingen of regentschappen, welke, volgens den heer DOMIS (1), die de oppervlakte der

(1) De residentie Passaroeang door H. J. DOMIS, 's Gravenhage 1836.

residentie op 2846 vierkante palen stelt, den volgenden inhoud zouden hebben.

Het regentschap Passaroeang, zonder het distrikt Gemping, 535 vierkante palen.

Het regentschap Bangil (met inbegrip van het distrikt Gemping) 311 vierkante palen.

Het regentschap Malang 2000 vierkante palen.

Deze regentschappen zijn onderdeeld in de volgende distrikten.

Regentschap Passaroeang. — Distrikten Kotta Passaroeang, Kraton, Redjassa, Winongan, Kebontjandie, Djatie, Gratie, Ngempit, Wangkal, Porrong, Tenger.

Regentschap Bangil. — Distrikten Kotta Bangil, Gemping, Pandaan, Gempol.

Regentschap Malang. — Distrikten Kotta Malang, Pakkies, Gondanglegie, Singoro, Karangloo, Penangoengan en Ngantang.

Geologische beschouwing.

Alleen de noordzijde der residentie (door aanslibbing ontstaan) is vlak en laag. In dit gedeelte liggen, van west naar oost, de distrikten Gempol, Bangil en Gemping van de afdeeling Bangil, en de distrikten Kraton, Kotta Redjassa en Djatie van de afdeeling Passaroeang, welke allen, uitgenomen het eerstgenoemde, aan de noordzijde door de zee bespoeld worden, en nagenoeg op even laag terrein gelegen zijn. De zuidelijk van deze gelegene distrikten, Ngempit (bezuiden Kraton) en Gratie (bezuiden Redjassa), de distrikten Wangkal en Kebontjandie (zuid en zuidoost van het distrikt Kotta Passaroeang), en het distrikt Winongan (bezuiden Gratie), zijn reeds op een hooger en heuvelachtig terrein gelegen. Zuidwaarts rijst de grond zacht golvende tot aan Lawang (distrikt Karangloo), op de grensscheiding van de afdeeling Malang, en blijft het terrein nagenoeg op dezelfde hoogte, tot aan de hoofdplaats van de afdeeling Malang, welke op ongeveer 1450 voeten boven de oppervlakte der zee gelegen is.

Van hier af daalt het terrein langzaam en gaat over in het rotsachtige Kendangsche gebergte, dat zich van oost naar west door het meest zuidelijke gedeelte der residentie uitstrekt, en welk gebergte met eene helling van ongeveer 3 à 4 palen in de zuidkust eindigt. Hier bevindt zich alleen op die plaatsen, waar rivieren uitmonden, een klein zandstrand; voor het overige ziet men koraalriffen tegen de rotsachtige oevers.

Ook oost- en westwaarts rijst de grond, om in de straks te noemen bergen over te gaan.

Aan de oostzijde der residentie bevindt zich het Tengersche gebergte, 7 à 8000 voeten hoog, dat aan de noordzijde der residentie in het distrikt Kebontjandie een aanvang nemende, zich zuidwaarts uitstrekt, de sedert 1829 rustende, ten minste weinig teekenen van werkzaamheid gevende Bromo (7326 Rhijnl. voeten hoog) insluit en zich genoegzaam tot aan den steeds rookenden en steeds meerdere teekenen van werkzaamheid gevenden berg Smieroe (bijna 12000 voeten hoog) uitstrekt. De Smieroe ligt aan de oostgrens der afdeeling Malang en gaat in kleiner gebergte over, dat in het Kendangsgebergte uitloopt.

Tegen den noordelijken voet van het Tengersche gebergte liggen de distrikten Winongan en Kebontjandie, en tegen de westzijde het distrikt Porrong en een gedeelte van het distrikt Pakkies; op en in genoemd gebergte ligt het distrikt Tenger.

Tegen de westzijde dezer residentie liggen de bergen Penanangoengan (5 à 6000 voeten hoog) en Welirang (9 à 10000 voeten hoog), tegen welken eersten een gedeelte van het distrikt Gempol gelegen is.

Een weinig meer zuidwaarts ligt de Ardjoeno (10 à 11000 voeten hoog), voor het grootste deel binnen deze residentie; tegen de noordzijde van dezen berg ligt het schoone distrikt Pandäan, (afdeeling Bangil), tegen de oostzijde liggen kleine gedeelten der distrikten Ngempit en Wangkal, (afdeeling Passaroeang), en tegen de zuidzijde ligt een groot gedeelte van het distrikt Karangloo der afdeeling Malang.

De tusschen de residentiën Soerabaija en Kedirie westelijk uitspringende hoek der afdeeling Malang, welke aan den noordwesthoek door den berg Slondo, aan den noordoosthoek door de Ardjoeno, aan den zuidwesthoek door den berg Kloet (ongeveer 5000 voeten hoog), en aan den zuidoosthoek door den, even als de Kloet, nu rustenden berg Kawi, (8 à 9000 voeten hoog) begrensd wordt, is geheel bergachtig, en bevat een aantal bergen, die onder den naam van het Ngantangsche gebergte bekend zijn, en waarop en tusschen het distrikt Ngantang gelegen is, waarvan de hoofdnegorij Ngantang op 1914 voeten boven de oppervlakte der zee ligt.

Oostelijk van dit distrikt ligt het distrikt Penangoengan op een genoegzaam effen bergachtig terrein, welks hoofdnegorij Batoe op 2840 Rhijnl. voeten boven de oppervlakte der zee gelegen is.

Genoegzaam in het midden der residentie ligt de hoofdplaats van de afdeeling Malang, als in een uitgestrekt dal, dat door de genoemde bergen omgeven is.

Oostelijk van het distrikt Malang ligt het distrikt Pakkies, hetwelk zich tot aan de bergreeks, die de Bromo met de Smieroe verbindt, uitstrekt. Zuidwest van het distrikt Malang ligt het weinig vruchtbare distrikt Singoro, en zuidoost van Malang het uitgebreide distrikt Gondanglegie, dat het Kendangsgebergte in zich bevat en zich tot aan de zuidkust uitstrekt.

De noordkust der residentie bestaat uit een vlak, modderig strand, dat slechts met weinig gras, riet en kreupelgewas begroeid is.

De oostelijke bergrand bevat groote, uit kreupelhout en groote boomen bestaande bosschen.

De zuidzijde bestaat bijna geheel uit bosschen, met be-
boes.
trekkelijk weinig groote boomen; men vindt hier vooral bam-

De westzijde der residentie bevat tegen en op de bergen gelegene bosschen; echter vormt hiermede het Ngantangsche

gebergte een zeker kontrast, zijnde dit voor een groot gedeelte alleen met gras begroeid.

Het binnengedeelte der residentie bestaat voor het grootste gedeelte uit bebouwde velden, door volkrijke kampongs omsloten. De toenemende landbouw doet langzamerhand, bijna overal, de nog bestaande kleine bosschen verdwijnen, met uitzondering echter van de zuiderdistrikten der afdeeling Malang, die nog schaars bevolkt en weinig bebouwd zijn.

De rivieren en kreken dezer residentie zijn veel in getal, doch allen van geringe breedte, en slechts weinigen eenige palen opwaarts bevaarbaar, te weten: de rivier van Redjassa, de rivier Gombong, welke bij de Ardjoeno ontspringt en door de distrikten Wangkal en Kotta Passaroeang heen loopt, en de rivier Kali-anjer, welke bij den Kloet ontspringende, door de residentie Kedirie en langs het distrikt Gempol heen loopt en zich in het distrikt Kotta Bangil in zee ontlast.

De voornaamste rivier in de afdeeling Malang is de Brantas, met de vele daarin uitloopende riviertjes, van welke de Kali Tjokro en Kali Djiloe in het distrikt Pakkies de voornaamste zijn.

Voor den landbouw zijn deze rivieren van onberekenbaar nut. Door de gedurig gemaakt wordende waterleidingen, die voor den landbouw noodig zijn, vermeerderen zij de vruchtbaarheid. Van de binnenlandsche meeren hebben eenige aan bronnen hun aanzijn te danken. De voornaamste zijn: het meer Gratie in het distrikt van dien naam, het bekende blaauw water in het distrikt Winongan, het meer bij Lawang (distrikt Karangloo), en dat van Wendit in het distrikt Pakkies. Behalve deze vindt men in het gebergte nog verschillende koude en eenige warme bronnen, welke laatste bij de verschillende bergen worden aangetroffen.

Slechts van eene dezer warme bronnen, te weten die van Sigoritie, op ongeveer drie palen van de hoofdnegorij Batoe (distrikt Penangoengan), heeft eene chemische analijse plaats gehad, waaruit blijkt, dat het water bestaat uit vrij koolzuur-

gas, en uit verbindingen van koolzuur, zeezoutzuur en zwavelzuur met ijzer, kalk en magnesia. Het water heeft eene temperatuur van 102—106°. Deze bron is nu verwaarloosd, doch schijnt vroeger met nut tegen verschillende ziekten gebruikt te zijn (1).

Vooral het distrikt Ngantang zoude verscheidene warme, geneeskrachtige bronnen bezitten.

De grond is, met geringe uitzonderingen, door de geheele residentie eene vruchtbare zwarte aarde, doormengd met humus en in meerdere of mindere hoeveelheid met roode of grijze klei, en in de bergstreken tevens met vele grootere en kleinere rolsteenen, die hunne verspreiding zoowel aan afvoer door de rivieren te danken hebben, als, en dit voornamelijk, aan vroegere en latere uitbarstingen der vele, nu grootendeels rustende, vuurspuwende bergen, die de residentie omringen.

Bijna ieder stuk gronds, binnen deze residentie, beloont, zoodra het gelukt, hetzelve van water te voorzien, de moeite van den landbouwer in ruime mate.

Slechts op enkele gedeelten in de bergstreken, is de bovengrond rotsachtig en voor landbouw ongeschikt, doch ook daar bevindt zich bijna overal reeds eene meer of minder dikke laag vruchtbare aarde, uit detritus der rotsen en uit humus bestaande, welke aarde aan eene levendige vegetatie tot voedsel verstrekt, en slechts hier en daar enkele naakte rotspunten laat uitsteken. Men vindt dit laatste voornamelijk in het Kendangsche gebergte.

Geheel onvruchtbaar en ontbloot van alle vegetatie, is de met asch overdekte top van den Smiroe, en de groote uit lava en asch bestaande vlakte (zandzee dasser), die rondom den Bromo de vroeger bestaande vallei heeft aangevuld en waar-

---

(1) Het is bepaald, dat te Malang een gezondheidsetablissement zal worden opgerigt; na verwezenlijking hiervan lijdt het geen twijfel, of deze bron zal het onderwerp van nader onderzoek uitmaken.

tusschen de naakte top (krater) van dezen berg, omringd van lava en bazaltrotsen, uitsteekt.

Van de noorderdistrikten is alleen het tot vischvijvers gebezigd wordende, zilte strand, in het distrikt Djattie, voor landbouw weinig geschikt.

In het Kendangsgebergte vindt men kalkrotsen, die zoo ver van bewoonde streken gelegen zijn, dat ze maar zelden benuttigd worden.

Zwavel wordt in den omtrek van den Smiroe, doch voornamelijk van den berg Welierang verzameld.

Belangrijke moerassen worden binnen de residentie niet gevonden.

Voortbrengselen.

Door de vruchtbaarheid van den grond en de verschillende hoogten, waarop deze gelegen is, vindt men in deze residentie bijna alle planten en boomen, die op andere gedeelten van Java gevonden worden (1), vermeerderd met vele Europesche groenten, en enkele in koude gewesten te huis behoorende vruchtboomen, welke laatste echter, uit gebrek aan behoorlijke kennis, slecht gekweekt en behandeld worden, en alzoo geene goede vruchten geven.

Timmerhout wordt hoogst zeldzaam aangeplant en door gedurig verbruik van het bestaande schaarsch. De aanplant van klappers (kokosboomen) heeft door tusschenkomst van het bestuur voortdurend plaats, waardoor deze nuttige boom dan ook jaarlijks in deze residentie in aantal toeneemt. De aanplant van andere vruchtboomen, geheel van de willekeur van den Inlander, afhangende, is, (daar hij uit eigen beweging maar zeldzaam iets verrigt, dat niet binnen zeer korten tijd hem voedsel oplevert) zeer spaarzaam, uitgenomen die van den pinangboom; echter hebben deze, voor het grootste gedeelte, even als de meeste der andere vruchtboomen in deze residen-

(1) De naar de Tentoonstelling te Batavia gezondene exemplaren van nuttige, doch zeldzaam benuttigde voortbrengselen, uit de bosschen der afdeeling Malang, kunnen tot bewijs strekken.

tie, hun ontstaan daaraan te danken, dat de op eenen goeden grond gevallen noot ontkiemt, en niet vertreden wordt. Onder de vruchtboomen, welke door de zorg van het bestuur in deze residentie aangeplant worden, behoort de tamarindeboom, en laatstelijk de langsap (lansium domesticum), van welke, met het doel, om de bevolking van eene aangename vrucht en een nuttig geneesmiddel tegen koortsen te voorzien, (op verzoek van referent), een duizendtal boomen is aangeplant, om ze later door de residentie te verspreiden en verder te vermenigvuldigen.

Katoenboomen (Eriodendron anfractuosum) en kapas (Gossijpium) worden, ofschoon zeldzaam, aangeplant. Zoowel de vruchten van deze, als de eetbare van anderen, worden in deze residentie zeer gezocht en tegen hooge prijzen betaald, zoodat de kultuur zeer voordeelig zoude zijn.

De landbouw houdt zich genoegzaam uitsluitend bezig met de aanplant van suikerriet, koffij en tabak voor fabrikaat en uitvoer, verder rijst, djagong en aardvruchten voor voedsel, en een weinig indigo voor gebruik in de residentie.

Van de vele nuttige kruiden, die in het wild welig groeijen, worden maar zelden eenigen aangewend.

Meteorologische beschouwing.

De weêrsgesteldheid en temperatuur is binnen deze residentie, ten gevolge van de verschillende hoogten, waarop zij gelegen is, zeer verschillend, en bovendien de temperatuur dikwijls aan groote afwisseling onderhevig.

Voor het gevoel is het in de noordelijke laag gelegene streken bij dag zeer warm, de nachten zijn, vooral in de maanden Junij tot September, dikwijls koud, welke koude meestal meer schijnt dan de thermometer aanwijst en zich vooral in den morgenstond doet gevoelen. De van 8 tot 1400 voeten hoog gelegene gedeelten, vooral de laatste, bezitten een aangenaam klimaat. In de nog hoogere gedeelten is de damp-

king zeer vochtig en het klimaat meer guur en dikwijls onaangenaam.

Thermometerwaarnemingen zijn op die hoogten zeldzaam regelmatig ten uitvoer gelegd, of bekend gesteld.

Te Tossarie, op 5618 voeten hoogte in het Tengersche gebergte gelegen, daalt de thermometer dikwijls tot 60° en lager.

Op Batoe is de gemiddelde temperatuur op den middag 70°, echter dikwijls aan groot verschil onderhevig. Van Malang wordt opgegeven, dat de thermometer gedurende de maanden Julij tot en met Oktober des morgens van 65° tot 75° teekent; echter zoude de temperatuur aldaar tusschen morgen en middag een verschil kunnen opleveren van 20° (1).

Op Poespo tegen de helling van het Tengersche gebergte op 2276 voeten zoude de gemiddelde temperatuur 75° bedragen.

Voor de hoofdplaats Passaroeang komt de aanteekening van den heer Domis voor de gemiddelde temperatuur, op drie tijden van den dag, met de meeste waarnemingen overeen, te weten:

des morgens 76°.
» middags 86°.
» avonds 82°.

Gedurende de maanden Junij, Julij en Augustus daalt de thermometer des morgens soms een paar graden lager, terwijl eene in de lucht, onder een afdak opgehangen thermometer, op den middag dikwijls tot 92° en somtijds tot 96° rijst. In de westmoesson daalt de thermometer zeldzaam beneden 81°.

Barometerwaarnemingen schijnen nog zeldzaam gedaan te zijn, alleen (?) in het werkje van den heer Domis (de residentie Passaroeang. 's Gravenhage 1836), vindt men iets daarover, en wel alleen het volgende: » De barometer varieert van » 29d 8″ tot 30d 2″."

(1) Plotselinge daling van 8° tot 10° graden, na eenen sterken regen, heeft referent zelf enkele malen op den middag waargenomen.

In den droogen tijd zijn de noordoostelijke, op den dag aan de noordzijde der residentie waaijende winden, heet en droog. Des namiddags, des avonds en des morgens waaijen de zuidelijke winden somtijds hevig, meest altijd zijn zij koud en guur, (voor het gevoel van hen, die aan deze zijde der residentie wonen).

In de bergstreken zijn de winden nog meer afwisselend in rigting en hevigheid.

In de westmoesson zijn de opkomende regenbuijen meestal van stormbuijen, sterken bliksem en zware donderslagen vergezeld, vooral in het begin en op het einde dezer zoogenaamde kwade moesson.

De regentijd begint aan de noordelijke strandplaatsen gewoonlijk in de maand December en houdt tot het begin der maand Mei aan.

In de bergstreken begint de westmoesson gewoonlijk een of twee maanden vroeger, en duurt veelal tot in de maand Junij, bovendien valt aldaar ook dikwijls op andere tijden veel regen.

De lucht is aan de noordzijde, en boven de lager gelegene gedeelten der residentie, of helder of zoogenaamd heijig, als wanneer de omringende bergen aan het oog onttrokken zijn.

In het gebergte, en ook te Malang, is de lucht of helder of nevelachtig, en is eene natte mist in den morgenstond aldaar niet zeldzaam.

Aan de zuidkust is het weder zeer afwisselend, veelal regenachtig en guur.

Bij dit een en ander kan, tot het voorgestelde doel van dit geschrift, hier ter plaatse, nog het volgende gevoegd worden. Zooals bovengezegd, is de plantengroei door de geheele residentie zeer weelderig. Alle kampongs, ten minste met weinige uitzonderingen, zijn door geboomte omringd, dat ze meer of minder beschaduwt, echter zoodanig, dat zon en wind genoegzaam kunnen doordringen. Door de politie wordt voor zindelijkheid in de kampongs behoorlijk zorg gedragen, en het

AAR 1853.

gemeld

		Te zamen.				
Mannen.		Vrouwen.	Kinderen beneden 14 jaar.		Totaal.
			Jongens	Meisjes.	
5324	3	9595	5730	5810	29654
1801	2	5144	3924	3710	17371
2186	2	4414	3442	3445	15227
2911	3	4626	4100	4059	17091
1527	1	2992	2576	2567	10616
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

delijkheid in de kampongs behoorlijk zorg gedragen, en het

en het vuil, afgevallene bladeren en aanveegsel op kleine hoopen verzameld en verbrand.

In de kampongs waren vroeger vele modderpoelen, die door de zorg der politie grootendeels zijn opgeruimd. Nog slechts enkele kleinere zijn overgebleven en schijnen moeijelijk op te ruimen te zijn.

De huizen, meest bamboe hutten der Inlanders, worden met weinig zorg gebouwd; de grond, waarop ze staan, is niet genoegzaam opgehoogd, zoodat het vooral in de westmoesson zeer vochtig, en op andere tijden nimmer droog is.

Ofschoon men in sommige dezer bamboewoningen eene poging tot zindelijkheid bespeurt, laat deze echter nog veel te wenschen over. Het hier op betrekking hebbende zal later bij de behandeling der ziekteoorzaken enz. behandeld worden.

Bevolking.

De bevolking dezer residentie bedraagt, zooals uit bijgaanden staat van ultimo December 1853 blijkt, 381,893 zielen.

Hoezeer de bevolking in 25 jaren toegenomen is, blijkt uit de opgave van den heer Domis (in zijn meergenoemd werkje over deze residentie); volgens door hem gedane opgave bedroeg de bevolking op ultimo December 1828.

Europeanen en afstammelingen . . .	331
Javanen	149,506
Madurezen	83,087
Chinezen	928
Maleijers en Boeginezen	695
Arabieren	65
Slaven	175
	234,787

zoodat sedert 25 jaren de bevolking vermeerderd is met

Europeanen en hunne afstammelingen . .	474
Transportere	474

Per transport	474
Javanen	111,351
Madurezen	32,295
Arabieren	199
Chinezen	1825
Maleijers, Boeginezen of Makassaren . .	99
Slaven	53 (1).
Te zamen	146,296 zielen.

De noorderdistrikten zijn het meest bevolkt.

In de zuidelijke nog schaars bevolkte distrikten, is de bevolking, ook door aankomst van vele menschen uit andere residentiën, steeds toenemende. Nog vele duizenden kunnen in die distrikten, met weinig inspanning, ruim hun bestaan vinden, en van hunne overvloedige produkten ter verkoop naar elders uitvoeren. Zoo schijnen bijv. de schoone met gras begroeide vlakten, in het distrikt Gondanglegie, slechts op nijvere handen te wachten, om bewerkt en door afdammingen en waterleidingen uit de Lesti, Brantas en andere kleinere riviertjes van water voorzien te worden, waardoor ze in vruchtbare velden herschapen zouden worden, terwijl de omringende bosschen hout en bamboe ruimschoots opleveren, ten einde de noodige woningen te vervaardigen.

De bezigheden en levenswijze der op velerlei wijze aan elkander geparenteerde kasten en rassen, die deze residentie bewonen, is verschillend.

De Europeanen en diegenen hunner afstammelingen, die ten deele dezelfde levenswijze volgen (2), leven voor het tegenwoordige zeer geregeld. Hunne bezigheden zijn, op enkele uitzonderingen na, zelden vermoeijende ligchaamsarbeid. Zij zijn

(1) Het getal slaven, dat vroeger was toegenomen, neemt door gedurig vrijgeven steeds af.

(2) Verscheidene afstammelingen van Europeanen leven genoegzaam geheel op de wijze van Inlanders, en zijn alleen buiten 's huis in kleeding van deze onderscheiden.

gedurende het jaar 1853.

Boe-	Chinezen.			Te zamen.		
Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Jongens	Meisjes.	Totaal.
5	16	14	30	316	333	649
»	»	»	»	333	275	608
»	»	»	»	237	253	490
»	»	»	»	198	225	423
»	»	»	»	184	197	381
»	»	»	»	285	344	629
»	»	»	»	118	150	268
»	»	»	»	152	125	277
»	»	»	»	232	194	426
»	»	»	»	237	251	488
»	»	»	»	224	207	431
5	16	14	30	2516	2554	5070
5	15	2	17	402	295	647
»	6	8	14	249	296	545
»	»	»	»	294	308	602
»	»	»	»	322	323	645
5	21	10	31	1267	1222	2489
11	7	12	19	348	327	675
»	»	»	»	504	534	1038
»	»	»	»	264	320	584
»	»	»	»	416	507	923
»	»	»	»	441	454	895
»	»	»	»	435	457	892
»	»	»	»	165	159	324
11	7	12	19	2573	2758	5331
21	44	36	80	6356	6534	12890

en

R

lde residentie, g

Arabieren.				
Vrouwen.	Kinderen beneden 14 jaar.		Totaal.	
	Jongens	Meisjes.		
1	»	4	12	
»	»	»	»	

l
r
e
r.
b
b
n

k
w

d
w
z
—

vr

ge
va

residentie, ged

Arabieren.				Mal		Te zamen.			
	Kinderen beneden 14 jaar.						Kinderen beneden 14 jaar.		
	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Mannen.			Jongens	Meisjes.	Totaal.
»	4	2	7	4		0	200	185	661
»	»	»	»	»		1	156	230	637
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		3	226	140	549

[redacted]voor. Zij zijn meest handelaars in het klein of houden

ambtenaren, suikerfabriekanten, kooplieden of schrijvers, of wel zijn als toezigters of mandoers werkzaam.

Bij de invoering van de stoomwerktuigen op de suikerfabrieken, zijn nu kortelings uit Europa *machinisten* herwaarts gekomen, wier werkzaamheden dikwijls veel ligchaamsinspanning vereischen.

Verder vindt men eenige gepensioneerde Europesche militairen, die op de eene of andere wijze het aan hun onderhoud ontbrekende aanvullen.

De levenswijze der meer gegoede klasse komt in hoofdzaak met die, welke voor dit klimaat nuttig beschouwd wordt, overeen.

De mindere klasse veroorlooft zich dikwijls uitspattingen in Baccho, beter gezegd in genever en arak, welke dranken, ofschoon minder dan op andere plaatsen van N. I., dikwijls allerlei stoornissen der gezondheid veroorzaken. Bij deze willekeurig gemaakte klasse komen meest katarrhale, gastrische of haemorrhoidale ongesteldheden voor.

Bij de suikerfabriekanten, kooplieden en machinisten zijn bilieuse ongesteldheden niet zeldzaam.

De schrijvers (meest Inlandsche kinderen) komen zeldzaam onder geneeskundige behandeling; colica en intermitterende koortsen zijn hunne meest gewone ziekten.

Bij de mindere klasse zijn het meestal de gevolgen van buitensporigheden, die geneeskundige behandeling vereischen.

De vrouwen der Europeanen zijn meest allen Europesche afstammelingen; de meer beschaafden leven zeer eenvoudig leven en volgen de levenswijze der Europeanen. Het minder beschaafde gedeelte volgt de Inlandsche levenswijze, overlaadt dikwijls met allerlei zoogenaamde Inlandsche lekkernijen de maag, en lijdt dien ten gevolge veelmalen aan stoornissen der gezondheid, meestal van gastrischen aard. De Arabieren en hunne stammelingen kunnen niet op zindelijkheid en reinheid roemen, sommigen echter doen zich voor het oog tamelijk zindelijk voor. Zij zijn meest handelaars in het klein of houden

zich met eene andere, niet inspannende broodwinning onledig.

Hunne levenswijze is genoegzaam die der Inlanders.

De Chinezen en hunne afstammelingen zijn suikerfabriekanten, kleinhandelaars, pachters en geëmploijeerden of bedienden van dezen, of ze oefenen eenig handwerk uit.

Door hunne bezigheden wordt zeldzaam het ligchaam bovenmatig ingespannen; hun geest is meer spekulatief bezig.

Hunne levenswijze is bij de gegoeden meestal eenigzins gelijk aan die der gegoede Europeanen, doch de meesten volgen de Inlandsche levenswijze, zonder echter hun spek, arak, tjoe, enz. op zijde te zetten. Velen hunner schuiven opium, weinigen echter doen het onmatig.

De Makassaren, Mandarezen en Maleijers, zijn meestal handelaars, praauwvoerders, visschers, enz. Hunne levenswijze is de Inlandsche.

De Javanen en Madurezen vormen de eigenlijke werkzame klasse, en zijn of landbouwers, of oefenen de hieraan verbondene bezigheden tot afvoer van produkten enz. uit.

De Tengerezen (1), bewoners van het Tengergebergte (bij den bevolkingsstaat onder de Javanen opgenomen) vormen eene afzonderlijke kaste, die zich niet, ten minste uiterst zeldzaam, met de bewoners van andere distrikten vermaagschapt. Zij zijn onherkenbare afstammelingen der vroegere Hindoes.

Het is een gezonde, stevige volkstam, zachtaardig en goed van inborst, die eene zeer eenvoudige levenswijze leidt.

Hun voornaamste voedsel is djagong, aardappelen en groentens; rijst slaagt op de door hen bewoonde hoogten niet, doch wordt in de beneden distrikten voor de opbrengst hunner moestuinen aangekocht.

Zij zijn matig en zedig en met het gebruik van opium of spiritualia onbekend.

Chinezen, Arabieren, Maleijers en Boeginezen vindt men

(1) Veel wetenswaardigs, dat in dit geschrift geene plaats kan vinden, vindt men over de Tengerezen in het werkje van den heer Domis, de residentie Passaroeang. 's Gravenhage 1836.

alleen op de drie hoofdplaatsen der residentie en in het district Gempol.

Van alle bewoners dezer residentie kan men in het algemeen zeggen, dat zij eene gezonde en sterke bevolking uitmaken. Dewijl hereditaire of verkregene ziekten betrekkelijk zeldzaam zijn, zoo vindt men onder hen die ondermijnde gestellen niet, die elders veelal worden aangetroffen.

De Europesche afstammelingen zijn, op weinige uitzonderingen na, welgemaakt, en komen slechts enkele door ziekten en uitspattingen ondermijnde of tot longtering geneigde voorwerpen voor. De meesten zijn van een sanguinisch phlegmatisch gestel.

De Chinezen, bijna allen afstammelingen, komen in vele opzigten met hunne voorvaders overeen, echter vindt men eenige weinigen, die door opmerkelijke dikte en vetophooping, of door magerheid de aandacht trekken; in het algemeen zijn de Chinesche afstammelingen alhier van een cholerisch-nerveus temperament.

De Inlandsche bevolking bestaat uit welgemaakte meest krachtvolle menschen, met goed ontwikkeld been en spierstelsel; schoone gelaatstrekken zijn zoo wel bij mannen als vrouwen zeldzaam.

Het dierenrijk komt in deze residentie bijna met dat op andere gedeelten van Java overeen, echter met eenige uitzonderingen. Zoo bijv. wordt de rhinoceros in deze residentie niet aangetroffen.

Schadelijke dieren zijn vooral de wilde varkens, die in menigte gevonden worden, en voor een groot deel tot voeding strekken van de tijgers, reden waarom waarschijnlijk deze laatste zeldzamer in bewoonde streken dringen, en betrekkelijk zelden aan menschen ongelukken veroorzaken.

Ook worden te land en in de rivieren eenige schadelijke slangen gevonden, wier beet of belangrijke ongesteldheden, of somtijds den dood ten gevolge heeft. Onder deze behoort de kleine slang, Lempee genaamd, die veelmalen in de rivie-

rivieren, vooral in die van de hoofdplaats Passaroeang wordt aangetroffen.

Onder de insekten heeft men eenige kwaadaardige skorpioenen en duizendpooten.

Het meest schadelijke en alhier veel verwoestende insekt is de witte mier.

Langs het strand vertoont zich nu en dan een enkele kaaiman; menschen worden echter zeldzaam aangerand.

Eenige van deze dieren worden in het meer van Gratie door de bevolking gevoed, en zouden, naar men zegt, zich somwijlen te midden van menschen begeven, zonder hen ooit aan te randen.

Als nuttige dieren heeft men paarden. De alhier (in Malang) aangefokte echter vormen een minder goed ras.

De landbouwer bezigt in het Malangsche eenige karbouwen, meer echter worden door de geheele residentie Inlandsche runderen (sampies) en Balinesche ossen, zoowel voor den ploeg, als voor de karren, tot afvoer der produkten benoodigd, gebezigd.

De Inlandsche runderen worden ook als slagtvee gebruikt.

Op de hoofdplaats Passaroeang worden door de Europesche bevolking vele Hollandsche koeijen gehouden.

Schapen en geiten worden veel aangekweekt, zoowel voor melk als voor voedsel.

Kippen en eenden zijn hier in genoegzame menigte; de laatsten worden vooral te Gratie tot inzouten der bekende Gratie-eijeren aangekweekt.

Behalve snippen en rijstvogels, worden zeldzaam vogels als voedsel gebruikt.

Aan de zuidkust, vooral echter op het kleine onbewoonde eiland Sempoe, vindt men eenige weinige vogelnestklippen, welke trouwens weinig opleveren.

Bloedzuigers komen in deze residentie, in alle distrikten, met uitzondering der distrikten Batoe, Singoro, Gratie, Kraton en Kotta Passaroeang, in ruime hoeveelheid voor.

Voedselmiddelen.

De voedselmiddelen zijn in deze residentie meest alle goed en goedkoop.

Het gewone voedsel der Inlanders is rijst, djagong en aardvruchten, welke met visch of vleesch, hetzij versch of gedroogd, en met de gewone bijvoegsels genuttigd worden.

Rijst moet gewoonlijk van elders voor een gedeelte aangevoerd worden, daarom is dan ook gemiddeld de prijs niet goedkoop te noemen, doch de bevolking bezit de middelen, zich het noodige aan te schaffen. Voor de tafel der Europeanen en meer gegoeden levert de residentie aardappelen, groenten, en vleesch van superieure kwaliteit, dat tegen den geringen prijs van 20—29 duiten het pond kan verkregen worden.

Het overige voor de tafels van de gegoeden wordt van elders aangevoerd.

Het drinkwater, dat door de Europeanen en een gedeelte der bergbewoners, of door hen, die in de nabijheid van nog heldere rivieren wonen, gedronken wordt, is vrij goed, doch dat, hetwelk vele kampongsbewoners gebruiken, is meestal slecht; het hierop betrekking hebbende, zoo mede een en ander over de bijvoegsels en bereidingswijze der spijzen, zal bij de behandeling *der tot ziekten leidende oorzaken* besproken worden.

Welvaart.

De bevolking dezer residentie geniet in het algemeen genomen welvaart, bij velen heerscht een zekere overvloed, zonder dadelijken rijkdom, die bij de Inlandsche bevolking zeldzaam is, en slechts bij enkelen hunner hoofden wordt aangetroffen.

De grond is, zoo als boven gezegd, vruchtbaar en beloont ruimschoots den arbeid.

In die streken, alwaar, door het bouwen van suikerriet, een zeker te kort van sawa's is, levert de suikerfabriekage weder

genoegzaam op, om de bevolking ruimschoots van het noodige te voorzien.

Ook de koffijkultuur brengt groote sommen onder de bevolking.

De voordeelen van den tabak zijn gering, doch daarentegen heeft de afdeeling Malang weder een overvloed van djagong, die met goede winsten elders verkocht wordt.

De weinige en op kleine schaal gedrevene industriën leveren goede winsten op, en handswerkslieden en koelies genieten eene ruime belooning.

Die welvaart, hoe nuttig en gewenscht ter eene zijde, heeft aan den anderen kant het nadeel, dat de menschen niet genoegzaam tot aanhoudende werkzaamheid gedreven worden, en dit, gepaard aan de gewone onverschilligheid der Inlanders, om iets voor later over te sparen, staat de ontwikkeling van velerlei industrië in den weg.

De daglooners genieten, voor partikulieren werkende, eene betaling, welke hen in vereeniging met de opbrengst van een stukje grond, dat de meesten bezitten, in staat stelt, *eenige dagen in lediggang* door te brengen.

Dadelijke armoede wordt in deze residentie nergens gezien; wel treft men soms eenige ongelukkigen aan, (vooral blinden, die door anderen onderhouden worden). Armoede, als het gevolg van luiheid, komt natuurlijk niet in aanmerking. Die werken wil, kan alhier ruimschoots het noodige en meer verdienen.

Onder de handelaren der andere, aan de Inlanders geassimileerde natiën, heerscht bovendien een zekere rijkdom, die den Javanen en Madurezen uit onverschilligheid of gebrek aan spaarzaamheid zelden ten deel valt.

De Arabieren zijn meest allen in zekeren zin arm te noemen, ofschoon het hun juist niet aan het noodige voor levensonderhoud ontbreekt.

Bij de Europeanen en Chinezen vindt men meer of minder fortuin. Groote rijkdom behoort echter *tegenwoordig* ook bij

ken tot de zeldzaamheden. Sommigen hebben maar juist zooveel, om niet arm genoemd te kunnen worden; nog anderen der Christelijke gemeente worden door bedeelingen onderhouden.

Middelen van bestaan.

Deze zijn reeds voor een groot deel uit het vroeger gezegde op te maken.

Door de Inlanders worden slechts industriën op kleine schaal voor eigen gebruik, of voor verkoop binnen de residentie gedreven.

Hieronder behoort het bereiden van indigo en het weven en batikken, welke beide laatste meer uit liefhebberij gedreven worden. De opheffing der bazaarpachten heeft het getal van verkoopers (vooral van vrouwelijke) op de bazaars zeer vermeerderd.

Men vindt onder de Inlanders eenige weinige goud- en zilversmeden, en goede ijzersmeden, metselaars en timmerlieden, die steeds genoegzaam werk kunnen vinden en ruim beloond worden.

Het grootste middel van bestaan der Inlanders is de landbouw (rijst, djagong, aardvruchten) en de hiertoe behoorende koffij- en tabaksteelt, de aanplant der suikerrietvelden en de aan fabriekage van suiker en afvoer van de verschillende produkten verbondene werkzaamheden, welk een en ander deze residentie tot eene der welvarendste maakt.

In 1853 bedroeg:

de produktie	van	suiker	286,044	pikols.
»	»	»	tabak	1,916	»
»	»	»	paddie	1,755,084	»
»	»	»	koffij	154,210	»
»	»	»	djagong	937,000	stuks.

Het getal suikerfabrieken 18.

»	»	runderen	118,901	stuks.
»	»	paarden	31,673	»

Na bovenstaande algemeene beschouwing der residentie, zal een en ander der verschillende regentschappen, voor zoo verre dit tot het voorgestelde doel noodig is, besproken worden.

Afdeeling Passaroean.

Distrikt Kotta Passaroean.

De hoofdplaats der residentie en van het regentschap Passaroean, is gelegen in het distrikt Kotta van dien naam, dat eene oppervlakte van 10 vierkante palen (1) heeft.

De aan de oostzijde van de haven geplaatste vlaggenstok staat volgens opgave op 7° 38′ 5″ zuiderbreedte en 112° 58′ 55″ lengte beoosten Greenwich.

De bevolking bestaat uit 29,634 zielen van verschillende natiën (zie bijgaande staat).

De ongeveer op 1½ paal van het uiterste strand beginnende stad is vrij regelmatig aangelegd. Het op 2½ paal van het strand beginnende Europesche gedeelte der stad bevat verscheidene ruim aangelegde huizen voor Europeanen, van welke echter, bij het door omstandigheden toenemend verval der plaats, velen ledig staan.

Noordwaarts van de Europesche wijk, en digter bij het strand liggen de door Madurezen en Maleijers bewoonde kampongs. In dit gedeelte was vroeger de Europesche wijk; nu wonen aldaar nog enkele Europeanen en vele armoedige Europesche afstammelingen.

Nog meer noordelijk op het strand liggen uitgestrekte vischvijvers, die zich oost- en westwaarts aan die van Redjassa en Kraton aansluiten.

Tusschen deze vijvers liggen de zeer bevolkte kampongs Pangong, Tambaän en Ngimpla. De hutten zijn tusschen de

(1) Deze en volgende opgave der hoegrootheid van de oppervlakte van ieder distrikt, is genomen uit het vroeger genoemd werkje van den heer Domis. Volgens sommigen zouden die opgaven echter weinig naauwkeurig zijn.

vijvers op den hooger gelegen grond gebouwd, zoodat het geheel, bij hoog water, zoo vele eilandjes gelijkt, die onderling door smalle dijkjes met elkander gemeenschap hebben. Bij laag water liggen die vijvers voor het grootste gedeelte droog, en verspreidt hun modderige grond eenen onaangenamen stank.

Westwaarts van de Europesche wijk ligt de Chinesche kamp, die door den grooten weg naar Soerabaija doorsneden wordt. Hier zijn bijna alle huizen geheel van steen opgetrokken, en vindt men vrij schoone gebouwen, waarin met enkele uitzonderingen de morsigheid der binnen- en achtervertrekken zeer bij het uitwendige afsteekt.

De kleine Arabische wijk, uit enkele vervallen kleine steenen en eenige houten huisjes bestaande, grenst aan eene der Europesche wijken.

De kampongs der Javanen en verdere Inlanders liggen rondom en gedeeltelijk tusschen de genoemde wijken.

De passeerbaan (along-along) ligt mede westelijk van de Europesche wijk (zuidelijk van de Chinesche). Hier bevindt zich de woning van den regent, en daar naast de kleine kazerne der pradjoerits en de gevangenis, uit vrij goede, echter te digt op elkander gebouwde afdeelingen bestaande.

De gevangenis is bestemd voor Inlanders en Chinesche gijzelaars.

Aan de gevangenis grenst een klein gebouw voor Inlandsche arrestanten.

De Europesche en de Inlandsche schoolgebouwen zijn luchtig en behoorlijk ingerigt.

Het kleine nette fort ligt noordwestelijk van de stad en de rivier, te midden van sawavelden. Het is weinig boven den grond verheven en daardoor zeer vochtig.

Het Europesche kerkhof ligt op ongeveer 1/3 paal afstand ten oosten van de stad, de Chinesche begraafplaats aan de westzijde, op genoegzaam denzelfden afstand. Midden tusschen de bewoonde wijken en kampongs liggen nog eenige Inlandsche begraafplaatsen, die niet meer gebruikt worden, de tegen-

woordige begraafplaats grenzen aan de Inlandsche wijken.

De suiker- en rijstvelden strekken zich rondom de stad tot aan de door Europeanen en Inlanders bewoonde wijken en kampongs uit.

Midden door de stad loopt de rivier Gombong, die bij den Ardjoeno ontspringt, doch door de overal noodige afwateringen, weinig belangrijk is.

Zij is smal en ondiep, welke ondiepte jaarlijks toeneemt, daar steeds alle wegwerpsels der kampongs, waar langs ze loopt, daarin geworpen worden, en nog nimmer iets is gedaan, om de vuile bedding uit te diepen, zoodat dan ook het water dezer rivier veel te wenschen overlaat. De aan de uitmonding der rivier gelegen modderbank neemt jaarlijks in uitgebreidheid en hoogte toe.

De wegen der stad zijn goed, hoog en worden behoorlijk onderhouden. Ze zijn meestal breed en ter weêrzijde met tamarinde, gaijam, waringin, tandjongboomen, enz. beplant, dat aan het stadje een aangenaam voorkomen geeft.

De meeste huizen hebben een kleinen met vruchtboomen en bloemen beplantten tuin.

De kampongs worden, zoo als overal door de residentie met vruchtboomen, meest manga's, klappers, pisangboomen, enz. beschaduwd.

Voor behoorlijke afwatering is echter overal niet genoeg gezorgd, ten gevolge waarvan in de meeste kampongs, na zware regens, de grond zeer lang vochtig blijft, de wegen onbegaanbaar zijn, en kleine modderpoelen staan blijven, die later door verdamping en inzuiging van den grond opdroogen.

Ten gevolge der gedurige ophoogingen der wegen, liggen de bevloeringen van vele der vroeger gebouwde huizen gelijk met de wegen, en sommige lager dan deze, ten gevolge waarvan de huizen inwendig vochtig zijn. Dit geldt ook voor een gedeelte der gevangenis, waarin bij zware regens het water binnenstroomt en langzaam wegvloeit.

Het distrikt Passarocan en de mede aan de noordzijde ge-

legene distrikten Kraton, Redjassa en Gratie, liggen laag en slechts weinige voeten boven de oppervlakte der zee; iets hooger liggen de distrikten Ngempit en Gratie, weder hooger de distrikten Winongan en Kebontjandie, en steeds in hoogte toenemende Wangkal en Porrong, die tegen het gebergte aanliggen, terwijl het distrikt Tenger, tusschen en op het Tengersche gebergte, zich van 4—6000 voeten boven de oppervlakte der zee verheft.

In de lager gelegene distrikten bevinden zich de suiker- en moerassige sawavelden; op de hooger gelegene gedeelten koffijtuinen en rijstvelden, welke laatste of alleen door regen of door over dezelve geleid water bevochtigd worden en na den oogst spoedig opdroogen.

Eenige kleine bosschen vindt men langs het strand, in de distrikten Winongan, Kebontjandie en Wangkal; grootere bosschen in de distrikten Porrong en Tenger.

Overigens zijn in dit regentschap maar weinige gedeelten grond, die niet benuttigd worden.

De produktie van rijst, djagong en aardvruchten, is in dit regentschap niet voldoende voor de behoefte, en wordt ten deele van andere plaatsen der residentie of van elders aangevoerd.

Regentschap Bangil.

De hoofdplaats van het kleine regentschap Bangil is een klein stadje, binnen het aan de noordkust gelegene distrikt van dien naam. Het stadje is met zekere regelmatigheid aangelegd, en bevat digt op elkander gebouwde en overbevolkte kampongs.

De gronden van dit distrikt en het westelijk daaraan grenzende Gempol, zijn vruchtbaar; beide distrikten zijn laag gelegen.

De rivier van Porrong, eene der uitwateringen van de door het regentschap Malang en Kedirie loopende rivier Brantas, loopt langs Gempol, wordt door eenen dijk binnen hare grenzen gehouden, en eindigt bij het dorp Kali Anjer in zee.

Tot dit regentschap behooren het distrikt Gemping, dat op een hooger terrein gelegen is, en het schoone distrikt Pandaän, aan den voet van en tegen den Ardjoeno gelegen. Jaarlijks neemt de bevolking en de produktie van dit distrikt, door het uitroeijen der bosschen, het aanleggen van sawavelden en het planten van koffij, toe.

Het klimaat is in dit distrikt zeer gezond, en door de aan de zuidzijde tegen den Ardjoeno steeds klimmende hoogte, zeer verschillend. Ongeveer 6 palen kan men langs eenen zeer goeden, grootendeels voor rijtuigen geschikten weg, het klimaat der verschillende hoogten genieten.

Regentschap Malang.

De hoofdplaats en het distrikt Malang liggen, even als genoegzaam alle distrikten van deze afdeeling, in eene groote vallei, die door den Bromo, Smiroe, het Kendangsgebergte, den Kawie en het Ngantangsgebergte en den Ardjoeno, en aan de noordzijde door de hoogte van Lawang (aan de scheiding der afdeeling gelegen) gevormd wordt.

In het regentschap zelf liggen, behalve het Ngantangs- en Kawiegebergte, nog hier en daar eenige kleinere bergen, heuvels en hoogten.

De hoofdplaats is een klein stadje, met eenige weinige voor Europeanen ingerigte huisjes. Het heeft regelmatig aangelegde kampongs en goede breede wegen.

Aan de noordzijde van het stadje ligt op eene kleine hoogte het nu voor een rekonvalescentengesticht ingerigt wordende blokhuis.

De hoofdplaats Malang ligt op 1450 voeten boven de oppervlakte der zee; genoegzaam op dezelfde hoogte ligt noordwestwaarts het distrikt Karangloo, dat zich tot aan den voet van den Ardjoeno uitstrekt.

Noordoostwaarts het distrikt Pakkies, dat steeds meer oostwaarts, tegen het gebergte op, bebouwd wordt.

De vroegere hoofdnegorij lag op 1474 voeten boven de oppervlakte der zee; de tegenwoordige, Toempang genaamd, ligt meer oostwaarts en hooger.

Naar de zuidzijde daalt de grond langzamerhand, en gaat in het niet hooge, rotsige Kendangsgebergte over, waarachter de zuiderzee gelegen is. In dit gedeelte ligt zuid ten westen van de hoofdplaats het distrikt Singoro, en zuidwaarts het uitgebreide distrikt Gondanglegie, beide deze distrikten zijn weinig bevolkt; de schoone vlakten van het laatste worden uit gebrek aan handen niet benuttigd. Westwaarts van het distrikt Malang liggen de schoone distrikten Penangoengan en Ngantang, tegen en te midden van het pittoreske Ngantanggebergte gelegen, en betrekkelijk weinig met bosschen, meer met gras begroeid.

De hoofdnegorij van het laatste distrikt ligt op ongeveer 1930, die van het eerste, Patoe of Sisier genaamd, op ongeveer 2800 voeten boven de oppervlakte der zee.

In deze distrikten vindt men verschillende minerale bronnen, van welke de warme bron Sigoritie, op ongeveer drie palen zuidwaarts van Batoe, de meest bekende is.

Het geheele regentschap Malang is bekend om deszelfs vruchtbaarheid.

Het meest zuidelijk gedeelte, uitmakende het Kendangsgebergte, ofschoon met groote bosschen van bamboe en groot nuttig geboomte bezet, is voor landbouw ongeschikt. De rotsige zuidkust is, even als het kleine eiland Sempoe onbewoond.

De zeden en gewoonten der bevolking van deze residentie verschillen weinig van die der andere bewoners van dit eiland, en kunnen als bekend aangenomen worden, reden waarom ze alleen, voor zoo verre ze op de alhier heerschende ziekten betrekking hebben, lager zullen besproken worden.

Gezondheidstoestand.

Even als deze residentie eene der schoonste en vruchtbaarste

van Java is, zoo is ze ook, in algemeene termen gesproken, eene der gezondste.

De dagelijks voorkomende ziekten verloopen, ook bij de Europeanen, zelfs alhier, op de nabij het strand gelegene hoofdplaats, met eene op andere strandplaatsen van Java genoegzaam onbekende zachtaardigheid, en worden de elders gevreesde dijsenteria en remitterende koortsen alhier maar hoogst zeldzaam waargenomen.

Op kortelings uit Europa of van elders komende vreemdelingen werkt het klimaat maar zeldzaam ongunstig, en menschen, die te Probolingo of Bezoekie reeds geruimen tijd aan tusschenpoozende koortsen geleden hebben, genezen alhier (ook op de hoofdplaats) veelmalen zonder geneesmiddelen.

Hiermede is echter niet gezegd, dat de residentie op alle gedeelten en ten allen tijde van ziekten verschoond blijft, hetgeen uit de straks te vermeldene stationaire ziekten, jaarlijksche en meer zeldzame epidemiën blijken zal.

Alvorens zullen de alhier bestaande ziekteoorzaken, die reeds gedeeltelijk uit het bovengemelde kunnen opgemaakt worden, worden nagegaan.

De aan de noordzijde der residentie gelegene distrikten, en voornamelijk de meest nabij het strand gelegene gedeelten van deze, zijn aan de moerassige uitdampingen van het modderige strand en der vischvijvers blootgesteld, zoomede zijn de bestaande sawavelden aan zoo vele moerassen gelijk te stellen, welke, nadat de paddie gesneden is, slechts langzaam uitdroogen en bij iederen regen eene onaangename lucht verspreiden.

In de bergstreken, alwaar het water van de velden kan afgeleid worden, bestaat voor de sawavelden dit nadeel niet of in geringen graad. Tevens vindt men hier en daar in de laag gelegene distrikten kleinere of grootere gedeelten, alwaar het regenwater niet behoorlijk kan afvloeijen, en deze kleine moerassen, waarin, als ze in de nabijheid van kampongs gelegen zijn, allerlei afval en vuilnis geworpen wordt, kunnen, door

die in dezelve ontstane rotting en gisting, niet anders als nadeelig voor de gezondheid zijn.

Als drinkwater wordt rivier-, put- of bronwater gebezigd, men is reeds gezegd, dat het drinkwater der Europeanen mij goed, doch dat het water, hetwelk de kampongsbewoners gebruiken in het algemeen slecht is.

De kleine rivieren zijn in de laag gelegene distrikten met zo vele exkrementen en aarddeelen verontreinigd, dat het water bijna niet drinkbaar is. Nabij de monding der rivieren is het brak.

In de bergstreken geniet de in de nabijheid der riviertjes wonende bevolking meest zuiver en goed water, echter zijn in sommige bergstreken, vooral van het Ngantangsche, de riviertjes bij hunnen oorsprong, met vulkanische en minerale bijmengsels verontreinigd, waardoor ze meer of minder nadeelig voor de gezondheid zijn.

Op de hoofdplaats Passaroean zijn twee huizen in het genot eener kleine bron van zuiver water. Putwater wordt het meest, vooral in de noordelijke distrikten, gedronken.

De putten der Europesche en Chinesche huizen zijn meest allen diep genoeg en op behoorlijken afstand van goten, paardenstallen, sekreten, enz. geboord. Men kan het water dezer putten, over het geheel genomen, goed noemen, ofschoon de smaak van het water van den eenen put meestal min of meer met dat van eenen anderen verschilt. Van sommige putten is water meer of minder hard (bevat kalkzouten), van enkelen is het een weinig brak en wordt niet gedronken.

Nimmer hoort men van belangrijke schadelijke gevolgen door het voortdurend gebruik van het water uit een dezer putten veroorzaakt. Echter wordt meermalen bij vreemdelingen eenige gevoeligheid in den buik of ligte diarrhoea opgewekt.

In de kampongs vindt men eenige weinige, goede, doch veelal kleine, ondiepe putten, zonder steenen wand of ophooging, welke bij iederen regen met vuil water volloopen. Over het

algemeen zijn de Inlanders onverschillig voor de zuiverheid van hun drinkwater.

De temperatuur is, zoo als boven aangeteekend is, door de geheele residentie aan groote afwisselingen onderhevig. Gedurende de westmoesson heerscht in de lager gelegene en strand-distrikten een belangrijk verschil der temperatuur na iederen regen, en daarmede meestal gepaard gaande onweders. Gedurende de oostmoeson zijn de afwisselingen nog opmerkelijk door de koude winden en morgenstonden, op den middag is de temperatuur verhoogd, met onaangenaam warmen en droogen, meestal vrij hevigen, noordoostelijken wind, die den binnenshuis op 88° wijzenden thermometer, in den windstroom opgehangen, tot 92° doet stijgen; na den middag komt een vrij sterke, zuidwestelijke wind door, welke van het gebergte waait en zeer koel is (grongong). Doch deze winden, die ongesteldheden van meestal weinig belangrijken aard veroorzaken, zijn waarschijnlijk ook de oorzaken der alhier heerschende gezondheid en goedaardigheid der voorkomende ziekten.

In de bergdistrikten zijn lang aanhoudende regens voorheerschende; gewoonlijk is het slechts vijf maanden (door ligte regens afgewisseld) droog; in de boven 1800 voeten gelegene gedeelten echter ziet men meermalen zware regens of mist, doch kan dit het eene jaar met het andere zeer verschillen.

Van de afdeeling Passaroean zijn de distrikten Kraton, Passaroean, Redjassa, Gratie het warmste en ongezondste. De distrikten Winongan, Ngempit, Kebontjandie, Wangkal en Porrong zijn in de hier gestelde orde koeler, met aangenamer klimaat, en gezonder. Het distrikt Tenger is, tot op hoogstens 1600 voeten, koel en aangenaam, doch hoogerop vochtig, nu en dan guur, onaangenaam koud.

Van de afdeeling Bangil zijn de distrikten Bangil en Gempol het warmst en minst gezond, het distrikt Gomping is iets koeler en gezonder en het distrikt Pandaän is het aangenaamst en gezondst; op de laagste gedeelten is hier de temperatuur niet overmatig warm; op de hoogste koel, zelden guur.

Van de afdeeling Malang bezitten de distrikten Malang, Pakkies en Karangloo het meest aangename en gezonde klimaat. In de distrikten Gondanglegie en Singoro is het drooger en warmer; in de distrikten Penangoengang en Ngantang vochtiger en kouder.

Het schijnt niet bekend te zijn of vulkanische uitbarstingen alhier immer ziekten veroorzaakt hebben (1).

De genoemde ziekteoorzaken brengen de alhier meest gewone ziekten, intermitterende en remitterende koortsen, bilieuse, gastrische en katarrhale ongesteldheden voort.

De zeden en gewoonten der Inlanders brengen zeldzaam, meer daartegen hunne onverschilligheid, daartoe bij, om de genoemde ziekten te bevorderen en wel: door zich bloot te stellen aan den koelen wind, in den regen te baden, zich des nachts niet te dekken, in de zonnehitte te werken, daarbij slecht water te drinken of allerlei moeijelijk te verterene rijstgebakken of onrijpe vruchten te eten, door het vieren van den vasten, die juist op eenen tijd invalt, dat de werkzaamheden het menigvuldigst zijn, enz.

De Inlanders, welke den vasten behoorlijk vieren, eten of drinken bij dag niets en spuwen zelfs voortdurend het mondspeeksel uit. Des avonds, na zes ure en te middernacht, gaan zij zich aan allerlei meer of minder moeijelijk te verterene spijzen en zoogenaamde lekkernijen te buiten, overladen de maag en genieten niet de noodige nachtrust.

Opmerkelijk is het, dat de meeste epidemiën alhier, gedurende den oogst en vastentijd, (die genoegzaam met het begin der oostmoesson te zamen vallen) zijn voorgekomen, zoodat daarin wel eene belangrijke oorzaak van die epidemiën, en jaarlijks voorkomende ziekten kan gezocht worden.

Even onverschillig als de Inlanders alhier schijnen te wezen voor zuiver drinkwater, even morsig zijn ze over het geheel

(1) Alleen in een rapport over het jaar 1842, wordt door den heer Quartero de mogelijkheid voorondersteld, dat de veelvuldige in dat jaar voorgekomene ziekten door vulkanische uitbarstingen enz. zouden kunnen veroorzaakt zijn.

met hun eten. Alleen van de rijst kan men zeggen, dat zij zindelijk is toebereid, doch de overige toevoegsels, die dikwijls hunne vuilheid onder allerlei meer of minder walgelijke kleuren bedekken, kunnen niet anders als schadelijk voor de gezondheid zijn.

De voornoemde voedsels, rijst, aardvruchten, vleesch, visch, enz. zijn, zoo als boven reeds gezegd is, alhier in deze residentie van zeer goede kwaliteit en worden in genoegzame hoeveelheid genoten, alleen hetgeen daarbij genoten wordt is voor de gezondheid nadeelig te achten, zoo bijv. de verschillende rijst- en katjanggebakken, de tot gastricismus aanleiding gevende vermenging met trassie (verrotte visch), ook worden dikwijls op de strandplaatsen walgelijke mollusken en schaaldieren als toespijzen genuttigd, welke veelmalen ongesteldheden van meer of minder aanbelang veroorzaken; verder behooren roedjak, en alle onrijpe vruchten alhier onder de meest gezochte lekkernijen.

Men ontmoet zelden een Inlander, die niet den mond met sirih of tabak heeft opgevuld, of suikerriet of een of ander van de boomen getrokken blad of afgevallene vrucht kaauwt.

De meeste Inlanders zijn niet zindelijk op hun ligchaam, het haar wordt hoogst zeldzaam uitgewasschen, en alleen door een ander van ongedierte gezuiverd (1). Het ligchaam wordt wel veelmalen gebaad, doch wordt daartoe nimmer eenige loog gebezigd, zoodat de aardachtige en andere deelen, waarmede het water gemengd is, zich, door het vet der huidafscheiding, aan de huid hechten, en het bad gewoonlijk niet tot de reinigingsmiddelen kan gerekend worden; huidziekten, vooral scabieuse en herpetische, zijn dan ook niet zeldzaam. den rook van het binnen hunne woningen brandende hout-

De bergbewoners, vooral de Tengerezen, baden zich, uit vrees voor het koude water, zeer zeldzaam, en hebben door

---

(1) Het schijnt eene tijdkorting althans eene aangename bezigheid der Inlanders voornamelijk der vrouwen te wezen, af te leiden naar hetgeen de ervaring te dien aanzien dagelijks leert. W.

vaar dan ook, (vooral de vrouwen en kinderen) een zeer onzindelijk voorkomen.

De weinige meer beschaafde, en sommige gegoede Inlanders, reinigen zich behoorlijk, doch velen der laatste bedekken de vuilheid hunner huid onder mooije kleederen.

Ook de gekozene tijdstippen leiden dikwijls om stoornissen der gezondheid te veroorzaken. Zoo b. v. het baden gedurende den nacht, (dat dikwijls met bijgeloovige begrippen in verband staat) met bezweet ligchaam, na zwaren arbeid enz.

De huizen der Inlanders zijn om bovengenoemde reden (niet genoegzame ophooging van den grond, waarop ze staan) inwendig meestal vochtig, en worden over het algemeen de hutten in de kampongs slecht onderhouden, zoodat ze niet genoegzaam tegen regen en wind beschutten.

In de woningen der gewone kampongsbewoners (landbouwers) heerscht verder zeldzaam zindelijkheid, alleen de bevloering wordt in die huizen nu en dan aangeveegd en dan met eenig zand bedekt.

Onverschilligheid en gebrek aan spaarzaamheid veroorzaken dat de Inlanders zich zeldzaam genoegzaam van goederen voor kleeding of bedekking voorzien, en zeker zoude het aan de meeste inwoners dezer residentie mogelijk zijn, zich die behoorlijk te verschaffen, zoowel in de lager als hooger gelegene distrikten. Dit gemis wordt vooral bij ziekten zeer gevoeld, en zeker door menigeen met den dood geboet.

Bij de alhier verrigt wordende werkzaamheden op de suikerfabrieken, zijn in de laatste jaren, nu de Inlanders met die bewerking meer bekend zijn geworden, slechts zeldzaam ongelukken voorgekomen; het is echter te voorzien, dat de nieuw ingevoerde stoomsuikertoestellen, bij de bekende nonchalance der Inlanders, een grooter getal ongelukken zullen veroorzaken.

Bij de algemeene zachtaardigheid der tegenwoordige bevolking dezer residentie, komen slechts hoogst zeldzaam moedwillige verwondingen voor.

De meeste verwondingen worden toegebragt door koeijen en andere trekbeesten, welke zeldzaam uit boosaardigheid doch meestal bij het inspannen of opligten van den kop hunnen onoplettenden geleider met de hoornen verwondingen, veelal in de dij of den onderbuik, toebrengen.

De Europeanen, meer kiesch in de keuze hunner voedselmiddelen, lijden minder aan ongesteldheden van gastrischen aard, en hunne ziekten zijn meer door plaatselijke oorzaken van bodem en atmospheer te voorschijn geroepen. Eene uitzondering hierop maakt een gedeelte van de minder beschaafde en bijna alle minder gegoede Europesche afstammelingen, die, uit keuze of armoede, de levenswijze der Inlanders volgen.

De gegoede Chinezen en afstammelingen volgen meestal de levenswijze der Europeanen, de minder gegoede Chinezen, genoegzaam geheel op Inlandsche wijze levende, zijn aan de daaruit voortvloeijende ziekten onderhevig.

Onder de Chinesche en Inlandsche bevolking zijn vele opiumschuivers. Weinigen echter doen het in die mate, dat de schadelijke gevolgen opvallend zijn.

Prostituée's vindt men, behalve de tandakmeiden, in de binnendistrikten *niet*, en genoegzaam alleen in de langs den grooten weg van Soerabaija tot aan de hoofdplaats alhier gelegene plaatsen, en wel het meest in de hoofdplaats Bangil.

Op de hoofdplaats Passaroean zijn er slechts weinige.

De ziektegenius is genoegzaam het geheele jaar door bilieus of katarrhaal, of zoogenaamd katarrhaal-gastrisch. Bij de Europeanen meestal met het sijnochaal, bij de Inlandsche bevolking met het erethisch karakter. In de afdeeling Malang is de genius epidemicus gewoonlijk slechts katarrhaal.

De meest voorkomende ziekten in deze residentie zijn:

1°. Katarrhale aandoeningen.

Bij de Europeanen worden gewoonlijk de organa respirationis aangetast, en bepaalt zich veelal de ziekte tot eenvoudige corijza, of tot eenen meer of minder hevigen graad van bronchitis. Bij de Inlanders zijn het meer de spijsverteringswerk-

tingen, welke bij katarrhale aandoeningen lijden, en diarrhoea veroorzaken, die vooral bij het begin en gedurende de regenmoesson, doch vaak genoeg het geheele jaar door, (voornalijk in het gebergte) wordt waargenomen, en dan somtijds epidemisch optreedt, en door het ten grave slepen van kinderen, vrouwen en zwakke of oude individu's, een schijn van kwaadaardigheid verkrijgt, doch bij behoorlijken levensregel en eenvoudige geneeskundige behandeling, slechts zeldzaam slagtoffers eischt.

Meer gevaarlijk is de diarrhoea, die bij het begin der oostmoesson gedurende den oogst en poeassa voorkomt, veelal tevens bilieus is, en met colica, somtijds met verschijnselen van cholera gepaard gaat.

Gedurende de epidemie van mazelen, welke van Oktober 1849 tot einde Januarij 1850 in de afdeeling Malang heerschte, was het voornamelijk de toen zich bij de ziekte voegende diarrhoea, welke haar een kwaadaardig aanzien gaf.

De katarrhale aandoeningen der ademhalingswerktuigen komen zeldzaam onder behandeling.

De in de jaren 1836 en 1840 alhier epidemisch geheerscht hebbende griep werd door den heer Quartero, die die epidemie heeft waargenomen, als voornamelijk van katarrhalen aard beschouwd, minstens aan tot catarrhi aanleiding gevende oorzaken toegeschreven.

Ook schijnen de alhier veelmalen voorkomende zwellingen der onderkaaksklieren (bij de Inlanders onder den naam van bagoezen of gondoo bekend) door temperatuurswisseling (gevatte koude) veroorzaakt te worden, en komen dus somtijds in de oostmoesson epidemisch voor.

De ziekelijke aandoening bepaalt zich tot zwelling en pijnlijkheid der onderkaaksklieren, en moeijelijk slikken, gepaard met ligte koortsverschijnselen; gewoonlijk worden alleen kinderen aangetast; de ziekte verdwijnt meestal in weinig dagen. Abcesvorming wordt niet waargenomen. Eene eenvoudige behandeling (warm houden) is bijna altijd tot herstelling voldoende;

tot bespoediging der genezing, wordt, als Inlandsch geneesmiddel, de zwelling met een weinig indigopap bestreken.

Katarrhale aandoeningen der conjunctiva zijn mede hier zeer menigvuldig, ook deze oogziekte is zeer goedaardig en gewoonlijk in 3 of 4 dagen bij eene eenvoudige behandeling genezen, en toch hebben de meeste der vele half of geheel blinde Inlanders, die men alhier vindt, na deze eenvoudige ziekte, ten gevolge van verwaarloozing, morsigheid enz., het gezigt verloren.

Gedurige herhaling der katarrhale oogontsteking is waarschijnlijk ook de oorzaak van pterijgium, dat alhier veelmalen voorkomt.

Op tijdstippen, dat de genius epidemicus duidelijk uitgesproken katarrhaal is, en vele hierdoor veroorzaakte ziektegevallen voorkomen, worden ook morbilli, meestal sporadisch waargenomen, en ofschoon autochthoon ontwikkeld, schijnen andere in de nabijheid wonende kinderen door *besmetting* aangetast te worden.

Slechts zeldzaam heeft de ziekte epidemisch in deze residentie geheerscht, ten *minste* worden in het archief alhier alleen eenige aanteekeningen gevonden van de epidemie van mazelen, die van af de maand Oktober 1839 tot einde Januarij 1840 door de geheele afdeeling Malang heerschte, in de distrikten Kotta Malang en Singoro het spoedigst geweken was, voornamelijk in het distrikt Pakkies vele slagoffers eischte, en in de distrikten Karangloo, Penangoengan en Ngantang het langst aanhield; van af 1 (?) November tot 5 Januarij werden aangetast: 1353 mannen, 634 vrouwen, 2833 jongens en 2937 meisjes, te zamen 7757, van welke 119 mannen, 86 vrouwen, 397 jongens en 372 meisjes, te zamen 974 bezweken (1).

Diarrhoea (en dijsenteria), welke zich bij de ziekte voegde, was de oorzaak van het groote sterftecijfer.

---

(1) Van na 5 Januarij zijn geene nieuwe ziekte- of sterfgevallen bekend geworden, en bleven op 29 Januarij, nog 20 mannen, 2 vrouwen, 20 meisjes en 12 jongens, te samen 55 zieken.

2°. Tusschenpoozende koortsen maken, met de zoo even behandelde katarrhale ongesteldheden, de ziekten uit, welke alhier het menigvuldigst voorkomen; voornamelijk echter bij het begin der oostmoesson neemt de ziekte een epidemisch voorkomen aan, en wordt somtijds een groot deel der bevolking, vooral van de noordelijke distrikten, door tusschenpoozende koortsen met gastrische of bilieuse verschijnselen aangetast. Deze koortsen hebben gewoonlijk den alledaagschen tijpus, meer zeldzaam zijn gevallen van terliana, meestal is het karakter erethisch, echter met neiging tot sijnochus, bij oude en uitgeputte menschen dikwijls torpied, ook hebben sommige epidemiën zich door een tijpheus karakter doen kennen.

Vroeger schijnen, naar luid der geruchten, die jaarlijksche epidemiën van tusschenpoozende koortsen meer kwaadaardig geweest te zijn, ten minste meer slagtoffers geeischt te hebben, en schijnt de in de laatste 25 jaren alhier vermeerderde kultuur, opruiming van in de lager gelegene distrikten bestaande bosschen en moerassen, gunstig op den gezondheidstoestand gewerkt te hebben, en zijn de latere epidemiën niet zoo kwaadaardig geweest, met *uitzondering* van die, welke in de tweede helft van het jaar 1842 in de afdeeling Malang woedde, en ongeveer 12,000 menschen aantastte, (1) en zeer velen (getal onbekend) ten grave sleepte, als ook de epidemie, welke in de eerste helft van het jaar 1843 in de afdeeling Passaroean gewoed heeft (2).

De alhier sedert 1844—1853 voorgekomene voorjaars-epidemiën kenteekenden zich voornamelijk door zachtaardigheid, die het waarschijnlijk gevolg is van de in de laatste tien jaren steeds toenemende aandacht van het bestuur op den algemeene gezondheidstoestand der bevolking en van de voortdurende toepassing van al hetgeen, wat dien gezondheidstoestand bevorderlijk kan wezen.

(1) Verslag van de in de residentie Passaroean geheerscht hebbende ziekten. Passaroean 1 Julij 1843, door den offic. van gezondheid Quartero.

(2) Idem. Idem.

Ook bij de Europesche bevolking komen tusschenpoozende koortsen voor, met katarrhale of bilieuse verschijnselen gepaard en met het sthenisch, meestal echter erethisch karakter, (welke somtijds eene energische behandeling vereischen). Die met gastrische verschijnselen, worden gewoonlijk gedurende de west-, die met bilieuse, tijdens de oostmoesson waargenomen.

Helminthiasis is alhier bij kinderen eene zeer gewone ziekte, en ook bij volwassenen komen taeniae dikwijls voor.

Variolae zijn, voor zooverre (1829) uit de alhier berustende rapporten kan opgemaakt worden, niet zeldzaam in deze residentie, echter zijn telkenmale betrekkelijk slechts weinigen aangetast (1).

De vakcine heeft in deze residentie met weinig moeijelijkheden te kampen gehad, en is hierin waarschijnlijk deze gunstige verhouding te zoeken.

Dijsenteria is alhier eene vrij zeldzame ziekte, alleen bij epidemiën vau diarrhoea wordt zij nu en dan waargenomen.

Van *struma* worden eenige, van *labium leporinum* meerdere,

(1) bijv.

1ste sem.	1829,	afd. Malang en Bangil,	aang.	86,	overl.	7.
2de »	»	door de geheele residentie,	»	—	»	61.
1ste »	1830,	afd. Passaroean en Bangil,	»	86,	»	7.
2de »	1831,	» »	»	8,	»	3.
1ste »	1832,	distr. Pandaän,	»	16,	»	3.
2de »	»	» Redjassa en Kraton,	»	16,	»	9.
In het jaar	1835,	afd. Passar. en Bangil,	»	88,	»	8.
» » »	1836,	id. id. id.	»	17,	»	7.
» » »	1837,	distr. Ngempit, Kraton en [Wangkal.	»	19,	»	4.
» » »	1843,	door d. geh. residentie,	»	?	»	36.
» » »	1844,	id. id.	»	374,	»	59.
» » »	1845,	afd. Passaroean,	»	?	»	5.
» » »	1846,	distr. Kotta Passaroean,	»	1,	»	0.
» » »	1850,	id. id.	»	1,	»	0.
» » »	1851,	id. id.	»	1,	»	0.
In	1852,	distr. Pandaän, Djatie en Wangkal,	»	9,	»	3.
»	1853,	door de geh. resid. voorn. hoofdpl. Pas.	»	228,	»	44.
»	1854,	voortdurend sporadische gevallen in de afd. Malang.				

van verwoestingen der oogen na doorgestane oogziekten vele exemplaren in deze residentie aangetroffen.

Verwondingen zijn zoo als boven gezegd is, vrij zeldzaam. Beenbreuken komen door de bedaardheid en voorzigtigheid der Inlanders weinig voor.

De overige ziekten, van welke nu en dan gevallen onder behandeling komen, worden stilzwijgend voorbijgegaan.

Endemisch zijn:

Sijphilis. — In vroegere verslagen wordt het cijfer der sijphilitischen in deze residentie zeer hoog opgegeven ($\frac{7}{8}$ der bevolking). Een zoo naauwkeurig mogelijk gedaan onderzoek leert echter, dat sijphilis, in de langs den grooten weg van Soerabaija tot aan deze hoofdplaats, en van daar naar Probolingo gelegene kampongs, onder de publieke vrouwen eene niet zeldzame ziekte is, en dat betrekkelijk vele Inlanders daardoor besmet worden, doch dat deze ziekte in het meer zuidelijk gedeelte dezer residentie zeldzaam voorkomt.

Het getal publieke vrouwen is gering, doch wordt door deze weinigen betrekkelijk een vrij belangrijk getal mannen besmet, echter zoude het cijfer der door sijphilis besmette Inlanders in de langs genoemden weg gelegene distrikten, toch maar hoogstens op $^1/_{50}$ der bevolking kunnen geschat worden. In den regel trouwen de meeste Inlanders alhier reeds vroeg en leven uitsluitend met hunne vrouw of vrouwen.

In de binnendistrikten is de ziekte hoogst zeldzaam. De vroeger gemaakte hooge beraming van het getal door sijphilis aangetastten, is waarschijnlijk toen onder de kleine Europesche bevolking gemaakt. De afschuwelijke verwoestingen, welke deze ziekte in het aangezigt kan veroorzaken, worden bij uitzondering en genoegzaam alleen op de hoofdplaatsen Passaroean en Bangil gezien.

Lepra. — Over het getal lepreuzen worden gewoonlijk minder naauwkeurige aanteekeningen gehouden, en schijnt alleen het getal der lijders met voor ieder zigtbare wanstaltigheden bekend te zijn.

Volgens een in 1852 door het bestuur gedaan onderzoek, bevonden zich in deze residentie 58 mannen, 20 vrouwen en 18 kinderen, te zamen 96 lijders aan deze vreesselijke ziekte, verdeeld in de distrikten Passaroean, Redjassa, Kraton, Djatie, Kebontjandie, Wangkal, Ngempit, Porrong, Bangil, Malang, Gondanglegie, Singoro, Pakkies en Karangloo.

In de distrikten Gratie, Winongan, Tenger, Gempol, Pandaän en Ngantang, werden toenmaals geene lijders aangetroffen. Eenige zoogenaamde Inlandsche kinderen lijden aan deze ziekte.

Framboesia. — Pattek is in deze residentie eene niet zeldzame ziekte, welke voornamelijk bij nog jeugdige vrouwen en kinderen voorkomt.

Ofschoon de pattek op genoegzaam alle gedeelten van het ligchaam schijnt voor te komen, zoo vindt men ze toch voornamelijk in de nabijheid van den mond, anus en vagina. De Inlanders schijnen deze ziekte bijna niet te vreezen, en wordt de zorg voor de genezing veelal uitsluitend aan de natuur overgelaten, of wel de pattek met eenig op de bazaar te verkrijgen sulphas cupri (troessie) aangestipt of met bedak bedekt.

Daar de lijders vreezen, om zich onder eene geneeskundige behandeling te stellen, is het moeijelijk den loop en duur der ziekte geregeld na te gaan.

Of Europeanen door de ziekte aangetast worden is onbekend. Van kleurlingen is het bekend, dat zij voor de ziekte vatbaar zijn, en komen meermalen onder hen gevallen voor, welke echter geheim gehouden en op bovengenoemde wijze verpleegd worden.

Ziekten, welke zich meer zeldzaam, en als dan epidemisch in deze residentie vertoond hebben, zijn:

Cholera, die in de jaren 1824, 1851 en 1852 door de geheele residentie geheerscht, en vele slagtoffers gesleept heeft. In 1853 is slechts een enkel geval gezien, in dit jaar 1854

is zij in het begin der maand Mei in de afdeeling Passaroean uitgebroken (1).

Aan Beri-beri, die in het eerste semester 1841 in de afdeeling Malang, vooral echter in het distrikt Karangloo woedde, zijn vele lijders bezweken (2).

De geneeskunde staat onder de bevolking dezer residentie op eenen lagen trap, ofschoon het niet aan mannelijke en vrouwelijke doekons ontbreekt. Eenig denkbeeld van geneeskunde of van de kracht der door hen toegediende geneesmiddelen heeft geen hunner; zij herinneren zich alleen, dat na toediening van dit of dat geneesmiddel, deze of gene lijder hersteld is, (post hoc ergo propter hoc, schijnt hun motto te zijn), zij dienen daarom bij eene dergelijke ziekte een gelijk geneesmiddel toe. De door hen meest gebruikt wordende geneesmiddelen zijn die, welke men op de bazaars aan medicijnwarongs kan verkrijgen, en als bekend mogen verondersteld worden, gemengd met enkele versche kruiden of bladen, kalk, sirihspeeksel en somtijds nog walgelijker bijmengselen.

Aan de Chinesche geneeskundigen kan men ten minste de kennis van de werking van verschillende geneesmiddelen niet ontzeggen, met hunne therapeutische kennis is het echter even ongelukkig geschapen.

De vele Inlandsche njonja's, die nu en dan geneesmiddelen toedienen, en waarvan sommigen eene zekere renommée hebben, bezitten zoo mogelijk nog minder kennis over een en ander, dan de bedoelde doekons.

(1) De verslagen dezer epidemie zijn in 1851 en 1852 ingediend geworden. Volgens deze zijn in 1851 aangetast 5155, waarvan 2020 overleden, in 1852 1040, waarvan 694 overleden zijn.

(2) Over deze epidemie is door den officier van gezondheid 2de klasse Quartero een rapport ingediend geworden, waarin gezegd wordt, dat toen de ziekte ter kennisse kwam, 1200 menschen daardoor aangetast waren; in het door genoemden officier van gezondheid ingediend verslag over de ziekten dezer residentie in het eerste half jaar 1843, wordt met een paar woorden gezegd: dat 8000 menschen door de ziekte aangetast zijn geweest. Het cijfer der sterfte, dat zeer belangrijk moet geweest zijn, is nergens bekend gesteld.

Velen bezitten een boek vol voorschriften van Inlandsche geneesmiddelen, opgemaakt uit de mededeeling van doekons van deze en andere residentiën, bij sommige dezer voorschriften worden echter ook brandewijn en andere niet Inlandsche zaken gevoegd. De voorschriften zelve zijn in vele opzigten de bewijzen van bepaalde onwetendheid, en staven het zoo even gezegde.

Bij baringen worden de Inlandsche vrouwen, genoegzaam alle minder- en enkele meer gegoede Europesche afstammelingen, door vrouwelijke doekons bijgestaan, welke zich hiermede uitsluitend bezig houden.

De hulp bestaat meestal in wrijven en pitjitten van den buik, om, zoo het heet, het kind eene goede ligging te geven, in het vastsnoeren van een koord (oedik) rondom den buik, boven den bodem van den zwangeren uterus, uit vrees, dat het kind den weg naar boven mogt nemen (1), verder in met de barende bij iedere wee mede te schreeuwen, en na de verlossing de navelstreng af te binden, door te snijden, en zich vervolgens met de eerste hulp van het kind onledig te houden.

Wat de zwangerschap en het mechanische der baring betreft, hiervan hebben zij evenmin als van de baarmoeder en inwendig gelegene teeldeelen, het minste denkbeeld. Hare onkunde blijkt vooral bij onregelmatige baringen, als wanneer zij, of eenvoudig sirih kaauwende en zuchtende, toezien, of wel, en dit meestal, wreed ingrijpen. Menige vrouw verliest door deze werkdadige hulp het leven. Men vergunt b. v. de barende niet te slapen, laat haar telkens overeind staan of loopen, of haalt het bovengenoemde koord steviger aan, wrijft en drukt den buik enz.

Zoo bij de baring de nageboorte niet onmiddellijk volgt, wordt ze met de navelstreng afgetrokken; eene ruime bloedvloeijing is volgens haar na de baring noodig, dewijl daardoor

(1) Waarschijnlijk heeft eene ruptuur van den uterus die vrees doen ontstaan.

de buik als uitgespoeld wordt. Wordt die bloeding zoo hevig, dat de vrouw in flaauwte valt, zoo bestaat genoegzaam hare eenige hulp in de vrouw bij de haren te trekkén; dikwijls blijft dan ook nog langen tijd na de baring anaemie over en veelmalen sterven de vrouwen aan bloedverlies.

Bij tegennatuurlijke liggingen verliest de door deze doekons bijgestane vrouw, zoo de natuur haar niet redt, het leven. Geene doekon durft de hand binnen de teeldeelen voeren.

Wanneer eene zwangere vrouw, al is zij ook slechts 2 of 3 maanden zwanger, schrikt of ziek wordt, of zich bij haar eene bloeding instelt, wordt mede de doekon geroepen, die dan veelal beweert, dat het kind niet goed ligt en door wrijven en drukken, zoo zij zegt, het kind weder eene goede ligging geeft.

De zorg voor het kind bestaat in het te wasschen met eenige kruiderijen en het besmeren met sirihspeeksel, en op dezelfde wijze voor het aanhangend gedeelte der navelstreng te zorgen, dat daarna bedekt en met een band tegen den buik bevestigd wordt.

Van heelkunde zoude men denken, dat de Inlandsche doekons ten minste eenig denkbeeld moesten hebben, doch zelfs de eenvoudigste wond vreezen zij aan te raken. De verwondde plaats wordt meestal alleen rondom met kalk en sirihspuw besmeerd, somtijds ook de wond met eenige kruiderijen bedekt, doch meestal onbedekt gelaten en dan aan de zich spoedig daarop plaatsende vliegen overgegeven.

Alleen verouderde zweren ziet men somtijds door een stuk pisangblad aan de lucht en vliegen onttrokken.

Vruchteloos is reeds beproefd, die doekons iets te leeren, doch het schijnt, dat zij bevreesd zijn, hunnen goeden naam te verliezen, door iets van een Europeesch geneesheer te leeren. Voor behandeling van wonden schijnen ze bovendien beangst te zijn.

De zoogenaamde Europesche genees- en heelkunde begint alhier in vertrouwen te winnen.

Wat de eerste betreft, zoo zijn het voornamelijk de middelen tegen koortsen (1), cholera (2) en ingewandswormen (3), alsmede purgantia (4), welke meer en meer met vertrouwen en veelmalen verzocht worden.

Ofschoon afkeerig, om operatiën te doorstaan en velen liever sterven dan die, hoe noodig ook, te ondergaan hebben, de Inlanders alhier een onbepaald vertrouwen in onze chirurgie (5).

Zonderling is het hierbij, dat de meeste zieken en gekwetsten, door het bestuur of politie onder behandeling van den daartoe aangestelden geneesheer gebragt worden, doch de oorzaak hiervan ligt voor een gedeelte hierin, dat de bevolking gewoon is geleid te worden, en genoegzaam niets doet, zonder daartoe ontvangene last; ten anderen, omdat velen niet weten, dat zij kosteloos geneeskundige hulp en geneesmiddelen kunnen ontvangen, anderen uit zekere vrees, nog anderen uit onverschilligheid of fatalismus gedreven worden, velen roepen geene hulp in, omdat zij te ver van den geneesheer wonen.

Bij verwondingen gelast een politiemaatregel, dat de lijder, zoo mogelijk, naar de hoofdplaats gebragt wordt, alwaar hij in de daartoe afgestane kleine kamer der gevangenis, of bij een

(1) Solut: sulph: quinin gr. II met eenige druppels acid: sulph: op unc I water, hier onder den naam obat banjoe biroe of obat aijer demem bekend; andere middelen, zelfs uit Inlandsche kruiden zamengestelde koortsmiddelen, worden minder gaarne genomen.

(2) De bekende cholera mixtuur.

Rp. Ol: menth: s: ol: cajeput: gutt: VI.
Cum sacchr: trit.
Aq: depurat: unc VI.
Aeth: sulph: alcoh: dr. II.
Vin: opii aromat dr. I.
D. S. Alle ½ uur een lepel.

(3) Sem: santonici, door hen zelven met water op een steen fijn te wrijven, liever echter het door hen genaamde obat tjatjing poetie, zijnde santonine met subcarb: magnesiae.

(4) Ol: ricini of wel een weinig pulv: rheï.

(5) De verschillende gelukkig afgeloopene, meestal belangerijke operatiën, vroeger door den heer QUARTERO verrigt, hebben waarschijnlijk tot het vertrouwen bijgedragen.

zijner vrienden opgenomen en door den met de civiele geneeskundige dienst belastten geneesheer behandeld wordt.

Worden in eenig distrikt te gelijktijdig vele menschen ziek, (epidemie) zoo wordt daarvan door den wedhono kennis aan het bestuur gegeven, en door den resident het advies van den geneesheer ingeroepen, welke laatste, zoo zulks door hem noodig geoordeeld wordt, zich naar de plaats der ziekte begeeft, de zieken bezoekt, algemeene raadgevingen en geneesmiddelen verstrekt, het dessahoofd de te nemene maatregelen, voorschrijft, aan den resident kennis van zijne bevinding geeft, en de noodige hulp en medewerking verzoekt, welke door het Europeesch en Inlandsch bestuur, steeds met lofwaardigen ijver verleend worden.

De geneesmiddelen worden aan het bestuur, of onmiddellijk aan de hoofden der distrikten, alwaar de ziekte heerscht, afgegeven, en zoo veel maar mogelijk of noodig in iedere kampong, alwaar ze benoodigd zijn, bij het kampongshoofd gedeponeerd, welke laatste of regtstreeks door den geneesheer, of door bemiddeling van het bestuur, met de wijze van toediening en met alles, wat tot genezing der lijders, opruiming der ziekteoorzaken, en tegengaan der verspreiding bij aanstekelijke ziekten betrekking heeft, wordt bekend gemaakt. Deze kampongshoofden zijn tevens gelast te zorgen, dat de zieken de geneesmiddelen verkrijgen, en dezelve zoo mogelijk toe te dienen.

De vakcinateurs bezoeken ieder in de hun aanvertrouwde distrikten, zoo veel maar mogelijk, de lijders, en trachten zoo veel doenlijk de voorschriften van den geneesheer te doen opvolgen, ook aan hen wordt steeds eene zekere hoeveelheid der geneesmiddelen tot toediening aan lijders toevertrouwd (1).

Kunnen de geneesmiddelen door de Inlanders zelve bereid

---

(1) Ook op deze wijze hebben de vakcinateurs zich alhier bij de epidemiën, vooral der cholera-epidemiën van 1851 en 1852, en gedurende het voorkomen van pokken in 1853 zeer verdienstelijk gemaakt.

worden, uit op de bazaars voor weinige duiten of uit het plantenrijk om niets te verkrijgen middelen, dan wordt door zorg van het bestuur, het voorschrift van den geneesheer in het Javaansch of Maleisch vertaald en ter algemeene kennis gebragt (1).

Lijders op de hoofdplaats woonachtig worden zoo veel doenlijk door den geneesheer bezocht.

Met uitzondering van de kleine ziekenkamers van het fort en der gevangenissen van Passaroean en Malang, bestaan in deze residentie geene ziekeninrigtingen, en blijven dus de lijders in hunne woningen (2).

Is de ziekte besmettelijk, dan worden alle niet tot verpleging van den lijder noodige menschen uit het huis verwijderd, en wordt door de politie gezorgd, dat niemand het huis bezoekt en de inwoners van het noodige voorzien worden. Na afloop der ziekte, worden de door de lijders gedragene kleeren, legmat, kussens, enz., zoomede de door hen gebruikte bali-bali verbrand, en de reiniging van al het overige door de politie bewaakt.

De vakcine is hier, voor ongeveer 45 jaren, met weinige moeite ingevoerd, en heeft nimmer direkte tegenkanting ondervonden.

De militairen, pradjoerits en gevangenen, wier levenswijze, huisvesting en voeding in vele opzigten met die der overige bewoners der residentie verschilt, zijn in het boven over de bewoners dezer hoofdplaats medegedeelde *niet* begrepen, te zijner plaatse is met eenige woorden over de door hen be-

(1) Dit geschiedde b. v. in de koortsepidemie van het jaar 1852.

(2) Tijdens in 1853 alhier op de hoofdplaats vele gevallen van variolae voorkwamen, zijn echter de lijders in een daartoe afgestaan en buiten de stad gelegen bamboes huis verpleegd geworden, hetgeen ook van de zijde der lijders en hunne bloedverwanten zonder moeite of minstens noemenswaardige tegenkanting geschied is. Die verpleging in een afgelegen huis, geschiedde echter meer met het doel, om de zieken af te zonderen en verdere verspreiding der ziekte, zoo veel mogelijk, tegen te gaan. Aldus meer in het belang der gezonden dan dat der zieken.

woonde gebouwen gesproken, in het ondervolgende zal een en ander, dat alleen op deze gebouwen en hunne bewoners betrekking heeft, medegedeeld worden.

Het fort ligt ten noordwesten van het centrum der stad, omringd van het laag gelegene, meestal zeer vochtige, groote exercertieplein en van sawavelden; op ongeveer eene halve Engelsche mijl meer noord- en strandwaarts volgen op deze sawavelden eenige der aan het strand gelegene vischvijvers. Het fort is geheel van steen gebouwd, binnen hetzelve bevinden zich twee voor officieren bestemde woningen, verder twee kazernen van welke eene bestemd is voor de Europesche, de andere voor de Inlandsche militairen, deze kazernen zijn ruim en luchtig gebouwd.

Eene geschikte kamer, welke acht kribben bevat, is voor zieken der bezetting afgezonderd.

De provoost en politiekamer zijn luchtig en voor de gezondheid der arrestanten onschadelijk te noemen.

Eindelijk zijn binnen het fort de kruid- en ammunitiekamer, eenige kamertjes voor onderofficieren, de keukens, enz.

Binnen het fort bevinden zich twee putten, de eene is tegen de officierssekreten aangeboord, en bevat onbruikbaar water, de andere put bevindt zich nagenoeg in het midden van het fort, is goed aangelegd, doch het water is een weinig hard, als drinkwater wordt het water van eenen buiten het fort tegen den muur aangeboorden put gebezigd, dit water is zeer goed.

Jammer is het, dat bij den aanleg van het fort, de grond niet genoegzaam is opgehoogd, door welke verzuim de steenen bevloering van alle gebouwen meestal vochtig is.

De opene ruimte tusschen de gebouwen, is met bloem- en grasperken versierd, en door goten is voor behoorlijke afwatering gezorgd.

Langs de west- en noordzijde van het fort loopt, op weinige voeten afstand van den buiten-muur, een grachtje van eenige voeten breedte en enkele voeten diepte, met hoogst

langzaam, meestal bijna niet zigtbaar stroomend water; aan de westzijde van het fort ontlasten zich in dit grachtje de verschillende sekreten en eenige goten. Wenschelijk zoude het zijn, indien dit water naar de westzijde kon wegvloeijen, instede van, zooals nu, langs de noordzijde van het fort af te vloeijen, doch hiertegen schijnen eenige vrij belangrijke moeijelijkheden te bestaan.

Buiten aan de voor- (noord) zijde van het fort liggen een kleine tuin, de van bamboes gebouwde kantine en eenige op eene rei geplaatste kleine bamboewoningen voor de huisgezinnen der militairen.

Het fort en de omgeving worden met zorg onderhouden, in alle gedeelten heerscht eene gewenschte zindelijkheid, en het geheel heeft een aangenaam voorkomen.

De Europeanen voorzien zelve in hunne voeding, en deze kan zeer goed genoemd worden.

Voor de Inlanders wordt menage gehouden; door de goedkoopheid en goede kwaliteit der levensmiddelen, zoo mede door behoorlijk toezigt, laat hunne voeding niets te wenschen over, en genieten zij bij zeer goede voeding de hoogst toegestane gelddeeling.

Voor de zieken wordt geene menage gemaakt, zij moeten zelve in hunne voeding voorzien, hetgeen eene behoorlijke geneeskundige behandeling dikwijls zeer bemoeijelijkt.

Foernituren voor ziekenkleeding enz., zijn in genoegzame hoeveelheid voorhanden.

Ofschoon het fort voor eene grootere bezetting ingerigt is, bestaat deze meestal uit 5—6 Europeanen en 30—35 Inlandsche militairen, bijna allen hebben eene vrouw of huishoudster, de meesten hebben kinderen.

De wapenoefeningen bestaan in eenvoudige, weinig vermoeide exercitiën, betrekken van wachten, de gewone korveën, enz.

De manschappen leven zeer geregeld, alle gebruiken spiritualia, dronkenschap is echter uiterst zeldzaam; daar in de kantine ook gepensionneerden enz. toegang hebben, is het niet

megelijk den door de Europesche militairen gebruikt wordenden drank te bepalen.

Onder de Inlandsche militairen bevinden zich enkelen, die door opium schuiven hunne gezondheid benadeelen.

De gewone ziekten der militairen zijn goedaardige, tusschenpozende, bilieuse of katarrhale koortsen, gastricismus, status biliosus of gastricus, meermalen eenvoudige katarrhale oogontstekingen, enkele malen scabies en hoogst zeldzaam sijphilitische aandoeningen. Het getal zieken bepaalt zich gewoonlijk tot 2—5 's maands. De militaire vrouwen gaan zich meermalen aan schadelijke snoeperijen te buiten; hunne ziekten zijn gewoonlijk ligte katarrhale koortsen, colica, constipatio alvi, ongeregelheden der menstruatie enz.

De ziekten der militaire kinderen zijn gewoonlijk diarrhaea, helminthiasis of scabies.

Sterfgevallen bij het garnizoen zijn zeldzaamheden te noemen.

De kazerne der pradjoerits, gelegen aan de along-along, naast de woning van den regent en grenzende aan de gevangenis, is een uit bamboes en hout opgebouwd en met pleisterkalk bestreken lokaal, hetwelk vrij geschikt kan genoemd worden, regts en links van de kazerneruimte zijn, onder hetzelfde dak, kamertjes voor den Europeschen sergeant-instrukteur en voor Inlandsche onderofficieren. Voor de kazerne is een open plein. Het geheel wordt vrij zindelijk gehouden.

De pradjoerits verkeeren in ongunstiger verhouding dan de militairen. Zij ontvangen veel minder soldij, maken geene gezamenlijke menage en is hunne voeding ook minder goed dan die der manschappen van het garnizoen. De meeste pradjoerits voorzien door eenig handwerk, door het bebouwen van eenig in eigendom of anderen toebehoorend stuk land, of op eenige andere wijze in het te kort hunner soldij, dit tot eigen onderhoud en dat van hun huisgezin.

De dienstverrigtingen der pradjoerits bestaan in eigenlijk

niet vermoeijende wapenoefeningen, betrekken van wachten, enz.

De sterkte bedraagt gewoonlijk 2 Inlandsche officieren en 56 onderofficieren en manschappen, 1 officier en 36 manschappen zijn te Malang en 18 manschappen te Bangil gedetacheerd.

Op beide genoemde plaatsen is voor de pradjoerits een klein geschikt verblijf.

De meeste pradjoerits hebben een bamboehuis in eene der kampongs, dat zij met hunne familie bewonen, en vertoeven zij alleen in de kazerne, wanneer dienstverrigtingen zulks eischen.

Bij de pradjoerits zijn ziekten mede vrij zeldzaam. Bij ziekten wonen zij buiten de kazerne in hunne eigene woningen.

De vrouwen en kinderen der pradjoerits, geheel in de kampongs levende, deelen in de ziekten enz. der bevolking.

De gevangenis, mede aan de along-along gelegen, bestaat uit vier afzonderlijke, ieder in kamertjes verdeelde, kleine gebouwen, die digt op elkander gebouwd zijn, en waar tusschen zich kleine opene plaatsen of pleintjes bevinden.

Twee dezer gebouwen zijn voor eenige jaren gebouwd, de bevloering ligt eenige voeten hooger dan de buitengrond, de kamers zijn inwendig hoog, en is zoo wel door tegenover elkander geplaatste vensters, als ook door met ijzeren stangen voorziene openingen langs de bevloering voor behoorlijke luchtstrooming gezorgd. Deze beide gebouwen zijn bestemd voor veroordeelden en worden ook tot nachtverblijf van doortrekkende gevangenen gebezigd.

De beide andere gebouwen zijn nog van vroeger datum, niet genoegzaam opgehoogd, zoodat de bevloering steeds vochtig is; door later aangebragte openingen, worden de kamers van een dezer gebouwen, dat bestemd is voor kriminele gevangenen, wier zaken nog niet zijn afgedaan, behoorlijk gelucht. Het andere aan de passeerbaan staand gebouw is afgedeeld in kleine kamers, bestemd voor Inlandsche en Chinesche gijze-

laan, voor vrouwen, eene kamer voor den cipier, tevens tot bergplaats dienende voor gestolene goederen, en eene kleine kamer, bestemd voor zieken der gevangenis; doch worden bij gebrek aan eenige andere lokaliteit in deze kleine kamers, ook van elders herwaarts gebragte gewonden opgenomen.

Door het gedurig ophoogen des buitengronds, ligt de grond der gevangenis lager dan de along-along, waardoor bij zwaren regen het water dikwijls naar binnen stroomt. Door een en ander zijn de bevloeringen dezer kamers dan ook steeds vochtig. In gewone gevallen wordt het water vrij spoedig door de bestaande steenen goten weggevoerd.

Binnen de gevangenis zijn twee putten met vrij goed drinkwater.

Voor zindelijkheid der kamers, gebouwen en goten wordt goed gezorgd.

Sekreten bestaan binnen de gevangenis niet; er is in iedere kamer eene ton met deksel geplaatst, die des morgens met het water van eene kleine door de gevangenis loopende waterleiding schoon gemaakt wordt. Deze waterleiding ontlast zich in eenige smalle goten, die door een groot gedeelte der Chinesche wijk loopen.

De voeding is de gewone voeding der gevangenen, rijst met gezouten visch en eenige kruiderijen, en gewoonlijk om de tien dagen gedroogd vleesch. Het voedsel wordt tweemaal daags in voldoende hoeveelheid verstrekt en is van goede kwaliteit.

Ten behoeve van zieken of gewonden, zijn eenige kribben, legmatjes, kussens en dekens, zoomede eenige kleedingstukken voorhanden.

In de voeding van de herwaarts gebragte gewonden moet de familie van den gewonden voorzien, ook moet een hunner den lijder oppassen.

Voor zieke gevangenen wordt geen ander als het gewone voedsel verstrekt, dat alsdan door hulpvaardigheid van den cipier voor de lijders meer geschikt gemaakt wordt, of wel

wordt op eenige andere wijze hierin voorzien.

Bezigheden hebben de gevangenen niet; de eenige ligchaamsbeweging voor hen, die daartoe niet reeds te lui zijn geworden, is eene wandeling op het kleine binnenplein der gevangenis, gedurende het daartoe voor de bewoners van iedere kamer afzonderlijk en opvolgend toegestaan uur.

De meeste gevangenen schijnen met hun lot zeer tevreden, en het is niet zeldzaam, gezang van een of meerderen hunner te hooren. Bijna allen, zelfs diegenen, die alhier reeds meerdere jaren doorgebragt hebben, hebben een goed gevoed en welvarend voorkomen.

Ziekten, met uitzondering van scabies, zijn onder de veroordeelde gevangenen ware zeldzaamheden, zoo ook worden op de tijdstippen, dat alhier op de hoofdplaats koortsen of diarrhoeae heerschen, slechts zeer enkele gevallen onder de gevangenen waargenomen, en ook de epidemiën van cholera hebben slechts enkele offers in de gevangenis geeischt.

Onder de kortelings opgeslotenen, wier zaken nog niet zijn afgehandeld, komen gewoonlijk de weinige ziektegevallen, welke de gevangenis levert, voor, en is de ziekte bij dezen gewoonlijk eene soort van heimwee, die somtijds met den dood eindigt.

Het getal gevangenen bedraagt meestal ongeveer 70, doch is aan voortdurende wisseling onderhevig; daar de bijna dagelijks doortrekkende gevangenen mede binnen de gevangenis vertoeven, is de sterkte ongeveer 90 gevangenen per dag.

Naast de gevangenis, tusschen deze en de kazerne der pradjoerits, bestaat een oud morsig en om vele redenen minder gezond gelegen gebouw, dat twee kamers bevat en gebezigd wordt tot opsluiting van arrestanten, die er meestal slechts weinige dagen of uren vertoeven, waardoor de nadeelen, welke een langer verblijf aldaar zoude kunnen veroorzaken, niet waargenomen worden.

Te Malang is eene nette, en voor de gezondheid der ge-

vangenen goed ingerigte gevangenis, die voor ongeveer 80 gevangenen berekend is. Zij bevat een zeer geschikt lokaaltje tot verpleging van een viertal zieken. Daar er zich te Malang geen geneesheer bevindt, worden de zieken onder de gevangenen met eenige ter beschikking gestelde of met Inlandsche geneesmiddelen bijgestaan.

Te Bangil is een klein eenvoudig lokaal voor gevangenen. Zij vertoeven aldaar hoogstens 1 of 2 dagen en worden alsdan naar de hoofdplaats overgebragt.

Eenig liefdadig gesticht bestaat in deze residentie niet.

Pasoeroean, Julij 1854.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

ZIEKTE VAN DE WERKTUIGEN TOT AF- EN UITSCHEIDING DER PIS.

DOOR

D. DOIJER, Jr.

Officier van gezondheid 2de klasse.

Den 26sten Augustus 1854 werd in het hospitaal alhier opgenomen DE BOER, partikulier matroos, oud 32 jaren.

Lijder is athletisch gebouwd en goed gevoed. Hij moet, naar zeggen, zich dikwijls schuldig gemaakt hebben aan het misbruik van sterken drank. Hij had voor 10 jaren aan gonorrhoea geleden, en zou overigens nimmer door syphilis zijn besmet.

Bij het aan boord gaan in Holland, nu voor ruim 4 maanden, bespeurde hij, dat hem de urine druppelsgewijze afliep. Tijdens de reis was dit gebrek niet gebeterd, zoodat hij onophoudelijk van kleedingstukken verwisselen moest en geene dienst deed. Het inwendig gebruik van geneesmiddelen had geene verbetering aangebragt. De uitvloed van urine greep zoowel bij dag als des nachts plaats, echter kon hij op bepaalde tijden met fijne straal de urine in ruime hoeveelheid willekeurig ontlasten.

Het uitwendig onderzoek der genitalia leverde een langen penis en eene kleine opening der urethra. Daags na opname werd de katheter ingebragt. Men moest gebruik maken van

een katheter van zeer kleinen diameter, ten eerste, dewijl het orificium urethrae naauw was, en ten tweede, omdat men eenige lijnen achter het orificium op eene striktuur stootte. Met eenige moeite door deze eerste striktuur henengekomen, gleed de katheter door tot achter in de pars bulbosa, waar hij vast bleef zitten; verdere pogingen, om in de blaas te komen werden door de mechanische hindernis ter plaatse en door de hevige pijnen van den lijder vruchteloos gemaakt, reden, waarom men besloot expektatief te werk te gaan, en voorloopig de strikturen te laten rusten. De laatste striktuur was uitwendig niet waar te nemen.

De willekeurig zonder bijzondere krachtsinspanning verwijderde urine, in een glas opgevangen, vertoonde zich eerst troebel, geel, en na een uur gestaan te hebben, helder, met een fijn korrelig, dik, wit bezinksel, dat bij wrijving tusschen de vingers zich eenigzins ruw liet aanvoelen. De kleedingstukken waren door de druppelsgewijze afgeloopene urine nat en verspreidden eene onaangename pislucht; voor het overige bespeurde men geene afwijkingen.

Op grond dezer verschijnselen werd de diagnose gesteld: stricturae urethrae, partis bulbosae, et catarrhus chronicus vesicae. De blaasontsteking leidde men af uit het sediment, dat zich in de pis vormde, en verklaarde haar ontstaan uit de ophooping en terughouding der urine in de blaas door de striktuur in den pisweg. Ook het onwillekeurig afdruppelen der pis vond gereedelijke verklaring in de overvulling der blaas met pis.

De behandeling werd vooral gerigt tegen de slepende ontsteking der blaas, in de hoop, dat de ontsteking en daarmede de ziekelijke gevoeligheid op den achtergrond zouden treden. Daarna zou door het inbrengen van bougies enz. de werktuigelijke belemmering in den afvloed der urine kunnen overwonnen, en daarmede den grond der kwaal kunnen opgeheven worden.

Men beval den lijder het bed te houden, gaf hem wollen

bedekking, tweemalen daags een warm zitbad, en tot drank aqua calcis met lac vaccinum. Diëet uitsluitend plantenvoedsel met ruim gebruik van koud water.

Gedurende 5 dagen nam men geene verandering in de verschijnselen waar. De lijder hield gaarne het bed, en klaagde alleen over het dag en nacht afvloeijen der urine, waardoor hij altijd in een ondragelijken stank gehuld werd.

Den 1sten September bij de morgenvisite, zeide hij onrustig geslapen en pijn in de linkernierstreek gevoeld te hebben. Bij drukking was de aangewezene plaats werkelijk een weinig pijnlijk, ofschoon geen ander verschijnsel nog op een belangrijk lijden duidde. Hirudines ad locum dolentem, ungt. hijdr., cataplasmata. De aqua calcis werd ter zijde gezet. Dezen dag vloeide meer dan anders onwillekeurig urine af, doch nog 3 volle bierglazen werden willekeurig ontlast met een meer belangrijk sediment dan te voren.

Daags hierna toonde lijder een weinig ontstemd gelaat, en klaagde nog over eene geringe pijnlijkheid in de nierstreek ter linkerzijde. Hij had weinig nachtrust gehad. De urine was met een bezinksel voorzien van meer grijze kleur.

Repet. hirudines.

Van dezen dag af hoorde men geene klagten meer over pijnlijkheid in de nierstreek. Drukking verwekte geene pijn. De nachten werden slapeloos doorgebragt, het gelaat werd ontstemd, de huid heet, droog en geel, de tong droog en ruw met verloren eetlust en grooten dorst. Bittere smaak in den mond met neiging tot braken en werkelijke galbraking. De urine werd langzamerhand troebel, groenachtig verkleurd. Het sediment werd van grijs meer en meer groenachtig.

Wat de behandeling aangaat, zoo zorgde men voor eene goede stoelontlasting, diende eene solutio sulphatis chinini toe, en gaf limonade ad libitum.

De algemeene toestand werd meer en meer ongunstig. Den 6den September trok de urine inzonderheid de aandacht. Zij was zwartachtig groen, ondoorschijnend en bevatte een dik,

zwart, grijsachtig bezinksel, zij reageerde neutraal, precipiteerde met sublimaat en acidum nitricum. Op de gedane vragen antwoordde lijder langzaam, doch juist (beginnende coma).

Den avond van dezen dag vond men in het glas, dat bijna met urine was aangevuld, een vuil bruin, rood, walgelijk riekend, sanguino-purulent bezinksel. De boven het sediment staande urine was zwartachtig groen. Men vond in het sediment volstrekt geene bloedstremsels; bij mikroskopisch onderzoek zag men bloedbolletjes, etterligchaampjes of slijmbolletjes en eene groote hoeveelheid kristallen van phospas ammoniae et magnesiae. Geen enkel vezelstofstremsel of zoogenaamd Bellinisch buisje werd gevonden.

Den volgenden dag vond men patient meer komateus, de urine zooals de laatst beschrevene, de linkernierstreek bij drukking ongevoelig, de regter een weinig opgezet en pijnlijk. De komateuze toestand des lijders deed ons echter aan de pijnlijkheid weinig waarde hechten.

De diagnose was natuurlijk door deze bijkomende verschijnselen belangrijk gewijzigd. Behalve de strikturen en den slependen katarrh der blaas, bestond eene aandoening der nier, af te leiden uit het geëxcerneerd bloed, dat innig met de pis gemengd was, en uit den komateuzen toestand, de gele, drooge, brandende huid, de drooge, ruwe tong enz. als verschijnselen van uraemie.

Dewijl tot nu toe de urine, behalve nog het onwillekeurig afdruppelen, in ruime hoeveelheid ontlast was, besloot men, dat slechts eene nier (waarschijnlijk de linker) was aangedaan. Men vermoedde een' niersteen, die ontsteking en veretteriug in de nierzelfstandigheid had te weeg gebragt, en werd in dit vermoeden versterkt door den uitgerekten penis.

Het bevreemdde wel, dat de lijder noch uit eigene beweging, noch op de gedane vragen geklaagd had over pijn langs het verloop der ureteren, doch de soporeuze toestand in aanmerking genomen, kon men niet met zekerheid aannemen, dat dit verschijnsel ontbroken had.

Men stelde de prognosis zeer ongunstig.

Balneum tepidum, inf. petroselini tot drank, ten einde de urineafscheiding zoo ruim mogelijk te doen zijn.

Des avonds was minder urine dan gewoonlijk ontlast, de coma toegenomen, de huid brandend heet en droog. Acetum vini laauw warm tot huidwassching.

Te vergeefs werd nogmaals de katheterisatie beproefd. Een pijnlijk gehuil van den lijder, vooral zoodra de katheter tot op de tweede striktuur gekomen was, verijdelde de kunstbewerking. Men zag derhalve van verdere pogingen, om de striktuur nu reeds te overwinnen, af. Lijder verviel dadelijk weder in zijn soporeuzen toestand.

De volgende nacht werd komateus, nu en dan onder het zingen van matrozenliedjes doorgebragt. Moest hij wateren, dan gaf hij dit door een manuaal te kennen, en ontlastte, onder trekken aan den penis, drabbige, chokolaadkleurige, sanguinopurulente, rotachtig riekende pis in geringe hoeveelheid.

Zoo leefde hij nog een dag en nacht, onophoudelijk refreinen van matrozenliedjes neuriënde, apathisch, met half gesloten oogen, nu eens over benaauwdheid klagende, dan weder verklarende, hiernaar gevraagd zijnde, dat hij in allen opzigte wel was. Tegelijk werd de ontlastte hoeveelheid urine minder en minder

Den 9den September des morgens vond men hem met singultus, stervende; des nachts had hij nog 2 malen een weinig urine als chokolade verwijderd. Ten 11 ure was hij bezweken.

De willekeurige pislozing heb ik zelf niet waargenomen. Volgens verklaring der omstanders was de straal dun en gedraaid, tamelijk krachtig, en trok de lijder daarbij den penis altijd een weinig uit.

Sectio cadaveris, 22 uren na den dood.

Ikterische kleur der huid en der conjunctiva. Belangrijke rigor cadaveris. Er verspreidt zich eene ondragelijke pislucht.

Wij bepalen ons tot een overzigt van den toestel tot af- en uitscheiding der pis, en vermelden alleen, dat wij eene beginnende vetlever vonden, en dat overigens alle organen, behalve dat zij eene sterke pislucht verspreidden, normaal waren.

De pisleiders hebben een omvang bereikt ter dikte van een mansvinger, zij zijn gelijkmatig uitgezet, elkander een weinig genaderd, doch zonder bogten of kronkelingen. Bij de regter synchondrosis sacroiliaca zag ik den ureter dexter een oogenblik voor de vena cava inferior aan. De geheele toestel tot af- en uitscheiding der urine werd nu uitgenomen. De nieren zijn met weinig vet omkleed, en door scheuren moeijelijk van haar omhulsel te scheiden. Nadat het weinig vet en celweefsel voorzigtig met den skalpel waren afgeprepareerd, zag men de nieren van normale kleur, bultig, niet gelijkmatig gewelfd, bij het aanvoelen, als bevonden zich in de nierzelfstandigheid vele kleine abscesholten. Het nierbekken is zeer vergroot en uitgezet, en reikt tot aan het boven- en benedeneinde der nier. De blaas is voor een groot deel met vocht gevuld, verwijd, op het aanvoelen met verdikte wanden.

De pisbuis met de schaar doorklievende, vond men de beide strikturen, reeds bij het leven herkend, de striktuur achter in de pars bulbosa met speldenknopgroote opening. Achter deze striktuur was het lumen der urethra normaal. Uit de blaas vloeit eene belangrijke hoeveelheid chokolaadkleurige, stinkende, ichoreuze vloeistof. De wanden der blaas zijn gelijkmatig verdikt, lederachtig taai, het slijmvlies is glad en bleek.

De inmondingen der ureteren in de blaas doen zich voor als ronde openingen in het slijmvlies, het begin van cijlindervormige kanalen, die tusschen slijm- en spiervlies het stijlet gemakkelijk laten doorglijden tot in de ureteren zelve. Deze openingen vallen niet te zamen.

De pisleiders zijn in omvang toegenomen, zooals boven gemeld, de wanden zijn gelijkmatig gehijpertrophieerd, lederachtig taai. Het slijmvlies van den regterpisleider is bleek,

dat van den linker door pigment zwartachtig gekleurd. Dezelfde vloeistof als in de blaas vloeit uit de pisleiders en ook uit de opengelegde nierbekkens af. Na verwijdering dezer vloeistof ziet men in het opengelegde, uitgezette bekken, in plaats van tepeltjes door de kelkjes omsloten, 7 of 8 ronde openingen, die eene penneschacht zouden kunnen omvatten, en die in holten voeren in de nierzelfstandigheid zelve. Het nierbekken is van binnen tot aan gezegde opening wit van kleur, terwijl aan de openingen zelve deze kleur eensklaps ophoudt en in die van de nierzelfstandigheid overgaat. Ter linkerzijde is het inwendig nierenbekkenvlies een weinig zwart gekleurd, even als het slijmvlies van den beantwoordenden pisleider.

De substantia corticalis insnijdende, vindt men eene menigte holten, die weder tot de genoemde openingen in het nierbekken leiden.

Men kan zich geen beter denkbeeld vormen van de veranderingen, die in de beide nieren hebben plaats gegrepen, dan door zich voor te stellen, dat alle pijramides Malpighii zijn uitgespoeld en bij gevolg holten vormen, die vrij met het nierbekken in gemeenschap staan. De substantia corticalis is in haar geheel aanwezig, een weinig fletsch rood, met een zweem van fijne, bleekroode granulatien. In de linkernier vond men op ééne plaats, beantwoordende aan een gedeelte der verdwenen basis eener pijramis Malpighii een weinig gestremd exsudaat. De nierslagaderen der subst. corticalis zijn bij de doorsnede als openstaande vertakkingen duidelijk te zien. Overigens is de subst. corticalis niet afwijkende.

De slagaderen, die tot de nieren leiden, zijn een weinig grooter dan normaal. De linker vena renalis is vergroot en uitgezet.

Wanneer wij de hoofdsijmptomen der ziekte, tijdens het verblijf van den lijder in het hospitaal, kort te zamen vatten, dan

zien wij een robust gebouwden lijder, met onophoudelijk geringen spontanen afvloed van urine, in de willekeurig geloosde pis een sediment en twee strikturen in de urethra. Gedurende 5 dagen zonder waarneembare verandering, wordt daarna de pis troebel, groen, zelfs zwartachtig, het sediment in de urine neemt opvolgend eene grijze, groene, zwartachtig groene en eindelijk eene chokoladekleur aan. Deze veranderingen in de geloosde pis ontwikkelen zich met weinig of geene pijn in de nierstreek of op eenige andere plaats, en gaan gepaard met meer en meer toenemende coma. De urine wordt ten laatste in verminderde hoeveelheid ontlast, de uraemie neemt de overhand, en de lijder sterft.

De sectio cadaveris toonde de 2 gezegde strikturen in de urethra, de blaas en ureteren verwijd, met dikke wanden, de pelvis renalis verwijd, de pijramides Malpighii verdwenen, de nierslagader en hare vertakkingen verwijd.

Al deze pathologische veranderingen laten zich terugbrengen tot de beide strikturen, vooral tot de achterste, die, der vrije afvoering der pis een werktuigelijk beletsel in den weg stellende, langzamerhand blaas, pisleiders en nierbekken deed uitzetten, de pijramides verdwijnen enz. De lijkbevinding doet met grond de anamnese betwijfelen, als zouden de urinebezwaren zich het eerst voor 4 maanden hebben vertoond.

De diagnose tijdens het leven aangaande de nieraandoening gesteld, is gebleken, onjuist te zijn. Er werd geen niersteen gevonden, en in plaats van eene nier waren beide ziek. Of de ziekte tijdens het leven op grond van anamnese en status praesens met juistheid zoude te bepalen geweest zijn, laat ik in het midden. De behandeling was over het algemeen expektatief, niet ingrijpend en sijmptomatisch. Van geen geneesmiddel kon men afdoende werking verwachten, noch bij de gemaakte diagnose, noch zelfs, al was het geheele proces met de meeste naauwkeurigheid bekend geweest.

De snelle doodelijke afloop vindt genoegzame verklaring in de terughouding van bestanddeelen der pis in het bloed

(uraemia). Het is echter niet duidelijk, welke gelegenheidgevende oorzaak optrad, om ontsteking der nieren en uraemia tot stand te brengen.

De ziektegeschiedenis in verband met de lijkbevinding brengende, komt men tot het besluit, dat, de veranderingen van nierbekken, pisleider, blaas, en pisweg daargelaten, hier eene (neuroparalijtische) ontsteking der nieren heeft plaats gehad, die verweeking en oplossing der nog aanwezige mergachtige zelfstandigheid na zich sleepte

De gronden voor deze gevolgtrekking vinden wij:

1°. In den geringen gegranuleerden toestand der substantia corticalis.

2°. In een weinig vast exsudaat, dat in de linkernier werd aangetroffen.

3°. In de pijnlijkheid der linkernierstreek (en ook der regternierstreek?) tijdens het leven.

In tegenoverstelling van hetgeen in de beschrijving over ziektekundige ontleedkunde gevonden wordt, vond men hier de pisleiders niet bogtig of geknikt, gelijk de dunne darmen, maar regt verloopende, en alleen op den rand van den bekkeningang elkander een weinig naderende.

De blaas had gladde wanden en vertoonde niets van hetgeen men eene vessie à colonnes pleegt te noemen.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

FEBRIS PUERPERALIS.

DOOR

J. N. STEVENS.

Officier van gezondheid 2e klasse.

(*Zie geneesk. tijdschrift*, Jaarg. III, Aflev. V en VI, pag. 463).

Eene, voor de eerste maal zwangere, Europesche vrouw, verlangde mijne hulp, en gaf daarvan eerst kennis, toen de zwangerschap reeds tot de 7de à 8ste maand gevorderd was. De zwangerschap zelve was zonder afwijkingen voorbij gegaan, alleen leed deze vrouw op het laatst aan eene ontvelling, (welke mij als zoodanig beschreven werd) aan de binnenzijde der dijen. Tegen deze ongesteldheid waren zonder vrucht Inlandsche medicijnen (?) gebruikt; door wasschingen echter met brandewijn en water, enz. genas zij spoedig.

De negende maand had zij ligte krampachtige trekkingen in lenden- en buikstreek, de zogafscheiding was alstoen zeer ruim, doch hield eenige dagen voor de bevalling geheel op.

Den 11*den Mei* had de vrouw, des middags ten 4 ure, onregelmatige, zwakke weeën (doleres praeparantes). Het vruchtwater was langzamerhand afgevloeid. De weeën waren des avonds ten 6 ure vrij sterk, en er ontlastte zich nog een weinig vruchtwater.

Het verloskundig onderzoek gaf tot resultaat: voorliggend, doch nog hoog staand hoofd, en slechts geringe dilatatie van den uterusmond.

Bij nader onderzoek scheen de schaambeensvereeniging (sijmphijsis ossium pubis) eene geringe binnenwaartsche rigting, ten minste niet den gewonen boog naar buiten te hebben.

Ten 8 *ure des avonds.* Toeneming der weeën, doch zeer onregelmatig, krampachtig; de vrouw perst aanhoudend en is afgemat.

Er werd rust aanbevolen, en het volgende voorgeschreven:

R. Vini opii aromat: gutt: XII.
Tinct: valerian: unc: I.
Aq: commun: unc: IV.
D. S. Om het ¼ uur 2 lepels.

Daarop werden de weeën meer regelmatig, en verviel de vrouw nu en dan in eene ligte sluimering.

Ten 10 *ure, derde tijdperk.* Het kindshoofd verder ingedaald, de baarmoedermond grootendeels verstreken, het vruchtwater geheel afgevloeid.

Het hoofd des kinds staat in de 1ste schedelligging van Näegele, of tweede achterhoofdsligging van andere schrijvers. Het achterhoofd naar de regtervoorzijde, het aangezigt naar de linkerachterzijde der moeder gekeerd, enz.

Ten 12 *ure.* Het kindshoofd drukt vrij sterk op de sijmphijsis ossium pubis, de zachte deelen daar ter plaatse zwellen op, het hoofd schijnt groot te wezen, de pijlnaad is moeijelijk te onderkennen, de beenderen van het hoofd ondergaan gedurende de weeën weinig of geene onderlinge plaatsverandering; de urine kon steeds geloosd worden.

Den 12*den Mei 's morgens van* 3 *tot* 8 *uur.* Krachtelooze weeën, welke het kindshoofd weinig of niet vooruitbrengen.

R. Subborat: sodae gr. VIII.
Sacch: albi q. s.
Ut f. pulv: No. IV.
M. D. S. om het ¼ uur 1 poeder.

Van 8 *tot* 9 *uur.* Krampachtige weeën, welke het kindshoofd niets vooruitbrengen, terwijl de zwelling aan de binnenzijde der schaambeensvereeniging aanmerkelijk toeneemt. De vrouw is zeer afgemat.

Van 9 tot 10 uur. Wordt tot het aanleggen der tang besloten op grond van het volgende:

1°. *Bij de vrouw.* Zwakte, uitputting, en onregelmatige, nu en dan hevige weeën, welke geene verandering in de verlossing te weeg brengen. De zoo even genoemde zwelling neemt steeds toe. De regte bekkenafmeting is eenigzins verkleind, ten minste in evenredigheid met het kindshoofd.

2°. *Bij het kind.* Groot hoofd en gedeeltelijke verbeening des pijlnaads, naderhand eenigzins scheeve stand. Bezorgdheid voor het leven des kinds, wegens den langen duur der verlossing, bijzonder echter door de vroegtijdige afvloeijing van het vruchtwater en de krachtig geheerscht hebbende weeën.

Aanlegging der verlostang.

Geschiedde volgens bekende voorschriften, de linkerlepel gaf eenige meerdere moeijelijkheid, doch de aanlegging geschiedde overigens bijzonder spoedig en zonder moeite, dewijl de dwarsche afmeting van het bekken eene gunstige verhouding bezat, zoodat, volgens mededeeling der patient, de tang aangelegd en gesloten werd zonder dat zij er veel van bemerkt had.

De operatie geschiedde verder naar de gewone regelen, alleen werd meer in het bijzonder getracht, het achterhoofd van de schaambeensvereeniging los te maken; dit gelukte, en nu werd de kunstbewerking zonder eenige moeite hoegenaamd geëindigd.

Uitwendig voorkomen des kinds.

Bijzonder groot en sterk ontwikkeld kind, het hoofd is groot, de dwarsche afmeting bedraagt nagenoeg 3$^3/_4$ tot 4 duimen, de pijlnaad is naauwelijks te bemerken.

Toestand der vrouw na de verlossing des kinds.

Zwak, overigens wel, volstrekt geene verwonding door de operatie te weeg gebragt (blijkens het onderzoek, door eene

zoogenaamde Inlandsche vroedvrouw, die bij de verlossing, op verlangen der betrekkingen en van de vrouw zelve, tegenwoordig was).

Nadat men 6 à 7 uren gewacht had, werd, om reden de nageboorte-weeën zwak waren, de vrouw steeds veel bloed verloor en er reeds Borax, om de weeën op te wekken, toegediend was, besloten, de placenta weg te nemen.

Dit geschiedde zonder moeite, dewijl de placenta geheel los en de uterus er slechts krampachtig omgesloten was. De placenta zelve was groot, in zijn geheel, en leverde niets abnormaals op.

Na de verlossing bevond zich de vrouw, hoewel zwak, toch redelijk wel en was de prognose overigens wegens het verder verloop des kraambeds gunstig.

Van den 12*den tot den* 15*den Mei.*

Tot dezen tijd was de kraamvrouw vrij wel, er was steeds ruim kraamzweet aanwezig, de zogafscheiding was gering, de kraamzuivering overvloedig. Gedurende deze dagen werd rust en het aanhoudend aanleggen des kinds, ten einde de zogafscheiding werkzamer te doen zijn, aanbevolen, terwijl men op de andere gewone wijzen (wrijven der borsten, enz.) de afscheiding der melk trachtte te bevorderen.

In den loop van dezen dag verhaalde de vrouw, dat zij een brandend gevoel had in de huid van den rug, en toen men zulks onderzocht, vond men de opperhuid op verscheidene plaatsen, tot groote, met sereus vocht gevulde blazen opgeligt.

De patient verhaalde mij, dat door de Inlandsche vroedvrouw de huid der rug- en lendenstreek met een mengsel van azijn, keukenzout en tamarinde (?) was ingewreven geworden, waarvan echter de echtgenoot der patiente verklaarde geheel onkundig te wezen, dewijl hij zulke kwakzalverijen zekerlijk zoude verhinderd hebben.

De ontvelde plaatsen werden met oleum Hijoscijami bedekt.

Den 16den Mei kwam er een weinig zogafscheiding.

Den 17den Mei koorts; volgens berigten zoude zich patiente onvoorzigtig aan koude blootgesteld hebben.

De kraamzuivering had bijna geheel opgehouden, de koorts nam gedurende dezen dag zeer toe, droogc huid, dorst, onrust, enz. Febris puerperalis.

Er werden warme voetbaden gebruikt en sulphas chinini met kalomel voorgeschreven.

De van de opperhuid ontdane plaatsen bloedden ligt bij aanraking.

Den 18den Mei. Toename der koorts, de lochiae, alsmede de zogafscheiding zoo goed als geheel opgehouden.

Geneeskundige voorschriften; warme zitbaden telkens herhaald, drooge koppen aan de binnenzijde der dijen.

Den 19den Mei. Warme zitbaden, inspuitingen van rooden wijn met warm water in den uterus, prikkelende lavementen. Daarop volgden eenige stoelgangen en ook een weinig kraamzuivering.

De patient gevoelde zich hierop eenigzins beter, de koorts verminderde.

Den 20sten Mei. De toestand niet erger, nagenoeg dezelfde, de vorige behandeling werd voortgezet; *'s avonds van dezen dag* verheffing der koorts, geene lochiae, groote zwakte der vrouw.

R. Subborat: sodae gr. VIII.
Aq. commun: unc: VI.
D. S. Om het ¼ uur 1 lepel.

Warme zitbaden, de inspuitingen in den uterus worden herhaald.

Den 21sten Mei 's ochtends geene verandering, dezelfde behandeling voortgezet.

's Avonds ligt delirium, eenigzins rood gelaat (hersenkongestie).

Hirudines No. XII ad frontem, koude begietingen en fomentatiën op het hoofd.

Den 22sten Mei. Delirium, volstrekt geene lochiae, het plaatselijk onderzoek vond den uterusmond in normalen toestand. In den loop van dezen dag nam de koorts een adijnamisch karakter aan, groote zwakte, bleek livied gelaat, kleine, afwisselende, snelle pols, enz.

R. Camphorae gr. VI.
Mosch: gr. X.
Mucil gumm: arab: unc: I.
Aq: commun: unc: III.
D. S. Om het uur 2 lepels.

Koude fomentatiën op het hoofd herhaald. Emplastrum cantharidum achter de ooren.

Den 23sten Mei 's ochtends. Sopor, vale aangezigtskleur, nu en dan bewustelooze toestand.

Des middags overleed de lijderes onder aanhoudende soporeuse verschijnselen aan *encephalopathia.*

Naar meening moet het ongelukkig beloop dezer verlossing hoofdzakelijk aan de onderdrukking der lochiae en melkafscheiding toegeschreven worden. In hoeverre het onvoorzigtig aanwenden van bovengenoemde middelen en misschien andere kwakzalverijen door de zoogenoemde doekoen aangewend, daartoe aanleiding gegeven hebben, valt moeijelijk te bepalen. Men mag wel veronderstellen, dat in gewone gevallen deze uitwendige middelen weinig kwaad zouden gedaan hebben, maar er kwamen in dit geval nog andere omstandigheden bij, als de moeijelijke verlossing en de ouderdom der vrouw (36 à 38 jaren), terwijl zij voor het eerst barende was. Het herhaald onderzoek van den buik alsmede het onderzoek per vaginam konde volstrekt geene verschijnselen van metritis of peritonitis doen bemerken, zoodat men hier veronderstellen mag, dat de patient aan encephalopathia puerperalis overleden is, terwijl de koorts in haar verder beloop veel met eene tijpheuse overeenkwam.

De lijkopening konde niet geschieden.

KLINISCHE BIJDRAGEN,

ENCEPHALITIS OF MENINGITIS.

DOOR

F. W. F. SCHOLL.

Officier van gezondheid 2de klasse.

V. S. partikulier, weduwnaar, kleurling, 32 jaren oud, van eene gezonde konstitutie en eenen sterken ligchaamsbouw, gaf zich ten opzigte van het andere geslacht veel aan uitspattingen over, meest met twee of meer konkubinen levende; voor het overige was zijne levenswijze geregeld; hij had eenige jaren geleden tegen sjankers en een sijphilitisch exantheem het Decoct. Zittmann. gebruikt, en was anders steeds gezond geweest.

Zonder eene hem bekende oorzaak werd hij in het midden der maand Mei aangetast door hoofdpijn, waarbij spoedig slapeloosheid en gebrek aan eetlust kwamen. Zijne ongesteldheid aan eene bedorvene maag toeschrijvende, wilde hij geene geneesmiddelen gebruiken. Eerst den 25sten Mei, na verloop van circa 8 dagen, toen de hoofdpijn niet wilde nalaten en patient eene verduistering van het gezigt begon te bespeuren, verzocht hij mijne hulp. Zijn hoofd was warm, de overige huid koel, pols een weinig onderdrukt, tong wit beslagen, de conjunctiva scleroticae van eene geelachtige kleur, de pupil en iris vertoonden niets abnorms, de laatste was bewegelijk; de lijder klaagde over aanhoudende pijn in het voorhoofd, over slapeloosheid, anorexie, constipatie en eene verduistering van het gezigt, zoodat hem de voorwerpen op

afstand niet meer duidelijk waren en somtijds dubbel verschenen. Koorts was er niet, en de lijder achtte zijne ziekte gering.

Een idiopathisch hoofdlijden vermoedende, schreef ik tart. stibiat. met sulph. sodae, bloedzuigers aan het hoofd en een vesicatorium ad nucham voor. Er kwam intusschen weinig verandering, de verduistering van het gezigt nam eerder toe, ten gevolge waarvan de bewegingen onzeker werden, even als die van een dronken mensch. De bloedontlastingen werden herhaald en kalomel met jalappe gegeven.

Den 4den Junij 's morgens zich onwel gevoelende en naar bed willende gaan, viel hij in de kamer neder. Ik vond hem buiten kennis; pols frekwent, klein, onderdrukt, hoofd heet, overige huid koel, respiratie zacht en langzaam, oogen geopend, strabismus. Ik deed eene aderlating, gedurende welke de pols iets voller en minder frekwent werd, appliceerde koude fomentatien en bloedzuigers aan het hoofd, en sinapismen op de kuiten, en gaf inwendig kalomel met digitalis. Het afgelaten bloed was dik vloeibaar, taai en vormde geen behoorlijk coagulum.

Onder deze behandeling kwam de lijder voor korten tijd bij kennis, verviel echter weldra in eenen half soporeusen toestand, met koele huid, drooge dik beslagene tong en kleine, veranderlijke pols; de stoelontlasting traag, de urine spaarzaam en van koffijkleur.

Na verloop van twee dagen scheen de algemeene toestand iets te verbeteren, de huid werd vochtig en warm, het denkvermogen iets vrijer, en de komateuse toestand liet na; de urine bleef even spaarzaam en bruin; maar thans begon zich paralijse der tong en alalie te openbaren; de lijder kon de tong niet meer uitsteken, hij gaf zich moeite iets te zeggen, zonder aan zijnen wil te kunnen voldoen; zijn gehoor was blijkbaar goed. Ik zette een seton, liet het hoofd kaal scheren, appliceerde bloedzuigers en liet koude stortbaden geven, welke laatste de lijder echter niet goed verdroeg.

Langzamerhand kwam het spraakvermogen terug, het denk-

vermogen werd geheel vrij, de tong iets zuiverder, en er vertoonde zich eenige eetlust; maar de urine bleef bruin, het voorhoofd warm, de hoofdpijn duurde voort, de slaap was onrustig en weinig. De therapie bestond in het toedienen van salinische middelen met digitalis of tart. stibiat.

Den 20sten Junij werd in eens de hoofdpijn weder heviger, de lijder werd koortsachtig en begon tusschenbeiden te ijlen. Den volgenden morgen bleek, dat de linker hand en voet in eenen half paralijtischen toestand verkeerden, de oogen waren naar boven en regts gedraaid, de deliriën werden hevig en aanhoudend, het hoofd was steeds heet en het ligchaam koel, de pols klein en onregelmatig, de geheele linkerzijde werd langzamerhand geparalijseerd.

Den 23sten vertoonde zich trismus en kramp in de nekspieren, de deliriën wisselden met sopor af, de lijder was steeds buiten kennis. Den 24sten verschenen heen en weder ligte algemeene stuiptrekkingen, welke langzamerhand in periodieke tetanische toevallen overgingen. Den 26sten dood.

De lijkopening werd 8 uren na den dood verrigt.

Het lijk was weinig vermagerd, stijf, het onderhuidsch celweefsel rijk aan vet.

Hersenholte. — Uitwendige bedekkingen bloedrijk; dura mater sterk geïnjekteerd en blaauwrood van kleur; de hersenen in hun geheel hijpertrophisch en gezwollen. De geheele oppervlakte der groote en kleine hersenen, waarmede de hersenvliezen (arachnoid. en pia mater) vast vergroeid waren en als het ware *eene* massa vormden, vertoonde *eene gelijkvormige vuil-zwarte kleur, het aanzien hebbende als of de hersenen met eene laag koolteer bedekt waren.* Ik kon duidelijk nagaan, dat behalve de hersenvliezen ook de oppervlakkige zelfstandigheid der hersenen zelve (substantia corticalis) aan gezegde gangreneuse ontaarding deel nam, welke op de meeste plaatsen de dikte had van eene lijn Rijnl. en meer, en aan de basis cranii, langzamerhand donker wordende, ophield. Als ik het beproefde, om de hersenvlie-

zen af te prepareren, bleef er steeds van de ontaarde hersenzelfstandigheid aanhangen. Ook de plexus choroidei waren opgezwollen, ontaard en van eene vuil-zwarte kleur. De substantia medullaris der hersenen was opvallend wit, anaemisch en brijweek (malacia alba ROKIT.), zoodat eene verdere ontleding der hersenen onmogelijk was. De ventrikels ledig en zamengevallen.

De borst- en buikorganen waren gezond en deden geene noemenswaardige ziekelijke verandering ontdekken.

De resultaten dezer lijkopening, zoowel op zich zelve beschouwd, als in verband gebragt met de verschijnselen en het verloop der ziekte geven mij tot de volgende opmerkingen aanleiding.

1°. De ziekelijke verandering op de oppervlakte der hersenen zal moeten beschouwd worden als het produkt eener *stase in de meningen*, vooral in de pia mater; de gelijkmatige verspreiding van het gangreen over de oppervlakte der hersenen en de deelneming der plexus choroidei maken het waarschijnlijk, dat de ziekte niet van de hersenen, maar van de hersenvliezen haren uitgang nam.

2°. Indien het waar is, dat *alalie* en *amaurose* voornamelijk kenteekenen van aandoening der *voorste* hersenkwabben zijn, en *veranderingen* der *motiliteit* meer van ziekte der *kleine hersenen* (Flourens), dan moet zich de ziekte van voren naar achteren uitgebreid hebben; ook het meer chronische en meest koortslooze verloop der ziekte doet vooronderstellen, dat de aandoening der meningen zich langzaam ontwikkeld en verder verspreid heeft.

3°. Opmerkelijk is het, dat het denkvermogen zoo lang ongestoord is gebleven, terwijl men aanneemt, dat ziekte der meningen, vooral door vroegtijdige aandoening der intellektueel vermogens zich kenmerkt; ook de halfzijdige paralijse, welke in het latere tijdperk der ziekte verscheen, is door de lijkopening niet opgehelderd, aangezien de pathologische verandering over beide hemispheren gelijkmatig verspreid was.

Over het geheel levert het onderhavige ziekte geval weder een bewijs, hoe moeijelijk en onzeker eene naauwkeurige lokaaldiagnose in hersenziekten is.

4°. *De uitgang der stase in gangreneuse degeneratie, welke de hersenvliezen en de oppervlakte der hersenen* ondergaan hebben, schijnt mij, uit een pathologisch-anatomisch oogpunt beschouwd, tot de zeldzaamste en merkwaardigste gevallen te behooren, dewijl noch ROKITANSKY noch andere schrijvers van eene dusdanige bevinding gewag maken.

In verband met het medegedeelde is het zeker niet van belang ontbloot, nog het volgende hier ter kennisse te brengen. Bij genoemden lijder bevonden zich, voor zijn ziek worden, aan huis, eene Chinesche en eene Daijaksche schoone. Deze twee vrouwen waren elkander in den hoogsten graad jaloersch. Om aan huisselijke oneenigheden een einde te maken zette V. S. de Daijaksche vrouw met hare moeder het huis uit. Op hare bedreiging zich te zullen wreken, werd geen acht geslagen. Kort na hare verwijdering werd de Chinesche vrouw ziek, en stierf in den tijd van 1 à 2 dagen aan onmiskenbare verschijnselen eener akute vergiftiging, (hevige gastro-enteritische sijmptomen, deliriën, stupor, stuiptrekkingen). Te gelijker tijd werd de heer V. S. ziek. Bij hem waren de verschijnselen echter minder akuut, en zooals uit het ziekteverhaal blijkt, van een' anderen aard; welk vergif gebruikt en hoe het toegediend werd, bleef onbekend. De Daijaksche vrouw was voortvlugtig. Vergiftigingen moeten bij de Daijakkers aan de orde van den dag zijn; zooveel bekend is, maken zij gebruik van arsenik en koper, of van eene mélange van plantaardige met metaalvergiften. Giftmenging wordt bijna hoofdzakelijk door oude wijven gedreven, en zeer geheim gehouden.

Banjermassin, den 8sten Januarij 1853.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

a. VERWONDING VAN DEN NERVUS VAGUS

DOOR

F. C. SCHMITT.

Officier van gezondheid 2de klasse.

Een vrije Javaan circa 20 à 22 jaar oud werd 's nachts op de varkensjagt door onvoorzigtigheid met een lans aan de linkerzijde van den hals gewond. Dit gebeurde op een afstand van 14 palen van de hoofdplaats, waardoor de lijder eerst 's avonds in het hospitaal werd gebragt. Toen reeds, was hij in agonie.

Op de linkerzijde van den hals aan den binnenrand van den muscul. sternocleido mastoideus ter hoogte van den 4den halswervel, was een kleine ¾ duim lange wond, die in eene schuinsche rigting naar boven en beneden, bijna 2 duim vervolgd kon worden; de omliggende deelen waren gezwollen en de geheele linkerzijde van den hals, door subcutane bloeduitstorting, sterk opgezet.

De bloeding had geheel opgehouden, maar moet, volgens berigt, in den beginne hevig geweest zijn. De ademhaling was zeer moeijelijk en geschiedde met de meeste krachtinspanning van den geheelen ademhalingstoestel, terwijl het schuim voor den mond stond. De perkussie leverde over de geheele borst een goed geluid, en bij de auscultatie werd bronchiaal ademen en slijmgereutel waargenomen. De pols was uiterst klein en frekwent, de extremiteiten en het voorhoofd met een koud zweet bedekt, begin van facies Hippocratica. Ofschoon men niet kon aannemen, dat de carotis geraakt was, bleef er toch geen twijfel over of belangrijke deelen waren

gekwetst; de prognose was zeer ongunstig, ja lethaal, doordien er bij de reeds begonnene agonie weinig of niets meer gedaan konde worden. De lijder stierf dan ook reeds na verloop van weinige uren.

De sectie constateerde doorsnijding van den nervus vagus even beneden den oorsprong van den nervus larijngeus superior. De carotis was onbezeerd, maar beide de venæ jugulares waren geraakt, ten gevolge waarvan er eene belangrijke bloeduitstorting in het omringend celweefsel had plaats gehad, dat na coagulatie, als tampon op de vaten gewerkt en zoo de bloeding gestuit had. In het strottenhoofd en de luchtpijp werd geringe hijperaemie der mucosa en schuimend slijm aangetroffen. Beide longen waren door vesiculair emphijseem sterk uitgezet en bevatten veel donkergekleurd schuimig bloed, dat bij iedere doorsnede rijkelijk uitvloeide.

De oorzaak van den dood was dus hier, hoogst waarschijnlijk, alleen de geheele doorsnijding van den nervus vagus, waardoor de beweging van de spieren van de larijnx en de glottis zoodanig belemmerd werd, dat geene genoegzame hoeveelheid versche lucht in- of verbruikte lucht uitgeademd konde worden, de dood volgde dus door verstikking. De doorsnijding van den nervus vagus was zuiver en zonder scheuring, aan beide einden was niets bijzonders op te merken.

b. Irritatio spinalis.

Een jong Europeesch soldaat, nog kort in Indië, en van een gezond voorkomen, werd in het hospitaal opgenomen met zoo het scheen rheumatische affektie der rugspieren; spoedig bleek echter, dat de zetel der ziekte dieper, in de ruggegraat was.

De pijnen werden wel veel minder na applikatie van bloedige koppen, prikkelende inwrijvingen enz. langs den rug, maar daarentegen ontwikkelde zich een zekere graad aan verlamming der rugspieren door wier funktie de romp regt opgehouden wordt; het gevolg hiervan was eene belangrijke

verkromming naar voren. Op bed liggende kon de rug regt gebogen worden, in zittende of staande houding echter, kon de .lijder dit niet met eigen krachten gedaan krijgen. Gelijktijdig vertoonde zich zwakte en onzekere beweging in in de beenen; overigens bleef de algemeene toestand des lijders volkomen wel. Strijchnine endermatisch, inwendig roborerende en exciterende middelen, revulsiva etc. bleven zonder goed effekt. Eindelijk, na aanwending van een linimentum phosphoratum langs de ruggegraat, keerde de vroegere pijnlijkheid terug, en nam de lijder, door herstelde funktie der rugspieren, van lieverlede weder eene regte houding aan; hierbij bleef het echter niet.

De vroegere anaesthesia ging in hijperaesthesia over, er begonnen zich schokken en trekkingen te vertoonen, eerst in de beenen, daarna in de dijen en eindelijk door het geheele ligchaam, zoodat lijder op het laatst dezelfde eigenaardige onwillekeurige bewegingen en sprongen maakte, als een door strijchnine vergeven of met een electro galvanische toestel in aanraking gebragte kikvorsch, en met 4 oppassers op bed moest worden vastgehouden: al deze verschijnselen hadden zich in den tijd van tweemaal 24 uur ontwikkeld. Toen narcotica, stortbaden en de overige, gewone middelen geene de minste verligting te weeg bragten, werd tot inhalaties van chloroforme overgegaan. Het effekt was ras en zeer gunstig; de lijder zonder in slaap te vallen kwam spoedig tot rust en nu werd de chloroforme inwendig in eene mucilagineuse mixtuur toegediend.

Na twee drachmen gebruikt te hebben, waren de zamentrekkingen geheel geweken en viel de lijder voor het eerst wederom in slaap. De volkomene genezing volgde nu spoedig onder het gebruik van stortbaden decoct. corticis peruv. met minerale zuren etc. Thans zijn meer dan 2 maanden verloopen, dat de lijder het hospitaal heeft verlaten en zijne dienst naar behooren verrigt.

Kedong Kebo, den 2den Februarij 1853.

OMSCHRIJVING

VAN HET

MILITAIR SUMMIER ZIEKENRAPPORT

VAN

JAVA, MADURA EN DE BUITENBEZITTINGEN.

OVER HET JAAR 1853.

ALGEMEEN ZIEKENRAPPORT DER ONDERSCHEIDENE GENEESKUN[...] ETABLISSEMENTEN OP JAVA, MADURA EN DE BUITENBEZITTING[...]

Namen der Hospitalen, Garnizoenen, Detachementen en Buitenposten.	Bleven onder behandeling bij het voorgaand rapport	In 1853 onder behandeling gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Bleven onder behandeling op Ult. December 1853.	Aanmerkingen.
Hospitaal te Weltevreden.	380	6217	5924	317	356	Onder h[...]
Garnizoen te idem.	36	1650	1653	7	16	nizoen[...]
» » Buitenzorg.	7	229	221	11	4	tevred[...]
» » Palimanang.	14	212	217	3	6	van Mr. C[...]
» » Indramaijoe.	»	173	173	»	»	bijgevoeg[...]
» » Serang.	12	470	451	12	19	
» » Anjer.	2	214	212	1	3	
1ste Totaal.	451	9165	8861	351	404	
2de id.	9616		9616			
Hospitaal te Samarang.	115	2222	2146	65	126	
Garnizoen » id.	23	382	395	5	5	
Hospitaal » Willem I.	98	2265	2197	59	107	
Garnizoen » id.	34	395	423	2	4	
Hospitaal » Salatiga.	55	783	764	18	56	
Garnizoen » id.	»	176	172	3	1	
Hospitaal » Soerakarta.	31	476	466	14	27	
Garnizoen » id.	»	367	362	5	»	
Hospitaal » Djokjokarta.	40	772	756	17	39	
Garnizoen » id.	3	267	265	1	4	
Hospitaal » Ngawie.	15	412	386	19	22	
Garnizoen » id.	»	67	66	1	»	
Hospitaal » Kedong Kebo.	52	800	771	20	61	
Garnizoen » id.	»	78	77	»	1	
» » Wonosobo.	»	77	77	»	»	
» » Tjilatjap.	61	609	595	31	44	
» » Banjoewangie.	3	61	61	»	3	
Bad-Etabl. » Pelantoengan.	37	85	85	4	35	
Garnizoen » Gombong.	30	774	750	10	35	
» » Magelang.	»	124	122	»	2	
» » Patjitan.	1	87	87	1	»	
» » Klatten.	6	203	199	1	9	
Reconv. huis te Oenarang.	32	148	120	19	41	
1ste Totaal.	636	11630	11349	295	622	
2de Totaal.	12266		12266			

… der · Hospitalen, Garni-…nen, Detachementen en Buitenposten.	Bleven onder behandeling bij het voorgaand rapport	In 1853 onder behandeling gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Bleven onder behandeling op Ult. December 1853.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	12266		12266			
…taal te Simpang.	179	4299	4130	99	249	
…oen » Soerabaija.	9	435	415	19	10	
» » Fort Erfprins.	12	308	304	11	5	
» » Bezoekie.	7	65	72	»	»	
» » Banjoewangie.	6	207	203	2	8	
» » Kedirie.	2	113	114	1	»	
» » Sumanap.	»	303	290	10	3	
» » Bangkallang.	»	74	74	»	»	
» » Pasaroean.	2	93	93	2	»	
» » Probolingo.	»	138	135	»	3	
» » Bawean.	2	37	37	1	1	
1ste Totaal.	219	6072	5867	145	279	
2de Totaal.	6291		6291			
Buitenposten.						
…atra's Westkust.	278	5640	5500	189	229	
…koelen.	9	555	552	4	8	
…k Betong. (Lampong).	7	304	289	9	13	
…mbang.	155	5049	4901	176	127	
…ka.	41	1016	951	53	53	
…w.	27	421	424	6	18	
…ermassin. (Borneo.)	13	164	151	11	15	De zieken van Timor Koepang en Larentuca zijn hier niet onder gerekend om rede de rapporten van eerstgenoemde plaats *te laat* en die van de laatste *nog niet* zijn ontvangen.
…garon. (Borneo.)	1	56	57	»	»	
…tianak. (Borneo.)	4	111	104	6	5	
…bas. (Borneo.)	36	1503	1399	41	99	
…assar.	41	1302	1260	21	62	
…ado.	7	101	93	10	5	
…boina.	32	3150	3055	46	101	
…la.	51	596	629	5	13	
…ale.	24	592	581	4	31	
1ste Totaal.	746	20560	19946	581	779	
2de Totaal.	21306		21306			
Generaal Totaal.	49479		49479			

Algemeen overzigt.

Lijders: behoorende tot de	Lijders: van welken landaard.	Onder behandeling: gebleven bij het vorige rapp.	Onder behandeling: Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling [illegible]
Landmagt.	Europeanen.	789	15409	14861	475	[illegible]
	Afrikanen.	23	492	476	20	
	Inlanders.	674	18010	17727	320	[illegible]
Zeemagt.	Europeanen.	115	2762	2675	49	1
	Inlanders.	55	581	584	27	
Partikul. zeevarenden.	Europeanen.	38	784	730	29	
	Inlanders.	»	42	38	3	
» en ambtenaren.	Europeanen.	60	820	767	71	
	Inlanders.	135	3813	3571	235	1
Vrouwen.	Europesehe.	26	592	594	8	
	Inlandsche.	99	2176	2102	88	
Kinderen.	Europesche.	29	1191	1162	29	
	Inlandsche.	9	755	736	18	
1ste Totaal.		2052	47427	46023	1372	[illegible]
2de Totaal.		49479		49479		

Aard der ziekte en gebreken.	Onder behandeling. Gebleven.	Onder behandeling. Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.
Febris gastrica.	19	733	730	5	17
» biliosa.	16	997	938	25	50
» intermittens.	373	13823	13698	98	400
» perniciosa.	16	269	195	75	15
Typhus.	4	108	76	33	3
Plethora.	2	38	39	»	1
Encephalitis.	»	11	7	4	»
Parotitis.	2	48	44	2	4
Angina.	9	329	329	3	.6
Pleuritis.	3	122	114	5	6
Pneumonia.	10	165	138	29	8
Hepatitis.	32	510	478	27	37
Enteritis.	3	96	80	16	3
Dijsenteria.	121	1699	1350	355	115
Apoplexia.	»	26	17	9	»
Epilepsia.	6	52	53	»	5
Delirium tremens.	6	144	116	29	5
Morbi mentis.	27	68	55	7	33
Asthma.	8	227	226	1	8
Colica.	14	585	584	5	10
Aphthae tropicae.	2	52	43	7	4
Gastricismus.	30	1524	1540	2	12
Status biliosus.	14	543	533	1	23
Diarrhoea.	83	2205	2141	56	91
Helminthiasis.	10	431	429	1	1
Rheumatismus acutus.	43	839	851	2	29
» chronicus.	36	555	554	3	34
Haemorrhoides.	9	224	224	»	9
Scrophijlosis.	6	55	46	6	9
Phthisis pulmonalis.	27	241	161	79	28
Scorbutus.	1	40	34	1	6
Hijdrops.	13	142	104	36	15
Vitia cordis.	21	265	155	8	23
Haemorrhagia.	2	65	57	6	4
Variolae.	»	107	80	23	4
Morbilli.	4	74	75	»	3
Scabies.	50	788	817	2	19
Transportere.	1022	28090	27111	961	1040

Aard der ziekte en gebreken.	Onder behandeling. Gebleven.	Onder behandeling. Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder der behandeling.
Per transport.	1022	28090	27111	961	104
Herpes.	24	276	374	1	2
Sijphilis primaria.	226	3249	3257	1	21
» secundaria.	109	928	931	10	96
Vulnus.	38	1005	963	33	47
Contusio.	34	1089	1077	3	43
Abscessus.	32	665	668	5	24
Ulcus.	185	2753	2763	11	174
Fistula.	7	35	35	2	5
Hernia.	9	105	112	»	2
Hijdrocele.	2	23	22	»	3
Luxatio.	4	33	33	3	1
Fractura.	9	66	68	1	6
Morbi oculorum.	86	1680	1679	»	87
» auris.	11	167	170	»	8
Mors violenta.	»	30	»	30	»
Morbi varii externi.	94	2545	2494	12	133
» » interni.	158	4049	3837	214	156
Arthritis.	1	29	26	»	4
Febris catarrhalis.	»	323	312	»	11
Cholera.	1	187	101	85	2
1ste Totaal.	2052	47427	46023	1372	2084
2de Totaal.	49479		49479		

…OOS…

…onder …ling.	Herst… de sterkte …ger.		Aanmerkingen.
Inland.	Europ.	Inland.	
5	1:1,0	"	
9	1:1,0	1:2816,5	
156	1:1,0	1:47,94	
6	1:1,2	1:513,9	
1	1:1,3	1:1884,3	
»	1:1,0	"	
»	1:1,5	»	
2	1:1,0	"	
1	1:1,0	1:3768,6	
»	1:1,0	1:2816,5	
4	1:1,1	1:1256,2	
3	[illegible]	[illegible]	

REKAPITULATIE *der gedurende de laatste* vijf *jaren bij de landmagt op Java, Madura en de Buitenbezittingen behandelde, overledene en herstelde lijders, benevens hunne onderlinge verhouding.*

Jaren.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Verhouding van de															
				Herstelden tot de behandelden.				Overledenen tot de behandelden.				Overledenen tot de hersteldeu.				Overledenen tot de legersterkte.			
1849	47197	43659	1367	1:1,08	of	92.6	pCt.	1:34,5	of	2.8	pCt.	1: 31,9	of	3.1	pCt.	1:17,3	of	5.7	pCt.
1850	40975	37838	932	1:1,077	»	92.8	»	1:44,2	»	2.2	»	1:40,95	»	2.4	»	1:22,6	»	4.4	»
1851	38064	35032	1121	1:1,086	»	92.0	»	1:33,9	»	2.9	»	1: 31,2	»	3.2	»	1:19,9	»	5	»
1852	39125	36698	932	1:1,065	»	93.9	»	1:41,4	»	2.4	»	1: 38,7	»	2.58	»	1:21,7	»	4.5	»
1853	35397	33064	815	1: 1,07	»	93.4	»	1:43,4	»	2.3	»	1: 40,5	»	2.4	»	1:25,1	»	4	»

OVETZIGT DER IN DEN OOST-INDISCHEN ARCHIPEL IN DE VERSCHILLENDE HOSPITALEN, GARNIZOENEN EN DETACHEMENTEN BEHANDELDE LIJDERS.

Het geheele cijfer dier behandelden (met uitzondering van Timor Koepang en Larentuka) bedroeg 49479.

Hiervan herstelden er 46023 of 1 : 1,075 = 93 pCt., terwijl er 1372 overleden. De verhouding der overledenen tot de behandelden is alzoo als 1 : 33,5 of ruim 2.9 pCt.

Over de verschillende rangen en standen verdeelt dit cijfer zich als volgt:

	Behand.	Hersteld.			Overleden.	
a. Landmagt.	35397	33064	= 1:1,07	= 93.4 pCt.	815	2.3pCt.
b. Zeemagt.	3513	3259	= 1:1,077	= 92.8 »	76	2.16 »
c. Partik. zeevar.	864	768	= 1:1,12	= 89.3 »	32	3.7 »
d. Ambt. en partik.	4828	4338	= 1:1,11	= 90 »	306	6.3 »
e. Vrouwen.	2893	2696	= 1:1,07	= 93.4 »	96	3.3 »
f. Kinderen.	1984	1898	= 1:1,04	= 96.1 »	47	2.3 »
	49479	46023				

Wij zien hieruit dat na de Zeemagt de Landmagt de gunstigste sterfteverhouding aanbiedt.

Laat ons thans zien hoedanig de sterfte zich verhoudt in betrekking tot de verschillende natien:

	Overleden.	Behand.	Sterfte.
Europeanen	661	22615	1 : 34,2 = 2.9 pCt.
Afrikanen	20	515	1 : 26,75 = 3.8 »
Inlanders	691	26349	1 : 38,13 = 2.6 »
	1372	49479	

Vergelijkend overzigt der op Java, Madura en op de Buitenbezittingen overledenen, naar de verschillende standen.

Sterfteverhouding.

	Java en Madura.	Buitenbezittingen.
Landmagt.	2.38 pCt.	2.18 pCt.
Zeemagt.	2.27 »	2.03 »
Partik. zeevarenden.	3.37 »	6.38 »
» en ambtenaren.	8.62 »	5.3 »
Vrouwen.	3.49 »	3.03 »
Kinderen.	2.48 »	1.9 »

Met uitzondering van de partikuliere zeevarenden was de sterfteverhouding op de Buitenzittingen over de overige standen gunstiger dan op Java.

Sterfteverhouding.

(Voor de landmagt).

	Overl.	Behand.	Sterfte.
Europeanen	475	16198	1 : 34,1
Afrikanen	20	515	1 : 25,75
Inlanders	320	18684	1 : 58,4
	815	35397	

Vergelijking der sterfteverhouding tusschen de jaren 1852 en 1853.

1°. *Van het geheel aantal zieken.*

	Behandeld.	Overleden.	Sterfte.
1852	53173	1631	1 : 32,6
1853	49479	1372	1 : 36,06

2°. *Van Java en Madura.*

1852	30467	930	1 : 32,7
1853	28173	791	1 : 35,6

3°. *Van de Buitenbezittingen.*

1852	22706	701	1 : 32,3
1853	21306	581	1 : 36,6

Sterfteverhouding in betrekking tot de sterkte des legers.
De sterkte des legers op Java en Madura bedroeg 11784
Op de Buitenbezittingen 8731

Te zamen dus 20515

Het geheele aantal van de Landmagt overledenen bedroeg 815.
Dit staat dus in verhouding als 1 : 25,1 of ruim 4 pCt.

Ethnographisch.

	Overleden	Sterkte.	Sterfte.
Europeanen .	475 .	8615	1:18,18 of 5.5 pCt.
Afrikanen .	20 .	594	1:29,7 » 3.3 »
Inlanders .	320 .	11306	1:35,9 » 2.78 »
	815	20515	

Vergelijking der sterfte tot de sterkte des legers tusschen Java, Madura en de Buitenbezittingen.

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Java en Madura .	495 .	11784 .	1 : 23,8
Buitenbezittingen .	320 .	8731 .	1 : 27

Ethnographisch.

	Java en Madura. Sterfte.	Buitenposten. Sterfte.
Europeanen .	1 : 19,1 = 5.2 pCt.	1 : 16,3 = 6.1 pCt.
Afrikanen .	1 : 39,18 = 2.5 »	1 : 18,1 = 5.5 »
Inlanders .	1 : 30,9 = 3.2 »	1 : 40,7 = 2.4 »

Vergelijking tusschen de jaren 1852 en 1853.

	1852.	1853.
Java en Madura .	1 : 20,9 = 4.8 pCt.	1 : 23,8 = 4.1 pCt.
Buitenbezittingen .	1 : 23 = 4.3 »	1 : 27 = 3.7 »

Thans laten wij hier eene opgave volgen der in 1852 en 1853 overleden Europeanen in verhouding tot hunne sterkte.

	1852.	1853.
Java en Madura .	1 : 15,6 = 6.4 pCt.	1 : 19,1 = 5.2 pCt.
Buitenbezittingen .	1 : 16,5 = 6.06 »	1 : 16,3 = 6.1 »

Uit het hier voorgaande volgt:

1°. Dat naar de verschillende standen de sterfte het *geringste* was bij de Zee- en Landmagt en onder de kinderen; — het *grootst* bij de partikulieren en ambtenaren, enz.

2°. Dat naar den landaard de sterfte in verhouding tot de behandelden het grootste was onder de Afrikanen, terwijl die der Europeanen en die der Inlanders slechts 0.3 pCt. overtrof.

3°. Dat over het algemeen genomen de sterfte het gunstigste was op de Buitenbezittingen.

4°. Dat de verhouding van de overledenen tot de behandelden bij de landmagt het grootste was onder de Afrikanen, terwijl er 1.2 pCt. Europeanen meer dan Inlanders stierven.

5°. Dat de sterfte in 1853 minder was dan in 1852.

6°. Dat de sterfte onder het leger ruim 4 pCt. bedroeg.

7°. Dat met betrekking tot de sterkte, de sterfte het ongunstigste was voor de Europeanen; zij overtrof 2.2 pCt. die der Afrikanen en 2.7 pCt. die der Inlanders.

8°. Dat de sterfte bij het leger op de Buitenbezittingen 0,4 pCt. geringer was dan op Java en Madura.

9°. Dat de sterfte der Europeanen 0.9 pCt. en die der Afrikanen 3 pCt. *grooter* en de sterfte der Inlanders daarentegen 0.8 pCt. *minder* was op de Buitenbezittingen dan op Java.

De gunstigere sterfteverhouding van het leger op de Buitenbezittingen was dus het gevolg van de mindere sterfte onder de Inlanders.

10°. Dat de sterfte in het Leger in 1852 op Java en Madura 0.7 pCt. en op de Buitenbezittingen 1.1 pCt. *grooter* was dan in 1853, en

11°. Dat in 1853 de sterfte der Europesche militairen op Java 1.2 pCt. *gunstiger* en op de Buitenbezittingen 0.4 pCt. *ongunstiger* was dan in 1852.

Het geheele aantal in 1853 in militaire hospitalen behandelde lijders, aan sijphilis bedroeg 4508, alzoo 9.17 pCt. van het geheele aantal zieken.

Algemeen overzigt.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Onder behandeling: gebleven bij het vorige rapp.	Onder behandeling: Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling op Ult.
Landmagt.	Europeanen.	789	15409	14861	475	8
	Afrikanen.	23	492	476	20	
	Inlanders.	674	18010	17727	320	6
Zeemagt.	Europeanen.	115	2762	2675	49	1
	Inlanders.	55	581	584	27	
Partikul. zeevarenden.	Europeanen.	38	784	730	29	
	Inlanders.	»	42	38	3	
» en ambtenaren.	Europeanen.	60	820	767	71	
	Inlanders.	135	3813	3571	255	1
Vrouwen.	Europesche.	26	592	594	8	
	Inlandsche.	99	2176	2102	88	
Kinderen.	Europesche.	29	1191	1162	29	
	Inlandsche.	9	755	736	18	
1ste Totaal.		2052	47427	46023	1372	20
2de Totaal.		49479		49479		

Aard der ziekte en gebreken.	Onder behandeling.		Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.
	Gebleven.	Gekomen.			
Febris gastrica.	19	733	730	5	17
» biliosa.	16	997	938	25	50
» intermittens.	373	13823	13698	98	400
» perniciosa.	16	269	195	75	15
Tijphus.	4	108	76	33	3
Plethora.	2	38	39	»	1
Encephalitis.	»	11	7	4	»
Parotitis.	2	48	44	2	4
Angina.	9	329	329	3	6
Pleuritis.	3	122	114	5	6
Pneumonia.	10	165	138	29	8
Hepatitis.	32	510	478	27	37
Enteritis.	3	96	80	16	3
Dijsenteria.	121	1699	1350	355	115
Apoplexia.	»	26	17	9	»
Epilepsia.	6	52	53	»	5
Delirium tremens.	6	144	116	29	5
Morbi mentis.	27	68	55	7	33
Asthma.	8	227	226	1	8
Colica.	14	585	584	5	10
Aphthae tropicae.	2	52	43	7	4
Gastricismus.	30	1524	1540	2	12
Status biliosus.	14	543	533	1	23
Diarrhoea.	83	2205	2141	56	91
Helminthiasis.	10	431	429	1	1
Rheumatismus acutus.	43	839	851	2	29
» chronicus.	36	555	554	3	34
Haemorrhoides.	9	224	224	»	9
Scrophijlosis.	6	55	46	6	9
Phthisis pulmonalis.	27	241	161	79	28
Scorbutus.	1	40	34	1	6
Hijdrops.	13	142	104	36	15
Vitia cordis.	21	265	155	8	23
Haemorrhagia.	2	65	57	6	4
Variolae.	»	107	80	23	4
Morbilli.	4	74	75	»	3
Scabies.	50	788	817	2	19
Transportere.	1022	28090	27111	961	1040

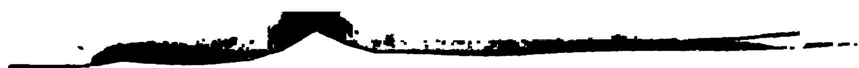
OVERZIGT VAN HET ALGEMEEN ZIEKENRAPPORT DER ONDERSCHEIDENE GENEESKUNDIGE ETABLISSEMENTEN EN GARNIZOENEN OP HET EILAND JAVA.

Lijders: behoorende tot de	Lijders: van welken landaard.	Onder behandeling: Gebleven bij het vorige rapp.	Onder behandeling: Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder be-
Landmagt.	Europeanen.	549	10561	10171	307	
	Afrikanen.	13	262	252	11	
	Inlanders.	364	8988	8862	177	
Zeemagt.	Europeanen.	80	1494	1439	28	
	Inlanders.	41	324	334	16	
Partikul. zeevarenden.	Europeanen.	34	710	665	24	
	Inlanders.	»	26	23	2	
» en ambtenaren.	Europeanen.	58	662	622	61	
	Inlanders.	45	675	613	65	
Vrouwen.	Europesche.	25	470	478	5	
	Inlandsche.	63	1248	1203	58	
Kinderen.	Europesche.	27	951	909	26	
	Inlandsche.	7	516	506	11	
Totaal.		1306	26867	26077	791	13
Totaal generaal.		28173		28173		

...nder ...ing.	Her... de sterkte ...ger.		Aanmerkingen.
Inland.	Europ.	Inland.	
5	1:1,(	〃	
9	1:1,(	1:2816,5	
156	1:1,(	1:47,94	
6	1:1,2	1:513,9	
1	1:1,3	1:1884,3	
»	1:1,(	〃	
»	1:1,5	»	
2	1:1,0	〃	
1	1:1,0	1:3768,6	
»	1:1,0	1:2816,5	
4	1:1,1	1:1256,2	
[illegible]	[illegible]	[illegible]	

REK

Jaren.	
1849	4
1850	4
1851	5
1852	5
1853	5

REKAPITULATIE *der gedurende de laatste vijf jaren bij de landmagt op Java, Madura en de Buitenbezittingen behandelde, overledene en herstelde lijders, benevens hunne onderlinge verhouding.*

Jaren.	Behandelden.	Hersteldeu.	Overledenen.	Verhouding van de			
				Hersteldeu tot de behandelden.	Overledenen tot de behandelden.	Overledenen tot de hersteldeu.	Overledenen tot de legersterkte.
1849	47197	43659	1367	1:1,08 of 92.6 pCt.	1:34,5 of 2.8 pCt.	1: 31,9 of 3.1 pCt.	1:17,3 of 5.7 pCt.
1850	40975	37838	932	1:1,077 » 92.8 »	1:44,2 » 2.2 »	1:40,95 » 2.4 »	1:22,6 » 4.4 »
1851	38064	35032	1121	1:1,086 » 92.0 »	1:33,9 » 2.9 »	1: 51,2 » 3.2 »	1:19,9 » 5 »
1852	39125	36698	932	1:1,065 » 93.9 »	1:41,4 » 2.4 »	1: 38,7 » 2.58 »	1:21,7 » 4.5 »
1853	35597	33064	815	1: 1,07 » 93.4 »	1:43,4 » 2.3 »	1: 40,5 » 2.4 »	1:25,1 » 4 »

STAAT DER BEHANDELDE VROUWEN EN KINDEREN.

ZIEKTEN.	Behandeld		Hersteld.		Overleden.		Blijven onder behand.	
	Vr.	K.	Vr.	K.	Vr.	K.	Vr.	K.
Febris catarrhalis.	6	24	6	24	»	»	»	»
» gastrica.	69	87	68	85	»	»	1	2
» biliosa.	54	26	51	25	»	»	3	1
» intermittens.	546	210	531	204	6	1	9	5
» perniciosa.	7	1	6	»	1	1	»	»
Tijphus.	6	2	2	1	4	1	»	»
Plethora.	1	»	1	»	»	»	»	»
Encephalitis.	»	2	»	»	»	2	»	»
Parotitis.	5	4	4	4	1	»	»	»
Angina.	26	19	26	19	»	»	»	»
Pleuritis.	2	6	2	6	»	»	»	»
Pneumonia.	1	9	»	8	»	1	1	»
Hepatitis.	9	2	9	2	»	»	»	»
Enteritis.	6	12	5	11	»	1	1	»
Dijsenteria.	34	51	28	45	5	5	1	1
Apoplexia.	2	1	1	1	1	»	»	»
Morbi mentis.	4	1	1	1	»	»	3	»
Asthma.	14	1	14	1	»	»	»	»
Colica.	36	22	36	22	»	»	»	»
Aphthae tropicae.	3	3	3	3	»	»	»	»
Gastricismus.	86	59	86	59	»	»	»	»
Status biliosus.	33	25	33	25	»	»	»	»
Diarrhoea.	70	90	68	87	2	»	»	3
Helminthiasis.	34	274	34	274	»	»	»	»
Rheumatismus acutus.	26	2	26	2	»	»	»	»
» chronicus.	9	»	9	»	»	»	»	»
Haemorrhoides.	1	»	1	»	»	»	»	»
Scrophijlosis.	2	17	1	14	1	1	»	2
Phthisis pulmonalis.	19	5	14	2	4	1	1	»
Scorbutus.	2	»	2	»	»	»	»	»
Hijdrops.	3	2	»	2	3	»	»	»
Vitia cordis.	1	»	1	»	»	»	»	»
Haemorrhagia.	20	2	19	1	1	1	»	»
Variolae.	9	10	7	7	2	3	»	»
Transportere.	946	967	895	935	31	18	20	14

ZIEKTEN.	Behandeld		Hersteld.		Overleden.		Blijven onder behand.		Verhouding.	
	Vr.	K.	Vr.	K.	Vr.	K.	Vr.	K.	Vr	K.
Per transport.	946	967	895	935	31	18	20	14		
rbilli.	2	50	2	48	»	»	»	2		
bies.	15	27	15	26	»	1	»	»		
pes.	2	23	2	20	»	»	»	3		
philis primaria.	257	2	238	1	»	»	19	1		
» secundaria.	41	4	34	4	2	»	5	»		
ans.	38	18	34	18	3	»	1	»		
usio.	14	6	19	6	»	»	»	»		
essus.	12	8	10	8	1	»	1	»		
s.	56	23	48	20	1	1	7	2		
ia.	»	1	»	1	»	»	»	»		
tio.	1	»	1	»	»	»	»	»		
tura.	1	2	1	2	»	»	»	»		
bi oculorum.	111	82	111	81	»	»	»	1		
» auris.	5	3	5	3	»	»	»	»		
bi varii externi.	68	53	66	47	»	5	2	1		
» » interni.	222	211	198	194	17	12	7	5		
era.	10	1	2	1	8	»	»	»		
1ste Totaal.	1806	1481	1681	1415	63	37	62	29	1 : 1,06	1:32,87
2de Totaal.	3287		3096		100		91			
3de Totaal.	3287				3287					

OMSCHRIJVING

VAN HET

MILITAIR SUMMIER ZIEKENRAPPORT

OVER

JAVA EN MADURA.

1 8 5 3.

NUMERIEKE EN STATISTISCHE BESCHOUWINGEN.

A. *Verdeeling van het cijfer der behandelden.*

Het algemeene cijfer der in het jaar 1853 op Java en Madura behandelde lijders bedraagt 28173, alzoo 2294 minder dan in 1852 (30467) en 4081 minder dan 1851 (32254).

Over de verschillende garnizoenen verhoudt dit cijfer zich als volgt:

			pCt. van het geheele getal behandelden.
a.	Batavia . .	7847 . .	27.84
b.	Soerabaija . .	4922 . .	17.4
c.	Willem I. .	2792 . .	9.9
d.	Samarang. .	2742 . .	9.7
e.	Djokjokarta .	1082 . .	3.8
f.	Salatiga . .	1014 . .	3.6
g.	Kedong Kebo. .	930 . .	3.3
h.	Soerakarta. .	874 . .	3.1
i.	Gombong . .	804 . .	2.8
k.	Tjilatjap . .	670 . .	2.3
m.	23 kleine garnizoenen die elk minder dan 500 lijders opleverden.	4496	
		28173	

Hiervan komen voor de

				pCt. van het geheele getal behandelden.
a.	Landmagt	20737	. .	73.6
b.	Zeemagt	1939	. .	6.8
c.	Partikul. zeevarenden	770	. .	2.7
d.	Ambtenaren en partikul.	1440	. .	5.1
e.	Vrouwen	1806	. .	6.4
f.	Kinderen	1481	. .	5.2
		28173		

Ethnographisch.

(Voor de Landmagt alleen berekend).

		pCt. van het geheele getal behandelden.
Europeanen	11110	59.4
Afrikanen	275	0.97
Inlanders	9352	33.2
	20737	

B. *Verhouding van het geheele cijfer der herstelden tot dat der behandelden.*

Het geheele getal der herstelden bedroeg 26077, dit geeft alzoo eene verhouding tot de behandelden 28173 = 1 : 1,08 of 92 pCt. Zij komt overeen met die van 1852.

Over bovengenoemde garnizoenen is deze verhouding als volgt:

		Hersteld.	Behandeld.	Verhouding.	pCt.
a.	Batavia	7153	7847	1 : 1,12	91.2
b.	Soerabaija	4545	4922	1 : 1,08	92.3
c.	Willem I.	2620	2792	1 : 1,06	93.8
d.	Samarang	2541	2742	1 : 1,08	92.7
e.	Djokjokarta	1021	1082	1 : 1,06	94.
f.	Salatiga	936	1014	1 : 1,08	92.3
g.	Kedong Kebo	848	930	1 : 1,09	91.1
h.	Soerakarta	828	874	1 : 1,08	93.7
	Transportere	20492	22203		

	Hersteld.	Behandeld.	Verhouding.	pCt.
Per transport	20492	22203		
i. Gómbong	750	804	1 : 1,07	93.2
k. Tjilatjap	595	670	1 : 1,12	88.8
l. 23 kleinere garnizoenen die elk minder dan 500 lijders hebben opgeleverd.	4240	4496	1 : 1,06	94.3
	26077	28173	1 : 1,08	92.

C. *Verdeeling en verhouding van het sterftecijfer.*

Van de 28173 behandelde stierven 791 personen. De verhouding van de overledenen tot de behandelden is alzoo als 1 : 35,6 of 2,8 pCt. Dit nu is 0,25 pCt. minder dan in 1852, toen dezelve als 1 : 32,7 of 3,05 pCt. was.

Voor de verschillende garnizoenen was de sterfteverhouding als volgt:

	Overleden.	Behand.	Sterfte.
Serang	12	482	1 : 40,7.
Anjer	1	216	1 : 21,6.
Batavia	323	7847	1 : 24,3.
Meester Cornelis	1	436	1 : 43,6.
Buitenzorg	11	236	1 : 21,4.
Palimanang	3	226	1 : 75,3.
Indramaijoe	»	173	0 : 17 3.
Pelantoengan	4	122	1 : 30,5.
Samarang	70	2742	1 : 39,2.
Salatiga	21	1014	1 : 48,3.
Oenarang	19	170	1 : 8,9.
Willem I.	61	2792	1 : 45,8.
Soerabaija	118	4922	1 : 41,7.
Fort Erfprins	11	320	1 : 29.
Sumanap	10	303	1 : 30,3.
Transportere	665	22001	

	Overleden.	Behand.	Sterfte.
Per transport	665	22001	
Bangkallang	»	74	0 : 74.
Bawean	1	39	1 : 39.
Pasaroean	2	95	1 : 47,5.
Bezoekie	»	72	0 : 72.
Probolingo	»	138	0 : 138.
Banjoewangie	2	213	1:106,5.
Banjoemaas	»	64	0 : 64.
Tjilatjap	31	670	1 : 21,6.
Kedong Kebo	20	930	1 : 46,5.
Gombong	10	804	1 : 80,4.
Wonosobo	»	77	1 : 77.
Magelang	»	124	0 : 124.
Djokjokarta	18	1082	1:60,12.
Klatten	1	209	1 : 209.
Soerakarta	19	874	1 : 46.
Ngawie	20	494	1 : 24,7.
Patjitan	1	88	1 : 88.
Kedirie	1	115	1 : 115.
Totaal	791	28173	

Met betrekking tot de verschillende standen was de sterfteverhouding als volgt:

	Overleden.	Behandeld.	Sterfte.
Landmagt.	495	20737	1 : 41,9
Zeemagt.	44	1939	1 : 44,07
Partik. zeevarenden.	26	770	1 : 29,6
» en ambtenaren.	126	1440	1 : 11,4
Vrouwen.	63	1806	1 : 28,6
Kinderen.	37	1481	1 : 40,27
	791	28173	1 : 35,6

Ethnographisch.

(Voor de Landmagt afzonderlijk).

	Overl.	Behand.	Sterfte.
a. Europeanen.	307	11110	1 : 36,19
b. Afrikanen	11	275	1 : 25
c. Inlanders	177	9352	1 : 52,8
	495	20737	1 : 41,9

Vergeleken met het vorige jaar is de sterfteverhouding in 1853 0.2 pCt. gunstiger. Het grootste was dit jaar de sterfte onder de Afrikanen, zij stond tot die der Europeanen als 1,44:1 en tot die de Inlanders als 2,08 : 1.

De sterfteverhouding der Europeanen tot die der Inlanders was als 1,4 : 1.

Vergelijken wij nu de sterfteverhouding der aan de kust met die der binnenlands gelegene plaatsen,

	Overleden.	Behand.	Sterfte.
a. Kustplaatsen.	558	17331	1 : 31,05.
b. Plaatsen binnenlands	233	10842	1 : 46.
	791	28173	

dan zien wij hoe ongunstig zich de laatste ten opzigte der eerste verhouden.

D. *Verhouding der sterfte tot de sterkte des legers.*

De gemiddelde sterkte des legers op Java en Madura bedroeg dit jaar 11784, de sterfte was 495. Sterfte staat dus in rede tot sterkte als 1 : 23,8 of 4.2 pCt.

Dit nu is 0.5 pCt. gunstiger dan in 1852.

Voor de verschillende garnizoenen verdeelt zich dit cijfer als volgt:

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Serang	5	295	1 : 59.
Anjer	»	42	0 : 42.
Transportere	5	337	

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Per transport	5	337	
Batavia	197	2421	1 : 12,3.
Mr. Cornelis	»	715	0 : 715.
Buitenzorg	7	106	1:15,14.
Palimanang	2	115	1 : 57,5.
Indramaijoe	»	44	0 : 44.
Pelantoengan	4	55	1:13,75.
Samarang	49	1046	1 : 21,3.
Salatiga	16	376	1 : 23,5.
Oenarang	19	45	1 : 2,36.
Willem I	43	1101	1 : 25,3.
Soerabaija	83	2029	1 : 24,4.
Fort Erfprins	4	413	1:103,25.
Sumanap	»	476	0 : 476.
Bangkallang	»	32	0 : 32.
Bawean	1	34	1 : 34.
Pasaroean	1	37	1 : 37.
Bezoekie.	»	44	0 : 44.
Probolingo	»	46	0 : 46.
Banjoewangie	2	70	1 : 35.
Banjoemaas	»	48	0 : 48.
Tjilatjap	9	281	1 : 31,2.
Kedong Kebo	14	376	1 : 26,8.
Gombong	4	344	1 : 86.
Wonosobo	»	55	0 : 55.
Magelang	»	34	0 : 34.
Djokjokarta	11	412	1 : 36,5.
Klatten	1	68	1 : 68.
Soerakarta	10	368	1 : 36,8.
Ngawie	12	199	1 : 16,5.
Patjitan	1	39	1 : 39.
Kedirie	»	38	0 : 38.
	495	11784	1 : 23,8.

Rekapitulatie over de laatste vijf jaren 1849—1853.

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	pCt.
1849	1100	14247	1 : 12,9	= 7.7.
1850	636	12732	1 : 20	= 5.
1851	746	13184	1 : 17,67	= 5.6.
1852	565	11786	1 : 20,9	= 4.7.
1853	495	11784	1 : 23,8	= 4.2.

Ethnographisch.

	Overleden	Sterkte.	Sterfte.	
Europeanen	307	5868	1 : 19,1 = 5.2	pCt.
Afrikanen	11	431	1 : 39,18 = 2.5	»
Inlanders	177	5485	1 : 30,9 = 3.2	»
	495	11784		

Ook hier de sterfteverhouding van de aan de kust met de binnenlands gelegene plaatsen vergelijkende, doet zij ons de grootere sterfte in eerstgenoemde plaatsen kennen.

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Kustplaatsen	346	6856	= 1 : 19,8
Plaatsen binnenlands	149	4928	= 1 : 33,7
	495	11784	

Ethnographisch.

		Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
Kust-plaatsen.	Europeanen	202	3278	1 : 16,2
	Afrikanen	8	137	1 : 17,125
	Inlanders	136	3441	1 : 25,81
Plaatsen binnenl.	Europeanen	105	2590	1 : 24,6
	Afrikanen	3	294	1 : 9,8
	Inlanders	41	2044	1 : 49,8
		495	11784	

REKAPITULATIE *der sterfteverhouding van de aan de kust en binnenlands gelegene plaatsen, over de laatste* vijf *jaren.*

Jaren.	Kustplaatsen.			Plaatsen binnenlands.			
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	*Aanmerkingen.*
1849	825	8708	1 : 10,5	275	5539	1 : 20,1	Balische
1850	439	6936	1 : 15,8	197	5796	1 : 29,4	expeditie
1851	528	7330	1:13,88	218	5854	1:26,85	Cholera.
1852	377	6659	1 : 17,6	186	5127	1 : 27,6	
1853	346	6856	1 : 19,8	149	4928	1 : 33,7	
gemiddeld over deze 5 jaren.	503	7297,8	1 : 14,5	205	5448,8	1 : 26,5	
gem. zonder 1849.	422,5	6945,25	1 : 16,4	187,5	5426,25	1:30,27	

Het jaar 1849, het jaar der Balische expeditie niet mede gerekend stierf er alzoo gemiddeld, gedurende de laatste 4 jaren, aan de kusten 6.8 pCt. en in de binnenlanden 3.7 pCt. De sterfte was dus op eerstgenoemde plaatsen nagenoeg het dubbel der in de laatstgemelden.

Bij de beoordeeling dezer grootere sterfte van de kustplaatsen, verlieze men echter niet uit het oog, dat vele der Europeanen, die hier stierven, pas uit Europa kwamen, dus nog niet geakklimateerd waren.

Deze cijfers geven dus geene absolute waarde ter beoordeeling van den gezondheidstoestand der kustplaatsen.

Een hier volgende staat geeft een overzigt over 5 jaren van de sterfteverhouding, zoo met betrekking tot de natiën als de kust- en binnenlands gelegene plaatsen.

Jaren.	Europeanen.						Afrikanen.						Inlanders.					
	Overleden	Sterkte.	Sterfte.	Overleden	Sterkte.	Sterfte.	Overleden	Sterkte.	Sterfte.	Overleden	Sterkte.	Sterfte.	Overleden	Sterkte.	Sterfte.	Overleden	Sterkte.	Sterfte.
	Kustplaatsen.			Plaatsen binnenlands.			Kustplaatsen.			Plaatsen binnenlands.			Kustplaatsen.			Plaatsen binnenlands.		
1849	418	3333	1 : 7,9	118	2307	1:19,6	28	579	1 : 20,7	6	245	1:40,3	379	4796	1 : 12,7	151	2987	1:19,8
1850	256	2602	1:10,2	104	2362	1:22,7	19	488	1 : 25,7	3	255	1:85	164	3846	1 : 23,4	90	3179	1:35,3
1851	283	3008	1:10,6	124	1524	1:12,3	53	479	1 : 9,04	9	206	1:22,9	192	3843	1 : 20	85	4124	1:48,5
1852	232	2848	1:12,3	108	2465	1:22,8	9	228	1 : 25,3	10	189	1:18,9	136	3892	1 : 28,6	68	2164	1:32,12
1853	202	3278	1:16,2	105	2590	1:24,6	8	137	1:17,125	3	294	1: 9,8	136	3441	1:25,81	41	2044	1:49,8

Eindelijk volgt hier nog een overzigt over 5 jaren van de sterfteverhouding der Europeanen bij de Landmagt.

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
1849.	536	5640	1 : 10,5.
1850.	360	4964	1 : 13,8.
1851.	407	4532	1 : 11,13.
1852.	340	5315	1 : 15,6.
1853.	307	5868	1 : 19,1.

E. *Numerieke verdeeling en verhouding van de verschillende ziekten.*

1°. De cijfers der verschillende ziekten en hunne verhouding tot het algemeene cijfer der behandelden.

Behandeld aan:	Aantal.	Verhouding.
1. Encephalitis	6	1 : 4695,5.
2. Mors violenta	9	1 : 3130,3.
3. Apoplexia	15	1 : 1878,2.
4. Arthritis	16	1 : 1760,8.
5. Hijdrocele	17	1 : 1657,3.
6. Fistula	19	1 : 1482,8.
7. Scorbutus	23	1 : 1224,9.
8. Luxationes	26	1 : 1083,6.
9. Plethora	27	1 : 1041,5.
10. Parotitis	30	1 : 939,1.
11. Tijphus	38	1 : 741,13.
12. Fracturae	41	1 : 687,14.
13. Aphthae tropicae.	44	1 : 640,3.
14. Scrophulosis	48	1 : 587.
15. Haemorrhagiae	49	1 : 574,9.
16. Epilepsia	50	1 : 563,26.
17. Variolae	59	1 : 477,5.
18. Enteritis	62	1 : 454,4.
	———	
Transportere	579	

Behandeld.		Aantal.		Verhouding.
	Per transport	579		
19.	Morbilli . .	66	. .	1 : 423,8.
20.	Morbi mentis . .	70	. .	1 : 402,47.
21.	Herniae . .	75	. .	1 : 375,5.
22.	Hijdrops . .	76	. .	1 : 370,7.
23.	Pneumonia . .	84	. .	1 : 335,3.
24.	Pleuritis . .	92	. .	1 : 306,2.
25.	Delirium tremens .	95	. .	1 : 296,5.
26.	Cholera . .	118	. .	1 : 238,7.
27.	Morbi auris . .	131	. .	1 : 215,05.
28.	Asthma . .	132	. .	1 : 213,4.
29.	Vitia cordis . .	138	. .	1 : 204,15.
30.	Haemorrhoïdes . .	149	. .	1 : 189,08.
31.	Febris interm. perniciosa	200	. .	1 : 140,865.
32.	Phthisis pulmonalis .	200	. .	1 : 140,865.
33.	Febris catarrhalis .	210	. .	1 : 134,6.
34.	Herpes . .	225	. .	1 : 125,2.
35.	Angina . .	256	. .	1 : 110,05.
36.	Colica . .	304	. .	1 : 92,6.
37.	Abscessus . .	332	. .	1 : 84,8.
38.	Helminthiasis . .	329	. .	1 : 85,6.
39.	Rheumatismus chronicus	368	. .	1 : 76,5.
40.	Hepatitis . .	404	. .	1 : 69,7.
41.	Febris gastrica . .	408	. .	1 : 67,8.
42.	Status biliosus . .	430	. .	1 : 65,5.
43.	Scabies . .	501	. .	1 : 56,2.
44.	Vulnera . .	510	. .	1 : 55,2.
45.	Rheumatismus acutus .	548	. .	1 : 51,4.
46.	Contusiones . .	657	. .	1 : 42,8.
47.	Febris biliosa . .	774	. .	1 : 36,4.
48.	Sijphilis secundaria .	793	. .	1 : 35,4.
49.	Gastricismus . .	955	. .	1 : 29,5.
	Transportere	10209		

Behandeld.	Aantal.	Verhouding.
Per transport	10209	
50. Dijsenteria	1198	1 : 23,5.
51. Morbi oculorum	1303	1 : 21,6.
52. Diarrhoea	1381	1 : 20,4.
53. Ulcera	1386	1 : 20,3.
54. Morbi varii externi	1684	1 : 16,7.
55. Sijphilis primaria	2384	1 : 11,4.
56. Morbi varii interni	2667	1 : 10,7.
57. Febris intermittentes	6021	1 : 4,6.
	28173	

Zoo als vroeger wordt hier de volgende hoofdverdeeling der zieken weder herhaald.

			pCt. van het geheele getal zieken.
I.	Krankzinnigen (met delir. tremens en epileps).	215	0.76
II.	Geïnfekteerden (zonder sijphilis, doch met exanthema).	851	3.02
III.	Oogzieken	1303	4.62
IV.	Dijsenteria (met diarrhoea).	2579	9.15
V.	Venerischeu	3177	10.92
VI.	Externisten	4878	17.3
VII.	Internisten	15170	53.8
		28173	

De internisten verhielden zich tot de:

Krankzinnigen,	als	70,5 : 1.
Geïnfekteerden,	»	17,8 : 1.
Oogzieken,	»	11,6 : 1.
Dijsenteristen,	»	5,8 : 1.
Venerischen,	»	4,7 : 1.
Externisten,	»	3,11 : 1.

Ziekenafdeeling.	1849	1850	1851	1852	1853	Gemiddeld.
Krankzinnigen.	0.6	0.6	0.66	0.78	0.76	0.68
Geïnfekteerden.	5.2	3.8	3.22	3.36	3.02	3.72
Oogziekten.	3.8	5.9	5.14	4.45	4.62	4.98
Dijsenteristen.	12	9.6	9.29	9.58	9.15	9.92
Venerieken.	12.4	13	10.53	10.03	10.92	11.37
Externisten.	18.7	17.3	16.41	18.2	17.3	17.58
Internisten.	47.3	49.5	54.71	53.6	53.8	51.78

2°. Diagnostische verdeeling van het ziektecijfer over verschillende standen, enz.

ZIEKTEN.	Landmagt.	Zeemagt.	Partikulieren.	*Aanmerkingen.*
1. Encephalitis.	3	»	3	
2. Mors violenta.	9	»	»	
3. Apoplexia.	12	»	3	
4. Arthritis.	15	1	»	
5. Hijdrocele.	13	2	2	
6. Fistula	12	4	3	
7. Scorbutus.	9	1	13	
8. Luxationes.	22	1	3	
9. Plethora.	25	»	2	
10. Parotitis.	19	1	10	
11. Tijphus.	18	4	16	
12. Fracturae.	20	7	14	
13. Aphthae tropicae.	36	2	6	
14. Scrophulosis.	30	»	18	
15. Haemorrhagia.	20	2	27	
16. Epilepsia.	42	8	»	
17. Variolae.	33	4	22	
18. Enteritis.	28	6	28	
19. Morbilli.	9	»	57	
20. Morbi mentis.	43	2	25	
21. Herniae.	64	3	8	
Transportere.	482	48	260	

ZIEKTEN.	Landmagt.	Zeemagt.	Partikulieren.	Aanmerkingen.
Per transport.	482	48	260	Onder de partikulieren zijn de vrouwen en kinderen medegerekend: een sub D hier vorenstaande staat toont het aantal dezer behandelden aan.
22. Hijdrops.	42	7	27	
23. Pneumonia.	66	»	18	
24. Pleuritis.	74	1	17	
25. Delirium tremens.	77	1	17	
26. Cholera.	86	6	26	
27. Morbi auris.	100	12	19	
28. Asthma.	108	1	23	
29. Vitia cordis.	126	7	5	
30. Haemorrhoïdes.	130	7	12	
31. Febr. interm. perniciosa.	114	20	66	
32. Phthisis pulmonalis.	151	2	47	
33. Febr. catarrhalis.	126	»	84	
34. Herpes.	166	5	54	
35. Angina.	192	5	59	
36. Colica.	214	10	80	
37. Abscessus.	270	9	55	
38. Helminthiasis.	17	»	312	
39. Rheumatismus chronicus.	293	17	58	
40. Hepatitis.	344	22	38	
41. Febris gastrica.	245	5	158	
42. Status biliosus.	312	32	86	
43. Scabies.	416	6	79	
44. Vulnera.	360	18	132	
45. Rheumatismus acutus.	463	34	51	
46. Contusiones.	570	29	58	
47. Febris biliosa.	375	133	266	
48. Sijphilis secundaria.	562	85	146	
49. Gastricismus.	684	26	245	
50. Dijsenteria.	935	91	172	
51. Morbi oculorum.	1047	16	240	
52. Diarrhoea.	1086	62	233	
53. Ulcera.	1140	70	176	
54. Morbi varii externi.	1421	80	183	
55. Sijphilis primaria.	1819	200	365	
56. Morbi varii interni.	1905	138	564	
57. Febris intermittens.	4219	734	1068	
Totaal.	20737	1939	3497	

Ethnographisch.
(Voor de Landmagt alleen).

ZIEKTEN.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	*Aanmerkingen.*
1. Encephalitis.	»	»	3	
2. Mors violenta.	7	»	2	
3. Apoplexia.	11	»	1	
4. Arthritis.	15	»	»	
5. Hijdrocele.	8	2	3	
6. Fitsula.	9	1	2	
7. Scorbutus.	4	»	5	
8. Luxationes.	17	»	5	
9. Plethora.	24	»	1	
10. Parotitis.	10	»	9	
11. Tijphus.	13	»	5	
12. Fracturae.	12	»	8	
13. Aphthae tropicae.	35	»	1	
14. Scrophulosis.	20	»	10	
15. Haemorrhagiae.	16	»	4	
16. Epilepsia.	36	»	6	
17. Variolae.	24	»	9	
18. Enteritis.	15	3	10	
19. Morbilli.	4	»	5	
20. Morbi mentis.	23	2	18	
21. Herniae.	49	5	10	
22. Hijdrops.	18	1	23	
23. Pneumonia.	28	5	33	
24. Pleuritis.	35	2	37	
25. Delirium tremens.	76	»	1	
26. Cholera.	48	2	36	
27. Morbi auris.	69	4	27	
28. Asthma.	25	2	81	
29. Vitia cordis.	114	3	9	
30. Haemorrhoïdes.	124	»	6	
31. Febris intermittens pernic.	67	»	47	
32. Phthisis pulmonalis.	80	3	68	
Transporte.	1076	35	485	

ZIEKTEN.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	1076	35	485	
33. Febris catarrhalis.	57	4	65	
34. Herpes.	87	»	79	
35. Angina.	145	»	47	
36. Colica.	135	3	76	
37. Abscessus.	183	8	79	
38. Helminthiasis.	15	»	2	
39. Rheumatismus chronicus.	162	10	121	
40. Hepatitis.	282	2	60	
41. Febris gastrica.	163	»	82	
42. Status biliosus.	243	6	63	
43. Scabies.	66	»	350	
44. Vulnera.	170	8	182	
45. Rheumatismus acutus.	246	23	194	
46. Contusiones.	311	19	240	
47. Febris biliosa.	289	5	81	
48. Sijphilis secundaria.	408	5	149	
49. Gastricismus.	439	12	233	
50. Dijsenteria.	771	9	155	
51. Morbi oculorum.	299	11	737	
52. Diarrhoea.	717	15	354	
53. Ulcera.	580	19	541	
54. Morbi varii externi.	702	23	696	
55. Sijphilis primaria.	1177	24	618	
56. Morbi varii interni.	851	30	1024	
57. Febris intermittens.	1566	14	2639	
Totaal.	11110	223	9352	

De Nosographische verdeeling en verhouding van het sterftecijfer was als volgt.

Gestorven zijn aan:

1. Parotitis	. . . 1	. . .	1 : 791.
2. Status biliosus	. . 1	. . .	»
3. Scorbutus	. . 1	. . .	»

Transportere 3

	Per transport	3	
4.	Vitia cordis . .	1 . .	1 : 791.
5.	Herpes . . .	1 . .	»
6.	Sijphilis primaria .	1 . .	»
7.	Fistula . . .	1 . .	»
8.	Morbi oculorum .	1 . .	»
9.	Angina . . .	2 . .	1 : 3955.
10.	Apoplexia . .	2 . .	»
11.	Colica . . .	2 . .	»
12.	Gastricismus . .	2 . .	»
13.	Scabies . . .	2 . .	»
14.	Contusio . .	2 . .	»
15.	Abscessus . .	2 . .	»
16.	Febris gastrica .	3 . .	1 : 263,3.
17.	Encephalitis . .	3 . .	»
18.	Pleuritis . .	3 . .	»
19.	Rheumatism. chron. .	3 . .	»
20.	Fractura . .	3 . .	»
21.	Aphthae tropicae .	5 . .	1 : 158,2.
22.	Scrophulosis . .	5 . .	»
23.	Haemorrhagiae .	5 . .	»
24.	Morbi mentis . .	6 . .	1 : 131,7.
25.	Enteritis . . .	7 . .	1 : 113.
26.	Sijphilis secund. .	7 . .	»
27.	Ulcus . . .	8 . .	1 : 98,8.
28.	Morbi varii extern .	8 . .	»
29.	Mors violenta . .	9 . .	»
30.	Pneumonia . .	10 . .	1 : 79,1.
31.	Hepatitis . .	14 . .	1 : 56,5.
32.	Delirium tremens .	14 . .	»
33.	Variolae . .	14 . .	»
34.	Febris biliosa . .	15 . .	1 : 51,4.
35.	Tijphus . . .	17 . .	1 : 46,5.
	Transportere	181	

	Per transport	181		
36. Vulnus	. . .	18	. .	1 : 43,9.
37. Hijdrops	. .	19	. .	1 : 41,6.
38. Febris perniciosa	.	37	. .	1 : 21,3.
39. Diarrhoea	. .	41	. .	1 : 19,3.
40. Febris intermittens	.	52	. .	1 : 15,2.
41. Cholera	. . .	56	. .	1 : 14,1.
42. Phthisis pulmonalis	.	60	. .	1 : 13,17.
43. Morbi varii externi	.	115	. .	1 : 6,8.
44. Dijsenteria	. .	212	. .	1 : 3,7.
	Totaal	791.		

Deze overledenen verhielden zich tot de behandelden als volgt:

	Overleden.	Behandeld.	Sterfte.
1. Parotitis	1	30	1 : 30.
2. Status biliosus	1	430	1 : 430.
3. Scorbutus	1	23	1 : 23.
4. Vitia cordis	1	138	1 : 138.
5. Herpes	1	225	1 : 225.
6. Sijphilis prim.	1	2384	1 : 2384.
7. Fistula	1	19	1 : 19.
8. Morbi oculorum	1	1303	1 : 1303.
9. Angina	2	256	1 : 128.
10. Apoplexia	2	15	1 : 7,5
11. Colica	2	304	1 : 152.
12. Gastricismus	2	955	1 : 477,5.
13. Scabies	2	501	1 : 250,5.
14. Contusio	2	637	1 : 316,5.
15. Abscessus	2	332	1 : 166.
16. Feb. gastrica	3	408	1 : 136.
17. Encephalitis	3	6	1 : 2.
18. Pleuritis	3	92	1 : 30,6.
Transportere	31		

	Per transport	31		
19.	Rheum. chron.	3	368	1 : 122,6.
20.	Fractura	4	41	1 : 10,25.
21.	Aphth. tropicae	5	44	1 : 8,8.
22.	Scrophulosis	5	48	1 : 9,6.
23.	Haemorrhagia	5	49	1 : 9,8.
24.	Morbi mentis	6	70	1 : 11,66.
25.	Enteritis	7	62	1 : 8,88.
26.	Sijphilis secund.	7	793	1 : 113,2.
27.	Ulcus	8	1386	1 : 173,25.
28.	Morbi varii ext.	8	1684	1 : 200,5.
29.	Mors violenta	9	9	1 : 21.
30.	Pneumonia	10	84	1 : 8,4.
31.	Hepatitis	14	404	1 : 28,8.
32.	Delir. tremens	14	95	1 : 6,8.
33.	Variolae	14	59	1 : 4,2.
34.	Febris biliosa	15	774	1 : 51,6.
35.	Tijphus	17	38	1 : 2,23.
36.	Vulnus	18	510	1 : 28,3.
37.	Hijdrops	19	73	1 : 4.
38.	Febris pernic.	37	200	1 : 54.
39.	Diarrhoea	41	1381	1 : 32,7.
40.	Febris interm.	52	6021	1 : 115,8.
41.	Cholera	56	118	1 : 2,17.
42.	Phthisis pulm.	60	200	1 : 3,3.
43.	Morbi varii int.	115	2607	1 : 21,6.
44.	Dijsenteria	212	1198	1 : 5,6.
	Totaal	791		

F. *Verpleegdagen.*

Bij de berekening der verpleegdagen worden de Afrikanen gelijk vroeger niet afzonderlijk gerekend, maar onder de Europeanen, waarmede zij bij de hospitaal-direktie gelijk gesteld worden, begrepen. Het geheele aantal der gedurende dit jaar in de militaire etablissementen op Java en Madura verpleegde personen, bedroeg 22,015, dat der verpleegdagen 454,851. Gemiddeld bleef dus elke lijder 20,6 dagen onder behandeling.

Ethnograpisch.

	Hoofden.	Verpleegdagen.
Europeanen .	12,093 .	281,975 = 1 : 23.
Inlanders .	9,922 .	172,876 = 1 : 17,4.
	22,015	454,851 = 1 : 20,6.

Wij zien hieruit, dat voor den Inlander gemiddeld 5,9 verpleegdagen minder komen, dan voor den Europeaan.

De verschillen, welke de zickengestichten op Java, ten dezen opzigte onderling opleveren, zijn als volgt:

	Hoofden.	Verpleegdagen.	Dagen p. hoofd.
Gombong .	804 .	7534 .	1 : 9,3.
Soerakarta .	507 .	10,837 .	1 : 11,3.
Soerabaija .	4478 .	69,772 .	1 : 14,9.
Buitenzorg .	236 .	3635 .	1 : 15,4.
Palimanang .	226 .	3853 .	1 : 17,05.
Willem I. .	2363 .	41,480 .	1 : 17,5.
Fort Erfprins .	320 .	5636 .	1 : 17,6.
Djokdjokarta . .	812 .	14,710 .	1 : 18,1.
Serang . .	482 .	8867 .	1 : 18,4.
Batavia . .	6597 .	149,546 .	1 : 22,6.
Ngawie . .	427 .	9993 .	1 : 23,4.
Salatiga . .	838 .	19,824 .	1 : 23,6.
Samarang .	2337 .	56,559 .	1 : 24,2.
Kedong Kebo.	852 .	22,159 .	1 : 26.
Tjilatjap . .	614 .	17364 .	1 : 28,2.
Pelantoengan .	122 .	13082 .	1 : 107,2.
	22,015	454851	1 : 20,6.

Over de sterkte der garnizoenen verkrijgen wij de volgende uitkomsten:

	Sterkte.	Verpleegdagen.	Dagen p. hoofd.
Fort Erfprins .	413 .	5626 .	13,8.
Palimanang .	115 .	2359 .	20,5.
Serang .	295 .	6161 .	20,8.
Soerabaija .	2029 .	50902 .	25,08.
Soerakarta .	368 .	10,008 .	27,3.
Gombong .	344 .	9534 .	27,7.
Tjilatjap .	281 .	8258 .	29,4.
Willem I .	1101 .	34546 .	31,4.
Buitenzorg .	106 .	3635 .	39,2.
Ngawie .	199 .	7121 .	35,8.
Djokdjokarta .	412 .	13933 .	35,8.
Batavia .	2421 .	97,036 .	40,08.
Kedong Kebo .	376 .	16155 .	42,9.
Salatiga .	376 .	16344 .	43,7.
Samarang .	1046 .	46,059 .	44,03.
Pelantoengan .	55 .	10,327 .	187,6.
	9937	338,004	34

De kustplaatsen ten dezen opzigte met de binnenlands gelegene plaatsen vergeleken geeft ons,

	Sterkte.	Verpleegdagen.	Dagen p. hoofd
Kustplaatsen	6190 .	207,881 .	1 : 33,5.
Pl. binnenlands	3747 .	130,123 .	1 : 34,9.
	9937	338,004	1 : 34

een verschil van 1,4 dag ten voordeele der binnenlands gelegene plaatsen.

Rekapitulatie over de laatste 5 jaren.

	Hoofden.	Verpleegdagen.	Dagen per hoofd.
1849 .	31,422 .	664,826 .	21,1.
1850 .	26,730 .	609,111 .	22,8.
1851 .	25,605 .	559,963 .	21,4.
1852 .	24,292 .	495,165 .	20,3.
1853 .	22,015 .	454,851 .	20,6.

Ethnographisch.

Jaren.	Europeanen.		Inlanders.		Dagen voor één Europ.	Dagen voor één Inlander.	Dagen minder voor één Inl.
	Hoofden.	Verpleeg-dagen.	Hoofden.	Verpleeg-dagen.			
1849	15861	389956	15561	274870	24,5	17,6	6,9
1850	13680	339074	13050	270037	24,8	20,7	4,1
1851	13331	307193	12274	252770	23,04	20,59	2,45
1852	12475	282551	11817	212614	22,65	18	4,65
1853	12093	281975	9922	172876	23,3	17,4	5,9
gemid 's jaars	13488	320149,8	12524,8	236633,4	23,7	18,8	4,9

Tot de sterkte der militairen stonden de verpleegdagen in de vijf laatste jaren als volgt:

	Sterkte.	Verpleegdagen.	Dagen p. hoofd.
1849	13012	523,342	40,2.
1850	12185	444,272	36,4.
1851	13117	374,490	28,54.
1852	10736	352,694	32,8.
1853	9937	338,004	34,

Ten slotte worden ten dezen opzigte nog de plaatsen aan de kust met de binnenlands gelegene vergeleken:

Jaren.	Kustplaatsen.		Plaatsen binnenlands.		Dagen per hoofd op de kustplaatsen.	Dagen per hoofd op de plaatsen binnenlands.	Verschil.
	Sterkte	Verpleeg-dagen.	Sterkte.	Verpleeg-dagen.			
1849	8102	340222	4910	183120	41,9	37,2	4,7
1850	6604	294560	5581	194712	37,8	34,9	2,9
1851	7330	205473	5854	169017	28,03	28,87	0,84 *a*
1852	6331	213956	4405	138738	33,8	31,4	2,4
1853	6190	207881	3747	130123	33,5	34,9	1,4 *b*
gem.	6911,4	252418,4	4899,4	163142	36,6	33,2	3,4

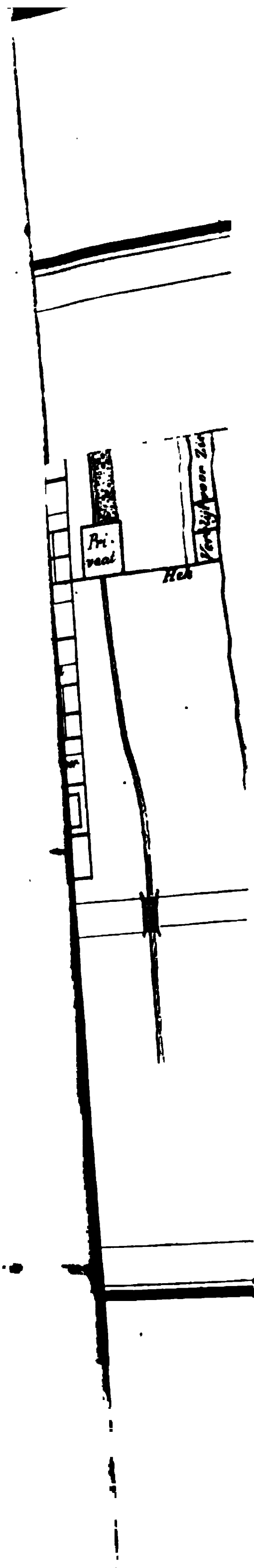
a Meer op de plaatsen binnenlands.
b Idem. Idem.

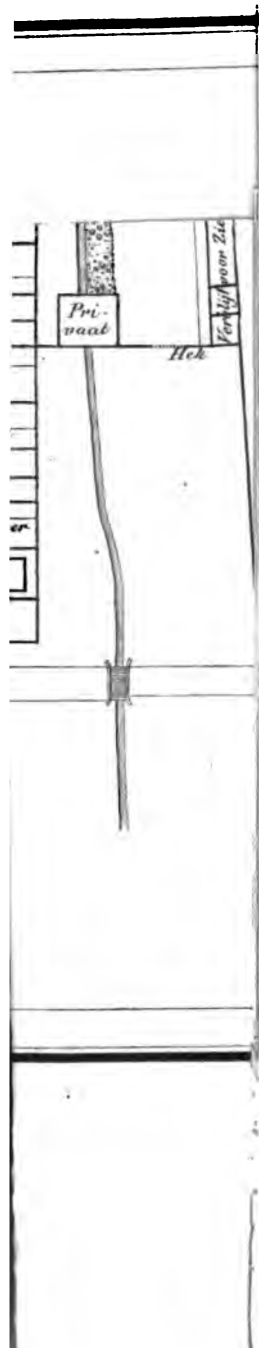
Rekapitulatie van de verhouding der sijphilitischen tot [illegible]
over de laatste 5 jaren.

Garnizoenen.	1849	1850	1851	1852	[illegible]
Indramaijoe.	0 : 43	0 : 46	0 : 43	0 : 42	[illegible]
Banjoewangie.	1 : 19,7	1 : 15,2	1 : 67	1 : 8,25	0 [illegible]
Pasaroean.	1 : 4,6	1 : 12,3	1 : 22,66	1 : 6,5	0 [illegible]
Sumanap.	1 : 6,5	1 : 3,4	1 : 17,85	1 : 252	1 [illegible]
Bangkallang.	1 : 36	1 : 9,5	1 : 11,66	1 : 10,6	1 : [illegible]
Oenarang.	»	»	»	»	1 : [illegible]
Patjitan.	1 : 4,6	0 : 40	1 : 7,16	1 : 14,3	1 : [illegible]
Anjer.	»	»	»	»	1 : [illegible]
Magelang.	1 : 5,2	1 : 11,7	1 : 5,62	1 : 637	1 : 8[illegible]
Bawean.	»	»	»	»	1 : 8[illegible]
Banjoemaas.	0 : 59	1 : 19,7	1 : 5,55	1 : 84	1 : 9,[illegible]
Palimanang.	1 : 6,6	1 : 6,4	1 : 31	1 : 9,9	1 : 16[illegible]
Kedirie.	1 : 7,7	1 : 2,5	1 : 5,28	1 : 12	1 : 47,[illegible]
Wonosobo.	1 : 38	»	1 : 12,66	1 : 39	1 : 3,[illegible]
Bezoekie.	1 : 6,6	1 : 3,3	1 : 5,2	1 : 3,8	1 : 4,[illegible]
Probolingo.	1 : 4,8	1 : 5,3	1 : 8,5	1 : 7	1 : 3,[illegible]
Fort Erfprins.	1 : 16,2	1 : 10,6	1 : 39	1 : 22,1	1 : 18
Tjilatjap.	1 : 5,8	1 : 3,5	1 : 12,11	1 : 9,05	1 : 11
Klatten.	1 : 1,8	1 : 2,7	1 : 1,72	1 : 1,3	1 : 2,[illegible]
Serang.	1 : 10,4	1 : 3,1	1 : 8,8	1 : 5	1 : 10,[illegible]
Mr. Cornelis.	»	»	»	»	1 : 21,[illegible]
Pelantoengan.	»	»	»	»	1 : 1,4
Buitenzorg.	1 : 3,6	1 : 1,6	1 : 3,28	1 : 4,1	1 : 2,2
Gombong.	1 : 3,4	1 : 3,1	1 : 3,24	1 : 3,09	1 : 5,7
Djokdjokarta.	1 : 3,7	1 : 3	1 : 4,59	1 : 4,8	1 : 6,7
Ngawie.	1 : 1,7	1 : 3	1 : 3,54	1 : 3,6	1 : 2,2
Soerakarta.	1 : 2,6	1 : 2	1 : 2,9	1 : 4,1	1 : 4
Salatiga.	1 : 2,6	1 : 2,4	1 : 3,79	1 : 2,6	1 : 2,4
Kedongkebo.	1 : 1,8	1 : 3,4	1 : 4,48	1 : 5,4	1 : 1,7
Samarang.	1 : 3,3	1 : 2,5	1 : 4,24	1 : 4,8	1 : 4,8
Soerabaija.	1 : 3,7	1 : 5,2	1 : 6,23	1 : 6	1 : 7,8
Willem I.	1 : 2,9	1 : 3,8	1 : 6,16	1 : 5,3	1 : 3,9
Batavia.	1 : 4,3	1 : 4,1	1 : 5,98	1 : 5,2	1 : 3,6

EN GA

	Blijven … behande…		…rkte	Sterfte tot de sterkte van het garnizoen.			Aanmerkingen.
…nland.	Europ.	Afrik.	Inland.	Europ.	Afrik.	Inland.	
»	»	»	…,54	"	"	"	
1	9	»	…,12	1:677	"	1:1611	
5	21	»	…78	1:225,6	"	1:537	
10	»	»	…,76	1:451,3	"	1:161,1	
»	»	»	…57	"	"	"	
»	1	»	"	"	"	"	
»	»	»	…1,1	"	"	"	
2	1	»	…,53	"	"	1:805,5	
»	1	»	…1,1	"	"	"	
»	»	»	…9	"	"	"	
1	4	»	…0,1	1:454,3	"	1:1611	
»	»	»	"	"	"	"	
12	19	»	….69	1:27.63	"	[illegible]	

Pri-
vaat
Hek

Pri-
vaat
Hek

JAVA EN MADURA.

1ste MILITAIRE AFDEELING.

BATAVIA.

Dirigerend officier van gezondheid 1e *kl. G. Wassink en* 2e *kl. P. Bleeker.*

De genius epidemicus was gedurende het geheele jaar bijna standvastig katarrhaal, slechts nam men gedurende de maanden Maart, April, Mei, Augustus, November en December bilieuse, in Junij en September gastrische, en in Oktober rheumatische komplikatiën waar.

De weêrsgesteldheid leverde in het afgeloopen jaar de volgende bijzonderheden. Den meest droogen tijd (oost moesson) nam men waar van Julij tot December, den regentijd van December tot Julij.

In den eersten heerschten oostelijke en zuidoostelijke winden, in den laatsten weste en noordweste winden. In den oostmoesson waren de winden veelal frisch, zelfs scherp, droog en nog al intensief. De daardoor opgevoerde stofwolken waren voor oogen en longen zeer schadelijk, en het was vooral in dezen tijd, dat vele katarrhen bronchiaal irritatien en ophthalmiën heerschten. De westmoesson leverde de meest gelijkmatige temperatuur op; terwijl in den droogen tijd, invallende regens groote verschillen in temperatuur te weeg bragten.

De gemiddelde thermometerstand (Fht.) gedurende drooge, heldere dagen was 78°—79° 's morgens, 88°, 90°—93° 's middags, en 84° 's avonds; gedurende drooge dagen met betrokken

lucht 76°—78° 's morgens, 86°—88° 's middags en 82° 's avonds, vochtige dagen 75°—76° 's morgens, 82°—84° 's middags, en 78°—80° 's avonds. Over het algemeen was het zeer droog en warm.

Bij konstante aanwezigheid van veel water op de aardoppervlakte, zag men de malaria ziekten verminderen, en in den droogen tijd nagenoeg geheel ophouden; naauwelijks begon het echter weer eenigzins aanhoudend te regenen, of bilieuse ziekten traden met groote intensiteit te voorschijn.

De meest voorkomende ziektevormen waren: koorts, dijsenterie en diarrhoea; cholera en pokziekte heerschten sporadisch (in de maanden Junij, Augustus en December); echter dient opgemerkt te worden, dat vele katarrhale en bilieus-katarrhale toestanden zelfs kolijken een intermitterenden tijpus hadden.

Beschouwing der ziekten.

Febris. Over het geheel kwamen gedurende 1853, zoo in het militaire hospitaal te Weltevreden, als in het garnizoen 2300 koortsen onder behandeling.

Daar waar een tijpus was waar te nemen, was deze meestal quotidiaan, tertiane kwamen minder veelvuldig, quartane zeer zeldzaam voor.

De paroxijsmen traden over het algemeen, en vooral in recente gevallen, in de morgenuren op en waren vrij intensief. Traden zij echter des avonds op, dan waren ze minder hevig, maar hardnekkiger. Dikwijls waren zij bij quotidiaan koortsen, en meer bepaald bij Europeanen, zoo hevig, dat geene intermissie meer waar te nemen was; meestal was vergrooting der milt aanwezig, wanneer de lijders eenige aanvallen doorgestaan hadden. Bij de Inlanders (met uitzondering van sommigen, die van de reede of van de werf kwamen) waren de koortsen over het algemeen veel minder intensief dan bij de Europeanen. Meerendeels werd bij deze laatsten, bij eenigzins intensief optredende koortsen, bijna

konstant braking van bittere slijmige massas en penetrant bittere smaak waargenomen.

Als stoornissen in de zenuwsfeer werden hoofdpijn, duizeligheid, onvermogen om zich op te rigten, slapeloosheid, delirien van meestal zachten aard waargenomen, terwijl omzwervende pijnen in bijna alle ligchaamsdeelen, voornamelijk echter in de lendenstreek en langs den wervelkolom het bestaan aandoeningen des ruggemergs aanduidden. Deze verschijnselen waren in meerdere of mindere mate bij nagenoeg alle koortsen voorhanden. Evenwel ontwikkelden zich gedurende hun verloop of traden isochronisch daarmede op, aandoeningen van andere organen of sijstemen, die eene toevallige komplikatie daarstelden of wel als lokalisatien konden beschouwd worden: b. v. dijsenterie als konsekutieve, of wel konkomitterende affektie van intermittens. Eenige dagen na de opname der koortslijders klaagden sommigen over eene reeks van verschijnselen, aan dijsenterie eigen. De ontlastingen echter bestonden uit eene gele, bruinachtige, hier en daar met faekaalstoffen gemengde massa, die vroeg of laat sanguinolent werden en soms in volkomene darmbloeding ontaarden.

Buikpijnen waren konstant aanwezig, tenesmi daarentegen ontbraken dikwerf.

Over het algemeen waren deze dijsenteriën veel pernicieuser dan de primair optredende persloop. Veelal werden de darmbloedingen zeer excessief hetgeen welligt aan door de ulceratie gekorrodeerde vaten moet worden toegeschreven, welligt echter gedeeltelijk haren grond vindt in de defribrinatie des bloeds en de hoedanigheid der vaatwanden. Hoe zulks ook zijn moge, deze darmbloedingen noopten den geneesheer te meer tot eene sijmptomatische behandeling, daar ze op zich zelve reeds de verzwakte lijders ten grave sleepten. Succus catechu en kreozot waren de hoofdmiddelen, die hier en daar bij zulke haemorrhagien uitstekend goede diensten bewezen.

Voor de therapie en de pathologische anatomie, leverden

deze dijsenterien geene bijzonderheden op, die van de dagelijksche ondervinding aanmerkelijk afweken.

De offic. van gez. 1ste kl. J. Hartzfeld, meldt dat er na intermittens verschillende gevallen van paraphlegie, grootendeels bij nog krachtige jonge sujetten voorkwamen. Deze toestand verdient inderdaad onze bijzondere aandacht, daar nopens den zetel de oorzaken en het wezen dezer ziekte nog weinig zekers bekend is. Aanvankelijk stelde zich bij de lijders eene zwakte der onderste ledematen in, die steeds toenemende, hen na verloop van eenige weken of maanden het gaan belette. Hoewel de sensibiliteit der huid meestal normaal bleef werden toch eenige lijders door hevige neuralgische pijnen in de lendenstreek en de lijdende extremiteiten geteisterd. Zij die in liggende houding met de voeten alle bewegingen konden maken, konden zich zelve soms moeijelijk staande houden. Werd echter het bovenlijf door helpers ondersteund, dan waren zij veelal in staat om te gaan, de gang evenwel was waggelend, het evenwigt werd ligt verloren en gevoelden zij naauwelijks den bodem onder de voeten. De voeding des ligchaams en der lijdende ledematen ongestoord, sommige patienten namen zelfs in omvang toe. Stierven zij niet aan andere ziekten, dan bleven zij òf in de rij der hospitaalgasten òf verschenen voor de geneeskundige kommissie ter fine van afkeuring.

In enkele gevallen bewees de behandeling met de elektromagnetische rotatie toestel goede diensten.

De pathologische anatomie helderde de oorzaak van dezen ziektetoestand weinig op.

Als gevolg van dikwijls terugkeerende intermittens kwamen ook ziekelijke aandoeningen des cirkulatie toestels zeer talrijk voor. Meestal bestonden zij in vergrooting van het hart, waardoor de lijders in den regel voor de aktieve militaire dienst ongeschikt werden.

Eindelijk werden meerdere lijders ten grave gesleept door leverabscessen, welke zich tijdens het bestaan van koorts of dijsenterie ontwikkelden.

Eerst in de laatste dagen des levens wordt de geneesheer soms op het bestaan van zulke abscessen opmerkzaam, die dan reeds groote vorderingen gemaakt hebben. Gedeeltelijk moge de oorzaak daarvan gelegen zijn in mindere toegankelijkheid der lever voor onderzoek en de indolentie van het proces; meestendeels echter moet het leverabsces, meent de heer Hartzfeld aan pijaemie worden toegeschreven, waarvoor dijsenterie vooral eene vruchtbare bodem is.

De van Onrust, de reede en de werf komende koortslijders waren veelal het hevigst aangetast en was bij hen eene ingrijpende behandeling noodzakelijk.

De behandeling der koortsen was verschillend naar haren aard en gewijzigd naar hare hevigheid.

Bij gastrische koortsen werden evacuantia, soms in verband met chinine gegeven. Zuivere intermittentes genazen door chinine, enkel of verbonden met calomel, rheum, enz. Bilieuse koortsen vereischten chinine, kalom., morphium, slijmige narkotische dranken, enz.

Perniciosae vereischten de meest ingrijpende behandeling; kalomel, chinine, moschus, camphora, enz., sterke afleidingen op de huid, applikatie van bloedzuigers, stortbaden, soms vesicat. ad caput, ad nucham, clijsmat. stimul waren meestal geindiceerd.

Onder meer anderen verdient hier vermelding een geval van febris perniciosa algida, bij een' stuurman van de partikuliere marine waargenomen, die een paar dagen op Onrust had vertoefd. Bij zijne opname waren de koortsakeessen hevig en gepaard met sterke kongesties naar het hoofd, groote angst, ligte delirien en ijskoude huid; de stoelgang zeer vertraagd, voortdurende braking. Nadat deze laatste door sinapismi ad scrobic. cordis waren opgeheven, werd den lijder eene dosis laxans van kalomel gevolgd door ol. ricini gegeven, daarna chinine c. kalom. et camph. toegediend; fricties met acet. camphorat. gemaakt en eindelijk aq. chlorata gegeven. Patient herstelde onder eene hevige salivatie.

Bij de sekties der aan febris perniciosa overledenen vond

men in een geval caries partis petrosae ossis temporalis en in één caries ossis parietalis c. abscessu durae matris et abscessu ventriculi lateralis dextr. cerebri. In de overigen hijperaemie van hersenen en hersenvliezen, van longen en pleurae, soms exsudaten in de laatsten. Ook twee malen hijpertrophia cordis sinistr. ééns insuffic. valvul. bi- en tricuspidalis. Hijperaemia lienis. Exsudatio fibrosa peritonaei etc.

Onder het boven opgegeven getal koortslijders zijn er 415 begrepen, die door den officier van gezondheid 1ste klasse E. A. Lange in het garnizoen zijn behandeld: hij meldt daaromtrent het volgende: de koortsen waren over het algemeen van weinig belang, echter toonden zij groote neiging tot recidieven. Functionele stoornissen van lever en milt vergezelden hen veelal, en hijpertrophien der milt bleven bij aanhoudende recidieven niet zelden na. Als secundaire stoornissen der medulla spinalis moest men tijdelijke hijperaemien der meninges beschouwen, die gewoonlijk aan een begrensd gedeelte der medulla voorkwamen. Snel verdwenen ze na topische bloeddepletien, doch werden ze niet opgemerkt dan veroorzaakten zij niet alleen recidieven maar verwekten ook naar gelang van haren zetel dijnamische stoornissen in deelen, welke door dat ruggemergsdeel van zenuwen worden voorzien, of met andere zenuwsfeeren in verband staan, zooals palpitatien asthmatische toestanden, enz. Ook hijperaesthesien van het ruggemerg kwamen bij verouderde koortsen gepaard met eene zekere atonie in het assimilatie proces voor, zoodat de lijders een kachektisch, hijdraemisch of anaemisch voorkomen verkregen.

In gewone gevallen van intermittens was ééne dosis chinine veelal toereikend om het proces te kouperen, in intensieve gevallen werd de chinine in oplossing met zuren gegeven. Bij verouderde koortsen bereikte men na vruchtelooze toediening van chinine zijn doel met de sol. Fowleri. Bij hijperaesthesien van het ruggemerg werden fricties gemaakt met ol. terebinth. c. ung. mercurial, en inwendig chinine, ijzer, morphium, valerian. naar omstandigheden gegeven.

Bij eenen lijder echter, die tevens aan geringe enterobelkose leed (gevolg van vroeger doorgestane dijsenterie) en telkens aan koorts recidieven onderhevig was, bereikte de algemeene hijperaesthesie een' hoogen graad, zonder dat men hierin eene verandering konde te weeg brengen; onder het afnemen der aan den wil onderworpene motorische krachten, trad eene ongeneeslijke melancholie tevens op. Deze lijder, een stafmuzijkant, is, als voor alle diensten geheel ongeschikt, afgekeurd.

Dijsenteria. — Deze kwam gewoonlijk onder den erethischen vorm, zeldzaam onder den torpiden voor.

Het verloop dezer ziekte leverde niet veel opmerkenswaardig op. De succus catechu houdt nog voortdurend haren roem tegen chronische dijsenterie en dijsenterie in het 3de en 4de stadium vooral bij bloedingen staande. De officier van gezondheid 1ste klasse C. J. Serlé heeft in de eerste tijdperken van dijsenterie, eenige proeven genomen met de chloroforme opgelost in sol. gummos (gt. xvi ad sol. gummos unc. iv d. s. u. 1. l), waarbij tevens plaatselijke bloedsontlastingen, enz. gedaan werden, doch zag slechts in een geval goede uitkomsten daarvan. De heer Serlé merkt aan dat zijne gevoelens omtrent de ziekte, zoo als die in het verslag van 1852 werden uitgedrukt, gedurende dit jaar zijn constant gebleven; evenwel wordt opgemerkt dat bij latere nasporingen gebleken is, dat albuminurie niet als standvastig, maar toch als dikwijls voorkomend verschijnsel in de verschillende tijdperken werd waargenomen. Verder dat de dijsenteria haemorrhoïdal. bijzonder traag in haar verloop, hardnekkig in de behandeling en bedriegelijk in hare verschijnselen was. Soms werden zuivere faeculente sedes met een weinig bloed gemengd, opgevolgd door bilieuse, slijmige later met exsudaat gemengde ontlastingen: bij het onderzoek ad anum werden dikwerf geene haemorrhoïdes waargenomen; de tenesmi echter waren meestentijds aanwezig, en was het vooral noodig hier het uitzigt van den lijder te observeren. Het in tijds toedie-

nen van kalomel en morphium waren in staat den lijder uit het dreigend gevaar te redden.

Ook was het verloop, bij lokalisatie van het dijsenterisch proces in het rectum, traag en konden de sedes dikwijls een haemorrhoïdaal lijden doen veronderstellen; het verdere verloop gaf echter spoedig zekerheid in de diagnose.

Over het algemeen bepaalde men zich bij de medikatie der dijsenterie, tot de toediening van kalomel tot salivatie; de behandeling met kalomel c. morphio, appl. van hirudines op den buik of ad anum, injektien van morphium, van nitr. argenti enz. gaf voortdurend de beste resultaten, echter zag men bij zwakke, aan amfioenschuiven gewende Inlanders betere uitkomsten bij het toedienen van chloorwater, morphium inwendig en in clijsmata. De kalomel werd in deze gevallen slecht verdragen.

De lijkopeningen leverden de volgende uitkomsten:

Hijperaemie der hersenvliezen, soms van de substantia corticalis, vaatopspuiting der plexus choroïdeus, sereus exsudaat in de holten. De borstholte leverde geene afwijkingen op, die betrekking hadden op het voorafgegaan dijsenterisch proces.

De buikholte. De leverkonstant op de eene of andere wijze van den normalen toestand afwijkende, het meest als hijperaemia, soms als hijpertrophia, muskaatnoot lever, pimelosis hepatis, cirrhosis, verweeking, abscesvorming enz., welke veranderingen volgens den heer Serlé zijn toe te schrijven aan voorafgegane leverziekten. In de milt werden geene bepaalde veranderingen aangetroffen. Hijperaemie der nieren met een slijmig dikke inhoud van het nierenbekken.

Verder de verwoestingen op het slijmvlies der dikke darmen, welke veelal hare geheele uitgestrektheid innam, somtijds zich voornamelijk tot het coecum en S. romanum bepalende; bij velen was het exsudaat, met de bedekkende mucosa reeds verwijderd en trof men alleen oppervlakkige zweren van onbepaalden omvang en vorm aan. Zelden drong zij dieper door dan tot de tunica muscularis. Perforatien waren zeer zeldzaam. De pis-

blaas was veelal zamengetrokken en ledig; somtijds eene kleine hoeveelheid dikke witachtige vloeistof bevattende. Aan de buikszenuwvlechten werden geene konstante veranderingen waargenomen.

Diarrhoea vertoonde zich onder de gewone vormen als diarrhoea biliosa, catarrhalis, diarrhoea chronica, diarrhoea in stadio dentiones en leverde over het algemeen geene bijzonderheden. De overledenen stierven aan opvolgende uitputting aan bijkomende dijsenterie, enz.

De behandeling leverde niets belangrijks, tenzij dat men bij atonische diarrhoën met vrucht gebruik maakte van dec. rad. ratant. soms ook dec. cort. simarub. Omtrent de in het werk gestelde proeven met het extr. uncariae ferruginae, kan nog weinig gezegd worden, daar ze nog niet in genoegzame hoeveelheid genomen zijn, om er resultaten uit te trekken. De overgang van bilieuse diarrhoë in dijsenterie, was niet zeldzaam; gewoonlijk had de ziekte alsdan een torpiede verloop en maakte zonder hevige verschijnselen, groote verwoestingen op de mucosa der dikke darmen. In een pathologisch anatomisch oogpunt leverden de diarrhoën geene bijzonderheden op.

Hepatitis. Meerdere gevallen liepen door abscesvorming doodelijk af. In een geval zag men zulk een absces zich door de longen een' weg banen. Deze patient, die vroeger reeds aan hepatitis, dijsenterie en febris intermittens geleden had, kwam weder met hepatitis onder behandeling; kalomel (gr. IV pro dosi) werd hem tot salivatie toe, gegeven, en uitwendig op de leverstreek ung. anthenrieth. ingewreven. Eene maand later, terwijl patient nog saliveerde begon hij te klagen over een gevoel als rolde er een zwaar ligchaam in de borst heen en weder, wanneer hij zich in bed omkeerde; daarbij had hij eene doffe pijn ter hoogte van den regter tepel, en aanhoudende pijn in den regterschouder, alsmede een gevoel van branding in de handpalmen.

Men liet pediluvia met aq. regia gebruiken, en onderhield

den stoelgang door zachte laxantia en clijsmata, terwijl een vericatorium op de leverstreek werd geplaatst, enz. Ruim eene maand later klaagde de lijder over stekende pijnen in de regterborsthelft, waartegen narcotica en expectorantia werden aangewend, genoemde pijnen werden evenwel meer en meer hevig tot dat zich na eenigen tijd de perforatie van het absces in de bronchien openbaarde, door een met veel moeite gepaard gaand ophoesten van leveretter met bloed; weldra overleed patient geheel uitgeput.

Bij een' Inlander, die met leverlijden werd opgenomen, konde men uitwendig door de buikbekleedselen heen, duidelijk knobbels op de lever onderscheiden. Bij de sektie vond men zoo aan de oppervlakte als in het weefsel der lever, in verweeking overgegane tuberkels. Het weefsel der lever zelf was cirrhotisch.

Cholera en *cholerine*. — Deze kwamen sporadisch, het gegeheele jaar door onder behandeling. Op de verschillende zalen kwamen ruim 60 gevallen voor, hetgeen ruim 1 geval per week uitmaakt, overleden zijn daaraan 22 personen.

De behandeling was de gewone: kalomel, chinine, camph. en mixt. antichol. inwendig, uitwendig linim. stimul. sinapismi, balnea, enz.

De offic. van gez. 2de kl. D. Doijer zag bij Inlanders zeer goede uitkomsten van de applikatie eener spaansche vlieg pleister (3 par. duimen breed) langs den geheelen wervelkolom, in verband met vesicat. ad scrob. cordis, linim., stimnlans en mixt. antichol. inwendig. Van 6 op deze wijze met ware cholera behandelden stierf slechts één aan cholera tijphus, de overige herstelden.

Eene Inlandsche vrouw, welke een 4 maanden oud zuigend kind had, werd door cholera aangetast en in het hospitaal opgenomen. Om haar kind tevreden te stellen, had zij het nu en dan nog aan de borst gelegd, hetgeen weldra braking bij het kind ten gevolge had, die echter ophield, nadat men hetzelve der vrouw had afgenomen. De vrouw overleed, doch

het kind bleef in leven, zonder dat zich andere toevallen opdeden.

Eene andere Europesche vrouw, werd in zwangeren toestand met cholera opgenomen. Men diende haar de mixt. anticholerica en glacies pro potu toe, deed wrijvingen met liniment: stimulans, appliceerde sinapismi, enz. Daags na hare opname stelde zich eene ligte verbloeding uit de vagina in, en werd spoedig daarop een kind van 7 maanden oud, in de vliezen met de placenta, geboren. Het kind was reeds dood; patiente herstelde zeer spoedig na de verlossing.

De sekties der aan cholera overledenen leverden geene bijzonderheden op.

Delirium tremens, kwam 33 malen onder behandeling en eindigde 10 malen doodelijk. De behandeling bestond in toediening van opium in opklimmende giften en stortbaden.

Bij de sektie vond men gewoonlijk sereuse exsudaten in de hersenvliezen, hijperaemie der hersenen, vet- of muskaatnootlever, ééns cor. villosum.

Paralijsis kwam dikwerf onder behandeling, zij werd in de meeste gevallen niet geheel genezen. Zij was veelal het gevolg van voorafgegane koortsen, beri-beri, enz. en kwam hoofdzakelijk aan de onderste ledematen voor. De beste uitkomsten in de behandeling, zag men nog bij aanwending van elektro-magnetismus, prikkelende inwrijvingen in de lendenstreek, goed, versterkend voedsel, en eigen oefening.

In een geval van paralijsis, ten gevolge van een' slag op den rug, dat spoedig doodelijk eindigde, vond men een absces, met gelen, dikken, papachtigen inhoud en harde wanden, ter hoogte van den 3den en 4den ruggewervel in de medulla spinalis; beneden dit absces was het ruggemerg eenigzins verweekt. Verder vond men hijperaemie der hersenvliezen, en een gangraeneuse plek in de pisblaas. Patient was 2 dagen onder behandeling, geheel apathisch en aan de onderste ledematen totaal verlamd. De blaasstreek sterk opgezet zijnde,

bragt men den katheter in, doch ontlastte slechts eenige druppels bloederig vocht. Urine werd niet geloosd.

Morbi mentis kwam 26 malen onder behandeling, daarvan overleden 5 personen. Bij de sektie van 2 hunner vond men in een geval verweeking der kleine hersenen en van de medulla oblongata, in het 2de verweeking der kleine hersenen, hijperaemia cerebri werd steeds gevonden, en bij een lijk ook 4 valvulae semilunares voor het ostium pulmonal c. hijpertroph. cordis et malacia corp. striat.

Sijphilis. — Het geheele aantal gedurende dit jaar in het hospitaal behandelde sijphilitischen bedraagt 888.

Op de zalen voor lijders 1ste klasse werden er 75 behandeld en wel met de volgende ziektevormen.

Sijphilis primaria.

Met gonorrhoea	3
» » c. prostatitide	1
» » c. paraphijm.	1
» » c. epididijm	2
Ulcera sijphilitica	8

Sijphilis secundaria.

Bubones inguinales	16
Paresis extremit. infer.	1
Aphthae sijphiliticae	6
Condijlomata	2
Prostatitis c. Rheumatism. gonorrhoic.	1
Dolores osteocopi	1
Rheumatismus articul. sijphilitic.	1
Roseolae sijphiliticae	2
Onijchia hallucis c. verrucis sijphilit. et gonorrhoea .	1
Prostatitis	1
Periostitis sijphilit. ossis frontis	1
Orchitis	5
Ulcus gangraenosum penis	1

Ulcera phagadaenic glandis	1
Rhagades et aphthae sijphilit. . . . :	1
Psoriasis sijphilit.	1
Ozaena sijphilitica	2
Ulcus perfor sept. narium	1

Onder de lijders 2de klasse werden er door den Officier van gezondheid DOIJER 539 met sijphilis en wel met de volgende vormen behandeld.

Met gonorrhoea met of zonder andere ziektevormen	227
» Phijmosis	28
» Paraphijmosis	6
» Balanitis	15
» Ulcera	190
» Bubo	132
» Orchitis	40
» Ophthalmia gonorrhoica met gonorrhoea .	1
» Vulnus laceratum frenuli id. id.	1
» Catarrhus vesicae id. id.	2
» Fistula urinaria met bubo	1
» Condijlomata met of zonder andere ziektevormen	36
» Verrucae id. id.	7
» Lues	5
» Rheumatismus sijphilit.	5
» Dolores osteocopi	4
» Psoriasis sijphil.	3
» Exanthema »	12
» Herpes »	1
» Roseolae sijphiliticae	5
» Papulae id.	2
» Ulcus oris et faucium sijphil.	1
» Angina sijphilitica	3
» Exostosis sijphilit.	2
» Ozaena sijphilit.	3

Door den Offic. van gez. 2de kl. G. FILET werden 253 Inlanders behandeld met de volgende sijphilitische aandoeningen.

Met	gonorrhoea	. . . .	48
»	»	en orchitis	22
»	»	en phimosis	1
»	»	en ophthalm. gonorrh. . . .	7
»	»	en ulcera	11
»	»	» et phimosis	1
»	»	» et paraphijmosis . . .	1
»	»	en bubones	8
»	»	en ulcera en bubones . . .	5
»	»	ulcera, bubones et dolores osteocopi	2
»	»	ulcera en condijlomata . . .	1
»	»	bubones et maculae . . .	2
»	»	» dolores osteocopi . .	1
»	»	et exostosis	5
»	»	et papulae	1
»	»	ulcera faucium et ozaena . .	1
»	ulcera	. . . .	48
»	»	et paraphijmosis	2
»	»	et bubones	8
»	»	et dolores osteocopi . . .	3
»	»	et maculae	3
»	»	faucium, exostosis et papulae . .	2
»	»	bubones	20
»	»	et papulae	1
»	»	exostosis (rheum. artic. dolores osteocopi)	19
»	»	exostosis c. ozaena et paresi . .	1
»	»	et ophthalmia	2
»	sijphilides (maculae, papulae et aliae)	. .	5
»	»	et exostosis	3
»	condijlomata	. . . .	4
»	ozaena	. . . .	2

Op de vrouwenzaal werden door den Officier van gezondheid 3de klasse E. F. Meijer 23 vrouwen behandeld als:

Met	bubones	. . . .	3
»	ulcera et bubo	. . . .	2

Met	ulcera et bubo apertus et leucorrhoea . .	1
»	ulcera c. leucorrhoea	3
»	condijlomata	4
»	id. c. leucorrhoea	2
»	leucorrhoea	2
»	» et abscessus labii pudendi majoris .	1
»	exostoses diversi (waardoor alle pijpbeenderen en bovendien het voorhoofdbeen waren aangedaan).	1
»	exostosis c. dolorib. osteocopis . . .	1
»	dolores osteocopi	1
»	framboesia sijphilit. condijlom. leucorrh. .	1
»	sijphilis hereditaria (bij een kind van 3 maanden).	1

Wat de behandeling dezer verschillende vormen van sijphilis betreft zoo dient vermeld, dat de gonorrhoeae urethrae voor een groot gedeelte, en bij de lijders 1ste klasse nagenoeg uitsluitend, met inspuitingen van subacetas plumbi liquid. (dr. II à III op unc IV) behandeld werden, men zag er meestal spoedigere genezing opvolgen, dan op injektien met nitras argenti of sulphas zinci.

De op deze wijze door den Offic. van gez. 2de kl. Filet behandelden, herstelden gemiddeld in elf dagen, terwijl bij behandeling met nitras argenti (¼ gr. op 1 unc), daartoe 13 à 14 dagen noodig waren.

Een geval dat hardnekkig weerstand bood aan de injektien van subacet. plumbi liq., herstelde door inspuitingen met nitr. argenti. In een ander waar opvolgend subacet. plumb. sulph. cupri, sulph: zinci, vinum rubrum, nitras argenti, zonder merkbare beterschap werden aangewend, zag men herstelling volgen na injekties met koudwater.

De ulcera sijphilitica werden alleen plaatselijk door kauterisatie met nitr. argenti fusum en somtijds oplegging van ungt. precipitat. rubri behandeld en alleen bij het zich voordoen van secundaire verschijnselen, werd eene algemeene behandeling ingesteld.

De bubones werden wanneer het niet mogt gelukken, ze

op te lossen, behandeld volgens de Malapert Reijnaudsche methode, in enkele gevallen met die wijziging, dat in plaats van den verhitte moxahamer blaartrekkende middelen werden aangewend om de opperhuid te verwijderen. Deze methode en wel meer bepaald de aanwending van den hamer, bleef immer de voorkeur verdienen boven de opening der bubones door het mes, waarop meestal etterverzakkingen en fistelgangen nablijven, die de genezing zeer vertragen.

De Zittmannsche, Bergsche en Dzondische kuren, benevens de hijdrojodas potassae in klimmende giften en verschillende kwikpraeparaten, waaronder vooral het deuto joduretum hijdrargiri hebben zich in de gevallen van sijphilis secundaria wederom zeer nuttig betoond. Dikwijls was het noodig de kuren te herhalen of af te wisselen: zoo begon de heer Reiche, die in de eerste helft van het jaar 1853 de lijders 2de kl. (externisten) behandelde, altijd met de cura Zittmanni, ging zoo noodig daarna tot de toediening van hijdrojodas potassae over en maakte bijaldien dan nog sijmptomen van algemeene sijphilis aanwezig waren, gebruik van kwikpraeparaten.

De gevallen van ophthalmia gonorrhoica (8, waarvan 7 Inlanders) eindigden op een na in volkomene genezing. In het laatste geval (een Inlander) herhaalde zich de ziekte, waarschijnlijk ten gevolge van vernieuwde besmetting, tot 3 malen met dat gevolg, dat de linker oogbol eindelijk geheel in de ontsteking deelde; er ontstonden opvolgend keratitis ulcera corneae, perforatio corneae, prolapsus iridis en verlies van het gezigtsvermogen. Bij de Inlanders kwam deze ziekte steeds aan beide oogen voor, ten gevolge van overbrenging der druiperstof door de vingeren. De behandeling was sterk perturberend deriverend. Inwendig werd kalomel met jalapp. enz. gegeven; uitwendig hirudines vesicantia, instill. van sol. nitr. argenti (gr. VI—XVI ad unc I aq dest.) gebezigd.

Een geval van iritis sijphilitica kwam voor bij een lijder 1ste kl. een zeer scrophuleus voorwerp, en herstelde zonder

de minste nablijvende stoornis, onder het gebruik van groote giften kalomel (XVI per dag in 4 poeders) en opvolgend hijdrojodas potassae.

Eene paresis extremitatum inferiorum het gevolg van sijphilis secundaria genas onder het gebruik van hijdrojodas potassae in klimmende giften en sijrup sarsaparillae.

Caries sijphilit. ossis frontalis werd waargenomen bij een gedetineerde Europeaan. Het ziekteproces breidde zich uit over de geheele ruimte, die door de voorhoofdsspieren wordt ingenomen; reeds was hier en daar het been geheel vernietigd, zoodat de pulsatie der hersenvaten duidelijk waarneembaar was. Door inwendig gebruik van sublimaat werd de ziekte geheel tot staan gebragt, uitwendig werd de wond met fomentatien van loogoplossing behandeld. Niettegenstaande thans (de lijder is nog onder behandeling) goede granulatien bestaan is het toch zeer onwaarschijnlijk, dat de zweervlakte, vooral door hare groote uitgebreidheid, genezen zal. Een geval van periostitis sijphilitica ossis frontalis genas spoedig onder het gebruik van jodur. potassii c. jodio puro in opklimmende giften (tot hijdrojod. potassae dr. V c. jodio puro gr. I β pro die).

Twee gevallen van ozaena sijphilitica en een van perforatio sept. nasi werden door de gewijzigde kuur van Rust tot staan gebragt en daarna volkomen genezen, door het gebruik van hijdrojodas potassae c. jod. puro in groote giften (tot hijdrojod. potass. dr. III c. jod. puro gr. II pro die). De kamers waarin deze lijders de eerstgenoemde kuur moesten ondergaan werden geheel gedrapeerd met wollen dekens; voor de deur werd een portaal van bamboe gemaakt en insgelijks geheel met wollen dekens behangen, zoodat men de kamers kondo binnen komen zonder dat er eenige versche buitenlucht binnen trad.

Licht werd gegeven door een klein nachtlampje. Alvorens tot de inwrijvingen van ungt. hijdrargiri, op de gewone wijze, over te gaan, begon men de lijders door laxantia, decoct. lignorum, warme baden en schrale dieët voor te bereiden. Bij

al deze lijders volgde hevige salivatie met opzwelling der tong, welke bij een hunner zoo groot was, dat zij den mond uit-puilde. Leucorrhoeën werden behandeld door het inbrengen in de vagina van tampons doortrokken met eene oplossing van nitras argenti gr. xx op unc I water. (Ricordsche methode).

Eene vrouw lijdende aan abscessus mammae, werd met haar 3 maanden oud kind, in het hospitaal opgenomen. Bij onderzoek bleek, dat het kind aan exanthema, ozaena en ophthalmia sijphilitica lijdende was, en de vrouw zelve slechts aan leucorrhoea. Zij verklaarde, niet te weten of zij aan sijphilis geleden had en konde ook geene andere inlichtingen omtrent het ontstaan der sijphilis bij het kind geven, dan dat het eerst eenigen tijd na de geboorte ziek was geworden. Dit laatste genas volkomen onder het gebruik van kalomel in refracta dosi. De vrouw onder het gebruik van jodur. potass. en plaatselijke behandeling.

Rheumatismus kwam nog al dikwijls onder behandeling, en wel hoofdzakelijk het chronische. Meestal waren rust en warme bedekking ter genezing voldoende; enkelen echter boden hardnekkig weerstand en vorderden de meest ingrijpende middelen; de zoogenaamde antirheumatica werden in den grootsten omvang aangewend. Groote giften chinine, het jodium en het electro galvanismus gaven ook nu en dan verrassende uitkomsten.

Een geval van elephantiasis labii pudendi sin. is reeds in het geneeskundig tijdschrift 3de jaargang 1ste, 2de en 3de stuk beschreven.

Tetanus kwam voor, bij een Inlander (van Makasser), zonder eenige bekende oorzaak; alleen zeide patient sedert 4 dagen onwel geweest te zijn, en aan obstructio alvi te lijden. Het geheele ligchaam met uitzondering der bovenste ledematen die nog eenigzins bewogen konden worden, was stijf.

Na applikatie van een clijsma, werden harde faeces ontlast, en ging men over tot de Stützsche methode ter behandeling van tetanus.

Ofschoon men in den beginne eenige veranderingen ten goede bij den lijder bespeurde waren deze toch van korten duur; hij bezweek reeds den volgenden dag. De sektie deed zien: een goed gespierd individu van meer dan middelbaren leeftijd; hijperaemie van de vliezen der hersenen en van het ruggemerg, met sterke bloedsovervulling der hersenzelfstandigheid, en belangrijke ontwikkeling der pacchionische klieren. Longen melanotisch; nieren hijperaemisch. Overigens niets afwijkends.

Eenmaal kwam hevige *pericarditis* voor bij een Inlandsch bediende, die reeds 8 dagen ziek was toen hij werd opgenomen, en sedert 2 dagen buiten kennis lag. Als arachnoïditis exsudativa (vermoedelijk het gevolg eener febris perniciosa) gediagnosticeerd en behandeld keerde het bewustzijn gedeeltelijk terug; de slikking echter bleef in hooge mate gestoord, zoodat de voeding zeer gebrekkig plaats greep en lijder weldra overleed. De behandeling bepaalde zich tot het volgende: kaal scheren van het hoofd en bedekking met een vesicatorium, chinine, kalomel, moschus en valerian., wasschingen met azijn, clijsmata, enz.

Sektio cadav: troebele arachnoïdea, sterke opspuiting der hersenvliezen, malacia cerebelli, cor villosum in sterk uitgedrukten graad, zoowel de serosa van het hart als van het pericardium waren met vlokken van vast exsudaat overtogen; absces tusschen pericardium, borstwand en bovenste kwab der regter long, dat geheel op zich zelf staat; hijpertrophie der lever.

Calculus vesicae urinariae bij een Europeesch meisje, werd door middel van een polijptang per urethram geëxtraheerd. De steen was onregelmatig langwerpig, ter grootte van een duivenei. 10 dagen later beproefde men te vergeefs, één tweeden (die duidelijk te voelen was) te voorschijn te brengen, die 3 dagen later spontaan ontlast werd door de urethra. Het kind verliet met nablijvende onwillekeurige pisontlasting het hospitaal.

Onder de voorgekomenè *beenbreuken* was de volgende be-

langrijk. Een officiersbediende (inlander) bekwam door een val van het paard en opvolgend slaan van het dier eene splinterbreuk van tibia en fibula des regterbeens, gepaard met eene aanmerkelijke dwarsloopende en diepe wond aan de voorvlakte des beens digt boven de enkels, zoodat het bovenste beenstuk der tibia en groote splinters naar buiten uitstaken; daarbij belangrijke zwelling van den voet.

Na wegname der loszittende beensplinters werd de repositie zooveel mogelijk gedaan, een sluitend, niet drukkend, spalkverband om het lid gelegd, dit op eene Sautersche zweeftoestel geplaatst, en daarna irrigatie met koud water bewerkstelligd. Aanvankelijk was de reaktie gering, de pijn onbeduidend; na een paar dagen echter begon de lijder over pijn te klagen; er ontwikkelde zich eene vrij hevige koorts, waarom het verband vernieuwd werd: de wond scheidde eene vuile, stinkende etter af, de bodem en de randen zagen er flets uit, en puilde het bovenste breukeinde der tibia naar buiten. Na het been zooveel mogelijk in eene behoorlijke rigting gebragt te hebben, werd het met sculletsche strooken omgeven en in eene opgevulde beenlade gelegd, andermaal koud water douches aangebragt en inwendig chinine en kalomel toegediend.

Van nu af aan bleef steeds koorts, een paar malen met wilde delirien gepaard gaande, bestaan; de ichoreuse afscheiding werd rijkelijker, en de wond begon een meer en meer wankleurig aanzien te krijgen. Uitwendig werd daartegen chloor gebezigd, doch weldra ontwikkelde zich het gangreen zoo naar boven als naar onderen zoo hevig, dat tot de amputatie van het lid werd besloten, te meer daar zich trismus begon te vertoonen.

Na voorafgaande aetherisatie, deed men de operatie die met achterlap en cirkelsnede kon geschieden, circa 3—4 duim onder het kniegewricht. Nadat evenwel de lap gevormd, de beenderen doorgezaagd en de voornaamste bloedvaten onderbonden waren, overleed lijder plotselijk. De sektie is op verzoek van de familie, niet verrigt.

Onder de gevallen van *abscessus* was het volgende interessant. Een Europeesch matroos kreeg gelijktijdig 6 abscessen in de linker groote borstspier, die door het mes geopend zijnde, door geene behandeling tot sluiting waren te brengen.

Onder ontwikkeling echter van een nieuw absces ter grootte eener handpalm, ter zijde van de borstkas, zag men binnen weinige dagen de abscessen in de borstspier zich sluiten. Het nieuwgevormde genas na verwijdering eener groote hoeveelheid pus.

De krachten van den lijder werden door sterke voeding, chinine, minerale zuren en wijn, onderhouden.

Huidziekten kwamen vooral bij de Inlanders weder bijzonder veel onder behandeling. Scabies, herpes circinatus, framboesia, psoriasis, impetigo capitis, pemphigus, enz. werden waargenomen.

Omtrent de schurft wordt aangemerkt, dat hoogst waarschijnlijk de Inlanders reeds lang de mijt kenden, voor dat zij door RASPAIL in Europa was bekend gemaakt. Zij weten haar zeer vlug, met eene speld uit de voren te halen.

De 5 waargenomene gevallen van *pemphigus* kwamen zeer kort op elkander voor.

Tegen psoriasis werd in het begin van dit jaar den bast van de Hura crepitans (Euphorbiaceae Brtl.) eene in Amerika te huis behoorende, en hier (op last van het Ministerie van Koloniën) met goed gevolg overgebragte plant aangewend. Men diende hem in afkooksel onder bijvoeging van eenige druppels van het melksap toe. De proeven, die aanvankelijk eene betere uitkomst beloofden, dan die tot dusver door de gewone behandelingswijze tegen psoriasis verkregen was, konden niet voortgezet. worden wegens te geringe hoeveelheid van den bast (1).

Caries. — Een geval, verdient bijzondere vermelding. Een

(1) De groote aanplant van de Hura crepitans zoowel in den plantentuin in het militair hospitaal, als elders in deze gewesten zal weldra tot voortzetting der proeven gelegenheid aanbieden.

van Palembang geëvakueerd militair, leed aan caries co[illegible] rum veroorzaakt door fistelgangen onder de huid die na[illegible] abscessus hepatis, hetgeen kunstmatig geopend was, wa[illegible] nagebleven. Men zorgde door het inbrengen van steekw[illegible] ken voor de behoorlijke afvloeijing van den etter, en voor [illegible] behoorlijk regimen en had de verblijdende uitkomst dat pati[illegible] en van zijn leverabsces en van zijne caries volkomen herst[illegible] het hospitaal konde verlaten.

Morbi oculorum. Er werden in het geheel 186 lijders m[illegible] oogziekten behandeld, zij leden aan de volgende vormen.

1°. *Lijders* 1e *klasse.*

Met ligte conjunctivitis . . . . : . [illegible]
» iritis sijphilitica (bij sijphilis reeds vermeld) . [illegible]
» Keratitis et conjunctivitis scrophulosa . . [illegible]

Een dezer beide laatsten herstelde, bij de andere eindig[illegible] de ziekte met totaal verlies van het gezigtsvermogen: [illegible] rede hier welligt ook nog andere dijskrasien (sijphilis) t[illegible] gronde lagen werd cura Zittmanni, decoct. lignorum, camp[illegible] jodium, pulv. doveri en mur. barijtae gegeven en spaansc[illegible] vliegen pleisters en setons aangewend, echter zonder gewensc[illegible] resultaat.

2o. *Lijders* 2e *klasse* (behandeld door den Offic. v. gez. 2de kl. DOIJER).

Met conjunctivitis catarrhalis . . . . . [illegible]
» » chronica . . . . . . [illegible]
» ophthalmia traumatica . . . . . . [illegible]
» » purulenta 2
» granulationes conjunctivae 1
» conjunctivitis et obscuratio corneae 1
» keratitis 2
» Vulnus corneae 1

Met Ulcus corneae	. . . .	1
» Malacia »	. . . .	1
» Encanthitis	. . . .	1
» Hordeolum	. . . .	1
» Rheumatism. musc. rect. extern.	. . . .	1
» Dacrijocijstitis	. . . .	1
» Photophobia	. . . .	1
» Amblijopia	. . . .	1
» » amaurotica	. . . . . .	6
» amblijopia et cataracta	. . . . . .	1
» amaurosis incompleta,	. . . . . .	2
» » incompl. c. nebula oculi dextra.	.	1
» amaurosis et cataracta oculi dextr. e causa mechanica		1

De conjunct. catarrh. genazen door indroppeling van eene solutio nitrat. argenti naar omstandigheden, met antiphlogistica derivantia en contra stimulantia verbonden.

De beide keratitides herstelden door uitwendige aanwending van kalomel met opium en inwendige toediening van hijdrojodas potassae.

De rheumatismus musc. rect. externi verdween plotseling na aanwending van een vesicatorium. De dacrijocijstitis werd geopereerd.

De lijder met amblijopia leed reeds 7 jaren aan deze ziekte en ging ongenezen uit.

Van de met amblijopia amaurotica behebten herstelde een, de andere werd onhersteld uitgeschreven; twee simuleerden. De twee aan amaurosis incompleta lijdenden waren simulanten.

3°. *De onder de Inlanders* voorgekomene en door den Offic. van gez. 2de kl. Filet behandelde vormen van oogziekte waren:

Conjunctivitis amb. oculor.	. . . . . .	69
» oculi dextr.	. . . . . .	6
» » sinist.	. . . . . .	2
» et keratitis	. . . . . .	1
» purulenta	. . . . . .	1
» oculi sinistri, macula corneae, sijnechia anter.		3

Ophthalmia purulenta, hernia iridis, sijnechia anterior c.
[ulc. corneae . . . .
Hijpertrophia conjunctivae . . . . . .
Contus. bulbi et palpebr. . . . . . .
Keratitis chronica . . . .
Pterijgium . . . .
Ulcera corneae . . . .
Obscurationes id. . . . .
Cataracta . . . .
Haemeralopia 1
Amaurosis. . . . .
Simulatio . . . .

Hier dient vermeld, dat bij beide lijders aan pterijgium h gebrek weggeknipt en daarna gekauteriseerd werd met d gevolg, dat de een geheel genezen is terwijl het bij den a deren is teruggekeerd.

Overigens leverde de behandeling dezer oogziekten niets b zonders op.

4°. Door den Offic. van gez. 3de kl. E. F. Meijer werden *vrouwen* met oogziekten behandeld en wel:

Met amaurosis . . . .
» ophthalmia purul. . . . .
» ophthalmia catarrh. . . . .
» keratitis . . . .
» blepharo ophthalmia . . . . . .

Die met amaurosis werd niet genezen. Een der twee a ophthalm. purulenta lijdenden was een klein kind, waar sterke indroppelingen van nitr: argent: (1 scr. op een unc.) t genezing noodig waren.

5°. Bij het *garnizoen* werden door den Officier van gezondheid 1ste kl. Lange nog 58 *oogzieken* behandeld. Het waren meest conjunctivitides e causa catarrh., die allen onder aanwending van indroppeling met nitras argenti herstelden.

Carcinoma linguae werd waargenomen bij een' Europeesch ambtenaar, die van verlof uit Nederland terugkeerde. Bij zijne

pname boden de ondervlakte der harde, gezwollene tong en hare inkerrand de eigenaardige carcinomateuse zweren aan. Kauterisatie met lapis infernalis, bestrijking met ol. camphorat, inwendig gebruik van chinine met ijzer bragten weinig beterschap aan. Tegen de verbloedingen wendde men collutoria c. mur. ferri liq. c. creozot., en later slechts emollientia aan. De hevige borende pijnen, welke lijder martelden en zijnen slaap ontnamen, bragten hem tot het wanhopige besluit een einde aan zijn leven te maken.

Een geval van *omarthrophlogosis* rheumatica herstelde in 3 dagen onder het inwendig gebruik van chinine c. tart. pot. stib.; applicatie van bloedzuigers, aan het lijdende deel, en bedekking van het lid met ung. hijdrarg.

Ulcera gangraenosa. — Bij dezen wordt het toucheren met acid. nitric. conc. et creoz. a. p. aeq. en plaatsing onder irrigatie met koud water zeer geroemd. Binnen 2 dagen waren de gangraeneuse massas uitgestoten, en eene schoone, roode, granulerende grond zigtbaar.

Onder *ulcera* was verder belangrijk een ulcus scroti bij een' Afrikaan, die in de stellige overtuiging verkeerde dat hij door zijne huishoudster was vergeven. De zweer woekerde, met spekachtigen grond in de diepte voort, en weerstond aan de kauterisatie met lapis infernalis de aanstipping met Tinct. jodii, et. cantharidum, aan het opstrooijen van deut: oxijd: hijdrarg: nitrat: van sublimaat, en aan de irrigatie met koud water, terwijl zij binnen den tijd van 14 dagen geheel, na aanwending der creozot c. acid. muriat, genas. Opmerkelijk is het dat deze persoon ook nog 3 abscessen onder de galea aponeurotica had; zij werden door het mes geopend.

Onder de *fistulae* moet vermeld worden eene fistula urinaria scrotalis met marasmus en eene bijna inpermiabele urethra, bij een Europeesch behoeftige. Door goede voeding, catheterisatie van den pisweg en kauterisatie van den fistelgang volgde in 6 weken geheele genezing.

Morbi varii externi. — Hieronder zijn alle uitwendige ziekte-

vormen gebragt waarvoor op het summier ziekenrapport gea-hoofd is uitgetrokken als:

1°. *Op de zalen voor lijders 1ste klasse.*

Cheirarthrophlogosis	1
Omarthrophlogosis	1
Distorsio humeri	1
Caries	1
Carcinoma linguae.	1
Lepra vulgaris (Willan).	1
Curvatura (deviatio columnae vertebralis).	1

2°. *Op de zalen voor lijders 2de klasse.*

Catarrhus vesicae	11
Calculus id.	4
Hijdrosarcocele	1
Varicocele	1
Haematuria	2
Strictura urethrae	4
Incontinentia urinae	2
Stranchuria et Ischuria	10
Orchitis traumatica	8
Proctitis chronica	2
Panaritium	11
Gonarthrophlogosis	10
Cheirarthrophlogosis	1
Omarthrophlogosis	1
Podactijlarthrophlogosis	1
Caries	9
Lepra	1
Ranula	2
Furunculi	25
Carbunculi	2
Meliceris	1
Erijsipelas phlegmonoides	3

Een vast gegroeid cicatrix cruris	1
Pemphijgus	3
Paresis	9

3°. *Onder de Inlanders.*

Furunculi.
Orchitis.
Epididijmitis zonder (gonorrhoea).
Phlegmone manus, pedum, faciei.
Combustiones.
Caries dentium.
Herpes
Framboesia.
Hijgroma patellae.
Psoriasis.
Tinea capitis.
Abscessus psoatis.
Otitis externa.
Rhagades plantae pedis.
Panaritium.
Caries.
Elephantiasis labii pudendi sinistri.
Tetanus.

Morbi varii interni.

Hier onder worden gebragt:

1°. *Onder de lijders* 1*ste klasse.*

Rheumatism. tunicae musc. intest.	1
Lithiasis	1
Congestiones ad caput	1
Paresis cruris c. desorganisat. lienis	
Haemoptoé	2
Aneurisma aortae	1
Bronchitis chronica c. impotentia virili . . .	1
Catarrhus vesicae	4

Irritatio spinalis	[illegible]
Commotio cerebri	[illegible]
Icterus	[illegible]

2°. *Onder de Inlanders.*

Bronchitis	53
Paresis extremitat. inf.	9
Chorea St. Vitii	1
Paralijsis	1
Cephalgia	10
Irritatio spinalis	2
Opiophagismus (imbecillitas)	1
Constipatio alvi	19
Debilitas	11

De voorgekomene gevallen van paresis extremit. inferior waren meestal het gevolg van koortsen en herstelden onder voortgezet gebruik van chinine of decoct. corticis met wijn en minerale zuren en een voedend dieët. Soms werd electro-magnetismus te baat genomen.

Het geval van bronchitis chronica c. impotentia viril. kwam voor bij een stuurman van Zr. Ms. marine. Vergeefs werden in den beginne strijchnin. electr. galvanisme en andere mid-delen aangewend.

Onder het voortgezet gebruik echter van ol. jecoris aselli en aceton (tot 240 drop. daags opklimmende) herstelde patient volkomen.

Chorea sancti vitii kwam voor bij een Inlandsch fuselier en genas onder het gebruik van chinine c. calom., hirudin. ad dorsum en een vesicans ad regionem lumbalem.

De operatiën gedurende 1853 in het hospitaal gedaan komen op de volgende neder:

Lithotomia	1	maal.
Exstirpatio oculi sinistr.	1	»
» testiculi	3	»
Operatio radic. hijdrocele	1	»
» fistul. urinar.	1	»

Operatiô fistul. ani.	1	maal.
» phijmosis	1	»
Excisio globi subcut: thoracis . . .	1	»
Repositio luxationis humeri inveteratae. .	1	»
Excisio tumoris labii pudendi (elephantiasis) .	1	»
Exarticulatio phalang 2i et 1i manus sin. digit. 3i	1	»
Amputatio cruris	1	»
Excisio melliceris	2	»

De meest belangrijke dezer gevallen zijn reeds beschreven in de 1ste 2de en 3de Aflev., IIIde Jaargang van het geneeskundig Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië.

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL
TE WELTEVREDEN.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulieren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.
Dijsenteria.	Feb. intermittens.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Marasmus.	Feb. intermittens.	»	»	1	2	»	»	2	»	»	[illegible]
Hijdrops.	Feb. intermittens.	»	»	»	1	»	2	»	»	»	[illegible]
Febris perniciosa.	Feb. intermittens.	»	»	»	1	»	2	»	»	»	[illegible]
Variolae confluentes.	Feb. intermittens.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Apoplexia.	Feb. intermittens.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
	Per transport	2	»	1	6	»	4	2	»	»	1

PATHOLOGISCH ANATOMIŚCHE VERANDERINGEN.

:bijnvliezige aanhechtingen tusschen de platen van het borstvlies. Ver-
.te knobbels en etterhaarden in de regter long. Muskaatlever 1. Lever-
:s 1. Overvoeding der milt. Bloedovervulling des kronkeldarms. Dijsenteria
:n dikken darm in het 2de en 3de stadium. Likteekens van dijsente-
e zweren.
ne sektie werd niet verrigt.

philitische zweren van het gehemelte 1. Beenverzwering der halswer-
1. Buikwaterzucht. Leverabsces. Bloedovervulling der nieren en van het
rlies des darmkanaals. Spoelwormen in dit laatste.
ie sektien zijn niet verrigt.

ıchtige opzwelling van het gelaat en der ledematen. Waterzucht in alle
n des ligchaams. Vermeerderde pigment-afzetting in het longweefsel. Bloed-
ulling van lever, milt en nieren.
ree sektien zijn niet verrigt.

:rweeking der hersenzelfstandigheid 4. Vezelachtig exsudaat na borstvlies-
eking. Roode hepatisatie der longen 1. Bloedovervulling der lever 2 en
3. Excentrische overvoeding van het hart 1. Muskaatlever. Ophooping
water in het hartezakje 2.

eene sektie verrigt.

eene sektie verrigt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.
	Per transport .	2	»	1	6	»	4	2	»	»	1
Hijdrops acutus.	Feb. inter. en tuberculosis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Dijsenteria tijphosa.	Feb. interm. bil.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Feb. interm. pern.	Feb. interm. bil.	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Tijphus icteroïdes.	Feb. interm. bil.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Feb. interm. biliosa perniciosa.	Feb. interm. bil.	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Feb. inter. tijphosa.	Feb. interm. bil.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hepatitis.	Feb. interm. bil.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Abscessus hepatis.	Feb. interm. biliosa rheumatica.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Feb. inter. tijphosa.	Febr. interm. tijphosa.	1	»	»	»	1	2	3	»	»	4
	Transportere .	8	»	1	7	3	7	6	»	»	6

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

hijnvliezen tusschen de platen van het borstvlies. Raauwe longknobbels.
ver. Verharding der alvleeschklier. Tuberkuleuse zweren in den kronkel-
. Verharding en verweeking der darmschijlsklieren. Likteekens na dijsen-
in den dikken darm.

ene sektie verrigt.

eiaardig exsudaat tusschen het zachte hersenvlies en spinnewebvlies. Wa-
zameling in de hersenholligheden. Verweeking van het borstgedeelte de
mergs. Schijnvliezen tusschen de borstvliesplaten. Bloedovervulling der lucht-
akken, vergrooting van het linkerhart. Bloedovervulling van lever en milts

llige infiltratie van alle vliezige werktuigen. Weiaardige uitzweeting in alle
holligheden. Bloedovervulling en overvoeding der lever. Weinig gal.

edovervulling der hersenzelfstandigheid met weiaardige uitzweeting in
holten. Bloedovervulling der longen. Overvoeding van lever en milt.
vervulling van het weivliezig overtrek der darmen. Spoelwormen.

dovervulling van hersenen en longen. Schijnvliezen tusschen de borst-
laten.

je hepatisatie der longen. Bloedovervulling en overvoeding der lever.
eding der milt. Bloedovervulling der nieren.

groot absces in de regter leverkwab en de onderste kwab der regterlong
rboring van het middenrif en aaneengroeijing dezer deelen onderling.
r met bloed overvuld en van een korrelachtig aanzien. Overvoeding der milt.

overvulling der hersenen met weiaardige uitzweeting. Bloedovervulling
erlong 1. Grijze hepatisatie der regterlong 1. Wateraanzameling in het
je 2. Bloedovervulling en overvoeding der lever. Vetlever 2. Over-
g der milt. Abscesvorming in het eigen vlies der milt 1. Dijsenterische
in den regten darm met doorboring. Abscesvorming in het regter eijernest.
werd geene sektie verrigt.

10

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.		Ki de
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.
	Per transport.	8	»	1	7	3	7	6	»	»	6	1
Hijdrops.	Feb. interm. tijph.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Feb. interm. pern.	Feb. interm. pern.	3	»	»	6	»	5	2	»	1	4	»
Cholera.	Feb. interm. pern.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Feb. intermittens	cum hepatitide.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Tijphus.	Tijphus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	
Arachnoïditis.	Arachnoïditis.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	
Tetanus.	Tetanus.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	
Marasmus.	Parotitis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
Phthisis pulmon.	Angina tonsillaris.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	
Tracheo phthisis.	Angina chronica.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	
	Transportere.	13	»	1	17	3	12	9	2	1	11	

ATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

Algemeene waterzucht. Schijnvliezen tusschen de borstvliespaten. Dijsenteche zweren in kartel- en regten darm.

Verzwering van het rotsachtig deel des slaapbeens 1. Bloedovervulling der senen met weiaardig en plastisch exsudaat tusschen derzelver vliezen en in zelver holten. Vezelachtig exsudaat op het borstvlies. Bloedovervulling der gen. Raauwe longknobbels 1. Vleeschwording der longen 1. Ziekelijke pignt-afzetting in de longen 2. Waterzucht van het hartezakje. Overvoeding het linkerhart 2. Ongenoegzame sluiting van de mijtervormige en drientige klapvliezen. Bloedovervulling, overvoeding en vetinfiltratie (2) der lever. iskaatlever. Bloedovervulling der milt. Vezelaardige uitzweeting op het buikes. Bloedovervulling van den dikken darm.

Zie cholera.

De sektie niet verrigt.

Bloedovervulling en verweeking der hersenzelfstandigheid. Bloedovervulling r longen en milt. Muskaatnootlever. Weiaardige uitzweeting op het buikvlies.

Bloedovervulling met weiaardige uitzweeting der hersenen. Verweeking der eine hersenen. Abscesvorming in het hartezakje. Cor villosum. Bloedoverlling en overvoeding der lever.

Bloedovervulling van hersenen en ruggemerg met weiaardige uitzweeting. gment-afzetting in het longweefsel. Bloedovervulling van het slijmvlies van ag en dunne darmen.

Geene sektie verrigt.

Geene sektie verrigt.

Knobbelzucht van het strottenhoofd en vernietiging van deszelfs slijmvlies. rstkorrelvormige knobbels in longen, buikvlies en darmscheijl. Bloedoverlling en overvoeding der lever. Bloedovervulling der milt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt. Europeanen.	Landmagt. Afrikanen.	Landmagt. Amboinezen.	Landmagt. Inlanders.	Zeemagt. Europeanen.	Zeemagt. Inlanders.	Particulieren. Europeanen.	Particulieren. Inlanders.	Vrouwen. Europeanen.	Vrouwen. Inlanders.
	Per transport.	8	»	1	7	3	7	6	»	»	[illegible]
Hijdrops.	Feb. interm. tijph.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	[illegible]
Feb. interm. pern.	Feb. interm. pern.	3	»	»	6	»	5	2	»	1	[illegible]
Cholera.	Feb. interm. pern.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Feb. intermittens	cum hepatitide.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Tijphus.	Tijphus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Arachnoïditis.	Arachnoïditis.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	[illegible]
Tetanus.	Tetanus.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	[illegible]
Marasmus.	Parotitis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Phthisis pulmon.	Angina tonsillaris.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	[illegible]
Tracheo phthisis.	Angina chronica.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
	Transportere.	13	»	1	17	3	12	9	2	1	1

'ATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ne sektie verrigt.

lteraanzameling binnen het borstvlies. Knobbelzucht en vomicae der longen. atnootlever. Overvoeding der milt. Deels bloedovervulling deels versteran het slijmvlies van karteldarm en 'S romanum.

één lijder waren abscessen van verschillende grootte in alle kwabben er. Bij drie lijders werd geene sektie verrigt.

ne sektie verrigt.

htige zwelling der ledematen. Bloedovervulling der hersenen met weie uitzweeting 2. Vezelachtige uitzweeting op de borstvliesplaten. Waterneling in het hartezakje. Overvoeding van het linkerhart 2. Roode en hepatisatie der regterlong 1. Bloedovervulling, vetinfiltratie en cirrhosis rer. Muskaatnootlever. Galsteenen 1. Bloedovervulling van het weivlies nne darmen 1. Likteekens van tijphuszweren in den nuchteren- en kronm. Dijsenterie in het dikke darmkanaal in alle tijdperken. (Bloedover-, uitzweeting, verweekt exsudaat, versterving van het slijmvlies, verg, doorboringen, likteekenvorming). Leverabsces 2. Bloedovervulling der Niersteen 1.
15 lijders werd geene sektie verrigt.

darmoede (1) en bloedovervulling (2) der longen. Vezelstofstremsels in en des harts. Vetlever 1. Muskaatlever 2. Overvoeding der milt. Vezele uitzweeting op het buikvlies. Bloedovervulling der dunne darmen. Dije des dikken darms in het 1ste, 2de en 3de tijdperk.

jvliezen tusschen de platen van het borstvlies. Borst- en buikwaterzucht rie in alle stadia.
1 lijder geene sektie verrigt.

verweeking der hersenzelfstandigheid. Weiaardige uitzweeting in de ersenholte. Bloedovervulling van de vliezen des ruggemergs. Schijnla borstvliesontsteking. Oedema der longen. Cor villosum. Muskaat-. Bloedovervulling der milt. Likteekens in het dikke darmkanaal.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt. Europeanen.	Landmagt. Afrikanen.	Landmagt. Amboinezen.	Landmagt. Inlanders.	Zeemagt. Europeanen.	Zeemagt. Inlanders.	Partikulieren. Europeanen.	Partikulieren. Inlanders.	Vrouwen. Europesche.	Vrouwen. Inlandsche.	
	Per transport.	13	»	1	17	3	12	9	2	1	[illegible]	
Pneumonia.	Pneumonia.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]	
Abscessus pulmon. en hijdrothorax.	Abscessus pulm. en hijdrothorax.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]	
Abscessus hepatis.	Hepatitis.	2	»	»	1	»	»	1	»	»	[illegible]	
Abscessus hepatis.	Induratio hepatis.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	[illegible]	
Dijsenteria.	Dijsenteria.	42	»	»	7	2	1	1	»	»	[illegible]	
Dijsenteria tijphosa.	Dijsenteria tijph.	1	»	1	3	»	»	»	»	»	[illegible]	
Dijsenteria chronica.	Dijsenteria chron.	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	
Apoplexia nervosa.	Dijsenteria.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Transportere.	60	»	2	29	5	13	12	2	1	14	6

.THOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

e sektie verrigt.

---

raanzameling binnen het borstvlies. Knobbelzucht en vomicae der longen. nootlever. Overvoeding der milt. Deels bloedovervulling deels verster- n het slijmvlies van karteldarm en 'S romanum.

én lijder waren abscessen van verschillende grootte in alle kwabben . Bij drie lijders werd geene sektie verrigt.

---

sektie verrigt.

---

ige zwelling der ledematen. Bloedovervulling der hersenen met wei- uitzweeting 2. Vezelachtige uitzweeting op de borstvliesplaten. Water- ing in het hartezakje. Overvoeding van het linkerhart 2. Roode en patisatie der regterlong 1. Bloedovervulling, vetinfiltratie en cirrhosis . Muskaatnootlever. Galsteenen 1. Bloedovervulling van het weivlies e darmen 1. Likteekens van tijphuszweren in den nuchteren- en kron- Dijsenterie in het dikke darmkanaal in alle tijdperken. (Bloedover- uitzweeting, verweekt exsudaat, versterving van het slijmvlies, ver- doorboringen, likteekenvorming). Leverabsces 2. Bloedovervulling der liersteen 1.

lijders werd geene sektie verrigt.

---

moede (1) en bloedovervulling (2) der longen. Vezelstofstremsels in des harts. Vetlever 1. Muskaatlever 2. Overvoeding der milt. Vezel- tzweeting op het buikvlies. Bloedovervulling der dunne darmen. Dij- es dikken darms in het 1ste, 2de en 3de tijdperk.

---

iezen tusschen de platen van het borstvlies. Borst- en buikwaterzucht in alle stadia.

lijder geene sektie verrigt.

---

erweeking der hersenzelfstandigheid. Weiaardige uitzweeting in de enholte. Bloedovervulling van de vliezen des ruggemergs. Schijn- borstvliesontsteking. Oedema der longen. Cor villosum. Muskaat- Bloedovervulling der milt. Likteekens in het dikke darmkanaal.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt. Europeanen.	Landmagt. Afrikanen.	Landmagt. Amboinezen.	Landmagt. Inlanders.	Zee-magt. Europeanen.	Zee-magt. Inlanders.	Partikulieren. Europeanen.	Partikulieren. Inlanders.
	Per transport .	60	»	2	29	5	13	12	2
Pijaemia.	Dijsenteria.	3	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria	Sijphilis.	»	»	»	»	»	»	»	»
Marasmus.	Dijsenteria.	»	»	»	1	»	»	»	»
Abscessus hepatis.	Dijsenteria.	»	»	»	»	1	»	»	»
Apoplexia.	Apoplexia.	»	»	»	»	»	»	2	
Delirium	tremens.	6	»	»	»	»	»	2	»
Cholera.	Delirium tremens.	1	»	»	»	»	»	»	»
Paralijsis cerebri.	Delirium tremens.	1	»	»	»	»	»	»	»
Marasmus.	Mania.	»	»	»	»	»	»	1	»
Cholera.	Mania.	»	»	»	»	»	»	1	»
	Transportere .	71	»	2	30	6	13	18	2

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

oedovervulling der hersenen met weiaardige uitzweeting. Verweeking der eepte ligchamen en kleine hersenen. Overvoeding van het hart. Vier hal-ansgewijze klapvliezen voor het slagadergat der longslagader. Muskaatlever. :ekens in den dikken darm na Dijsenteria.

---

oedovervulling der hersenen met uitzweeting tusschen de vliezen. Gedeel-e bloedovervulling van borstvlies en longen. Cor villosum. Overvoeding lever.

---

sudatieve ontsteking van het spinnewebvlies. Verweeking der hersenen, amelijk der gestreepte en vierdubbele ligchamen. Verweeking van het merg. Overvoeding der regterlong. Korrellever. Bloedovervulling van het vlies van den dikken darm en verzweringen.

---

ichtige zwelling van gelaat en ledematen met wateraanzameling in alle n des ligchaams. Overvoeding van het hart. Korrellever.

---

e dijsenteria.

---

oedarmoede der longen. Wateraanzameling in het hartezakje. Cirrhosis der . Bloedovervulling van het slijmvlies des darmkanaals met vernietiging. ne sektie is niet verrigt.

---

ne sektie verrigt.

---

skaatlever. Dijsenterie des dikken darms; tijdperk 1 tot 3.

---

oedovervulling en vernietiging van het slijmvlies van dunne en dikke darmen

---

nweering van het wandbeen met abscesvorming tusschen de duramater. anzameling in de regter zijdelingsche holte der hersenen. Muskaatnootlever

---

ne sektie verrigt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
	Per transport.	71	»	2	30	6	15	18	2	1	[illegible]
Apoplexia.	Mania.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Meningitis.	Mania.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Encephalomalacia.	Mania.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	[illegible]
Hijdrops universalis.	Mania.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Dijsenteria.	Catarrhus pulm.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Aphthae	tropicae.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Aphthae en	Hijdrops ascites.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	[illegible]
Dijsenteria.	Colica.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Marasmus.	Rheumatismus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Feb. interm. pern.	Rheum. articul.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	[illegible]
Hijdrops pericardii.	Rheumatismus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
	Transportere.	78	»	2	32	7	15	19	2	2	15

ıTHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ie cholera.

loedovervulling der hersenvliezen met weiaardig exsudaat tusschen dezelve. veeking der hersenzelfstandigheid. Bloedarmoede en gierstkorrelaardige ›bels in de longen 1. Vetlever 1. Muskaatlever 1. Dijsenteria in den dikdarm (tijdperk 3 en 4).

loedarmoede der longen. Overvoeding van het linkerhart 1. Pigment-afng in het longweefsel 1. Korrellever. Bloedovervulling der kronkeldarm 2. nteria in den dikken darm (tijdperk 2 en 3). Bij 2 lijders is geene sektie verrigt).

loedovervulling der longen. Muskaatnootlever. Bloedovervulling en overvoeder nieren. Niersteen in de linker pislijder. Aderlijke bloedstilstand in weivlies van het darmkanaal. Zweren en likteekens van dijsenteria in den en darm.

loedovervulling der hersenen met weiaardig, exsudaat tusschen derzelver en en in derzelver holten. Wateraanzameling in het hartezakje 1. Cirıs der lever 1. Bloedovervulling van het slijmvlies van maag- en darmal. Likteekens van vroegere dijsenterische zweren in het 's. Romanum en regterdarm.

loedovervulling der hersenen. Knobbelzucht der longen. Atrophie van hart lever. Bloedovervulling van het slijmvlies des darmkanaals. Likteekens van nterische zweren in den dikken darm. Bij 2 lijders is geene sektie verrigt).

Wateraanzameling in het hartezakje. Muskaatnootlever. Bloedovervulling van slijmvlies des blinden darms. Dijsenterie in den karteldarm (tijdperk 2 en 3).

edovervulling van hersenen, longen, maag, lever en nieren. Bloedovervulling het slijmvlies der dunne darmen met vlokkig exsudaat onder hetzelve. Bloedlling en uitzweeting in de Peijersche kliertjes. Exsudaat op het slijmvlies. Rijstardige stoelgangen nog in het darmkanaal dikwijls waarneembaar. Het slijmn de nierenbekkens en der pisleiders met eene laag witte stof (slijm en opgeloste liem cellen) bedekt 4. Muskaatnootlever 2. Overvoeding van het linker hart 2. gheid der linkernier 1. Bij elf lijken is geene sektie verrigt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Particulieren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.
	Per transport.	78	»	2	32	7	13	19	2	2	[illegible]
Cholera.	Rheumatismus.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Dijsenteria chronica.	Diarrhoea chron.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Dijsenteria.	Diarrhoea.	5	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Diarrhoea chronica.	Diarrhoea chron.	3	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Cholera.	Diarrhoea.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Marasmus.	Diarrhoea.	3	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Marasmus.	Cholera.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Cholera.	Cholera.	10	»	»	7	1	»	3	»	»	[illegible]
	Transportere.	105	»	2	41	8	13	22	2	2	17

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

le vliezige organen des ligchaams met gal doorzijgd en hoog geel gekleurd. lovervulling en overvoeding der lever.

---

hijnvliezige aanbechtingen der borstvliesplaten. Raauwe en verweekte knobben vomicae in de longen. Bloedovervulling van lever en milt. Atrophie milt 1. Sterke excentrische overvoeding van het hart. (Cor bovinum) 1. ırijsma van den boog der Aorta 1.
j drie lijders is geene sektie verrigt.

---

terborst der regterzijde. Bloedarmoede en pigment-afzetting van het longsel. Ware melanosis der longen. Grijze hepatisatie der regterlong. Oedema long en gierstkorrelvormige raauwe knobbels. Schijnvliezige aanhechtingen hen de platen van het borstvlies. Wateraanzameling in het hartezakje. villosum. Overvoeding van het hart. Excentrische overvoeding van het rhart. Bloedovervulling der lever. Muskaatnootlever. Overvoeding der milt.
ij vijf lijders is geene sektie verrigt.

---

loedovervulling der hersenen met bloeduitstorting en weiaardige uitzweeting hen de vliezen. Wateraanzameling binnen het borstvlies, hartezakje en vlies. Cirrhosis der lever. Overvoeding der milt. Likteekens van vroeger an hebbende dijsenterische zweren in den dikken darm.
ij twee lijders is geene sektie verrigt.

---

chtige opzwelling van het gelaat en der ledematen. Wei-vezelaardige uitting in de holte der hersenen en verweeking van de hersenzelfstandigheid. anzameling binnen het borstvlies en hartezakje. Pigment-afzetting in ngweefsel. Bloedarmoede der lever 1. Overvoeding van het linkerhart, lever ilt 1. Wei-vezelachtige uitzweeting op het buikvlies. Vleksgewijze bloedvulling van het slijmvlies des darmkanaals 1. Knobbelaardige zweren in ijmvlies des darmkanaals.
j twee lijders is geene sektie verrigt.

---

centrische overvoeding van het linkerhart.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
	Per transport.	105	»	2	41	8	13	22	2	2	[illegible]
Icterus.	Icterus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Tuberculosis pulm.	Tubercul. pulm.	1	»	»	5	1	»	1	1	»	[illegible]
Phthisis pulmonalis.	Phthisis Pulm.	3	»	»	3	»	»	3	»	1	[illegible]
Hijdrops ascites.	Hijdrops ascites.	»	»	»	2	1	»	»	»	»	[illegible]
Hijdrops universalis.	Hijdrops univers.	»	»	»	3	»	»	»	»	1	[illegible]
Apoplexia.	Hijdrops ascites c. Hijpertrophia cord.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Transportere.	110	»	2	55	10	13	26	3	4	1[illegible]

'ATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ijnvliezen tusschen de platen van het borstvlies. Overvoeding der longen. aanzameling in het borstvlies en hartezakje. Muskaatnootlever. Bloedilling der nieren.

lteraanzameling binnen het hartezakje. Korrellever. Overvoeding der milt. raterzucht.

ne sektie verrigt.

ize haepatisatie der regterlong. Verzwering en likteekenvorming op het lies des karteldarms. Wateraanzameling binnen het buikvlies met vliezige ehtingen.

edovervulling der hersenen met weiaardige uitzweeting. Bloedovervulling gment-afzetting in het longweefsel. Excentrische overvoeding van het hart. iatnootlever. Bloedovervulling der nieren.

ene sektie verrigt.

i boven.

i boven.

chtige zwelling van gelaat en ledematen. Vochtaanzameling binnen alle ieen. Bloedarmoede der longen. Excentrische overvoeding van het hart. eding der milt. Muskaatlever.

ijnvliezen binnen het borstvlies. Raauwe en verweekte longknobbels met ee. Knobbelzuchtige opzwelling van de klieren van het darmschijl.

lever Dijsenterie in den karteldarm (tijdperk 2de en 3de).

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
	Per transport.	110	»	2	35	10	13	26	5	4	[illegible]
Hijdrops pericardii.	Hijdrops pericardii	»	»	»	»	»	»	1	»	»	[illegible]
Haematemesis.	Hijdrops.	»	»	»	»	1	»	»	»	»	[illegible]
Hijdrops pericardii	en ascites.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Enterohelcosis en	Hijdrops.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Apoplexia serosa.	Hijpertrophia cord.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Abscessus hepatis.	Haemoptóe.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Variolae.	Variolae.	3	»	»	1	1	1	»	»	»	[illegible]
Marasmus.	Scabies, sijph. etc.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Hijdrops universalis.	Framboesia.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	[illegible]
Febris perniciosa.	Sijphilis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Dijsenteria.	Blennorr. urethrae	»	»	»	»	1	»	»	»	»	[illegible]
	Transportere.	115	»	2	39	13	14	27	5	4	21

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

philitische verzwering op de huid, het gehemelte en neustusschenschot. roeding der lever. Verouderde dijsenterische verzweringen in den dikken . Verzwering aan den baarmoedermond. Wateraanzameling binnen de esten

---

edovervulling der hersenen met weiaardig exsudaat. Ontsteking der mond na het gebruik van kwikmiddelen.

---

ene sektie verrigt.

---

chotene doordringende borstwond der regterzijde met verbrijzeling der n 6de rib, en kwetsing van de tusschenribben- en longenslagaderen. uitstorting binnen de borstholte, circa van 18 ons (1).
chotene halswond met vernietiging van zachte deelen (1).
chotene schedelwond met versplintering van slaap- en achterhoofdsbeen nietiging der hersenen.
twee lijders is geene sektie verrigt.

---

merkelijke vochtaanzameling binnen alle weivliezen. Muskaatlever. eding der milt.

---

armoede van hersenen en longen. Overvoeding van lever en milt.

---

longen bloedarm, de longblaasjes verwijd; het weefsel bezaaid met en verweekte knobbels en vomicae. Schijnvliezen tusschen de borst- en. Bloedovervulling van het slijmvlies des darmkanaals.

---

e sektie verrigt.

---

overvulling der hersenen met weiaardig exsudaat tusschen de vliezen e holten. Bloedovervulling van longen en lever.

---

e sektie verrigt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulieren.		Vrouwen.
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.
	Per transport .	115	»	2	59	13	14	26	3	4
Sijphilis 2e.	Sijphilis 2e.	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Feb. interm. pern.	Sijphilis 2e.	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Marasmus.	Sijphilis 2e.	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Vulnus sclopetarium.	Vuln. sclopetarium	2	»	»	1	»	»	1	»	»
Hijdrops ascites en hijdrothorax.	Contusio genu.	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Marasmus.	Ulc. gangr. cruris.	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tuberculosis pulmonum.	Fistula ani.	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Marasmus.	Fistula urinaria.	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Feb. interm. pern.	Caries digitor manus.	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Suicid. e vuln. sclop.	Carcinoma linguae	»	»	»	»	»	»	1	»	»
	Transportere .	118	1	2	61	16	14	28	3	4

THOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ilitische verzwering op de huid, het gehemelte en neustusschenschot. ding der lever. Verouderde dijsenterische verzweringen in den dikken Verzwering aan den baarmoedermond. Wateraanzameling binnen de ten

lovervulling der hersenen met weiaardig exsudaat. Ontsteking der mond het gebruik van kwikmiddelen.

sektie verrigt.

otene doordringende borstwond der regterzijde met verbrijzeling der 6de rib, en kwetsing van de tusschenribben- en longenslagaderen. storting binnen de borstholte, circa van 18 ons (1).
otene halswond met vernietiging van zachte deelen (1).
otene schedelwond met versplintering van slaap- en achterhoofdsbeen ietiging der hersenen.
wee lijders is geene sektie verrigt.

erkelijke vochtaanzameling binnen alle weivliezen. Muskaatlever. ding der milt.

armoede van hersenen en longen. Overvoeding van lever en milt.

ngen bloedarm, de longblaasjes verwijd; het weefsel bezaaid met en verweekte knobbels en vomicae. Schijnvliezen tusschen de borst-n. Bloedovervulling van het slijmvlies des darmkanaals.

sektie verrigt.

vervulling der hersenen met weiaardig exsudaat tusschen de vliezen holten. Bloedovervulling van longen en lever.

sektie verrigt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Partikulieren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	
	Per transport.	118	1	2	61	16	14	29	3	4	
Fissura cranii.	Fissura cranii.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
Fract. basis cranii cum	commotione cereb.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	
Pijaemia.	Fractura tibiae en fibulae cum vulner. cruris et gangraena.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	
Hijdrops universalis.	Ophth. catarrhalis	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Marasmus.	Morbi oculorum.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	
Hijdrops pericardii.	Morbi oculorum.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
Mors e submersione.	Mors e submersion.	5	»	»	1	»	»	1	»	»	
Mors e strangulatione	Mors e strangulat.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	
Mors e causa incerta.	Mors e causa incert.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Mors ante partum.	Mors ante partum.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Marasmus.	Marasmus.	1	»	»	11	»	»	4	2	»	
Marasmus.	Debilitas.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
	Transportere.	125	1	2	76	16	15	36	6	4	5[illegible]

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ıeuzing en bloeduitstorting in de schedelbekleedselen. Dwarsche splijting le inwendige plaat van slaap- en wandbeen. Bloedovervulling der hersenn, vooral van het harde en zachte hersenvlies. Uitstorting van bloed in ersenzelfstandigheid. Spoelwormen.

ene sektie verrigt.

ene sektie verrigt.

ene sektie verrigt.

chtige zwelling der ledematen en wateraanzameling binnen alle wein.

chtige zwelling der onderste ledematen. Wateraanzameling binnen het akje en buikvlies. Bloedovervulling en overvoeding der lever. Buitengewone ie der milt. In den dikken darm likteekens van vroeger bestaan hebbende erische zweren.

dovervulling van hersenen en ruggemerg, longen, lever en milt. Ve- coagula in de holten des harts.

e sektie verrigt.

e sektie verrigt.

e sektie verrigt.

tige opzwellingen der ledematen. Wateraanzameling binnen de wei- Bloedarmoede der longen. Overvoeding van het linker hart. Atrophie r. Cirrhosis der lever. Knobbelzucht der darmschijlsklieren. Bloedover- der nieren.
6 lijken is geene Sectie verrigt.

e sektie verrigt.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Partikulieren.		Vrouwen.
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.
	Per transport.	125	1	2	76	16	15	36	6	4
Marasmus.	Rhexis.	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Marasmus.	Ptijalismus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Marasmus.	Phijsconia lienis.	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Hijdrops universalis.	Phijsconia lienis.	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Eclampsia infantum.	Eclamp. infantum	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Scirrhus ventriculi.	Scirrhus ventriculi	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Paralijsis.	Paralijsis.	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Marasmus.	Paresis extremitatum inferiorum.	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Hijdrops universalis.	Paresis extremitat.	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Beri-beri.	Beri-Beri.	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	1ste Ttotaal.	127	1	2	81	16	16	37	6	4
	2de Totaal.	211				32		43		5[illegible]
	3de Totaal.	344								

ATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ìeene sektie verrigt.

ǰeene sektie verrigt.

ìeene sektie verrigt.

Łuchtige zwelling der ledematen en algemeene waterzucht. Overvoeding lever en milt.

ìeene sektie verrigt.

Vomicae in de bovenkwab der beide longen. Bloedovervulling van het slijm s des kronkeldarms. Vorming van kanker en kankerzweeren onder het avlies der maag met bloedovervulling en verdikking van dit vlies.

len absces ter grootte van een duivenei, in het weefsel van het borst eelte van het ruggemerg. Bloedovervulling van lever en nieren. Buik ontsteking met wei-vezelaardige uitzweeting en gangraen. Bloedovervulling pisblaas met verweeking van het slijmvlies en doorboring van den bodem blaas. In het darmkanaal spoelwormen en platkopwormen.

Weiaardige uitzweeting op de bekleedende vliezen van hersenen en rugge g. Atrophie van hart, lever, milt en nieren.

ıchtige zwelling der ledematen en van het gelaat met algemeene waterzucht. armoede der longen. Cirrhosis der lever. In den dikken darm likteekens voeger bestaan hebbende dijsenterie.

oedovervulling der hersenen met weiaardige uitzweeting op de vliezen en eking van de hersenzelfstandigheid. Oedema der longen. Wateraanzame binnen het hartezakje. Overvoeding van lever en milt. Bloedovervulling het slijmvlies des darmkanaals.

Buitenzorg.

Officier van gezondheid 3de *klasse* P. SWART.

De genius epidemicus was katarrhaal, een gevolg van de dagelijksche temperatuursveranderingen veroorzaakt door de vele en hevige regenbuijen.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was uitmuntend (1).

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt.	Europ:	176	166	7	1: 25.1
Partic: en ambt:	Inland:	47	44	3	1: 15.6
Vrouwen.	id.	13	11	1	1: 13.
	Totaal	236	221	11	1: 21.4

(1) Naar dit in alle opzigten door de natuur zoo rijk bedeeld oord worden de militairen die te Batavia gedurende geruimen tijd of bij herhaling aan dijsenterie, dan wel aan koorts lijden, tot herstel van gezondheid gezonden.

Van de vele der in het afgeloopen jaar in die termen vallende lijders overleden er slechts vier ten gevolge van dijsenterie, aan uitputting. De overigen genazen in betrekkelijk korten tijd, meestal tusschen de drie en zeven weken en wat inzonderheid vermelding verdient, de meesten zonder gebruik van geneesmiddelen. Waar zulke daadzaken bestaan, heeft men geene andere redenen noodig om te bewijzen, dat de luchtgesteldheid van Buitenzorg, hoe onbestendig zij somtijds is, toch weldadigen invloed uitoefent op de ziekten, die aan strandplaatsen in Indie verkregen en aldaar veelal uiterst moeijelijk zoo niet onmogelijk te genezen zijn.

Gewoon om de meening van anderen te eerbiedigen, zij het mij evenwel vergund voorloopig het bovenstaande te doen strekken als eene kritische aanmerking op hetgeen sommige geneesheeren in een' tegenovergestelden zin omtrent de klimaatsinvloeden van Buitenzorg hebben opgeteekend en openbaar gemaakt.

W.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	29	29	»
» biliosa.	1	1	»
Parotitis.	1	1	»
Pleuritis.	5	5	»
Pneumonia.	5	5	»
Hepatitis.	1	1	»
Dysenteria.	45	37	8
Epilepsia.	1	1	»
Aphthae tropicae.	3	3	»
Gastricismus.	11	11	»
Diarrhoea.	4	4	»
Helminthiasis.	1	1	»
Rheumatismus acutus.	5	5	»
» chronicus..	5	5	»
Haemorrhoides.	1	1	»
Scrophulosis.	1	1	»
Phthisis pulmonalis.	2	1	»
Scabies.	4	4	»
Syphilis primaria.	43	43	»
» secundaria.	11	11	»
Vulnus.	27	23	3
Contusio.	3	3	»
Abcessus.	2	2	»
Ulcus.	12	10	»
Morbi oculorum.	6	6	»
» auris.	1	1	»
» varii externi.	4	4	»
» » interni.	2	2	»
Totaal	236	221	11

Het aantal zieken door den heer S. behandeld bedroeg alzoo 236, waarvan 11 overleden; van dezen stierven er echter 3 (geene militairen) ten gevolge van verwondingen, zoodat in het geheel 1 van de 21,45 lijders, of, de verwonden buiten rekening gelaten, 1 van de 29,12 lijders overleden.

Van die lijders waren 176 militairen waarvan 7 overleden; de mortaliteit stond dus tot de behandelden = 1 : 25,14 en tot de sterkte van het garnizoen (106) als 1 : 56,06.

Onder het sterkte cijfer zijn medebegrepen de militairen welke tot herstel van gezondheid van Batavia naar Buitenzorg werden gezonden.

Van de behandelde militairen leden 21 aan koortsen, 40 aan dijsenterie, 42 aan sijphilis, 3 aan aphthae, 5 aan pleuritis, 3 aan pneumonie, de overigen aan verschillende andere ziekten en gebreken. 4 van de 7 aan dijsenterie overledenen lijders behoorden tot de van Batavia derwaarts geëvakueerden.

Serang.

Officier van gezondheid 2de *klasse* C. A. Bensen.

In het geheel werden behandeld 482 lijders, waarvan 12 overleden, alzoo eene verhouding van 1 : 40,17.

Van de behandelde 365 militairen overleden 5, dus = 1 : 73.

De sterfte in betrekking tot de sterkte van het garnizoen (295) staat als 1 : 59.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ.	124	118	2	1 : 62
	Afrik.	2	2	»	»
	Inland.	239	223	3	1 : 79,6
Zeemagt.	Europ.	2	2	»	»
Partik. en ambt.	Europ.	2	2	»	»
	Inland.	48	40	6	1 : 8
Vrouwen.	Europ.	12	12	»	»
	Inland.	25	24	1	1 : 25
Kinderen.	Europ.	23	23	»	»
	Inland.	5	5	»	»
	Totaal	482	451	12	1 : 40.17

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden
Febris gastrica.	18	18	»
» intermittens.	93	89	»
» » perniciosa.	11	9	1
Angina.	3	3	»
Pleuritis.	2	2	»
Hepatitis.	5	5	»
Enteritis.	11	11	»
Dijsenteria.	13	12	1
Apoplexia.	1	1	»
Epilepsia.	5	5	»
Morbi mentis.	1	1	»
Asthma.	2	2	»
Colica.	9	9	»
Aphthae tropicae.	2	1	»
Gastricismus.	11	11	»
Diarrhoea.	2	2	»
Rheumatismus acutus.	5	5	»
» chronicus.	12	12	»
Scrophulosis.	1	1	»
Phthisis pulmonalis.	3	2	1
Hijdrops.	4	»	3
Scabies.	9	9	»
Herpes.	7	7	»
Sijphilis primaria.	49	49	»
» Secundaria.	3	3	»
Vulnus.	16	12	3
Contusio.	10	10	»
Abscessus.	2	2	»
Ulcus.	17	16	1
Luxatio.	1	1	»
Fractura.	1	1	»
Morbi oculorum.	55	45	»
» varii externi.	32	31	»
» » interni.	61	60	1
Cholera.	5	4	1
Totaal	482	451	12

De weêrsgesteldheid in de eerste 4 maanden des jaars was variabel, en veelal regenachtig.

In Mei en Junij had men schoon weder en oostewinden.

Van Junij tot Augustus westelijke winden met guur regenachtig weder.

In September en de helft van Oktober goed weder.

Van nu tot November ongestadig en in November en het begin van December zeer regenachtig weder, bij westelijke winden steeds betrokken lucht. Alleen in de laatste dagen van December zag men weder aanhoudende droogte. Het ziekte-karakter was gedurende het geheele jaar katarrhaal, som rheumatisch, en nam, zonder dat men in weersinvloeden eenen tastbaren grond kon vinden, eene groote uitgebreidheid aan. In de maanden Oktober en November helde de rheumatisch katarrhale ziekte genius eenigzins tot den inflammatorische over; gedurende de laatste helft der maand December was het veelvuldig voorkomen van neuralgien, hoofdzakelijk kies- oor- aangezigts-, en maagpijnen opvallend.

Febris intermittens kwam gelijktijdig als quotidiana en tertiana voor; quartana werd niet geobserveerd. Chinine was er het hoofdmiddel tegen. De niet zeldzame recidieven werden het best voorkomen, door gedurende eenige dagen na den laatsten paroxysmus nog chinine verbonden met ijzer of een ander tonicum te geven.

Cholera heerschte van April tot Augustus onder de bevolking, doch kwam zelden onder behandeling. De behandeling was de gewone (kalom. chinin.; mixt. antichol.; linim. stimul. enz.).

Een geval van *oedema glottidis*, liep doodelijk af, niettegenstaande door het aanzetten van bloedzuigers aan den hals en het toedienen van tart. emet. in groote giften, in den beginne veel beterschap was te weeg gebragt. Bij de sektie vond men het strotklepje los, gezwollen en aan den wortel tot zeven strepen verdikt; van hier uitgaande strekte zich de zwelling over het geheele den larijnx. boven de stemspleet bekleedende

slijmvlies uit, zonder dat evenwel de rima glottidis daardoor geheel gesloten was; het slijmvlies was meer of minder verweekt, en het submuceuse celweefsel sereus albumineus geïnfiltreerd. Keelholte en larijnx waren met taaije slijm opgevuld. Het beneden de stemspleet gelegene gedeelte des strottenhoofds en het bovenste gedeelte der luchtpijp waren bleekrood. Overigens de gewone lijkverschijnselen als na den dood door verstikking.

Omtrent de *conjunctivitides acutae* merkt de heer BENSEN op, dat de spoedigste en volkomenste herstelling volgde door instillaties van sol. nitr. arg. van 5—10 gr. op één ons water; terwijl bij eene minder intensieve behandeling (applic. van hirudin., koude omslagen, vesicatorium, slappe oplossing van sulphas cupri enz.) de duur der ziekte langer en de recidieven menigvuldiger waren. Alleen wanneer de ontsteking zich tot op de conjunctiva corneae voortzette, waren alle plaatselijk prikkelende middelen nadeelig; herhaalde aanwending van bloedzuigers inuncties van kwikzalf met morphium in den omtrek der oogen, kalomel met jalappa en een setaceum in den nek, leidden in die gevallen tot een gewenscht resultaat. Bij ophthalmia gonorrhoica werd de lapis infernalis in substantie, zoo lang nog granulaties te bespeuren waren, gebezigd, in verband met sterke laxantia, afleidingen, enz.; na matiging der toevallen werd tot geheel herstel van een collijrium uit eene zwakkere oplossing van nitr. argenti gebruik gemaakt.

Sijphilis kwam veel minder voor, dan het vorige jaar. Injekties van nitras argenti tegen urethritis worden zeer geroemd. Gewoonlijk zag men genezing in 8—16 dagen. De sterkte der oplossing was naar gelang der tollerantie van 1—4 gr. op 1 ons water. In recente gevallen werd het proces verscheidene keeren door eenige injekties van 10—15 gr. ad aq. unc. 1 gekoupeerd, zonder daarvan ooit eenig ander, dan goed succes te zien, en zonder dat daarbij de pijn veel heviger, dan bij zwakkere oplossingen was.

Bij *blennorrhoeae vaginae* werd de geheele scheede, om de 3 à 4 dagen getoucheerd met lapis inf.; ook hier was het

resultaat zeer gunstig en 15—25 dagen tot volkomen her
voldoende.

Bij *secundaire* vormen van sijphilis alleen werden kwikm
delen aangewend; primaire werden plaatselijk behandeld.
cura Dzondii en de roode praecipitaat, volgens BERG, levert
goede resultaten.

Condijlomata genazen het best door aanstippen met nit
hijdrargijri oxijdati liq.

Wanneer bij *bubonen* de verdeeling niet mogelijk wa
werd door eene spaansche vlieg of een in kokend water h
gemaakte ijzeren hamer, en opvolgende aanwending van s
blimaat (Malapert. Reijnaudsche methode) de genezing binn
den tijd van 4 weken verkregen.

In een geval kwam bij eene inlandsche vrouw met cond
lomata vulvae, hijpertrophie der regter groote schaamlip
grootte eener vuist voor. Na genezing der condijlomata w
het gezwel in twee halvemaansgewijze sneden gevat, en
besparing van twee huidlappen geëxstirpeerd. De wond w
bloedig gehecht en genas gedeeltelijk per primam intentione
gedeeltelijk per suppurationem.

De gevallen van *framboesia*, (19), alleen bij Inland
waargenomen, werden met goed succes behandeld door aa
wending van nitras hijdrarg. oxijdati liq., waarmede
dagelijks of om den anderen dag aangestipt werden:
wendig gaf men alterantia; in 2—4 weken volgde g
nezing.

In een geval van kwaadaardige verzwering der voetzool
framboesia gepaard met hevige gewrichtspijnen en verstijving
welke toestand reeds langen tijd aan elke behandeling had wee
stand geboden, werd met een uitnuntend succes de hijdrotherapie
aangewend. Dagelijks eene natte en drooge inwikkeling, n
de eerste een kortstondig koudbad en plaatselijke aanwending
van aanhoudende irrigatie, bewerkten in 6 weken volkomen
genezing.

De inlandsche geneesmiddelen van welke men met afwisselend goed en slecht succes gebruik maakte waren: terminalia catappa, psijdium piriferum en alijxia stellata bij chronische diarrhoea en aphthae tropicae; van conijza graveolens bij catarrhus intestinalis; van rhinocanthus communis bij pitijriasis, lichen, herpes en eczema.

Anjer.

Officier van gezondheid 3de klasse J. Schwarz.

Omtrent de weêrsgesteldheid valt niets bijzonders op te merken; in de maand April heerschte groote hitte en droogte; voor het overige was het weder veelal variabel.

De genius epidemicus was in de 3 eerste maanden en in Julij, Oktober en December katarrhaal met rheumatische; soms bilieuse of gastrische komplicatien. In de maanden Junij, Augustus, en November gastrisch bilieus met katarrhale, en in September bilieus met katarrhale komplikatien.

De gezondheidstoestand der troepen was goed. Het geheele aantal behandelden bedraagt 216.

Overzigt der behandelden.

Lijders: Behoorende tot de	Lijders: van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . .	Europeanen.	43	43	»	»
	Inlanders.	136	134	»	»
Vrouwen.	Inlandsche.	27	26	1	1 : 27
Kinderen. . .	Europesche.	7	6	»	»
	Inlandsche.	3	3	»	»
	Totaal.	216	212	1	1 : 216

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	5	5	»	
» biliosa.	2	2	»	
» intermittens.	84	82	»	
» . » perniciosa.	6	5	»	
Angina.	2	2	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Dijsenteria.	4	4	»	
Asthma.	4	4	»	
Colica.	2	2	»	
Gastricismus.	4	4	»	
Status biliosus.	7	7	»	
Diarrhoea.	10	10	»	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	2	2	»	
» chronicus.	2	2	»	
Haemorrhoides.	1	1	»	
Hijdrops.	5	5	»	
Vitia cordis.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	4	4	»	
Vulnus.	6	6	»	
Contusio.	6	6	»	
Abscessus.	6	6	»	
Ulcus.	10	10	»	
Morbi oculorum.	21	21	»	
» varii externi.	3	3	»	
» » interni.	15	15	»	
Cholera.	2	1	1	
Totaal	216	212	1	

Febris intermittens. — De waargenomene gevallen hadden gewoonlijk bij Europeanen een' alledaagschen, bij Inlanders een anderendaagschen tijpus. De aanvallen kwamen tegen den middag, en begonnen met eene ligte koude. In Augustus en September kwamen bij ter reede liggende schepelingen febres: biliosae nervosae voor; het stadium algidum was hevig en langdurig, de

tijpus in den regel quotidiaan soms tertiaan, terwijl de exacerbatien meestal des avonds plaats vonden. Chinine of chinine c. kalom. werden met het beste succes toegediend.

Aan koortsen is niet een lijder gestorven. De dirigd. officier van gezondheid P. Bleeker merkt daarom aan, dat zich hieruit de geringe intensiteit laat opmaken, en tevens dat de zoo beruchte koortsen van Anjer eigenlijk weinig zijn te vreezen.

Sijphilis kwam dit jaar weinig onder behandeling. Overigens viel niets vermeldenswaardigs voor.

Palimanang.

Officier van gezondheid 2de klasse B. Feist.

Een regen- en drooge mousson kwam vrij goed uitgedrukt voor, evenwel trad de laatste eerst in de helft van Julij in, hield tot ultimo December aan, en was de temperatuur in dezen tijd vrij hoog.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was goed, niettegenstaande in de overige gedeelten der residentie onder de bevolking eene hevige koortsepidemie woedde. In het geheel werden behandeld 226 lijders, waarvan 217 militairen; overleden zijn 3 personen, waaronder 2 militairen, alzoo overleed slechts *een* van de 75,33 patienten in het algemeen, en slechts 1 van de 108,5 militaire lijders.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	90	89	»	»
	Inlanders.	127	120	2	1 : 63,5
Partik. zeevarenden.	Europeanen.	7	7	»	»
Partik. en ambt.	Inlanders.	2	1	1	1 : 2
	Totaal.	226	217	3	1 : 75,3

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	4	4	»	
» intermittens.	125	124	»	
» » pernic.	1	»	1	
Dijsenteria.	2	2	»	
Delirium tremens.	1	1	»	
Asthma.	3	3	»	
Colica.	5	5	»	
Gastricismus.	3	3	»	
Status biliosus.	1	1	»	
Diarrhoea.	6	6	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
» chronicus.	6	6	»	
Haemorrhagiae.	2	1	1	
Scabics.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	5	5	»	
» secundaria.	2	2	»	
Vulnus.	2	»	1	
Contusio.	3	2	»	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcus.	14	13	»	
Morbi oculorum.	14	13	»	
» varii interni.	2	2	»	
» » externi.	22	21	»	
Totaal.	226	217	3	

De genius epidemicus was gewoonlijk bilieus, met groote neiging tot het nerveuse; gastrische, rheumatische en katarrhale komplikatien waren echter geene zeldzaamheden.

Febris intermittens. — In de meeste gevallen waren prodromi der ziekte duidelijk. De aanvallen verliepen zeer hevig, en de intermissien waren naauwelijks of niet waar te nemen.

Spoedige toediening van chinine was hoogst noodig ter koepering van het proces en ter voorkoming van recidieven.

Gaarne nam de ziekte den remitterenden vorm aan.

In het verslag over de koortsepidemie in de residentie wordt dit onderwerp uitvoeriger behandeld.

Sijphilis kwam zelden voor.

Rheumatismus is hier zeer moeijelijk te genezen, daar telkens recidieven ontstaan; dit geldt ook voor de rheumatische oogontstekingen.

Oogziekten van katarrhalen aard kwamen enkele malen voor. Gedurende het hevigst woeden der koortsepidemie echter werd er niet eene waargenomen.

De perturberende behandelingsmethode (instillaties van sol. nitr. argenti) in verband met plaatselijke afleidingen, diaphoretica, enz. leverde de beste resultaten.

Tetanus volgde in een geval op eene amputatio brachii dextri De lijder, een inlandsch matroos, had een schotwond gekregen, waarbij de regterhand en het onderste gedeelte der beenderen van den voorarm waren verbrijzeld en ook de linkerhand beduidend was beleedigd. Eerst den volgenden dag kwam patient onder behandeling, toen reeds gangreen was ingetreden. Door de cirkelsnede werd (na voorafgaande aetherisatie) de amputatie van het bovenste gedeelte des voorarms verrigt, en liep geheel naar wensch af; weldra echter stelde zich tetanus in, waaraan patient spoedig overleed.

Indramaijoe.

Officier van gezondheid 3de klasse H. Bloch.

Ook hier was de genius epidemicus meestal katarrhaal; in de maand Mei, toen geweldig koude nachten en groote temperatuursverschillen werden waargenomen werd hij gastrisch, en in Augustus en September, bij hevige oostewinden, rheumatisch. De gezondheidstoestand van het garnizoen was overigens naar wensch, en de voorgekomene ziekten waren van goedaardig karakter en gemakkelijk te genezen.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.
behoorende tot de	van welken. landaard.		
Landmagt . . .	Europeanen.	2	2
	Inlanders.	171	171
	Totaal.	173	173

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanm.
Febris intermittens.	79	79	»	
Diarrhoea.	9	9	»	
Contusio.	2	2	»	
Ulcus.	28	28	»	
Morbi oculorum.	13	13	»	
Febris catarrhalis.	40	40	»	
Cholera asiatica.	2	2	»	
Totaal.	173	173	»	

Intermittentes kwamen het meest voor, en genaz eenvoudige behandeling, zoodat soms alleen diapho anders eenige kleine giften chinine voldoende waren. C werd niets der vermelding waardig medegedeeld.

A

erkte ...en.	Aanmerkingen.
"	
"	
8	
"	
"	
"	
"	
"	
59	

en thermometerstand als een natuurlijk gevolg is aan te nemen.

2de MILITAIRE AFDEELING.

Samarang.

Dirigd. Officier van gezondheid 2de klasse H. Hollander.

Officier van gezondheid 1ste klasse G. J. van Thienen.

De weêrsgesteldheid in het afgeloopen jaar leverde weinig bijzonderheden; alleen was de maand December opmerkelijk wegens de weinige regen.

Maanden.	Thermometerstand naar den Celsius.		Getal onweersbuijen.	Getal regendagen.	Gevallen regen.
	Hoogste	Laagste			
Januarij.	28.6	23.9	5	23	0.283
Februarij.	28.3	25.3	»	17	0.138
Maart.	28.9	24.2	4	15	0.213
April.	31.5	24.6	4	12	0.182
Mei.	32.1	24.5	»	9	0.119
Junij.	32	22.8	2	6	0.076
Julij.	31	21	2	7	onbeduidend.
Augustus.	32	21.8	1	5	0.07
September.	31.2	23	2	5	onbeduidend.
Oktober.	32	23.8	1	8	0.106
November.	32	24	3	20	0.185
December.	30,4	24	1	11	0.083

Het grootste getal febres intermittentes kwam voor in de maand Junij; febres remittentes en hepatitides in November, en dijsenteriën in September en November.

De cholerageVallen zag men vooral in Mei, Julij en September Het heerschende ziektekarakter was katarrhaal of katarrhaal-bilieus, en bij langdurige droogte of hitte zag men soms het bilieuse meer voorheerschen, hetwelk in verband tot de lokale gesteldheid der plaats en de heerschende weersgesteldheid en thermometerstand als een natuurlijk gevolg is aan te nemen.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	1050	960	30	1 : 35
	Afrikanen.	2	1	1	1 : 2
	Inlanders.	1063	1007	18	1:59,05
Zeemagt	Europeanen.	10	9	1	1 : 10
	Inlanders.	17	17	»	»
Partik. zeevarenden.	Europeanen.	96	86	4	1 : 24
	Inlanders.	3	1	1	1 : 3
Partik. en ambten.	Europeanen.	71	49	8	1:8,875
	Inlanders.	16	11	2	1 : 8
Vrouwen. . . .	Europesche.	4	»	»	»
	Inlandsche.	1	1	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	2	2	»	»
	Inlandsche.	2	2	»	»
	Totaal.	2337	2146	65	1 : 35,9

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	9	9	»	
» biliosa.	27	25	1	
» intermittens.	249	238	2	
» » perniciosa.	56	48	4	
Plethora.	4	4	»	
Parotitis.	1	1	»	
Angina.	7	7	»	
Pleuritis.	12	10	»	
Pneumonia.	12	8	3	
Hepatitis.	52	48	1	
Enteritis.	3	2	1	
Dijsenteria.	103	81	16	
Epilepsia.	8	7	»	
Transportere.	543	488	28	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	543	488	28	
Delirium tremens.	6	5	1	
Morbi mentis.	26	8	1	
Asthma.	15	13	»	
Colica.	39	39	»	
Aphthae tropicae.	1	1	»	
Gastricismus.	48	46	1	
Status biliosus.	23	22	»	
Diarrhoea.	102	96	2	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	72	70	»	
» chronicus.	48	46	»	
Haemorrhoides.	21	21	»	
Scrophulosis.	4	3	1	
Phthisis pulmonalis.	43	28	6	
Hijdrops.	3	1	»	
Vitia cordis.	30	25	»	
Haemorrhagiae.	3	1	1	
Variolae.	1	1	»	
Morbilli.	3	3	»	
Scabies.	41	41	»	
Herpes.	32	28	»	
Sijphilis primaria.	160	154	»	
» secundaria.	48	44	»	
Vulnus.	50	47	»	
Contusio.	50	49	»	
Abscessus.	18	18	»	
Ulcus.	134	129	»	
Hernia.	30	30	»	
Hijdrocele.	1	1	»	
Luxatio.	6	6	»	
Fractura.	4	4	»	
Morbi oculorum.	250	240	»	
» auris.	24	22	»	
» varii externi.	151	139	1	
» » interni.	264	254	4	
Arthritis.	1	1	»	
Cholera.	34	15	19	
Febris catarrhalis.	7	6	»	
Totaal	2337	2146	65	

In het geheel werden in het hospitaal behandeld 2337 personen; hiervan zijn hersteld en geëvacueerd 2146 en overleden 65. Naar Oenarang werden geëvacueerd 70; naar Pelatoengan 57; voor de actieve dienst afgekeurd 175; totaal 302; zoodat herstelden 1844; zijnde aldus de verhouding van herstelden tot behandelden = 1 : 1,199; en die der overledenen tot de behandelden als 1:34 of circa 3 pCt.

Ofschoon het aantal zieken dit jaar eenigzins grooter was dan het vorige, is de sterfte nu echter veel kleiner geweest (in 1852 namelijk 4¼ pCt).

Febris biliosae werden bij eene doelmatige behandeling (evacuantia per os et per anum, lokale bloeddepleties, calom. c. chinin., acida) spoedig overwonnen. Slechts een geval eindigde doodelijk bij een van Onrust komend partikulier matroos, die reeds bij opname in het hospitaal in een' hevig febriclen toestand, met lokalisatie naar het hoofd, verkeerde; de tong was met een dik bruin beslag bedekt, er bestond pijnlijkheid in de linkerleverkwab, en kolijkaardige pijnen; het geheele ligchaam was bedekt met miliaria op eenen petechialen grond. De koorts duurde voort, op de kolijkpijnen volgde weldra braking van galaardige waterige stoffen, welke ook per anum werden uitgescheiden, terwijl deze laatste spoedig rood en daarna zwart werden en onwillekeurig afvloeiden; er ontstonden petechia en ecchijmoses, braking van roodbruine massae; de urine werd dissoluut, bloederig en weldra eindigde de ziekte onder hevige uitputting.

De behandeling bestond in de toediening van kalomel c. chinini, applicat. hirudin. ad caput et scrob. cordis, daarna chinine, minerale zuren, en chlore, zoowel inwendig als in wasschingen.

Bij de sektie vond men sterke vaatopvulling der hersenen en van het ruggemerg; het maagslijmvlies vol ecchijmosen, even als dat der dikke darmen, en de bolle oppervlakte der lever; de gal taai, dik en zwart; de milt van normale grootte en weefsel; de nieren met oppervlakkige ecchijmosen voorzien

en het slijmvlies des nierbekkens sterk met bloed overvuld en blaauw van kleur; een gedeelte der ureteres verkeerde in denzelfden toestand, de pisblaas normaal; zij bevatte echter bloederige urine.

Febris intermittens. — De intensiteit dezer ziekte was zeer uiteenloopende en vooral was dit onderscheid groot tusschen Europeanen en Inlanders. Terwijl bij de laatsten de aanvallen gewoonlijk zeer ligt waren en meestal met geringe katarrhale of gastrische affektien gepaard gingen, kwamen bij Europeanen verscheidene gevallen voor waarin de koortsaanvallen, hoewel duidelijk intermitterend, echter steeds antiponerend waren, en in remittens dreigden over te gaan. Veelal waren hiermede sterk bilieuse affektien verbonden, terwijl postvatting in lever en dikke darmen niet zeldzaam was. Gevoeligheid van den ruggegraat werd zelden waargenomen. De overgang in remittens werd drie malen waargenomen.

Chinine was het hoofdmiddel; soms kon men volstaan, en meer bepaaldelijk bij Inlanders, met tart. emet. of mur. ammoniae. Tot nakuur gaf men een koud aftreksel van quassia. Recidieven waren zeldzaam. Eenige gevallen van tijpisch opkomende neuralgiae nervi trigemini, werden in 3 à 4 dagen onder het gebruik van chinine met ijzer en morphium genezen.

Febris remittens. — Deze koortsen waren allen van eenen bilieusen aard en menigmaal met dijsenterie of hepatitis gepaard. Kalomel en chinine in groote giften en topische bloeddepleties, bragten het ziekte-proces gewoonlijk spoedig ten onder. In één geval bij een Europeesch partikulier matroos die van Batavia komende, reeds 14 dagen zonder hulp ziek had gelegen, nam de ziekte den tijpheusen vorm aan. Bij zijne opname bestonden hevige kongesties naar hersenen en ruggemerg, waartegen bloedige koppen langs nek en rug werden geappliceerd, benevens bloedzuigers aan de slapen en mostaardpappen aan de kuiten; het hoofd werd kaal geschoren en onder een drupbad geplaatst; inwendig gaf men chinine met kalomel en appliceerde prikkelende lavementen.

Ofschoon men gedurende deze behandeling eenige verbetering waarnam, was deze toch van korten duur en zag men weldra verschijnselen van stasis en exsudatie in de hersenen; inwrijvingen van ung. hijdrarg. op het hoofd, groote vesicatoria in den nek; chinine c. kalomel en kleine dosis digitalis werden benevens krachtige afleidingen op de onderste ledematen beproefd, doch konden den lijder niet redden.

Bij enkele lijders aan febris remittens duurde de rekonvalescentie lang, zij werden naar Oenarang geëvakueerd, van waar zij, aan den invloed van het klimaat overgelaten, spoedig krachtvol wederkeerden.

Febres perniciosae liepen op één na alle gelukkig af. Dit sterfgeval vond plaats bij een' Europeesch partikulier schepeling, die reeds spoedig na zijne opname overleed, en bij wien de sektie sterke hijperaemie der hersenen en hersenvliezen, en eene kopieuse uitzweeting van bloederig serum deed zien. De overige perniciosae vertoonden voor het meerendeel cholera verschijnselen in den aanval en kwamen in Augustus het meest voor. Zij werden gewoonlijk behandeld met chinine, kalomel en opium. In twee gevallen echter was de collapsus zoo hevig, dat men tot excitantia moest overgaan waartoe amm. liq. met aether sulphuricus met vrucht werd gebezigd.

Hepatitis. — Akute hepatitis werd het minst in Julij, het meest, echter minder intensief, in November geobserveerd, en kwam uitsluitend voor bij Europesche militairen. Kalomel, kwikinwrijvingen, topische bloedontlastingen werden gewoonlijk aangewend; werd de ziekte chronisch zoo gaf men rheum met extr. cicutae en deed inwrijvingen met ung. deutojoduret. hijdrarg. Bij neiging tot ettervorming heeft de inwendige toediening van acid. nitricum, wasschingen en voetbaden met aq. regia, goede diensten gedaan. Een geval liep doodelijk af; hier had zich reeds een absces gevormd.

Dijsenteria. — Deze was meestal erethisch, en de lokalisatiën zag men vooral in het coecum, S. romanum en rectum, terwijl bij postvatting in eenig ander gedeelte, de eerstge-

noemden toch ook steeds waren aangedaan. Uit eenige bilieuse diarrhoeën kwam later dijsenterie te voorschijn en leveraffektiën gingen dikwerf met deze ziekte gepaard. In Januarij en November zag men eenige dijsenteriën den tijpheusen vorm aannemen. Kosmische en tellurische invloeden mogen hier misschien in het spel zijn geweest, doch het is waarschijnlijk dat in de maand November ook het misbruik van sterken drank, bij reeds door dijsenterie aangetasten, een tweede vermogend moment geweest is.

De behandeling der dijsenterie was de gewone; kalomel met morphium, soms met chinine, topische bloedsontlastingen, inwrijvingen met kwikzalf, enz. De kalomel werd echter in het 1ste en 2de tijdperk in ééne groote gift, van 20—30 gr., toegediend en na voorafgegane bloedontlastingen gelukte het dikwerf het ziekteproces aldus ten onder te brengen. Veelal kwamen de lijders in een te ver gevorderd tijdperk onder behandeling om deze methode toe te passen; men diende dan de zoete kwik in kleine giften toe, ten einde hare konstitutioneele werking te bevorderen; vond afzetting en afstoting van het exsudaat plaats dan werden emollientia en narcotica met eene ligte zacht voedende dieët voorgeschreven, ten einde de cikatrisatie niet te storen, en zoo genazen de lijders gewoonlijk spoedig. Dieëtfouten in de hospitalen beletteden echter dikwerf de cikatrisatie zoodat enterohelkose nableef of recidieven van dijsenterie met versche lokalisatie werden opgewekt.

In ongunstiger verloopende gevallen, alwaar met de afstooting van het exsudaat haemorrhagische sedes volgden, werd eene andere behandeling gevolgd. Acetas plumbi en alumen met ipecacuanha en opium hebben in die gevallen de meeste dienst bewezen, succus catechu voldeed enkele malen, doch niet konstant; hierbij moet echter worden opgemerkt dat de gift der catechu niet hooger was dan 16—20 gr. daags (1). Bij

(1) Om van het gebruik der catechu bij zoogenaamde chronische dijsenterie — enterohelcosis — gunstige uitwerking te zien, moet men het middel niet in kleine giften maar wel in groote, bijv. van drie tot zes drachmen en meer daags toedienen. (Zie daaromtrent pag. 519 van de 6de Aflev. Jaarg. I van dit Tijdschrift). W.

een' lijder welke kort te voren aan febris remittens geleden had en met dijsenteria onder behandeling kwam, ontstond enterorrhagia, die aan gewone behandeling met acetas plumbi, alumen en minerale zuren weerstand biedende, door catechu c. opio et extr. ratanh. tot staan kwam.

Enkele lijders welke bij herhaling recidiveerden en zonder twijfel zouden bezweken zijn, werden in uiterst zwakken toestand, naar Oenarang getransporteerd van waar zij na weinige weken gezond en sterk terugkeerden (1). (Het klimaat te Oenarang toont zich in dergelijke gevallen bij uitstek gunstig).

Morbi mentis. — Hieromtrent zegt de heer VAN THIENEN, dat het zeer moeijelijk is, bepaalde *vormen* der ziekte op te geven; hunne menigvuldige wijzigingen en overgangen leverden daartoe bepaalde zwarigheden op.

De meestvoorgekomene vorm was de waanzinnigheid (monomania, mononoia) hierop volgde stompzinnigheid (amentia), waarvan enkelen tot den geringsten graad (stupiditas) andere tot de meer bepaalde stompzinnigheid (fatuitas) behoorden; dolzinnigheid (mania) kwam bij 2 lijders voor.

Een Afrikaan overleed in eenen toestand van fatuitas in vrij hoogen graad; deze ziekte was gevolgd op een' aanval van razernij; welke door het gebruik van eenig plantaardig vergift zoude zijn te weeg gebragt. Bij de sektie vond men de hersenen (met kleine hersenen) zwaar 2 pd. 6 onc. De emissaria santorini met dik celweefsel omkleed; in de ventriculi veel serum; de serosa verdikt en vergroeid, voornamelijk aan de onderzijde der middelste kwabben, aan de pons varolii en corpora pijramidalia, het bloed in de hersenvaten was dun en waterig; de dunne darmen met eene groote hoeveelheid ascarides lumbricoïdes opgevuld, en het lumen der dikke darmen kleiner dan dat der dunne. De gewone, dezen vorm eigene hardheid der hersenzelfstandigheid werd niet geobser-

(1) Een afzonderlijk rapport van Oenarang over de jaren 1853 en 1854, zal in de eerstvolgende nummers van het tijdschrift opgenomen worden.
W.

veerd; ook waren de gyri noch verminderd noch atrophisch; sterkere ontwikkeling van den nervus sijmpathicus werd evenmin gevonden.

Phthisis pulmonalis werd menigmaal waargenomen. 6 personen, benevens 3 welke met andere ziekten opgenomen werden, zijn er aan overleden terwijl er 16, 5 Europeanen, 6 Amboinezen en 5 Javanen mede werden afgekeurd. Veelal gingen hartziekten met deze ziekte gepaard. De verhouding evenwel der hartziekten tot de uitgebreidheid der tuberculose was zeer uiteenloopende. Weinig beteekenende of wel geene hartziekten werden bij zeer uitgebreide tuberculosis gevonden; terwijl omgekeerd zeer ontwikkelde hartziekten voorkwamen, bij lijders met geringe tuberculeuse infiltratie en waar toch de tuberculosis als primitieve ziekte moest aangenomen worden. Het bij den Inlander zeer geroemde middel tegen longtering, een boontje, in het oostelijk gedeelte van Java Prono djiwo genaamd, hetwelk geroosterd zijnde, voor $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{2}$ in emulsie wordt gebruikt, bleek van hoegenaamd geen nut te zijn. Het best bevindt men zich nog bij de toediening van oleum jecoris aselli, jodium, en kleine giften digitalis.

Vitia cordis werden menigvuldig behandeld; 8 Europesche personen werden er mede afgekeurd. Zij waren allen nog kort in Indië, (van 8 maanden tot $1\frac{1}{2}$ jaar).

Morbi oculorum leverden geene bijzonderheden, behalve een geval van ophthalmia blennorrhoïca dat reeds een dag na de opname door verlies van het linkeroog werd gevolgd, niettegenstaande eene krachtig ingestelde behandeling.

Cholera kwam 34 maal onder behandeling; één van deze was echter nog tot cholerine te brengen en verliep gunstig, toen de lijder een Amboinees, zich door verhanging van het leven beroofde. *Twee* lijders stierven aan tijphoïde op den 4den en 6den dag na de opname; 10 lijders stierven den dag zelve van de opname, 5 den volgenden dag en één den tweeden dag daarna.

De meest gevolgde behandelingswijze in de paralijtische ge-

vallen was, na voorafgaande aderlating, de toediening van excitantia waaronder ammonia liquida met aether sulphur, gepaard met prikkelende wrijvingen, sinapismi, het best voldeden enz. Bij het intreden der reaktie werd deze medikatie gestaakt, en chinine en kalomel verordend met bloedsontlastingen aan het hoofd.

De *Breuningsche* methode (ipecacuanha in groote dosis) is in een geval met slecht gevolg aangewend, niettegenstaande het juist een dier erethische gevallen was, welke meestal gelukkig kunnen overwonnen worden.

Staat der in het hospitaal te Samarang ingebragte lijken, en der patienten die zeer spoedig (hoogsten 3 dagen) na hunne opname overleden zijn, gedurende het jaar 1853.

No.	Natie	Graden.	Korpsen.	Diagnosis.	Ingekomen.	Overleden.	Verpleegd.	Dood ingebragt.
1	Eur.	gepens.	soldaat.	Pneumonia.	13 Maart.	13 Maart.	een	
2	id.	id.	id.	Haemoptijsis.	19 »	19 »	een	
3	id.	hofm.	part. m.	Feb. pernic.	21 April.	22 April.	1½	
4	id.	behoef-	tige.	Delir. trem.	24 »	26 »	twee	
5	Inl.	sapp.	sapp.	Cholera algid.	9 Mei.	9 Mei.	een	
6	Eur.	fuselier.	Garn. B.	id. id.	10 »	10 »	een	
7	id.	flank.	12 Bat.	id. id.	10 »	10 »	een	
8	id.	matr.	Z. M. kr.	id. id.	11 »	11 »	een	
9	Inl.	fuselier.	G. B.	id. id.	12 »	14 »	twee	
10	Eur.	kan. 2 k	Art.	id. cijanot.	15 Junij.	16 Junij.	1½	
11	Inl.	fuselier.	G. B.	Marasmus.	9 Julij.	9 Julij.	een	
12	id.	id.	id.	Chol. cijanot.	12 »	13 »	1½	
13	id.	id.	12 Bat.	id. id.	11 »	11 »	een	
14	Eur.	Sergt.	gepens.	id. id.	14 »	14 »	een	
15	id.	hoornbl	2 G. B.	id. id.	24 »	24 »	een	
16	Inl.	fuselier.	5 Bat.	Suffoc. e subm	4 Aug.	»	»	4 Augustus.
17	Amb.	zieken-	oppass.	Enteritis.	11 »	12 Aug.	1½	
18	Inl.	fuselier.	G. Bat.	Chol. algida.	23 Sept.	23 Sept.	½	
19	id.	id.	id.	id. id.	24 »	24 »	een	
20	Eur.	korpor.	12 Bat.	id. cijanot.	24 »	25 »	twee	
21	id.	Serg. M.	id.	id. id.	20 Okt.	22 Okt.	2½	
22	id.	kan. 1 k.	7 komp.	id. id.	9 Nov.	9 Nov.	een	
23	id.	gedeti-	neerde.	Marasmus.	17 »	»		17 Nov. op r[illegible] van Soeraba[illegible] herwaarts ov[illegible] leden.
24	Amb.	gepen.	Oudm. h	Apopl. e susp.	20 »	22 »	twee	
25	Eur.	behoef-	tige.	Chol. algida.	30 »	1 Dec.	twee	
26	id.	kan. 1 k.	gevang.		28 Dec.	»		28 Decem

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE SAMARANG.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.		Ki der
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.	Europesche.
Feb. interm. pern.	Feb. intermittens.	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»
Abscessus hepatis	Abscessus hepatis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enteritis.	Enteritis.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	18	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»
Amentia.	Amentia.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Marasmus.	Marasmus.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
	Transportere .	19	1	1	3	»	»	3	1	»	»	»

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

Hijperaemie van hersenen en ruggemerg 3. Cijsten in de plexus choroidei Vocht in de sinus tricornes 1. Tuberkels der longen 1. Adiposis cordis 2. chijmosis op de mucosa van den tractus intestinalis 1 en in de lever 1. ksgewijze ontsteking van den tractus intestinalis 3. Verzwering in het rectum Vergrooting der lever 1 en der milt 1. Verweeking van de zelfstandigheid r milt 1. Vetnieren 1.

Vena umbilicalis geoblitereerd 1. Vergrooting van de lever 1. Exsudaat op oppervlakte van den regter leverkwab absces in denzelfden 1. Maag klein, ne wanden verdikt, de benedenste regter longkwab met het middenrif vergroeid 1.

Het groote net weinig met de dunne darmen vergroeid 1, de laatste van iten zwartbruin en uitgezet, strictura in het ileum, verzwering juist boven zelve, de darmrokken aldaar grijs zwart, verweekt, bloedextravasaat op de milt.

Vergroeijing der pleurae, hijperaemia pulmonum 1, tuberkels in de longen in de glandulae bronchiales 1, hijpertrophie van het regter hart 1 atheroteus proces in de aorta 1, dura mater van het ruggemerg hijperaemisch 2 nzoo dura mater cerebri 3. Vocht in de ventriculi tricornes 2. Toename van or cerebro-spinalis 2. Hijperaemie der hersenen 1. Anaemie van derzelve Vergroeijing van omentum majus met dikke en dunne darmen 3. Verijing der darmen onderling 2. Dijsenterisch proces in de dikke darmen, het 1ste en 2de stadium 1 evenzoo in het 2de en 3de stadium 7 en in het stadium 6. Zweervorming, chronische, in het colon met beginnende likenvorming 3. Incarceratio eener darmkronkeling 1, Pleksgewijze hijperaes van maag en dunne darmen 5. Leverklein 1. Serosis hepatis 1. Lever oot 2. Milt klein 1. Milt vergroot 4, verweekt 1. Exsudaat in de glane meseraicae, 2. Leverabsces in de regterkwab 3 in de linker 1. Verte en overvulde galblaas 1. Fistula ani 1. 6 maal de sekties niet verrigt.

---

e hersenvliezen heen en weer onderling vergroeid, hijdrocephalus chronicus; klein broos, ascariden.

---

rmeerdering van het cerebrospinaal-vocht, aaneengroeijing der pleurae. serum in het pericardium: tuberculosis pulmonum, peritonaei, glandu- mesaraicarum, lienis, renum en glandularum nuchae, verharding der ls, etterholten in dezelve: enterohelcosis, tuberkels aan de galblaas.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.		Ki de
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.
	Per transport.	19	1	1	3	»	»	3	1	»	»	»
Tuberculosis.	Tuberculosis.	3	»	2	4	»	»	»	»	»	»	»
Combustio.	Combustio.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Cholera.	Cholera.	10	»	»	7	1	»	2	»	»	»	»
Mors violenta per suspensionem.	Cholera.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Pneumonia.	Pneumonia.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Haemoptijsis.	Haemoptijsis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Delirium tremens.	Delirium tremens.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
Irritatio spinalis.	Irritatio spinalis.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
Tijphus abdomin.	Tijphus abdomin.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Mijelitis.	Mijelitis.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	
	Totaal.	35	1	5	14	1	»	7	1	»	»	

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

Gedeeltelijke hijperaemie der medulla spinalis 1. Vermeerdering van het ebrospinaal-vocht 2, hijdrocephalus 1, cerebromalacia 1. Empijema der ter pleura 3. Vergroeijing der pleurae 3. Miliaartuberkels der longen 3. ophie der linkerlong 1, en der regter 1. Verdikking der pleura pulmo- is 1, cavernae der regterlong 4, in de linker 3, gedeeltelijke hepatisatie longen 1, hijdrops pericardii 1, chronische verdikking van coecum en colon cendens 1, stenosis coli 1, tuberculeuse zweren in het ileum 1, vergrooting glandulae meseraicae 1, evenzoo der milt 1, der lever 1, der linker erkwab 1, opspuiling der vasa haemorrhoidalia 1, 4 maal de sektie niet verrigt.

Bloed in het algemeen zeer vloeibaar, zonder stremsels. Verbranding in het 1e stad.

Algemeene bloedarmoede 3, bloed stroopachtig 3, hijperaemie der pia mater, sinus 8, der hersenen 4, der medulla spinalis 4. Wei in de ventriculi rales 4. Verweeking der hersenen 3. Adhaesiones der pleurae 7, hijperaemie longen 7, hijpertrophia cordis dextri 2, hijdropericardium 1. Hijperaemie maag 9. Rijstwaterachtig vocht in maag en darmen 5, bruinachtig ht 3, hijperaemie van de dunne darmen 6, pleksgewijze hijperaemie der ne darmen 3, anaemie van den tractus intestinalis 1, ontwikkeling van glandulae solitariae in het colon en de dunne darmen 9, hijperaemie van colon 6, zweren in hetzelve 1. Vergrooting der glandulae meseraicae 1, peraemie van het peritoneum 1, de milt vergroot 4, en verweekt 5, de lever groot 4, en verweekt 2, hijperaemisch 3, vetlever 1, hijperaemie der nieren en der pisblaas 4, de laatste zamengetrokken 6, 7 maal sektie niet verrigt.

Het tongbeen gebroken: hijperaemia tractus intestinalis externa en interna, eren in het colon, pisblaas gevuld.

Sektie niet verrigt.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem.

Banjoemaas.

Officier van gezondheid 3de klasse F. L. Rouder.

De weersgesteldheid, enz. leverde weinig bijzonders op.

In de maand November werden reeds 25 regendagen opgeteekend. In December daarentegen viel er nagenoeg geen regen. De genius epidemicus wordt als katarrhaal opgegeven.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ:	24	24	»	»
	Inland:	39	36	»	»
Vrouwen.	Europ:	1	1	»	»
	Totaal	64	61	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	15	15	»	
» » pernic.	1	1	»	
Parotitis.	1	1	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Pneumonia.	1	»	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Delirium tremens.	2	2	»	
Asthma.	4	4	»	
Gastricismus.	1	1	»	
Diarrhoea.	5	5	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
Transportere.	33	32	»	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	33	32	»	
Scabies.	1	1	»	
Syphilis primaria.	5	5	»	
Vulnus.	1	1	»	
Contusio.	2	2	»	
Ulcus.	9	8	»	
Morbi oculorum.	3	3	»	
» varii interni.	4	4	»	
» » externi.	6	5	»	
Totaal.	64	61	»	

De koortsen waren voor het grootste gedeelte quotidiaan, slechts bij uitzondering tertiaan. Zij verliepen zeer gunstig onder toediening van evacuantia, chinine c. kalomel s. tart. stibiat.

Overigens is niets meldingswaardigs alhier voorgevallen.

Djokjokarta.

Officier van gezondheid 2de klasse F. Cornet.

Omtrent de weersgesteldheid valt alleen op te merken dat de oostmousson laat intrad (2de helft van Mei), hetgeen ook met de westmousson het geval was (in het laatst der maand November).

Weerkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde thermometerstand in graden Fahrenteit.				Getal regendagen.	Bijzonderheden.
	's morgens 6 uren.	's morgens 9 uren.	's middags 2 uren.	's avonds 10 uren.		
Januarij.	75	81	88	80	22	Winden ZW.NW. verscheidene malen onwêer en storm.
Februarij.	75	81	88	81	21	Wind ZW. NW.
Maart.	75	82	87	81	15	» Z.ZW. een enkele keer onwêer
April.	75	83	88	82	18	W.NW waren de meest voorheerschende: overigens nog al variabel. Den 8sten 's nachts ½1 uur een vrij hevige, den 12den 's morgens 9 uur een minder hevige aardbeving.
Mei.	75	82	89	83	13	In de eerste dagen zeer variabel, later O.ZO.
Junij.	73	82	89	81	5	Wind O.ZO.
Julij.	73	82	89	80	2	» O.ZO. NO. nog al koele nachten.
Augustus.	73	82	91	80.5	1	» O.NO. idem.
September.	75	83	91.5	81.5	3	» ZO. NO.
Oktober.	76	83	91.5	82.5	2	» ZO variabel.
November.	75.5	83.5	91	82.5	8	» ZO, ZW. zware onweêrbuijen.
December.	74.5	82	89.5	81.5	14	» W.ZW. NW soms stormachtig.

Het ziektekarakter was doorgaans katarrhaal gastrisch met neiging tot het bilieuse.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	510	473	7	1 : 72,85
	Inlanders.	247	235	4	1 : 61,75
Partik. en ambt. .	Europeanen.	11	6	5	1 : 2,2
	Inlanders.	12	11	1	1 : 12
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	29	28	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	2	2	»	»
	Totaal.	812	756	17	1 : 47,7

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris biliosa.	51	47	»
» intermittens.	185	172	»
» » perniciosa.	9	9	»
Pléthora.	10	10	»
Pleuritis.	3	3	»
Pneumonia.	1	»	1
Hepatitis.	32	30	1
Dysenteria.	45	32	7
Delirium tremens.	3	3	»
Asthma.	4	4	»
Colica.	23	23	»
Gastricismus.	27	26	»
Status biliosus.	19	19	»
Diarrhoea.	23	23	»
Rheumatismus acutus.	12	12	»
» chronicus.	6	5	»
Haemorrhoides.	15	15	»
Scrophulosis.	1	»	1
Phthisis pulmonalis.	3	»	1
Vitia cordis.	2	1	»
Scabies.	10	10	»
Herpes.	2	2	»
Syphilis primaria.	54	51	»
» secundaria.	6	6	»
Vulnus.	24	24	»
Contusio.	24	24	»
Abscessus.	20	20	»
Ulcus.	31	31	»
Fractura.	1	»	»
Morbi oculorum.	30	30	»
» auris.	3	3	»
» varii externi.	53	49	»
» » interni.	77	69	6
Cholera.	5	3	»
Totaal	812	736	17

Febres kwamen het meest onder behandeling, doorgaans met quotidiaan tijpus en erethisch karakter. Bij de meeste lijders waren verschijnselen van cerebro spinaal irritatie voorhanden. Vele koortsen daartegen gingen vergezeld van leveraffectien voor-

namelijk van den linkerkwab, welke zich door eene onaangename drukking in het epigastricum, bilieus beslagen tong en trage stoelontlasting kenmerkten. Sulphas chinini gewoonlijk in verband met rheum was het hoofdmiddel. Recidieven waren niet zeldzaam en werden gewoonlijk door het gebruik van pulv. cort. peruv. cum martialibus, gedurende meerdere dagen toegediend, volkomen genezen.

Het getal der aan febris perniciosa behandelden was gering: zij was of van cholera sijmptomen of van pneumonische toevallen vergezeld. Bilieuse koortsen kwamen ten getale van 51 voor, en wel het geheele jaar door, behalve in de maand December. Zij genazen allen onder het gebruik van chinin. c. kalomel et rheo, hirudines etc.

Hepatitides kwamen met uitzondering van December, in elke maand van het jaar voor. Zij herstelden allen, behalve een geval bij een afgeleefd voorwerp met pneumo-hepatitis.

De meeste waren oppervlakkig en werden gewoonlijk door applikatie van hirudines ad hijpochondrium dextr. et anum, potio laxans, eenige greinen kalomel c. rheo, revulsiva etc. tot genezing gebragt. Slechts in een paar gevallen was bij eene intensieve parenchijmateuse inflammatie eene aderlating noodig.

Dijsenteriën eindigden meermaal ongelukkig, en wel vooral door het te laat onder behandeling komen der lijders. Bij bepaalde neiging tot recidieven werden de reconvalescenten naar Oenarang gezonden ter verkrijging eener grondige genezing. De succus catechu c. morphio werd eenige malen bij chronische vormen met succes gebezigd.

Sijphilis kwam minder voor dan de vorige jaren, welligt het gevolg der geneeskundige visitatien over de publieke vrouwen. Meestal waren het ulcera, met of zonder bubonen, die men onder behandeling kreeg; urethritides waren zeldzaam.

Cholera asiatica, in 5 gevallen waargenomen, herstelde telkens; 3 zijn reeds genezen en 2 reconvalescent. Koude begietingen in een laauw bad, en de toediening van camphora c. opio, waren de middelen welke de beide laatsten, die reeds in het stadium cijanoticum verkeerden, mogten redden.

RESULTAAT

DER

¡EDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE DJOKDJÓKARTA.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Partikulieren.		Vrouwen.		Kinderen	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Pneumo hepatitis.	Pneumo hepatitis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	5	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Marasmus.	Marasmus.	1	»	»	1	»	»	1	1	»	»	»	»
Apoplexia.	Apoplexia.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Phthisis tuberculosa.	Phthisis tubercul.	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Pneumonia.	Pneumonia.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Pericarditis.	Pericarditis.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal.	9	»	»	4	»	»	3	1	»	»	»	»

ATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

Pleuritisch exsudaat op de benedenste kwab der regter long, de zelf-
digheid gehepatiseerd, in de overige lobi eenige tuberkels. Hijperaemie der
nchien. Hijperaemie met abscesvorming in de regter leverkwab. Het groote
hijperaemisch. Milt klein. Pancreas vergroot; hijperaemie der nieren. Pleks-
vijze hijperaemie van de mucosa der darmen.

Anaemie der hersenen 2. Vocht toename in de ventriculi tricornes 1. Adhae-
der pleurae 2. Hijpertrophie van het hart 1. Tuberculose der longen 2,
rganiseerd exsudaat in de buikholte 2. Omentum verdikt 5. Pleksgewijze
eraemie van maag en dunne darmen 3. Vergrooting der Peijersche klieren
Dijsenterisch proces in het 4de stadium 5. Likteekenvorming van vroegere
eren in het colon 1. Verdikking der darmrokken van hetzelve 3. Ver-
oting der lever 4, en der milt 2, der glandulae meseraicae 2. Vetlever 2.
peraemie der nieren 4. 2 maal de sektie niet verrigt.

Sektie niet verrigt.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem.

Gombong.

Officier van gezondheid 2de klasse J. H. A. B. Sonnemann Rebentisch.

Maanden.	Laagste temperatuur.	Hoogste temperatuur.	Gemiddelde temperatuur.	Dagelijksch temperatuur verschil.	Voorheerschende windrigting.	Getal regendagen.	Getal donderbuijen.	Bedekking van den hemel met wolken.
Januarij.	75°	90°	82°	12	NW.	25	11	0.5
Februarij.	75	90	82	11	NW.	18	9	0.5
Maart.	75	91½	81½	10½	W.	22	10	0.5
April.	76	91	82½	10	ZW.	16	8	0.4
Mei.	75	92	82½	12	ZO.	12	7	0.3
Junij.	75	91	81½	11	ZO.	10	5	0.3
Julij.	70	93	83	13	ZO.	4	4	0.1
Augustus.	70	89	82	12	ZO.	3	3	0.1
September.	70	90	82	11½	ZO.	2	2	0.1
October.	73	91	82	12	ZO.	4	3	0.1
November.	74	91	82	11	ZW.	15	10	0.4
December.	75	88	81½	10½	ZW.	24	11	0.5

De weêrsgesteldheid gedurende dit jaar was in alle opzigten gunstig te noemen.

Gedurende den oostmousson vielen van tijd tot tijd verkwikkende regens die de warmte verminderden. De genius epidemicus wordt in den oostmousson als katarrhaal opgegeven, terwijl in het begin en het einde des jaars de ziekten eenen bilieusen aard toonden.

Leverontstekingen, dijsenteriën, gallige diarrhoeën, febris biliosa, waren het menigvuldigst in de regenmaanden. Over het algemeen echter hadden zelfs de gevaarlijkste ziektevormen een goedaardig karakter.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ.	388	371	2	1 : 194
	Afrik.	50	44	2	1 : 25
	Inland.	4	4	»	»
Partik. en ambt.	Europ.	16	14	2	1 : 8
	Inland.	40	32	1	1 : 40
Vrouwen.	Europ.	10	10	»	»
	Inland.	174	163	2	1 : 87
Kinderen.	Europ.	30	29	1	1 : 30
	Inland.	92	92	»	»
	Totaal	804	759	10	1 : 80.4

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden
Febris gastrica.	13	13	»
» biliosa.	32	30	1
» intermittens.	42	42	»
Tÿphus.	1	»	1
Angina.	10	10	»
Pleuritis.	15	15	»
Pneumonia.	8	7	1
Hepatitis.	13	11	»
Enteritis.	7	6	»
Dijsenteria.	16	16	»
Epilepsia.	1	»	»
Delirium tremens.	8	8	»
Morbi mentis.	1	1	»
Asthma.	1	1	»
Transportere.	168	160	3

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	168	160	3
Colica.	3	3	»
Gastricismus.	54	54	»
Status biliosus.	26	26	»
Diarrhoea.	48	48	»
Helminthiasis.	19	19	»
Rheumatismus acutus.	6	5	»
» chronicus.	20	20	»
Haemorrhoides.	3	3	»
Phthisis pulmonalis.	5	1	2
Scorbutus.	1	1	»
Vitia cordis.	3	2	»
Haemorrhagiae.	6	6	»
Variolae.	2	2	»
Scabies.	9	9	»
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	114	107	»
» secundaria.	16	12	1
Vulnus.	18	17	»
Contusio.	29	29	»
Abcessus.	43	41	»
Ulcus.	58	49	»
Hernia.	2	2	»
Hijdrocele.	2	2	»
Luxatio.	3	3	»
Fractura.	1	1	»
Morbi oculorum.	39	37	»
» auris.	5	5	»
» varii externi.	42	40	»
» » interni.	56	54	2
Mors violenta.	2	»	2
Totaal	804	759	10

Omtrent de voorgekomene *koortsen* valt niets bijzonders te zeggen; de aan intermittens lijdenden waren meestal personen die deze ziekte van andere plaatsen hadden medegebragt.

Hepatitis. — De gevallen hiervan zijn allen onder het gebruik van kalomel, rheum, supertartr. potassae en ruime applikatie van hirudines ad anum genezen. Hierbij wordt aangemerkt, dat de kalomel nooit tot intredende salivatie gegeven werd.

De 16 gevallen van *dijsenterie*, welke meestal van chronischen aard waren, eindigden allen in herstelling.

Tegen acute volgde men de gewone behandeling kalomel usque ad salivat. ipecacuanh. c. mucilaginosis, hirudines ad anum en in latere stadia columbo, simaruba etc. Ook tegen de chronische wendde men met goed gevolg kino, ratanhia, catechu aan.

Sijphilis primaria kwam minder voor dan in het vorige jaar, en nog minder dan in 1851. Het getal der blennorrhoeae overtreft dat der ulcera slechts weinig. Onder de eerste kwam een geval voor bij een Europeschen fuselier, dat vermelding verdient: bij deze persoon, met eene gonorrhoea met matig inflammatoir karakter, pijnlijke pislozing en geringen slijmvloed, waartegen men slijmige dranken had gegeven, hield de gonorrhoea den derden dag plotselijk op, terwijl de linker testikel opzette en pijnlijk werd. Laxantia oleosa, bloedzuigers aan de binnenkant der dijën, inwrijving van ung. hijdrarg. in den omtrek, catapl. c. aq. goul., werden aangewend, zonder te kunnen beletten dat de zwelling de grootte eener vuist bereikte en er zich etter vormde. Door eene kleine lancetsteek ontlastte men eenige oncen goede etter; den volgenden dag had zich de opening door ulceratie een weinig vergroot en eene klomp van fijne witte draden (zaadbuisjes) doen voorvallen. Ook op eene tweede plek was nog vrijwillige doorbraak met voorvalling der zaadbuizen ingetreden. De olieachtige laxantia werden gerepeteerd, cataplasmata geappliceerd, en de etter voorzigtig uitgeperst, zonder de zaadbuizen aan te raken: volkomene genezing volgde na eene behandeling van 18 dagen. De voorge-

vallene zaadbuizen waren allengs in gangreen gevallen en hadden zich afgestooten. Na de genezing was de bal slechts nog half zoo groot als de regter. Bij urethritis werd overigens de sulphas cupri in solut. (gr. II—V ad unc. 1 aq.) met goed gevolg gebezigd, enz.

Tegen *constitutioneele sijphilis* werden de gewone behandelingswijzen ingesteld, vooral de cura Dzondii en het dec. sarsaparillae.

Een geval bij een' afrikaanschen flankeur verdient eene nadere beschrijving; patient kwam den 6den Maart met phagadenische sjankers in het hospitaal. Voor 4 jaren had hij insgelijks ulcera sijphilitica gehad, en waren deze door ozaena opgevolgd geworden, waarvan hij genas met nablijving van eene groote perforatie van het septum narium. Twee jaren later werd hij weder met ulcera sijphilitica behandeld, gelijktijdig met zijne vrouw, bij welke laatste de ziekte een allerhevigst karakter had, en met geheele verettering der labia majora, periostitis en necrosis van het voorhoofdsbeen gepaard ging. Ofschoon bij hem de zweren wederom het phagadenisch karakter bezaten, genazen zij toch spoedig. Dit geval is eene bijdrage te meer tegen het bestaan van de zoogenaamde sijphilisatie. Gaf de eens doorgestane konstitutioneele sijphilis veiligheid tegen eene nieuwe besmetting, of belette zij ten minste dat bij latere besmetting de zweren een phagadenisch of geïndureerd karakter aannamen, dan zouden de nieuwe sjankers bij dezen lijder niet als zoodanig hebben kunnen optreden.

De pilulae Dzondii werden hem onmiddelijk toegediend, benevens een dec. sarsapar. en de zweren met lapis infn. getoucheerd. Nadat de lijder 18 gr. sublimaat verbruikt had, dus wederom tot 24 pillen was geklommen, stelden zich sporen van salivatie in, en het middel werd uitgesteld. De genezing der zweren was intusschen voltooid; alleen was er nog een naast het frenulum praeputii open. Acht dagen later nam deze op nieuw het phagadenisch karakter aan en er stelde

zich phlegmone van de voorste helft des penis in. Dec. Zittmanni, decto joduretum hijdrarg. en gepaste lokale behandeling, bleven zonder zigtbaren invloed op het ziekteproces en gelukte het eerst na een krachtig gebruik van joduret. potassii, verbonden met cauterisatie der zweer met acid. muriat. dil. hetzelve meester te worden. Het verlies van zelfstandigheid was groot, het geheele praeputium en een groot gedeelte der corpora cavernosa waren vernield, de zwakte des lijders was ten gevolge der krachtige behandeling beduidend. Hij kon dan ook eerst op den 31sten Oktober, eene fistuleuse opening der urethra digt achter de corona glandis overhoudende, het hospitaal verlaten.

Onder de voorgekomene *verwondingen* was de volgende belangrijk:

De Javaan P. circa 20 jaren oud, klein van gestalte, echter vrij sterk gespierd, had zich den 10den Junij des avonds na een geschil met zijne vrouw, eene krissteek in den buik toegebragt. Eerst den volgenden morgen werd de lijder aan den geneesheer ter behandeling gebragt, en vond deze bij hem eene dwarsloopende, 1 duim lange wond in de linea alba, 2 duimen beneden het processus xijphoïdeus 1 duim naar binnen van de linker valsche ribben. Door deze wond was een gedeelte van het omentum majus voorgevallen, dat eene oppervlakte van 3 □ rl. duimen had, veel vet, eene lijmphatische klier, en eene kleine, duidelijk pulserende slagader bevatte, en ten gevolge der sterk gevulde aderen eene donker blaauwe kleur had.

Het weefsel van dit netgedeelte was vast en vertoonde niet meer het vliesachtige aanzien van het normale net: belette cirkulatie des bloeds en reeds ingetreden exsudatie schenen de oorzaak hiervan te zijn. Het voorgevallen gedeelte was over het algemeen onpijnlijk, doch verwekte bij aanraking op enkele plaatsen pijn. De buik was alleen links van de wond een weinig gevoelig, niet opgezet; de perkussie gaf een normalen toon. De pols was kalm en krachtig, het sensorium

vrij; kenteekenen van inwendige verbloeding of incarceratie ontbraken, van tijd tot tijd nam men eene geringe hoestaanval waar. Ofschoon nu het voorgevallene gedeelte van het net sporen van ontsteking vertoonde, zoo werd toch de repositie beproefd. Direkte drukking, om het laatst voorgevallene het eerst terug te brengen, was vergeefs, even als een weinig verder uittrekken van het net, ten einde het los te maken, en daarna gemakkelijker te kunnen binnen brengen: hieruit bleek, dat zich reeds adhaesien tusschen het net en de wondranden hadden gevormd. Nu werd beproefd om de wond naar beneden te dilateren, doch daar het slechts gelukte om de holle sonde tusschen huid en fascia muscul. recti in te brengen, zag men ook hiervan af; geene gevaardreigende verschijnselen aanwezig zijnde liet men, naar den raad van Dupuijtrin, het voorgevallen net buiten de buikholte liggen, en bedekte het eenvoudig met in decoct althaeae gedoopte kompressen, terwijl inwendig eene emulsio oleosa toegediend en eene strenge dieët verordend werd. Op den 11den en 12den Junij trad koorts op, de buik was iets pijnlijker, het voorgevallen net met eene dunne laag etter bedekt; sedes ontbraken. Men diende kalomel en dec. althaeae toe; ook den 13den en 14den Junij was eene gelijke behandeling noodig. Den 16den klaagde de lijder over meerdere gevoeligheid in de miltstreek, weshalve hier 8 bloedzuigers werden geappliceerd. De koorts had nagelaten, de hoest daarentegen was heviger geworden. In- en uitwendig werd slechts dec. althaeae voortgebruikt.

In den nacht van den 19den op den 20sten moest patient sterk hoesten, waarbij eene hevige longbloeding intrad. Het ontlastte bloed was donkerrood en bedroeg meer dan een half pond. Aan de linker borsthelft, digt onder het sleutelbeen was de perkussietoon meer dof en hoorde men hier sterke ronchus mucosus, terwijl het hart en de groote bloedvaten geene abnormiteiten vertoonden.

Er scheen op deze plaats afzetting van tuberkels te bestaan

en de longenbloeding hierdoor en door de bij de horizontale ligging des lijders ontstane kongestien naar de borst te zijn veroorzaakt. De pols was uiterst klein en maakte 120 slagen in de minuut. Er werd acid. sulphur. in een slijmig mengsel inwendig gegeven. De ettering aan de oppervlakte van het voorgevallene net was zeer sterk en dit gedeelte reeds belangrijk verkleind.

Den 21sten Junij vertoonden zich sporen van salivatie, niettegenstaande lijder in 5 dagen slechts 20 gr. kalomel had gebruikt. De longbloeding stelde zich niet weder in, de pols werd langzamer en krachtiger. Met het gebruik van acid. sulphur. werd voortgegaan en tot mondspoeling inf. h. salviae c. borace.

Reeds in de eerst volgende dagen verdween de mondaandoening, en openbaarde zich eetlust, aan welke voorzigtig werd toegegeven; het voorgevallen net verkleinde zich door ettering meer en meer totdat zich eindelijk na 6 weken de wond sloot. Lijder zoude nu het hospitaal hebben kunnen verlaten, ware hij niet door eene gedurig toenemende hoest, met copieuse opgave van sputa gekweld geweest, waartegen eene antiphthisische behandeling werd ingesteld (gelat. lich. island. ol. jecor. aselli) met dat gevolg dat hij den 11den Oktober, volkomen in staat om zijne werkzaamheden te hervatten, het hospitaal verliet.

Eene radikale operatie van *hijdrokele* door excisie der tunica vaginalis gelukte volkomen.

Onder de *luxationes* wordt het volgende geval vermeld.

Kapitein K. 35 jaren oud, is een man van tengeren, zwakken ligchaamsbouw, heeft herhaaldelijk aan leverzickten en dijsenterie geleden, en in de 2de Balische expeditie een schot door het bovenste gedeelte der regterdij, en een schampschot aan het linker onderbeen gekregen. Voor acht jaren, van zijn paard vallende, kreeg hij eene ontwrichting van het regter opperarmbeen, in den schouder, welke zich later door soms zeer onbeduidende oorzaken meermalen herhaalde. De

laatste keer had zulks nu 3 jaren verleden plaats gehad. Dit jaar herhaalde het zich weder en wel voor de 6de keer, ten gevolge van eene zeer geringe oorzaak. Hij wilde zich namelijk in bed oprigten, en, den regterarm boven het hoofd onder een kussen hebbende liggen, eene draaijende beweging met zijn ligchaam maken. Het caput humeri was naar beneden en binnen, achter den musc: pectoralis major geweken. De herstelling geschiedde naar de methode van MOTHE, nadat vooraf de gewone (op verzoek van den lijder) zonder vrucht was beproefd. Als nakuur werden spiritueuse en aetherische wrijvingen van het deel aangewend, en na 14 dagen behandeling was patient weder hersteld.

Onder de *oogziekten* kwamen enkele gonorrhoïsche voor. Deze genazen allen zonder nablijvende stoornissen, onder het inwendig gebruik van laxantia, aanwending van lapis in subst., appl. van hirudines en het indruppelen van sol. nitr. argent.

Een geval van *eclampsia* met doodelijken afloop bij eenen 8 dagen ouden zeer gezonden en sterk ontwikkelden Europeschen zuigeling was waarschijnlijk het gevolg van eene toespijs kloeak (noot), welke de moeder den vorigen dag gegeten had, hetgeen door inlanders als uiterst gevaarlijk voor zuigende kinderen gehouden wordt.

Cancer ventriculi werd waargenomen bij een' gepensioneerden Europeschen soldaat, die aan uitputting, ten gevolge van de onmogelijkheid om iets te gebruiken, overleed.

Bij het leven was de maagstreek pijnlijk en de opgezette pijlorus duidelijk te onderscheiden.

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE GOMBONG.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Partikulieren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.
Febris biliosa.	Febris biliosa.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Pneumonia.	Pneumonia.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Marasmus.	Sijphilis secund.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Phthisis pulmonalis.	Phthisis pulmon.	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Febris tijphosa.	Febris tijphosa.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Mors violenta.	Mors violenta.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal.	3	2	»	1	»	»	»	1	1	»

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

chttoename in de sinus tricornes cerebri. Veel pigment in de longen. esies der pleurae. Vergrooting der lever. Bloedrijkdom.

---

jperaemie der sinus durae matris, der hersenzelfstandigheid, en van het merg. Adhaesies der pleurae. Roode hepatisatie der regterlong. Versch itisch exsudaat in den linker pleurazak. Compressie der linkerlong. Cor um met kopieuse uitstorting van serum in het hartezakje.

---

schreven exsudaat tusschen pericranium en het been. De beenzelfstandig- hier verdund en broos met de dura mater vergroeid. Vele glandulae Pacchioni, ge hijperaemie der hersenvliezen en hersenen. Adhaesies der pleurae. rooting der lever. Cijsten in het linkerovarium. Pleksgewijze hijperaemie le mucosa der darmen.

---

rdikking der hersenvliezen 1. Vochttoename in de tricornes 2. Ontsteking luchtpijp 2. Verzwering. 2. Miliaartuberculosis der longen 2. Vomicae 2. eltelijke hepatisatie door tuberkels 1. Toename van liquor pericardii 2. fibrineus exsudaat op het hart 1. Atheromateus proces in de aorta 1. Hij- emie van het peritonaeum 1. Fibrineus exsudaat in de buikholte 1. Hijdro- exsudaat in dezelve 2. Verzwering in het ileum 1. Muskaatnootlever 1. rooting der milt.

---

e sektie.

---

n.

Kedongkebo.

Officier van gezondheid 2de klasse F. W. Dolge.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.			Regendagen.
	Hoogste	Laagste	Gemiddelde.	
Januarij.	81°	76°	75,5	20
Februarij.	83.5	76	79,5	15
Maart.	83	77	80	14
April.	84	81	82½	26
Mei.	83	81.6	82	21
Junij.	83	81.6	82,5	6
Julij.	81.5	78.6	80	2
Augustus.	81.6	78	80	2
September.	84.5	78	81	3
Oktober.	80.5	78	79	1
November.	82	78.5	80	7
December.	82.5	79	85	13

Aanmerk. In de maanden Februarij, Maart en April werden herhaaldelijk onweêrsbuijen waargenomen. De voorheerschende winden waren in den oostmousson de ZO., in den westmousson de ZW.

De vier eerste maanden des jaars waren bijzonder vochtig, de vijf volgende zeer droog, terwijl in de 3 laatste ook weinig regen viel.

Gedurende dit jaar kwamen er veel minder zieken voor, dan in de beide voorgaande, hetgeen ook voor de sterfgevallen geldt. De ziektegenius was gewoonlijk gastrisch; in den oostmousson echter, zag men bilieuse komplikatien, met neiging tot adijnamia en putrescentia en remitterenden tijpus.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	607	551	13	1 : 46,7
	Afrikanen.	66	61	1	1 : 66
	Inlanders.	32	30	»	»
Partik. en ambten.	Europeanen.	6	6	»	»
	Inlanders.	20	14	1	1 : 20
Vrouwen. . . .	Europesche.	1	»	1	»
	Inlandsche.	118	109	4	1 : 29,5
Kinderen. . . .	Europesche.	1	»	»	»
	Inlandsche.	1	»	»	»
	Totaal.	852	771	20	1 : 42.6

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» biliosa.	2	1	1	
» intermittens.	92	89	»	
» » perniciosa.	1	1	»	
Plethora.	2	2	»	
Parotitis.	4	4	»	
Angina.	1	1	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Pneumonia.	1	»	»	
Hepatitis.	7	6	»	
Enteritis.	1	»	»	
Dijsenteria.	37	21	9	
Apoplexia.	1	»	1	
Transportere.	151	127	11	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	151	127	11	
Delirium tremens.	2	1	»	
Morbi mentis.	1	1	»	
Asthma.	3	3	»	
Colica.	7	7	»	
Gastricismus.	45	45	»	
Status biliosus.	1	1	»	
Diarrhoea.	21	19	»	
Rheumatismus acutus.	12	11	»	
» chronicus.	4	4	»	
Haemorrhoides.	1	1	»	
Scrophulosis.	5	4	»	
Phthisis pulmonalis.	14	7	6	
Hijdrops.	1	1	»	
Vitia cordis.	2	1	»	
Haemorrhagiae.	1	1	»	
Variolae.	2	1	1	
Scabies.	2	2	»	
Herpes.	8	8	»	
Sijphilis primaria.	229	215	»	
» secundaria.	75	68	»	
Vulnus.	13	10	»	
Contusiones.	59	54	»	
Ulcera.	83	78	»	
Abscessus.	53	51	1	
Fistula.	2	1	»	
Hernia.	9	9	»	
Morbi oculorum.	35	32	»	
» auris.	5	4	»	
» varii externi.	14	13	»	
» » interni.	5	5	»	
Arthritis.	10	10	»	
Febris catarrhalis.	16	16	»	
Mors violenta.	1	»	1	
Totaal	852	771	20	

Febris intermittens kwam slechts 92 malen onder behandeling, terwijl in 1851,266 en in 1851,165 gevallen voor-

kwamen. Het grootste aantal koortslijders zag men bij den overgang van den droogen, in den regentijd. Gewoonlijk hadden zij den quotidiaan en tertiaan tijpus, slechts zelden den quartanen. De paroxijsmi hadden meestal in den voormiddag plaats; de duur der paroxijsmen was 4 —6—14 uren: kritische bezinksels in de urine na den paroxijsmus werden weinig gezien. De apijrexie was meestal zuiver, waaruit blijkt dat geene belangrijke stasis in een of ander orgaan was overgebleven: was dit niet het geval zoo vertoonden zich spoedig stoornissen in de verrigting van enkele organen, zooals de longen, maag en darmen, bijzonder den dikken darm. Deze vormen dikwerf als komplikatien aangezien zijn echter niets anders dan lokalisatien van het tijposenproces op het slijmvlies der verschillende organen.

Recidieven kwamen dikwijls voor, zoo ook miltzwellingen en leveraandoeningen.

Ter behandeling der koortsen werd steeds chinine gebezigd, in verband met plaatselijke bloeddepleties bij hijperaemien van enkele organen. Dikwijls heeft men opgemerkt dat na de toediening van chinine de volgende paroxijsmus veel heviger was, doch men konde alsdan bijna zeker zijn dat, ook zonder voortgezet gebruik van chinine, geen paroxijsmus meer zoude intreden.

Dijsenteria. — De heer Dolge in theorethische beschouwingen omtrent deze ziekte tredende, merkt aan, dat naar aanleiding van Rokitanskij's kroupeuse krasis, die van natuur reeds tot verweekingsprodukten geneigd is, het kwikzilver gekontraindiceerd is; evenwel maakt hij toch van het middel gebruik daar de ondervinding die stelling tegenspreekt. Verder verklaart de heer D., de meening voor geheel ongegrond, dat bij bestaande leverabscessen op het gebruik van kwikmiddelen geen saivatie volgen kan.

Sijphilis. — De behandeling der verschillende voorgekomene vormen week niet af van de gewone; bij bubonen werd een empl. cantharidum en opvolgend instrooijing van sublimaat steeds met goed gevolg aangewend.

Caries. — Bij een Inlandsch behoeftige bestond eene zweer welke het geheele onderbeen met uitzondering van het achterste gedeelte der kuit innam en met necrosis van tibia en fibula, waarvan reeds 3—4 duim in de lengte geheel ontbrak, gepaard ging.

De voet hing letterlijk te slingeren, en het kniegewricht zoowel als dat der dij was sterk gecontraheerd. Reeds voor 10 jaren was deze ziekte zonder bekende oorzaken ontstaan. Lijder werd in zeer uitgeputten staat in het hospitaal opgenomen, alwaar men hem, nadat hij weder bij krachten zal gekomen zijn, het been wil amputeren.

Een geval van *otorrhoea* berustende op caries partis petrosae et mastoïdeae ossis temporis sin. kwam voor bij een pupil. Verscheidene carieuse openingen bevonden zich op het pars mastoïdea en kan men van hieruit met eene sonde tot het binnenste oor doordringen; dat de nervus facialis bij zijnen doorgang door het foramen stijlomastoïdeum gedrukt werd, bleek uit de verlamming der linkerhelft van het aangezigt, en onvolkomen sluiting van orbicularis palpebrarum en oris dier zijde; ook stond de uvula eenigzins scheef; de hersenverrigtingen waren ongestoord, zoodat men mogt aannemen dat het pars petrosa op de basis cranii nog ongeschonden was. Het gehoor is aan de linkerzijde zoo goed als verdwenen.

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE KEDONG-KEBO.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.		Kin-deren	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Febris biliosa.	Febris intermitt.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	8	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Apoplexia sanguinea.	Apoplexia sanguin	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Phthisis tuberculosa.	Phthisis pulm.	2	1	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»
Coxarthrocace.	Coxarthrocace.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Variolae.	Variolae..	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Submersio.	Submersio.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal.	13	1	1	»	»	»	»	»	1	4	»	»

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

Hijperaemie der hersenen, weiachtig vocht in de boezems. Adhaesies der pleurae, hijperaemie van het colon, opzetting der Peijersche klieren.

Sereus vocht in de ventriculi tricornes 1. Adhaesies der pleurae 2. Veel pigment in de longen 1. Pleksgewijze hijperaemie van maag en dunne darmen 3. Dijsenterisch proces in het 2de en 3de stadium 4, in het 4de stadium 4. Hijperaemie van het peritonaeum 1. Vergrooting der lever 4. Vetlever 1. Vergrooting der milt 2. Verweeking derzelve 1. Hijperaemie der nieren 2. 2 maal de sektie niet verrigt.

Uitvloeijing van veneus bloed uit de geopende schedelholte. Sinus durae matris sterk gevuld; de hersenholten gedeeltelijk met veneus bloed gevuld. Hersenen week. Vergrooting der lever. Vergevorderde verweeking der milt. Hijperaemie der maag.

Weiachtig vocht in de sinus cerebri. Hijperaemie der mucosa der bronchiën 3. Adhaesies der pleurae 5. Miliaartuberkels 5. Grijze hepatisatie door tuberkelzelfstandigheid 1. Vomicae 3. Weiachtig vocht in het hartzakje 2. Vergrootte lever 3. Verweeking der lever 1. Eens de sektie niet verrigt.

De sektie niet verrigt.

Idem.

Idem.

Klatten:

Officier van gezondheid 3de klasse P. Pluijgers.

De weersgesteldheid leverde weinig bijzonderheden op. In de eerste zes maanden des jaars had men veel regen bij ZO. N. en NO. winden: hierop volgde eene aanhoudende droogte gedurende vijf maanden met ZZW. winden; zelfs in December viel er weinig regen.

Gedurende den droogen tijd, was het overdag zeer heet en daarentegen des nachts koel. De genius epidemicus wordt als katarrhaal opgegeven. De gezondheidstoestand van het garnizoen was naar wensch.

Overzigt der behandelden.

Lijders — Behoorende tot de	Lijders — van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . .	Europeanen.	187	177	1	1 : 187
	Inlanders.	2	2	»	»
Vrouwen.	Inlandsche.	14	14	»	»
Kinderen. . .	Inlandsche.	6	6	»	»
	Totaal.	209	199	1	1 : 209

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	6	6	»	
» intermittens.	69	68	»	
» » pernic.	1	»	1	
Plethora.	1	1	»	
Angina.	2	2	»	
Asthma.	2	2	»	
Colica.	2	2	»	
Transportere.	83	81	1	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	83	81	1	
Gastricismus.	15	15	»	
Status biliosus.	2	2	»	
Diarrhoea.	11	10	»	
Helminthiasis.	6	6	»	
Rheumatismus acutus.	12	12	»	
Herpes.	1	1	»	
Vulnus.	2	2	»	
Contusio.	1	1	»	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcus.	14	14	»	
Sijphilis primaria.	26	22	»	
Morbi oculorum.	6	4	»	
» varii externi.	15	14	»	
» » interni.	14	14	»	
Totaal	209	199	1	

Febris intermittens kwam met quotidiaan tijpus en goedaardig karakter voor. Zij week gewoonlijk zonder toediening van chinine, onder het gebruik van diaphoretica etc. Slechts in enkele gevallen was chinine noodig.

Overigens valt van hier niets bijzonders te vermelden.

Magelang.

Officier van gezondheid 2de klasse G. VOORSLUIJS VAN ELK.

De gezondheidstoestand was hier zeer goed; er kwamen geene andere dan slechts geringe ziekten, meestal van katarrhalen aard, voor.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt . . .	Europeanen.	28	28	»	»
	Inlanders.	92	90	»	»
Vrouwen.	Inlandsche.	2	2	»	»
Kinderen. .	Inlandsche.	2	2	»	»
	Totaal.	124	122	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	25	25	»	
» intermittens.	36	36	»	
Asthma.	2	2	»	
Gastricismus.	4	4	»	
Diarrhoea.	10	10	»	
Syphilis primaria.	2	2	»	
» secundaria.	2	2	»	
Contusio.	5	5	»	
Morbi oculorum.	5	5	»	
» varii externi.	18	18	»	
» » interni.	15	15	»	
Totaal.	124	122	»	

Ngawie.

Officier van gezondheid 2de klasse F. L. W. VOGLER.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde temperatuur.				Gemiddeld dagelijksch verschil.	Regendagen.
	's morgens 6 uur.	's morgens 9 uur.	's middags 2½ uur.	's avonds 10 uur.		
Januarij.	73	79	86	76	13	17
Februarij.	73	82	85	72	12	13
Maart.	73	81	86	74	13	10
April.	74	80	84	74	10	12
Junij.	82.03	85.25	87.86	84.8	6	14
Julij.	77.25	83.55	91.64	82.32	11	6
Augustus.	74	83.29	91.67	78.70	20	1
September.	75.88	83.36	97.26	82.70	22	3
Oktober.	77.80	87.80	98.74	84	21	15
November.	78.73	87.06	98	80.04	20	21
December.	76.19	85.90	94.03	79.94	18	13

Aanmerking. In de maand Mei werden geene weêrkundige. waarnemingen verrigt.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was naar wensch Omtrent de weêrsgesteldheid wordt opgemerkt, dat hier slechts weinig regen viel (hetgeen dan meestal bij onweersbuijen plaats had) waardoor de groote hitte, die over dag soms tot 96° F. steeg, slechts zeer weinig getemperd werd.

Verder wordt opgemerkt, dat niettegenstaande het fort door eene binnengracht is omgeven, waarin alle sekreten uitloopen en plantaardige en dierlijke stoffen onderling aan verrotting zijn prijs gegeven, en dikwerf gedurende dagen en weken er in het geheel geen water doorstroomt, het getal en het karakter der koortsen hier evenwel onbeduidend is,

terwijl buiten het fort allerlei vormen van koortsen aan de orde van den dag zijn.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	118	106	5	1 : 23,6
	Inlanders.	176	165	7	1 : 25,1
Partik. en ambt. .	Europeanen.	16	15	1	1 : 16
	Inlanders.	84	71	6	1 : 17
Vrouwen. . . .	Europesche.	2	2	»	»
	Inlandsche.	31	27	»	»
	Totaal.	427	386	19	1 : 22,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris biliosa.	1	1	»
» intermittens.	56	56	»
Angina.	1	1	»
Pleuritis.	8	5	1
Pneumonia.[1]	1	»	1
Hepatitis.	2	2	»
Dijsenteria.	26	12	10
Morbi mentis.	3	»	»
Asthma.	1	1	»
Colica.	9	9	»
Gastricismus.	2	2	»
Diarrhoea.	16	14	1
Rheumatismus acutus..	2	2	»
» chronicus.	3	2	»
Transportere.	131	107	13

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	151	107	13
Phthisis pulmonalis.	6	4	»
Hijdrops.	2	2	»
Variolae.	2	2	»
Scabies.	14	14	»
Herpes.	2	2	»
Sijphilis primaria.	96	91	»
» secundaria.	23	22	»
Vulnera.	19	16	»
Contusiones.	4	3	2
Abcessus.	6	6	»
Ulcera.	13	13	»
Herniae.	1	1	»
Luxationes.	1	1	»
Morbi oculorum.	11	11	»
» auris.	1	1	»
» varii externi.	55	54	»
» » interni.	37	36	1
Mors violenta.	3	»	3
Totaal	427	386	19

Febres intermittentes waren alle van zeer geringe intensiteit; vele genazen zonder chinine; zij werden zelfs bij aanwezigheid van gastrische verschijnselen meestal met kalomel, en rheum behandeld. De behandeling met chinine gaf echter eene meer spoedige genezing.

Dijsenteria leverde geene bijzonderheden; de patienten bleven langen tijd onder behandeling, hetgeen voor een deel aan de groote hitte in het hospitaal wordt toegeschreven. De behandeling bestond bij duidelijk bilieuse dijsenterien in de toediening van scrupeldoses kalomel, in minder hevige gevallen gaf men kalomel in refracta dosi (gr. II tot IV pro die) of alleen potio gummosa; al deze middelen werden gecombineerd met morphium, bloedontlastingen algemeene- of zitbaden, enz.

In sommige gevallen werden bij gangraeneuse sedes, waarbij het leven der lijders verloren scheen, adstringentia met goed gevolg aangewend; in andere daarentegen waren zij zonder nut, soms zelfs schadelijk.

Sijphilis Hieromtrent valt alleen op te merken, dat de injekties van lapis infernalis, tegen gonorrhoeae vervangen werden door die van acet plumbi (dr. 1 ad. unc I aq.), vooreerst omdat dit laatste middel eene spoedigere genezing bewerkt (gemiddeld 14 dagen) en ten andere omdat het meer oeconomisch is.

Een geval van secundaire sijphilis bij een Europeesch militair, die vroeger meermalen aan verschillende vormen van sijphilis had geleden verdient vermelding. Deze persoon kreeg toevallig eenige kleine wondjes aan het linker oor, welke spoedig in verzwering overgingen, en uitwendig met dec. althaeae werden behandeld. Na 2½ maand echter was het uitwendig oor vuurrood, verdikt, wanvormig, en met meerdere zweren bedekt, die zich tot in den meatus auditorius intern. uitstrekten zoodat deze bijna geheel gesloten was. De omtrek van het oor was hard, gespannen, opgezet, glinsterend. De pijn was ondragelijk, stekend, borend, kloppend; geen slaap; de mond kon naauwelijks een weinig geopend worden.

Het gevaar voor uitbreiding op de hersenen was groot, even zoo ook dat de lijder zonder die komplikatie dezen toestand niet langer zoude kunnen verduren.

Onmiddelijk werd de cura Zittmanni ingesteld met dat gevolg dat de ob- en subjektieve verschijnselen zeer spoedig weken en na 14 dagen alle verschijnselen verdwenen waren, behalve de zwelling van het uitwendige oor, dat nog eenige zweren vertoonde. Na applikatie van eene seton herstelde patient ook hiervan en werd ontslagen. Het oor had zijne normale gedaante herkregen. Zeven weken later echter werd patient weder met ozaena opgenomen. In het septum nasi bevond zich

een rond gat ter grootte eener erwt, en waren de neus-beenderen opgezet en pijnlijk.

De cura Zittmanni werd weder ingesteld en doorgemaakt, doch zonder de minste uitwerking. Het gat in het septum werd grooter en de zwelling en pijnlijkheid der neusbeenderen namen toe. De toediening van jodoret. potassii gedurende 5 dagen voortgezet, bragt geene verbetering aan, waarom men nogmaals eene cura Zittmanni instelde, en gedurende 8 dagen volhield; daar het ziekteproces evenwel steeds verergerde, verving men haar door de Dzondische kuur en had nu het genoegen stuiting der ziekte en dagelijks merkbare beterschap te zien. Patient behield genezen zijnde slechts een klein rond gaatje in het neus tusschenschot na.

RESULTAAT DER GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE NGAWIE, GEDURENDE HET JAAR 1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Partikulieren.		Vrouwen.		Kinderen	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Pneumonia.	Pneumonia.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	3	»	1	1	»	»	»	5	»	»	»	»
Hijdrops.	Oedema pedum.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Mors violenta.	Mors violenta.	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Cholera.	Cholera.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Empijema.	Empijma.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Phthisis pulmon.	Phthisis pulmon.	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal.	6	»	2	4	»	»	»	7	»	»	»	»

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ersch pleuritisch exsudaat. Regts grijze, links roode hepatisatie. Veel zwart nent in de longen. Cijsten in de nieren, waarvan eene niersteenen bevatte.

erdikking en troebelheid der arachnoïdea op de hoogte der groote hersen 2. Adhaesies der pleurae 1. Versche vergroeijing der longen met het midrif. Longen hijpostase 1. Emphijsema pulmonum 1. Hijpertrophia en dilatatio lis 1. Vochtvermeerdering in het pericardium 2. Peesvlak op het hart 2. htoename in de buikholte. Fibrineus exsudaat op het peritonaeum 1. Pleksijze opspuiting in de dunne darmen 2. Zweeren in dezelve. Dijsenterisch es in het 2de en 3de tijdperk 1, in het 4de tijdperk 3. Likteekens vroegere darmzweren 3. Verdikking der mucosa coli. Perforatie van het nkanaal 1. Lever en milt hijperaemisch 1. Milt vergroot 4, verweekt 1. Lever groot 2. Absces in dezelve. Ontsteking van het colon 1. 3 maal geene ie verrigt.

Hijdrops pericardii et pleurarum. Adhaesies der laatsten. Hijdrops ascites. Verdikg der mesenteriaalklieren. Vergrooting der lever, matige verweeking der milt.

ektie niet verrigt.

Idem.

Idem.

Idem.

Oenarang.

Officier van gezondheid 2de klasse A. ROSMAN.

Reeds in de laatste dagen van Februarij begon het weder, dat vooral in Januarij zeer buijig was, beter te worden en telde men in Maart meerdere schoone dagen, terwijl in April de oostmousson intrad. Tot medio Mei kwamen nu en dan nog eenige regenbuijen voor; sedert dit tijdstip echter tot ultimo Oktober kenmerkte dit jaar zich door buitengewone droogte, terwijl de warmte ongekend groot was. 83° à 84° Fh. was hier den geheelen goeden mousson door het hoogste punt, doch den 26sten, 27sten en 28sten Oktober bereikte de temperatuur eene hoogte van 93°; deze hitte duurde echter slechts van 1—3 ure des middags en werd altijd nog door koele bergwinden getemperd, waardoor zij minder drukkend was. De hoogste stand des thermometers was 93°, de laagste 67°.

Omtrent den invloed der weêrsgesteldheid op het meer of minder gunstige verloop der ziekten, durft de heer ROSMAN, wegens zijn kort verblijf te Oenarang, nog niets zekers zeggen. Nagenoeg alleen chronische ziekten kwamen onder behandeling: van geneesmiddelen werd slechts zelden gebruik gemaakt, en trachtte men alleen door eene behoorlijke dieët en gepasten leefregel de werking van het klimaat te ondersteunen.

Over het geheel werden behandeld 180 zieken, waarvan hersteld, gebeterd en geëvakueerd zijn 120, overleden 19, en onder behandeling bleven 41.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ.	167	110	17	1 : 9,82
	Inland.	10	7	2	1 : 5
Zeemagt.	Europ.	1	1	»	»
Partikulieren.	»	2	2	»	»
	Totaal	180	120	19	1 : 9,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	14	12	»	
» » pernic.	1	1	»	
Pneumonia.	4	3	»	
Hepatitis.	15	9	2	
Enteritis.	1	1	»	
Dijsenteria.	54	33	8	
Epilepsia.	2	1	»	
Aphthae tropicae.	2	»	2	
Diarrhoea.	14	7	5	
Rheumatismus acutus.	7	6	»	
Haemorrhoides.	3	2	»	
Scrophulosis.	7	2	1	
Phthisis pulmonalis.	4	3	1	
Hijdrops.	4	4	»	
Vitia cordis.	15	12	»	
Haemorrhagiae.	1	»	»	
Sijphilis secundaria.	2	2	»	
Morbi oculorum.	1	»	»	
» varii externi.	3	3	»	
» » interni.	26	19	»	
Totaal.	180	120	19	

Febris intermittens. Recente gevallen hebben zich niet voorgedaan, meestal kwamen menschen onder behandeling die lang en bij herhaling aan recidieven leden, ten gevolge waarvan de ligchaamszwakte soms tot eene verontrustende hoogte geklommen was. Bij de meesten was reeds meermalen chinine toegediend en of dat deze nu wel tijdelijk het koortsacces, maar niet de intermittens ziekte zelve had uitgedoofd, of dat het individu telkens zich aan eene nieuwe intoxicatie had blootgesteld, voor dergelijke lijders scheen het verblijf te Oenarang van specifiek nut: na eene maand verblijf alhier had de koortskleur, voor een frisch uiterlijk plaats gemaakt, en verbeterden de krachten dagelijks. Slechts dan wanneer reeds organische veranderingen hadden plaats gevonden, kon men de ziekte hier evenmin als elders genezen.

Dijsenteria. Ook hiervan kwam slechts de chronische vorm onder behandeling. Onder den invloed van het klimaat, en nu en dan toediening van $\frac{1}{4}$ gr. mur. morphii, herstelden de meesten. De grootste zorg moest echter voor den leefregel en de dieët gedragen worden, daar recidieven, bij geringe afwijkingen hierin, niet zeldzaam waren en de ziekte dan dikwijls den tijphcusen vorm aannam.

Twee gevallen van *aphthae tropicae* liepen doodelijk af.

Omtrent *diarrhoea* wordt gezegd, dat zij, wanneer ze afhankelijk was van atonie of van chronische stasis, goed genas, doch wanneer haar uitgebreide cicatrices in het darmkanaal ten gronde lagen, er niet veel aan te verbeteren viel. Bij enkele hardnekkige gevallen van deze laatste soort, werd de succus catechu tot $\frac{1}{2}$ onc daags met eenig succes gebezigd; van injekties met nitras argenti werd niets goeds gezien.

Haemorrhoides. De hier aan lijdenden werden wel is waar gedurende hun verblijf alhier beter, doch zoodra zij weder vertrokken waren, recidiveerden zij.

Tuberculosis. Aangezien het meestal personen waren, bij wie

deze ziekte hare produkten reeds in ruime mate had afgezet, was de genezing uit den aard der zaak moeijelijk, veelal gingen er hartziekten mede gepaard. Opmerkenswaardig is het, dat eenige lijders zich hier aangenamer gevoelden, vrijer en ruimer ademden, dan elders en hun uiterlijk beter werd, terwijl anderen volstrekt geene verandering in hunnen toestand bespeurden; sommigen daarentegen gevoelden zich minder wel dan op andere plaatsen. Van de toediening van acetas plumbi en tart. emet. zag men geene gunstige resultaten. Eene goede voeding, matige beweging, en vesicat. ad pectus, voldeden nog het best.

Gevallen van *hijdrops* werden wanneer zij van algemeene toestand afhingen veelal genezen; stonden ze echter met organische veranderingen in verband, dan was de van tijd tot tijd herhaalde punktie, de eenigste hulp die men verleenen kon.

Vitia cordis. Ofschoon lijders hieraan, zich te Oenarang wel gevoelden konden zij er toch van hunne ziekte niet genezen.

Paresis. Van 2 hiervan voorgekomene gevallen genas het eene, terwijl het andere aan het beteren is.

RESULTAAT DER GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITA TE OENARANG, GEDURENDE HET JAAR 1852.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.
Hepatophthisis.	Abscessus hepatis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria chronica.	Dijsenteria chron.	11	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Hijdrops.	Hijdrops.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tuberculosis.	Tuberculosis.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cirrhosis hepatis.	Cirrhosis hepatis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal.	17	»	»	2	»	»	»	»	»	»

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

gter long anaemisch, linker long hijperaemisch, lever vergroot en een absces ende, milt vergroot en verweekt.

---

aesion. pleurarum 5. Regterlong bloedrijk 5. Linkerlong bloedarm 4. erdering van vocht in het hartezakje 2. Hijdatiden aan het hart 3. itas cordis 1. Vomicae 1 en tuberkels in de longen 1. Hepatisatie ngen 1. Oedema pulmonum 1. Vocht in het cavum peritonaei 2. Verg van het peritonaeum 2. Mesenterium hijperaemisch 2. Slijmvlies der verdikt 4, dat der dunne darmen pleksgewijze hijperaemisch. Dijsentezweren in het colon 7. Verdikking der mucosa coli 7. Het colon mech 3. Verlies der mucosa coli 1. Hijperaemie der mucosa des slokdarms ter vergroot 1. Nootmuskaatlever 1. Lever gegranuleerd en klein 6. ie der milt 1. Milt vergroot 2. Nieren vergroot 2. Cijsten in dezelve 2. eriaal klieren hijperaemisch 2, vast 3, tuberkuleus 1. Pancreas vergroot 1, d 4. Verdikking der mucosa vericae urinariae 4. 4 maal de sektie niet verrigt.

---

groeijing der pleurae 1. Gedeeltelijke hepatisatie der longen 1. Oedema um 1. Tuberkulosis pulmonum 1. Hijdrops pericardii 1. Verweeking der larijngis 1. Ascites 1. Slijmvlies der maag verdikt 1, hijperaemisch 1. emie der dunne darmen 1. Hijperaemia coli 1. Zweren in het kolon 1, te verdikt 2, melanotisch 1. Likteekens in hetzelve 1. Lever atrophisch egranuleerd 1. Milt vergroot 1, klein en anaemisch 1. Nieren vergroot eraemisch 1. Pancreas klein en hard 1.

---

er long melanotisch, knobbels en chronisch oedema in dezelve. Adder pleurae, vomica in de linkerlong, lever vergroot, bloedrijk. Milt regter nier bloedrijk, bevat eenig niergruis. 1 maal sektie niet verrigt.

---

klein, vetrijk. Hijdrops ascites. Mesenterium vetrijk. Lever van normale gegranuleerd, anaemisch, haar weivlies overtreksel gemakkelijk los te Milt vergroot en bloedrijk.

Patjitan.

Officier van Gezondheid 3de klasse P. G. NAP.

De weêrsgesteldheid leverde weinig bijzonders. Alleen viel er gedurende den goeden mousson (in September en Oktober) nog al veel regen.

De genius epidemicus was katarrhaal soms met gastrische of bilieuse komplikatien.

Overzigt der behandelden.

Lijders: Behoorende tot de	Lijders: van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . .	Europeanen.	13	13	»	»
	Inlanders.	55	54	1	1 : 55
Vrouwen.	Inlandsche.	11	11	»	»
Kinderen. . .	Inlandsche.	9	9	»	»
	Totaal.	88	87	1	1 : 88

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	5	5	»	
» intermittens.	21	21	»	
Parotitis.	3	3	»	
Asthma.	3	3	»	
Gastricismus.	4	4	»	
Status biliosus.	2	2	»	
Diarrhoea.	1	1	»	
Transportere.	39	39	»	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	39	39	»	
Helminthiasis.	3	3	»	
Rheumatismus acutus.	3	3	»	
Scabies.	1	1	»	
Herpes.	4	4	»	
Sijphilis primaria.	3	3	»	
Vulnus.	5	4	1	
Contusio.	5	5	»	
Abscessus.	2	2	»	
Ulcus.	6	6	»	
Morbi oculorum.	12	12	»	
» varii externi.	5	5	»	
Totaal	88	87	1	

De *koortsen* hadden veelal een quotidiaan tijpus, verliepen goedaardig en werden doorgaans onder het gebruik van resolventia en laxantia genezen; soms evenwel moest chinine gegeven worden.

Sijphilis werd bij het garnizoen niet waargenomen.

Badetablissement Pelatoengan.

Officier van gezondheid 2de klusse C. C. W. Mandt.

Voor het eerst in tien jaren wisselden de moussons zich dit jaar geregeld af.

De eerste 6 maanden des jaars, waren aanhoudend regenachtig, en vertoonden zelfs na de kentering van den ZW. in de NO. passaat eenen voortdurend met wolken bedekten hemel. Het einde van Junij bragt groote verandering in de luchtsgesteldheid zich kenmerkende door onafgebroken helder en droog weder, dat tot het einde van November aanhield. Na dien tijd had men de onweders terug, die den westmousson vooraf gingen.

Weérkundige waarnemingen.

	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September	Oktober.	November.	December.
Stand van den droogen therm.	83	79	80	82	84	88	83	84	85	84	85	84
Stand van den natten therm.	74	72	72	73	70	72	64	63	67	70	74	78
Dagelijksch verschil in temp.	5	6	5	7	9	8	14	16	11	8	6	5
Betrekkelijke vochtigheid.	19.8	18.2	18.5	14.5	13.9	16.2	12.4	11.6	11.8	10.9	16.4	18.5
Windrigting.	WZW.	Z W	NW.	N.NO.	ONO.	O.	ONO.	ONO.	O.	O.	ONO.	N.NW.
Getal regendagen.	26	16	22	18	21	22	2	»	»	»	14	26
Getal donderbuijen.	11	19	9	10	4	5	»	»	»	»	11	21
Bedekking van den hemel met wolken.	9	9	8	8	9	9	»	»	»	»	7	9

Acute ziekten, waaruit de genius epidemicus zoude kunnen afgeleid worden, kwamen bijna niet voor.

De stationaire konstitutie verried zich alleen door ligte katarrhale en rheumatische aandoeningen in het vochtige tijdvak des jaars, terwijl in den droogen tijd (voornamelijk in Julij, Augustus, September en Oktober) menigvuldige tusschenpoozende koortsen (van een goedaardig karakter) onder de bevolking der omliggende landen werden geobserveerd, die onder toediening van eenige doses chinine bestreden zijn, zonder dat een enkel sterfgeval of langdurige naziekte werden waargenomen.

In de maand Mei tastten *morbilli*, die zich vooraf in de nabij liggende benedenlanden van Samarang en Pekalongan vertoond hadden, ook op het etablissement een aantal personen aan. Zij verliepen echter allergunstigst.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	90	64	2	1 : 45
	Inlanders.	22	13	2	1 : 11
Partikulieren . .	Europeanen.	8	4	»	»
	Inlanders.	1	1	»	»
Vrouwen	Inlandsche.	1	1	»	»
	Totaal.	122	83	4	1 : 30,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» intermittens.	2	2	»	
Pneumonia.	2	2	»	
Transportere.	5	5	»	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	5	5	»	
Hepatitis.	4	3	»	
Enteritis.	1	»	»	
Dijsenteria.	4	4	»	
Apoplexia.	4	4	»	
Asthma.	2	2	»	
Aphthae tropicae.	7	5	»	
Rheumatismus acutus.	4	4	»	
» chronicus.	8	6	»	
Haemorrhoides.	1	1	»	
Scrophulosis.	2	1	1	
Hijdrops.	2	2	»	
Vitia cordis.	1	1	»	
Variolae.	1	1	»	
Herpes.	12	3	1	
Sijphilis primaria.	3	3	»	
» secundaria.	38	22	2	
Vulnus.	1	1	»	
Ulcus.	6	4	»	
Fistula.	4	2	»	
Hijdrocele.	1	1	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	5	4	»	
» varii externi.	3	1	»	
Arthritis.	2	2	»	
Totaal	122	83	4	

Het resultaat der badkuur bij die lijders die haar geheel door maakten was als volgt: van 86 daarmede behandelden, herstelden er 72, overleden er 4, en zijn er 4 niets gebeterd.

Tot laatstgenoemden behoort een' Europeesch flankeur met contractura manuum ten gevolge van irritatio spinalis e causa traumatica. Hij was vroeger nimmer ziek geweest doch aan boord op zijne reis herwaarts bezig zijnde aan een touw te trekken, ontsnapte hem dit eensklaps met groote kracht, waardoor eene schudding in de spieren van handen en voor-

armen werd te weeg gebragt, welke door eenen aanhoudenden toestand van kramp werd opgevolgd, waarbij de flexoren het overwigt hadden en eene permanente contractuur der vingers van beide handen ontstond.

Febris intermittens kwam in een chronisch geval voor. Sedert 3 jaren leed patient aan, bij lange ongeregelde tusschenpozen, terugkeerende koorts, welke hij van Amboina had medegebragt; nog twee aanvallen werden alhier waargenomen, en hielden toen geheel op.

Eene *paresis*, bij een' Europeschen militair, was het gevolg van hijpertrophia hepatis, en verdween nadat de oorzaak had opgehouden.

Amaurosis was in een geval het gevolg van misbruik van kwik en werd door het gebruik der baden volkomen genezen.

Iritis gepaard met zoo hevige photophobie, dat de oogleden daardoor gedurende elf maanden in permanenten kramp verkeerden, is genezen, doch het gezigtsvermogen van den lijder, door eene geringe verduistering der cornea nog een weinig belemmerd. Een ander geval van iritis cum ulcer. corneae genas geheel.

Een geval van *aphthae tropicae*, bij een' gepensioneerden officier, die reeds 9 jaren daaraan leed, herstelde spoedig.

Een geval van *stenosis coli*, voor 9 jaren ontstaan, ten gevolge van beklemming van den buik tusschen een wagenrad in eene poort had sedert dien tijd, hardnekkige obstructien ten gevolge, en werden de faeces ter dikte van eene pijpensteel ontlast; terwijl patient hiermede onder behandeling was, ontwikkelde zich eene hevige dijsenterie, die gelukkig overwonnen werd, waar na de verschijnselen van de vroegere ziekte geheel waren verdwenen.

In drie gevallen van chronische *hepatitis* was de uitwerking van het mineraal water opvallend, ofschoon de ziekte zeer verouderd was, in een geval reeds 2 jaren had bestaan, en er reeds struktuurveranderingen bestonden, herstelden de lijders zonder de minste nablijvende stoornis.

Hijdrops universalis, welke reeds gedurende drie jaren bestaan had, genas binnen 2 maanden volkomen.

Rheumatismus chronicus. — Hieromtrent zegt de heer MANDT dat alle organische veranderingen welke chronische rheumatismus vergezellen en daarvan het gevolg zijn zich met analoge sijphilitische laten identificeren, en hij geneigd is aan te nemen dat zij het gevolg zijn eener sijphilitische dijskrasie, hetgeen bij eene naauwkeurige anamnesis en diagnosis steeds zal blijken.

Hij vindt het daarom zoo al niet direkt schadelijk dan ten minste geheel nutteloos om de lijders met epispastica en derivantia te kwellen, en vindt de meeste baat bij de aanwending van antisijphilitica.

Hijdrokele werd door de radikaal methode (exsicio) genezen.

Een testikel die door sarcoma ontaard was, en de grootte van eene mansvuist had, werd zoo volkomen tot resorptie gebragt dat van het ontaard orgaan slechts eene dunne fibreuse massa overbleef, terwijl de andere bal, die gezond was, niet alleen geen volumen vermindering onderging, maar zelfs in ontwikkeling toenam.

De heer MANDT merkt hieromtrent aan:

Gevallen van soortgelijken aard zullen het waarschijnlijk geweest zijn, die aanleiding gegeven hebben tot het sprookje dat het gebruik van jodium atrophie der ballen veroorzaakt. Het jodium oefent zijnen magtig resorberenden invloed alleen op heteroplasmen en nooit op normale weefsels uit, voor welke laatste het daarentegen een rijk voedsel is. De groote onwetendheid in de pharmakodijnamie die door de verkeerde, uitsluitend anatomisch pathologische rigting, der nieuwere geneeskunde onderhouden wordt, is zoo groot dat het vooroordeel tegen het jodium nog bijna algemeen is, en dat er eene blinde vooringenomenheid tegen dit middel bestaat, die zich van den meest absurden laster bedient.

Condijlomata. — Carbonas magnesiae wordt gezegd condijlomata acuminata (welke cauterisatie en zelfs het mes weêr-

stonden, en die door maanden lange toediening der meest heroïke geneesmiddelen niet tot genezing konden worden gebragt), binnen 14 dagen volkomen te herstellen.

Onder het gebruik van mineraalbaden genazen verder:

Eene algemeene induratie van den eikel en het praeputium, met vergrooting en misvorming gepaard gaande; tevens bestonden verschillende vormen van sijphiloïden. Verouderde *bubonen*, die sedert 7 jaren bestaan hadden.

Dolores osteocopi, tophi et exostoses, werden bijzonder goed genezen; daarentegen waren sijphilit. gewrichtsontstekingen zeer hardnekkig, ofschoon zij toch ook alle genazen.

Tertiaire sijphil. huidziekten verdwenen over het algemeen spoedig; rhagades der hand- en voetzolen echter, recidiveerden dikwerf.

Fistuleuse zweren der okselklieren, een komplete speekselfistel, pisfistels, uit sijphilitische oorzaken ontstaan, herstelden allen zonder plaatselijke behandeling; evenzoo werden de schijnbaar wanhopendste gevallen van beenverettering met betrekkelijke gemakkelijkheid tot genezing gebragt.

Rhijpia werd gemakkelijk genezen; pitijriasis eischte evenwel zeer veel tijd.

Fistula ani werd door de ligatuur tot genezing gebragt.

RESULTATEN DER GEDANE LJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL PELATOENGAN, GEDURENDE HET JAAR 1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Partikulieren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.
Febris hectica.	Spondijlarthrocace.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Morb. var. extern.	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal.	1	»	1	2	»	»	»	»	»	»

HOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

phia caudae equinae. Vernieling der ligchamen van alle buikwervelen, ing der sternaal insertie der 6de en 7de rib. Tuberkuleuse infiltratie der longen. 1 maal de sektie niet verrigt.

ie niet verrigt.

Salatiga.

Officier van gezondheid 1ste klasse D. M. Piller.

Weêrkundige waarnemingen.

	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September	Oktober.	November.	December.
Stand des thermometers.	74.5	74.5	73.5	74	74	75.2	75.5	75	75.4	77.4	74	74.5
Windrigting.	ZO.NO	ZO.Z.	ZO. ZW.	ZO.NO	ZO.NO	N.ZO. NO.	NO. ZZO.	NO. ZZW.	N.Z.	NO.ZO.	O.NO.	N.ZZO
Getal regendagen.	24	21	25	18	11	16	14	24	14	10	15	11
Getal donderbuijen.	16	18	19	15	8	9	8	7	5	5	13	12

De weêrsgesteldheid was dit jaar zeer variabel; soms waren de nachten vrij koud. De genius epidemicus was meestal katarrhaal, bilieus en rheumatisch.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ.	727	663	15	1 : 48,46
	Inland.	93	86	1	1 : 94
Vrouwen.	Europ.	2	1	1	1 : 2
Kinderen.	Inland.	16	14	1	1 : 16
	Totaal	838	764	18	1 : 46,55

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» biliosa.	10	10	»	
» intermittens.	47	46	»	
Tijphus.	1	»	1	
Angina.	12	10	»	
Pleuritis.	7	7	»	
Pneumonia.	2	1	1	
Hepatitis.	22	20	1	
Enteritis.	1	»	1	
Dijsenteria.	27	22	4	
Epilepsia.	3	3	»	
Delirium tremens.	2	2	»	
Colica.	15	14	»	
Transportere.	150	136	8	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	150	136	8	
Aphthae tropicae.	1	»	»	
Gastricismus.	7	7	»	
Status biliosus.	54	44	1	
Diarrhoea.	63	51	6	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	12	9	»	
» chronicus.	7	7	»	
Haemorrhoïdes.	16	16	»	
Scrophulosis.	3	2	»	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Scorbutus.	1	1	»	
Vitia cordis.	14	13	»	
Scabies.	3	3	»	
Herpes.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	123	120	»	
» secundaria.	27	26	»	
Vulnus.	29	26	1	
Contusio.	39	37	»	
Abscessus.	13	12	»	
Ulcus.	40	30	»	
Luxatio.	1	1	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	17	17	»	
» auris.	2	2	»	
» varii externi.	129	123	»	
» » interni.	82	78	1	
Arthritis.	1	»	»	
Totaal.	838	764	18	

Febris biliosa, werd behandeld met rheum, jalappa, kalomel en acid. muriaticum; bij enkelen, waar tijpheuse verschijnselen zich voordeden, liet men slechts koud water drinken, en wasschingen met azijn en kamfer spiritus doen.

Dijsenteria et diarrhoea biliosa werden met kalomel, narcotica en hirudines behandeld.

De vochtige koude nachten te Salatiga maken de genezing

van *chronische buikziekten*, hoogst moeijelijk.

Tijphus abdominalis kwam voor bij twee lijders, die met status biliosus onder behandeling kwamen. Zij werden behandeld met koude fomenta ad caput, wasschingen met koude azijn twee malen daags, het drinken van limonade met acid. muriaticum, of koud water met azijn en twee vesicatoria ad suras. Beide herstelden; zij lagen echter vooraf gedurende 14 dagen bewusteloos. Deze geneeswijze komt den heer PILLER de beste voor, daar zij de natuur der ziekte het minst tegenwerkt.

Sijphilis kwam minder voor dan in het vorige jaar, waarschijnlijk ten gevolge van de goede politie en de vrees voor straf. Overigens leverde de behandeling niets bijzonders. De Malapert Reijnaudsche methode ter behandeling van bubones leverde zeer goede resultaten: bij zwakke cachectische voorwerpen echter moet men er voorzigtig mede zijn, omdat bij hen dikwijls na het uitvallen der brandkorst, niet eene *zuivere*, maar eene vlakte ontstaat, die eene ichoreuse etter oplevert, en niet zelden gangraeneuse verzweringen ten gevolge heeft. Tegen contusiones et distorsiones werd met allergunstigst resultaat het ung mercuriale c. opio gebezigd (3 á 4 inwrijvingen daags onder volstrekte rust van het deel). Wanneer men deze methode 2 à 3, zelfs tot 24 uren na het ontstaan van het gebrek toepastte, was men zeker van eene spoedige genezing.

Eene *fractura maxillae inf.* herstelde onder aanwending van gutta percha spalken en doelmatig verband.

Eene *hijdrokele* genas door de punctie en opvolgende injektie met eene slappe oplossing van nitras argenti. Het extract. protowalie werd bij inlanders met vrucht tegen intermittens gebezigd.

RESULTAAT DER GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITA
TE SALATIGA, GEDURENDE HET JAAR 1852.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zeemagt.		Particulieren.		Vrouwen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Pleuropneumonia.	Pleuritis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Enteroperitonaeitis.	Enteritis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	8	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Tijphus biliosus.	Tijphus.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Phthisis pulmonum.	Tuberculosis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mors violenta.	Vulnus sclopetar.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hijdrocephalus acut.	Encephalitis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cholerine.	Cholerine.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Hepatitis chronicus.	Hepatitis chronic.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Totaal.	15	»	»	1	»	»	»	»	»	

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

haesie der pleurae, roode hepatisatie.

ontwikkeling bij het insnijden des buikwands. Het peritonaeum bedekt nog niet georganiseerd exsudaat; hier en daar hijperaemie. Gangraen van coecum en der lever. Milt verweekt.

aemie der hersenen 1. Injektie der arachnoidea spinae dorsi 1. Malacia e dorsalis. Hijdrocephalus ext. en internus 1. Hart vergroot 1. Vergroeijing leurae 3. Sereusvocht in de pleurazakken 1. Linker hart vergroot 1. chtig vocht in het pericardium 1. Knobbels in de longen. Hijdrops as- 1. Injektie van maag en dunne darmen 3. Zweervormingen in het colon rforatie van hetzelve 1. Gangraeneuse ontaarding der mucosa coli 2. kens van zweren in het colon 3. Anaemie der lever 1. Lever klein 1, ijk 2. Absces 1. Verharding 1. Vergrooting der galblaas 1. Bloedover- g der milt 2, met vergrooting 1. Vergrooting van het pancreas; 2de van Brightsche ziekte der nieren 1. Niergruis 1. 1 maal de sektie verrigt.

eraemie der hersenen en sinus venosi. Vergroeijing der pleurae. Hijpe- van maag en duodenum. Pleksgewijze hijperaemie in het colon. Lever ot en broos, evenzoo de milt. Bloedovervulling der nieren, verettering rotis. 1 maal de sektie niet verrigt.

roeijing der pleurae. Cavernae in de longen, vergezeld van veelvuldige ls, vergrooting der lever, infiltratie der mesenteriaal klieren.

ne darmen op twee plaatsen dwars door geschoten overigens vele kleine ten gevolge van hagel in de darmen, lever en milt.

e niet verrigt.

Idem.

Idem.

Soerakarta.

Officier van gezondheid 2de klasse P. A. W. A. Philippi.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde temperatuur (Fahr.)			Windrigting.	Regendagen.	Onweersdagen.
	's morgens 6 uren.	's middags 1½ uur.	's avonds 6 uren.			
Januarij.	75.7	83.4	77.3	W.ZW.	23	15
Februarij.	74.4	84.75	75.85	id.	23	3
Maart.	74.1	84.45	76.1	W.Z.	16	8
April.	73.83	85.63	75.73	id.	19	11
Mei.	74.2	85.55	75.2	ZW.ZZW	20	6
Junij.	74.83	86.1	76.1	id.	11	5
Julij.	74.67	86.55	76.61	Z.ZO.	7	»
Augustus.	75.61	92.03	83.2	id.	6	»
September.	76.26	90.5	82.63	id.	2	2
Oktober.	76.96	90.07	79.9	id.	6	7
November.	77.93	93.4	82.1	id.	8	4
December.	77.2	93.7	84.3	ZO.ZZW.	7	»

Het voorheerschende ziektekarakter was in het afgeloopen jaar katarrhaal en katarrhaal-gastrisch, slechts in de laatste drie maanden, bij buitengewone hitte en droogte, tot het bilieus gastrische overhellende.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	458	422	9	1 : 50,9
	Inlanders.	21	21	»	»
Partik. en ambten.	Europeanen.	4	4	»	. »
	Inlanders.	15	10	5	1 : 3
Vrouwen. . . .	Europesche.	2	2	»	»
	Inlandsche.	4	4	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	3	3	»	»
	Totaal.	507	466	14	1 : 36.2

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	16	15	1	
» intermittens.	20	20	»	
Tijphus.	3	3	»	
Angina.	4	4	»	
Pleuritis.	6	6	»	
Hepatitis.	3	3	»	
Dijsenteria.	3	1	1	
Apoplexia.	2	2	»	
Epilepsia.	1	1	»	
Delirium tremens.	6	5	1	
Morbi mentis.	5	5	»	
Asthma.	3	3	»	
Colica.	4	4	»	
Gastricismus.	38	38	»	
Status biliosus.	2	2	»	
Diarrhoea.	24	21	»	
Rheumatismus acutus.	20	17	»	
» chronicus.	1	1	»	
Transportere.	161	151	3	

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	161	151	3
Haemorrhoides.	3	2	»
Scrophulosis.	3	3	»
Phthisis pulmonalis.	7	4	3
Hijdrops.	4	4	»
Vitia cordis.	3	2	»
Variolae.	12	10	1
Morbilli.	1	1	»
Scabies.	9	9	»
Herpes.	3	3	»
Sijphilis primaria.	65	59	»
» secundaria.	12	12	»
Vulnera.	9	7	1
Contusiones.	17	16	»
Abscessus.	2	2	»
Ulcera.	60	54	»
Hernia.	5	5	»
Luxationes.	4	4	»
Morbi oculorum.	38	38	»
» auris.	1	1	»
» varii externi.	47	46	»
» » interni.	23	16	5
Cholera asiatica.	1	»	1
Febris catarrhalis.	17	17	»
Totaal	507	466	14

De *koortsen* genazen onder eene eenvoudige behandeling; slechts in enkele gevallen moest kalomel c. sulph. chinine, etc. toegediend worden.

Eenige gevallen van *morbi mentis* ontstonden ten gevolge van misbruik van sterken drank en verdienden gevolgelijk ook den naam van delirium potatorum chronicum, alhoewel noch opiaten. noch digitalis of tart. emet. en stortbaden, eenige verandering in de ziekte te weeg bragten. 2 lijders dezer soort, werden naar Samarang geëvacueerd.

Omtrent de *gonorrhoeën* wordt vermeld, dat de vele voor-

gekomene gevallen, het best genazen onder het gebruik van piper cubeb c. ol. cubeb.: injekties met nitr. argenti, acetas plumbi, sulphas zinci, alumen, enz. voldeden weinig.

Ulcera cruris, etc. genazen het gemakkelijkst onder aanwending van koude omslagen en toucheren met lapis infernalis.

Vulnera. — Hieronder kwamen 3 gevallen van schotwonden in de onderste ledematen, voor; 2 bij vrije inlanders, waarvan bij den eenen het been wegens belangrijke verbrijzeling der beenderen boven de knie geamputeerd werd, evenwel met dat ongelukkig gevolg dat patient kort na de operatie bezweek: bij den anderen bestond een' schotwond in de regter dij, die met belemmering in den gang herstelde; het derde geval, een' militair, die een schotwond in het linkerbeen kreeg, met verbrijzeling van de fibula, is nog onder behandeling; het wondkanaal heeft zich gesloten nadat eenige beenspliuters waren uitgestooten, doch is het gaan des lijders nog moeijelijk doordien vergroeijing van de kuitspieren hare werking belemmeren.

RESULTAAT DER GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL SOERAKARTA, GEDURENDE HET JAAR 1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Febris biliosa.	Gastritis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tuberculosis pulm.	Tuberculosis pulm	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Marasmus.	Marasmus.	»	»	1	3	»	»	»	»	»	»
Phlebitis.	Phlebitis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Delirium tremens.	Delirium tremens.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cholera.	Cholera.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vulnussclopetarium.	Vulnus sclopetar.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Variolae.	Variolae.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
	Totaal.	6	»	3	3	»	»	»	2	»	»

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

peraemia pulmonum. Adhaesies der pleurae. Vermeerdering van serum in ericardium. Vergrooting van hart en lever.
berkels der longen, vermeerdering van het liquor pericardii. Lever vergroot. aemia et ulcera coli.
haesies der pleura. Miliaartuberkels en vomicae der longen. Hijdrops pe-ii. Hijperaemie der en knobbelachtige verhevenheden in de lever. Ste-van het colon descendens. 2 maal de sektie niet verrigt.
ktie niet verrigt.
Idem.
Idem.
Idem.
Idem.
Idem.

Tjilatjap.

Officier van gezondheid 2de klasse F. W. Reif.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Stand van den thermometer. 's morgens 6 uur.	's morgens 9 uur.	's middags 2½ uur.	's avonds 10 uur.	Regendagen.	Heldere dagen.	Wind.
Januarij.	78°	82	86°	81	6	20	ZW.
Februarij.	79	83	88	82	3	20	ZW.
Maart.	76	81	85	80	9	16	ZW.
April.	76	81	86	80	8	21	ZW.ZO.
Mei.	75	82	85	80	8	18	id.
Junij.	77	81	89	82	8	17	ZO.ZW.
Julij.	78	83	89½	82	1	29	ZO.
Augustus.	79½	84	89½	82	10	16	ZO.
September.	76	83½	90	83	2	27	ZO.
Oktober.	76	81	88½	81	10	16	ZO.ZW.
November.	77	80	87	80	12	12	id.
December.	77	81	87	80	14	12	id.

Het geheele jaar door, werden groote afwisselingen in temperatuur waargenomen, waardoor katarrhale aandoeningen veelvuldig voorkwamen. Evenwel was de genius epidemicus doorgaans gastrisch of gastrisch bilieus.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . .	Europ.	73	65	2	1 : 36,5
	Inland.	268	244	7	1 : 38,28
Partik. zeevarenden.	Europ.	19	17	1	1 : 19
	Inland.	12	11	1	1 : 12
Partikul. ambt. . .	Europ.	2	2	»	»
	Inland.	115	90	18	1 : 6,38
Vrouwen. . . .	Europ.	4	4	»	»
	Inland.	96	87	2	1 : 48
Kinderen. . . .	Eurrop.	7	6	»	»
	Inland.	18	15	»	»
	Totaal	614	541	31	1 : 19,80

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	2	1	»
» biliosa.	1	1	»
» intermittens.	95	87	1
» » pernic.	3	2	1
Parotitis.	1	1	»
Angina.	4	4	»
Pleuritis.	9	7	2
Pneumonia.	1	»	1
Hepatitis.	5	5	»
Enteritis.	6	4	2
Dijsenteria.	20	15	3
Apoplexia.	1	»	1
Delirium tremens.	3	2	1
Asthma.	3	3	»
Transportere.	154	132	12

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	154	132	12
Gastricismus.	13	13	»
Diarrhoea.	20	15	4
Helminthiasis.	»	»	»
Rheumatismus acutus.	6	6	»
» chronicus.	15	14	»
Scrophulosis.	1	»	»
Hijdrops.	10	5	3
Morbilli.	2	2	»
Scabies.	39	37	2
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	56	53	»
» secundaria.	5	4	»
Vulnera.	10	8	»
Contusiones.	9	8	1
Abcessus.	9	9	»
Ulcera.	71	62	4
Fractura.	5	3	1
Morbi oculorum.	114	108	»
» varii externi.	32	28	»
» » interni.	35	27	3
Colica.	7	6	1
Totaal	614	541	31

Febres. — Deze hadden meestal een goedaardig karakter en genazen onder toediening van chinine. Bij Europeanen moest bij sterke bilieuse komplicatie kalomel tevens gegeven worden.

Met *febris intermittens perniciosa* werden behandeld 3 Europesche schepelingen.

Een daarvan leed aan febris interm. *cholerica.*

Deze persoon was reeds sedert 2 dagen aan boord ziek geweest, en had aldaar twee regelmatige paroxijsmen van intermittens doorgestaan. Den 3den dag van zijne ziekte werd hij in het hospitaal gebragt, nadat hij, kort voor zijne aankomst, het opkomen van een' nieuwen aanval gevoeld had.

Deze trad op met hevige buikpijnen, aanhoudende brakingen van dunne galachtige stoffen, ontelbare stoelgangen van dunne, waterige met slijm en bloed gemengde stoffen; patient was uiterst zwak, de huid koud en met koud zweet bedekt, de tong droog, de dorst onleschbaar, de ademhaling langzaam, de pols klein en onderdrukt; van tijd tot tijd kwamen hevige, krampachtige kuitpijnen op, en er bestond algemeene nerveuse depressie.

Dadelijk gaf men groote giften chinine verbonden met morphium, en deed fricties der huid, en vooral van die der kuiten, met tinct: camphor. et ol. terebinth. Tegen den avond hielden de brakingen en stoelontlastingen op, bedekte de huid zich met een warm zweet, de pols werd vrijer en voller, de ademhaling krachtiger, en de beterschap ging spoedig voort, zoodat patient geheel hersteld konde ontslagen worden.

Minder gelukkig was men in een ander geval van febris perniciosa comatosa, bij een der bovengenoemde schepelingen. De toediening van chinine met kalomel en moschus, applikatie van koude omslagen op het kaal geschoren hoofd, sinapismen aan armen, beenen, enz., konden niet beletten dat patient onder verschijnselen van hersendrukking bezweek.

De derde matroos met perniciosa herstelde.

Diarrhoëa chronica kwam dikwerf onder behandeling; zij was in vele gevallen het gevolg van geinvetereerde scabies, en eindigde meestal in marasmus en den dood des lijders. De natuur dezer diarrhoeën werd door de sektie niet opgehelderd.

Commotio. — Door een' val uit den mast, brak een Inlandsch matroos het regter dijbeen en den radius van den linkerarm, onder verschijnselen van commotio cerebri. Uitwendig werden prikkelende middelen aangewend, en aan het hoofd enkele hirudines geappliceerd; na eenige uren kwam geringe reaktie, doch spoedig vertoonden zich nu weder verschijnselen van hersendrukking, welke door eene venae sektio iets verminderden. Den volgenden dag, was het slikkingsvermogen eenigzins terug gekeerd, en gaf men inf. fl. arnicae c. aeth. sulph. alc.,

deed tevens eene tweede aderlating en appliceerde koude fomenten op het kaal geschoren hoofd. Na afwisselende verbetering en verergering van den toestand, overleed patient evenwel soporeus.

De sektie werd niet toegestaan.

Katarrhale oogontstekingen waren al in de maand April veelvuldig, en hebben sedert dien tijd aanhoudend geheerscht. Als conjunctivitis catarrhalis beginnende, ging de ziekte in enkele gevallen in keratitis over en vormde zich in 4 gevallen hijpopijon en staphijlomateuse ontaarding van den oogbol, met verlies van het gezigtsvermogen.

In het begin der ziekte werden instillatien van 1 gr. nitr. argenti op 1 unc. aq. gedaan, waarbij binnen 3—5 dagen genezing intrad.

Soms werden, in meer hevige gevallen, plaatselijke bloedontlastingen om het oog bewerkstelligd.

Bij keratitis werd krachtig antiphlogistisch-derivcrend gehandeld. Oppervlakkige zweertjes der cornea genazen door toucheren met sol. alum. crud. (gr. IV ad unc. 1 aq.).

Of hier bij de verspreiding der ziekte onder de militairen aan besmettelijkheid moet gedacht worden, durft referent niet beslissen. Wanneer men in aanmerking neemt dat 108 personen aan oogziekten leden en daarvan slechts 4 naziekten behielden, dan mag men het resultaat der behandeling niet ongunstig noemen.

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE TJILATJAP.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.		K d…
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	Inlandsche.	Europesche.
Dijsenteria.	Dijsenteria.	»	»	»	1	»	»	»	4	»	»	»
Apoplexia pulmon.	Ulcera.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Marasmus.	Morbi var. extern.	»	»	»	»	»	»	»	7	»	2	»
Commotio med. spin.	Comm. med. spin.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Enteritis.	Enteritis.	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»
Pleuritis.	Pleuritis.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Pneumonia.	Pneumonia.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Delirium tremens.	Delirium tremens.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ascites.	Ascites.	»	»	»	1	»	»	»	3	»	»	
Febris interm. pern.	Feb. interm. pern.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
Commotio cerebri.	Commotio cerebri.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	
Gastritis chronica.	Gastritis chronica.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Totaal.	2	»	»	7	»	»	1	19	»	2	

THOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

emie der hersenen 1. Vergroeijing der pleurae 1. Vochttoename in het
dium 1. Likteekenvorming in het colon 2. Opzetting van de mucosa coli 2.
l de sektie niet verrigt.

eraemie der vliezen 2, en zelfstandigheid der hersenen 1. Hijperaemie der
2. Apoplektische haarden in dezelve 2.

meene anaemie. 8 maal de sektie niet verrigt.

lerig weivocht in het cavum peritonaei. Pleksgewijze peritonaeitis en
in de linkernier.

sgewijze injektie van het peritonaeum 1. Ontsteking der mucosa van de
darmen 3. Gangraen derzelve 2. Hijperaemie der mucosa van de maag 2.
van ontsteking in het colon 1.

eraemie der hersenvliezen 1. Vochttoename der ventriculi tricornes 1,
emie der bronchien en trachea 1. Sereus-etterig exsudaat in de pleurae 2.
exsudaat op de longpleura, compressie der longen 1. Hijperaemie der
1. Hijpertrophie van milt en lever 1.

roeijing der pleurae. Roode hepatisatie, op sommige plaatsen in veretovergegaan.

eraemie der hersenvliezen, injektie van het slijmvlies der bronchien
gedeeltelijk hijperaemisch, lever groot, vermeerdering van vocht in de
entrikels.

in de ventriculi tricornes. Adhaesies der pleurae. Gedeeltelijk oedema
um, toename van het liquor pericardii veel vocht in de buikholte. Ver-
van lever en milt, de laatste verweekt. 3 maal de sektie niet verrigt.

ktie niet verrigt.

Idem.

Idem.

Willem I.

Officier van gezondheid 1ste klasse F. ENGELKEN.

Weerkundige Waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde barometerstand.	Gemiddelde barometerstand herleid tot 0°.	Gemiddelde drooge thermometerstand.	Gemiddelde natte thermometerstand.	Gemidd. dagelijksch temperatuurverschil.	Gemiddelde windrigting.	Gemidd. windsterkte geschat van 1 — 10.	Gemiddelde dampdrukking.	Gemiddelde betrekkelijke vochtigheid.	Maat van wolkenbed. geschat van 1 — 10.	Aantal regendagen.	Aantal uren regen.	Maat van de gevallene regen in Nederl. duim.	Aantal onweersbuijen
Januarij.	729.112	725.948	24.961	22.935	5.9	W. t. Z.	1.4	19.11	85	6.6	21	101½	55.7	14
Februarij.	728.846	725.504	24.665	22.774	5.5	Z.	1.0	19.20	86	6.6	22	78½	50	12
Maart.	728.925	725.844	25.716	23.000	4.0	Z. t. W.	1.5	19.65	82	5.0	16	58½	25.5	10
April.	729.587	726.559	25.819	25.516	4.6	N. t. W.	0.6	19.84	82	4.7	15	48½	22.8	12
Mei.	729.450	726.501	25.000	25.050	5.9	NO. t. N.	0.8	19.24	82	5.5	5	15	10.8	〃
Junij.	728.928	725.642	25.547	25.287	4.8	N. t. O.	0.8	19.67	85	4.0	10	17½	10.9	5
Julij.	721.787	725.717	25.656	25.565	4.8	N. NO.	0.9	19.82	84	4.5	2	3	2.2	〃
Augustus.	730.337	726.443	25.448	22.425	5.4	N. NW.	1.5	18.27	78	4.8	9	18	10.4	5
September.	729.967	726.750	25.259	22.126	6.1	N. NW.	1.2	17.87	77	5.8	6	14	6.0	4
October.	729.814	726.650	24.785	22.066	5.8	NW.	1.1	17.85	82	4.5	11	26	10.4	6
November.	730.058	〃	26.972	23.827	7.6	W. NW.	1.1	19.90	78	4.4	15	16½	11.5	16
December.	730.725	〃	26.280	23.559	7.1	W t N.	2.0	19.65	79	4.1	8	25½	17.0	5
Gemiddeld.	729.527	726.168	25.509	22.994	5.03	NW t W.	1.1	19.17	81	4.7	T. 136	411½	191.2	87

De weërsgesteldheid was dit jaar nog al gunstig. De meeste zieken kwamen voor in Januarij, Februarij en November, de minste in Mei, Augustus en September. De verhouding der zieken in de maand Februarij tot de sterkte van het garnizoen was 1:9; in September 1:13.

De grootste sterfte had plaats in Augustus 1:20,5 van de behandelden, en 1:231,00 van het garnizoen, de geringste sterfte in April 1:185 zieken en 1:1915, van het garnizoen.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	705	636	24	1: 29,4
	Inlanders.	1442	1372	19	1: 76
Partik. en ambt. .	Europeanen.	1	1	»	»
	Inlanders.	26	21	4	1: 65
Vrouwen. . . .	Europesche.	4	4	»	»
	Inlandsche.	142	126	6	1: 23,6
Kinderen. . . .	Europesche.	16	14	2	1: 8
	Inlandsche.	27	23	4	1: 6,25
	Totaal.	2363	2197	59	

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	17	12	»	
» biliosa.	37	36	1	
» intermittens.	801	786	6	
» » perniciosa.	5	2	1	
Tijphus.	2	»	2	
Encephalitis.	1	»	1	
Angina.	6	5	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Pneumonia.	4	3	1	
Hepatitis.	14	12	1	
Enteritis.	2	2	»	
Dijsenteria.	73	45	24	
Delirium tremens.	6	6	»	
Morbi mentis.	1	1	»	
Asthma.	9	9	»	
Colica.	9	9	»	
Gastricismus.	68	66	»	
Status biliosus.	14	14	»	
Diarrhoea.	84	78	1	
Helminthiasis.	2	1	»	
Rheumatismus acutus.	30	28	»	
» chronicus.	49	48	»	
Haemorrhoïdes.	3	3	»	
Scrophulosis.	3	3	»	
Phthisis pulmonalis.	6	»	6	
Scorbutus.	5	4	»	
Vitia cordis.	4	4	»	
Variolae.	1	»	1	
Morbilli.	4	4	»	
Scabies.	49	46	»	
Herpes.	9	9	»	
Sijphilis primaria.	261	232	»	
» secundaria.	51	43	»	
Vulnus.	48	44	3	
Contusio.	35	34	»	
Abscessus.	28	25	»	
Transportere.	1762	1615	48	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	1762	1615	48	
Ulcus.	93	83	»	
Fistula.	3	2	»	
Herniae.	5	5	»	
Fractura.	2	2	»	
Morbi oculorum.	158	151	»	
» auris.	6	6	»	
» varii externi.	169	166	»	
» » interni.	155	139	9	
Cholera.	9	7	2	
Febris catarrhalis.	21	21	»	
Totaal.	2383	2197	59	

De meeste intermitterende koortsen heerschten in de vier eerste maanden des jaars: in September, Oktober en November kwamen de meeste dijsenterien onder behandeling, en aan deze ziekte stierven de meeste lijders in de laatste 3 maanden des jaars.

Epidemien zijn niet voorgekomen: de ligging en het klimaat van Willem I echter schijnen zeer tot katharrhale ziekten te praedisponeren; longkatarrhen en die van de darmbuis, anginae, enz. zijn aan de orde van den dag, en tastten vooral nieuwelingen aan, die dan somtijds maanden lang daaraan lijden. Ook doet het katarrhale karakter zich nog kennen in gastrische bilieuse en tijpheuse koortsen, zoodat men het wel als aan deze plaats bijzonder eigen, endemisch, beschouwen kan.

Rheumen komen hier minder voor.

Wat de behandeling in het algemeen aangaat verdient opgemerkt te worden, dat uithoofde de plaats, door de in hare nabijheid liggende moerassen, vermoedelijk aan miasmen is blootgesteld, chinine, chloor, kalomel en andere middelen, aan welke men eene krachtige inwerking op de bloedcrasis toekent, zeer te pas komen, en waren de gunstige gevolgen dier aan-

wending dikwijls in het oog vallende; bij vele dijsenterien evenwel was elke behandelingswijze te vergeefs.

Febris intermittens, gastrica, biliosa hadden allen iets van het katarrhaal karakter. Ook dan wanneer geene duidelijke tusschenpoozen waargenomen werden, leerde de ondervinding, dat eene anti tijpische behandeling, nog de beste was. Waar evakuerende en resolverende middelen niet spoedig beterschap bewerkten, gaf men chinine, en steeds met goed succes. Overigens kan gezegd worden dat de koortsen dit jaar niet zeer kwaadaardig waren. Eenige weinige slechts waren hardnekkig en deze hadden den quartaan tijpus, of waren met phijsconia lienis zamengesteld, welke laatste nog al veelvuldig voorkwam, echter gewoonlijk onder het gebruik van chinine c. ferro genas. Meermalen werd ook de sol. Fowleri met goed gevolg tegen koorts gebezigd.

5 gevallen van febris perniciosa waren apoplektisch, slechts één lijder overleed er aan.

Angina tonsillaris et *faucium* heerscht hier nu en dan algemeen; chronische gevallen met verharding en verettering der amandelen komen daarom niet zelden voor, te meer daar de lijders verzuimen zich onder behandeling te stellen.

Dijsenteria. — Deze had meer een torpied dan erethisch karakter.

Het ontstaan van salivatie, ten gevolge van het kwikgebruik, was steeds een gunstig teeken. Bleef deze echter uit, en overtrok zich het tandvleesch met een diphtheritisch vlies, zoo was patient verloren.

Bij een torpied karakter en neiging tot overgang in het tijpheuse werden arnica, valeriana, aq. oxijmuriat,, enz. aangewend, ook kalomel zoowel in groote als in kleine doses, doch niets was in staat het ontbindingsproces tegen te gaan. De lijders kwamen dikwijls te laat onder behandeling en bevorderden alzoo hunnen ondergang.

In chronische gevallen, bewees de catechu in groote giften goede diensten.

Delirium tremens. — Chloroforme 5 glt. pro dosi a ½ u. herhaald, en 8—10 malen toegediend, had in 3 gevallen een goed, in één (met groot erethismus) slecht gevolg, zoodat morphium, opium; sinap. enz. moesten worden aangewend.

Asthma. — Het rooken van datura bladeren bij periodisch asthma dat bij inlanders het gevolg van amfioenschuiven was, bleef zonder gunstige uitwerking.

Rheumatismus chronicus was moeijelijk te genezen, vooral door de aanhoudende recidieven. De kuren met jodium, colchicum, baden, enz. bewerkten geene blijvende beterschap.

Phthisis pulmonalis eindigde in al de waargenomene gevallen doodelijk. De soms daarbij voorkomende belangrijke longbloedingen, werden steeds door chloorsodium, salpeter, minerale zuren, voetbaden, enz. tot staan gebragt. De behandeling der phthisis was de algemeen gebruikelijke (ol jecoris aselli. jodur. potass., lichen island., roborantia, enz.).

Scrophulosis was zeer moeijelijk te genezen. In een geval verkreeg men echter door het gebruik van jodur. potass. c. jodio volkomene beterschap. In nog een ander, waar tevens *hijdrops* bestond, werd de genezing verkregen door het gebruik van ijzerpraeparaten, verbonden met amara en zachte diuretica.

Haemorrhagia urethrae kwam 2 malen voor als verschijnsel van haemorrhoïdes aan den hals der blaas; koude zitbaden, omslagen en inspuitingen van koud water beletteden het bovenmatig bloeden.

Sijphilis.

Met primaire werden behandeld	279
„ secundaire „ „	52
Totaal	331.

Hiervan behoorden tot den 1sten vorm:

Gonorrhoea	98
Ulcera	129
Bubo	27

Epididijmitis	17
Condijlomata	8
tot den 2den vorm:	
Exanthemata	19
Dolores osteocopi et rheuma sijphilitica	21
Ulcera faucium	9
Ozaena	3

Aanmerk. Eenige dezer vormen kwamen gelijktijdig bij één lijder voor.

Tegen gonorrhoea bewezen inspuitingen van nitras argenti het meeste nut; sulphas cupri minder, mengsels van beide gaven zeer uiteenloopende resultaten.

Bij epididijmitis werkten drupbaden van koudwater zeer goed.

Bubones die niet tot verdeeling waren te brengen, werden door opstrooijen van sublimaat op de kunstmatig geexcorieerde gezwellen geopend.

De *secundaire* gevallen van sijphilis werden veelal door de cura Zittmanni behandeld, welke soms moest herhaald worden. Ook van jodium-kuren zag men goed effekt. Men gaf daags van 1—2 drachmen, allengs opklimmende, soms met bijvoeging van 1—2 gr. jodium.

Vulnera. — Onder deze waren de volgende van eenig belang. Eene doordringende buikwond, met prolapsus van een gedeelte van het omentum majus, welke eene jonge vrouw zich in ijlhoofdigheid had toegebragt, is genezen.

Hoofdwonden, waarvan enkele met gedeeltelijke doorklieving van het cranium, zijn zonder veel moeite, en tot nu toe zonder eenige nadeelige gevolgen zoowel bij Europeanen als Inlanders genezen. Bij een' Europeaan werden heele stukken der buiten lamel, die door een' stompen sabelhouw doorgekapt was, nekrotisch afgestooten.

Abscessus. — Hieronder waren er eenige van belang, zooals eene bijzonder uitgebreide verettering van het celweefsel tusschen de spieren der dij, bij een' Inlander, die met eene phlegmoneuse ontsteking onder behandeling gekomen was; hij genas langzaam.

Eene vrouw werd met phlegmasia alba opgenomen; het celweefsel tusschen de spieren der regterdij ging in verettering over, die het geheele lid innam, zoodat het dijbeen door den etter werd omspoeld. De bistourie moest vrij diep worden ingestoken om eene verbazend groote hoeveelheid dunne, grijsachtig gele etter te ontlasten, die met vlokken van in versterving overgegaan celweefsel gemengd en hoogst foetide was. Ondanks alle zorg en elk middel tot behoud der krachten, was de enorme holte niet tot sluiting te brengen; zij bleef even groot en spoedig vertoonde zich beneden de knie eene diep liggende phlegmoneuse ontsteking, die in abscesvorming overging. De vrouw werd nu spoedig pijaemisch, verviel in marasmus en stierf nadat zij nog een foetus van vijf maanden ter wereld had gebragt.

Morbi oculorum. — Van 7 purulente ophthalmien, eindigden 6 in genezing en één met verlies van het oog, na voorafgaande perforatio corneae.

Meerdere aan hemeralopia lijdende inlanders zijn onder behandeling gekomen, bij wie men objektief niet het minste konde waarnemen, zoodat men op de getuigenis van hunne onderofficieren en kameraden moest afgaan; niemand hunner heeft men als simulant kunnen ontmaskeren.

Cholera werd 9 keeren behandeld, 7 herstelden en 2 overleden, deze laatste waren uitgeputte sujetten. De behandeling bestond in de toediening van kreozot of ammon. liq. benevens de gewone uitwendige prikkels.

In de garnizoens-dienst, kwamen nog de volgende belangrijke gevallen van metrorrhagia voor.

Placenta praevia. — Eene jonge dame leed van af de 4de maand harer zwangerschap aan baarmoeder bloedingen van meer of minder belang, die telkens door absolute rust der patiente weder verdwenen. Zij was evenwel zeer onverschillig omtrent haren toestand en wilde niet naar goeden raad luisteren, tot dat eindelijk eene zoo ruime bloeding intrad dat zich verschijnselen van anaemia opdeden.

Het orificium uteri was zoo ver geopend dat de vingertop konde worden ingebragt en gekonstateerd dat de placenta voorlag. Onder de aanwending van koude omslagen op de binnenvlakte der dijën en den onderbuik werd een foetus van 6 maanden uitgestooten waarmede de bloeding eindigde en spoedige herstelling volgde.

Eene andere dame, volgens hare meening 3 maanden zwanger, kreeg zulke hevige bloedingen uit de baarmoeder dat soms in 24 uren 15 à 20 zamengevouwene handdoeken die voor de genitalien gelegd werden, met bloed waren doortrokken, en teekenen van anaemie werden waargenomen. Ofschoon niet opgemerkt, is het toch hoogst waarschijnlijk dat het embrijo, bijv. gedurende de defaecatie der vrouw, afgedreven is geworden. De baarmoedermond was hard op het aanvoelen en zoo wijd geopend, dat de vingertop konde indringen, terwijl soms bloedcoagula werden uitgestooten, die ter grootte van een eendenei, den vorm van den uterus vertoonden. Men legde koude omslagen op den buik, bragt koud water in de scheede en gaf inwendig minerale zuren, waardoor de bloeding verminderde, en soms gedurende verscheidene dagen geheel ophield. Nadat de vrouw bijkans eene maand absolute rust en passende dieët had gehouden stelde zich plotselings zonder bekende oorzaken de metrorrhagie weder hevig in; de uterus was voortdurend atonisch.

Inspuitingen van koud water, het gebruik van secale cornutum en chinine, zachte wrijvingen des onderbuiks met spiritus verergerden de zaak op eene verontrustende wijze, en eindelijk nadat de bloedingen 6 weken lang aangehouden hadden, werd men de ziekte meester door voortgezette koude fomentatie des onderbuiks, in verband met het gebruik van antiemetica, voornamelijk aq. laurocerasi en morphium. De vrouw heeft zeer langzaam hare krachten herkregen, en sedert telkens zeer ruime menses gehad.

Een dertigjarige, zeer corpulente, primipara, had een ab-

soluut te naauw bekken, bij een zeer groot kind, welks hoofd zoo vast in den ingang des bekkens stond, dat het onmogelijk was de forceps aan te leggen. Zulks gelukte echter den 4den dag nadat in dien tusschentijd secale corn. etc. vruchteloos waren aangewend. Het was echter onmogelijk het kind te doen geboren worden, waarom tot de excerebratie, door middel van het perforatorium werd overgegaan. Doch ook nu kon men door de tang, het zoo volumineuse hoofd niets verkleinen. Stompe haken werden zonder gevolg aangelegd. Eerst in den morgen van den 6den dag kon men, ondersteund door de ingetredene putrescentie van het kind, het verbrijzelde hoofd met de tang afhalen, waarna met zeer veel moeite de borst zich ontwikkelde, die in den as der conjugata moest zamengedrukt worden.

Eene vreesselijk stinkende sanies en eene dikke bloedstraal volgden het bijzonder groote kind, zoodat referent onmiddelijk zijne hand inbragt, en de placenta die in de nog zeer hoog staande uterus vastzat lospelde. De uterus trok zich evenwel volstrekt niet zamen: water en azijn moest ingespoten, koude omslagen om den buik aangewend en minerale zuren inwendig gegeven worden om de bloeding te doen verminderen, die daarna spoedig ophield.

Eenige uren later volgden verschijnselen van inwendige metrorrhagie; de uterus stond nog even hoog en scheen geheel gevuld met bloedcoagulum; alle verschijnselen van anaemie. De toestand der vrouw verergerde meer en meer, zij kreeg koorts, delirien, metritis, en stierf eindelijk den 6den dag na de verlossing, onder aanhoudend gillen en schreeuwen, aan puerperaal tijphus. De sektie is niet toegestaan.

Eene volbloedige, sterk gebouwde, primipara kreeg den 3den dag van haren barensarbeid secale cornutum, om de bijna ophoudende weeën, weder te doen herleven; dit gelukte, en het kind, hetwelk den tweeden dag nog teekenen van leven gegeven had, kwam wegens zijne bijzondere grootte en de zeldzaam harde schedelbeenderen, zeer moeijelijk, en met ver-

scheuring van het perinaeum der moeder, niettegenstaande zorgvuldige ondersteuning, dood ter wereld en werd opgevolgd door een vinger dikken bloedstraal. Men spoot azijn met water in den uterus waardoor de bloeding onmiddelijk verminderde, zoodat nu tot het afhalen der placenta die nog gedeeltelijk vastzat kon overgegaan worden, hetgeen wederom door eenen vreesselijken bloedstraal werd opgevolgd, welke echter door op nieuw inspuiten van azijn met water snel tot staan gebragt werd. Er vertoonden zich verschijnselen van anaemie. Men gaf minerale zuren inwendig, en deed omslagen van koud water op den buik. De uterus bleef nog eenigen tijd atonisch en pijnlijk. Inwrijvingen met brandewijn op den buik herstelden later den tonus en de in den beginne een weinig geprolabeerde uterus trad in zijne normale plaatsing terug. De lochiae zijn regelmatig verloopen, en 4 weken later was de vrouw, uitgezonderd de nog niet genezene wond in het perinaeum, zeer wel.

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE WILLEM I.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vrou-wen.	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Febris interm. pern.	Febris interm.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Hijdrops.	Febris interm.	»	»	»	4	»	»	1	1	»	»
Abscessus hepatis.	Hepatitis.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijsenteria.	Dijsenteria.	15	»	3	»	»	»	3	1	»	1
Marasmus.	Marasmus.	»	»	»	1	»	»	1	»	1	»
Tetanus.	Fluor albus.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Lithiasis.	Lithiasis.	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
	Transportere.	16	»	3	6	»	»	6	2	2	1

PATHOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

peremia cerebri. Anaemie der longen. Vermeerdering van vocht in het akje, vergrooting van het hart, der lever en milt, verweeking der laatste.

groeijing der pleurae 1. Empijema 1. Longen oedemateus 2. Anaemisch 1, tulcus 1, hijdropericardium 1. Likteekens van vroegere zweren in het 2. Hijperaemie der mucosa coli 1. Vergrooting der glandulae meseraicae 1. ergroot 1. Ascites 1. 4 maal de sektie niet verrigt.

phijsema pulmonum. Vergroeijing der pleurae 1 en der benedenste vlakte egter longkwab met het diaphragma 1. Hepatisatio rubra in deze kwab 1. eleuse ontaarding derzelve 1. Communikatie met eene etterholte in de 1. Caries van eenige ribben 1. Concentrische atrophie van hart. Etterig at in de buikholte 1. Vergroeijing der lever met het diaphragma 1. s in de lever 1. Galblaas sterk opgevuld 1. Vergrooting der milt 1 van ncreas 1. Verharding van het laatste 1. Vergrooting der gladulae mee 1.

groeijing de pleurae 3, hijperaemie der longen 1. Miliaartuberkels in de-1. Emphijsema pulmonum 2. Oedema pulmonum 1. Dilatatio cordis si-1. Hijpertrophia cordis excentrica dextri 1. Insufficientia valvulae tricuspid ritonaeitis 3. Pleksgewijze hijperaemie van maag en dunne darmen 3. ting der glandulae solitariae, hijperaemie van het colon. Dijsenterisch in het 2de en 3de stadium 6, in het 4de stadium 10. Perforatie der 2. Likteekens van vroegere zweren 2. Vergrooting der lever 2. Mus-tlever 2. Vetlever 4. Hijperaemie der milt 2. Vergrooting derzelve 1. king derzelve 1. Ascites 1. Sektie 7 maal niet verrigt.

neene anaemie, kleine oppervlakkige zweren in de dunne en dikke door hijperaemische plekken omgeven. 2 maal de sektie niet verrigt.

gewijze hijperaemie der dura mater van het ruggemerg.

vervulling in de hersenvliezen, adhaesies der pleurae. Miliaartuberkels gen, vergrooting der nieren, verwijding der nierbekkens. Verzwering slijmvlies, de wanden der pisblaas spekachtig, blaas klein, een moer-e steen in dezelve. Vernaauwing der urethra.

Ziekten waaraan overleden.	Ziekten waarmede opgenomen.	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Vro we	
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europesche.	[illegible]
	Per transport.	16	»	3	6	»	»	6	2	2	[illegible]
Variolae.	Variolae.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Tuberculosis pulm.	Tubercul. pulm.	2	»	»	6	»	»	1	»	»	[illegible]
Vulnera.	Vulnera.	»	»	»	1	»	»	»	2	»	[illegible]
Gastritis acuta.	Gastritis acuta.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Bronchitis.	Bronchitis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Tijphus.	Tijphus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Meningitis.	Meningitis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Phlegmasia alba.	Phlegmasia alba.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	[illegible]
Cholera.	Cholera.	»	»	»	2	»	»	»	»	»	[illegible]
	Totaal.	18	»	3	15	»	»	7	4	2	[illegible]

THOLOGISCH ANATOMISCHE VERANDERINGEN.

ma pulmonum, roode hepatisatie vergroeijing der lever met het diaphragma, kaatlever; cijsten in het linkerovarium, confluerende pokken op de huid.

me van het liquor cerebrospinalis 1. Atrophia der longen. Empijema ra 1. Vergroeijing der pleura 3. Miliaartuberkels der longen 3, op de en de mucosa der bronchien 1. Hijperaemie der lever, speklever 1. ing der milt 1, tuberkels in dezelve 1. Onderlinge vergroeijing der nen, verdikking van het groote net 1. Tuberculose der peritonaeum mesenteriaal klieren 1. Tuberkuleuse verzweringen in de dunne darmen. pertrophie 2. Vetnieren 1. Cijsten in de nieren 1. Tuberkel infiltratie ngen. Vomicae 2. 6 maal de sektie niet verrigt.

neene anaemie, 2 penetrerende gestokene wonden in buik en borst: rklieving der laatste art. intercostalis. Dwarsche wonden aan den hals, nde buik- en darmwonden, door de laatste waren twee spoelwormen avum peritonaei gekropen 1. Eens de sektie niet verrigt.

niet verrigt.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem.

Idem.

Wonosobo.

Officier van gezondheid 3de klasse A. Feldmann.

Het geheele jaar door viel hier veel regen, het minst echter in de maanden Mei tot September. Dikwijls was het bijzonder koud, daar soms de thermometer tot 59° F. daalde; zijne hoogste stand was 85° F. Het ziektekarakter vertoonde zich katarrhaal met nu en dan afwisselende komplikatien.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	33	33	»	»
	Inlanders.	32	32	»	»
Partikulieren . .	Europeanen.	4	4	»	»
	Inlanders.	7	7	»	»
Vrouwen	Inlandsche.	1	1	»	»
	Totaal.	77	77	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	2	2	»	
» intermittens.	16	16	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Dijsenteria.	4	4	»	
Delirium tremens.	1	1	»	
Asthma.	1	1	»	
Colica.	1	1	»	
Gastricismus.	5	5	»	
Transportere.	31	31	»	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	31	31	»	
Diarrhoea.	8	8	»	
Rheumatismus acutus.	3	3	»	
» chronicus.	3	3	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	10	10	»	
» secundaria.	2	2	»	
Vulnera.	3	3	»	
Contusiones.	1	1	»	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcera.	3	3	1	
Morbi oculorum.	3	3	»	
» varii externi.	4	4	»	
» » interni.	4	4	»	
Totaal	77	77	»	

Febris intermittens, had gewoonlijk een' quotidiaan tijpus en herstelde door chinine; in een geval zag men bij eene reeds 2 jaren bestaande koorts een' 14 daagschen tijpus, die tot nu toe nog niet genezen is.

Dijsenteria, gevallen hiervan, genazen onder aanwending van kalomel c. morphio usque ad. salivationem en topische bloedontlastingen.

Overigens viel hier niets opmerkenswaardigs voor.

3de MILITAIRE AFDEELING.

Dirigerend officier van gezondheid 2de klasse W. Hester.

Garnizoen te Soerabaija.

Officier van gezondheid 2de klasse J. Kroon.

In deze dienst kwamen geene bijzonderheden voor.

Hospitaal te Simpang.

In het verslag van den voornoemden dirigerenden officier van gezondheid komt hoofdzakelijk het volgende voor:

De weersgesteldheid leverde weinig bijzonders op; de oostmousson kwam eerst in de maand Junij wat beter door, de vorige maanden waren allen zeer regenachtig en vochtig. Gedurende den oostmousson was het meestal vrij warm (tot 32° C.) en viel er zeer weinig regen. De maand December bragt deze weder mede.

Rapport der in het hospitaal te Simpang, gedane meteorologische waarnemingen, over het jaar 1853.

Januarij.

Thermometerstand in centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Hoogste. .	24,6°	29,4°	31,6°	28°
Laagste. .	23,8°	27°	25,4°	24°
Gemiddelde	25,41°	28°	29,26°	26,43°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 *Cm. lucht in grammen:*

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Hoogste	22,99 gr.	23,83 gr.	24,96 gr.	23,93 gr.
Laagste	19,72 „	20,47 „	20,59 „	20,28 „
Gemiddelde	21,709 „	22,4306 „	22,761 „	2,2533 „

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Z.	1	3	»	2
ZW.	10	2	2	4
W.	14	16	5	13
NW.	5	4	12	4
N.	»	3	4	4
NO.	»	1	3	»
O.	»	2	5	2
ZO.	1	»	»	2

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Cirrhus.	3	»	»	»
Cirrhus cumul.	27	25	19	15
Cumul.	»	6	11	14
Nimbus	1	»	1	2

Hijdro-meteóro.
- Regendagen 16.
- Drooge dagen 15.
- Hoogte der gevallene regenmassa 0,2064 meter.

In de afgeloopene maanden was de temperatuur niet zeer gelijkmatig, daar soms zeer koele dagen op veel warmeren volgden; over het geheel was de temperatuur vrij hoog; de gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 25,6—28,75°. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 27,2850. De vochtigheid was natuurlijk tamelijk groot en bedroeg gem. 22,3559 grammen water in dampvorm op 1 Cm. lucht, gelijk, bij bovengenoemde gemiddelde temperatuur, aan eene betrekkelijke vochtigheid van 87,85 ten honderd. De hoofdrigting der winden was wel west, echter op verre na niet zoo konstant als zulks in den drooge moesson met de ooste wind het geval

is; zelf hadden wij in den tijd van het E. K. tot volle maan, enkele dagen, op welke over dag zuivere O. winden waaiden zonder regen. Regens waren menigvuldig, zoo ook donder en weerlicht; onweders daarentegen slechts weinig en niet zeer hevig.

FEBRUARIJ.

Thermometerstand in centigraden.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur,	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste. .	26,4°	28,6°	31,6°	27,8°
Laagste .	24,8°	25,4°	26,8°	24,6°
Gemiddelde	25,592°	27,442°	28,835°	26,428°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	22,75 gr.	23,19 gr.	24,90 gr.	23,91 gr.
Laagste .	20,49 〃	20,83 〃	21,35 〃	20,27 〃
Gemiddelde	21,576 〃	22,176 〃	23,396 〃	22,505 〃

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Z. . .	3	〃	〃	1
ZW. . .	3	4	1	4
W. . .	11	16	10	17
NW. . .	9	5	11	6
N. . .	〃	〃	1	〃
NO. . .	〃	1	2	〃
O. . .	1	2	2	〃
ZO. . .	1	〃	1	〃

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Cirrhus . .	3	"	"	"
Cirrh. cum. .	20	23	13	13
Cumul. .	3	5	13	14
Cum. strat.	1	"	"	"
Nimbus. .	1	"	2	1

Hijdro-meteore. { Regendagen 18.
Drooge dagen 10.
Hoogte der gevallene regenmassa 0,2794 meter.

De regenbuijen waren in de maand Februarij minder in getal dan in andere jaren, echter hadden wij verscheidene zware onweders; de eerste in dezen westmoesson; zoowel onweders, als de gewone regenbuijen, werden meestal voorafgegaan en vergezeld door zware windvlagen. De dagelijksche gemiddelde temperatuur varieerde van 24—28°; en was de gemiddelde maandelijksche temperatuur 27,075° C.

De gemiddelde vochtigheid des dampkrings bedroeg 22,4136 grammen dampvormig water op 1 cm. lucht, gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 89,29 ten honderd.

MAART.

Thermometerstand in centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur
Hoogste .	27,4°	29,4°	31,8°	23,6°
Laagste .	23,2°	27°	28,2°	26°
Gemiddelde	26,132°	28,096°	30,174°	27,116°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	23,67 gr.	24,61 gr.	25,82 gr.	24,46 gr.
Laagste .	20,60 "	22,03 "	21,87 "	21,19 "
Gemiddelde	22,2693 "	23,23 "	23,8554 "	23,0454 "

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 5½ uur.	's avonds 10 uur.
ZO.	6	5	1	1
Z.	4	3	〃	1
ZW.	2	1	〃	3
W.	10	9	2	7
NW.	8	4	17	10
N.	1	1	1	2
O.	〃	8	7	7
NO.	〃	〃	3	〃

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 5½ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt	1	〃	〃	〃
Cirrhus	5	〃	〃	〃
Cirrh. cum.	20	23	20	20
Cumul	4	8	11	10
Cirrh. strat.	1	〃	〃	〃
Nimbus	〃	〃	〃	1

Hijdro-meteore.
- Regendagen 15.
- Drooge dagen 16.
- Hoogte der gevallen regenmassa 0,2812 meter.

In de afgeloopene maand hadden wij zeer dikwijls regen- en zware donderbuijen, en meestal hevige winden. De temperatuur was hoog en koelde 's nachts slechts onbeduidend af.

De gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 26,6—28,55°. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 27,85°. De vochtigheid des dampkrings was zeer groot en bedroeg gemiddeld 's maand 23,1 grammen dampvormig water op 1

Cm. lucht, gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 88,11 ten honderd.

De windrigting begon reeds minder konstant te worden, en was in het eerste gedeelte der maand west en noordoost, later oost.

APRIL.

Thermometerstand in centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	27,2°	29,6°	31,6°	29,2°
Laagste .	25,2°	26,8°	27,4°	25,8°
Gemiddelde	26,253°	28,673°	29,786°	27,366°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Hoogste .	23,91 gr.	24,49 gr.	25,86 gr.	25,27 gr.
Laagste .	21,67 〃	22,67 〃	21,51 〃	21,67 〃
Gemiddelde	22,5586 〃	23,6963 〃	24,005 〃	23,5986 〃

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
ZO. . .	3	4	1	3
Z. . .	8	〃	〃	〃
ZW. . .	6	2	〃	1
W. . .	7	2	〃	2
NW. . .	2	5	3	3
N. . .	1	1	3	6
NO. . .	1	1	5	3
O. . .	3	15	18	12

Wolkensland:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Cirrhus	2	"	"	1
Cumul	6	17	6	7
Cirrh. strat.	1	"	"	"
Nimbus	"	"	"	1

Hijdro-meteóre. { Regendagen 14.
Drooge dagen 16.
Hoogte der gevallene regenmassa's 0,2266 meter.

Het weder leverde in de maand April niets bijzonders op; zooals gewoonlijk tijdens den overgang van den natten in den droogen moesson was het ook in de afgeloopene maand vrij buijig en onstuimig, vooral in het midden der maand.

In de nachten van den 11den tot den 12den, en van den 12den tot den 13den, willen sommigen ligte schokken van aardbeving gevoeld hebben (?). De gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 26,85—28,95° C. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 28,02° C. De gemiddelde maandelijksche vochtigheid bedroeg op 1 cm. dampkringslucht 23,4646 grammen dampvormig water, gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 88,74 ten honderd.

De windrigting was nog wel niet konstant, echter was de hoofdrigting reeds oost.

Mei.

Thermometerstand in centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	' middags 3½ uur	's avonds 10 uur.
Hoogste	27°	29,6°	30,8°	28,4°
Laagste	25,2°	26,2°	26,2°	26,2°
Gemiddelde	26,154°	28,2°	29,567°	27,245°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 5½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste	23,91 gr.	24,64 gr.	25,64 gr.	24,93 gr.
Laagste	20,93 "	20,94 "	21,07 "	21,91 "
Gemidd.	22,4987 "	23,3974 "	23,6551 "	23,2215 "

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 5½ uur.	's avonds 10 uur.
ZO.	5	6	"	2
Z.	5	3	"	1
ZW.	10	2	"	"
W.	6	3	1	3
NW.	2	2	4	3
N.	1	1	1	"
NO.	"	3	5	3
O.	2	11	20	19

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 5½ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt	2	1	2	"
Cirrhus	4	2	2	1
Cirrh. cum.	14	15	17	24
Cumul.	11	11	9	6
Nimbus	"	2	1	"

Hijdro-meteore.
- Regendagen 13.
- Drooge dagen 18.
- Hoogte der gevallene regenmassa 0,2756 meter.

Het weder was in de eerste helft der maand Mei onstui-

miger en buijiger, dan gedurende den geheelen westmoesson, en hadden wij van den 6den tot den 19den Mei bijna dagelijks regen, die soms den geheelen dag aanhield; de onweders waren zoo zwaar als wij ze ooit gehad hadden; ook nog in de laatste helft der maand hoorden wij dikwijls donder, en hadden wij nog enkele keeren regen, echter werd het weder in het algemeen beter. De winden waaiden wel onregelmatiger dan in de maand April, doch was de hoofdrigting ook oost. De gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 26,25—28,5° C. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 27,745° C.

De gemiddelde maandelijksche vochtigheid bedroeg 23,1952 grammen dampvormig water op 1 Cm. dampkringslucht, bij eene gemiddelde maandelijksche temperatuur van 27,745°, gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 88,995 ten honderd.

JUNIJ.

Thermometerstand in. centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	27.2°	28,8°	30°	28,2°
Laagste .	24,6°	26,6°	27,6°	26,4°
Gemiddelde	25,82°	27,89°	28,98°	27,28°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ nur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	22,75 gr.	23,67 gr.	23,47 gr.	24,34 gr
Laagste .	20,27 "	21,19 "	20,71 "	21,43 "
Gemiddelde	21,718 "	22,2726 "	22,1193 "	22,725 "

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
ZO. . .	6 .	2 .	" .	"

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Z.	6	"	"	"
ZW.	10	4	"	"
W.	4	"	1	1
NW.	1	2	"	3
NO.	1	3	8	4
O.	2	19	21	22

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Cirrhus	5	1	1	1
Cirrh. cum.	20	17	25	26
Cumul	5	12	4	3

Hijdro-meteore.
Regendagen 8.
Drooge dagen 22.
Hoogte der gevallene regenmassa 0,1350 meter.

In de maand Junij was de hemel nog al bewolkt, enkele keeren regende het zwaar, en dikwijls dreigde het zonder dat het er toekwam. Eens hadden wij een zwaar onweder; buitendien weerlichtte en donderde het dikwijls.

De oostewinden waaiden over dag regelmatig.

De gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 26,85 tot 28,05° C. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 27,502° C. De gemiddelde vochtigheid des dampkrings was 22,2137 grammen dampvormig water op 1 Cm. lucht, of gelijk aaneene betrekkelijke vochtigheid van 86,29 ten honderd.

JULIJ.

Thermometerstand in centigraden.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	27°	28,3°	29,8°	28,2°
Laagste .	23,4°	25,8°	28°	26°
Gemiddelde	25,46°	27,6°	29,08°	27,35°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	23,15 gr.	22,93 gr.	23,38 gr.	22,81 gr.
Laagste .	18,20 "	19,04 "	13,45 "	19,99 "
Gemiddelde	21,083 "	21,393 "	20,912 "	22,557 "

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Z. . .	5	"	"	"
ZW. . .	13	1	"	"
W. . .	4	3	"	"
NW. . .	2	"	"	"
NO. . .	"	4	5	6
O. . .	3	19	26	23
ZO. . .	4	4	"	"

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt .	1	"	1	"
Cirrhus .	8	6	6	2
Cirrh. cum. .	12	13	22	25
Cumul .	10	12	2	4

Hijdro-meteóre. { Regendagen 4.
Drooge dagen 27.
Hoogte der gevallene regenmassa 0,0754 meter.

De maand Julij stelde zich met hevige regenbuijen, op den 1sten en 2den der maand, in; het weder werd echter spoedig koel en betrekkelijk droog, totdat, in de laatste helft der maand de temperatuur hooger werd; daar de avonden en ochtenden vrij warm bleven en de dampkring vochtiger werd, regende het nog 2 keeren en was de hemel dikwijls betrokken.

Slechts enkele keeren werd weerlicht en donder opgemerkt.

De dagelijksche gemiddelde temperatuur varieerde van 25,85—28,35°. De maandelijksche bedroeg 27,363°. Het maandelijksche gemiddelde watergehalte des dampkrings was op 1 Cm. lucht, 21,4867 grammen dampvormig water; gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 84,08 ten honderd. De westelijke winden waaiden steeds over dag.

De rivier was zeer laag.

Augustus

Thermometerstand in centigraden.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	25,4°	28,6°	30°	28°
Laagste .	22°	26,4°	28°	25,6°
Gemiddelde	23,787°	27,303°	28,98	27,09°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Hoogste .	20,83 gr.	21,67 gr.	21,35 gr.	23,69 gr.
Laagste .	16,33 〃	16,55 〃	15,29 〃	18,24 〃
Gemiddelde	18,4458 〃	19,03 〃	18,6306 〃	20,456 〃

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
ZW. . .	7	1	〃	〃
W. . .	11	2	〃	〃
NW. . .	〃	〃	〃	1
NO. . .	1	2	4	〃
O. . .	2	22	27	30
ZO. . .	3	5	〃	〃
Z. . .	7	1	〃	〃

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt .	2	3	3	1
Cirrhus .	19	15	20	4
Cirrh. cum. .	7	13	7	25
Cumul . .	3	〃	1	1

Hijdro-meteore.
Regendagen 1.
Droogc dagen 30.
Hoogte der gevallene regenmassa 0,003 meter.

De maand Augustus onderscheidde zich door matige temperatuur en drooge luchtgesteldheid.

De dagelijks hard waaijende ooste winden matigden de warmte.

Slechts ééns viel een weinig regen en was de hemel meestal zeer helder.

De gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 25,85 tot 27,85° C. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 26,79° C. Het gemiddelde maandelijksche watergehalte der dampkringslucht bedroeg 19,1456 dampvormig water op 1 Cm. lucht, gelijk, bij eene gemiddelde temperatuur van 26,79°, aan eene betrekkelijke vochtigheid van 77,26 ten honderd.

SEPTEMBER.

Thermometerstand in centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Hoogste.	27,2°	29,2°	32,2°	28,8°
Laagste.	23,8°	26,6°	29°	26,8°
Gemiddelde	25,22°	28,007°	30,12°	28,03°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
Hoogste	22,02 gr.	22,55 gr.	22,23 gr.	22,31 gr.
Laagste	17,93 〃	14,67 〃	15,62 〃	18,48 〃
Gemiddelde	19,813 〃	20,271 〃	18,930 〃	21,045 〃

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds. 10 uur.
ZW.	10	»	»	»
W.	3	»	»	»
NW.	4	»	»	»
N.	1	»	»	»
NO.	1	1	2	1
O.	3	24	28	29
ZO.	3	3	»	»
Z.	5	2	»	»

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt.	5	2	3	1
Cirrhus.	9	14	16	8
Cirrhus cumul.	13	10	11	19
Cumul.	3	4	»	2

Hijdro-meteore. Regendagen 2.
Drooge dagen 28.
Hoogte der gevallene regenmassa 0,0280 meter.

De hitte en vochtigheid des dampkrings nam in de maand September toe.

De dagelijksche gemiddelde temperatuur varieerde van 26,8 tot 8,75° C. De gemiddelde maandelijksche was 27,84° C. Het gemiddelde maandelijksche dampvormig watergehalte des dampkrings bedroeg 20,0151 dampvormig water op 1 Cm. lucht, gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 76,38 ten honderd.

De ooste wind was zeer hevig, hield den geheelen dag tot laat in den avond aan, en geleek soms wel een storm.

Eens, des nachts met de intrede van de nieuwe maan, hadden wij onweder.

De rivier was buitengewoon laag en dus het drinkwater slecht De lucht weinig bewolkt.

OKTOBER.

Thermometerstand in centigraden:

	's morgens 6 uur.	's morgens $9\frac{1}{2}$ uur.	's middags $3\frac{1}{2}$ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	27,2°	30,2°	32,2°	29,6°
Laagste .	24,4°	27,6°	29,8°	26,4°
Gemiddelde	25,73°	28,98°	31,06°	28,63°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens $9\frac{1}{2}$ uur.	's middags $3\frac{1}{2}$ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	21,67 gr.	22,85 gr.	22,23 gr.	23,11 gr.
Laagste .	18,78 »	19,99 »	17,72 »	20,23 »
Gemiddelde	20,316 »	21,27 »	19,76 »	21,9058 »

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
ZO.	1	8	»	»
Z.	1	2	»	»
ZW.	7	2	»	»
W.	13	2	»	»
NW.	7	1	»	»
N.	»	1	»	»
NO.	»	1	8	»
O.	2	14	23	31

Barometer (aneroïde) zonder korrektie:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste	764,5 mm.	765,5 mm.	763 mm.	765 mm.
Laagste	762 »	762,5 »	760 »	762 »
Gemiddelde	763,5 »	764,5 »	761,7 »	763,4 »

Wolkenstand:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Cirrhus	14	5	10	3
Cirr. cumul	14	18	20	24
Cumul.	2	5	1	4
Onbewolkt	1	3	»	»

Hijdro-metéore.
Regen dagen 2.
Drooge dagen 29.
Hoogte der gevallene regenmassa 0,0250 meter.

De maand Oktober, was zeer warm; in het eerste gedeelte der maand hadden wij weinig wind, waardoor de hitte nog ondragelijker werd; in het midden stelden zich de hevige oostelijke winden weer in.

Twee keeren hadden wij onweder met regen en buitendien werd nog enkele keeren donder in de verte gehoord en weerlichten geobserveerd.

De dagelijksche gemiddelde temperatuur varieerde van 27,3 tot 29,3°. De gemiddelde maandelijksche bedroeg 28,6°.

Het gemiddelde dampvormig-watergehalte der dampkringslucht bedroeg 20,8239 grammen op 1 Cm. lucht, gelijk aan eene relatieve vochtigheid van 76,2 ten honderd.

De gemiddelde barometerstand, volgens de aneroide-barometer was 763,225 mm. (zonder korrektie).

November.

Thermometerstand in centigraden.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur,	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste. .	27,4°	30,8°	32,4°	30,4°
Laagste .	25,4°	28,2°	30°	26,2°
Gemiddelde	26,24°	29,66°	31,42°	29,03°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	22,63 gr.	24,86 gr.	23,90 gr.	23,69 gr.
Laagste .	19,10 „	19,87 „	17,71 „	26,83 „
Gemiddelde	21,164 „	22,114 „	20,874 „	22,511 „

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
ZO. . .	4 .	5 .	„ .	1
Z. . .	2 .	2 .	„ .	„
ZW. . .	10 .	2 .	„ .	1

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
W. . .	8	2	〃	〃
NW. . .	6	2	〃	1
N. . .	〃	1	2	5
NO. . .	〃	2	7	1
O. . .	〃	14	21	23

Barometer (aneroïde) zonder korrektie.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's midags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	763,5 mm.	764 mm.	762 mm.	763,5 mm.
Laagste .	761 »	761,5 »	760 »	761 »
Gemiddelde	762,4 »	763,05 »	760,36 »	762,51 »

Wolkenstand.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt .	1	1	»	»
Cirrhus. .	15	5	3	»
Cirrh. cumul.	14	20	23	25
Cumulus. .	〃	4	4	5

Hijdro-meteòre. { Regendagen 3.
Droogo dagen 27.
Roogte der gevallene regenmassa 0,1204.

De temperatuur bleef nog steeds zeer hoog en werd eerst tegen het einde der maand door eenige regens wat getemperd. Weerlichten en donder in de verte werd zeer dikwijls geobserveerd; twee keeren barstten onweders boven de plaats uit. De dagelijksche temperatuur varieerde van 27,95—29,8° C., en bedroeg de gemiddelde maandelijksche 29,1325°.

De vochtigheid des dampkrings was toegenomen.

Het dagelijksche gemiddelde watergehalte varieerde van 19,8875—23,2275 grammen dampvormig water. Het gemiddelde maandelijksche bedroeg 21,665 grammen, gelijk aan eene relatieve vochtigheid van 77,04 ten honderd.

De hoofdrigting der wind bleef oostelijk; soms stormde het hevig.

De gemiddelde barometerstand, volgens de aneroïde-barometer was 762,205 mm. (zonder korrektie).

December.

Thermometerstand in centigraden.

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur,	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste. .	26,8°	29,8°	32°	29,4°
Laagste .	23,6°	26,8°	26,8°	26°
Gemiddelde,	25,8°	28,43°	30,32°	26,677°

Dampvormig watergehalte der dampkringslucht op 1 Cm. lucht in grammen:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	22,39 gr.	23,19 gr.	24,68 gr.	24,50 gr.
Laagste .	18,34 〃	16,55 〃	20,34 〃	21,07 〃
Gemiddelde	21,091 〃	21,518 〃	22,64 〃	22,683 〃

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens 9½ uur.	's middags 3½ uur.	's avonds 10 uur.
O. . .	〃	7	12	2
ZO. . .	〃	3	1	2
Z. . .	2	1	〃	2

Winden:

	's morgens 6 uur.	's morgens $9\frac{1}{2}$ uur.	's middags $3\frac{1}{2}$ uur.	's avonds 10 uur.
ZW. . .	13	5	1	2
W. . .	9	5	3	7
NW. . .	6	5	4	2
N. . .	〃	2	6	8
NO. . .	1	3	4	7

Barometer (aneroïde) zonder korrektie.

	's morgens 6 uur.	's morgens $9\frac{1}{2}$ uur.	's midags $3\frac{1}{2}$ uur.	's avonds 10 uur.
Hoogste .	763,5 mm.	764 mm.	762 mm.	763,5 mm.
Laagste .	761 »	761,5 »	760 »	761 »
Gemiddelde	762,37 »	762,93 »	760,77 »	762,37 »

Wolkenstand.

	's morgens 6 uur.	's morgens $9\frac{1}{2}$ uur.	's middags $3\frac{1}{2}$ uur.	's avonds 10 uur.
Onbewolkt .	2	3	»	»
Cirrhus. .	25	25	20	19
Cirrh. cumul.	1	»	»	»
Cumulus. .	1	3	10	10
Nimbus .	1	»	1	2

Hijdro-meteore.
- Regendagen 12.
- Drooge dagen 19.
- Roogte der gevallene regenmassa 0,2701.

Het weder was in de afgeloopene maand in alle opzigten zeer veranderlijk. De temperatuur was over dag en des avonds vrij hoog.

De gemiddelde dagelijksche temperatuur varieerde van 26,35 tot 29,2° en was de gemiddelde maandelijksche 28,05 C.

De vochtigheid van den dampkring veranderde zeer; soms was het des morgens buitengewoon droog en 's avonds juist het tegenovergestelde.

Het dagelijksche gemiddelde watergehalte der dampkringslucht varieerde van 20,2275—22,6625 grammen op 1 Cm. lucht.

Het gemiddelde maandelijksche watergehalte bedroeg 21,985 grammen gelijk aan eene betrekkelijke vochtigheid van 82,95 ten honderd.

De winden hadden geene konstante rigting, soms was er stilte. Dikwijls waaiden nog over dag oostewinden, alhoewel in het algemeen de westelijken de overhand verkregen. De regens vielen meestal in den achtermiddag of 's avonds, van onweders, echter geene zware, vergezeld.

De gemiddelde barometerstand was 762,025 meter.

De genius epidemicus was gedurende de maanden Augustus, September en Oktober katarrhaal en gedurende de overige maanden des jaars katarrhaal bilieus.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . .	Europ.	1333	1225	34	1 : 39,4
	Afrikan.	91	84	5	1 : 18,2
	Inland.	709	638	13	1 : 54,5
Zeemagt.	Europ.	51	46	2	1 : 25,5
	Inland.	1969	1868	28	1 : 70,3
Partik. zeevarenden.	Europ.	247	205	8	1 : 30,8
	Inland.	4	4	»	»
Partikulieren.	Europ.	63	52	7	1 : 9
	Inland.	10	8	2	1 : 5
Vrouwen. . . .	Eurrop.	1	»	»	»
	Totaal	4478	4130	99	1 : 45,2

DE

Uitkomste jaar 1853, *gedaan te Simpang*

Maand	Hoogte der gevallen regenmassa's.	Getal regendagen.	Hoofdrigting der winden.
Januarij.	0,2064 met.	16	W.
Februarij.	0,2794 〃	18	W.
Maart.	0,2812 〃	15	W. en NO. later O.
April.	0,2266 〃	14	O.
Mei.	0,2756 〃	13	O.
Junij.	0,1350 〃	8	O.
Julij.	0,0754 〃	4	O.
Augustus.	0.003 〃	1	O.
September.	0,0280 〃	2	O.
Oktober.	0,0250 〃	2	O.
November.	0,1204 〃	3	O.
December.	0,2701 〃	12	W.

Jaarlijks rgehalte der dampkringslucht in damp- ,6755 gr.
tigheid, ten honderd: 83,599.
enmassa: 0,1605 meter.

Herpes.	31	28	»
Transportere.	2767	2526	82

DE

der
ng.

Inland.

»
28
»
»
»
»
1

Partik. zeevarenden.	Europ.	247	205	8	1
	Inland.	4	4	»	
Partikulieren.	Europ.	63	52	7	1
	Inland.	10	8	2	1 : [illegible]
Vrouwen. . . .	Eurrop.	1	»	»	»
	Totaal	4478	4150	99	1 : 45,2

D E

...der ...ng.	...te tot de sterkte van het garnizoen.			Aanmerkingen.
Inland.	Europ.	Afrik.	Inland.	
»	2,6	"	"	
28	2,6	1:112	1:534,5	
»	8	"	1:1069	
»	8	"	"	
»	7	"	"	
»	7	"	"	
1	7	"	"	

...erpes.	51	28	»
Transportere.	2767	2526	82

Vrouwen. . . .	Eurrop.	1	»	»	»
	Totaal	4478	4150	99	1 : 45,2

Soerabaija (Landn

en onder andeling.		Herstelde behande	
A.	I.	E.	A.
″	″	1:1	
″	″	1:1	
″	″	″	
″	″	1:1	
″	″	1:1	
″	″	1:1	
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:105	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	″	″
″	″	1:1	″
″	″	1:1	″
″	″	″	″
″	″		

Aamerkingen.

en.

Scorbutus.	[illegible]	[illegible]	1
Hijdrops.	11	9	2
Vitia cordis.	15	15	»
Haemorrhagiae.	4	4	»
Variolae.	5	5	»
Scabies.	41	39	»
Herpes.	31	28	»
Transportere.	2767	2526	82

	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Vrouwen. . . .	Eurrop.	1	»	»	»
	Totaal	4478	4150	99	1 : 45,2

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» biliosa.	156	140	7	
» intermittens.	1177	1093	11	
» » perniciosa.	50	45	2	
Tijphus.	8	6	2	
Plethora.	3	3	»	
Encephalitis.	3	3	»	
Parotitis.	4	2	»	
Angina.	12	12	»	
Pleuritis.	9	9	»	
Pneumonia.	22	22	»	
Hepatitis.	153	140	3	
Enteritis.	10	8	2	
Dijsenteria.	255	193	38	
Epilepsia.	4	4	»	
Delirium tremens.	16	13	1	
Morbi mentis.	4	4	»	
Asthma.	21	21	»	
Colica.	16	15	»	
Aphthae tropicae.	5	4	1	
Gastricismus.	174	171	»	
Status biliosus.	108	100	»	
Diarrhoea.	233	222	2	
Helminthiasis.	2	2	»	
Rheumatismus acutus.	124	118	»	
» chronicus.	42	41	»	
Haemorrhoïdes.	20	18	»	
Scrophulosis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	18	7	10	
Scorbutus.	9	8	1	
Hijdrops.	11	9	2	
Vitia cordis.	15	15	»	
Haemorrhagiae.	4	4	»	
Variolae.	5	5	»	
Scabies.	41	39	»	
Herpes.	31	28	»	
Transportere.	2767	2526	82	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	2767	2526	82	
Sijphilis primaria.	333	312	1	
» secundaria.	36	34	»	
Vulnus.	51	48	»	
Contusio.	134	127	»	
Abscessus.	40	37	1	
Ulcus.	226	211	»	
Fistula.	3	3	»	
Herniae.	6	6	»	
Hijdrocele.	3	2	»	
Luxatio.	1	1	»	
Morbi oculorum.	68	67	»	
» auris.	11	11	»	
Fractura.	8	7	»	
Morbi varii externi.	275	263	1	
» » interni.	492	460	5	
Cholera.	24	15	9	
Totaal.	4478	4130	99	

Febris biliosa. In elk geval werden hierbij sterke kongestiën naar de hersenen, bij sommigen ook naar de lever waargenomen, verder bestond collapsus virium, slapeloosheid, verloren eetlust, hevige dorst, nu eens bilieuse diarrhoeën dan weder konstipatie, soms braking, zelden geprononceerde icterische kleur. De koorts was daarbij remitterend.

Bij een' Europeesch matroos, die eenige dagen voor zijne opname was ziek geworden, bestond lokalisatie in de longen (pneumonia) die spoedig door hepatisatie opgevolgd, den dood te weeg bragt.

Bij een Inlander ontwikkelde zich een tijpheus-dijsenterisch proces door het geheele darmkanaal, en bij een ander hepatitis serosa. De eerste overleed. De behandeling bij den tweeden bestond in het aanzetten van bloedzuigers ad caput, ad region. hijpochond. etc.; inwendig werd kalomel c. chinine, en aq. oxij-muriat. gegeven. Koude stortbaden en omslagen op het hoofd

deden zeer veel goed; zoo ook wasschingen met warme azijn, soms met toevoeging van tinct. camphor.

Meestal trad spoedig (reeds na het gebruik van 6—8 gr. kalomel) beterschap in, en gaf men alsdan chinine c. acid. sulphur. Bestond er nog veel dorst dan werd er eene potio acidul, uit acid. muriaticum gegeven. Bij voortdurende hoofdpijn appliceerde men sinapismi in den nek of aan de kuiten, soms vesicatoria. In enkele gevallen moesten de plaatselijke bloedontlastingen herhaald worden.

Met veel succes gaf men ook vin. opii arom. (scr. 1) met bovengenoemde middelen verbonden. Bestond er constipatio alvi, dan werden clijsmata van koud water gebezigd, bij diarrhoea, vin. opii arom. Na eenige dagen deze behandeling te hebben gevolgd waren de lijders rekonvalescent, en gebruikten geene geneesmiddelen meer; in enkele gevallen evenwel was een dec. cort. peruvian. noodig., ter bestrijding der algemeene zwakte.

Febris intermittens. — In verreweg de meeste gevallen werd de tijpus quotidianus waargenomen; in reden van circa de helft dezer de tertiane, terwijl de quartane geenszins eene zeldzaamheid was. Bij de inlanders zag men den quotidiaan tijpus voorheerschen: bij hen kwam de tertiane meer bij uitzondering en de quartane zeer zelden voor. De aanvallen kwamen, onverschillig welke tijpe de koorts had, op alle tijden van den dag voor; evenwel in de meeste gevallen van 's morgens 8 tot 's namiddags 2 uur. De quartane koortsen kwamen zeer geregeld op bepaalde uren terug.

De koude duurde bij de febris quotidiana gemiddeld van ¼ tot 1¾ uur, daarna brak een ruim zweet uit, dat gemiddeld 8 uren duurde. Bij inlanders ontbrak het koude tijdperk zeer dikwijls. Bij de tertiana duurde de koude 1½ en de transpiratie 9½ uur, bij de quartane van 1½ tot 2 uren.

In een geval zag men tevens verschijnselen van cholera algida, welke telkens gewoonlijk 3 uren aanhielden. Chinine

c. acid. muriat. inwendig, wrijvingen en voetbaden met aq. regia deden dien lijder herstellen.

De gevoeligheid langs den wervelzuil was nu eens zeer groot, dan weder van weinig beteekenis, nu eens tot een klein punt bepaald, dan zich uitstrekkende over 3 à 4 wervelen, voornamelijk merkte men de pijn in de streek van den 2den en 3den ruggewervel op. Op grond van meening dat gedurende elken aanval van intermittens, en vooral in het stadium frigoris, hijperaemie der medulla spinalis plaats heeft, welke door herhaalde aanvallen konstant wordt, werd een ruim gebruik gemaakt van cucurbitae cruentes, soms van vesicatoria, langs den ruggegraat. De dirigerende officier van gezondheid Hester merkt aan, dat het aan deze behandeling welligt is toe te schrijven, dat zeer weinig recidieven werden waargenomen, en verder dat gevoeligheid bij inlanders betrekkelijk zeer weinig werd geobserveerd.

Gestoorde en zwakke spijsvertering, phijsconia lienis, dijsenterie, enz. waren de gewone gevolgziekten van koorts. Over het algemeen werden de meest verschillende komplikatien waargenomen, vooral echter gastricismus, diarrhoea, status biliosus en vooral bij Europeanen irritatio spinalis.

De behandeling dezer koortsen bestond in de toediening van chinine en het bestrijden der voornaamste verschijnselen gedurende de aanvallen. In enkele gevallen verkreeg men ook herstelling onder het gebruik van laxantia. Bij gastrische komplikatien was benevens chinine, potio acidul. van nut, bij bilieuse, acid. muriaticum. In hardnekkige gevallen betoonde zich de sol. Fowleri nuttig. De in het begin van het jaar genomene proeven met Bretowalie (coccul. menisperm) tegen ligte koortsen voldeden bij Europeanen weinig; meestal moest nog chinine gegeven worden. In een paar gevallen daarentegen van hardnekkige quartane koortsen, die voor chinine, sol. arsenic. Fowleri, resolventia, opium, bloeddepleties, etc. niet wilden wijken, werd de Bretowalie gegeven waardoor de koorts eerst tertiaan en

daarna quotidiaan werd, en toen door chinine kon onderdrukt worden.

Over de behandeling van Inlanders met Bretowalie (zie geneeskundig tijdschrift, jaargang III, aflevering 1, 2, en 3, pagina 231).

Febris perniciosa ontwikkelde zich meestal uit eene gewone intermittens, en was dan veelal doodelijk. In twee gevallen ontstond *parotitis* met spoedig volgende abscesvorming. Deze abscessen werden geopend, doch de zwelling verminderde weinig, de slikking zelfs was zeer moeijelijk. Weldra ontwikkelden zich decubitus en pemphigus, verschijnselen van pijaemie, en overleden beiden. Een dito geval op de officierszaal, eindigde in genezing.

De behandeling der perniciosa bestond in de toediening van chinine c. kalomel, appl. van hirudines ad caput, koude stortbaden op het hoofd, vesicatoria, sinap. aan de extremiteiten, enz.

De sektie vertoonde hijperaemie en exsudatie in de hersenen en hersenvliezen, papachtige milt, bloedsophoopingen in verschillende organen, enz.

Met *hepatitis* werden 153 lijders behandeld; hiervan zijn hersteld en geëvakueerd 140, overleden 3, blijven onder behandeling 10, te zamen 153.

Waarschijnlijk van klimatischen invloed afhankelijk en met de hier veelvuldig voorkomende tijposen in verband staande is er misschien geene plaats in Indië waar zoo veel leverontstekingen voorkomen. Bij Inlanders worden zij weinig waargenomen, daartegen bij Europeanen, zoowel zeelieden, als militairen en partikulieren, zoo veel te meer. Zelfs zij die zeer matig leven, zijn niet uitgesloten. Op weinige uitzonderingen na, gaan bij allen intermittentes vooraf, en moeten deze leverstasen als tijpenprocessen worden beschouwd. In de meeste gevallen kwam hepatitis serosa (oppervlakkige ontsteking, met weinig funktioneele stoornis van het orgaan) voor; minder menigvuldig de parenchijmatosa (waarbij alle

verschijnselen intensiever zijn, en eene zekere uitdrukking van diep lijden in het gelaat van den lijder niet te miskennen valt). De bekende pijnen in den regterschouder, werden bij een vierde gedeelte der lijders *niet*, bij de anderen wel geobserveerd.

Bij meerderen, strekte zich de pijn (die bij palpatie tot de linker- of regterkwab zich bepaalde) ook over de andere kwab uit.

De ontsteking kwam het menigvuldigst voor in de regter leverkwab, minder in de linker en zeldzaam in beiden. In twee gevallen van abscesvorming in de linker leverkwab, deed men vroegtijdig en met goed gevolg de punktie met een troikar, waarvan de buis eenigen tijd in het wondkanaal werd gelaten, en dan vervangen door een buisje van gutta percha. In een ander geval dat doodelijk afliep, was dit misschien toe te schrijven aan het uitvallen van het buisje, dat niet weder konde worden ingebragt, waarna de wond zich sloot. Eenigen tijd later deden zich verschijnselen van doorboring der longen voor, en werden er groote hoeveelheden leveretter ontlast, waaronder patient bezweek. Een tweede doorboring van het middenrif en de longen, door een absces in de regter leverkwab, liep insgelijks doodelijk af. Twee anderen herstelden; deze personen zijn echter wegens groote nablijvende ligchaamszwakte naar Oenarang geëvakueerd. Een geval van doorboring van het colon transversum door een absces liep doodelijk af.

Calomel bragt in die gevallen waar reeds etter gevormd was, geene salivatie te weeg; men stelde dan ook steeds eene ongunstige prognose, wanneer geene salivatie na kwikgebruik intrad. De behandeling bestond in plaatselijke bloeddepleties (soms eene algemeene) toediening van kalomel (1—1½ gr. a. 2 u. tot salivatie) of kalomel met chinine en verkoelende dranken. In eenige gevallen van hepatitis parenchijmatosa werd ook acetas plumbi (gr. VI—IX pro die) met goed gevolg aangewend. Later (en bij slepende vormen) werden acid. nitric. inwendig en uitwendig vesicantia, benevens voetbaden met aq. regia voor-

geschreven. Meestal werd daarbij ook nog ung. hijdrarg. in de leverstreek ingewreven.

Bij *hepatitis serosa* bleef dikwijls eene zekere gevoeligheid (hepatalgia) van uit de leverstreek naar den schouder gaande over, zonder andere lokale of algemeene verschijnselen. Alsdan zag men veel nut van de volgende zalf,

R. Deutojodur. hijdr. gr. II.
Ung. simpl. dr. I.
M. f. ung.

waarvan 's morgens en 's avonds op de lijdende plaats eene hoeveelheid ter grootte van een erwt of boon werd ingewreven.

Bij Inlanders was de ziekte veelal niet zeer hevig; allen genazen, onder het gebruik van acid. muriat. dil. (dr. β ad. unc. VIII aq.) soms voorafgegaan door de toediening van een laxans (calom. c. rheo) terwijl plaatselijk bloedontlastingen op de leverstreek gedaan werden, enz.

Dijsenteria. — Met deze ziekte werden 255 lijdersbehandeld. Hiervan zijn hersteld en geëvakueerd 193, overleden 38, en onder behandeling gebleven 24, te zamen 255.

Over het algemeen had de ziekte een erethisch karakter, somtijds was zij tijpheus slechts zeer zelden sijnochaal. Enterohelkosis bleef dikwijls na.

Het proces vertoonde zich in alle deelen van den dikken darm, het meest in het coecum en S. romanum, zeldzamer in den geheelen dikkendarm. Hijperaemia hepatis kwam veelvuldig als zamenstelling voor, zoo ook hijpertrophia hepatis, haemorrhoïdes, status biliosus. In verreweg de meeste gevallen ging intermittens vooraf, of bestond nog. Slechts circa $\frac{1}{8}$ der dijsenteristen kwam in het 3de stadium der ziekte onder behandeling, verder het grootste gedeelte in het 1ste en 2de stadium.

De behandeling welke in het begin des jaars nog de gewone was, werd vervangen door eene andere, die zeer goede uitkomsten gaf. Door de gunstige berigten namelijk, welke Engelsche artsen, omtrent het gebruik van acid. sulphur. dil.

tegen dijsenterie opgeven, uitgelokt, heeft men het ook hier ter plaatse aangewend, en gezien dat het in staat is de kalomel te vervangen (1). Dit laatste is dan ook na dien tijd (even als het uitwendig gebruik van ung. hijdrargijri) bij dijsenterie ter zijde gesteld.

Men gaf het acid sulphur. dil. van dr. β—II daags somwijlen in verbinding met sijr. morphii, deed plaatselijke bloedontlastingen, enz. Herhaaldelijk bleek het dat geene grootere giften, dan dr. II hoogstens pro die, verdragen werden. De minste hoeveelheid van het zuur die gedurende den geheelen behandelingstijd aan eenen lijder gegeven werd, bedroeg unc β de grootste hoeveelheid unc III.

De werking van dit middel is evenmin als die van andere zuren juist bekend, doch mag men hen op rationele gronden wegens hunne plaatselijke werking op het darmkanaal en hunne verwijderde werking op bloedsmenging, vaat en zenuwstelsel aanwenden.

De hevigere inwerking van het zwavelzuur tegenover andere zuren, schijnt aan zijne groote verwantschap tot water, dat het aan de bewerktuigde weefsels onttrekt, of aan de vorming van water uit de water- en zuurstofdeelen, te moeten worden toegeschreven.

In het begin der ziekte (1ste stadium) werd aan die lijders waar intermittens was voorafgegaan of nog bestond chinine in verbinding met acid. sulphuric. dil. gegeven.

Reeds na eenige dagen voortgezet gebruik van acid. sulphur. keerden huidwarmte en pols tot de normale terug, de dorst verminderde, en werden de ontlastingen dagelijks, wat bloed en slijmsekretie aangaat, beter; terwijl ook de onaangename en knagende pijn langs het colon verdween.

---

(1) De gunstige resultaten dezer behandelingswijze waarover de heer HESTER in stelligen zin spreekt, doen ons de vrijheid nemen de aandacht der geneeskundigen in Indië hierop te vestigen, en hen uit te noodigen, om in geval van aanwending van het acid. sulphuricum dil. bij dijsenterie, hunne bevindingen mede te deelen aan den hoofdredakteur W.

Gewoonlijk zelfs was den volgenden dag nadat het middel gegeven werd, reeds beterschap ingetreden, doch zag men niet zelden den derden dag weder pijnen langs het colon ontstaan, als gevolg van vernieuwde hijperaemie; er werden dan kleine lokale bloeddepleties gemaakt, en het acid. sulphur. dil. in groote doses van dr. I β tot II, met een slijmig vehikel en murias morphii gegeven.

Daar waar het zuur verdragen werd trad algemeene euphoria in; de pijnen bij de palpatie verminderden of verdwenen geheel, de perkussietoon werd helderder, de ontlastingen minder in kwantiteit, en beter in kwaliteit, zoodat na 10 à 12 dagen het proces als afgeloopen kon beschouwd worden.

Ook bij lijders welke reeds in het 2de en 3de stadium verkeerden, werd wel het exsudaat afgescheiden, doch waren bloederige exkretiën hierbij zeer gering. Somwijlen moesten evacuantia gebruikt worden wanneer door terughouding van galstoffen, darmslijm of exsudaat hier of daar in het darmkanaal pijnlijke drukking, benaauwdheid en opgezetheid veroorzaakt werd; men bezigde gewoonlijk hiervoor een lepel ol. olivar.

Was het 4de tijdperk ingetreden dan werd het zuur in kleinere doses (van 1—2 scr.) in dec. teleon, simarubae of ratanhiae en in plaats van morphium, vin. opii gegeven.

Over het algemeen werd het middel zeer goed verdragen. Van de 276 aldus behandelden, overleden er 26 = 1 : 10,6 en herstelden er 228 = 1 : 1,21. Bij 5 lijders ontstond reeds den derden dag na het gebruik van het zuur hevige haemorrhagia ani, zooals men die meermalen bij neiging tot den tijpheusen vorm waarneemt, welke bij het verder gebruik van het middel toenam, echter na toediening van acetas plumbi en mur. morphii (gr. VI—IX met gr $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{2}$) tot staan werd gebragt.

Bij 6 andere lijders moest het gebruik van acid. sulphur. uitgesteld worden, wegens snijdende pijnen langs het darmkanaal en ischurie.

Bij velen konde men, nadat zij gedurende eenige dagen

Vrouwen. . . .	Eurrop.	1	»	»	»
	Totaal	4478	4150	99	1 : 45,2

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» biliosa.	156	140	7	
» intermittens.	1177	1093	11	
» » perniciosa.	50	45	2	
Tijphus.	8	6	2	
Plethora.	3	3	»	
Encephalitis.	3	3	»	
Parotitis.	4	2	»	
Angina.	12	12	»	
Pleuritis.	9	9	»	
Pneumonia.	22	22	»	
Hepatitis.	153	140	3	
Enteritis.	10	8	2	
Dijsenteria.	255	193	38	
Epilepsia.	4	4	»	
Delirium tremens.	16	13	1	
Morbi mentis.	4	4	»	
Asthma.	21	21	»	
Colica.	16	15	»	
Aphthae tropicae.	5	4	1	
Gastricismus.	174	171	»	
Status biliosus.	108	100	»	
Diarrhoea.	233	222	2	
Helminthiasis.	2	2	»	
Rheumatismus acutus.	124	118	»	
» chronicus.	42	41	»	
Haemorrhoïdes.	20	18	»	
Scrophulosis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	18	7	10	
Scorbutus.	9	8	1	
Hijdrops.	11	9	2	
Vitia cordis.	15	15	»	
Haemorrhagiae.	4	4	»	
Variolae.	5	5	»	
Scabies.	41	39	»	
Herpes.	31	28	»	
Transportere.	2767	2526	82	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	2767	2526	82	
Sijphilis primaria.	333	312	1	
» secundaria.	36	34	»	
Vulnus.	51	48	»	
Contusio.	134	127	»	
Abscessus.	40	37	1	
Ulcus.	226	211	»	
Fistula.	3	3	»	
Herniae.	6	6	»	
Hijdrocele.	3	2	»	
Luxatio.	1	1	»	
Morbi oculorum.	68	67	»	
» auris.	11	11	»	
Fractura.	8	7	»	
Morbi varii externi.	275	263	1	
» » interni.	492	460	5	
Cholera.	24	15	9	
Totaal.	4478	4130	99	

Febris biliosa. In elk geval werden hierbij sterke kongestiën naar de hersenen, bij sommigen ook naar de lever waargenomen, verder bestond collapsus virium, slapeloosheid, verloren eetlust, hevige dorst, nu eens bilieuse diarrhoeën dan weder konstipatie, soms braking, zelden geprononceerde icterische kleur. De koorts was daarbij remitterend.

Bij een' Europeesch matroos, die eenige dagen voor zijne opname was ziek geworden, bestond lokalisatie in de longen (pneumonia) die spoedig door hepatisatie opgevolgd, den dood te weeg bragt.

Bij een Inlander ontwikkelde zich een tijpheus-dijsenterisch proces door het geheele darmkanaal, en bij een ander hepatitis serosa. De eerste overleed. De behandeling bij den tweeden bestond in het aanzetten van bloedzuigers ad caput, ad region. hijpochond. etc.; inwendig werd kalomel c. chinine, en aq. oxijmuriat. gegeven. Koude stortbaden en omslagen op het hoofd

deden zeer veel goed; zoo ook wasschingen met warme azijn, soms met toevoeging van tinct. camphor.

Meestal trad spoedig (reeds na het gebruik van 6—8 gr. kalomel) beterschap in, en gaf men alsdan chinine c. acid. sulphur. Bestond er nog veel dorst dan werd er eene potio acidul, uit acid. muriaticum gegeven. Bij voortdurende hoofdpijn appliceerde men sinapismi in den nek of aan de kuiten, soms vesicatoria. In enkele gevallen moesten de plaatselijke bloedontlastingen herhaald worden.

Met veel succes gaf men ook vin. opii arom. (scr. 1) met bovengenoemde middelen verbonden. Bestond er constipatio alvi, dan werden clijsmata van koud water gebezigd, bij diarrhoea, vin. opii arom. Na eenige dagen deze behandeling te hebben gevolgd waren de lijders rekonvalescent, en gebruikten geene geneesmiddelen meer; in enkele gevallen evenwel was een dec. cort. peruvian. noodig, ter bestrijding der algemeene zwakte.

Febris intermittens. — In verreweg de meeste gevallen werd de tijpus quotidianus waargenomen; in reden van circa de helft dezer de tertiane, terwijl de quartane geenszins eene zeldzaamheid was. Bij de inlanders zag men den quotidiaan tijpus voorheerschen: bij hen kwam de tertiane meer bij uitzondering en de quartane zeer zelden voor. De aanvallen kwamen, onverschillig welke tijpe de koorts had, op alle tijden van den dag voor; evenwel in de meeste gevallen van 's morgens 8 tot 's namiddags 2 uur. De quartane koortsen kwamen zeer geregeld op bepaalde uren terug.

De koude duurde bij de febris quotidiana gemiddeld van $\frac{1}{4}$ tot $1\frac{3}{4}$ uur, daarna brak een ruim zweet uit, dat gemiddeld 8 uren duurde. Bij inlanders ontbrak het koude tijdperk zeer dikwijls. Bij de tertiana duurde de koude $1\frac{1}{2}$ en de transpiratie $9\frac{1}{4}$ uur, bij de quartane van $1\frac{1}{2}$ tot 2 uren.

In een geval zag men tevens verschijnselen van cholera algida, welke telkens gewoonlijk 3 uren aanhielden. Chinine

eene oplossing van nitras argenti van 1—3 gr. ad unc. 1 aq. dest., in verband met topische bloedontlastingen, derivantia, enz.

Een geval van obscuratio corneae ambor. oculorum was het gevolg van slepende keratitis; ook waren nog kleine zweertjes zigtbaar, die vooral dan duidelijk werden, wanneer men in het donker eene brandende kaars voor het oog hield, waarbij het beeld op de cornea van rigting veranderde, namelijk zich in die der zweertjes uitbreidde.

De behandeling bestond in het aanzetten van drooge koppen in den nek, setons, toediening van laxantia, terwijl $\frac{1}{4}$ gr. kalomel prodosi 3 m. d. in beide, tegen het licht beschutte, oogen werd geblazen. Onder deze behandeling nam de verduistering belangrijk af; het gezigt, dat eerst zeer slecht was, zoodat lijder op drie passen afstand geen persoon kon onderscheiden, werd zooveel beter dat hij bij zijn vertrek op 14 passen, een aantal opgestoken vingers kon onderscheiden.

Twee gevallen van ophthalmia gonorrhoica en één van ophthalmia purulenta bij Inlanders liepen allen slecht af, niettegenstaande kauterisatie met lapis inf. in substantie, kalomel inwendig, laxantia, derivantia etc. aangewend werden.

De ophthalmia purulenta bestond op beide oogen, en terwijl binnen 14 dagen volkomene genezing van het regter volgde, ging het linker door ulceratio corneae et prolapsus iridis verloren.

De gonorrhoïsche ontstekingen kwamen insgelijks op beide oogen voor. Bij een is aan het linkeroog doorboring der cornea, met uitstorting van het vocht der voorste oogkamer ontstaan, terwijl de iris met de cornea vergroeid en het gezigtsvermogen verloren is. De cornea van het regteroog is troebel; het bindvlies nog rood. De lijder is nog onder behandeling; er wordt kalomel in het oog geblazen, waardoor de verduistering reeds eenigzins aan het afnemen is.

Bij den anderen patient is het regteroog geheel genezen; het linker echter wegens verduistering der cornea en synechia anterior onbruikbaar.

Fistula. Eene fistula ani werd door openlegging met het mes, in den tijd van 3 weken genezen. Eene fistula maxillae superioris veroorzaakt door een gekarieerde kies, bestond sedert 3 jaren, was 2 duimen lang, liep van af de bovenkaak in eene schuinsche rigting naar beneden en liet een gewoon stilet door; de etterafscheiding hield nu en dan op, doch kwam dadelijk weder te voorschijn wanneer de lijder kiespijn gevoelde; de omtrek der fistel en vooral de uitwendige opening was verhard. Bragt men het stilet in, zoo voelde men den tandkasrand ongelijk en ruw. Nadat de kies en nog een wortel met den haak van Graefe waren uitgetrokken sloo zich de fistel binnen den tijd van 14 dagen..

Contusiones genazen bijna allen in gemiddeld 12 dagen door het aanzetten van hirudines en applikatie van koude drupbaden. Eenige gevallen echter liepen minder gunstig af. Zoo kwam er een voor bij een' Europeschen matroos, die 14 dagen voor zijne opname, den linkerelleboog, onder sterke krachtsinspanning tegen den mast had gestooten, waarop hevige pijn en zwelling waren gevolgd. Aan boord had men 2 strooken empl. canthar. ter weêrszijde van het elleboogsgewricht geappliceerd. Bij zijne opname was het gewricht nog gezwollen, de voorarm kon op den opperarm vrij goed gebogen worden, de uitstrekking echter was niet verder mogelijk, dan tot eenen stompenhoek en veroorzaakte den lijder pijn; de pees van den musc. biceps was sterk gespannen; pro- en supinatie konden redelijk wel volbragt worden, evenwel niet zonder pijn. Bij drukking was het gewricht gevoelig, in de streek van het olecranon zelfs pijnlijk, doch konde men geene fractuur bemerken; de warmte graad van het deel was verhoogd; algemeen bevinden wel.

Onder eene antiphlogistische behandeling verdwenen de ontstekingsverschijnselen geheel en verminderde de zwelling; de uitstrekking echter bleef bemoeijelijkt.

Te vergeefs werden elektro magnetismus en uitrekkende verbanden gebezigd; men ging daarom over tot de onder-

huidsche doorsnijding van de pees en het spannend peesvlies van den musc. biceps. Ofschoon de stand van den arm een weinig verbeterde, moest patient toch wegens nablijvende gedeeltelijke ankijlose, onhersteld naar zijnen bodem worden teruggezonden.

Eene contusio genu, door een' slag van een paard veroorzaakt, werd gevolgd door uitzweeting van plasma in den gewrichtsbeursband, en ofschoon dit door vesicantia, tinct. jodii, warme baden, zachte bewegingen, enz. weder gedeeltelijk werd opgenomen, bleef toch contractuur van het been na, waarmede patient werd afgekeurd.

Eene hevige contusio articuli pedis dextr. werd binnen 14 dagen genezen, onder applikatie van hirudines, koude drupbaden, later inwrijvingen met ung. hijdrarg.

Gonarthrocace genas in drie gevallen door uitwendige beleediging veroorzaakt in den tijd van drie weken onder toediening van laxantia, applikatie van hirudines, koude drupbaden en later inwrijving van ung. mercuriale en ung. jodur. potass.

Fracturae. Onder deze waren de volgende de belangrijkste. Eene dwarsche dijbeensbreuk aan het ⅓ bovenste gedeelte, zonder verplaatsing der breukstukken, bij een matroos, genas onder applikatie van een stijfselverband in 10 weken, zonder stoornissen of wanstalligheid na te laten.

Eene breuk van het 3de en 4de nahandsbeentje der regterhand, tusschen eene ijzeren machine, genas in 4 weken volkomen, onder het aanwenden van een handspalk met doelmatig verband, rust en dieët.

Eene breuk der neusbeenderen kwam voor bij een persoon die beschonken zijnde, met een stuk hout een slag op den neus ontving.

Het geheele aangezigt, en vooral de neus, was sterk gezwollen en de streek der neusbeenderen glanzend, blaauw en afgeplat.

Krepitatie was duidelijk waarneembaar, beide beentjes waren

gebroken en de stukken gedeeltelijk verschoven. Aanhoudend vloeide nu eens donker, dan weder helder gekleurd bloed uit den neus; er bestond neusspraak, duizeligheid en koorts, het hoofd was warm en de lijder nog door den drank bedwelmd. Nadat de beenstukken zooveel mogelijk op hunne plaats waren teruggebragt en hirudines op behoorlijken afstand geplaatst waren, werden verder koude fomentaties gemaakt en koud water ingespoten. Na 16 dagen verliet patient genezen het hospitaal.

Eene fractuur van tibia en fibula vereischte de amputatio cruris. Een Europeesch stuurman, aan boord van een koopvaardijschip, een jong, gezond, krachtig individu, kreeg door het vallen van een anker tegen zijn onderbeen eene gekompliceerde breuk der beide beenderen.

Daar zich geen heelmeester aan boord bevond, werd door eenige matrozen voorloopig een soort van verband aangelegd, en deed men eerst 8 dagen later Banjoewangie aan, alwaar een gewoon verband met scoutetsche strooken en spalken werd geappliceerd. Van hier werd lijder per scheepsgelegenheid naar Simpang gezonden.

Bij zijne opname vond men het volgende: het been, benevens de voet, belangrijk gezwollen, hoogst pijnlijk en brandend heet, de huid op meerdere plaatsen vooral op de scheenbeensvlakte gangraeneus hier en daar blaren met bloederig, weiaardig vocht. Vier duimen boven het voetgewricht stak door eene wond, een nog vrij vast zittende splinter van het bovenste beenstuk der tibia uit, de breukstukken waren over elkander geschoven.

Het kuitbeen was op twee plaatsen gebroken, en de breukeinden verplaatst. Patient had koorts met bilieuse sijmptomen en was zeer onrustig.

De breukstukken werden in aanraking gebragt, losse strooken en bordpapieren spalken aangelegd en het been op een zweeftoestel onder een koud drupbad geplaatst. Na eenige dagen waren de verschijnselen van ontsteking grootendeels ge-

weken, er stelde zich eene behoorlijk supuratie in, en de gegrangreneerde deelen stootten zich af. Doch weldra ontstond een fluctuerende zwelling boven den buitenenkel, die bij opening eene groote hoeveelheid dikke etter ontlastte. Met het stilet konde men het gebroken kuitbeen voelen.

Nog verliepen eenige dagen vrij gunstig; de wonden zagen er goed uit, er was matig goede ettering, geene koorts; patient sliep goed en had eetlust. Spoedig echter veranderde het tooneel: het voetgewricht, dat tot nu toe was vrij gebleven, geraakte in hevige ontsteking; de bestaande wonden scheidden veel dunne etter af, en er stelden zich huiveringen, nachtelijk zweet en koorts in.

Men besloot daarom tot de amputatie, die den 15den December des morgens, door de cirkelsnede 3 duimen onder het tuberculum tibiae, na voorafgaande aetherisatie, werd verrigt. De art. cruralis werd alleen op den schaambeenstak gedrukt; het bloedverlies was gering. *Vijf* arterien moesten onderbonden worden. De art. tibialis antica had zich teruggetrokken en veroorzaakte eenige moeite.

De behandeling der wond leverde verder geene bijzonderheden; zij genas zeer spoedig. Tusschen den 7den en 12den dag, waren al de draden verwijderd en op den 8sten Januarij 1854 de wond geheel gesloten. Patient verliet den 29sten Januarij met een' goed gevormden stomp het hospitaal.

Nog verdient hierbij opgemerkt te worden dat de nervus tibialis te gelijk met de art. tibial. post. in de ligatuur werd opgenomen, zonder dat daarvan nadeelige gevolgen zijn gezien.

Furunculi die met cataplasmata werden behandeld, genazen spoediger, dan die welke met het mes geopend werden. Bij antrax evenwel werden dadelijk kruissneden gemaakt.

Herpes circinatus kwam bij Europeanen vooral op de borst aan den hals en de bovenste ledematen voor, en genas onder aanwending van sulphas zinci in zalfvorm, laauwe baden en diëet.

Scabies. — Tegen deze ziekte maakte men bij Inlanders gebruik van de *fructus sapindus indica*, als wassching. Na 3 à 4 dagen dit te hebben aangewend ontstond bij de meeste lijders meerdere uitbotting van het exantheem; de vorm onderging eene belangrijke verandering, daar in plaats van puistjes, blaasjes of tepeltjes, groote puisten ontstonden, die spoedig openbraken en hunnen inhoud tot korsten, schilfers en schubjes opdroogden. Deze vielen af en lieten ontvelde plekken of met epidermis bekleede roode plaatsen na.

De zweren en de met schubben bedekte of korstige plekken waren bij allen aan de billen, de binnen- en bovenzijde der dijen, en de elleboogen gezeteld. Genezing volgde in gemiddeld 12 dagen. In sommige gevallen echter bleef het middel werkeloos en moest door ung. ad scabiem vervangen worden: in nog andere gevallen bragt het door te hevige huidprikkeling zoodanige reactie voort, dat het moest nagelaten worden.

Sijphilis. Ulcera kwamen veelal voor aan het praeputium. De zoogenaamde sjankerblaasjes waren bij opname der lijders meestal reeds opengebroken. Gewoonlijk zag men eenvoudige, enkele keeren ook voortvretende en verharde sjankers.

Zij werden getoucheerd met lapis infern. of met acid. nitric. conc. (dr. II ad aq. dest. unc. 1).

Het eerste leverde bij niet te groote zweren genezing na gemiddeld 12½ dag, het tweede na 14 dagen. Waren de zweren groot en met acid. nitricum behandeld, dan vormden er zich gele korsten op, welke door laauwe stovingen moesten worden weggenomen waardoor zij de genezing vertraagden (van 22 tot 26 dagen).

Later behandelde men ook de eenvoudige sjankers met sol. chloridi hijdrarg. c. aq. calcis en verkreeg genezing in 7 dagen, bij kleine zweertjes zelfs in drie. Hoe grooter de zweer was, hoe langer de behandeling duurde. De voortknagende zweren werden met acid. nitr. aangestipt en met pluksel (dat met merc. subl. corr. gr. II β ad aq. calcis unc IV bevochtigd

was) bedekt. Genezing zag men na 11 dagen.

De verharde sjankers werden met genoemde sol. mercur. subl. corros. et aq. calcis behandeld en genazen na 9 dagen, onder het inwendig gebruik van acid. nitricum (dr. β — 1 daags). Ook bij phagadenische sjankers gaf men dit laatste middel inwendig.

Gonorrhoea. De behandeling bestond in het toedienen van dec. sem. lini (soms met laudanum) gedurende de eerste 2 tot 4 dagen en daarna het injicieren van sulphas zinci gr. VI—X c. alum gr. III—VI ad aq. dest. unc. III, en zoo noodig laauwe zitbaden, hirudines ad. perinaeum enz. Bij chronische gaf men acet. plumbi (dr. II ad aq. dect. unc. II) en tevens bals. copaïv. Bij haemorrhagien der pisbuis bezigde men met goed gevolg (acid. phosphor dr. I ad aq. unc VIII daags).

De genezing der druipers had gemiddeld in 15 dagen plaats bij injektie van sulphas zinci c. alum., en in 18 bij gebruik van acetas plumbi.

Bij de Inlanders bezigde men nitr. arg. in solut. (gr. I ad unc IV aq. dest.) en zag daardoor genezing in 3—10 dagen; daags werden 3 injekties gedaan.

Bubones. Men beproefde steeds de oplossing te verkrijgen; door het aanzetten van hirudines en inwendig gebruik van acid. nitricum (van I scr. tot I dr. daags opklimmende) waarin men dikwijls goed slaagde. In het geheel werd gemiddeld 1 à 2 unc. gebruikt. Was reeds supuratie ingetreden, dan werden zij volgens de methode van Ricord (vesicans. sublimaat) geopend. Bij zeer geringe levenswerkdadigheid na opening op genoemde wijze, zag men veel nut van inspuitingen van kokend water.

Bij aandoening van onder de fascia gelegen liesklieren, was niet alleen de oplossing moeijelijker te verkrijgen, maar zag men ook na de opening (der in abscesvorming overgegane ontstekingen) volgens de methode van Ricord, dikwijls reeds gevormde fistelkanaaltjes, veel meer dan zulks pleegt voor te komen bij oppervlakkige aandoening.

Orchitis. — Behalve het aanzetten van bloedzuigers in de lies, en het dragen van een suspensoir, werd ook hier het acid. nitricum, 1 unc. voor de geheele behandeling toegediend, en zag men spoedige genezing. In een geval ontstond hijdrokele, die evenwel door acupunctuur en inwrijvingen met tinct. jodii binnen 16 dagen herstelde.

Condijlomata werden behandeld door aanstippen met liq. hijdrarg. acid. en het inwendig gebruik der joduretum hijdrarg. Later wanneer de condijlomen in zweren veranderden, werden deze met sol. sublimat c. aq. calcis bedekt, waarop zij spoedig genazen.

Bij enkelen, waar dit laatste niet hielp, toonde zich alsdan het aanstippen dier zweren met lap. infern. nuttig.

Wanneer inwendig acid. nitricum werd gegeven, genazen ook de condijlomata spoediger.

Periostitides werden inwendig met jodur. potassii en uitwendig met ung. hijdrarg. c. narcotica behandeld.

Soms waren hirudines ad locum dolentem van nut. In enkele gevallen werd jodur. hijdrarg. inwendig gegeven.

Een geval van *ozaena* sijphil. bij een' Inlandsch matroos, genas onder het toedienen van jodur. potass., en het doen van injekties met eene sol. nitrat. argenti in den neus. Na ontlasting van eenige kleine beenstukjes (der neusbeenderen) herstelde patient na eene behandeling van 3 weken, nagenoeg zonder misvorming van den neus.

Sijphilis constitutionalis werd veelal behandeld met protojoduretum hijdrargijri (van $\frac{1}{8}$ gr. tot 1 à $1\frac{1}{2}$ gr. daags opklimmende) waarbij voor dieët, warm houden, rust en zindelijkheid steeds gezorgd werd. Dec. lignorum, dec. Zittmanni, enz. bewezen immer goede diensten. De cura Zittmanni werd in 7 gevallen ingesteld bij secundaire sijphilis (rhijpia, ulcera faucium, condijlomata, rheumatismus sijphil. en had steeds eene gunstige uitwerking.

Omtrent het acid. nitric. valt op te merken dat het in zeer vele gevallen gebezigd werd, waar eene inwendige behande-

ling werd noodig geacht, en men het verkoos boven kwikmiddelen tenzij in gevallen waarin dit laatste niet gemist kon worden. Behalve andere voordeelen zag men op het gebruik van dit zuur zelden secundaire sijphilis volgen, bepaaldelijk minder dan zulks vroeger bij ruim kwik gebruik werd ondervonden.

---

n, die zeer spoedig (hoogstens 3
het jaar 1853.

...pleegd.	Ingekomen.	Overleden.	Dood ingebragt.
	»	»	3 Januarij.
	13 Jan.	13 Jan.	
	14 »	15 »	
	»	»	21 idem.
	»	»	25 idem.
	»	»	14 Februarij
	14 Febr.	16 Febr.	
	17 »	18 »	
	»	»	21 idem.
	19 »	20 »	
	»	»	1 Maart.
	13 Maart.	13 Maart.	
	28 »	28 »	
	»	»	1 April.
	9 April.	10 April.	

ling werd noodig geacht, en men het verkoos boven kwik-middelen tenzij in gevallen waarin dit laatste niet gemist kon worden. Behalve andere voordeelen zag men op het gebruik van dit zuur zelden secundaire sijphilis volgen, bepaaldelijk minder dan zulks vroeger bij ruim kwik gebruik werd ondervonden.

---

n, die zeer spoedig (hoogstens 3
het jaar 1853.

Ingekomen.	Overleden.	Dood ingebragt.
»	»	3 Januarij.
13 Jan.	13 Jan.	
14 »	15 »	
»	»	21 idem.
»	»	25 idem.
»	»	14 Februarij
14 Febr.	16 Febr.	
17 »	18 »	
»	»	21 idem.
19 »	20 »	
»	»	1 Maart.
13 Maart.	13 Maart.	
28 »	28 »	
»	»	1 April.
9 April.	10 April.	

RESULTAAT

DER

GEDANE LIJKOPENINGEN BIJ HET HOSPITAAL TE SIMPANG.

GEDURENDE HET JAAR

1853.

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Partikulieren. Europ.	Partikulieren. Inland.	Zeemagt. Europ.	Zeemagt. Inland.	*Voornaamste anatomisch patholog veranderingen.*
Cholera	Cholera	9	2	»	5	4	»	3	1	Bij de meesten spoedige ontbi van het lijk, weinig rigor cada cijanotisch voorkomen, slappe De spieren donkerrood, ligt versc baar. Exsudaat van bloederig, vocht tusschen de hersenvliezen de ventriculi. De plexus chor opgevuld met zwartachtig vlo bloed. De substantia medullaris de senen op sommige plaatsen bij snede donkerrood gespikkeld. M tische kleur en weinig veerkracl longen. Eene enkele maal hepa pulmonum. Ligt verscheurbaar weefsel, meest zamengevallen en Dikwijls excentrische hijpertroph regter hartekamer. Atheromateu zetting op de valvula tricusp Opspuiting van het maagslijmvl de maag eene slijmige groene vlokkige massa. Doorschijnendhe dunne darmen, opspuitingen van de achterwanden; soms de Peijersche en Brunnersche gezwollen en van een vaatkran geven. Opzetting der darmvl waaruit men nu en dan een gee vocht kon persen. Langs de gehe gestrektheid van het darmslij kleine grijsachtig, witte ligcha uit witte grijze, korrelige stof be hebbende de grootte van eene denknop. Enkele malen violet het blaauwe overgaande kleur weivlies des ileums, opzetting dulae solitariae. Zwelling der g meseraicae. De lever meest kle van weefsel. De galblaas nu eens donkergal gevuld, dan eens bij
Transportere		9	2	»	5	4	»	3	1	

	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Zeemagt. Europ.	Inland.	Partikulieren. Europ.	Inland.	Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.
	Transport.	9	2	»	5	4	»	3	1	Eens een vezelkraakbeenig liktecken ter grootte van een eendenei in de regter leverkwab. Sommige malen vond men het weefsel der milt vast en taai, meestal week en met eene papachtige donkerroode massa doortrokken. De blaas veelal bijna ledig.
[illegible]	Dijsent.	»	1	»	»	»	»	»	»	De longen hijperaemisch, gewone gesteldheid des bloeds, zelden donker van kleuren ter konsistentie van vlierrob. Het hart bleek, de holten bijna ledig. De maag, dunne darmen en het buikvlies uitwendig ligtrood. Het slijmvlies der maag en dunne darmen hijperaemisch week en gezwollen. De dikke darmen op het gevoel hard, de rokken gezwollen, met hier en daar verspreidde vlokken en strepen, afhangende van groote ulcera, die zich inwendig bevonden, en zich op sommige plaatsen op het weivlies uitstrekten; deze ulcera kwamen inwendig onregelmatig verspreid voor, van de grootte van eene erwt tot die van 4 Ned. duim diameter, het slijmvlies bijna geheel verwoest. De inhoud dezer intestina was zeer stinkend, geelrood en zeer dun. De lever hijperaemisch. De galblaas sterk gevuld met donkergroene gal. De milt verweekt. De blaas half gevuld met ligtgele urine.
	Dijsent.	18	1	»	7	6	1	2	1	Eenmaal afzetting van korrelig roodbruin pigment op de oppervlakte der groote hersenen. Anaemie en verweeking der hersenzelfstandigheid. Soms vastheid der hersenen. Enkele malen vertoont de hersenzelfstandigheid bij
	[illegible]dere.	27	4	»	12	10	1	5	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt.				Zee-magt.		Parti-kulie-ren.		Voornaamste anatomisch patholog veranderingen.
		Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Europ.	Inland.	Europ.	Inland.	
Per transport.		27	4	»	12	10	1	5	2	doorsnede roode punten. Mela pulmonum, koncentrische hijpertr der regter hartekamer. Eens, week hart met veel vet omgeven maag gevuld met een geelach grijze donkere vloeistof. De aan den fundus ventriculi zeer g ceerd. Het buikvlies der dunne en ke darmen op verscheidene pla sterk opgespoten. Afzetting van vezelstofaardig grijs exsudaat o buitenvlakte der dikke darmen darmschijl, aanmerkelijke vormin schijnvliezen, waardoor de dunne men met de dikke op versche plaatsen zoo sterk geadhaereerd dat zij niet zonder verscheurin darmrokken te scheiden zijn.] vormige vliezen van verschillend mensien, hebben bijna het ge slijmvlies der dikke darmen ver zooals zulks in de laatste graden ziekte wordt aangetroffen. De schijlsklieren zijn bijna allen rood zwollen met eene witgrijze ko massa doorzaaid. Dikwijls muska en vetlever. De nieren hijperae Het slijmvlies verdikt in de u atrophie van het vetweefsel rond nieren. Eens vergroote nieren, violet van kleur; geinfiltreerd vuilgeel exsudaat en etterpunt onderslijmvlies weefsel der bla leiders en nierbekkens met ette geinfiltreerd. De bekleedende van de nierbekkens, pisleiders verdikt en bedekt met een vui sudaat. In de holte der blaas
Transporlere.		27	4	»	12	10	1	5	2	

Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Zee-magt. Europ.	Inland.	Partikulieren. Europ.	Inland.	Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.
Transport.	27	4	»	12	10	1	5	2	vrij liggende eironde steenen; de grootste woog 1 once 7 drachmen, de 2 kleinere elk 5½ drachmen.
Febris pernic.	1	»	1	1	1	»	1	»	Sterke rigor cadaveris. Uitstorting van bloed tusschen de platen der schedelbeenderen, sterke vulling der boezems van de dura mater, sereuse vloeistof tusschen dura mater en arachnoidea; op de geheele oppervlakte der hersenen, afzetting eener geelachtige albumineuse stof; de hersenzelfstandigheid verweekt, veel bloed stippen bij doorsnede. Bloederige sereuse vloeistof in de ventriculi. Hijperaemie van het geheele ruggemerg en zijne vliezen. Van boven af tot aan den 4de ruggewervel, uitstorting van serum tusschen de vliezen. 1½ once weiachtig vocht in het pericardium. De lever vergroot, donkerbruin. Cirrhosis. De milt vergroot, verweekt en chokolaadkleurig.
Febris remitt.	2	»	»	2	1	»	3	»	Sterke rigor cadaveris, verweeking der hersenmassa. Veneuse hijperaemie der hersenvliezen. Het ruggemerg hijperaemisch en verweekt. Langs de geheele uitgestrektheid van het ruggemerg, uitstorting van sereus vocht tusschen de vliezen. De longen met donkerrood bloed overvuld. Bloedovervulling en verweeking der milt. Hijperaemie door het geheele darmkanaal. Veel vet op en tusschen het buikvlies, zoodat het op sommige plaatsen de dikte van één duim had. De lever ligtroodachtig geel, vergroot en op de door-
[Tr]ansp[ortere].	30	4	1	15	12	1	9	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Zeemagt. Europ.	Zeemagt. Inland.	Particulieren. Europ.	Particulieren. Inland.	*Voornaamste anatomisch patholo[gische] veranderingen.*
Per transport.		30	4	1	15	12	1	9	2	snede ligtrood, vetstrepen aan he achterlatende. Het slijmvlies der en dunne darmen ligtrood, het e lium op verscheidene plaatsen stooten, ter grootte van eene erw
Marasm	Marasm	1	»	»	2	»	»	1	»	Melanosis pulmonum, verwe van het maagslijmvlies. Vele i in de dikke darmen, sommige grootte van een amandel; de me van een' ovalen vorm, omgevei roode randen. Het pancreas ve De niet vergroote lever uiterlij langrijk afwijkend, te weten: o schillende plaatsen vertoonden tusschen de bruinroode leverkleu vlekken, die aan de lever het komen gaven als of zij gela was, eenige dezer plekken hard; anderen verweekt. De massa was overigens normaa mucosa van het geheele darm verweekt en op de meeste p verzworen. Vergrooting en a van tuberkelstof in de grandu seraicae.
Submer	Submer	4	»	»	»	1	»	»	»	Overvulling der hersenen me Het hart week en flets. De m gezet en met een geelachtig v vuld. De blaas bevatte eenig bl pisbuis met bloed gevuld.
Transportere.		35	4	1	17	13	1	10	2	

Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Zeemagt. Europ.	Zeemagt. Inland.	Partikulieren. Europ.	Partikulieren. Inland.	*Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.*
...ansport.	35	4	1	17	13	1	10	2	
...s Phthisis	»	1	3	2	»	»	»	»	Soms hijperaemia, soms anaemia der hersenen en vliezen, zwelling van het slijmvlies der luchtwegen met hier en daar verspreidde roodheid en opspuiting. Kleine ulceratien in het strottenhoofd en luchtpijp. Eens bijna geheele verwoesting van het slijmvlies der larijnx; zweren op de binnenvlakte der cartilagines thijreoideae; verharding van het overgeblevene slijmvlies op hetwelk zich eene laag geele etter bevond, die ook overal op het slijmvlies der luchtwegen werd aangetroffen. Eens grijze hepatisatie der longen. De longen meestal geadhaereerd aan de borstwanden. De longen bevatten veel tuberkels van verschillende grootte, vomicae ter grootte eener mansvuist. Het hart meestal anaemisch. Eens uitstorting van 2 oncen serum in het hartezakje. Verharding der lever met overigens gezond weefsel. Sterke infiltratie van tuberkelstof in de glandulae meseraicae.
Feb. intermitt.	»	»	»	»	1	»	»	»	
Bronch. chron.	»	»	»	1	»	»	»	»	
Bronch. catarrh.	»	»	»	2	»	»	»	»	
Feb. int.	1	»	»	1	»	»	1	»	De conjunctivae oculorum hijperaemisch. Geelachtige vloeistof in de maag. Het slijmvlies laat gemakkelijk los. Hijperaemie aan de cardia en pijlorus. De dunne darmen en milt hijperaemisch. De blaas ledig.
Cholera.	»	»	»	1	»	»	»	»	
Exant. sijphil.	1	»	»	»	»	»	»	»	
Hepatitis lobul. sinistri.	2	»	»	»	»	»	»	»	Het epithelium van de mond- en keelholte gedeeltelijk afgestooten. De tongtepeltjes opgezet en vergroot. Hijperaemia activa der beide longen. Muskaatnootlever, waarbij de lever is afgeplat, doch normaal van grootte, uitwendig korrelachtig. Het weefsel taai en bloed-
...ere.	39	5	4	24	14	1	11	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt.				Partikulieren.		Zeemagt.		Voornaamste anatomisch patholo[gische] veranderingen.
		Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Europ.	Inland.	Europ.	Inland.	
Per transport.		39	5	4	24	14	1	11	2	ledig, in de regter leverkwab (4) abscessen, waaronder een ter [grootte] van een vuist; de galblaas gevul[d met] eene taaije groene gal. Bij een ande[r is] het middelrif door een fistuleus [kanaal] doorboord, waardoor communica[tie tus]schen een absces in de regter lever[kwab,] hetwelk met een 1½ strepen di[k be]kleedend vlies voorzien is, en de[n] borstholte en long; de onderste [kwab] dezer long is sterk met het mi[ddelrif] vergroeid. Het slijmvlies der lucht[pijp] weinig opgezet ligtrood en beva[t eene] geringe hoeveelheid etter. Lev[er en] milt zijn beiden verwoest. De link[er nier] vergroot, doch normaal van weef[sel;] regternier vergroeid met het col[on a]scendens en buikwand. De caps[ula] niet dan door het mes te verwij[deren.] Dubbelde grootte eener gezond[e nier.] De corticale zelfstandigheid d[onker] rood, op hare oppervlakte [zijn] verscheidene zeer goed zigtbare [kron]kelende vaatjes, waar tusschen [gele] plekken van de grootte eener [spel]denknop tot die eens duits. [Bij in]snijding der nier ontlastte zic[h eene] gele dikke etter. Het miskro[sko]pisch onderzoek leverde goed gevorm[de] ... met veel vetbolletjes en amorp[he ko]rels. Inwendig veel kleine a[bscessen,] waardoor de structuur bijna g[eheel] verdwenen, groote met etter [gevulde] zweren met hooge afgeknaagde [randen.] Van af de nier tot aan den [pis]blaas is het slijmvlies der [ureter ...] en als met ulcera bezaaid. [...] renalis, op eene lengte van
Transportere		39	5	4	24	14	1	11	2	

Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Zeemagt. Europ.	Inland.	Particulieren. Europ.	Inland.	*Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.*
nsport.	39	5	4	24	14	1	11	2	van de nier verwijd en op hare buitenwand eene 2 lijn dikke afzetting van spekachtig weefsel van circa 2 dm. diameter.
Gastrit. toxica.	»	1	»	1	»	»	»	»	Sterke rigor cadaveris. Kalm gelaat. Zwelling van het slijmvlies der mond- en keelholte, op verscheidene plaatsen afstooting van epithelium. De longen hijperaemisch. Op het inwendig bekleedsel des pericardiums roode plekken ter grootte van een duim, in hetzelve 1 à 2 drachmen dun bloederig vocht. In het overigens normale hart weinig donkerrood geleiachtig bloed. De wanden der maag hijperaemisch en doordrongen van een ontstekings exsudaat; het slijmvlies bruinrood gezwollen, op sommige plaatsen afgestooten en met een bloederig exsudaat belegd. Nabij den pilorus eene verharding, die den vorm heeft van een te zamen gevouwen stuk rotting, ter dikte eens ganzenschacht, 3 dm. lang. In de maag nog eene once koffijkleurig, reukloos vocht. Het colon, rectum en duodenum waren de voornaamste aangedane darmgedeelten, het slijmvlies was hoogrood gevlekt, en op de meeste plaatsen van epithelium beroofd. De contenta donkerbruin, dun, vloeibaar.
corbut. ijdr. universalis	»	»	»	1	»	»	»	»	Hijperaemie van de hersenvliezen. Troebele bruinachtige stof in de hersenholten. Circa 5 Ned. oncen geel troebele serum in de borstholte en het hartezakje. Uitzetting van den boog der aorta. Hij-
eb. int. hijpertr enis et ijdrops.	»	»	»	»	1	»	»	»	
rlere.	39	6	4	26	15	1	11	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Zeemagt. Europ.	Zeemagt. Inland.	Partikulieren. Europ.	Partikulieren. Inland.	*Voornaamste anatomisch patholo[…] veranderingen.*
Per transport.		39	6	4	26	15	1	11	2	pertrophie der wanden. In de holte 3½ Ned. ℔ troebele serum; en oppervlakk'ge zweertjes in en colon. Beginnende vorming van kaatnootlever.
Hijdr. anarsar. et vomicae.	Tuberc. pulmonum.	1	»	»	»	»	»	»	»	Blaauwachtige kleur des aang en hals, oedemateuse zwelling v aangezigt en beenen. Tubercul liaria en vomicae in de longen. belangrijke vochtaanzameling in of hartezak-holte. De buikholte h slechts 5 oncen gewone serum. ronde zweren in den dikken darm harding en tuberkel infiltratie v meeste darmschijlsklieren.
	Asthma.	»	»	»	1	»	»	»	»	
Apoplexia pulmonum.	Apoplexia pulmonum.	1	»	»	»	»	»	»	»	Weinig rigor cadaveris. Hijpe der hersenen en hersenvliezen ruggemerg hijperaemisch en ter van de onderste hals en bovenste wervelen weinig verweekt. De overvuld met een donker v bloed, het slijmvlies donkerrood, luchtbuisjes en longcellen me gevuld. Op sommige plaatsen haarden ter grootte van een v De venae pulmonum opgepr donker violet bloed. Veel ge met slijm gemengde gal in d de mucosa ligtrood. Vergroo linker leverkwab, hijperaemie De milt klein, bloedarm.
Abscessus hepatis.	Dijsent. chronic	1	»	»	»	»	»	»	»	De longen hijperaemisch. D kamer verwijd met verdikking den. De vergrootte lever van v
Transportere.		42	6	4	27	15	1	11	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Zee-magt. Europ.	Zee-magt. Inland.	Partikulieren. Europ.	Partikulieren. Inland.	*Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.*
r	*transport.*	42	6	4	27	15	1	11	2	den buikwand vergroeid. In de regter kwab roomachtige gele etter in een abces ter grootte van een kinderhoofd. Geele etter in de galblaas en ductus cijsticus. De milt celleus, week, bloedarm. Exsudaat tusschen het slijmvlies en daaronder gelegen weefsel langs den geheelen dikken darm, de mucosa op sommige plaatsen verweekt en afgestooten; op andere plaatsen belangrijke ulceratien, overigens veel etter in het darmkanaal, met die in de lever nagenoeg overeenkomende.
...m. ...a.	Febris remitt.	»	»	»	»	»	»	1	»	Blaauwe paarsche tint des gelaats, veel exsudaat op de pleura costalis en pulmonalis. Schijnvliezen van oudere en nieuwere vorming. De longen overvuld met bloed, bloederig exsudaat in de luchtwegen van af de aspera arteria tot in de fijnste longcellen.
...- ...x.	Bronch. chronic	1	»	»	»	»	»	»	»	Opzetting der oppervlakkige aderen van het ligchaam. Bloederig weiachtig vocht tusschen de vliezen der hersenen, in de holten, en tusschen de vliezen van het min of meer verweekte ruggemerg. In beide borstholten 8½ once bloederig sereus vocht. Hijperaemie der longen, zij zijn digter en zwaarder dan gewoonlijk, de slijmvliezen der luchtwegen verdikt en hijperaemisch; schijnvliezen die ligt verscheurbaar zijn, hebben zich tusschen de bekleedende vliezen van de longen en ribben gevormd.
	Ischur.	»	»	»	»	1	»	»	»	Hijperaemie der hersenen en hersenvliezen. Sereusbloederig naar pis riekend exsudaat in de hersenholten. Hijperae-
	...tere.	43	6	4	27	16	1	12	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Zee-magt. Europ.	Zee-magt. Inland.	Parti-kulie-ren. Europ.	Parti-kulie-ren. Inland.	*Voornaamste anatomisch pathologis veranderingen.*
Per transport.		43	6	4	27	16	1	12	2	mie der nieren. De slijmvliezen va mucosa der pis afscheidende en be rende werktuigen geinjiceerd. Aan voorwand der blaas is eene ronde open ten gevolge eener insteek met den tr quart, in welks omtrek de wanden blaas gegangraeneerd zijn; 19 or bloederig dunne urine in de blaas, wanden en hals gehijpertrophieerd blaas tevens verwijd. In het pars m branačea hijpertrophie van het sl vlies, waardoor het lumen van dit ka zoodanig vernaauwd was dat het fij stilet niet doorgevoerd konde wor
Debili- tas post febrem remit- tem.	Debili- tas post febrem remit- tem.	»	»	»	»	1	»	»	»	Hijperaemie der hersenen en her vliezen vooral aan de basis met uit ting van sereus vocht tusschen de ar noidea en pia mater. De longen hij aemisch. Het hart flets. De lever groot; donkerbruin. De milt week achtig. Ulcera in dikke en dunne men. De glandulae meseraicae ver
Beri- beri. ir- rit. me- dul. spi- nalis.	Beri- beri ir- rit. me- dul. spi- nalis. (Akute vorm).	»	»	1	»	»	»	»	»	Overvulling met donkerrood der boezems en vaten van het hersenvlies, uitstorting van bloe wei in de hersenholten. Het rugg en zijne vliezen hijperaemisch, derig sereus exsudaat tusschen d zen. Voor zoo ver met het or pend oog kon waargenomen w was het ruggemerg zelf niet zi aangedaan. De longen donker en hijperaemisch. Het hart kl afzetting van vet op de oppervla kele polijpeuse stremsels in de De lever vergroot, hijperaemisch week papachtig. De nieren hijper
Transportere.		43	6	5	27	17	1	12	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt.				Partikulieren.		Zeemagt.		Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.
		Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Europ.	Inland.	Europ.	Inland.	
r transport.		43	6	5	27	17	1	12	2	
bijx.	Febris remitt. parotit.	»	»	»	»	»	1	»	»	De oorklier vergroot en met eene etterachtige dunne vloeistof geinfiltreerd. Hijperaemie der hersenen en hersenvliezen. Troebele serum in de hersenholten. De longen donkerblaauw, bevatten veel donkerrood bloed. Het hart week. Het slijmvlies der luchtwegen rood en verdikt. Het onderslijmvliesweefsel van het strotten klepje en de stembanden, geinfiltreerd met eene halfvloeibare geleiachtige ligtgele stof. De vaten van het darmkanaal geinjiceerd. Ulcera in de dunne darmen. De submucosa op verscheidene plaatsen met eene geelaardige geleiachtige stof geinfiltreerd; de glandulae Peijerianae weinig gezwollen.
s- le-	Hepatit.	2	»	»	»	»	»	»	»	Anaemie der hersenen. In de regter borstholte bijna 3 Ned. ℔ bruine gele etter, de long dier zijde bijna geheel verwoest. Een fistuleuse opening in het middelrif welke in eene holte der regter leverkwab uitkwam; in de luchtwegen ook eenige etter. In de linkerlong etterpunten. De lever als in schijnvliezen gehuld. In de regterkwab een kinderhoofdgroot absces; de bevatte etter was geel en consistent. De linker leverkwab verhard en de galblaas gevuld. In de dikke darmen kleine ulceratien. In de buikholte circa 1½ pd. geelgroene etter.
-	Bronch. et hepat	2	»	»	»	»	»	»	»	De regterlong aan het middelrif door schijnvliezen verbonden en door etterachtig exsudaat geinfiltreerd. De lever vergroot en blaauwbruin gekleurd, schijnvliezen aan de achtervlakte welke zich aan het colon adscendens vasthech-
rtere.		47	6	5	27	17	2	12	2	

Overleden aan	Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Afrik.	Amb.	Inland.	Zee-magt. Europ.	Inland.	Parti-kulie-ren. Europ.	Inland.	*Voornaamste anatomisch pathologisc veranderingen.*
Per transport.		47	6	5	27	17	2	12	2	ten. Een vuist groot absces in de reg leverkwab, dat zich in genoemde schi vliezen ontlastte, en een kanaalvorm dat zich in het colon adscendens open In de dikke darmen veel geelach groene etter. De nieren hijperaemis
Haemoptis.	Haemoptis.	»	»	»	»	»	»	1	»	Phthisische habitus. Aanhechting longen door schijnvliezen aan de pl rae costal. De kleur der longen ligtro op het aanvoelen knobbelig. Vele micae en tubercula in de longen. de linker bovenkwab eene vomica grootte van een duivenei, waardoor geborsten bloedvat liep, en de laa bloedstorting scheen te hebben pl gehad.
Mors violenta	Mors violenta	»	»	»	»	1	»	»	»	Behalve de verwonding tengev eener militaire executie met den gel, vernaauwingen van het di darmkanaal, door vele cicatrices het slijmvlies, overgebleven na kort voor den dood genezene dij terie. De milt bloedledig broos. nieren hijperaemisch.
Aphth. tropic.	Aphth. tropic.	1	»	»	»	»	»	»	»	De huid met kleine roode vlekj bezaaid. Ovaalronde witachtig blaasjes met eenen rooden kring de binnenvlakte der wangen, het vleesch, de zijranden en de pu tong en aan het zachte gehemelte. roomkleurige schijnvliezige mas dekt hier en daar het slijmvl de van epithelium ontblootte d welke oppervlakkige zweertjes den. Dun rood bloed in het h
	Dijsent. chronic	»	»	1	»	»	»	1	»	
Transporteren.		48	6	6	27	18	2	14	2	

Ingekomen met	Landmagt. Europ.	Landmagt. Afrik.	Landmagt. Amb.	Landmagt. Inland.	Partikulieren. Europ.	Partikulieren. Inland.	Zeemagt. Europ.	Zeemagt. Inland.	*Voornaamste anatomisch pathologische veranderingen.*
transport.	48	6	6	27	18	2	14	2	groote vaten. Genoemd exsudaat en blaasjes in den geheelen slokdarm en bovenste gedeelte van de maag. De lever vergroot, bevat donker dun bloed. De milt zeer klein en week. Verouderde ulceratien door het geheele dikke darmkanaal.
Scorbut hijdrops univers.	»	»	»	»	»	»	1	»	Zeer weinig rigor cadaveris. Zuchtige zwelling der onderste ledematen. De longen bleek, anaemisch, oedemateus. Het hart week. In de buikholte veel uitstorting van wei. Muskaatnootlever bij één; bij een ander de lever verweekt en bruingeel gekleurd. De milt verweekt. De cauda pancreatis sterk opgezet.
Totaal.	48	6	6	27	18	2	15	2	

Opgave der gewogene ingewanden van de overledenen, gedurende het jaar 1853 (*gemidd. Ned. gewigt*).

Getal lijken: 81	Gewigt.			Getal lijken: 6	Gewigt.			Getal lijken: 6	Gewigt.			Getal lijken: 31	Gewigt.		
Europeanen.	pond.	ons.	lood.	Afrikanen.	pond.	ons.	lood.	Amboinezen.	pond.	ons.	lood.	Inlanders.	pond.	ons.	lood.
Hersenen.	1	3	6	Hersenen.	1	2	5	Hersenen.	1	3	4	Hersenen.	1	2	5
Regterlong.	»	4	1	Regterlong.	»	5	»	Regterlong.	»	7	5	Regterlong.	»	4	4
Linkerlong.	»	3	9	Linkerlong.	»	5	1	Linkerlong.	»	7	1	Linkerlong.	»	3	8
Hart.	»	2	6	Hart.	»	3	1	Hart.	»	2	1	Hart.	»	2	6
Lever.	1	6	2	Lever.	1	5	»	Lever.	1	4	9	Lever.	1	6	7
Milt.	»	2	3	Milt.	»	1	4	Milt.	»	2	1	Milt.	»	2	7
Regternier.	»	1	8	Regternier.	»	1	5	Regternier.	»	1	8	Regternier.	»	1	5
Linkernier.	»	1	7	Linkernier.	»	1	5	Linkernier.	»	1	8	Linkernier.	»	1	5

Fort Erfprins.

Officier van gezondheid 2de klasse A. Akkenaar.

De weersgesteldheid leverde dit jaar weinig bijzonders op. De oostmousson trad in de maand Mei in, en werd half November door den westmousson afgewisseld. De thermometer teekende gemiddeld 78—90° F. soms (en wel in de maanden Oktober en November) steeg de temperatuur tot 94° F.

Het ziektekarakter, ofschoon varierende tusschen het katarrhaal gastrische, bilieuse en inflammatorische, was praedominerend katarrhaal.

Onder de te vreezen momenten hier ter plaatse verdient vooral opmerking de aanslibbing rondom het fort, welke door het uit de Solo-rivier aangevoerde water veroorzaakt wordt, dagelijks toeneemt en bij lagen waterstand bloot ligt. Gelukkig dat de koele zeewinden en de dagelijksche vloed, de uit die modderbank opstijgende dikwijls stinkende dampen in hunne vermoedelijk nadeelige uitwerking tegengaan.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt . . .	Europeanen.	47	44	2	1 : 23,5
	Inlanders.	47	45	2	1 : 23,5
Gevangenen . . .	Europeanen.	20 9	201	6	1 : 34,8
	Inlanders.	17	16	1	1 : 17
	Totaal.	320	304	11	1 : 29

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	2	»	2	
» intermittens.	33	32	1	
Angina.	17	16	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Pneumonia.	1	»	»	
Hepatitis.	2	2	»	
Enteritis.	2	2	»	
Dijsenteria.	27	25	2	
Asthma.	1	1	»	
Colica.	9	9	»	
Gastricismus.	69	68	1	
Diarrhoea.	13	12	»	
Rheumatismus acutus.	9	9	»	
» chronicus.	5	5	»	
Haemorrhoïdes.	4	4	»	
Phthisis pulmonalis.	10	8	2	
Scorbutus.	1	1	»	
Hijdrops.	2	2	»	
Haemorrhagiae.	3	3	»	
Scabies.	1	1	»	
Herpes.	15	15	»	
Sijphilis primaria.	24	24	»	
» secundaria.	8	5	1	
Vulnus.	1	»	1	
Contusio.	15	15	»	
Abscessus.	18	18	»	
Ulcus.	11	10	1	
Morbi oculorum.	3	3	»	
» auris.	5	5	»	
» varii interni.	8	8	»	
Totaal.	320	304	11	

Febris intermittens was gewoonlijk quotidiaan, zelden tertiaan en over het algemeen van een goedaardig karakter.

De behandeling leverde geene bijzonderheden. Dit laatste geldt ook voor de overige voorgekomene ziektegevallen.

Bangkallang.

Officier van gezondheid 2de klasse J. G. A. Pabst.

Van hier werden geene bijzonderheden vermeld.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt . .	Europeanen.	22	22	»	»
	Inlanders.	51	51	»	»
Vrouwen.	Inlandsche.	1	1	»	»
	Totaal.	74	74	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	60	60	»	
Tijphus.	1	1	»	
Dijsenteria.	1	1	»	
Diarrhoea.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	1	1	»	
Vulnus.	1	1	»	
Luxatio.	1	1	»	
Morbi oculorum.	4	4	»	
» varii externi.	1	1	»	
» » interni.	3	3	»	
Totaal	74	74	»	

Sumanap.

Officier van gezondheid 2de klasse A. H. Thepass.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.			Aantal regend.	Windrigting.
	's morgens 6 uren.	's middags 12 uur.	's avonds 6 uren.		
Januarij.	79.41	88.96	82.54	18	W.ZW.NW.
Februarij.	78.75	89.71	80.64	15	id.
Maart.	79.67	87.45	74.32	16	id.
April.	77.20	87.26	79.70	18	W.O.
Mei.	78.32	87.06	76.83	19	W. meestal O.
Junij.	78.66	85.60	81.70	5	O.
Julij.	72.06	88.19	81.64	2	O. 4 dagen Z.
Augustus.	79.19	89.90	81.54	2	O.ONO.
September.	79.80	90.09	80.03	2	id.
Oktober.	82.80	93.14	83.39	»	O.
November.	80.33	91	82.13	2	id.
December.	80.05	86.02	83.05	16	O. later W.

Bijzonderheden.

Januarij. Dikwijls onweder meestal zwaar bewolkte lucht.
Februarij. Zes malen onweder.
Maart. Vier » »
April. Twee » »
Mei. Vier » »
Junij. Een maal »
Julij. Dikwijls weerlicht tegen den avond.
Augustus. Idem.
September. Idem.
Oktober. Idem.
November. Idem.
December. Acht malen onweder.

In de eerste vijf maanden des jaars, vooral in Mei, viel er veel regen, in Junij stelde zich de oostmousson in, en duurde tot December voort.

De genius epidemicus was doorgaans katarrhaal, in Mei gastrisch katarrhaal, in Oktober bij groote hitte en droogte, gastrisch bilieus; ook in November nam men deze ziekte-geaardheid, ofschoon in mindere hevigheid, waar. In de maand September kwamen rheumatische komplikatien voor.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	51	48	»	»
	Inlanders.	19	19	»	»
Partik. en ambt. .	Europeanen.	49	47	2	1 : 24,5
	Inlanders.	15	15	»	»
Vrouwen. . . .	Europesche.	50	50	»	»
	Inlandsche.	41	35	6	1 : 6,8
Kinderen. . . .	Europesche.	60	59	1	1 : 60
	Inlandsche.	18	17	1	1 : 18
	Totaal.	303	290	10	1 : 30,3

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	144	143	1	
Tijphus.	1	»	1	
Parotitis.	5	5	»	
Angina.	2	2	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Morbi mentis.	1	1	»	
Asthma.	4	4	»	
Colica.	4	4	»	
Gastricismus.	19	19	»	
Diarrhoea.	6	5	1	
Helminthiasis.	24	24	»	
Rheumatismus chronicus.	7	6	»	
Transportere.	218	214	3	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	218	214	3	
Phthisis pulmonalis.	4	3	»	
Hijdrops.	1	1	»	
Scabies.	2	2	»	
Herpes.	3	3	»	
Sijphilis primaria.	1	1	»	
Vulnus.	1	»	1	
Contusio.	3	3	»	
Abscessus.	3	3	»	
Ulcus.	5	5	»	
Morbi oculorum.	20	19	»	
» varii externi.	10	10	»	
» » interni.	27	26	1	
Cholera.	5	»	5	
Totaal.	303	290	10	

Febris intermittens kwam het meest van alle ziekten onder behandeling, en wel met een' tijpus quotidianus 50, tertianus 10 en irregularis 6. Herstelling volgde door cocculus menisperm. bij 6, na vergeefsche beproeving met cocculus, door chinine bij 6, door sulph. chinine bij 44, terwijl nog 10 genazen zonder gebruik van geneesmiddelen. Recidieven kwamen 20 malen voor. Meerdere lokale omstandigheden zooals de ligging aan het strand, de zamenkomst van zout- en zoetwater, enz. bevorderen hier de vorming van een koortsmiasma; de waargenomene koorts was echter steeds goedaardig, en ofschoon menigvuldige recidieven voor hare hardnekkigheid pleiten, zijn toch de meesten der daardoor aangetaste lijders genezen. Van de cocculus menispermi (Bretowalie) in den vorm van extr., dr. β—1 daags, in waterop gelost, zonder adjuvantia en buiten den koortsaanval aangewend, bleek het koortswerend-vermogen alleen in ligtere gevallen; in meer hevigen moest chinine gegeven worden.

Helminthiasis. — De ascaris vermicularis en lumbricoïdes wordt gezegd hier veelvuldig voor te komen. Sem. santon.

en santonine bewezen daartegen heerlijke diensten.

Omtrent de overige ziekten valt niets bijzonders op te merken.

Pasoeroean.

Officier van gezondheid 2de klasse J. G. X. Broekmeijer.

De weersgesteldheid leverde geene meldingswaardigheden op.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde temperatuur.		
	's morg.	's midd.	's avonds.
Januarij.	84°—85°	88°—91°	86°—87°
Februarij.	83—84	88—90	85—86
Maart.	82—83	89—92	86—87
April.	82—83	89—91	84—85
Mei.	81—82	87—89	84—85
Junij.	80—81	87—89	84—85
Julij.	81—82	86—88	84—85
Augustus.	80—81	84—87	83—85
September.	82—83	86—88	85—86
Oktober.	83—84	89—92	87
November.	82—83	89—91	86—87
December.	81—82	89—90	86—87

Bijzonderheden.

Januarij. In de eerste helft der maand dagelijks zware regen vergezeld van onweêr en soms stormwind.

Februarij. In de eerste helft weinig, de tweede helft iederen dag zware regen, onweêr en stormwinden uit het w.

Maart. In de eerste helft veel regen later minder. Onweêr. Oostw.

April. Veel regen; wind oost.

Mei. Alleen van den 16den t./m. den 20sten aanhoudende regen met zwaar onweêr.

Junij. Weinig regen.

Julij. Aanhoudende droogte met sterke oostw. slechts 2 maal viel regen.

Augustus. Koude nachten, sterke ooste winden.

September. Aanhoudende droogte, ooste winden.

Oktober. Idem. Idem.

November. Slechts eenmaal regen met onweêr waarop de thermometer onmiddelijk 2° à 3° daalde. Vrij zware stortregens.

December. Noordweste winden.

Het ziektekarakter was gedurende de maanden Januarij tot en met Mei katarrhaal bilieus zoo ook in Julij en September, in Junij, November en December bilieus, in Augustus katarrhaal.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	24	23	1	1 : 24
	Inlanders.	39	39	»	»
Vrouwen. . . .	Europesche.	4	4	»	»
	Inlandsche.	8	8	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	8	7	1	1 : 8
	Inlandsche.	12	12	»	»
	Totaal.	95	93	2	1 : 47,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	8	8	»	
» intermittens.	24	24	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Dijsenteria.	1	»	1	
Colica.	10	10	»	
Gastricismus.	3	3	»	
Status biliosus.	1	1	»	
Diarrhoea.	4	4	»	
Helminthiasis.	10	10	»	
Rheumatismus chronicus.	1	1	»	
Vitia cordis.	1	1	»	
Haemorrhagiae.	3	3	»	
Sijphilis primaria.	1	1	»	
Transportere.	68	67	1	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	68	67	1	
Vulnus.	3	3	»	
Morbi oculorum.	10	10	»	
» varii externi.	3	3	»	
» » interni.	7	7	»	
Cholera.	2	1	1	
Febris catarrhalis.	2	2	»	
Totaal.	95	93	2	

De heer BROEKMEIJER maakt de opmerking dat niettegenstaande het fort in de nabijheid ligt van groote zeevisch-vijvers, omringd is door sawavelden, en de gracht van het fort, waarin veel vuilnis, een zeer tragen stroom heeft, hieruit toch geen nadeelige invloed op de gezondheid der bezetting is voortgevloeid.

Febris intermittens was steeds goedaardig, na toediening van een laxans waren eenige greinen chinine voldoende tot herstelling. Bij bilieuse koortsen gaf men kalomel c. rheo et chinin., hirudines ad caput s. scrob. cordis; al de voorgekomene gevallen genazen.

Colica spasmodica zag men 10 malen; en werd telkens door een paar lepels van de gewone cholera mixtuur bestreden.

Helminthiasis. — Een taenia werd door het gebruik van dec. granat. afgedreven en tegen ascarides lumbricoïdes met goed gevolg sem. sant. en santonine aangewend.

Sijphilis werd slechts éénmaal waargenomen (gonorrhoea).

Cholera sporadica kwam tweemaal voor: het eene liep doodelijk af door het opvolgend ontstaan van cholera tijphus.

Bezoekie.

Officier van gezondheid 2de klasse P. A. BOL.

De gezondheidstoestand was hier naar wensch. Weersgesteldheid, ziekten en behandeling leverden niets belangrijks op.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ.	11	11	»	»
	Inland.	53	53	»	»
Vrouwen.	Inland.	8	8	»	»
	Totaal	72	72	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	1	1	»	
» intermittens.	33	33	»	
Pneumonia.	2	2	»	
Dijsenteria.	1	1	»	
Delirium tremens.	1	1	»	
Asthma.	2	2	»	
Gastricismus.	6	6	»	
Diarrhoea.	2	2	»	
Rheumatismus chronicus.	4	4	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Hijdrops.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	10	10	»	
Vulnus.	1	1	»	
Contusio.	2	2	»	
Ulcus.	4	4	»	
Morbi varii interni.	1	1	»	
Totaal.	72	72	»	

Probolingo.

K. Buwalda ***partikulier geneesheer, belast met de militaire geneeskundige dienst.***

Ofschoon koortsen veelvuldig voorkwamen, waren zij toch

weinig intensief; ook de overige waargenomene ziekten waren van weing belang.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	27	27	»	»
	Inland.	101	98	»	»
Vrouwen. . . .	Europ.	3	3	»	»
	Inland.	6	6	»	»
Kinderen. . . .	Europ.	1	1	»	»
Totaal		138	135	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	3	3	»
» intermittens.	72	72	»
» » pernic.	1	1	»
Colica.	1	1	»
Diarrhoea.	2	2	»
Variolae.	4	4	»
Scabies.	3	2	»
Syphilis primaria.	13	12	»
» secundaria.	2	2	»
Vulnus.	2	2	»
Contusio.	5	5	»
Abscessus.	2	2	»
Ulcus.	4	4	»
Morbi oculorum.	9	8	»
» varii externi.	6	6	»
» » interni.	7	7	»
Cholerine.	2	2	»
Totaal	138	135	»

Banjoewangie.

Officier van gezondheid 3de klasse J. H. Bruijnis.

Banjoewangie ligt op 8° 13′ 43″ ZBr. en 114° 28′ 45″ O.L. van Greenwich aan de oostkust van Java. Van strand af verheft zich het land, langzaam rijzende, tot op 3000 voeten boven de oppervlakte der zee, terwijl de bergen van het Idjing sijsteem, ten westen van de hoofdplaats in eene noordoost zuidwestwaartsche rigting eene hoogte van bijna 10,000 voeten bereiken. Alleen de Merapie, die het naast bij de stad gelegen is, heeft nog een werkzamen krater; terwijl de Rahoen, die het verst afgelegen is, wegens gebrek aan wegen, en ondoordringbare bosschen, nog zeer weinig bekend is. Zijn top, een afgeknotte kegel daarstellende, is kaal, en deze omstandigheid doet gissen, dat zijne laatste uitbarsting nog niet lang kan geleden zijn.

Deze bergen bestaan uit basaltische, trachitische veel magneetijzer bevattende lava, obsidiaan, vulkanische asch-tras, zwavel, slijk en konglomeraten uit verschillende delfstoffen zamengesteld.

Allen zijn behalve de Rahoen tot op hunne toppen met zwaar geboomte begroeid; vele rivieren wier water, vooral zwavel bevat, minder smakelijk en ongezond is, nemen hun oorsprong uit deze bergen. Door aantrekking der vochten uit de atmospheer begunstigen die bergen de nevel- en wolkenvorming en brengen als dragers der elektriciteit de hier voorkomende plotselijke temperatuursverschillen te weeg.

In het zuiden der residentie vormt eene kalklaag een gebergte, dat zich niet boven de 600 voeten verheft, de stille kust, die zuidoostwaarts met het gebergte Proa en meer noordelijk met den laatsten tak, de goenong Ikan eindigt, daarstelt, en bij den zuidelijken ingang van straat Balie, de schoone en goede Pampang-baai vormt.

Deze kalkbodem is door talrijke rivieren doorsneden, waar-

van de volgende zich in de nabijheid der hoofdplaats in zee storten.

De rivier Tambong, de voornaamste, ontspringt uit den goenong Ranteh en stort zich beneden Banjoewangie in zee. Na de laatste uitbarsting van den Idjing (in 1817) die in eene slijkeruptie bestond, en zich over Soekaradja en Pakis in zee stortte, heeft zich voor de, vroeger bezuiden het fort gelegene, monding van deze rivier, eene lange bank gevormd, waardoor thans die monding benoorden het fort voorkomt. Eene andere arm loopt bij de dessa Boentoe in zee, en de hierdoor ontstane breede delta-vorm, veroorzaakt het brak worden en de temporaire stagnatie van het water der Banjoewangische haven, welke omstandigheid als hoofdoorzaak van de endemische febris intermittens wordt opgegeven. Vooral de plaats waar het fort Utrecht gelegen is, wordt als de ware zetel van het koortsmiasma genoemd. Dit wordt daaraan toegeschreven dat de grond (alluviale moerasgrond) beurtelings dan eens onder water staat, dan weder droog ligt, waardoor organische zelfstandigheden in ontbinding geraken.

Weerkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde temperatuur			
	's morgens 6 uren.	's morgens 9 uren.	's middags 3 uren.	's avonds 10 uur.
Januarij.	23,9°	28,4	29,3	25,9°
Februaij.	23,7	28,5	29	25,5
Maart.	24,7	28,2	28,8	26,4
April.	25,2	27,2	28,1	25,6
Mei.	24	26,5	27	25
Junij.	24,2	28,4	29,3	26,2
Julij.	21,7	28,4	29,5	25,7
Augustus.	20,5	28,3	29,4	26
September.	21,7	28,2	29,3	25,7
October.	23,3	28,3	28,9	25,8
November.	22,3	27,9	29	25,5
December.	24,3	27,8	21,5	26,4

Bijzonderheden.

Januarij. Veel regen steeds betrokkene lucht. Zware onweders meesta ZO. en NO. winden. Soms storm.

Februarij. Veel regen en onweder. Drukkende warmte betrokkene lucht Z. wind.

Maart. Meer bestendig weer. Nu en dan onweêr. ZO. winden.

April. Idem. Idem.

Mei. In het begin veel regen en onweêr met hevige winden, later schoon weer, heldere niet te warme dagen; wind meestal Z.

Junij. Nu en dan regen en onweêr meest betrokken lucht, wind Z. ZO. of ZW.

Julij. Mooi weer met soms hevige O. winden.

Augustus. Bestendig weer veel droogte 's morgens en 's avonds nog al koelte; wind meestal Z.

September. Idem. Idem.

Oktober. Schoon weer, weinig regen enkele malen onweêr, wind meestal Z. en ZO.

November. Verscheidene malen regen met hevig onweêr en drukkende warmte, wind Z. en NO.

December. In het begin veel regen met W. winden, nu en dan onweêr, winden O. ZO. en ZW.

De weêrsgesteldheid gedurende 1853 was de volgende:

In de eerste 2 maanden zeer onstuimig ruw weder, in Maart en April wat beter, in Mei bijzonder slecht, (hevige winden met onweders en veel regen). Van nu af tot November bleef het weder goed, en werd in de twee laatste maanden door den westmousson vervangen. Het ziektekarakter was doorgaans katarrhaal gastrisch, in Maart en April echter katarrhaal, in December gastrisch bilieus.

Overzigt der behandelden.

Lijders: behoorende tot de	Lijders: van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	36	33	»	»
	Inlanders.	161	158	2	1 : 80,5
Vrouwen. . . .	Europesche.	2	2	»	»
	Inlandsche.	12	8	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	1	1	»	»
		213	203	2	1:106,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	1	»	»
» biliosa.	7	7	»
» intermittens.	143	136	»
Angina.	2	2	»
Hepatitis.	1	1	»
Dijsenteria.	7	7	»
Delirium tremens.	1	1	»
Transportere.	162	154	»

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden
Per transport.	162	154	»
Colica.	5	5	»
Gastricismus.	1	1	»
Diarrhoea.	1	1	»
Helminthiasis.	1	1	»
Rheumatismus acutus.	7	7	»
Scrophulosis.	1	1	»
Phthisis pulmonalis.	1	»	1
Scabies.	2	2	»
Vulnus.	1	1	»
Contusio.	3	3	»
Ulcus.	12	12	»
Abscessus.	2	2	»
Morbi oculorum.	4	4	»
» auris.	1	1	»
» varii externi.	6	6	»
» » interni.	3	2	1
Totaal.	213	203	2

Febris intermittens meestal van katarrhalen aard, met quotidiaan zelden tertiaan tijpus, kwam het meest voor; zij week gemakkelijk voor febrifuga. Behalve chinine, bezigde men als zoodanig, ook het dec. stip. menispermi (1 unc. c. aq. unc. x. ad col. unc. IV), dat bij Inlanders tegen alledaagsche koortsen uitmuntend werkte; daarentegen bij Europeanen en bij tertiane of quartane koortsen, niet. Bij 94 lijders aan interm. quot. werd het decoct. menisperm. aangewend en slaagde bij 26 na 2 dagen, bij 18 na 3 dagen, bij 19 na 4 dagen, terwijl het bij 31 door chinine moest vervangen worden.

Het meest heerschen de koortsen in het fort Utrecht, het Chineesche kamp en de Mandharesche en Maleische kampongs, welke als op eene lijn langs het moeras der rivier Tambong gelegen zijn, dat bij vloed ruim zeshonderd, bij eb naauwelijks honderd voeten breed is.

Een geval van *tetanus* liep bij een' Inlander doodelijk af.

Deze had zich zeer bezweet zijnde gebaad, waarop hij zich dadelijk zeer ter neder geslagen en als verstijfd gevoelde. Bij zijne opname in het hospitaal klaagde hij alleen over stijfheid in het onder kaaksgewricht.

De ziekte als intermittens larvata beschouwende, werd lijder chinine c. morphio (gr. xx c. gr. 1 f. part. aeq. No. IV d. 2 u. 1 d.) voorgeschreven, het ligchaam met een warme deken gedekt, en een inf. theae tot drank gegeven.

Des anderen daags vond men hem in nagenoeg denzelfden toestand, de kaakklem was echter nog sterker geworden; daar patient eenige tanden mistte, zoo konden de geneesmiddelen worden voortgegeven. Hij kreeg meer en meer krampachtige zamentrekkingen in enkele, soms in alle spieren, en bleef eindelijk geheel regt uitgestrekt. Terstond werd hem nu een warm bad gegeven, de ruggegraat met linimentum volatile gewreven, en nadat patient goed afgedroogd was, voorzigtig te bed gebragt. Bij de geneesmiddelen werd nog ½ gr. mur. morphii gevoegd. Het bewustzijn was niet gestoord. Des avonds vond men hem, door de voortdurende krampen zeer afgemat en met koud zweet bedekt. Nadat hij nog eenige onverstaanbare woorden had uitgesproken, gaf hij den geest.

Door ongesteldheid van den officier van gez. 2de kl. J. J. Lindgreen toenmaals eerstaanwezend officier van gezondheid te Banjoewangie, is de sektie niet verrigt.

De heer Lindgreen merkt nog op, dat hij in 1851 vier gevallen van febris interm: larvata, welke met de bovenbeschrevene overeenkwamen, door toediening van chinine en morphium zag herstellen.

Kedirie.

Officier van gezondheid 2de klasse O. Brummer.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur. 's morgens.	Temperatuur. 's middags.	Temperatuur. 's avonds.	*Bijzonderheden.*
Januarij.	74	86	78	Den 10den Mei werd door de geheele residentie en den 1sten November te Blitar alleen, eene aardbeving waargenomen.
Februarij.	75	88	76	
Maart.	74	88	76	
April.	74	88	77	
Mei.	74	88	76	
Junij.	74	88	76	
Julij.	73	87	76	
Augustus.	73	86	75	
September.	74	90	76	
Oktober.	74	94	76	
November.	75	93	77	
December.	76	86	77	

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	Inlanders.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
Vrouwen. . . .	Europeesche.	[illegible]	[illegible]	1.	1 : 12
Kinderen. . . .	Inlandsche.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	Totaal.	[illegible]	[illegible]	1.	1 : [illegible]

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	50	50	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Aphthae tropicae.	1	1	»	
Status biliosus.	4	4	»	
Helminthiasis.	3	3	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
» chronicus.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Scabies.	17	17	»	
Sijphilis primaria.	8	8	»	
Vulnus.	2	2	»	
Contusio.	4	4	»	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcus.	5	5	»	
Morbi oculorum.	3	3	»	
» varii externi.	2	2	»	
» » interni.	10	10	»	
Cholera.	1	»	1	
Totaal.	115	114	1	

De westmousson duurde tot de maand Mei voort, hetgeen op de Inlandsche bevolking veel nadeeliger werkte, dan op de troepen die goed gehuisvest zijn; de overgang echter in den droogen moussen werd in het fort door vele intermittentes lijkbaar. Eene omstreeks dezen tijd voorgekomene aardbeving (10 Mei) heeft misschien daarop invloed gehad. Met het afnemen der winden werd de temperatuur veel hooger, zoodat zij in November 's middags gemiddeld 93° F. bedroeg.

De vroeger katarrhale genius epidemicus, werd alsnu bilieus, terwijl in December, toen weder vele stormen en onweders voorkwamen, het ziektekarakter katarrhaal rheumatisch was.

Bijzonderheden omtrent ziekten of hunne behandeling zijn niet voorgekomen; de vruchten van den larakboom (sapindus

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt.	Europ.	11	11	»	»
	Inland.	53	53	»	»
Vrouwen.	Inland.	8	8	»	»
	Totaal	72	72	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	1	1	»	
» intermittens.	33	33	»	
Pneumonia.	2	2	»	
Dijsenteria.	1	1	»	
Delirium tremens.	1	1	»	
Asthma.	2	2	»	
Gastricismus.	6	6	»	
Diarrhoea.	2	2	»	
Rheumatismus chronicus.	4	4	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Hijdrops.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	10	10	»	
Vulnus.	1	1	»	
Contusio.	2	2	»	
Ulcus.	4	4	»	
Morbi varii interni.	1	1	»	
Totaal.	72	72	»	

Probolingo.

K. Buwalda *partikulier geneesheer, belast met de militaire geneeskundige dienst.*

Ofschoon koortsen veelvuldig voorkwamen, waren zij toch

weinig intensief; ook de overige waargenomene ziekten waren van weing belang.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	27	27	»	»
	Inland.	101	98	»	»
Vrouwen. . . .	Europ.	3	3	»	»
	Inland.	6	6	»	»
Kinderen. . . .	Europ.	1	1	»	»
Totaal		138	135	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	3	3	»
» intermittens.	72	72	»
» » pernic.	1	1	»
Colica.	1	1	»
Diarrhoea.	2	2	»
Variolae.	4	4	»
Scabies.	3	2	»
Syphilis primaria.	13	12	»
» secundaria.	2	2	»
Vulnus.	2	2	»
Contusio.	5	5	»
Abscessus.	2	2	»
Ulcus.	4	4	»
Morbi oculorum.	9	8	»
» varii externi.	6	6	»
» » interni.	7	7	»
Cholerine.	2	2	»
Totaal	138	135	»

BUITEN-ETABLISSEMENTEN.

ALGEMEEN MILITAIR ZIEKENRAPPORT DER ALDAAR BEHANDELDE ZIEKEN, ZOO IN DE HOSPITALEN ALS BIJ DE DETACHEMENTEN GEDURENDE HET JAAR 1853.

Namen der Etablissementen.	Onder behandeling gebleven.	Onder behandeling gekomen.	Hersteld of geëvakueerd.	Overleden.	Blijven onder behandeling op Ult. December.
Sumatra's Westkust.	278	5640	5500	189	229
Benkoelen.	9	555	552	4	8
Telok Betong.	7	304	289	9	13
Palembang.	155	5049	4901	176	127
Banka.	41	1016	951	53	53
Riouw.	27	421	424	6	18
Banjermassing.	13	164	151	11	15
Pangaron.	1	56	57	〃	〃
Pontianak.	4	111	104	6	5
Sambas.	36	1503	1399	41	99
Makasser.	41	1302	1260	21	62
Menado.	7	101	93	10	5
Amboina.	52	3150	3055	46	101
Banda.	51	596	629	5	13
Ternate.	24	592	581	4	31
Totaal.	746	20.560	19946	581	779
Totaal generaal.	21,306		21,306		

Aanmerkingen. Nadat dit rapport reeds was afgesloten, kwam nog het verslag van Timor-koepang binnen. Er werden hier behandeld 222 lijders, waarvan er 209 herstelden, 9 overleden, terwijl er 4 onder behandeling bleven. De rapporten van Larentuca zijn nog niet ontvangen.

Algemeen overzigt.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Onder behandeling: gebleven bij het vorige rapp.	Onder behandeling: gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling.
Landmagt. . .	European.	240	4848	4690	168	230
	Afrikanen.	10	230	224	9	7
	Inlanders.	310	9022	8865	143	324
Zeemagt. . .	European.	35	1268	1236	21	46
	Inlanders.	14	257	250	11	10
Partik. zeevarende	European.	4	74	65	5	8
	Inlanders.	»	16	15	1	»
Partikulieren.	European.	2	158	145	10	5
	Inlanders.	90	3138	2958	170	100
Vrouwen. . .	Europ.	1	122	116	3	4
	Inland.	36	928	899	30	35
Kinderen. . .	Europ.	2	260	253	3	6
	Inland.	2	239	230	7	4
1ste Totaal.		746	20560	19946	581	779
2de Totaal.		21,306		21,306		

Aard der ziekten en gebreken.	Onder behand. Gebleven.	Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling op 1 Januarij 1854.
Febris gastrica.	10	334	332	2	10
» biliosa.	5	234	214	10	15
» intermittens.	159	8016	7933	46	196
» » perniciosa.	2	83	44	38	3
Tijphus.	1	73	55	16	3
Plethora.	»	13	13	»	»
Encephalitis.	»	5	4	1	»
Parotitis.	»	20	17	1	2
Angina.	3	79	80	1	1
Pleuritis.	3	30	30	2	1
Pneumonia.	3	88	70	19	2
Hepatitis.	6	132	118	13	7
Enteritis.	»	37	27	9	1
Dijsenteria.	39	583	452	143	27
Apoplexia.	»	11	4	7	»
Epilepsia.	1	7	7	»	1
Delirium tremens.	»	55	38	15	2
Morbi mentis.	1	24	19	1	5
Asthma.	6	97	100	1	2
Colica.	8	287	289	3	3
Aphthae tropicae.	1	9	8	2	»
Gastricismus.	14	585	594	»	5
Status biliosus.	5	122	126	»	1
Diarrhoea.	24	883	864	15	28
Helminthiasis.	1	101	101	1	»
Rheumatismus acutus.	21	313	323	2	9
» chronicus.	8	215	208	»	15
Haemorrhoïdes.	5	79	81	»	3
Scrophijlosis.	1	12	10	1	2
Phthisis pulmonalis.	6	62	42	19	7
Scorbutus.	1	17	13	»	5
Hijdrops.	6	73	52	17	10
Vitia cordis.	4	44	37	7	4
Haemorrhagia.	1	17	16	1	1
Transportere.	345	12740	12321	593	371

Aard der ziekten en gebreken.	Onder behand. Gebleven.	Gekomen.	Hersteld.	Overleden.	Blijven onder behandeling op 1 Januarij 1854.
Per transport.	345	12740	12321	393	371
Variolae.	»	48	36	9	3
Morbilli.	»	12	11	»	1
Scabies.	13	324	328	»	9
Herpes.	7	168	170	»	5
Sijphilis primaria.	78	1013	1011	»	80
» secundaria.	25	219	211	3	30
Vulnus.	19	514	494	15	24
Contusio.	13	453	450	1	15
Abscessus.	21	344	352	3	10
Ulcus.	94	1458	1465	3	84
Fistula.	4	19	21	1	1
Hernia.	4	35	38	»	1
Hijdrocele.	1	7	7	»	1
Luxatio.	1	10	10	»	1
Fractura.	4	30	31	»	3
Morbi oculorum.	22	441	432	»	31
» auris.	6	41	45	»	2
Mors violenta.	»	21	»	21	»
Morbi varii externi.	31	924	906	4	45
» » interni.	58	1542	1447	99	54
Arthritis.	»	14	12	»	2
Cholera.	»	70	41	29	»
Febris catarrhalis.	»	113	107	»	6
1ste Totaal.	746	20560	19946	581	779
2de Totaal.	21306		21506		

Aanmerk. Op 1 Januarij 1854 bleven te Timor onder behandeling,

Febris intermittens, 1.
Sijphilis primaria, 2.
Morbi varii interni, 1.

REKAPITULATIE *der gedurende de laatste* **vijf** *jaren op de Buitenposten behandelde, herstelde en overledene lijders, benevens hunne onderlinge verhouding.*

Jaren.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding van de			Aanmerkingen.
				Hersteldden tot de behandelden.	Overledenen tot de behandeld.	Overlenen tot de hersteld.	
1849	17842	16638	374	1 : 1,07	1 : 47,7	1 : 44,5	
1850	18404	17084	439	1 : 1,07	1 : 41,9	1 : 40,7	Onder het jaar 1853 zijn Larentuka
1851	22364	20427	602	1 : 1,09	1 : 37,1	1 : 35,9	en Timor Koepang niet medegerekend.
1852	22706	21245	701	1 : 1,06	1 : 32,3	1 : 30,3	
1853	21306	19946	581	1 : 1,06	1 : 36,6	1 : 34,3	

RECAPITULATIE *der gedurende de laatste* **vijf** *jaren bij de Landmagt op de buitenposten behandelde, herstelde en overledene lijders, benevens hunne onderlinge verhouding.*

Jaren.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding van de				Aanmerkingen.
				Hersteld en tot de behandelden.	Overledenen tot de behandeld.	Overledenen tot de herstelden.	Overledenen tot de legersterkte	
1849	15000	14158	277	1 : 1,06	1 : 54,2	1 : 51,1	1 : 28,5	Onder het jaar 1853 zijn Larentuka, Timor Koepang niet medegerekend.
1850	15134	14094	316	1 : 1,07	1 : 47,8	1 : 44,6	1 : 28	
1851	17901	16456	418	1 : 1,08	1 : 42,8	1 : 39,5	1 : 21,6	
1852	16851	15880	389	1 : 1,06	1 : 45,2	1 : 40,8	1 : 25	
1853	14660	13779	320	1 : 1,06	1 : 45,7	1 : 43	1 : 27,3	

OMSCHRIJVING

VAN HET

MILITAIR SUMMIER ZIEKENRAPPORT

DER

BUITENBEZITTINGEN.

1853.

NUMERIEKE EN STATISTISCHE BESCHOUWINGEN.

A. *Verdeeling van het cijfer der behandelden.*

Het geheele cijfer der in 1853 (Larentuka en Timor Koepang, waarvan nog geene rapporten zijn binnen gekomen, uitgezonderd) behandelde lijders bedraagt 21306. In 1852 was dit cijfer 22706 dus 1400 meer dan in 1853.

Dit cijfer verdeelt zich als volgt:

				pCt. van geheel aantal behandelden.
a.	Sumatra's Westkust.	5918	.	27.7
b.	Benkoelen. . .	564	.	2.6
c.	Telok-betong. . .	311	.	1.4
d.	Palembang. . .	5204	.	24.3
e.	Banka. . . .	1057	.	4.9
f.	Riouw. . . .	448	.	2.1
	Transportere	13502		

	Per transport	13502	
g. Banjermassing.	. .	177	. 0.83
h. Pangaron.	. . .	57	. 0.26
i. Pontianak.	. . .	115	. 0.54
k. Sambas.	. . .	1539	. 7.2
l. Makasser.	. . .	1343	. 6.3
m. Menado.	. . .	108	. 0.5
n. Amboina.	. . .	3202	. 15
o. Banda.	. . .	647	. 3
p. Ternate.	. . .	616	. 2.8
	Totaal	21306	

(pCt. van het geheel aantal behandelden.)

Hiervan komen voor de

Landmagt.	. .	14660	. 68.8
Zeemagt.	. .	1574	. 7.4
Partik. zeevarend.	.	94	. 0.44
Partikulieren.	.	3388	. 15.8
Vrouwen.	. .	1087	. 5.1
Kinderen.	. .	503	. 2.3
	Totaal	21306	

(pCt. van het geheel aantal behandelden.)

Ethnographisch.

Europeanen.	. .	7014	. 32.4
Afrikanen.	. .	240	. 1.12
Inlanders.	. .	14052	. 68.7
	Totaal	21306	

(pCt. van h. g. a. beh.)

Voor de Landmagt afzonderlijk.

Europeanen.	. .	5088	. 23.8
Afrikanen.	. .	240	. 1.12
Inlanders.	. .	9332	. 41.8
	Totaal	14660	

(pCt. v. het g. a. beh.)

B. *Verhouding van het geheele cijfer der herstelden tot dat der behandelden.*

Het cijfer der herstelden bedraagt 19946: dat der behandelden 21306: dit geeft alzoo eene verhouding van 1 : 1,06 of 94,3 pCt. In 1852 herstelde er 93,5 pCt.: in 1853 is dus de verhouding iets gunstiger.

Over de verschillende Buitenposten is deze verhouding als volgt:

	Hersteld.	Behand.	Verhoud.	pCt.
Sumatra's Westk.	5500	5918	1 : 1,07	= 92,9
Benkoelen.	552	564	1 : 1,02	= 97.1
Telokbetong.	289	311	1 : 1,07	= 92.9
Palembang.	4901	5204	1 : 1,061	= 94.3
Banka.	951	1057	1 : 1,11	= 90.
Riouw.	424	448	1 : 1,05	= 94.6
Banjermassing.	151	177	1 : 1,17	= 86.2
Pangaron.	57	57	1 : 1	= 100
Pontianak.	104	115	1 : 1,105	= 90.4
Sambas	1399	1539	1 : 1,1	= 90.8
Makassar.	1260	1343	1 : 1,06	= 94.3
Menado.	93	108	1 : 1,16	= 89.1
Amboina.	3055	3202	1 : 1,04	= 95.4
Banda.	629	647	1 : 1,02	= 97.1
Ternate	581	616	1 : 1,06	= 94.3

C. *Verdeeling en verhouding van het sterftecijfer.*

Van de 21,306 behandelde lijders overleden er 581. De verhouding van de overledenen tot de behandelden is als 1 : 36,6 of 2.7 pCt.

In 1852 bedroeg de sterfteverhouding 3.17 pCt. Zij is dus dit jaar 0.47, dus bijna ½ pCt. gunstiger.

Voor de verschillende Buitenposten is de sterfteverhouding als volgt:

	Overleden.	Behand.	Verhoud.	pCt.
Sumatra's Wk.	189	5918	1 : 31,3	= 3.19
Benkoelen.	4	564	1 : 141	= 0.7
Telokpetong.	9	311	1 : 34,5	= 2.89
Palembang	176	5204	1 : 29,5	= 3.3
Banka.	53	1057	1 : 19,8	= 5.01
Riouw.	6	448	1 : 74,6	= 1.34
Benjermassing	11	177	1 : 16,09	= 6.2
Pangaran.	»	57	0 : 57	= 0
Pontianak.	6	115	1 : 19,16	= 5.2
Sambas.	41	1539	1 : 37,5	= 2.6
Makasser.	21	1343	1 : 63.9	= 1.56
Menado.	10	108	1 : 10.8	= 9.2
Amboina.	46	3202	1 : 69,6	= 1.4
Banda.	5	647	1 : 129,4	= 0.77
Ternate.	4	616	1 : 154	= 0.65
	581	21,306	1 : 36,6	= 2.7

Met betrekking tot de verschillende standen was de sterfteverhouding als volgt.

	Overleden.	Behand.	Sterfte.	pCt.
Landmagt.	320	14660	1 : 45,7	= 2.18
Zeemagt.	32	1574	1 : 49,19	= 2.03
Partikul. zeevarenden.	6	94	1 : 15,66	= 6,38
Partikulieren.	180	3388	1 : 18,8	= 5,3
Vrouwen.	33	1087	1 : 32,9	= 3,03
Kinderen.	10	503	1 : 50,3	= 1,9
Totaal	581	21,306		

Ethnographisch (voor de Landmagt afzonderlijk).

	Overleden.	Behand.	Sterfte.	pCt.
Europeanen.	168	5088	1 : 30,2	= 3,3
Afrikanen.	9	240	1 : 25,5	= 3,9
Inlanders.	143	9332	1 : 65,2	= 1,5
	320	14660	1 : 45,7	= 2,18

Vergelijken wij deze Ethnographische sterfteverhouding met die welke wij voor de Landmagt op Java en Madura verkregen hebben dan zien wij:

1°. dat zij voor de Europeanen op Java en Madura iets gunstiger is;

2°. dat zij voor de Afrikanen gelijk staat, en

3°. dat die der Inlanders op de Buitenposten het gunstigst is.

Het hiervolgende overzigt zal zulks verduidelijken.

Natien.	Sterfteverhouding voor Java en Madura.	Sterfteverhouding voor de Buitenposten.
Europeanen.	1 : 36,19 = 2,7	1 : 30,2 = 3,3 pCt.
Afrikanen.	1 : 25 = 4	1 : 25,5 = 3,9 »
Inlanders.	1 : 52,8 = 1,84	1 : 65,2 = 1,5 »

D. *Verhouding der sterfte tot de sterkte des legers.*

De gemiddelde sterkte des legers op de Buitenbezittingen bedroeg 8731, de sterfte 320; de sterfte staat dus tot de sterkte als 1 : 27,3 of 3,6 pCt.

Vergelijken wij deze verhouding wederom met die op Java en Madura, dan valt zij ten voordeele der Buitenbezittingen uit.

Op Java en Madura bedroeg de sterfteverhouding 4,2 pCt. Zij is dus 0,6 pCt. grooter dan op de Buitenbezittingen.

Ethnographisch is deze verhouding als volgt:

	Overleden.	Sterkte.	Sterfte. pCt.
Europeanen. .	168 .	2747	1 : 16,3 = 6,1
Afrikanen. .	9 .	163	1 : 18,1 = 5,5
Inlanders. .	143 .	5821	1 : 40,7 = 2,4
	320	8731	1 : 40,7 = 3,6

Ook deze brengen wij in vergelijking met Java en Madura.

	Java en Madura.	Buitenposten.
Europeanen.	1 : 19,1 = 5,2 pCt.	1 : 16,3 = 6,1 pCt.
Afrikanen.	1 : 39,18 = 2,5 »	1 : 18,1 = 5,5 »
Inlanders.	1 : 30,9 = 3,6 »	1 : 40,7 = 2,4 »

Hieruit blijkt dat de sterfteverhouding op de Buitenposten, voor Europeanen 0,9 pCt. grooter, voor Afrikanen 3 pCt. grooter en voor Inlanders 1,2 pCt. minder was dan op Java en Madura.

Voor de verschillende *Buitenposten* is de verhouding van sterfte tot sterkte als volgt:

	Overleden	Sterkte	Sterfte
Pangaron.	0	32	0 : 32
Ternate.	1	216	1 : 216
Banda.	5	302	1 : 60.4
Pontianak.	5	275	1 : 55
Riouw.	4	206	1 : 51.5
Makasser.	14	623	1 : 44.5
Benkoelen.	4	161	1 : 40.25
Amboina.	20	640	1 : 32
Banjermassing.	7	205	1 : 29.4
Sumatra's W. K.	105	3135	1 : 29.8
Sambas.	29	764	1 : 26.3
Menado.	3	62	1 : 20.6
Palembang.	80	1315	1 : 18.95
Banka.	37	556	1 : 15
Telok-Betong.	5	39	1 : 6.5

Ten opzigte der groote sterfte te Telok Betong dient te worden aangeteekend, dat vijf militairen aan cholera bezweken.

E. *Numerieke verdeeling en verhouding van de verschillende ziekten.*

1°. De cijfers der verschillende ziekten en hunne verhouding tot het algemeene cijfer der behandelden.

Behandeld aan	Aantal.	Verhouding.
Encephalitis.	5	1 : 4261,2
Epilepsia.	8	1 : 2683,25
Hijdrocele.	8	1 : 2683,25
Aphthae tropicae.	10	1 : 2130,6
Transportere	31	

Behandeld aan	Aantal.		Verhouding.
	Per transport 31		
Apoplexia. .	11	. .	1 : 1936,9
Luxatio. .	11	. .	id. id.
Morbilli. .	12	. .	1 : 1775,5
Plethora. .	13	. .	1 : 1639
Scrophijlosis. .	13	. .	1 : 1639
Arthitis. .	14	. .	1 : 1522
Scorbutus. .	18	. .	1 : 1128
Haemorrhagiae. .	18	. .	1 : 1128
Parotitis. .	20	. .	1 : 1065,3
Mors violenta. .	21	. .	1 : 1014,6
Fistula. .	23	. .	1 : 926,3
Morbi mentis. .	25	. .	1 : 852,24
Pleuritis. .	33	. .	1 : 645,6
Fractura. .	34	. .	1 : 626,6
Enteritis. .	37	. .	1 : 575,8
Hernia. .	39	. .	1 : 546,3
Morbi auris. .	47	. .	1 : 453,3
Vitia cordis. .	48	. .	1 : 443,9
Variolae. .	48	. .	1 : 443,9
Delirium tremens. .	55	. .	1 : 387,3
Phthisis pulmonum.	68	. .	1 : 313,3
Cholera. .	70	. .	1 : 304,3
Tijphus. .	74	. .	1 : 287,9
Hijdrops. .	79	. .	1 : 269,6
Angina. .	82	. .	1 : 259,8
Haemorrhoides .	84	. .	1 : 253,6
Febris interm. pern.	85	. .	1 : 250,6
Pneumonia. .	91	. .	1 : 234,08
Helminthiasis .	102	. .	1 : 208,9
Asthma. .	103	. .	1 : 206,8
Febris katarrhalis. .	113	. .	1 : 118,5
	Transportere 1522		

Behandeld aan	Aantal.	Verhouding.
Per transport	1522	
Status biliosus.	127	1 : 167,7
Hepatitis.	138	1 : 154,4
Herpes.	175	1 : 121,1
Rheumatismus chronicus.	223	1 : 95,5
Febris biliosa.	239	1 : 89,1
Sijphilis secundaria.	244	1 : 87,3
Colica.	295	1 : 72,2
Rheumatismus acutus.	334	1 : 63,7
Scabies.	337	1 : 63,2
Febris gastrica.	344	1 : 61,9
Abscessus.	365	1 : 58,3
Morbi oculorum.	463	1 : 46
Contusio.	466	1 : 45,7
Vulnus.	533	1 : 39,9
Gastricismus.	599	1 : 35,6
Dijsenteria.	622	1 : 34,2
Morbi varii externi.	955	1 : 22,3
Diarrhoea.	907	1 : 23,4
Sijphilis primaria.	1091	1 : 19,5
Morbi varii interni.	1600	1 : 13,3
Febris intermittens.	8175	1 : 2,6
Ulcera.	1552	1 : 13,7
Totaal	21,306	

Deze ziekten laten zich tot de volgende hoofdafdeelingen terug brengen.

			pCt. van het geheel getal zieken.
I. Krankzinnigen (met delirium trem. [en epilepsia.		88	0.41
II. Geïnfekteerden (zonder sijphilis, [doch met exanthemata.		387	1.8
III. Oogzieken.		463	2.17
IV. Dijsenteristen (met diarrhoeën).		1329	6.23
V. Venerischen.		1335	6.26
VI. Externisten.		4028	18.8
VII. Internisten.		13676	64.2
	Totaal	21306	

De *Internisten* verhielden zich tot de

Krankzinnigen, als	. . . . .	155,4 : 1.
Geïnfekteerden, »	. . . . .	35,2 : 1.
Oogzieken, »	. . . . .	29,5 : 1.
Dijsenteristen, »	. . . . .	10,29 : 1.
Venerischen, »	. . . . .	10,24 : 1.
Externisten, »	. . . . .	3,3

Ziekten.	Landmagt.	Zeemagt.	Partikul.
Encephalitis.	5	»	»
Epilepsia.	6	2	»
Hijdrocele.	8	»	»
Aphthae tropicae.	4	»	6
Apoplexia.	10	»	1
Luxatio.	8	1	2
Morbilli.	4	»	8
Plethora.	9	»	4
Scrophijlosis.	5	1	7
Arthritis.	10	»	4
Scorbutus.	2	7	9
Haemorrhagiae.	12	1	5
Parotitis.	13	»	7
Mors violenta.	17	2	2
Fistula.	17	2	4
Morbi mentis.	17	1	7
Pleurits.	25	1	7
Fractura.	27	1	6
Enteritis.	16	8	13
Hernia.	33	1	5
Morbi auris.	36	4	7
Vitia cordis.	40	4	4
Variolae.	14	»	34
Delirium tremens.	52	»	3
Phthisis pulmonalis.	49	2	17
Cholera.	41	1	28
Tijphus.	49	8	17
Hijdrops.	47	10	22
Transportere.	576	57	229

Ziekten.	Landmagt.	Zeemagt.	Partikul.
Per transport.	576	57	229
Angina.	65	8	9
Haemorrhoides.	78	1	5
Febris intermittens pernicios.	52	5	28
Pneumonia.	53	4	34
Helminthiasis.	11	1	90
Asthma.	83	2	18
Febris katarrhalis.	65	1	47
Status biliosus.	104	6	17
Hepatitis.	123	6	9
Herpes.	139	8	28
Rheumatismus chronicus.	174	18	31
Febris biliosa.	200	12	27
Sijphilis secundaria.	141	49	54
Colica.	179	62	54
Rheumatismus acutus.	269	25	40
Scabies.	250	13	74
Febris gastrica.	255	6	83
Abscessus.	273	11	81
Morbi oculorum.	366	17	80
Contusio.	373	13	78
Vulnus.	397	23	113
Gastricismus.	451	23	125
Dijsenteria.	391	27	204
Morbi varii externi.	738	43	174
Diarrhoea.	509	49	349
Sijphilis primaria.	703	146	242
Morbi varii interni.	1112	97	391
Ulcera.	1236	56	260
Febris intermittens.	5292	785	2098
Totaal.	14660	1574	5072

Ethnographisch (voor de Landmagt).

Ziekten.	European.	Afrikanen.	Inlanders.
Encephalitis.	3	»	2
Epilepsia.	5	»	1
Hijdrocele.	7	1	»
Aphthae tropicae.	4	»	»
Apoplexia.	4	2	4
Luxatio.	4	»	4
Morbilli.	3	»	1
Plethora.	8	»	1
Scrophijlosis.	4	»	1
Arthritis.	4	»	6
Scorbutus.	2	»	»
Haemorrhagiae.	5	»	7
Parotitis.	3	»	10
Mors violenta.	8	2	7
Fistula.	11	»	6
Morbi mentis.	5	2	10
Pleuritis.	11	2	12
Fractura.	9	1	17
Enteritis.	12	»	4
Herniae.	18	4	11
Morbi auris.	15	»	21
Vitia cordis.	25	»	15
Variolae.	5	1	8
Delirium tremens.	52	»	»
Phthisis pulmonalis.	18	2	29
Cholera.	20	1	20
Tijphus.	20	1	28
Hijdrops.	22	2	23
Angina.	39	»	26
Haemorrhoides.	52	5	21
Febris intermittens pernicios.	22	»	30
Pneumonia.	14	2	37
Helminthiasis.	6	2	3
Asthma.	3	»	80
Febris katarrhalis.	12	7	46
Status biliosus.	81	»	23
Transportere.	536	37	514

Ziekten.	European.	Afrikanen.	Inlanders.
Per transport.	536	37	514
Hepatitis.	97	3	23
Herpes.	30	3	106
Rheumatismus chronicus.	38	2	104
Febris biliosa.	110	7	83
Sijphilis secundaria.	90	»	51
Colica.	89	»	90
Rheumatismus acutus.	106	4	159
Scabies.	11	1	238
Febris gastrica.	119	»	136
Abscessus.	80	11	182
Morbi oculorum.	93	8	265
Contusio.	126	17	232
Vulnus.	141	15	241
Gastricismus.	171	9	271
Dijsenteria.	252	20	119
Morbi varii externi.	217	9	512
Diarrhoea.	288	22	199
Sijphilis primaria.	374	10	319
Morbi varii interni.	395	11	706
Ulcera.	262	10	963
Febris intermittens.	1442	41	3809
Totaal.	5088	242	9332

De Nosographische verdeeling en verhouding van het sterftecijfer was als volgt:

	Overleden.	Verhouding.
Encephalitis.	1	1 : 581
Parotitis.	1	»
Angina.	1	»
Morbi mentis.	1	»
Asthma.	1	»
Helminthiasis.	1	»
Scrophijlosis.	1	»
Haemorrhagia.	1	»
Transporte	8	

	Overleden.	Verhouding.
Per transport	8	
Contusio. . .	1 . .	»
Fistula. . . .	1 . .	»
Febris gastrica. . .	2 . .	1 : 290,5
Pleuritis. . .	2 . .	»
Aphthae tropicae. . .	2 . .	»
Rheumatismus acutus. .	2 . .	»
Colica. . .	3 . .	1 : 193,6
Sijphilis secundaria. .	3 . .	»
Abscessus. . .	3 . .	»
Ulcus. . .	3 . .	»
Morbi varii externi. . .	4 . .	1 : 145,28
Vitia cordis. . .	7 . .	1 : 83
Apoplexia. . .	8 . .	1 : 72,62
Enteritis. . .	9 . .	1 : 64,5
Variolae. . .	9 . .	»
Febris biliosa. . .	10 . .	1 : 58,1
Hepatitis. . .	13 . .	1 : 44,7
Delirium tremens. . .	17 . .	1 : 34,17
Diarrhoea. . .	17 . .	»
Vulnus. . .	17 . .	»
Tijphus. . .	16 . .	1 : 36,3
Phthisis pulmonalis. .	19 . .	1 : 30,6
Mors violenta. . .	21 . .	1 : 27,6
Cholera. . .	29 . .	1 : 20
Febris intermittens perniciosa.	38 . .	1 : 15,3
Febris intermittens. .	46 . .	1 : 12,6
Morbi varii interni. .	98 . .	1 : 5,9
Dijsenteria. . .	143 . .	1 : 4,06
Totaal	581	

Deze overledenen verhielden zich tot de behandelden als volgt:

Encephalitis. .	1 .	5 .	1 : 5
Parotitis. . .	1 .	20 .	1 : 20
Transportere		25	

Per transport	2	.	25		
Angina. . .	1	.	82	.	1 : 82
Morbi mentis. .	1	.	25	.	1 : 25
Asthma. . .	1	.	103	.	1 : 103
Helminthiasis. .	1	.	102	.	1 : 102
Scrophijlosis. .	1	.	13	.	1 : 13
Haemorrhagiae. .	1	.	18	.	1 : 18
Contusio. . .	1	.	466	.	1 : 466
Fistula. . .	1	.	23	.	1 : 23
Febris gastrica. .	2	.	344	.	1 : 172
Pleuritis. . .	2	.	33	.	1 : 16,5
Aphthae tropicae. .	2	.	10	.	1 : 5 .
Rheumatismus acutus.	2	.	334	.	1 : 167
Colica. . .	3	.	295	.	1 : 98,3
Sijphilis secundaria.	3	.	244	.	1 : 81,3
Abscessus. . .	3	.	365	.	1 : 121,6
Ulcus. . .	3	.	1552	.	1 : 517,3
Morbi varii externi.	4	.	955	.	1 : 238,7
Vitia cordis. .	7	.	48	.	1 : 6,8
Apoplexia. .	8	.	11	.	1 : 1,275
Enteritis. .	9	.	37	.	1 : 4,1
Variolae. .	9	.	48	.	1 : 5,3
Febris biliosa. .	10	.	239	.	1 : 23,9
Hepatitis .	13	.	138	.	1 : 10,6
Delirium tremens.	17	.	55	.	1 : 3,23
Diarrhoea. .	17	.	907	.	1 : 53,3
Vulnus. .	17	.	533	.	1 : 31,3
Tijphus. .	16	.	74	.	1 : 4,6
Phthisis pulmonalis.	19	.	68	.	1 : 3,5
Mors violenta.	21	.	21	.	1 : 1
Cholera. . .	29	.	70	.	1 : 2,4
Febris interm. pern.	38	.	85	.	1 : 2,24
Febris intermittens.	46	.	8175	.	1 : 177,7
Morbi varii interni.	98	.	1600	.	1 : 16,3
Dijsenteria. .	143	.	622	.	1 : 4,3
Totaal	581				

Ethnographisch (voor de Landmagt).

Ziekten.	Overledenen.				Behandeld.				Sterfteverhouding.			
	Europ.	Afrikan	Inland.	Totaal.	Europ.	Afrikan	Inland.	Totaal.	Europ.	Afrikan	Inland.	Totaal
Febris gastrica.	1	»	»	1	119	»	136	255	1 : 119	»	»	1 : 2
Encephalitis.	1	»	»	1	3	»	2	5	1 : 3	»	»	1 : 5
Parotitis.	1	»	»	1	3	»	10	13	1 : 3	»	»	1 : 1
Angina.	»	»	1	1	39	»	26	65	»	»	1 : 26	1 : 6
Pleuritis.	»	»	1	1	11	2	12	25	»	»	1 : 12	1 : 2
Morbi mentis.	1	»	»	1	5	2	10	17	1 : 5	»	»	1 : 1
Asthma.	»	»	1	1	3	»	80	83	»	»	1 : 80	1 : 8
Aphthae tropic.	1	»	»	1	4	»	»	4	1 : 4	»	»	1 : 4
Haemorrhagiae.	»	»	1	1	5	»	7	12	»	»	1 : 7	1 : 1
Abscessus.	»	»	1	1	80	11	182	273	»	»	1 : 182	1 : 2
Fistula.	1	»	»	1	11	»	6	17	1 : 11	»	»	1 : 1
Colica.	2	»	»	2	89	»	90	179	1 : 45,5	»	»	1 : 8
Rheum. acutus.	»	»	2	2	106	4	159	269	»	»	1 : 79,5	1 : 1
Sijphilis secund.	2	»	»	2	90	»	51	141	1 : 45	»	»	1 : 7
Enteritis.	3	»	1	4	12	»	4	16	1 : 4	»	1 : 4	1 : 4
Variolae.	1	»	3	4	5	1	8	14	1 : 5	»	1 : 2,6	1 : 4
Morbi varii ext.	2	»	2	4	217	9	512	738	1 : 108,5	»	1 : 256	1 : 1
Hijdrops.	3	»	2	5	22	2	23	47	1 : 73	»	1 : 11,5	1 : 9
Diarrhoea.	4	»	2	6	288	22	199	509	1 : 72	»	1:49,75	1:84
Pneumonia.	»	1	6	7	14	2	37	53	»	1 : 2	1 : 61,6	1 :
Apoplexia.	1	2	4	7	4	2	4	10	1 : 4	1 : 1	1 : 1	1 :
Vitia cordis.	5	»	2	7	25	»	15	40	1 : 5	»	1 : 7,5	1 :
Febris biliosa.	5	»	3	8	110	7	83	200	1 : 22	»	1 : 27	1 :
Hepatitis.	8	»	1	9	97	5	23	125	1:12,125	»	1 : 23	1 :
Tijphus.	3	1	6	10	20	1	28	49	1 : 6,6	1 : 1	1 : 4,66	1 :
Delirium trem.	13	»	»	13	52	»	»	52	1 : 4	»	»	1 :
Vulnus.	6	»	7	13	141	15	241	397	1 : 23,5	»	1 : 34,3	1 :
Phthisis pulm.	5	»	9	14	18	2	29	49	1 : 3,6	»	1 : 3,2	1
Mors violenta.	7	1	7	15	20	1	20	41	1 : 2,85	1 : 1	1 : 28,5	1
Cholera.	8	2	7	17	8	2	7	17	1 : 1	1 : 1	1 : 1	1
Febris interm.	7	»	13	20	1442	41	3809	5292	1 : 206	»	1 : 2,93	1
» » pern	11	»	9	20	22	»	30	52	1 : 2	»	1 : 3,3	1
Morbi varii int.	20	»	28	48	395	11	706	1112	1 : 19,75	»	1 : 25,2	1
Dijsenteria.	46	2	24	72	252	20	119	391	1 : 5,5	1:10	1 : 4,9	1
Totaal.	168	9	143	320								

STATISTIEK OVERZIGT DER SIJPHILITISCHE ZIEKTEN.

Onder de 21306 behandelde lijders kwamen er 1091 met primaire en 244 met sekundaire sijphilis, in het geheel dus 1335 sijphilitischen, voor.

Het aantal sijphilitischen staat dus in verhouding tot het geheel aantal zieken als 1 : 15,6 = 6,2 pCt. Vergelijken wij dit met het aantal dit jaar op Java en Madura voorgekomene sijphilitischen, verkrijgen wij dit het niet onbelangrijk verschil van 4,4 pCt. ten gunste van de Buitenbezittingen.

De verhouding tot de sterkte des legers is als volgt:

	Aangetast.	Sterkte.	Verhouding.
Sijphilis primaria	703	8731	1 : 11,9
» secundaria	141		1 : 61,9
	844		1:10,34

Op de verschillende Buitenposten verhield zich het aantal sijphilitischen tot de sterkte der garnizoenen als volgt:

	Sijphilitischen.	Sterkte.	Verhouding.
Sumatra's Westkust.	327	3133	1 : 9,6
Benkoelen.	6	161	1 : 26,8
Telok Betong.	4	39	1 : 9,75
Palembang.	175	1515	1 : 8,6
Banka.	31	556	1 : 18
Transportere	543	5406	

Per transport	543	5406	
Riouw.	24	206	1 : 8,6
Banjermassing.	11	205	1 : 18,6
Pangaron.	1	32	1 : 32
Pontianak.	9	275	1 : 30,5
Sambas.	86	764	1 : 9,09
Menado.	2	62	1 : 31
Banda.	21	302	1 : 14,3
Amboina.	56	640	1 : 11,4
Makasser.	81	623	1 : 7,7
Ternate.	10	216	1 : 21,6
	844	8731	

Nadat vorenstaand *numeriek* en *statistiek* gedeelte was opgemaakt, kwam nog het verslag van Timor Koepang binnen. Hier werden behandeld 222 lijders met eene sterfte van 9, eene verhouding dus van 1 : 24,6 of 4,05 pCt.

De herstelden (209) verhielden zich tot de behandelden als 1 : 1,06 = 94,1 pCt. De garnizoenssterkte was 57: als 17 Europeanen en 40 Inlanders.

Het geheele aantal op de Buitenbezittingen (met uitzondering van Larentuka) behandelde lijders bedroeg alzoo 21,528, dat der herstelden 20,155, de herstelden verhielden zich dus tot de behandelden als 1 : 1,07 of 93,3 pCt.

Het aantal overledenen bedroeg 590: dit staat in verhouding tot de behandelden, als 1 : 36,5 = 2,7 pCt.

De verhouding van de sterfte tot de sterkte des legers wordt nu als: 322:8788 = 1:27,3 of 3,6 pCt.

Onder de behandelde lijders kwamen er 15 met sijphilis voor.

De verhouding der sijphilitischen tot de sterkte van het garnizoen was:

Sijphilitischen.		Sterkte.		Verhouding.
15	:	57	=	1 : 3,8

Sumatra's Westkust.

Dirigd. offic. van gez. 2 kl. C. W. B. VOIGT.

Officier van gezondheid der 1*ste klasse* M. TH. REICHE.

In de verschillende militaire zieken etablissementen werden behandeld 5918 lijders, waarvan 5500 herstelden, 189 overleden en 229 onder behandeling bleven. De verhouding der overledenen tot de behandelden was dus als 1 : 31,3, die der herstelden tot de behandelden als 1 : 1,07.

Hospitaal te Padang.

Weërgesteldheid. Niettegenstaande in de laatste 5 maanden des jaars zeer veel regen viel en N. W. stormen woedden, is hiervan toch op de gezondheidstoestand geen merkbaren invloed opgemerkt.

Over het algemeen waren de morgens koel en aangenaam; tegen den middag begon het meestal te regenen, dat tot 'savonds aanhield. De meeste drooge dagen kwamen bij rijzende, en de meeste natten bij afnemende maan voor.

De genius epidemicus was katarrhaal-gastrisch, waarbij echter het katarrhale meestal praedomineerde. Enkele malen was eene rheumatische komplikatie niet te miskennen.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	663	600	25	1 : 26,52
	Inlanders.	875	822	16	1 : 54,7
Zeemagt. . . .	Europeanen.	173	164	4	1 : 64,25
	Inlanders.	13	10	2	1 : 6,5
Partik. zeevarenden.	Europeanen.	31	25	4	1 : 7,7
	Inlanders.	380	307	40	1 : 9,5
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	105	90	6	1 : 17,5
Kinderen. . . .	Inlandsche.	5	5	»	»
	Totaal.	2245	2023	97	1 : 23,15

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	10	10	»	
» biliosa.	4	3	»	
» intermittens.	583	555	8	
» » pernic.	26	7	18	
Tijphus.	1	»	1	
Parotitis.	3	3	»	
Angina.	5	5	»	
Pleuritis.	4	2	1	
Pneumonia.	7	6	1	
Hepatitis.	9	9	»	
Enteritis.	11	10	1	
Dijsenteria.	64	44	14	
Apoplexia.	1	»	1	
Epilepsia.	1	1	»	
Delirium tremens.	6	6	»	
Morbi mentis.	1	»	»	
Transportere.	736	661	45	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	736	661	45	
Asthma.	19	17	1	
Colica.	73	70	2	
Aphthae tropicae.	1	1	»	
Gastricismus.	51	49	»	
Status biliosus.	5	5	»	
Diarrhoea.	48	44	1	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	47	45	»	
» chronicus.	6	6	»	
Haemorrhoïdes.	4	4	»	
Phthisis pulmonalis.	3	1	1	
Scorbutus.	3	3	»	
Hijdrops.	9	4	4	
Haemorrhagiae.	1	1	»	
Variolae.	19	14	2	
Scabies.	32	32	»	
Herpes.	16	16	»	
Sijphilis primaria.	256	238	»	
» secundaria.	47	36	2	
Vulnus.	29	27	1	
Contusio.	41	40	»	
Abscessus.	37	36	1	
Ulcus.	257	233	»	
Fistula.	10	9	»	
Hernia.	8	8	»	
Luxatio.	2	1	»	
Fractura.	2	2	»	
Morbi oculorum.	78	70	»	
» auris.	6	6	»	
» varii externi.	133	122	»	
» » interni.	261	214	37	
Arthritis.	1	1	»	
Totaal.	2245	2023	97	

Cholera heerschte in de eerste maanden des jaars epidemisch. *Febris intermittens* kwam 583 maal onder behandeling, en maakte alzoo ruim $\frac{1}{4}$ van het geheele aantal behandelden uit.

8 overleden, 555 herstelden en 20 bleven onder behandeling. Over het algemeen was het karakter der koortsen goedaardig. In enkele gevallen, vooral bij inlanders, moest wegens hunne hardnekkigheid kalomel met chinine verbonden worden. De ligging van Padang, door bergen ingesloten, aan de eene zijde geheel door de zee begrensd, op een laag hier en daar moerassig terrein, nabij de uitmonding van eene niet snel stroomende tamelijk breede rivier, wier water zich gedurig met zout water vermengt, en de belangrijke afwisseling in de temperatuur der lucht, doet reeds a priori veronderstellen, dat intermittentes hier een' vruchtbaren bodem vinden. De reden waarom zij minder kwaadaardig zijn, dan op vele andere strandplaatsen, wordt gezocht in de geregelde afwisseling van land- en zeewind, en de menigvuldige, bijna dagelijks vallende regens, die er veel toe bijdragen om eene dragelijke temperatuur te onderhouden, terwijl door de zandachtige geaardheid van den bodem het regenwater bijna onmiddelijk weder wegzakt. Slechts op die plaatsen waar de bodem eenigzins moerassig is, zijn de koortsen meer kwaadaardig.

Febris perniciosa kwam voornamelijk onder verschijnselen van cholera, hersenaandoening en tetanus voor. Zij werd behandeld met chinine c. kalom. et opio, affus. frig., derivantia, lokale bloedontlastingen, prikkelende fricties, enz. evenwel met weinig gunstig resultaat, aangezien 69 pCt. overleden.

Parotitis 3 maal waargenomen, was in één geval als crisis bij eene tijpheuse koorts te beschouwen. Na opening van het absces althans namen de gevaardreigende verschijnselen spoedig af, en herstelde patient, onder uitstooting van een groot gedeelte der parotis.

Pleuritis kwam 8 malen onder behandeling, daaraan overleed één persoon. De behandeling bestond in lokale bloedontlasting, het inwendig gebruik van tart. emet. of wel kalomel enz. en uitwendig fricties met ung. mercuriale c. opio.

Dijsenteria. Hiervan kwamen 64 gevallen voor, ($\frac{1}{15}$ gedeelte

van het geheele aantal behandelden), en overleden er 14 (1 : 4,57), het $\frac{1}{7}$ van het geheele aantal dooden. Deze zoo ongunstige sterfteverhouding vindt vooral haren grond in het te laat onder behandeling komen der patienten.

De behandeling was de gewone met kalomel.

Apoplexia slechts eenmaal waargenomen, eindigde doodelijk, bij eenen aan sterken drank verslaafden Europeaan.

Delirium tremens kwam 6 malen voor, en herstelde telkens onder het gebruik van opium.

Colica. Met deze ziekte werden 73 lijders behandeld, waarvan 56 Europesche matrozen, grootendeels behoorende tot Zr. Ms. oorlogskorvet *Van Speijk.* In de maand September kwam de ziekte epidemisch onder de equipage van dien bodem voor, en deed het vermoeden van eene mogelijke loodintoxikatie ontstaan: bij onderzoek echter der voedsels en dranken bleek, dat zulks het geval niet was. Op grond van den zwaren arbeid en het bij herhaling nat worden op eene verlorene reis om de Noord waar bij de bemanning met zware N. W. buijen had te kampen, werd alsnu de koliek als zuiver katarrhaal-rheumatisch beschouwd, en leverde de behandeling volgens deze diagnose ingerigt, gunstige resultaten.

Variolae waren over het algemeen zeer goedaardig, twee lijders evenwel overleden aan variolae confluentes.

Scabies werd op de gewone wijze met ung. sulphurat. en baden behandeld.

Sijphilis. 303 personen leden aan deze ziekte, waarvan 47 aan secundaire. Vergeleken met het geheele aantal zieken, leed dus $\frac{1}{7}$ gedeelte aan sijphilis, hetgeen voorzeker niet als gunstig kan worden aangemerkt, wanneer men nagaat dat de geneeskundige politie, zooveel mogelijk haar best doet, om den voortgang der ziekte te stuiten.

Ulcera werden ten getale van 257 (alzoo $\frac{1}{8}$ van het geheel aantal zieken) behandeld. Vooral onder de Niasserpandelingen werden zeer hardnekkige, phagadenische en gangraeneuse beenzweren waargenomen, die in vele gevallen

	Overleden.	Verhouding.
Per transport	8	
Contusio.	1	»
Fistula.	1	»
Febris gastrica.	2	1 : 290,5
Pleuritis.	2	»
Aphthae tropicae.	2	»
Rheumatismus acutus.	2	»
Colica.	3	1 : 193,6
Sijphilis secundaria.	3	»
Abscessus.	3	»
Ulcus.	3	»
Morbi varii externi.	4	1 : 145,28
Vitia cordis.	7	1 : 83
Apoplexia.	8	1 : 72,62
Enteritis.	9	1 : 64,5
Variolae.	9	»
Febris biliosa.	10	1 : 58,1
Hepatitis.	13	1 : 44,7
Delirium tremens.	17	1 : 34,17
Diarrhoea.	17	»
Vulnus.	17	»
Tijphus.	16	1 : 36,3
Phthisis pulmonalis.	19	1 : 30,6
Mors violenta.	21	1 : 27,6
Cholera.	29	1 : 20
Febris intermittens perniciosa.	38	1 : 15,3
Febris intermittens.	46	1 : 12,6
Morbi varii interni.	98	1 : 5,9
Dijsenteria.	143	1 : 4,06
Totaal	581	

Deze overledenen verhielden zich tot de behandelden als volgt:

Encephalitis.	1	5	1 : 5
Parotitis.	1	20	1 : 20

Transportere 25

Per transport	2	25	
Angina.	1	82	1 : 82
Morbi mentis.	1	25	1 : 25
Asthma.	1	103	1 : 103
Helminthiasis.	1	102	1 : 102
Scrophijlosis.	1	13	1 : 13
Haemorrhagiae.	1	18	1 : 18
Contusio.	1	466	1 : 466
Fistula.	1	23	1 : 23
Febris gastrica.	2	344	1 : 172
Pleuritis.	2	33	1 : 16,5
Aphthae tropicae.	2	10	1 : 5
Rheumatismus acutus.	2	334	1 : 167
Colica.	3	295	1 : 98,3
Sijphilis secundaria.	3	244	1 : 81,3
Abscessus.	3	365	1 : 121,6
Ulcus.	3	1552	1 : 517,3
Morbi varii externi.	4	955	1 : 238,7
Vitia cordis.	7	48	1 : 6,8
Apoplexia.	8	11	1 : 1,275
Enteritis.	9	37	1 : 4,1
Variolae.	9	48	1 : 5,3
Febris biliosa.	10	239	1 : 23,9
Hepatitis	13	138	1 : 10,6
Delirium tremens.	17	55	1 : 3,23
Diarrhoea.	17	907	1 : 53,3
Vulnus.	17	533	1 : 31,3
Tijphus.	16	74	1 : 4,6
Phthisis pulmonalis.	19	68	1 : 3,5
Mors violenta.	21	21	1 : 1
Cholera.	29	70	1 : 2,4
Febris interm. pern.	38	85	1 : 2,24
Febris intermittens.	46	8175	1 : 177,7
Morbi varii interni.	98	1600	1 : 16,3
Dijsenteria.	143	622	1 : 4,3
Totaal	581		

tentes bij Europeanen zelden een pernicieus karakter hebben, terwijl zulks bij Inlanders, en bijzonder bij de Niasserpandelingen vrij menigvuldig wordt waargenomen.

Helminthiasis kwam bij kinderen dikwerf voor, santonine c. kalom. of sem. santonici c. rheo, waren steeds ter herstelling voldoende.

Overigens viel in deze dienst niets opmerkenswaardigs voor.

Padang Pandjang.

Officier van gez. 2de kl. L. P. Kervel.

De weêrsgesteldheid is hier aan groote en snelle afwisselingen onderhevig. Over het algemeen is het een koel en vochtig klimaat; tusschen en aan den voet van hooge bergen, zoo als de Merapie en Singallang, aan de andere zijde digt aan zee en het meer van Sinkara gelegen, ontlasten zich niet zelden zware stortregens, vergezeld van stormwinden uit het N.W. boven deze plaats.

Hevige onweders worden soms door mist opgevolgd, die alles in eenen nevel hullen. Onderaardsche geluiden, aardbevingen en zware opstijgende rookkolommen, bewijzen dat de krater van den Merapie nog niet is uitgedoofd.

Vooral in de maanden Maart, April, November en December was het weder zeer stormachtig; terwijl in laatstgenoemden tevens veel regen viel. De gemiddelde temperatuur was 'smorgens ten 6 ure 64°, 's middags ten 12 ure 79° en 's avonds ten 8 ure 67° F.

De ziektegenius was afwisselend rheumatisch- en gastrisch-katarrhaal.

In het geheel werden behandeld 555 lijders.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	171	156	7	1 : 24,4
	Inlanders.	325	304	9	1 : 36
Partik. ambt., enz.	Inlanders.	39	34	2	1 : 13
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	15	12	»	1 : 7,5
Kinderen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	4	4	»	»
		555	511	16	1 : 26,4

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	37	36	»
» biliosa.	4	4	»
» intermittens.	42	42	»
» » pernic.	3	2	1
Angina.	3	3	»
Pleuritis.	1	1	»
Pneumonia.	17	16	»
Hepatitis.	12	10	»
Dijsenteria.	21	15	4
Apoplexia.	1	»	1
Delirium tremens.	6	5	1
Morbi mentis.	1	1	»
Colica.	5	5	»
Gastricismus.	11	11	»
Status biliosus.	7	7	»
Diarrhoea.	14	14	»
Rheumatismus acutus.	6	6	»
» chronicus.	36	35	»
Transportere.	227	213	7

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	227	213	7	
Haemorrhoïdes.	5	5	»	
Scrophulosis.	1	»	1	
Phthisis pulmonalis.	4	3	1	
Hijdrops.	2	2	»	
Vitia cordis.	5	5	»	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Variolae.	1	»	1	
Scabies.	11	11	»	
Herpes.	8	8	»	
Sijphilis primaria.	14	13	»	
» secundaria.	5	5	»	
Vulnus.	25	21	1	
Contusio.	18	17	»	
Abscessus.	19	18	»	
Ulcus.	56	51	1	
Hernia.	2	2	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	26	23	»	
» auris.	1	1	»	
Mors violenta.	2	»	2	
Morbi varii externi.	89	89	»	
» » interni.	26	22	3	
Arthritis.	2	»	»	
Cholera.	4	1	3	
Totaal.	555	511	21	

Febris intermittens kwam het meest voor in de maanden Maart tot Junij, en wel na spoedige temperatuursafwisselingen. Het hoofdmiddel was sulphas chinini.

Een geval van *febris perniciosa tetanica* bij een Europeaan, liep bij den 2den aanval doodelijk af; men vond bij de sektie sterke rigor cadaveris hijperaemia cerebri et meningis, hijperaemia pulmonum; hijpertrophia hepatis et splenomalacia.

Dijsenteria. Van de 21 met deze ziekte behandelde lijders overleden er 4. Zij was of katarrhaal of bilieus; tegen den

eersten vorm werden laauwe baden, mixt. gummos c. narcoticis, (extr. hijoscijam. et aq. amijgdal. amar.) gegeven; tegen de bilieuse ol ricini, kalomel c. opio, hirudin. ad loc. dol. cataplasmata, ung. hijdrarg. etc. naar omstandigheden ook chinine. Bij chronische dijsenterie deden narcotica en emollientia meer nut dan adstringentia (?).

Delirium tremens werd behandeld met opium c. tart. emet. affus. frigid. etc.

Onder *vulnera* wordt er ééne vermeld, die opmerking verdient. Een jeugdige chinees werd door een Inlander met een lang smal mes in den buik gewond, ten gevolge waarvan prolapsus omenti ontstond. Het mes was, 2 duimen links van den navel, 13 duimen diep en naar de regter zijde ingedrongen; zeer donker bloed vloeide naar buiten en er bestond pijn in het regter hijpochondrium en in den schouder, hetgeen deed besluiten dat er ook eene leververwonding bestond. Het aangezigt van den lijder was bleek, met blaauwe lippen, hij had een pulsus abdominalis, koude extremiteiten, hik, braken, beginnende meteorismus en was zeer zwak.

Het net werd gereponeerd, en de wond door kleefpleister en het verband van Siebold gesloten. In den omtrek werden 20 bloedzuigers aangezet, koude fomentatien gemaakt, en ung. hijdrarg. ingewreven. Inwendig diende men kalomel c. morphio, tot beginnende salivatie toe.

Den 15den dag na de verwonding trad supuratie in, en werd er dagelijks uit de wond veel etter, soms 4—6 oncen ontlast; tevens bestond febris hectica, gangraena a decubitu, en was de urine purulent. Ook aan de andere zijde der linea alba vormde zich langzamerhand een absces, dat echter niet met de buikholte in verband stond, en na opening en ontlasting van den etter, zich spoedig sloot; ofschoon nu nog dagelijks eenige etter uit de wond vloeit, zal patient toch onder eene voedende roborerende dieët spoedig geheel hersteld zijn.

Fractura ossis femoris genas volkomen onder applikatie van een stijfselverband in $5\frac{1}{2}$ maand.

Onder *morbi oculorum* werden 2 gevallen van ophthalmia purulenta behandeld. Kauterisatie met lapis inf., kalomel c. jalapp. hirudin. post. aures, vesicat. ad nucham etc. bragten een der gevallen tot genezing, terwijl het andere met doorboring van de cornea, en prolapsus iridis et lentis eindigde. *Tetanus* spontaneus et rheumaticus kwam, met doodelijken afloop, bij een Inlandsch militair voor, onder den vorm van opistotonos. De ziekte bestond reeds 6 dagen, toen patient onder behandeling kwam. Balnea calid. cucurb. cruent. ad dorsum, frict c. ung. merc. clijsmata c. vino opii arom. bragten den 2den dag eenige verbetering aan (sterke transpiratie en beweging in de spieren). Men gaf nog een clijsma van inf. herb. nicotian. tabac. Den 3den dag verergering, moeijelijke ademhaling, belemmerde spraak. Moschus c. opio, et inf. valerian. vermogten niets meer, patient stierf asphijctisch. Bij de sektie vond men behalve zeer uitgedrukte lijkstijfheid, hijperaemie van hersenen, ruggemerg, en hunne vliezen, en tusschen deze laatste ook nog semiplastisch exsudaat; de longen hijperaemisch, hard, de oesophagus zamengetrokken, de buiksingewanden hooggekleurd en hijperaemisch.

Solok.

Officier van gezondheid 2de kl. J. R. A. Bauer.

Het ziektekarakter was gastrisch. De intermittentes waren quotidiaan of tertiaan, dikwijls vrij hardnekkig en konden alleen door groote giften chinine bestreden worden. Tegen het einde der maand Maart kwamen eenige gevallen van tijphus voor. Bij de daaraan lijdenden was geene ziekelijke praedispositie op te merken; de prodromi waren groote vermoeidheid in de ledematen, lusteloosheid en gestoorde eetlust. Het intreden der algemeene reaktie ging met een gevoel van groote krachteloosheid vergezeld, zoodat de lijders van 's morgens tot 's avonds over zwakte klaagden. De peripherische bloedsbeweging werd zwak, de pols klein en snel,

terwijl de huid plaatselijk, vooral aan den hals, vochtig bleef. De hersenfunktien waren gestoord, doch het ruggemerg weinig of niet aangedaan. Tot den 21sten dag duurde de algemeene reaktie zonder merkelijke intermissie voort en stelden zich toen krisen langs huid en nieren in. De rekonvalescentie duurde lang en ging veelvuldig met furunculosis gepaard.

Extractum uncariae ferrugineae met camphor en ol. cajeputi, gaven nog de beste resultaten.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	85	77	5	1 : 17
	Inland.	219	206	5	1 : 43,8
Partikul. ambt., enz.	Europ.	2	1	1	1 : 2
	Inland.	1	1	»	»
Vrouwen. . . .	Inland.	20	19	1	1 : 20
Kinderen. . . .	Inland.	3	3	»	»
Totaal		330	307	12	1 : 27,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	28	25	»
» biliosa.	1	1	»
» intermittens.	61	60	»
Tijphus.	22	22	»
Angina.	1	1	»
Pneumonia.	1	1	»
Hepatitis.	5	5	»
Transportere.	119	115	»

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	119	115	»
Dijsenteria.	4	4	»
Morbi mentis.	2	2	»
Asthma.	5	5	»
Colica.	1	1	»
Gastricismus.	3	3	»
Diarrhoea.	1	1	»
Rheumatismus acutus.	3	3	»
» chronicus.	2	2	»
Haemorrhoïdes.	7	7	»
Phthisis pulmonalis.	1	1	»
Hijdrops.	2	2	»
Vitia cordis.	2	2	»
Variolae.	2	1	1
Scabies.	10	10	»
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	10	9	»
» secundaria.	2	2	»
Vulnus.	12	10	1
Contusio.	2	2	»
Abscessus.	3	3	»
Ulcus.	14	13	»
Fistula.	1	1	»
Fractura.	3	3	»
Morbi oculorum.	16	16	»
» varii externi.	14	12	»
» » interni.	88	76	10
Totaal.	330	307	12

Cholera heerschte epidemisch in April, Mei en Junij terwijl nog enkele gevallen in het begin van September voorkwamen. Onder toediening van uncarine, extr. uncariae verbonden met ol. aetherea en in verband met huidprikkels zag men de lijders meestal herstellen, wanneer zij slechts zoo vroegtijdig onder behandeling kwamen dat de uitputting door de menigvuldige ontlastingen nog niet te groot was. Toediening van chinine veroorzaakte benaauwdheid.

Fort de Kock.

Officier van gezondheid 2de kl. G. F. Charlier.

Het geheele jaar door viel veel regen; in Mei, Junij en Julij echter het minst. Onweders en windbuijen kwamen veelvuldig voor. De temperatuur was dit jaar:

	Hoogste.	Laagste.	Gemiddelde.
's Morgens.	68°	59°	64¾°
's Middags.	86°	68°	78¾°
's Avonds.	78°	62°	71°

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.		
	's morg.	's midd.	's avonds.
Januarij.	67° F.	78° F.	68° F.
Februarij.	63	76	68
Maart.	66½	80½	70½
April.	66	80	73
Mei.	65	81	74
Junij.	64½	80	72½
Julij.	64	79	72
Augustus.	64	77	70
September.	63	78	70½
Oktober.	64	78	72
November.	65	80	70
December.	65	78	70

Bijzonderheden.

Januarij. Weinig regen bewolkte lucht. W. wind.

Februarij. Dikwijls onweêr met stortregen. Wind N. NO. en NW.

Maart. Weinig regen dikwijls bewolkte lucht selden onweêr NO. NW. en ZW. winden.

April. Eerste helft der maand veel regen, de 2de meestal droogte. Wind W. en ZW.

Mei. *Weinig regen of onweêr.* W. winden.
Junij. *Id. Id. wind afwisselend* tusschen N. en W.
Julij. *Dikwijls regen* en onweêr. Variable winden.
Augustus. *Veel regen weinig* onweêr. Wind meestal W. zelden O.
September. *Eenkele malen* stortregen dikwijls O. soms W. wind.
Oktober. *Veel regen*, bewolkte lucht, onweêr meest W. wind.
November *Buitengewoon* veel regen, dikwijls onweêr, meest W. wind.
December. *Zeer* veel regen en onweêr, zelden droog weêr. W. wind.

Het ziektekarakter was meestal katarrhaal, in de maanden Maart en April gastrisch-katarrhaal, terwijl het in December niet bepaald was aan te geven.

Overzigt der behandelden.

Lijders — Behoorende tot de	Lijders — van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . .	Europeanen.	128	124	»	»
	Inlanders.	161	156	1	1 : 161
Partik. ambt., enz.	Europeanen.	2	2	»	»
	Inlanders.	12	10	»	»
Vrouwen. . . .	Europesche.	7	7	»	»
	Inlandsche.	21	21	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	4	4	»	»
	Inlandsche.	1	1	»	»
	Totaal.	336	325	1	1 : 336

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	3	3	»	
» intermittens.	92	91	»	
Angina.	9	9	»	
Transportere.	104	103	»	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	104	103	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Enteritis.	1	1	»	
Dijsenteria.	10	10	»	
Delirium tremens.	1	»	»	
Asthma.	1	1	»	
Gastricismus.	16	16	»	
Diarrhoea.	3	3	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
» chronicus.	1	1	»	
Haemorrhoïdes.	3	3	»	
Vitia cordis.	1	1	»	
Hijdrops.	1	»	»	
Scabies.	6	6	»	
Herpes.	9	9	»	
Sijphilis primaria.	29	29	»	
» secundaria.	5	5	»	
Vulnus.	5	5	»	
Contusio.	7	7	»	
Abscessus.	5	5	»	
Ulcus.	20	19	»	
Fistula.	1	1	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	9	8	»	
» varii externi.	46	42	»	
» » interni.	48	47	»	
Mors violenta.	1	»	1	
Totaal.	336	325	1	

Febris intermittens kwam meestal zonder komplikatiën voor en bijna uitsluitend als quotidiana; in enkele gevallen was zij met bronchitis, met pleuropneumonia, met pleuritis en ééns met abscessus faucium zamengesteld. In de maand Oktober kenmerkte zij zich door bijzondere hardnekkigheid. Chinine en chinine met kalomel waren de hoofdmiddelen. Bij eenigzins hevige koortsen was het bepaald nodig om kalomel bij de chinine te voegen, daar chinine

tentes bij Europeanen zelden een pernicieus karakter hebben, terwijl zulks bij Inlanders, en bijzonder bij de Niasserpandelingen vrij menigvuldig wordt waargenomen.

Helminthiasis kwam bij kinderen dikwerf voor, santonine c. kalom. of sem. santonici c. rheo, waren steeds ter herstelling voldoende.

Overigens viel in deze dienst niets opmerkenswaardigs voor.

Padang Pandjang.

Officier van gez. 2de kl. L. P. KERVEL.

De weêrsgesteldheid is hier aan groote en snelle afwisselingen onderhevig. Over het algemeen is het een koel en vochtig klimaat; tusschen en aan den voet van hooge bergen, zoo als de Merapie en Singallang, aan de andere zijde digt aan zee en het meer van Sinkara gelegen, ontlasten zich niet zelden zware stortregens, vergezeld van stormwinden uit het N.W. boven deze plaats.

Hevige onweders worden soms door mist opgevolgd, die alles in eenen nevel hullen. Onderaardsche geluiden, aardbevingen en zware opstijgende rookkolommen, bewijzen dat de krater van den Merapie nog niet is uitgedoofd.

Vooral in de maanden Maart, April, November en December was het weder zeer stormachtig; terwijl in laatstgenoemden tevens veel regen viel. De gemiddelde temperatuur was 's morgens ten 6 ure 64°, 's middags ten 12 ure 79° en 's avonds ten 8 ure 67° F.

De ziektegenius was afwisselend rheumatisch- en gastrisch-katarrhaal.

In het geheel werden behandeld 555 lijders.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	171	156	7	1 : 24,4
	Inlanders.	325	304	9	1 : 36
Partik. ambt., enz.	Inlanders.	39	34	2	1 : 13
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	15	12	»	1 : 7,5
Kinderen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	4	4	»	»
		555	511	16	1 : 26,4

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	37	36	»
» biliosa.	4	4	»
» intermittens.	42	42	»
» » pernic.	3	2	1
Angina.	3	3	»
Pleuritis.	1	1	»
Pneumonia.	17	16	»
Hepatitis.	12	10	»
Dijsenteria.	21	15	4
Apoplexia.	1	»	1
Delirium tremens.	6	5	1
Morbi mentis.	1	1	»
Colica.	5	5	»
Gastricismus.	11	11	»
Status biliosus.	7	7	»
Diarrhoea.	14	14	»
Rheumatismus acutus.	6	6	»
» chronicus.	36	35	»
Transportere.	227	213	7

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	102	98	4	
Hijdrops.	2	1	1	
Sijphilis primaria.	3	3	»	
» secundaria.	1	»	»	
Vulnus.	1	1	»	
Contusio.	4	4	»	
Abscessus.	6	6	»	
Ulcus.	23	23	»	
Hernia.	1	1	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	1	1	»	
» varii externi.	3	1	»	
» » interni.	9	8	1	
Totaal.	157	148	6	

Hernia ischiadica werd waargenomen bij een Europeesch fuselier, zich voordoende als een gezwel in de linker bil, dat den omvang van een ganzenei had, veerkrachtig op het aanvoelen was, bij het regtopstaan van den lijder grooter, bij hoesten meer gespannen werd. Na toediening van laxantia, en eene gedurende 24 uren zooveel mogelijk voortgezette ligging op den buik, gelukte de taxis bijna geheel; een klein nog terugblijvend gedeelte verdween na eenige dagen van zelf.

Scirrhus ventriculi liep bij een Europeesch fuselier doodelijk af. Bij de sektie vond men den pijlorus en omliggende deelen tot eene resistente, blaauwachtig witte spekaardige fibreuse massa van circa 2 dm. dikte verhard; de tunica muscularis had een bleekgeel rood vezelachtig aanzien. Het slijmvlies der maag was voor een gedeelte door gangreen afgestooten, waardoor de scirrheuse massa bijna geheel bloot lag. De pijlorus was vernaauwd, de maag zamengetrokken en bevatte eenige oncen zwarte, koffijdikaardige vloeistof; het slijmvlies was hier en daar door varikeuse aderen opgezet, roodbruin, wankleurig.

In de overige organen geene noemenswaardige weefselveranderingen.

Een geval van *paresis* extrem. super. et paralijsis extremit. inf. bij een Inlandsch fuselier was duidelijk het gevolg van onanie; patient wilde volstrekt niet medewerken om zijne gezondheid te herkrijgen, maar ging steeds voort zijne ondeugd uit te oefenen, zoo ras hij daartoe maar in de gelegenheid verkeerde.

Kotta Generaal Kochius.

Officier van gezondheid 2de klasse J. BOOMSMA.

De weêrsgesteldheid was zeer onbestendig; mist, regen, koude en hitte wisselden zich veelvuldig, echter vrij regelmatig af: des morgens vroeg mist, die niet zelden als regen nederkwam, tegen den middag hitte (soms boven 90° F.) tegen 2 à 3 ure onweder met opvolgende regen, die dan soms den geheelen avond en nacht aanhield, en het zeer koud maakte. De genius epidemicus was bijna konstant katarrhaal.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt . . .	Europeanen.	29	28	1	1 : 29
	Inlanders.	122	120	»	»
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	5	4	1	1 : 5
	Totaal.	156	152	2	1 : 78

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden
Febris gastrica.	2	2	»
» biliosa.	5	5	»
» intermittens.	28	28	»
» » pernic.	3	3	»
Dijsenteria.	5	4	1
Delirium tremens.	1	1	»
Asthma.	4	4	»
Colica.	3	3	»
Gastricismus.	1	1	»
Status biliosus.	2	2	»
Diarrhoea.	1	1	»
Rheumatismus acutus.	2	2	»
» chronicus.	2	2	»
Haemorrhoïdes.	1	1	»
Phthisis pulmonalis.	1	1	»
Scabies.	9	9	»
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	16	15	»
» secundaria.	3	3	»
Vulnus.	5	5	»
Contusio.	9	8	»
Ulcus.	2	2	»
Abscessus.	4	4	»
Morbi oculorum.	2	2	»
» varii externi.	28	28	»
» » interni.	16	15	1
Totaal.	156	152	2

De hier voorgekomene ziekten en hunne behandeling leverden geene noemenswaardige bijzonderheden op.

Rau.

Officier van gezondheid 3de klasse J. J. SCHELLART.

De weêrsgesteldheid kwam geheel met die van het vorige jaar overeen.

Gedurende het eerste semester was de bilieuse ziektegenius de voorheerschende, terwijl in het tweede aandoeningen der slijmvliesuitbreidingen praedomineerden.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	103	100	2	1 : 50,15
	Inlanders.	175	172	2	1 : 87,5
Partikulieren. . .	Inlanders.	39	37	//	//
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	45	45	//	//
Kinderen. , . .	Inlandsche.	41	40	//	//
	Totaal.	403	394	4	1 : 100,75

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	305	303	»	
Tijphus.	3	1	2	
Hepatitis.	1	1	»	
Dijsenteria.	3	2	1	
Delirium tremens.	1	1	»	
Diarrhoea.	11	11	»	
Helminthiasis.	5	5	»	
Rheumatismus acutus.	5	5	»	
Hijdrops.	2	2	»	
Haemorrhagiae.	1	1	»	
Scabies.	4	4	»	
Herpes.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	8	8	»	
» secundaria.	8	6	»	
Vulnus.	1	1	»	
Contusio.	2	2	»	
Abscessus.	7	7	»	
Ulcus.	17	16	»	
Transportere.	385	377	3	

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	119	115	»
Dijsenteria.	4	4	»
Morbi mentis.	2	2	»
Asthma.	5	5	»
Colica.	1	1	»
Gastricismus.	3	3	»
Diarrhoea.	1	1	»
Rheumatismus acutus.	3	3	»
» chronicus.	2	2	»
Haemorrhoïdes.	7	7	»
Phthisis pulmonalis.	1	1	»
Hijdrops.	2	2	»
Vitia cordis.	2	2	»
Variolae.	2	1	1
Scabies.	10	10	»
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	10	9	»
» secundaria.	2	2	»
Vulnus.	12	10	1
Contusio.	2	2	»
Abscessus.	3	3	»
Ulcus.	14	13	»
Fistula.	1	1	»
Fractura.	3	3	»
Morbi oculorum.	16	16	»
» varii externi.	14	12	»
» » interni.	88	76	10
Totaal.	330	307	12

Cholera heerschte epidemisch in April, Mei en Junij terwijl nog enkele gevallen in het begin van September voorkwamen. Onder toediening van uncarine, extr. uncariae verbonden met ol. aetherea en in verband met huidprikkels zag men de lijders meestal herstellen, wanneer zij slechts zoo vroegtijdig onder behandeling kwamen dat de uitputting door de menigvuldige ontlastingen nog niet te groot was. Toediening van chinine veroorzaakte benaauwdheid.

Fort de Kock.

Officier van gezondheid 2de kl. G. F. CHARLIER.

Het geheele jaar door viel veel regen; in Mei, Junij en Julij echter het minst. Onweders en windbuijen kwamen veelvuldig voor. De temperatuur was dit jaar:

	Hoogste.	Laagste.	Gemiddelde.
's Morgens.	68°	59°	64¾°
's Middags.	86°	68°	78¾°
's Avonds.	78°	62°	71°

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.		
	's morg.	's midd.	's avonds.
Januarij.	67° F.	78° F.	68° F.
Februarij.	63	76	68
Maart.	66½	80½	70½
April.	66	80	73
Mei.	65	81	74
Junij.	64½	80	72½
Julij.	64	79	72
Augustus.	64	77	70
September.	63	78	70½
Oktober.	64	78	72
November.	65	80	70
December.	65	78	70

Bijzonderheden.

Januarij. Weinig regen bewolkte lucht. W. wind.

Februarij. Dikwijls onweêr met stortregen. Wind N. NO. en NW.

Maart. Weinig regen dikwijls bewolkte lucht zelden onweêr NO. NW. en ZW. winden.

April. Eerste helft der maand veel regen, de 2de meestal droogte. Wind W. en ZW.

De weërsgesteldheid leverde geene bijzonderheden, tenzij dat in de 3 eerste maanden des jaars, bij eene lang aanhoudende windstilte (nu en dan echter afgewisseld door koude, hevige, zuidelijke winden) bijna geen regen viel. De gemiddelde thermometerstand was 88° F. De genius epidemicus katarrhaal of bilieus, soms gastrisch.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	221	156	2	1:110,5
	Inlanders.	389	304	11	1:36,27
Partik. ambt., enz.	Inlanders.	83	34	3	1 : 27,6
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	70	12	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	19	1	»	»
	Inlandsche.	3	4	»	»
		794	761	16	1:49,62

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	4	4	»	
» biliosa.	14	12	»	
» intermittens.	475	467	1	
» » perniciosa.	4	4	»	
Angina.	3	3	»	
Pleuritis.	1	»	1	
Pneumonia.	4	4	»	
Hepatitis.	1	1	»	
Dijsenteria.	14	11	3	
Transportere.	520	506	5	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	520	506	5	
Epilepsia.	1	»	»	
Colica.	17	17	»	
Gastricismus.	10	10	»	
Status biliosus.	3	3	»	
Diarrhoea.	24	24	»	
Helminthiasis.	4	4	»	
Rheumatismus acutus.	2	2	»	
» chronicus.	18	18	»	
Haemorrhoïdes.	3	3	»	
Scrophijlosis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Hijdrops.	3	2	»	
Vitia cordis.	1	1	»	
Scabies.	3	3	»	
Herpes.	2	2	»	
Sijphilis primaria.	8	8	»	
» secundaria.	3	2	»	
Vulnus.	19	19	»	
Contusio.	2	2	»	
Abscessus.	12	10	1	
Ulcus.	73	69	»	
Morbi oculorum.	5	5	»	
» auris.	3	3	»	
» varii externi.	11	11	»	
» » interni.	45	35	10	
Totaal.	794	761	16	

Febris intermittens komt menigvuldig voor, en tast geregeld een ieder die hier komt aan. De zich in den omtrek ontwikkelende miasmata worden er als oorzaak van beschouwd. De koortsen hebben eenen tijpus quotidianus, met meestal bilieuse komplikatien, recidiveren gemakkelijk en laten belangrijke phijsconien van milt en lever na. Vier malen kwamen perniciosae voor; ééns bij een kind, onder het beeld van hijdrocephalus acutus. Chinin. c. kalomel inwendig, en

ung. tart. emet., op het kaal geschoren hoofd geappliceerd bragten genezing aan.

Een geval van pleuropericarditis liep doodelijk af.

Dijsenteria kwam 14 malen onder behandeling, en eindigde 3 malen doodelijk. Verloop en verschijnselen leverden geene bijzonderheden. Bij de behandeling zag men in 8 gevallen bijzonder goed effekt van de toediening van extr. nucis vomicae.

Cholera heerschte epidemisch en kwam twee malen langs verschillende wegen te Singkel. Het eerst uit de Batta's komende, vertoonde zij zich alhier den 8sten Januarij en duurde tot in het begin van Februarij. Ten tweedenmale kwam zij langs het zeestrand van Padang af, en was toen veel kwaadaardiger. Meestal werden prodromi waargenomen, en was het verloop der ziekte zeer snel, overigens leverden de verschijnselen, de behandeling en de autopsie niets bijzonders op. Het getal aangetasten bedroeg 22 dat der overledenen 11.

Padang Sidempoeang.

Officier van gezondheid 2de klasse G. Th. James.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen zeer variabel, de vele regens gingen nu en dan vergezeld van onweders, en meestal van NW. winden. De hoogste thermometerstand was 91°, de laagste 64° Fahr. Het ziektekarakter was gastrisch-katarrhaal of omgekeerd. In April heerschte de cholera. In het laatste halfjaar kwamen, waarschijnlijk ten gevolge van de meerdere guurheid van het weder en het bewerken der sawa's veel meer zieken voor, dan in het eerste.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	61	54	3	1 : 20,3
	Inlanders.	184	173	2	1 : 92
Partikulieren. . .	Inlanders.	32	29	2	1 : 16
Vrouwen. . . .	Europesche.	1	0	1	1 : 1
	Inlandsche.	21	20	1	1 : 21
Kinderen. . . .	Europesche.	18	18	»	»
	Inlandsche.	1	»	»	»
	Totaal.	318	294	9	1 : 35,3

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	160	153	2	
» perniciosa.	2	2	»	
Pneumonia.	1	»	1	
Hepatitis.	2	2	»	
Dijsenteria.	8	5	2	
Delirium tremens.	1	1	»	
Colica.	2	2	»	
Diarrhoea.	7	7	»	
Helminthiasis.	8	8	»	
Rheumatismus chronicus.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Hijdrops.	1	1	»	
Haemorrhagiae.	1	1	»	
Scabies.	7	7	»	
Sijphilis primaria.	21	20	»	
» secundaria.	6	3	»	
Transportere.	229	214	5	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	229	214	5	
Vulnus.	6	6	»	
Contusio.	7	7	»	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcus.	46	41	»	
Morbi oculorum.	7	7	»	
» varii externi.	7	7	»	
» » interni.	1	»	1	
Cholera.	7	4	3	
Febris katarrhalis.	7	7	»	
Totaal.	318	294	9	

Febris intermittens. — Meer dan de helft van het aantal behandelden, leed aan koorts. Deze was over het algemeen quotidiaan en goedaardig.

Dijsenterie 9 malen waargenomen, werd gewoonlijk door intermittens voorafgegaan. De behandeling was streng antiphlogistisch; morphium deed daarbij goede diensten.

Cholera. — In de maand April kwamen hiervan 8 gevallen onder behandeling. Vier lijders, bij wie de ziekte zeer hevig en reeds vergevorderd was, stierven er aan, 4 anderen die tijdig onder behandeling kwamen herstelden; bij hen deden mixt. anticholerica, kunstmatige warmte, enz. veel nut.

Gedurende het heerschen dezer ziekte gevoelden vele personen zich onwel, bij sommigen kwamen zelfs voorbijgaande innervatie stoornissen, bij anderen ligte krampen in de onderste ledematen voor, enz.

Overigens viel hier niets bijzonders voor.

Siboglia.

Officier van gezondheid 2de klasse J. Wrede.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen zeer wisselvallig, nu eens had men dagen achtereen droogte en schoon weder, dan weer regen, terwijl onweders menigvuldig vooral des avonds voorkwamen.

De gemiddelde temperatuur was des morgens 74° F. des middags 88°, en des avonds 80°.

De ziektegenius wordt opgegeven als katarrhaal in de maanden Maart, Junij en Oktober; gastrisch in Augustus; gastrisch-katarrhaal in Januarij, Februarij en Mei, terwijl zij in April, Junij, September, November en December nu eens gastrisch bilieus dan weder katarrhaal was.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	55	51	3	1 : 18,3
	Inlanders.	150	137	3	1 : 50
Zeemagt. . . .	Europeanen.	34	33	»	»
	Inlanders.	11	11	»	»
Partikulieren. . .	Europeanen.	3	3	»	»
	Inlanders.	53	44	8	1: 6,625
Vrouwen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	10	8	1	1: 10
Kinderen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	4	4	»	»
	Totaal.	322	293	15	1: 21,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» biliosa.	1	»	1	
» intermittens.	142	137	2	
» » pernic.	1	»	1	
Pleuritis.	1	»	»	
Pneumonia.	1	1	»	
Transportere.	147	139	4	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	147	139	4	
Dijsenteria.	6	5	1	
Apoplexia.	1	1	»	
Delirium tremens.	3	2	1	
Morbi mentis.	1	1	»	
Asthma.	1	1	»	
Colica.	16	16	»	
Diarrhoea.	7	6	1	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	10	10	»	
» chronicus.	8	6	»	
Scrophulosis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Hijdrops.	2	»	1	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Scabies.	5	5	»	
Sijphilis primaria.	9	9	»	
» secundaria.	7	6	»	
Vulnus.	7	5	1	
Abscessus.	6	5	»	
Ulcus.	46	43	»	
Morbi oculorum.	3	3	»	
» varii externi.	10	10	»	
» » interni.	23	18	5	
Totaal.	322	293	15	

Febris intermittens. — Het aantal koortslijders bedroeg op deze strandplaats, bijna de helft van het geheele aantal zieken. De koortsen echter waren meestal goedaardig, hun verloop-orden onregelmatig, dit laatste vooral afhankelijk van katarrhale, gastrische of biliëuse komplikatien.

De in den omtrek liggende moerassen worden als hoofdoorzaken van het ontstaan der koortsen beschouwd.

Een geval van febris perniciosa apoplectica liep niettegenstaande eene krachtig ingestelde behandeling (kalom. chinin. hirudin. ad caput, fomentat. frigid. etc.) doodelijk af. De sektie toonde

sterke hijperaemie en exsudatie in de hersenen en hersenvliezen, benevens eene vergroote, verweekte milt.

Morbus Brigthii werd 2 malen waargenomen. Een geval is nog onder behandeling; het andere liep doodelijk af. Bij de sektie vond men behalve geringe afwijkingen, die niet van de ziekte afhankelijk waren, aan de nieren het volgende:

De capsula adiposa rijk aan week vet, en zoo los van weefsel, dat de nieren bewegelijk in de buikholte lagen en alleen aan de art. renalis schenen opgehangen te zijn. De verdikte tunica albuginea kon zonder moeite van de substantia corticalis afgetrokken worden. Deze toonde aan hare oppervlakte granulatien, ter grootte van een speldenknop. De kleur der nieren was, zoowel aan de oppervlakte als op de doorsnede geelachtig grijs. De substantia corticalis is niet van de medullaris te onderscheiden, ten gevolge van de vetachtige infiltratie der nieren, en zijn ook de piramiden als zoodanig naauwelijks te herkennen; de papillen zijn kleiner en de calijces renales iets dikker dan gewoonlijk. Verder valt van hier niets bijzonders te vermelden.

Benkoelen.

Officier van gezondheid 2de klasse H. C. K. TH. DE RUITER.

Thermometerstand.

Maanden.	's morg. 6 uren.			's middags 1 uur.			's avonds 6 uur.		
	Hoogte.	Gemidd.	Laagste.	Hoogte.	Gemidd.	Laagte.	Hoogte.	Gemidd.	Laagte.
Januarij.	80	76	74	89	87	84	81	77	75
Februarij.	79	75	74	90	87	79	82	77	75
Maart.	78	76	73	91	88	79	82	77	75
April.	78	76	72	91	89	79	82	76	75
Mei.	78	77	72	91	89	79	82	77	75
Junij.	80	78	77	86	84	80	80	80	78
Julij.	80	78	76	85	84	82	82	80	78
Augustus.	79	78	78	85	84	83	80	80	79
September.	78	78	76	85	84	84	80	80	79
October.	80	78	78	86	84	84	80	80	79
November.	78	78	77	86	84	80	80	80	78
December.	78	78	77	85	84	80	80	80	77

Bijzonderheden.

Januarij.	23 regendagen, daarvan 3 maal weinig regen, winden 10 dagen, W. en 21 dagen Z.
Februarij.	Veel regen, winden W. en N.W. soms Z., den 4den 's middags 11½ uur aardbeving.
Maart.	Bijna gedurende de geheele maand stortregens en N.W. wind.
April.	Vele stortregens gewoonlijk tegen den avond, wind. N.W. en W.
Mei.	Veelal mooi weer, enkele regenachtige dagen, winden W. N.W. en N.O.
Junij.	Veelal mooi weer, enkele regenachtige dagen, de regens gewoonlijk 's avonds. Winden N.W.
Julij.	Mooi weer, enkele regen- en onweêrsbuijen, 's avonds. Wind N.W. en W. later N.O. twee aardbevingen, den 3den 's morgens om ½ 7 uur en den 9den 's avonds ½ 7 uur, beiden van het Z.O. naar het N.W.
Augustus.	In de eerste helft vele stortregens met onweêrsbuijen; hevige windvlagen; laatste helft mooi weder, winden N.W. N.O. en O. den 16den 's avonds ½ 12 uur aardbeving.
September.	Slechts 2 nachten (11 en 12) stortregens met onweêrsbuijen. Overigens aanhoudende droogte, mooi weer; van tijd tot tijd hevige windvlagen. Winden Z. Z.O. en Z.W.
Oktober.	Meestal droogte, soms bij betrokken lucht. Tien dagen 's avonds matige regenbuijen, winden matig en zeer veranderlijk Z.O. Z. Z.W. en N.W. Den 10den 's avonds ½ 12 uur eene aardbeving omtrent 40 seconden aanhoudende.
November.	Betrokkene lucht, 's avonds gewoonlijk matige regen en onweêrsbuijen, driemaal stortregens. Hevige windvlagen W. en Z.W., eenige malen O. Den 28sten 's middags 5½ uur aardbeving, omtrent 20 seconden durende, van het Z.O. naar N.W.
December.	Gedurende de eerste helft der maand veel regen met matige onweêrsbuijen, gewoonlijk 's avonds en 's nachts. In de laatste helft meestal mooi weer. Wind bijna aanhoudend N.W.

In de eerste 4 maanden des jaars viel hier veel regen, in de 5 volgenden was het veelal mooi weder, slechts nu en dan regende het een weinig, terwijl zich in de overigen zeer regenachtig met fraai weder herhaaldelijk afwisselde. De gemiddelde temperatuur voor het geheele jaar was 83° F.

Het ziektekarakter was over het algemeen of bilieus of gastrisch vooral gedurende de kentering; in November en December meer katarrhaal.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	172	167	2	1 : 86
	Inlanders.	271	264	2	1:135,5
Partikul. zeevarenden.	Europeanen.	2	2	»	»
Partikul. ambtenaren.	Europeanen.	1	1	»	»
	Inlanders.	9	9	»	»
Vrouwen. . . .	Europesche.	7	7	»	»
	Inlandsche.	32	32	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	31	31	»	»
	Inlandsche.	39	39	»	»
	Totaal.	564	552	4	1 : 141

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	2	2	»
» biliosa.	1	1	»
» intermittens.	317	315	»
» » pernic.	1	»	»
Angina.	1	1	»
Pneumonia.	1	1	»
Hepatitis.	3	2	1
Dijsenteria.	17	15	1
Asthma.	7	7	»
Aphthae tropicae.	3	3	»
Gastricismus.	6	6	»
Diarrhoea.	10	10	»
Helminthiasis.	7	7	»
Rheumatismus acutus.	5	5	»
» chronicus.	»	»	»
Transportere.	381	375	2

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Transportere.	381	375	2
Haemorrhoides.	5	5	»
Phthisis pulmonalis.	2	1	1
Vitia cordis.	2	1	»
Morbilli.	8	8	»
Scabies.	3	1	»
Sijphilis primaria.	4	4	»
» secundaria.	3	3	»
Vulnus.	10	10	»
Contusio.	5	5	»
Abscessus.	2	2	»
Ulcus.	28	28	»
Hernia.	5	5	»
Fractura.	1	1	»
Morbi oculorum.	18	18	»
Mors violenta.	1	»	1
Morbi varii externi.	34	33	»
» » interni.	51	51	»
Arthritis.	1	1	»
Totaal.	564	552	4

De *intermittentes*, die hier gewoonlijk het grootste getal der ziekten uitmaken, namen van Januarij tot April in aantal toe, terwijl van Mei tot December hun getal gestadig weder afnam. Zij waren niet kwaadaardig, allen herstelden. Tegen recidieven werd met goed gevolg een koud aftreksel van lign. quassiae, soms verbonden met tinct. nerv. bestucheffii gegeven.

Dijsenteria hield zich niet aan een' bijzonder jaargetij, doch kwam geregeld, alle maanden onder behandeling, en wel gewoonlijk in het 1ste tijdperk, waarbij de ziekte dan ook bleef: slechts een geval, (dijsenteria septica) liep doodelijk af. De gewone behandeling (emollientia c. narcoticis, kalomel, soms chinine, hirudines ad anum; bij biliositeit aq. chlorata; enz.) werd gevolgd. Eigenlijke adstringentia worden zelfs bij chronische dijsenterie zelden verdragen.

De cortex alixiae aromat (poelossarie) werd, van gelijksoortige middelen, nog het best verdragen, en heeft in een later tijdperk der ziekte of ook bij chronische dijsenterie niet zelden goede diensten gedaan.

Sijphilis komt hier bijna niet voor.

Ruptura inveterata perinaei bij eene Europesche vrouw, strekte zich tot aan den anus uit zoodat zelfs een klein gedeelte was ingescheurd, tengevolge waarvan de lijderesse niet dan met moeite flatus en faeces weerhouden konde. Zij werd volgens de methode van ZANG geopereerd, en wel met zulk een gunstig gevolg, dat de vereeniging bijna geheel tot stand is gekomen.

Alleen digt bij den anus is eene kleine opening blijven bestaan, welke patient echter volstrekt geen last meer veroorzaakt.

Telok Betong (Lampongsche distrikten).

Officier van gezondheid 2de klasse G. J. WIENECKE.

Weerkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemiddelde temperatuur		
	's morgens	's middags	's avonds
Januarij	75	86	82
Februarij.	75½	85	82
Maart.	77	84	79
April.	75	84	81
Mei.	76	86	83
Junij.	75⅓	84½	82
Julij.	75½	86	83
Augustus.	76	86	82
September.	76	86½	83
Oktober.	75⅓	86	83
November.	75⅓	85	82
December.	75½	86	83

Januarij. Z. en ZW. winden 's morgens meestal betrokken. 21 zware en 11 ligte regenbuijen, den 29sten onweder.
Februarij. Z. ZW. wind 24 regendagen. 13 maal onweder.
Maart. Z. ZW. » 25 » 12 » »
April. Z. WZ. en ZO. winden 20 regendagen 8 maal onweder.
Mei. Idem. » 12 » 6 » »
Junij. O. en Z.O. » 11 » 7 » »
Julij. Idem. » 19 » 3 » »
Augustus. Idem. » 5 » meestal bewolkte lucht.
September. Idem. » 13 » 2 malen onweder.
Oktober. Hevige Z. en ZW. wind, 15 regendagen. 5 malen onweder meestal bewolkte lucht.
November. Hevige Z. en ZW. wind, 21 regendagen. 11 malen onweder meestal bewolkte lucht.
December. Hevige ZO. wind, 11 regendagen. 7 maal onweder.

Op den 15den Junij werden 's morgens om $3\frac{3}{4}$ uren vier op elkander volgende aardschokken gevoeld in horizontale rigting van het W. naar het O. Den 10den Oktober 's avonds 11 uur twee aardschokken in horizontale rigting van het O. naar het W.

Het geheele jaar, echter het meest in de eerste vier maanden, in Oktober en November viel er veel regen. Meermalen werden ligte aardbevingen gevoeld. De gemiddelde thermometerstand was 82° F.

Het voorheerschende ziektekarakter was bilieus, echter waren gastrisch-rheumatische komplikatien niet zeldzaam.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	72	68	3	1 : 24
	Inlanders.	135	124	3	1 : 45
Zeemagt. . . .	Europeanen.	3	3	"	"
	Inlanders.	25	21	1	1 : 25
Partik. ambt. . .	Inlanders.	19	15	2	1 : 9,5
Vrouwen. . . .	Europesche.	3	3	"	"
	Inlandsche.	46	46	"	"
Kinderen. . . .	Europesche.	7	6	"	"
	Inlandsche.	3	3	"	"
	Totaal.	311	289	9	1 : 34,4

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris biliosa.	41	34	»
„ intermittens.	135	135	»
„ perniciosa.	2	2	»
Angina.	4	4	»
Pleuritis.	3	3	»
Enteritis.	1	1	»
Dijsenteria.	8	8	»
Morbi mentis.	1	1	»
Asthma.	3	3	»
Colica.	8	8	»
Gastricismus.	3	3	»
Status biliosa.	14	14	»
Diarrhoea.	2	2	»
Rheumatismus acutus.	4	4	1
» chronicus.	3	3	»
Phthisis pulmonalis.	2	1	1
Herpes.	2	2	»
Sijphilis primaria.	6	6	»
Vulnus.	6	6	1
Contusio.	5	5	»
Abscessus.	1	1	»
Ulcus.	29	28	»
Morbi oculorum.	3	2	»
» varii externi.	1	1	»
» » interni.	1	»	»
Cholera.	20	12	8
Totaal.	311	289	9

Febris intermittens kwam het meest onder behandeling. Zij had gewoonlijk den quotidiaan tijpus, enkele keeren en als bij uitzondering bij Europeanen den tertianen. Vijf gevallen van febris intermittens cholerica vertoonden het beeld van cholera; alleen waren de ontlastingen geel gekleurd. Over het algemeen hadden de koortsen eene groote neiging om in bilieus-nerveuse, over te gaan. Recidieven kwamen veelvuldig voor. Chinine, alleen of verbonden met kalomel was het hoofdmiddel ter behandeling.

Dysenteria was meestal van bilieusen aard, doch overigens goedaardig. De 8 voorgekomene gevallen zijn allen hersteld.

Hydrocephalus acutus werd waargenomen in het 2de tijdperk bij een goed ontwikkeld, 10 maanden oud, Europeesch kind. Als waarschijnlijke oorzaken worden opgegeven de te groote geest-inspanning, waaraan dit kind onderworpen werd, benevens een sterk ontwikkelde schedel, en eene voor eenige dagen, doorgestane schrik. Men diende kalomel c. carbon. magnesiae toe, plaatste een bloedzuiger achter elk oor, en deed koude begietingen op het hoofd, enz. met dat gevolg dat het kind na 7 dagen volkomen genezen was.

Cholera werd in Januarij onder de militairen waargenomen, nadat zij reeds vroeger onder de Lampongsche bevolking had geheerscht; bij de laatste was zij echter veel intensiver. Zij verscheen in den regel plotselijk, had een snel verloop, en taste bij voorkeur dronkaards aan.

Van de 14 aangetasten stierven er 5. De behandeling was de gewone: warme baden, drooge hitte; aether sulphur. alc. c. ol. chamom. et ol. menth. pip. benevens narcotica.

Tussis convulsiva. — In September en Oktober zag men enkele gevallen van kinkhoest onder de kinderen. Zeer kleine giften extr. bellad. c. sulphur. aurat. antim., benevens een aftreksel van ongebrande koffijboonen, als diaetetisch middel, bragten herstelling te weeg.

Syphilis werd weinig, en dan nog gewoonlijk als primaire, waargenomen. Verder kwamen hier ter plaatse geene bijzonderheden voor.

Palembang.

Officier van gezondheid 1ste *klasse* J. M. VAN LEER.

(Zie nevenstaande staat).

Maanden.	Gemiddelde temperatuur. C. droog.				Dampdrukking.				Betrekkelijke vochtigheid.				Windrigting.	Wolken.	Regendagen.	Dagen van onweêr.
	6 uren.	9 uren.	3 uren.	10 tuss. 12 uren.	6 uren.	9 uren.	3 uren.	10 tuss. 12 uren.	6 uren.	9 uren.	3 uren.	10 tuss. 12 uren.				
Januarij.	24.21	26.67	28.81	25.05	20.97	22.19	22.47	21.66	0.946	0.861	0.765	0.926	W.NW.	CS.C.	28	3
Februarij.	24.50	27.23	29.20	25.38	21.51	22.53	22.40	21.84	0.944	0.853	0.737	0.918	W.NW.	C.CS.OW.	16	5
Maart.	24.68	27.32	30.46	25.72	21.51	22.91	22.84	22.38	0.946	0.853	0.695	0.919	NW.NW.	C.CS.NO.	22	13
April.	24.78	24.87	31.24	26.00	21.65	22.67	22.09	22.35	0.945	0.812	0.638	0.905	N.NW.ZWO.	Idem.	23	18
Mei.	25.44	28.36	30.68	26.46	22.40	23.54	22.48	22.92	0.940	0.819	0.679	0.902	var.N.NW.Z. ZO. en O.	C.CS.S.	13	12
Junij.	24.41	27.12	29.56	25.60	21.12	22.38	22.18	22.01	0.940	0.841	0.728	0.914	Z.ZO.NO.	O.N.C.CS.	16	6
Julij.	24.44	27.02	30.84	26.27	21.06	22.00	21.30	22.31	0.936	0.831	0.631	0.884	O.ZO.NO.	O.N.C.	13	7
Augustus.	23.88	26.62	29.27	25.16	20.17	21.27	20.35	20.93	0.927	0.824	0.674	0.890	O.ZO.	Idem.	14	10
September	24.32	27.61	31.10	25.81	20.44	21.83	19.92	21.16	0.916	0.793	0.583	0.862	Z.ZO.O.	C.CS.O.N.	9	6
Oktober.	24.23	28.10	31.28	25.83	20.38	21.85	20.50	21.19	0.915	0.768	0.595	0.863	idem.	Idem.	13	10
November.	24.25	28.29	30.46	25.56	20.51	22.21	20.78	21.56	0.922	0.774	0.638	0.895	Z.ZO.ZW.W	CS.CN.	21	16
December.	24.40	27.52	30.55	25.50	21.10	22.19	22.22	21.95	0.942	0.813	0.673	0.915	Z.ZW.W.	Idem.	20	9
														Totaal.	208	115

Bijzondere natuurverschijnselen.

Januarij. Overstrooming 31 dagen. — Februarij. Idem 28 dagen. — Maart. Id. 21 dagen. — April. Drukkende warmte, mist 2 dagen. Overstrooming 8 dagen, mist 2 dagen. — Mei. Buitengewone warmte, mist 1 dag. — Junij. Mist 5 dagen, den 12den 's nachts onweêr. — Julij mist 7 dagen. — Augustus. Id. 8 dagen. — September. Id. 5 dagen, overstrooming 18 dagen. Aardbeving. — Oktober. Mist 4 dagen, overstrooming 9 dagen. — November. Mist 8 dagen, overstrooming 8 dagen. — December. Mist 3 dagen, overstrooming 11 dagen. Totaal dus 140 dagen overstrooming. 49 dagen mist.

De weêrsgesteldheid was, even als de vorige jaren, weder zeer afwisselend en onbestendig. Bepaalde grenzen tusschen oost- en westmoussen zijn hier nimmer te stellen. In de eerstgenoemden heeft men dikwijls meerdere achtereenvolgende heldere, drooge dagen, terwijl het in laatstgenoemden dikwijls en zwaar regent. Is de dampkring des morgens en des avonds nu en dan ook al eens helder en onbewolkt, (in de oostmousson heeft men voor zonsopgang van tijd tot tijd wel eens mist), tegen den middag betrekt hij veelal, en valt er dan soms veel regen.

De geographische ligging van Palembang in de nabijheid van den aequator (2° 59′ Z.B. en 104°, 47′, 45″ O.L. van Greenwich) is als de waarschijnlijke oorzaak dier onbestendige en onregelmatige weêrsgesteldheid te beschouwen. De eigenlijke oostmousson, viel dit jaar, wat de winden betreft, zeer laat, eerst in de 2de helft van Mei, (het vorige jaar in het midden van Maart) in.

De westmousson trad in de laatste dagen van November in, de wind was toen geregeld west. De temperatuur ofschoon over het algemeen zeer gelijkmatig, stijgt toch soms zooals in September en Oktober, 's middags tot 95 à 96° F. Nimmer echter heeft men hier die groote verschillen, (hoogstens 8—10° F.), tusschen den vroegen morgen en den namiddag, als zulks voorkomt op andere plaatsen in den Indischen Archipel.

De warmte is veelal drukkend, en benaauwd door de bijna gelijkmatig hooge dampdrukking en windstilte; slechts tegen den middag heeft men zachte of sterkere soms in storm overgaande winden, die dan gelukkig de drukkende hitte afkoelen. Onweêr komt dikwijls voor, en is in de kentering der moussons niet zelden zeer hevig.

De vochtige warmte van den dampkring en de onbestendige weêrsgesteldheid geven hier aanleiding tot de ontwikkeling van katarrhen van allerlei aard, die echter niet zeer intensief zijn, maar groote neiging hebben om slepend te worden. Malaria ziekten zijn hier zeldzaam, men heeft dus alle regt om

Palembang tot de minst ongezonde plaatsen van onze Oost-Indische bezittingen te rekenen. Behalve de reeds opgenoemde omstandigheden dragen hiertoe bij de dagelijksche inundatien door rivierwater, waardoor de vele hier aanwezige moerassen, nimmer blootliggen. De gemiddelde temperatuur was het geheele jaar 80° F.

De ziektegenius was in de 2 eerste maanden des jaars katarrhaal-rheumatisch, in Maart zeer variabel, in April, Mei, Julij, September en Oktober zuiver bilieus; in Augustus bilieus katarrhaal, in November katarrhaal en in December katarrhaal- bilieus. De intermitterende tijpus had dit jaar verreweg de bovenhand boven de remitterende. Neiging tot overgang in tijphus was zeldzaam, doch waren bilieuse komplikatien menigvuldig. De katarrhale aandoeningen zetelden meer in de mucosa der respiratie-, dan wel in die der digestie organen, soms echter in beide tegelijk onder den vorm van febris katarrhalis. Meestal was het ziektekarakter erethisch, enkele malen sijnochaal, soms torpide, en in het laatste geval was de ziekte veelal doodelijk. In het geheel werden behandeld in het hospitaal te Palembang 907 lijders, waarvan 56 stierven.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
	Europ.	170	141	19	1 : 89
Landmagt. . . .	Inland.	584	542	19	1 : 30,7
	Afrikan.	10	8	1	1 : 10
Partikul. zeevarend.	Inland.	1	1	»	»
Partik. ambtenaren.	Europ.	1	1	»	»
	Inland.	92	70	13	1 : 7.7
Vrouwen. . . .	Inland.	36	34	1	1 : 36
Kinderen. . . .	Inland.	13	10	3	1 : 4,3
	Totaal.	907	807	56	1 : 16,1

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	2	2	»	
» biliosa.	12	9	2	
» intermittens.	210	196	4	
» » perniciosa.	2	»	2	
Tijphus.	3	1	2	
Plethora.	1	1	»	
Parotitis.	1	1	»	
Angina.	1	1	»	
Pneumonia.	2	1	1	
Hepatitis.	3	2	1	
Enteritis.	1	1	»	
Dijsenteria.	52	29	21	
Delirium tremens.	5	3	2	
Morbi mentis.	2	»	1	
Asthma.	4	4	»	
Colica.	12	11	1	
Gastricismus.	11	10	»	
Status biliosus.	10	10	»	
Diarrhoea.	34	31	2	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	5	5	»	
» chronicus.	9	9	»	
Haemorrhoïdes.	7	6	»	
Scrophijlosis.	1	»	»	
Phthisis pulmonalis.	5	4	1	
Hijdrops.	3	2	1	
Vitia cordis.	2	2	»	
Haemorrhagiae.	»	»	»	
Variolae.	3	3	»	
Scabies.	31	29	»	
Herpes.	8	8	»	
Sijphilis primaria.	83	79	»	
» secundaria.	12	11	»	
Vulnus.	36	32	2	
Contusio.	25	25	»	
Abscessus.	13	12	»	
Ulcus.	28	27	»	
Transportere.	640	568	43	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	640	568	43	
Fistula.	1	1	»	
Hernia.	9	8	»	
Luxatio.	2	2	»	
Fractura.	2	1	»	
Morbi oculorum.	25	24	»	
» auris.	6	6	»	
Mors violenta.	3	»	3	
Mors varii externi.	79	74	»	
» » interni.	125	114	4	
Arthritis.	1	1	»	
Cholera.	12	6	6	
Febris katarrhalis.	2	2	»	
Totaal.	907	807	56	

Deze groote sterfte vloeit daaruit voort dat:

1°. Palembang, als hoofdplaats van dat gebied, het punt van verzameling is voor alle zware zieken en gekwetsten van de verschillende garnizoenen in de binnenlanden en troepen te velde aldaar.

2°. Vele zieken reeds bij hunne aankomst moribundi, enkelen zelfs reeds overleden zijn, zoodat zij alleen ter begraving worden opgenomen;

3°. Meerdere civiele gevangenen in het garnizoens-hospitaal behandeld werden, en velen van hen overleden, enz.

Van de primitief te Palembang ziekgewordene militairen stierven er slechts 19; de overigen kwamen onder de naar Palembang geevakueerden (23), en de gevangenen voor (14).

Febris biliosa ging somtijds in een status tijphosus, soms in werkelijken tijphus over. Zij had gewoonlijk een erethisch, of sijnochaal karakter, in enkele gevallen een torpide. Een cholotische bloedkrasis, met lokalisatie van het ziekteproces op het sijstema chijlopoëticum was niet te miskennen; er bestonden konsensuele of konsekutieve aandoeningen van het sensorium commune, terwijl bij katarrhale komplikatien

de slijmvliezen der ademhalingswerktuigen mede waren aangedaan.

De behandeling was de gewone, kalomel c. sulph. chinin., soms in verbinding met rheum, hirudin. ad caput, ad hijpochondr. foment. et affus. frigid. capit. etc. Bij tijpheuse vormen maakte men ook van aq. chlorata gebruik. Van de 15 behandelden overleden er 2.

Febris intermittens kwam het meest voor in Januarij en April, het minst in September en November. Zij was veelal quotidiaan, minder tertiaan en zeer zeldzaam quartaan. De paroxijsmus der acute intermittens quotidiana en tertiana trad gewoonlijk des morgens vroeg of des voormiddags in; het stadium frigoris duurde van ¼—1 uur, ging dan over in het stadium caloris, dat 3, 4 en meer uren aanhield, daarna in het stadium sudoris en eindigde in volkomene apijrexie. Haar duur was van 7—14 dagen. De quartane koortsen hadden hunnen paroxijsmus gewoonlijk in den namiddag, waren hardnekkig en langer van duur (3—6 weken). Met uitzondering van enkele pernicieuse gevallen, waren de koortsen ter hoofdplaats waargenomen, ligt en goedaardig en genazen spoedig onder het gebruik van geringe doses chinini.

Die koortslijders echter welke van andere plaatsen herwaarts gezonden werden, en soms reeds organische veranderingen in milt of lever medebragten, waren moeijelijk te genezen, en had hunne overplaatsing in het gunstigere klimaat van Palembang, zoo weinig goede uitwerking, dat zij na vruchtelooze behandeling toch naar Java moesten verzonden worden om hunne herstelling te beproeven. De behandeling leverde niets bijzonders.

Met intermittens werden 229 lijders behandeld, waarvan 4 overleden. Een dezer sterfgevallen was het gevolg van haemorrhagia interna post. rupturam hepatis scirrhotici, bij een Inlandsch fuselier. Deze, 30 jaar oud, was in de maand Februarij met bronchitis acuta, en in Maart met febris et marasmus behandeld, en kwam spoedig daarop met koorts wede

onder behandeling. Van zijne anamnesis was niets bekend. Patient zag er vermagerd, kachektisch, verzwakt uit, en klaagde alleen over herhaald terugkeerende koortsen. Het onderzoek van borst en buik deed niets abnormaals ontdekken, alle funktien behalve de defaecatie, schenen ongestoord plaats te hebben. Er werd chinine met rheum voorgeschreven. Den volgenden dag klaagde hij over plotselijke opzwelling en pijnlijkheid van den buik. Deze was hard, tijmpanitisch, en zeer pijnlijk bij de minste aanraking; de pols klein, versneld, gespannen, de algemeene temperatuur verhoogd, de uitdrukking van het gelaat angstig. Ofschoon daarvoor geene oorzaken konden opgespoord worden, werd peritonitis gediagnosticeerd, 20 bloedzuigers op den buik geappliceerd, ung. hijdrargijri opgelegd, clijsmata emollientia gegeven en inwendig kalomel toegediend. Des anderen daags was de hevige spanning van den buik een weinig verminderd, en ontwaarde men nu fluctuatie. Hoewel eene zoo plotselijke overgang van ontsteking van een weivlies, tot waterachtig exsudaat bijna niet konde worden aangenomen had men geene reden om op een ander lijden, en wel het minst op haemorrhagia interna bedacht te zijn; eene bepaalde lokalisatie of een plaatselijk lijden van een of ander orgaan kon men niet ontdekken en werd men door den patient ook daarop niet oplettend gemaakt. De defaecatie en urinelozing waren normaal, er bestonden geene teekenen van inwendige verbloeding. Noch de voeten, noch het scrotum, noch het aangezigt waren oedemateus opgezet, en hoe vreemd eene zoo plotselijke hijdrops ascites na peritonitis (waarvan de oorzaak niet bekend was) ook zijn moge, zoo kon men in dit geval toch niets anders diagnosticeren, en stelde men daarom de volgende medikatie in. *Inf.* herb. digital. c. nitr. potass. et oxijm. squill., inwrijvingen met linim. volatile c. tinct. canthar. et ung. hijdrarg.; des avonds morphium; alles evenwel zonder gevolg, hetgeen a posteriori zich dan ook verklaren liet. Onder afwisselende remissie der benaauwdheid, pijnlijkheid en reaktie sijmptomen sleepte

hij zijn lijden nog 3 dagen voort, en overleed plotseling.

De sektie leverde de volgende bijzonderheden:

Schedelholte niet geopend.

Borstholte. — Longen oedemateus, overigens normaal, hart klein anaemisch; liquor pericardii als gewoonlijk; bloedige uitstorting in de borstholte, waarschijnlijk afkomstig uit de buikholte.

Buikholte. Bij de opening vloeide er eene hoeveelheid van p. m. 8 à 10 medic. pd., deels vloeibaar, deels gekoaguleerd veneus bloed uit, en viel nu de oorsprong der verbloeding al dadelijk in het oog; onmiddelijk onder het diaphragma namelijk bevond zich een fungeus, gebarsten gezwel aan den voorrand der linker leverkwab. De lever zelf was vergroot, verhard, wankleurig, het opengebroken gezwel had het aanzien van een fungus haematoïdes, waarin zich lagen van encephaloid ontaarding en verweekte tuberkelstof voordeden. Dit gezwel had de groote van een hoenderei, was zwartachtig rood, wankleurig en opgevuld met gekoaguleerd bloed, en ging allengs over in de scirrheus ontaarde textuur der lever. Zoowel de linker- als regterkwab had op de doorsnede een grijs-, melkwit of kaasachtig aanzien, op kinderhersenen gelijkende, bij het doorsnijden ontmoette het mes op enkele plaatsen weerstand, en vloeide bij geringe drukking uit de doorsneevlakten, eene deels melkwitte, roomachtige of op vervloeide hersenen gelijkende stof uit, die de konsistentie van pap had. Hier en daar en het meest naar de peripherie der lever zag men deels ruwe deels verweekte scirrheuse tuberkels. De heteroplastische ontaarding ging allengs over in het normale parenchyma dat over het algemeen een vuil, flets, eenigzins rood voorkomen had. Apoplektische haarden waren mede in het weefsel te vinden.

In alle opzigten had deze leverontaarding zeer veel overeenkomst met de door CRUVEILHIER onder den naam van weeke leverscirrhus beschrevene. De kleine galblaas bevatte eene geringe hoeveelheid gekoncentreerde gal.

In andere organen, de vena portarum, enz. werden geene

ontaardingen aangetroffen. Het buikvlies was dentritisch ontstoken en verdikt. De milt vergroot en verweekt. De maag, darmen, nieren enz. normaal.

Ware deze zoo belangrijke sectio cadaveris niet verrigt geworden, dan zoude men zich met allerlei hijpothesen omtrent de vermeende plotselijke hijdrops ascites hebben bezig gehouden. Verwonderlijk evenwel blijft het steeds, dat onder de opgegevene omstandigheden het leven nog 4 dagen voortduurde, dat er geene sijmptomen van haemorrhagia interna te bespeuren waren, en dat het leverlijden, noch ob- noch subjektief werd waargenomen. Het kachektisch uitzigt en verzwakt voorkomen van den patient schreef men toe aan zijne verslaafdheid aan het gebruik van opium.

Dijsenteria. Hiermede werden behandeld 57 lijders, waarvan er 31 overleden. Zij kwam het meest voor in Julij en September, het minst in Januarij en November.

Een groot gedeelte dezer zieken, afkomstig van andere plaatsen en uit de civiele gevangenis, was bij opname dikwijls zeer uitgeput, of tevens aan andere slepende ziekten lijdende. Meestal kwamen zij in het 2de en 3de tijdperk onder behandeling en zetelde het proces in het coecum of S. romanum, minder in het colon ad- en descendens en rectum; het zeldzaamst in het colon transversum, enkele malen was de geheele dikke darm aangedaan.

De sijnochale of torpide vormen werden spoedig adijnamisch, tijpheus, septisch. De behandeling was de gewone, kalomel in kleine giften tot salivatie, bij febriele beweging chinine, bij tijpheuse neiging acid. muriat., aq. chlorata enz.

Delirium tremens kwam 5 maal voor, 2 overleden. Opium (van ½—3 gr. a. 1 of 2 u.) met of zonder tart. emet., affus. frigid., clijsmata, derivantia waren de middelen die gebezigd werden. Bij de overledenen vond men exsudatio serosa en hijperaemie der hersenen, bij één verweeking van het corpus striatum; in een geval was de lever in vetontaarding, in het andere in cirrhose overgegaan.

Sijphilis kwam 91 malen als primaire en 12 maal als sekundaire voor. De behandeling der gonorrhoea met injekties van nitr. argent. leverde zeer gunstige resultaten. Bij injekties met 1—3 gr. ad unc 1 aq. dest. zag men gemiddeld in 5 tot 14 dagen genezing volgen, werden daarentegen inspuitingen gemaakt met oplossingen van 8—12 gr. op 1 unc water dan volgde ze na 2 à 3 dagen. De op deze laatste behandelingswijze volgende reaktieverschijnselen, febriele toestand, dijsurie, strangurie en haematurie werden gewoonlijk spoedig overwonnen door antiphlogistische sederende middelen.

Bij *orchitis* werd 2 malen de operatie (debridement) van VIDAL DE CASSIS gedaan, in één geval met volkomen, in het ander met vrij goed gevolg.

Ulcera sijphilitica werden met lapis infern. getoucheerd en overigens eenvoudig behandeld.

Bubones, die niet voor verdeeling vatbaar waren, werden volgens de methode van RICORD behandeld.

Tegen *secundaire sijphilis* bezigde men jodium en kwik praeparaten.

Onder *vulnera* was de volgende belangrijk: een Inlandsch fuselier, ongeveer 30 jaren oud, kreeg eene schotwond in het boven-buitengedeelte van het regterbeen, onmiddelijk onder het kniegewricht. Na de belangrijke veneuse bloeding tot stilstand te hebben gebragt, onderzocht men de wond, doch kon noch het projektiel, noch den loop van het wondkanaal duidelijk bespeuren; evenwel bleek er gedeeltelijke verbrijzeling van den hals des kuitbeens en waarschijnlijk kwetsing van het scheenbeen te bestaan. Niettegenstaande eene strenge antiphlogose stelde zich des anderen daags eene allerhevigste ontsteking van de het gewricht omgevende deelen, met belangrijke zwelling in, welke echter na herhaalde plaatselijke bloedontlastingen, aanwending van koude fomentatien, ung. hijdrarg., enz. en inwendig gebruik van kalomel en nitrum na een paar dagen veel verminderde. Daar meer dan waarschijnlijk het kniegewricht was aangedaan, werd de amputatie voorgesla-

gen, doch de patient wilde zich niet aan deze kunstbewerking onderwerpen. Allengs stelde zich suppuratie in, waarbij goede etter, met beensplinters ontlast werd. Patient had veel aan koorts geleden, het veretteringsproces had zich uitgebreid, en de etter zich tusschen de ligam. intermuscularia en onder de fascia opgehoopt. Er vormde zich eene omschrevene, uitpuilende zwelling aan de binnen bovenzijde van het gewricht, links van de patella, welke, door het lancet geopend, eene ruime hoeveelheid etter ontlastte; met de sonde werd nu het projektiel (een met inkappingen voorziene kogel), naast en eenigzins onder het lig. patellare, waar hij beklemd was tusschen dit laatste en de voorvlakte van het kniegewricht, gevonden. De kogel werd met eenige moeite verwijderd, te gelijk met een gedeelte van de mede naar binnen gedrongene pantalon. De verettering werd nu profuus, ten gevolge waarvan de krachten zeer verminderden. Nogmaals weigerde patient de afzetting.

In dezen toestand kwam hij te Palembang aan, en na 4 dagen uitrustens werd nu hier de amputatie verrigt. Men liet hem gedurende ½ minuut chloroforme inademen, waardoor eene volkomene anaesthesie werd te weeg gebragt. Volgens de methode van Lisfranc werd het been ter hoogte van de vereeniging van het bovenste en middelste derde deel der dije geamputeerd; de toestand der zachte deelen belette de amputatie op een lager gedeelte. Reeds bij de eerste insnede spoot er eene ruime hoeveelheid ichoreuse bloederige stof uit, die zich onder de huid in het celweefsel en tusschen de spieren scheen opgehoopt te hebben; niettegenstaande dit werd de operatie naar wensch ten einde gebragt, zonder dat belangrijk bloedverlies plaats vond. Het been in den stomp was even als het overige gedeelte der terug geblevene zachte deelen intakt.

Het pathologisch anatomisch onderzoek van het geamputeerde lid, deed het volgende zien: oedemateuse zwelling met eene zich tot aan de knie uitstrekkende erijthemateuse roodheid.

De vezelachtige, het kniegewricht omgevende deelen met eene purulente stof geinfiltreerd, en donkerbruin gekleurd. De gewrichts-uiteinden des dijbeens gezwollen en een weinig rood gekleurd; enkele ecchijmosen op het beenvlies; het hoofd van het kuitbeen hing als splinters aanéén, terwijl het gewrichts-uiteinde van het scheenbeen ruw en met een geleiachtig exsudaat omgeven was; met het stilet konde men tot in de mergholte doordringen. Tusschen de spieren van het been was eene vloeibare sereuse stof in groote hoeveelheid uitgestort.

De wond werd per secundam intentionem tot sluiting gebragt; de opvolgende reaktie was matig en werden de koortsachtige bewegingen van tijd tot tijd door chinine en refrigerantia bestreden. De genezing ging ras vooruit; er stelde zich goede granulatie in, de wondranden adhaereerden en de krachten namen toe, terwijl de gemoedsstemming niets te wenschen overliet; edoch 19 dagen na de operatie openbaarde zich beginnende trismus, die weldra door tetanische krampen in den stomp en de overige ledematen opgevolgd werd. Opium in groote allengs, stijgende giften de empijrische methode van STUTZ, de aanwending van moxae langs de wervelzuil, niets baatte; de mond kon niet meer geopend en slechts vloeibare voedsels genomen worden, welke later zelfs per anum moesten worden ingebragt. De tetanus nam toe; de vegetatieve verrigtingen hielden langzamerhand op, de circulatie was naauwlijks meer merkbaar en de lucht tot de longen geenen toegang meer vindende, stierf patient asphijctisch, 31 dagen na de operatie.

De sektie is niet verrigt kunnen worden, aangezien het lijk door de betrekkingen werd gereklameerd.

Het uiteinde van het been in den stomp was met eene onregelmatige laag geleiachtig exsudaat, dat neiging tot genezing toonde, omgeven; de mergholte met eene kraakbeenige massa gevuld, tot aan de plaats waar zich rondom het been granulatien gevormd hadden, (ongeveer een duim van het

einde des stomps) en het been zelf geelwit gekleurd. Tot hiertoe was het periostium verdwenen en had het been een nekrotisch voorkomen. Een gedeelte der art. cruralis was geobliteereerd, een klein gedeelte van het inwendige vaatvlies opgeligt, rood, met enkele etterpunten voorzien en het geheele vat tot aan de art. iliaca ext. onregelmatig uitgezet, zonder eenige sporen van ontsteking.

Fractura humeri dextri, met hevige kneuzing, ontsteking en zwelling van het schoudergewricht kwam voor bij een Europeesch fuselier, die in beschonken' toestand van eene muur (die ongeveer 20 voeten hoogte had) gevallen was. Na bestrijding van de ontsteking werd de eenvoudige dwarsche breuk, in het midden des beens, gereponeerd en met een bandage inamovible in die positie bevestigd; patient herstelde spoedig. Na de genezing echter bleef eene beperkte beweging van den musc. deltoïdeus, tengevolge van de plaats gehad hebbende hevige kneuzing, na; onder aanwending van prikkelende inwrijvingen en dagelijksche oefening, herstelde echter dit ook.

Met *cholera* werden 12 lijders behandeld waarvan er 6 stierven. Den 20sten Mei zag men de eerste gevallen en den 7den November het laatste; kreozoot in een slijmig vehikel in het stadium algidum toegediend gaf geene gunstige resultaten. Van kalomel en chinine zag men veel goeds, wanneer het genoemde stadium nog niet was ingetreden, was deze tijd evenwel reeds verloopen, dan bepaalde men zich tot het toedienen van mixt. anticholerica. Daarbij werd tevens het geheele ligchaam met prikkelende smeersels gewreven.

Tebing Tingie.

Officier van gezondheid 2de klasse C. E. LOEBELL.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemidd. temperatuur.		
	's morgens.	's middags.	's avonds
Januarij.	75	87	80
Februarij.	74,5	85	77
Maart.	74	86	80,5
April.	75,5	89	79,5
Mei.	75,5	91	82
Junij.	74,5	90	81
Julij.	74,5	90	81
Augustus.	73,5	90	80
September.	75	89	83
Oktober.	74,5	89	82
November.	75	88	82
December.	74	86	82

Het geheele jaar telde 228 regendagen, die zich gelijkmatig over de 12 maanden verdeelden, zoodat men kan zeggen, dat er dit jaar eigenlijk geen drooge mousson geweest is. De meest voorheerschende winden, waren in den oostmousson de ZO. en Z. en in den westmoesson de ZW. en W.

De weêrsgesteldheid was zeer onbestendig; heldere dagen waren zeldzaam, de lucht meestal bewolkt, daardoor de hitte niet bijzonder groot, en de verschillen in temperatuur, over het algemeen niet belangrijk. De overgangen van de moussons duurden zeer lang. In het 2de en 3de kwartaal was de zeer onbestendige weêrsgesteldheid oorzaak van de vele toen voorgekomene ziekten.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	208	190	11	1 : 18,9
	Inlanders.	785	748	11	1 : 71,3
	Afrikanen.	123	114	7	1 : 17,5
Partikul. ambtenaren.	Europeanen.	1	»	1	1 : 1
	Inlanders.	1376	1298	62	1 : 22,5
Vrouwen. . . .	Europesche.	107	96	6	1 : 18
	Inlandsche.	3	3	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	57	55	2	1 : 28,5
	Totaal.	2660	2504	100	1 : 266

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	9	9	»
» biliosa.	3	3	»
» intermittens.	1310	1275	17
» » pernic.	5	1	4
Tijphus.	1	»	1
Parotitis.	5	5	»
Encephalitis.	1	1	»
Angina.	7	6	1
Pleuritis.	6	6	»
Pneumonia.	11	7	4
Hepatitis.	15	12	3
Enteritis.	1	1	»
Dijsenteria.	147	94	48
Apoplexia.	2	»	2
Delirium tremens.	1	1	»
Transportere.	1524	1421	80

Tebing Tingie.

Officier van gezondheid 2de klasse C. E. LOEBELL.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Gemidd. temperatuur.		
	's morgens.	's middags.	's avonds
Januarij.	75	87	80
Februarij.	74,5	85	77
Maart.	74	86	80,5
April.	75,5	89	79,5
Mei.	75,5	91	82
Junij.	74,5	90	81
Julij.	74,5	90	81
Augustus.	73,5	90	80
September.	75	89	83
Oktober.	74,5	89	82
November.	75	88	82
December.	74	86	82

Het geheele jaar telde 228 regendagen, die zich gelijkmatig over de 12 maanden verdeelden, zoodat men kan zeggen, dat er dit jaar eigenlijk geen drooge mousson geweest is. De meest voorheerschende winden, waren in den oostmousson de ZO. en Z. en in den westmoesson de ZW. en W.

De weêrsgesteldheid was zeer onbestendig; heldere dagen waren zeldzaam, de lucht meestal bewolkt, daardoor de hitte niet bijzonder groot, en de verschillen in temperatuur, over het algemeen niet belangrijk. De overgangen van de moussons duurden zeer lang. In het 2de en 3de kwartaal was de zeer onbestendige weêrsgesteldheid oorzaak van de vele toen voorgekomene ziekten.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	208	190	11	1 : 18,9
	Inlanders.	785	748	11	1 : 71,3
	Afrikanen.	123	114	7	1 : 17,5
Partikul. ambtenaren.	Europeanen.	1	»	1	1 : 1
	Inlanders.	1376	1298	62	1 : 22,5
Vrouwen. . . .	Europesche.	107	96	6	1 : 18
	Inlandsche.	3	3	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	57	55	2	1 : 28,5
	Totaal.	2660	2504	100	1 : 266

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	9	9	»
» biliosa.	3	3	»
» intermittens.	1310	1275	17
» » pernic.	5	1	4
Tijphus.	1	»	1
Parotitis.	5	5	»
Encephalitis.	1	1	»
Angina.	7	6	1
Pleuritis.	6	6	»
Pneumonia.	11	7	4
Hepatitis.	15	12	3
Enteritis.	1	1	»
Dijsenteria.	147	94	48
Apoplexia.	2	»	2
Delirium tremens.	1	1	»
Transportere.	1524	1421	80

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	1524	1421	80
Morbi mentis.	1	1	»
Asthma.	1	1	»
Colica.	5	5	»
Gastricismus.	110	110	»
Diarrhoea.	229	224	2
Helminthiasis.	7	7	»
Rheumatismus acutus.	3	3	»
» chronicus.	7	7	»
Haemorrhoïdes.	10	8	»
Scrophulosis.	2	2	»
Phthisis pulmonalis.	7	6	1
Hijdrops.	2	»	2
Variolae.	2	2	»
Scabies.	50	49	»
Herpes.	13	12	»
Sijphilis primaria.	109	101	»
» secundaria.	7	7	»
Vulnus.	39	38	»
Contusio.	109	104	»
Abscessus.	92	92	»
Ulcus.	189	184	»
Fistula.	1	1	»
Hijdrocele.	1	1	»
Fractura.	2	2	»
Morbi oculorum.	48	45	»
» auris.	8	8	»
» varii externi.	20	20	»
Mors violenta.	3	»	3
Morbi varii interni.	37	28	7
Cholera.	9	4	5
Febris katarrhalis.	13	11	»
Totaal.	2660	2504	100

Febris intermittens. — Deze maakten bijna de helft van het geheele aantal zieken uit. De behandeling leverde niets meldenswaardig. In enkele gevallen bezigde men de sol. Fowleri, met goed gevolg.

Dijsenteria. — De verhouding der sterfte bij deze ziekte was

zeer ongunstig; van de 3 behandelden overleed er één. Veel droeg hier toe bij het te laat onder behandeling komen der lijders, en de groote vermoeijenissen die zij op de expeditien soms hadden door te staan. De behandeling was de gewone (kalomel, narcotica, mucilaginosa, adstringentia.

Onder *vulnera* verdient een geval van penetrerende borstwond vermelding. Een Inlandsch soldaat kreeg eene lanssteek, waarbij het ijzer van achteren tusschen de 3de en 4de rib indrong en schuins naar voren en beneden door het voorste gedeelte van den bovensten linker longkwab tusschen de 2de en 3de rib, eenige duimen van den linkerrand des sternums, weder uitkwam. Eerst te Goenong Maraksa behandeld, kwam hij eenigen tijd daarna in een' zeer marasmatischen toestand hier aan. Het wondkanaal was nog aanwezig, de voorste borstwond evenwel gesloten. Door de achterste wond drong bij elke ademhalingsbeweging lucht in en uit; pneumotorax bestond niet, waarschijnlijk door vergroeijing van de beide pleuraplaten. De percussie leverde over de geheele linker borsthelft een doffen toon, het respiratiegeluid, was slechts zeer zwak te hooren, doch er bestond boven het wondkanaal sterk bronchiaal ademen en ronchus mucosus, waaruit, in verband met het opgéven van etterachtige sputa, opgemaakt werd, dat er eene groote caverne in de long aanwezig was. Eenige dagen na opname opende zich ook de voorste borstwond weder. Men zorgde voor behoorlijke afvloed van den etter en de grootst mogelijke rijnheid, terwijl eene voedende dieët werd voorgeschreven, waaronder de krachten van den lijder weder toenamen, de wonden een goed voorkomen verkregen, en beteren etter ontlastten. Inwendig werd acet. plumbi. c. opio toegediend. Langzamerhand verminderde de etter-afscheiding, en werden de wonden kleiner terwijl de ronchus mucosus zeer verminderde. Er bestond karies van de 3de en 4de rib, aan de achterste wond. De wonden met sol. creozoti en pluksel verbonden, genazen spoedig, terwijl ook de karies na afstooting van eenige beenstukjes herstelde. 5 maanden

na de verwonding werd patient genezen ontslagen. De hoest, opgave van sputa enz. waren geweken, het respiratiegeluid zeer veel verbeterd, en patient sub- en objektief zeer wel. Tot nog toe is hij zulks ook gebleven.

Eene *fistula ani* werd met het mes opengelegd en genezen. Eene *hijdrokele* door de radikaal-operatie (excisio) tot herstelling gebragt.

Cholera kwam 9 malen in behandeling, en liep in 5 gevallen doodelijk af.

Lahat.

Officier van gezondheid 2de klasse W. J. Schmitt.

In de eerste viermaanden des jaars viel hier veel regen, waardoor de hitte, die hier zeer groot is, eenigzins werd afgekoeld. In de maand Junij was de hitte doordien er bijna geen regen viel ondragelijk. Ook in de overige maanden was de temperatuur hoog, doch werd gedurig door regens afgekoeld. Gedurende de meeste maanden van het jaar was het ziektekarakter katarrhaal-bilieus, in Februarij en September meer katarrhaal-rheumatisch, en in April en December zuiver katarrhaal.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	82	80	1	1 : 82
	Inlanders.	340	326	5	1 : 68
Partik. ambt., enz.	Inlanders.	33	30	1	1 : 33
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	9	9	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	2	2	»	»
		466	447	7	1:66,57

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden
Febris gastrica.	2	2	»
» biliosa.	3	3	»
» intermittens.	277	264	»
Tijphus.	1	»	1
Parotitis.	1	1	»
Pneumonia.	2	2	»
Hepatitis.	1	1	»
Dijsenteria.	5	1	4
Delirium tremens.	1	»	1
Morbi mentis.	1	1	»
Asthma.	6	6	»
Status biliosus.	7	7	»
Diarrhoea.	24	23	»
Helminthiasis.	1	1	»
Rheumatismus acutus.	13	11	»
Scabies.	13	13	»
Herpes.	2	2	»
Sijphilis primaria.	20	20	»
Vulnus.	9	9	»
Contusio.	9	9	»
Abscessus.	13	12	»
Ulcus.	20	20	»
Morbi oculorum.	4	4	»
» varii externi.	18	18	»
» » interni.	3	3	»
Cholera.	10	9	1
Totaal.	466	447	7

Febres intermittentes kwamen het meest in de eerste helft van het jaar voor, zoowel Europeanen als Inlanders werden er na korter of langer verblijf alhier door aangetast; slechts weinigen bleven vrij.

Van de 277 koortslijders, hadden 221 een tijpus quotid., 54 een tertian. en 2 een quartanus.

De koortsen namen na herhaalde aanvallen, dikwijls een

tertiaan tijpus aan en waren dan soms zeer hardnekkig. Overgang in remittens was zeldzaam. Opzetting der milt volgde zelden; slechts 3 malen werd zij duidelijk waargenomen.

Ofschoon nu en dan na opruiming van gastrische of bilieuse verschijnselen door ligte laxantia of evacuantia, enkele dezer koortsen waren genezen, vereischten de meesten toch herhaald, en soms het voortgezet gebruik van sulphas chinine of sol. arsen. Fowleri. Van prikkelende inwrijvingen langs den ruggegraat zag men nu en dan goede uitwerking. Voor enkele personen hier ter plaatse, zijn zij als ongeneesbaar te beschouwen.

Remitterende koortsen gingen nu eens met leveraandoeningen dan weder met uitgedrukte sijnochale verschijnselen gepaard. In de meeste gevallen volgde na 2—3 à 4 aanvallen beterschap. De behandeling was de gewone (kalomel en chinine in groote doses inwendig, hirudines ad caput, s. in regionem hepatis, affus. frigid. etc.).

Dijsenteria komt hier zeer zelden voor; in het afgeloopen jaar werden slechts 6 gevallen waargenomen, waarvan 4 met den dood eindigden. De behandeling bestond in de toediening van kalomel c. morphio, frict. ung. hijdrarg. hirudines, etc.

Een geval van *delirium tremens* liep, na eene behandeling van 7 dagen doodelijk af. Groote doses opium werden tot den 3den dag gegeven, doch er volgde geen rust.

Rheumatismus. — In de meeste gevallen bragten warme baden en prikkelende smeersels de ziekte tot genezing. In anderen waar sijphilis in het spel scheen te zijn werd joduret. potass. gegeven; tweemalen waren opklimmende giften chinine van gunstig gevolg; in twee anderen de koudwater-kuur.

Sijphilis. — Bij gonorrhoea werd gebruik gemaakt van sol. sulphat. zinci c. vino opii arom. ãã scr. 1 ad aq. unc. II—III. In zeer hardnekkige gevallen gaf men tevens inwendig jodur. potass. De gemiddelde behandelingstijd was 9 dagen.

Orchitides werden zoodra de ontstekingsverschijnselen geweken waren met het kleefpleister verband behandeld.

Katarrhale *oogontstekingen* genazen allen spoedig onder het gebruik van collijria c. nitrat. argenti.

Cholera kwam in de maanden Junij en Julij, bij eene buitengewone droogte en drukkende hitte (tot 96° F.) voor. In dezen tijd klaagde bijna iedereen over onaangename gewaarwordingen in den buik en waterachtige stoelgangen, misselijkheid en hoofdpijn, hetgeen evenwel spoedig weder verdween. Van 10 lijders (waarvan 3 Europeanen) stierf slechts 1 Inlandsch soldaat.

De behandeling bestond in het toedienen der cholera mixtuur, kalomel c. chinin. et opio, applikatie van sinapismi ad scrob. cordis, huidprikkels enz.

Moeara Kompeh (*Djambie.*)

Officier van gezondheid 3de klasse J. Th. Bosmans.

De weersgesteldheid was over het algemeen niet zeer gunstig. In de eerste 3 maanden kwamen bijna geene drooge dagen voor; de geheele landstreek was overstroomd. Ofschoon men in de maanden Junij, Julij en Augustus vele schoone dagen telde, was toch de gezondheidstoestand minder vóórdeelig, daar het omringende moerassige land begon uit te droogen en vermoedelijk schadelijke gassen ontwikkelde.

Gedurende de laatste 4 maanden bleef de temperatuur vrij standvastig. . De gemiddelde thermometerstand was des morgens 76,5° des middags 86° en des avonds 82,5° F.

Het ziektekarakter in de eerste 3 maanden rheumatisch-katarrhaal, begon in de 3 volgenden naar het bilieuse over te hellen, welk karakter tot aan het einde des jaars bleef voortduren.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	67	61	3	1 : 22,3
	Inlanders.	183	181	1	1 : 183
Partikulieren. . .	Inlanders.	241	240	»	»
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	7	7	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	7	7	»	»
	Totaal.	505	496	4	1 : 126,25

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	6	5	1	
» intermittens.	200	198	»	
» perniciosa.	4	4	»	
Tijphus.	1	1	»	
Angina.	1	1	»	
Pleuritis.	2	2	»	
Pneumonia.	1	1	»	
Hepatitis.	4	4	»	
Dijsenteria.	27	26	1	
Asthma.	5	5	»	
Colica.	6	6	»	
Gastricismus.	1	1	»	
Status biliosus.	3	3	»	
Diarrhoea.	26	26	»	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	21	21	»	
» chronicus.	17	16	»	
Scrophulosis.	1	»	»	
Transportere.	327	321	2	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	327	321	2	
Phthisis pulmonalis.	3	2	1	
Hijdrops.	1	1	»	
Haemorrhagiae.	1	1	»	
Scabies.	3	3	»	
Herpes.	3	3	»	
Sijphilis primaria.	1	1	»	
Vulnus.	23	22	»	
Contusio.	9	9	»	
Abscessus.	4	4	»	
Ulcus.	40	40	»	
Morbi oculorum.	6	6	»	
» auris.	3	3	»	
» varii externi.	33	33	»	
» » interni.	47	46	1	
Cholera asiatica.	1	1	»	
Totaal.	505	496	4	

Febres intermittentes maakten ⅘ gedeelte uit, van het geheel aantal behandelden. De lage ligging der landstreek, de moerassige vochtige bodem, en het dikwijls vooral in den westmousson overstroomd worden der vlakten, benevens de groote afwisseling in temperatuur door invallende regens en winden, verklaren genoegzaam hun menigvuldig voorkomen. Zij hadden meestal een tertiaan, slechts enkelen eenen quartaan tijpus, met gastrische of bilieuse komplikatie.

In de meeste gevallen moest sulphas chinini toegediend worden, slechts in enkele waren tart. emetic. of wel mur. ammoniae voldoende.

Van het opgegeven aantal koortslijders behoorden er 4 tot het eigenlijk garnizoen, de overigen waren Inlandsche partikulieren.

Dijsenteria kwam vooral gedurende en na het afloopen van

het buiten de oevers getredene water voor. De behandeling was de gewone, kalomel c. morphio hirudines, etc.

Sijphilis kwam niet voor.

Eiland Banka.

Officier van gezondheid 1ste klasse L. Lindmann.

Muntok.

Gedurende het geheele jaar was het weder zeer onbestendig; alleen de maanden Februarij, Julij en September kenmerkten zich door beter weder, en weinig regen. De hoogste thermometerstand was 92° F. de laagste 72° F.

Weerkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperat.		*Bijzonderheden.*
	Hoogste stand.	Laagste stand.	
Januarij.	89	72	Bijna aanhoudend regen.
Februarij.	90	73	Eenige dagen uitgezonderd, meestal droog weer.
Maart.	92	73	Onbestendig weer, vele zware onweerbuijen.
April.	91	73	Weinig maar hevige regen.
Mei.	91	73	Weinig onweer.
Junij.	90	73	Veel regen met onweder.
Julij.	91	73	Bijna aanhoudend mooi weer, nagenoeg geen regen.
Augustus.	90	72	In het begin veel regen, later schoon weer.
September.	90	74	Nagenoeg aanhoudend droog.
Oktober.	90	74	Onbestendig weer.
November.	92	74	Veel regen.
December.	88	73	Veel regen en onweder.

Het heerschende ziektekarakter was het katarrhaal-gastrische, in den oostmousson; in den regentijd echter het rheumatisch-gastrische of wel katarrhaal-rheumatische.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt . .	Europeanen.	181	156	10	1 : 18,1
	Inlanders.	505	482	3	1:168,3
Zeemagt. . . .	Europeanen.	18	15	3	1 : 6
	Inlanders.	20	16	2	1 : 10
Partik. ambt., enz.	Europeanen.	1	1	»	»
	Inlanders.	50	39	10	1 : 5
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	21	20	1	1 : 21
	Totaal.	796	729	29	1 : 33,6

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	33	28	1	
» biliosa.	15	14	»	
» intermittens.	297	282	»	
» » pernic.	1	1	»	
Tijphus.	12	8	2	
Parotitis.	1	»	1	
Angina.	6	6	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Pneumonia.	5	3	2	
Hepatitis.	5	5	»	
Enteritis.	4	1	3	
Dijsenteria.	4	1	2	
Apoplexia.	2	1	1	
Epilepsia.	1	1	»	
Delirium tremens.	1	»	1	
Morbi mentis.	5	4	»	
Asthma.	13	12	»	
Aphthae tropicae.	1	1	»	
Transportere.	407	369	13	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	407	369	13	
Gastricismus.	83	83	»	
Status biliosa.	5	5	»	
Diarrhoea.	36	29	4	
Rheumatismus acutus.	7	7	»	
» chronicus.	5	5	»	
Haemorrhoïdes.	5	5	»	
Hijdrops.	1	»	1	
Vitia cordis.	2	1	1	
Variolae.	13	8	5	
Scabies.	10	10	»	
Herpes.	8	8	»	
Sijphilis primaria.	37	36	»	
» secundaria.	8	7	»	
Vulnus.	28	27	»	
Contusio.	8	7	1	
Abscessus.	12	11	»	
Ulcus.	63	62	»	
Fistula.	1	»	1	
Luxatio.	1	1	»	
Fractura.	2	2	»	
Morbi oculorum.	3	3	»	
» auris.	1	1	»	
» varii interni.	41	34	3	
Arhtritis.	1	1	»	
Cholera.	1	1	»	
Febris katarrhalis.	7	6	»	
Totaal.	796	729	29	

Febris intermittens is hier endemisch, en dikwijls gekompliceerd met gastricismus of eenige katarrhale affektie. In het geheel werden 297 koortslijders behandeld, waarvan er 2 pernicieuse verschijnselen vertoonden. Sterfgevallen kwamen evenwel niet voor. De meesten waren quotidianae, enkelen tertianae terwijl quartanae hoogst zeldzaam gezien werden. Nog kwamen andere koortsen onder behandeling, die eerst na 2 à 3 dagen eene duidelijk waarneembare tijpus toonden. De

aanvallen kwamen niet regelmatig op; het stadium algoris duurde nimmer langer dan $\frac{1}{2}$—1 uur, doch was de hitte meestal sterk, en het stadium sudoris zeer lang. Hijdroa werden meermalen geobserveerd, en als eene gunstige krisis beschouwd, daar recidieven hierna zelden voorkwamen. Ook in het begin van die intermittentes die primitief als remittentes optraden, had dit uitslag eene diagnostische waarde.

Verder verdient aangemerkt te worden dat genoemd uitslag, niet zooals men gewoonlijk meent, alléén aan de lippen en neusvleugels voorkwam, maar ook dikwerf aan de kin, in den mond, op de binnenvlakte der wangen en zeer menigvuldig aan de tong, als kleine blaasjes of roode vlekken.

Wat de behandeling der koortsen aangaat, zoo bevond zich de heer L. Lindmann er het beste bij, wanneer hij zonder bijzondere inachtneming der gastrische of andere komplikatien, dadelijk chinine toediende.

Bij verstandige lieden en in de burger-praktijk, werden 5 gr. chinine met $\frac{1}{4}$ gr. sulphur. aurat. onmiddelijk bij het begin van het stadium sudoris gegeven (methode van Wehrman), en zag men hiervan zeer goede resultaten. In de militaire hospitaal praktijk echter, waar men met lieden te doen heeft, waarop men minder staat kan maken werd de methode van Maier gevolgd, (10 gr. sulphat. chinin. zuiver, in de apijrexia toegediend). Om de onaangename smaak der chinine weg te nemen, werd een weinig tannine toegevoegd. Gewoonlijk verdrijft men met zulk een dosis de koorts, slechts in enkele gevallen volgt nog een ligte paroxijsmus. Vooral is volgens ondervinding van den heer Lindmann deze geneesmethode nuttig, wanneer men in staat is den lijder goed te kunnen voeden; bij gemis namelijk aan eene vleeschvoeding komen na de aanwending dezer methode eveneens recidieven voor. Door het toedienen van chinine in oplossing (bv. R. sulphat. quinin. gr. XII solve in acid. muriat. gr. VI dec. orijzae unc. IV) in de apijrexie vermeent hij, zouden recidieven minder veelvuldig zijn dan

wanneer men ze in pillen vorm geeft. Als nakuur werd ijzer, of een dec. cortic. peruv., en eene goede vleeschdieët gegeven.

Febris biliosa en *gastrica* kwamen weinig voor, zij kenmerkten zich (in tegenstelling van de Bataviasche), door gemis aan hevige brakingen en beduidende calor mordax, terwijl daarentegen gallige sedes en meerdere aandoening van het onderste gedeelte des darmkanaals meermalen werden geobserveerd. Chinine met kalomel rheum of tart. emet. verbonden bragt de ziekte spoedig tot genezing; in de rekonvalescentie werd dikwijls eene belangrijke furunculosis opgemerkt, na wier verdwijning de lijders spoedig hunne krachten herkregen.

Tijphus kwam onder twee vormen voor, als centrale en abdominale. De eerste was gewoonlijk minder hevig, en uitte zich door algemeene nerveuse verschijnselen nadat zij als eene eenvoudige remittens of intermittens begonnen was. Duizeling, bloedsaandrang naar het hoofd, ligte deliriën en drooge tong waren de voornaamste sijmptomen; zij vertoonde zich meer als tijphoïd dan als echte tijphus, had geen cijklisch verloop, was meestal van een goedaardig karakter en ging spoedig in genezing over. De gevallen van tijphus abdominalis echter waren kwaadaardiger en onderscheidden zich door praevalente enterische sijmptomen, eene groote gevoeligheid in de regter inguinaal streek, karakteristieke diarrhoeën en het bekende geruisch; de reconvalescentie trad niet dan na 3 à 4 weken in, en duurde zeer lang, daar de lijders niet tot krachten konden komen, of wel zij stortten na eene schijnbare gezondheid van eenige dagen of weken weder in.

Meermalen toonden de gewone koortsen, verschijnselen van tijphus.

Een geval van tijphus abdominalis ontwikkelde zich bij een Europeesch schipper die met dijsenterie onder behandeling kwam. Hij verkeerde in het 2de tijdperk eener zeer torpiede dijsenterie, zoodat bijna geene pijnlijkheid in den buik,

geene tenesmi enz. werden waargenomen, en alleen de kwalitatief en kwantitatief veranderde sedes de ziekte bepaalden. Hirud. werden ad anum geappliceerd, en inwendig kalomel usque ad salivationen toegediend, waardoor binnen 4 dagen de dijsenterische verschijnselen overwonnen werden en de lijder onder het gebruik van kleine giften morphium en adstringentia na verloop van 10 dagen als genezen konde worden beschouwd. 4 dagen later echter vond men hem weder meer onrustig en gedeprimeerd en na nog 3 dagen, eene groote verandering in zijn uiterlijk voorkomen, het bewustzijn gedrukt, slapeloosheid groote onrust, en de huid droog. Kort daarop vertoonden zich verschijnselen, die men gewoonlijk bij delirium tremens waarneemt, alhoewel patient volgens ingewonnen berigten volstrekt geen misbruik van sterken drank had gemaakt. Men diende wederom kalomel toe, appliceerde sinap. ad suras, en deed koude begietingen en fomentatien op het kaal geschoren hoofd. Deze behandeling had slechts ten gevolge dat hij iets rustiger werd, doch een verontrustend coma vigil bleef voort bestaan, waarom men opium in groote giften toediende, tot zich een rustige slaap instelde.

Gedurende deze echter ontwikkelde zich eene belangrijke zwelling der parotis dext., en hoewel het algemeen bevinden van den lijder wat beter, het bewustzijn terug gekeerd was, en hij slechts over hevige pijnen in het gezwel klaagde, bleef de pols frekwent, en bestond er bij een vochtige tong, eene onleschbare dorst; sedes waren dien nacht niet gevolgd. Bij insnijding ontlastte zich uit het gezwel eene groote hoeveelheid etter, dat den lijder veel verligting aanbragt. Men stelde nu eene behandeling in volgens algemeene regelen, zorgde voor de behoorlijke ontlasting van den etter en ondersteunde de krachten èn diaetetisch èn pharmaceutisch; doch alles te vergeefs. Een paar dagen later volgde eene hevige bronchitis, met pneumonie van het onderste achterste gedeelte der regterlong, waardoor de ademhaling meer en meer bemoeijelijkt werd, de krachten verloren gingen en patient onder een aanhoudend zacht delireren bezweek.

De sektie 12 uren na den dood verrigt leverde het volgende:

Zeer vermagerd lijk met abscessen onder de huid van borst, buik en ledematen, en sterke rigor cadaveris. De regter parotis geheel verwoest, de ettervorming ging van boven tot onder dén arcus zijgomaticus voort; van achteren en beneden bestonden fistuleuse gangen, die met de concha auris kommuniceerden.

Cavum cranii. — Sterke veneuse injektie van de vaten der dura mater; sterke ontwikkeling der Pacchionische klieren; tusschen pia mater en de hersenen uitstorting van een ligtgekleurd serum, en sterke vaatinjektie tot in de sulci cerebri toe. Het cerebrum zelf zeer hijperaemisch, in het centrum semiovale Vieussenii vele puncta sanguinolenta; de ventriculi laterales hijperaemisch en bevatten even als de ventriculus quartus eenige drachmen bloederig vocht. De medulla oblongata zeer hijperaemisch; er vloeide uit de ruggemergholte eene aanzienlijke hoeveelheid dun bloed.

Cavum thoracis. — Oedema pulmonis dextr., met roode hepatisatie aan het voorste en onderste gedeelte; een taai slijmig vocht in de grootere luchtpijpstakken. Aan de achter- en bovenzijde der linkerlong hijpostasis cadaverica; oude adhaesiën tusschen de pleurae pulmonalis en costalis. Het zeer weeke anaemische, slappe hart, bevatte veel dun bloed en geene coagula.

Cavum abdominis. — Maag en dunne darmen sterk uitgezet door gassen, het omentum majus verdikt, hijperaemisch, met de darmen en van onderen met den voorsten buikwand vergroeid, de dikke darmen, vooral het colon descendens, S. romanum en rectum, vertoonden aan hunne buitenvlakte hier en daar donkere zwartgrijze plekken. Het dikke darmkanaal is over zijne geheele lengte verdikt, door afzetting van exsudaat onder de mucosa, welke laatste vooral in het rectum, hier en daar in kleine gangraeneuse stukjes is afgestooten: eze ontbloote plekken waren zeer hijperaemisch en toonden hier en daar zelfs duidelijk beginnend likteekenweefsel. De mucosa der dunne darmen was in het ileum met eene laag wit

etteracht ig exsudaat bedekt, en overal zeer geinjiceerd; tusschen de valvul. coniv. Kerkring. vond men grijze, harde, ronde korreltjes, zooals men die in cholera lijken dikwijls ziet; in regione valv. Bauhini waren de kliertjes verdikt, uitpuilend, sterk gezwollen, groepenvormende, in wier omtrek boomvormige arteriele takjes in menigte zigtbaar waren. De maag was in de curvatura minor zeer ontstoken. De gehijpertrophieerde lever, in vetlever veranderd. De milt vergroot en het weefsel zeer week, (op. wijnmoer gelijkende).

Dijsenteria is hier zeldzaam; het geheele jaar kwamen slechts 3 gevallen en wel bij pas uit Europa gekomene personen voor.

Pneumonia kwam 6 malen onder behandeling, en was 2 malen doodelijk (in een geval bij een matroos, wien een ketting op de borst was gevallen).

De heer LINDMANN zag goede resultaten van het laten inhaleren van chloroforme (om de 2 uren één*s*), vermeerderde zweetafscheiding, copieuse expectoratie en rust volgden spoedig.

Asthma opiophagorum werd insgelijks met chloroforme inhalatien behandeld. Eenige inademingen waren voldoende om de hevigste dijspnoea te doen ophouden.

Phthisis pulmonalis. — De heer LINDMANN zegt, dat er geen middel is, hetwelk meer de aandacht verdient dan het jodium, dat vooral in het begin der ziekte als dampen ingeademd, als een abortivum der tuberculosis kan beschouwd worden. Door de inademing komt het onmiddelijk op de ziekeplaats en wordt daar even spoedig in de bloedmassa opgenomen; ofschoon het in den beginne hoest verwekt, bedaart het later dit lastige verschijnsel, bevordert de expectoratie der niet meer kwalijk riekende sputa, en vermindert de koortsreaktie. Bij gemis van een' toestel werd eene wijdmondsstopflesch gebezigd, op wiens bodem men 1 dr. jodium legde waaruit men den patient liet inademen.

Sijphilis komt op Banka niet veel voor.

Eene *fractura claviculae* en eene meervoudige breuk van het opperarmbeen, herstelden.

Beri-beri kwam op Banka meermalen voor. Zij is reeds

beschreven in het geneeskundig tijdschrift 3de jaargang, 1e, 2e en 3e aflevering.

Riouw, (Bintang eilanden).

Officier van gezondheid 2de klasse F. W. Weber.

De weêrsgesteldheid was gedurende de eerste 5 maanden des jaars veranderlijk, nu eens droog dan weder regenachtig enz.; in de maanden Julij en Augustus was het doorgaans buitengewoon heet en droog; doch in de laatste vijf maanden weder veranderlijk, en nam men zeer vele stortregens en onweders waar. De hoogste thermometerstand was 95° F., de laagste 74° F. gemiddeld 85° tot 86°.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	159	155	1	1 : 159
	Inland.	186	178	3	1 : 62
Zeemagt. . . .	Europ.	58	46	2	1 : 29
	Inland.	13	13	»	»
Partikul. zeevarend.	Europ.	4	4	»	»
Vrouwen. . . .	Inland.	16	16	»	»
Kinderen. . . .	Inland.	12	12	»	»
	Totaal.	448	424	6	1 : 74,6

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	8	8	»	
» intermittens.	55	53	»	
Parotitis.	3	3	»	
Angina.	6	6	»	
Hepatitis.	5	4	1	
Dijsenteria.	12	10	1	
Delirium tremens.	2	2	»	
Morbi mentis.	1	1	»	
Colica.	20	20	»	
Gastricismus.	39	39	»	
Status biliosa.	16	15	»	
Diarrhoea.	17	17	»	
Helminthiasis.	6	6	»	
Rheumatismus acutus.	70	67	»	
» chronicus.	2	2	»	
Haemorrhoïdes.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	2	»	2	
Hijdrops.	1	»	1	
Scabies.	7	6	»	
Sijphilis primaria.	34	32	»	
» secundaria.	2	2	»	
Vulnus.	12	12	»	
Contusio.	7	7	»	
Abscessus.	11	11	»	
Ulcus.	36	34	»	
Fistula.	1	1	»	
Morbi oculorum.	13	12	»	
» auris	7	6	»	
» varii externi.	9	9	»	
» » interni.	42	37	1	
Totaal.	448	424	6	

De genius epidemicus was rheumatisch-katarrhaal. Bijzonderheden vielen overigens niet voor.

Bandjermassing (Zuidkust van Borneo).

De *Officier van gezondheid 2de klasse* C. Helfrich kon wegens zijn nog te kort verblijf alhier, weinig bijzonders mededeelen.

Een genius epidemicus kon niet bepaald worden opgegeven; ook nam men geene verhouding waar tusschen de weêrsgesteldheid en de waargenomene ziektevormen.

Overzigt der behandelden..

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	30	23	3	1 : 10
	Inlanders.	108	97	4	1 : 27
Zeemagt. . . .	Inlanders.	22	20	1	1 : 22
Partikulieren. . .	Inlanders.	1	1	〃	〃
Partik. ambt. . .	Europeanen.	2	»	2	1 : 1
	Inlanders.	4	2	1	1 : 4
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	7	5	〃	〃
Kinderen. . . .	Europesche.	3	3	〃	〃
	Totaal.	177	151	11	1 : 1809

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	7	7	»
» intermittens.	38	36	»
Tijphus.	2	1	»
Angina.	1	1	»
Pneumonia.	4	2	2
Hepatitis.	5	5	»
Dijsenteria.	6	4	2
Aphthae tropicae.	1	»	1
Gastricismus.	4	4	»
Status biliosus.	2	2	»
Diarrhoea.	5	4	»
Helminthiasis.	2	2	»
Rheumatismus acutus.	1	1	»
» chronicus.	4	4	»
Phthisis pulmonalis.	1	»	1
Transportere.	83	73	6

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden
Per transport.	83	73	6
Hijdrops.	1	1	»
Haemorrhagiae.	2	1	»
Scabies.	1	1	»
Herpes.	3	3	»
Sijphilis primaria.	12	9	»
Vulnus.	14	12	»
Contusio.	5	4	4
Abscessus.	4	2	1
Ulcus.	13	12	»
Morbi oculorum.	7	6	»
Mors violenta.	1	»	»
Morbi varii externi.	13	13	»
» » interni.	14	10	»
Febris catarrhalis.	1	1	»
Sijphilis secundaria.	3	3	»
Totaal.	177	151	11

Een geval van tijphus bij eene Inlandsche vrouw herstelde; men diende in den beginne chinine c. pulv. Doveri toe, later inf. fl. arnicae, en eindelijk dec. saleb c. vino rheni. Ook werden voortgezette wasschingen met azijn gemaakt. Eene in het laatst der ziekte opgetredene parotitis genas door oplossing, (onder behandeling met pappen).

Een ander geval bij eenEuropeaan was herstellende.

Onder de verwondingen kwam eene doordringende buikwond voor met voorvalling en kwetsing der darmen, bij een' Inlandschen sergeant. De darmwond werd gehecht en teruggebragt, en na eene strenge antiphlogistische behandeling, waaronder bloederig-etterige, later etterige faeces ontlast werden, herstelde patient geheel.

Pangaron (ZO. kust van Borneo).

Officier van gezondheid 3de klasse C. G. C. F. Greiner.

Gedurende den oostmousson was het weer buitengewoon warm en droog, zoodat het voor Europeanen nagenoeg onmogelijk

was om tusschen 12 en 4 ure 's middags zich aan den invloed van de zon bloot te stellen. De avonden echter waren koel, de nachten helder, en tegen den morgen was het zelfs frisch; de gemiddelde temperatuur was 's morgens 75° F. 's middags 92° F. en 's avonds 82° F.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.			Hoogste en laagste stand.		Windrigting.	Regendagen.	Onweêrbuijen.
	's morg.	's midd.	's avonds					
Januarij.	75	89	80	97	69	variabel.	23	3
Februarij.	75	86	81	97	70	»	21	5
Maart.	72	89	81	99	70	»	19	10
April.	75	87	81	96	72	»	15	3
Mei.	72	94	82	97	73	»	12	3
Junij.	71	96	81	98	70	»	7	geene
Julij.	73	96	80	100	69	NW.NO	2	2
Augustus.	71	96	80	99	69	NW.NNO	2	1
September.	71	96	78	100	67	»	4	1
October.	72	95	79	98	69	»	7	5
November.	72	95	80	100	70	»	7	5
December.	74	89	82	97	70	variabel.	geene	geene

Van af de maand Mei tot September viel er nagenoeg geen regen. Van het midden van Julij tot het einde van Oktober, had men sterke, uitdroogende NO. en N. winden. In de overige maanden waren de winden variabel. De genius epidemicus was bilieus-gastrisch. De plaats zelve wordt voor niet ongezond gehouden. Het veelvuldig voorkomen van ziekten is vooral gelegen in de eigenaardigheden der mijnwerken, en der personen welke daartoe gebezigd worden.

Febres intermittentes ofschoon steeds van een gastrisch-bilieus karakter waren niet kwaadaardig; zij genazen over het algemeen zeer spoedig; slechts in een geval werden pernicieuse verschijnselen waargenomen. De behandeling leverde niets bijzonders.

Syphilis komt zelden voor.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	8	8	»	»
	Inland.	40	40	»	»
Vrouwen. . . .	Inland.	6	6	»	»
Kinderen. . . .	Inland.	3	3	»	»
Totaal		57	57	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris catarrhalis.	6	6	»
» biliosa.	2	2	»
» intermittens.	20	20	»
» » perniciosa.*	1	1	»
Hepatitis.	1	1	»
Colica.	4	4	»
Status biliosus.	1	1	»
Diarrhoea.	2	2	»
Rheumatismus acutus.	1	1	»
Vitia cordis.	1	1	»
Scabies.	1	1	»
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	2	2	»
Vulnus.	3	3	»
Contusio.	2	2	»
Ulcus.	2	2	»
Fractura.	1	1	»
Morbi varii externi.	3	3	»
» » interni.	3	3	»
Totaal.	57	57	»

Pontianak (Westkust van Borneo).

Officier van gezondheid 2de klasse J. N. Stevens.

De weêrsgesteldheid was in het voor- en najaar koud en vochtig, de ziektegenius katarrhaal; in het midden des jaars alleen eenigzins bilieus.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt . . .	Europeanen.	60	55	3	»
	Inlanders.	43	38	2	»
Zeemagt. . . .	Europeanen.	3	3	»	»
	Inlanders.	4	3	1	»
Vrouwen. . . .	Inlanders.	5	5	»	»
	Totaal.	115	104	6	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	2	»	1	
» intermittens.	22	22	»	
Angina.	1	1	»	
Hepatitis.	2	1	1	
Dijsenteria.	6	3	2	
Delirium tremens.	3	2	1	
Gastricismus.	4	4	»	
Diarrhoea.	7	6	1	
Rheumatismus acutus.	9	9	»	
» chronicus.	2	1	»	
Haemorrhoïdes.	3	3	»	
Vitia cordis.	1	1	»	
Scabies.	1	1	»	
Transportere.	63	54	56	

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	65	54	6	
Sijphilis primaria.	8	8	»	
» secundaria.	2	2	»	
Vulnus.	6	5	»	
Contusio.	4	4	»	
Abscessus.	3	3	»	
Ulcus.	20	19	»	
Hijdrocele.	1	1	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	1	1	»	
» auris.	1	1	»	
» varii externi.	»	»	»	
» » interni.	5	5	»	
Totaal.	115	104	6	

Febres intermittentes waren van ligten aard, en genazen gemakkelijk, meestal zelfs zonder chinine. Slechts één geval van febris apoplectica vereischte eene ingrijpende behandeling.

Febris biliosa remittens werd slechts 2 malen geobserveerd. In een geval bij een Inlander, dat doodelijk afliep, was het zelfs niet eens duidelijk of patient die met alle verschijnselen eener febris biliosa werd opgenomen niet aan miliaria leed. Onder het gebruik van chinine c. kalom. applikatie van bloedzuigers ad epigastr., enz. verminderde de status biliosus in 2 dagen aanmerkelijk, doch de koorts bleef aanhouden, waarom hem nog gedurende 2 dagen chinin. in acid. muriat. opgelost, werd toegediend. Den 5den dag ontwikkelde zich op de borst en de bovenste ledematen, speldenknopgroote, met een helder licht gevulde blaasjes, geheel het voorkomen hebbende van miliaria kristallina. De huid was echter voortdurend droog. Des nachts verdween het uitslag weder, waarop de toestand van den lijder verergerde, en de koorts toenam. Men gaf hem

Pontianak (Westku

Officier van gezond'

De weêrsgesteldheid
vochtig, de ziektege
alleen eenigzins bil

behoo

Lan

7

... exantheem nu in nog ... 7den dag overviel hem ... en, eene hevige epistaxis, ... genoeg 24 oncen bloed verloren ... rde. Zij werd tot staan gebragt ... koudwater op het voorhoofd. Den ... patient bijzonder wel, doch des avonds ... exantheem op nieuw, er stelden zich hartklop- ... benaauwdheid, pijn in de hartstreek, en nu en dan ... angst in, terwijl de pols zeer onregelmatig en meestal ... was. De auskultatie deed den hartslag over eene groote uitgebreidheid waarnemen, doch de perkussie leverde niets bijzonders. Men appliceerde drooge koppen op de hartstreek, deed warme wasschingen der huid enz., doch zonder vrucht; patient overleed plotseling onder hevige benaauwdheid, en bij vol bewustzijn.

De sektie (10 uren na den dood) leverde de volgende bijzonderheden: een weinig vermagerd lijk, zonder exantheem; in den schedel niets bijzonders; de longen gezond, in het pericardium ligte sporen van ontsteking, en ongeveer 5 oncen lichtgeel serum; het hart vrij groot, het weefsel bleek en slap, donker vloeibaar bloed in de holten. De lever vergroot sterk opgevuld met donker bloed, haar weefsel eenigzins geel gekleurd; de galblaas sterk met gal gevuld. Overigens niets afwijkends.

Of de miliaria hier sijmptomatisch of wel idiopatisch waren, valt moeijelijk te beslissen. Ofschoon het eigenaardig zuurriekend zweet, en de snelle, onderdrukte, kleine pols, die bij miliaria als hoofdverschijnselen genoemd worden, hier ontbraken, pleitte overigens het beeld der ziekte voor het bestaan er van.

Eenigen tijd later kwam nog een Europeaan onder behandeling met dezelfde ziekte, welke bij de opname reeds sterk uitgedrukt was; doch ook bij dezen was het eigenaardig zweet niet duidelijk waarneembaar.

bestond hier op buik en armen, slechts weinig
De begeleidende verschijnselen waren: koorts,
..an remissien maakte, geelachtig gekleurde huid
..ca, beslagen tong, misselijkheid en dorst; daarbij
.. somtijds hartkloppingen, onrust, zeer treurige ge-
..dsstemming en een gevoel van groote zwakte. Na toe-
..iening van chinine c. kalom. en later wasschen met ammon. liq. dil., trad den 6den dag herstelling in, waarbij zich het exantheem als kleine zemelachtige schilfertjes afstootte, en patient nadat hij nog eenigen tijd roborerend behandeld was, het ziekengesticht hersteld kon verlaten.

Een geval van *scirrhus hepatis* werd waargenomen bij een' Inlandsch matroos, die reeds 3 maanden ziek was. Hij had voortdurend pijn in en opzetting van den buik, leed herhaald aan obstruktio alvi, en kreeg ten laatste hevige scheurende pijnen in de leverstreek. De uitgezette buik vertoonde regts twee verhevenheden, en men kon door de dunne buiksbekleedselen duidelijk de zeer vergroote lever, op wier oppervlakte zich kleine harde knobbels bevonden, voelen.

Patient stierf 3 dagen na zijne opname.

Bij de sektie vond men de diagnose bewaarheid. De lever woog 2,3 Ned. pd., hare linkerkwab bijzonder groot, was overdekt met gezwellen van de grootte eener noot, met witten spekachtigen inhoud, die hier en daar de weekheid van hersenmassa hadden. De regter kwab was minder aangedaan; het overige weefsel bijzonder broos, en met eene etterachtige, dunne vloeistof doortrokken.

Sijphilis werd weinig waargenomen en leverde niets bijzonders.

Onder *vulnera* wordt één belangrijk geval vermeld. De lijder was terwijl hij sliep door een moorddadig schot getroffen, en werd eerst 24 uren later in een beklagenswaardigen toestand in het hospitaal gebragt.

Men vond de zachte deelen van het linker gedeelte des aangezigts, met inbegrip van het oog, grootendeels verloren het wang- en bovenkaaksbeen, benevens het onderste gedeelte

beschreven in het geneeskundig tijdschrift 3de jaargang, 1e, 2e en 3e aflevering.

Riouw, (Bintang eilanden).

Officier van gezondheid 2de klasse F. W. Webbe.

De weêrsgesteldheid was gedurende de eerste 5 maanden des jaars veranderlijk, nu eens droog dan weder regenachtig enz.; in de maanden Julij en Augustus was het doorgaans buitengewoon heet en droog; doch in de laatste vijf maanden weder veranderlijk, en nam men zeer vele stortregens en onweders waar. De hoogste thermometerstand was 95° F., de laagste 74° F. gemiddeld 85° tot 86°.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	159	155	1	1 : 159
	Inland.	186	178	3	1 : 62
Zeemagt. . . .	Europ.	58	46	2	1 : 29
	Inland.	13	13	»	»
Partikul. zeevarend.	Europ.	4	4	»	»
Vrouwen. . . .	Inland.	16	16	»	»
Kinderen. . . .	Inland.	12	12	»	»
	Totaal.	448	424	6	1 : 74,6

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	8	8	»	
» intermittens.	55	53	»	
Parotitis.	3	3	»	
Angina.	6	6	»	
Hepatitis.	5	4	1	
Dijsenteria.	12	10	1	
Delirium tremens.	2	2	»	
Morbi mentis.	1	1	»	
Colica.	20	20	»	
Gastricismus.	39	39	»	
Status biliosa.	16	15	»	
Diarrhoea.	17	17	»	
Helminthiasis.	6	6	»	
Rheumatismus acutus.	70	67	»	
» chronicus.	2	2	»	
Haemorrhoïdes.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	2	»	2	
Hijdrops.	1	»	1	
Scabies.	7	6	»	
Sijphilis primaria.	34	32	»	
» secundaria.	2	2	»	
Vulnus.	12	12	»	
Contusio.	7	7	»	
Abscessus.	11	11	»	
Ulcus.	36	34	»	
Fistula.	1	1	»	
Morbi oculorum.	13	12	»	
» auris	7	6	»	
» varii externi.	9	9	»	
» » interni.	42	37	1	
Totaal.	448	424	6	

De genius epidemicus was rheumatisch-katarrhaal. Bijzonderheden vielen overigens niet voor.

Bandjermassing (Zuidkust van Borneo).

De *Officier van gezondheid 2de klasse* C. Helfrich kon wegens zijn nog te kort verblijf alhier, weinig bijzonders mededeelen.

Weerkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.			
	's morg. 5½ uur.	's midd. 1½ uur.	's namid. 5½ uur.	's nachts 12 uren
Januarij.	23.6	28.7	27.2	24.3
Februarij.	23.8	29.2	27.4	24.5
Maart.	24.2	28.8	26.7	24.1
April.	23.9	29.1	27.1	24.3
Mei.	23.2	29.6	27.4	23.9
Junij.	23.4	29.7	27.6	23.7
Julij.	23.4	29.9	27.6	24.2
Augustus.	24.2	30.2	27.7	24.8
September.	25.2	29.7	26.5	24.3
Oktober.	24.4	29.2	25.8	23.9
November.	24.2	28.9	24.6	23.6
December.	23.9	28.7	25.2	23.7

De grond is in de onmiddelijke nabijheid van het Etablissement moerassig. In den regentijd zinkt men er overal tot aan de kniën in, wanneer men zich slechts een voetbreed van de wegen verwijdert, terwijl zich aan de lager gelegene plaatsen grootere of kleinere modderpoelen vormen, wier uitwaseming niet weinig bijdraagt, tot het onderhouden van de vooral in den regentijd hier endemische tusschenpoozende koortsen.

De bodem bestaat uit alluviaal grond. Onder eene niet zeer groote, op vele plaatsen niet meer dan 2 à 4 voet dikke bedding van eene vette, roodkleurige, ijzerhoudende klei, breidt zich eene meer aanzienlijke laag, gedeeltelijk witte, gedeeltelijk blaauwkleurige, fijnkorrelige klei of pijpaarde uit, welke eene menigte rolstukken bevat van quartz, thonschiefer, schiste argileux, gedeeltelijk met, gedeeltelijk zonder kristallen van zwavelijzer in buitengewoon fraaijen kubischen vorm, (pijrites de fer blanc, en pijrites de fer jaune); goud, als stofgoud,

in grootere en kleinere fragmenten; diamanten enz.

De weinige bergen, die men aan den gezigtseinder boven het niveau der vlakte, als eilanden van elkander geïsoleerd, zich ziet verheffen, bestaan hoofdzakelijk uit eene opeenstapeling van blokken kwartsveldsteen, en een kwartszuil, puddinggesteente. Vulkanen en vulkanische eruptiegesteenten zijn in dit gedeelte van Borneo niet gevonden. De gemiddelde temperatuur bedroeg 25,7° C. De hoogste temperatuur nam men waar in Augustus, (32,9° des middags); de laagste in Februarij 20,6° (des nachts). Het getal regendagen bedroeg 187; de meeste regen viel in Januarij, de minste in Julij.

Overzigt der behandelden.

Lijders: behoorende tot de	Lijders: van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	775	699	25	1 : 31
	Inlanders.	528	499	4	1 : 132
Zeemagt. . . .	Europeanen.	74	59	5	1: 14,8
	Inlanders.	42	37	2	1: 21
Partikulieren. . .	Europeanen.	1	1	»	»
	Inlanders.	41	34	4	1 : 10,25
Vrouwen. . . .	Europesche.	8	8	»	»
	Inlandsche.	57	49	1	1 : 57
Kinderen. . . .	Europesche.	7	7	»	»
	Inlandsche.	6	6	»	»
	Totaal.	1539	1399	41	1: 37,5

was om tusschen 12 en 4 ure 's middags zich aan den invloed van de zon bloot te stellen. De avonden echter waren koel, de nachten helder, en tegen den morgen was het zelfs frisch; de gemiddelde temperatuur was 's morgens 75° F. 's middags 92° F. en 's avonds 82° F.

Weêrkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur. 's morg.	's midd.	's avonds	Hoogste en laagste stand.		Windrigting.	Regendagen.	Onweêrbuijen.
Januarij.	73	89	80	97	69	variabel.	23	3
Februarij.	73	86	81	97	70	»	21	5
Maart.	72	89	81	99	70	»	19	10
April.	75	87	81	96	72	»	15	3
Mei.	72	94	82	97	73	»	12	3
Junij.	71	96	81	98	70	»	7	geene
Julij.	73	96	80	100	69	NW.NO	2	2
Augustus.	71	96	80	99	69	NW.NNO	2	1
September.	71	96	78	100	67	»	4	1
October.	72	95	79	98	69	»	7	5
November.	72	95	80	100	70	»	7	5
December.	74	89	82	97	70	variabel.	geene	geene

Van af de maand Mei tot September viel er nagenoeg geen regen. Van het midden van Julij tot het einde van Oktober, had men sterke, uitdroogende NO. en N. winden. In de overige maanden waren de winden variabel. De genius epidemicus was bilieus-gastrisch. De plaats zelve wordt voor niet ongezond gehouden. Het veelvuldig voorkomen van ziekten is vooral gelegen in de eigenaardigheden der mijnwerken, en der personen welke daartoe gebezigd worden.

Febres intermittentes ofschoon steeds van een gastrisch-bilieus karakter waren niet kwaadaardig; zij genazen over het algemeen zeer spoedig; slechts in een geval werden perniecieuse verschijnselen waargenomen. De behandeling leverde niets bijzonders.

Sijphilis komt zelden voor.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	8	8	»	»
	Inland.	40	40	»	»
Vrouwen. . . .	Inland.	6	6	»	»
Kinderen. . . .	Inland.	3	3	»	»
Totaal		57	57	»	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris catarrhalis.	6	6	»
» biliosa.	2	2	»
» intermittens.	20	20	»
» » perniciosa.	1	1	»
Hepatitis.	1	1	»
Colica.	4	4	»
Status biliosus.	1	1	»
Diarrhoea.	2	2	»
Rheumatismus acutus.	1	1	»
Vitia cordis.	1	1	»
Scabies.	1	1	»
Herpes.	1	1	»
Sijphilis primaria.	2	2	»
Vulnus.	3	3	»
Contusio.	2	2	»
Ulcus.	2	2	»
Fractura.	1	1	»
Morbi varii externi.	3	3	»
» » interni.	3	3	»
Totaal.	57	57	»

geven, als om de eigenaardigheden der ziekte en hare onderscheiding van overeenkomstige vormen door konstante pathognomonische teekenen vast te stellen. De hoofdverschijnselen waren:

1e. Het bekende miliaria uitslag, bestaande in kleine heldere blaasjes ter grootte van een speldenknop, soms iets grooter, met of zonder rooden kring, geisoleerd; later werden zij vaster, kregen een pustuleus aanzien, of gingen over in wezenlijke pustulae ter grootte eener erwt.

Meestal bevonden zij zich aan den hals of thorax, zeldzamer aan de ledematen, den rug en den onderbuik; zij namen of den reeds vermelden vorm aan, of verdroogden en schilferden af. Men vond de verschillende vormen naast elkander, daar gewoonlijk herhaaldelijk efflorescentien plaats hadden.

2e. Zeer ruime soms kollikwatief te noemen transpiratie, en altijd vochtige, als het ware doorweekte huid; tengevolge daarvan en van den ziektetoestand in het algemeen (de veranderde bloedsmenging) verminderde turgor der huid; diepliggende oogen en een eigenaardig, aan choleralijders herinnerd voorkomen.

3e. Belangrijk gastricisme en nog hevigere status biliosus, met veelvuldig galbraken.

4e. Diarrhoea of galachtig, of met violetkleurige strepen, of wel bloederig, bruinrood gekleurd, ter konsistentie van dunne pap; dikwijls ging even als bij dijsenterie de ontlasting met pijn en persing gepaard, zonder dat evenwel de spoedig intredende uitputting die bij dijsenterie wordt waargenomen hierbij voorkwam.

5e. Aandoening van de zenuwmiddenpunten, en vooral van het ruggemerg in de hals en lendenstreek; pijnlijkheid van de wervelkolom, en uitmiddenpuntige pijnen in de ledematen, soms met krampachtige trekkingen (in één geval met hevige klonische krampen), pijnlijkheid van het hart, met ontstuimigen hartslag, waarbij soms blaasbalg geruisch werd gehoord; pijn in de streek van het middelrif, buikpijnen.

6e. Tusschenpoozende koorts (in de meeste gevallen) met

een duidelijk stadium frigoris en overvloedig zweet.

7°. Later rheumatische aandoening en zwelling der gewrichten, vooral van die der handen, vingers, teenen, schouders en kniën.

8°. Veelvuldige recidieven of lange duur der ziekte met algemeene zwakte en gedeeltelijke verlamming der onderste ledematen.

Deze verschijnselen waren niet allen tegelijk aanwezig en standvastig; zij verbonden zich op zeer verschillende wijze met elkander. Het meest kwamen voor: het exantheem, en de kollikwatieve transpiratie, de koorts, status biliosus, benaauwdheid, pijn in de hartstreek en de ruggemergs-aandoening. Daarom herinnert deze ziektevorm aan verschillende meer of min overeenkomende toestanden, als febris intermittens en biliosa, irritatio spinalis, vitium cordis, etc. Twee gevallen kwamen voor van zeer duidelijke miliaria sine febre, bij Europeanen van het personeel der hospitaaldienst, die overigens volmaakt wel waren en hunne dienst bleven waarnemen. Bij lijders die reeds eenigen tijd in het hospitaal behandeld werden vertoonde zich soms onverwachts het eigenaardige huiduitslag met eenige der karakteristieke verschijnselen; bij sommigen eene bijna zuivere intermittens met overvloedig zweet, bij anderen galachtige en bloederige diarrhoea, zonder koorts doch met zwakte der ledematen en het uitslag gepaard gaande. Volgens deze verschijnselen, en dit verloop der ziekte, schijnt zij alzoo te bestaan in eene specifieke verandering van het bloed, waarvan het exantheem, de galachtige brakingen en de doorloop, de onmiddelijke sijmptomen, de intermittens en de zenuwaandoeningen konsekutieve, sekundaire neuro-pathologische toestanden, de overige sijmptomen uitgangs-verschijnselen zijn. In den hoogsten graad gaat het bloed in dissolutie over, terwijl hevige galbrakingen en prostratio virium den dood voorafgaan. Bij de lijkopeningen vond men het bloed uiterst dun en vloeibaar, de lever groot, hijperaemisch en verweekt, met polijcholie. Op het hart en wel op de voorvlakte van den regter ventrikel, in en

onder het pericardium werd in drie gevallen een parelkleurige ovale vlek van de grootte eener boon gevonden, soms teekenen van pericarditis; in de longen bloederig schuim, in de herzenvliezen bloedovervulling. De ruggemergsholte konde wegens gebrek aan de noodige instrumenten niet geopend worden

Ofschoon nu de ziekte in de meeste gevallen van een' ernstigen aard en dikwijls gevaarlijk is, zijn er slechts weinig gevallen doodelijk afgeloopen. Eene zuivere statistiek hieromtrent konde niet gemaakt worden, wegens den raadselachtigen vorm der ziekte. De gevallen zijn in het rapport onder de rubrieken van febris intermittens en febris biliosa gebragt; van af de maand Julij zijn nagenoeg alle intermittentes van dien aard geweest, edoch de eene met meer, de andere met minder duidelijke kenteekenen. Behalve de verschijnselen van zinken der krachten kwamen de galachtige brakingen, wanneer zij zich na eenigen duur der ziekte herhaalden, in prognostisch opzigt in aanmerking en waren als zeer ongunstig te beschouwen. Hoe de ziekte aan recidieven onderhevig, of door chronisch beloop hardnekkig was, is reeds vermeld.

Als oorzaak wordt een vermoedelijk miasma aangenomen, dat zijn oorsprong in bestaande klimatische omstandigheden vindt.

Hoewel de behandeling dezer ziekte volgens het verschillend karakter groote wijzigingen moest ondergaan, is in de meeste gevallen in het begin de sulphas chinini met of zonder kalomel het middel geweest dat dringend was aangewezen, en ook de beste diensten deed. Soms moest met dit middel verscheidene dagen worden voortgegaan, doch meestal deed het na eenigen tijd geene dienst meer, in welk geval inwendig resolventia of tonica met nut gegeven werden, als murias ammoniae, antimonialia, ferrum, dec. cort. peruv. c. tinct. acid. arom.; van zuren is nimmer nadeel ondervonden. Uitwendig zijn gebezigd bloedzuigers en koppen in den nek, den rug en de lumbaalstreek, inwrijvingen van ung. hijdrargijri, van linim. volatile, wasschingen met verdunde ammonia li-

quida, inwrijvingen met ungt. authenrith. en vesicantia.

Tegen een nablijvend erethismus van het bloedvatenstelsel, deed tart. emet. in opklimmende giften heerlijke diensten.

Van *dijsenteria* wordt alleen gezegd, dat de daarvan voorgekomene gevallen nog al intensief waren.

Vulnera. — Onder deze wordt vermeld eene penetrerende wond aan het bovenste regtergedeelte van het voorhoofd. Na strenge antiphlogose en behoorlijke incisie herstelde de lijder in zooverre, dat hij op het punt stond om het hospitaal te verlaten; onverwachts echter ontstond op nieuw eene hevige ontstekingstoestand met sopor, en na te vergeefs de opening in den schedel met de trephine verwijd te hebben, stierf de lijder eenige dagen later.

De sektie toonde hevige ontsteking der hersenvliezen, aan de plaats der verwonding een wondkanaal in de hersenzelfstandigheid, welk kanaal in sphaceleusentoestand verkeerde, en eindelijk onder het voorstegedeelte van den balk het projektiel (zijnde een stukje ijzer, ter grootte eener erwt).

Aan *tetanus* overleed een Inlander, bij wien men meerdere kleine stukjes ijzer, die tusschen de spiervezelen van de palm en rug der hand waren ingedrongen, door incisie had verwijderd.

Fort Seminis.

Officier van gezondheid 2de klasse J. P. Bergmans.

De vele koortsen die hier voorkwamen, hadden voor $\frac{1}{6}$ gedeelte een' remitterenden tijpus; en eene bilieuse komplikatie.

Zij werden behandeld met sulphas chinine, naar omstandigheden verbonden met kalomel, rheum, enz. Recidieven kwamen veelvuldig voor. Als oorzaken worden beschouwd de, het fort omringende graven, de doorweekte, vochtige kleigrond, waaruit zich waarschijnlijk nadeelige gassen ontwikkelen, de onbestendigheid van het weder, enz. Overigens viel hier niets bijzonders voor; zware zieken werden naar Sambas geëvakueerd.

Celebes.

I. *Makasser.*

Officier van gezondheid 1ste klasse F. A. M. Schmitz.

Weerkundige waarnemingen.

Maanden.	Temperatuur.			*Bijzonderheden.*
	's morgens.	's middags.	's avonds	
Januarij.	77	87	80,5	W. wind zeer hevig.
Februarij.	76,5	84,5	80	
Maart.	76	86	83,5	id. minder id.
April.	77	87,5	81	
Mei.	77,5	85	79	
Junij.	74	87,5	77	O. en ZO.
Julij.	73,5	88	74	
Augustus.	74,5	86,5	77	
September.	76	86,5	80	
Oktober.	75	87	80	
November.	76	88	79	Veel stilte, afwisselend W. winden
December.	76	87,5	81	

De weêrsgesteldheid was gedurende het grootste gedeelte van het jaar, ofschoon niet bepaald nadeelig voor den gezondheidstoestand, zeer onaangenaam. In Januarij en Februarij regende het sterk, hetgeen in Maart allengs verminderde: in Mei en Junij viel zeer weinig regen, en van af Julij tot in het laatst van November bleef het geheel droog: in de laatste helft van December trad de regentijd in. De temperatuur was over dag meestal drukkend warm, 's avonds na zonsondergang, vooral van Junij tot November koel en gedurende den nacht dikwijls koud te noemen; zulke nachten waren dan

vergezeld van zwaren daauw. De hoogste stand van den thermometer was 91° F., de laagste 71° F.

De genius epidemicus werd onafhankelijk van andere plaatselijke invloeden, geheel en al door de weêrsgesteldheid bepaald. Doorgaans was zij katarrhaal bilieus, nu eens meer tot het eerste dan weder meer tot het laatste overhellende, alleen in de maand September nam men gedurende eenigen tijd een inflammatorisch karakter waar zich voornamelijk te kennen gevende door ontstekingachtige aandoeningen der ademhalingswerktuigen.

Ofschoon men zoude veronderstellen, dat Makasser, wegens de alhier bestaande ongunstige weêrsinvloeden enz. ongezond moest zijn, leert de ondervinding dat de plaats eene der gezondsten in deze gewesten is.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	388	363	5	1 : 77,6
	Inlanders.	290	269	4	1 : 72,5
Zeemagt.	Europeanen.	200	188	1	1 : 200
	Inlanders.	19	18	1	1 : 19
Partikul. ambtenaren.	Europeanen.	15	12	3	1 : 5
	Inlanders.	5	5	»	»
Partikulieren. . .	Europeanen.	4	4	»	»
	Inlanders.	16	13	1	1 : 16
Vrouwen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Inlandsche.	7	7	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	2	2	»	»
	Totaal.	947	882	15	1 : 63,13

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	2	2	»	
» biliosa.	22	21	»	
» intermittens.	263	248	2	
» » pernic.	9	9	»	
Tijphus.	2	1	1	
Angina.	4	4	»	
Pleuritis.	3	3	»	
Pneumonia.	4	4	»	
Hepatitis.	15	11	1	
Enteritis.	2	1	1	
Dijsenteria.	28	23	4	
Apoplexia.	1	»	1	
Delirium tremens.	3	1	2	
Morbi mentis.	1	1	»	
Asthma.	5	5	»	
Colica.	23	23	»	
Gastricismus.	17	17	»	
Diarrhoea.	29	28	»	
Helminthiasis.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	9	9	»	
» chronicus.	9	6	»	
Scrophulosis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	3	2	»	
Scorbutus.	6	6	»	
Hijdrops.	7	4	2	
Vitia cordis.	2	2	»	
Variolae.	3	3	»	
Scabies.	16	16	»	
Herpes.	5	5	»	
Sijphilis primaria.	81	75	»	
» secundaria.	26	23	»	
Vulnus.	19	19	»	
Contusio.	46	42	»	
Abscessus.	11	11	»	
Ulcus.	55	52	»	
Fistula.	2	2	»	
Transportere.	735	681	14	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Per transport.	735	681	14	
Hijdrocele.	4	4	»	
Luxatio.	1	1	»	
Fractura.	2	1	»	
Morbi oculorum.	52	47	»	
» auris.	1	1	»	
» varii externi.	47	42	1	
» » interni.	105	105	»	
Totaal.	947	882	15	

Febris intermittens was bij Europeanen zelden zuiver tusschenpoozend, maar bijna altijd gekompliceerd met katarrhaal-gastrische of bilieuse aandoeningen, en eerst wanneer deze verschijnselen weggenomen waren, genas de koorts door enkele ruime giften chinine. Werden eenige greinen kalomel toegevoegd, dan werkte de chinine nog spoediger en beter.

Bij Inlanders waren de koortsen meestal van katarrhalen oorsprong, en de behandeling korter en eenvoudiger; gewoonlijk herstelden zij door de toediening van tart. emet. in refracta dosi.

Ook de febres remittentes s. biliosae et perniciosae waren niet hevig: hun voorkomen leverde geene bijzonderheden.

Pneumonia werd met gelukkig gevolg behandeld met venae sectio, hirudines, drupbaden van koudwater op de borst en inwendig tart. emet. c. opio.

Dijsenteria werd op de gewone wijze behandeld, (kalom. c. morphio, topische bloeddepleties, enz.) 4 van de 28 behandelden stierven er aan.

Scorbutus kwam voor bij 6 schepelingen, die eene lange reis gemaakt en gebrek aan voedsel geleden hadden onder den vorm van scorbutische tandaffektien, huidvlekken, verzweringen, en bij een' lijder gewrichtsontsteking. De behandeling duurde 21 dagen en bestond in eene doelmatige re-

geling der dieët, groenten, versch vleesch, plantenzuur als drank; fomentatien van china in azijn gekookt, en mondspoelingen van dec. chinae met acid. citricum en spir. cochleariae. Allen herstelden.

Sijphilis kwam nog al dikwijls voor. Het meest zag men urethritides, die met inspuitingen van sol. sulphatis zinci behandeld werden.

Bij 3 gevallen van *cholerine* en *één* van *cholera* werd kreozoot (gtt. 1 ad unc. VI pot. gummos) met goed gevolg gegeven.

De folia et flores *spilanthus oleraceus*, hebben als infusum eene intensieve werking getoond bij hijdrops als diureticum, en bij scorbutus als mondspoeling.

II. *Maros.*

Officier van gezondheid 2de klasse A. G. Freijburg.

De weersgesteldheid is hier vrij bestendig. In de maand Julij begint eene hevige, heete, drooge, NO. wind (de broeboe der Inlanders) periodisch te waaijen, die tegen den middag opwakkerende, eerst met zonsondergang ophoudt.

De westmousson heeft zich eerst in het einde van December ingesteld; evenwel heeft het in de anders drooge maanden Augustus en September vrij sterk geregend; in deze maanden was het verschil in temperatuur zeer groot en waren de nachten zeer koud, zoodat de thermometer 's morgens tot 68° à 70° F. daalde. De gemiddelde temperatuur was

's morgens	6	uur	73° F.
's middags	12	»	89° »
's avonds	6	»	79° »

In September, Oktober en November bereikte zij 's middags gewoonlijk 90° soms 96° F.

Het klimaat is, ofschoon onaangenaam, niet ongezond. Pas aangekomenen lijden, tijdens de broeboe waait, meestal aan koorts het gevolg van onderdrukte huiduitwaseming.

Het ziektekarakter was katarrhaal, soms rheumatisch met bilieuse of gastrische komplikatien.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	62	60	2	1 : 31
	Inlanders.	32	31	1	1 : 32
Partik. ambt. . .	Europeanen.	1	»	1	1 : 1
Vrouwen. . . .	Europesche.	2	2	//	//
	Inlandsche.	16	16	//	//
Kinderen. . . .	Europesche.	2	2	//	//
	Inlandsche.	7	7	//	//
	Totaal.	122	118	4	1 : 30,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris intermittens.	58	57	1
» » pernic.	1	»	1
Angina.	1	1	»
Hepatitis.	1	1	»
Dijsenteria.	8	7	1
Delirium tremens.	2	1	1
Colica.	4	4	»
Diarrhoea.	5	5	»
Rheumatismus acutus.	1	1	»
» chronicus.	1	1	»
Haemorrhoides.	1	1	»
Sijphilis primaria.	5	5	»
» secundaria.	6	6	»
Vulnus.	2	2	»
Contusio.	3	3	»
Abscessus.	3	3	»
Ulcus.	7	7	»
Morbi oculorum.	4	4	»
» varii externi.	5	5	»
» » interni.	4	4	»
Totaal.	122	118	4

Febres intermittentes kwamen meestal in de voorjaarskentering voor, en hadden eenen quotidiaan of tertiaan tijpus. De behandeling leverde niet bijzonders op. Overigens werd van hier niets meldenswaardigs medegedeeld.

III. *Bonthain.*

Officier van gezondheid 2de klasse W. Hubers van Assenraad.

De weêrsgesteldheid was ook hier vrij bestendig, alleen in de maanden Mei en Junij woedden hevige stormen, gepaard met zware stortregens en onweêr. De gemiddelde temperatuur was:

	's morgens	's middags	's avonds.
Hoogste. . .	79 .	90 .	87
Laagste. . .	71 .	81 .	78

De genius epidemicus wordt gezegd doorgaans katarrhaal te zijn, somwijlen echter gastrisch.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	62	60	»	»
	Inlanders.	66	64	»	»
Vrouwen. . . .	Europesche.	8	8	»	»
	Inlandsche.	5	5	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	2	2	»	»
	Totaal.	143	139	»	»

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Aanmerkingen.
Febris gastrica.	26	26	»	
» intermittens.	13	13	»	
Dijsenteria.	2	1	»	
Morbi mentis.	3	2	»	
Asthma.	1	1	»	
Colica.	3	3	»	
Gastricismus.	3	3	»	
Status biliosa.	1	1	»	
Diarrhoea.	5	5	»	
Helminthiasis.	2	2	»	
Rheumatismus acutus.	9	9	»	
» chronicus.	1	»	»	
Hijdrops.	3	3	»	
Scabies.	2	2	»	
Sijphilis primaria.	9	9	»	
» secundaria.	5	5	»	
Vulnus.	8	8	»	
Contusio.	3	3	»	
Abscessus.	3	3	»	
Ulcus.	16	15	»	
Morbi oculorum.	12	12	»	
» varii interni.	2	2	»	
» » interni.	11	11	»	
Totaal.	143	139	»	

Febres intermittentes hadden meest allen den quotidiaan, enkelen den tertiaan tijpus.

Sijphilis kwam veelvuldig onder behandeling.

IV. *Boelekomba.*

Officier van gezondheid 3de klasse H. X. L. Bensbach.

Het weder was gedurende het grootste gedeelte van het jaar zeer variabel en vochtig, slechts de maanden September, Oktober en November waren vrij van regen. De winden zoowel in oost- als westmousson waren veelal zeer hevig, dikwerf stormachtig. De gemiddelde thermometerstand was:

	's morgens	's middags	's avonds.
Hoogste. . . .	76 .	94 .	85
Laagste. . . .	71 .	78 .	74

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt . .	Europeanen.	62	59	1	1 : 62
	Inlanders.	68	61	1	1 : 68
Vrouwen. . . .	Europesche.	1	1	»	»
	Totaal.	131	121	2	1 : 65,5

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	1	1	»	
» biliosa.	6	6	»	
» intermittens.	14	14	»	
Pleuritis.	1	1	»	
Hepatitis.	1	»	1	
Dijsenteria.	2	2	»	
Apoplexia.	1	»	1	
Colica.	4	4	»	
Gastricismus.	3	3	»	
Status biliosus.	4	4	»	
Diarrhoea.	5	5	»	
Rheumatismus chronicus.	2	2	»	
» acutus.	2	2	»	
Phthisis pulmonalis.	2	2	»	
Hijdrops.	4	2	»	
Haemorrhagiae.	2	2	»	
Scabies.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	4	3	»	
» secundaria.	3	3	»	
Vulnus.	14	12	»	
Contusio.	6	6	»	
Ulcus.	24	22	»	
Morbi oculorum.	3	2	»	
» varii externi.	7	7	»	
» » interni.	15	15	»	
Totaal.	131	121	2	

De genius epidemicus overigens gedurende het geheele jaar katarrhaal (soms met bilieuse komplikatien) was in Junij en Julij inflammatorisch. Het te korte verblijf van bovengenoemden officier van gezondheid hier ter plaatse, is oorzaak dat van hier weinig wordt medegedeeld.

Menado (Moluksche eilanden).

Officier van gezondheid 2de klasse C. W. F. Mock.

In de eerste drie maanden des jaars duurde de regentijd voort, de volgende 6 kenmerkten zich door groote droogte, terwijl de laatste 3 maanden geheel verschillend met die van andere jaren verliepen, daar de temperatuur nog hooger klom dan in den oostmousson, de nachten daarentegen zeer koud waren, en er geen regen viel. De hoogste thermometerstand was als 90° F., de laagste 75° F.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt. . . .	Europ.	15	13	2	1 : 7,5
	Inland.	31	29	1	1 : 31
Partik. zeemagt.	Europ.	3	3	»	»
	Inland.	2	2	»	»
Partikul. zeevarend.	Europ.	2	1	1	1 : 2
	Inland.	53	44	5	1 : 10,6
Vrouwen. . . .	Inland.	2	1	1	1 : 2
	Totaal.	108	93	10	1 : 10,8

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekte.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	6	2	3	
» intermittens.	12	12	»	
» » pernic.	1	»	1	
Angina.	1	1	»	
Pleuritis.	2	2	»	
Dijsenteria.	3	2	1	
Morbi mentis.	1	»	»	
Colica.	1	1	»	
Gastricismus.	3	3	»	
Diarrhoea.	2	2	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
» chronicus.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	5	3	2	
Haemorrhagiae.	1	1	»	
Herpes.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	2	2	»	
» secundaria.	3	2	»	
Vulnera.	6	4	»	
Contusiones.	1	1	»	
Abscessus.	2	1	1	
Ulcera.	24	24	»	
Fistula.	1	1	»	
Morbi oculorum.	1	1	»	
Mors violenta.	2	»	2	
Mors varii externi.	5	5	»	
» » interni.	7	7	»	
Arthritis.	1	1	»	
Cholera.	1	1	»	
Febris katarrhalis.	11	11	»	
Totaal.	108	93	10	

De ziektegenius was over het algemeen katarrhaal, nu en dan met neiging tot overgang in het bilieuse en rheumatische.

Alleen onder *vulnera* vindt men een paar belangrijke gevallen vermeld.

Den 6den April werd een 20 jaren oude Inlander in sopo-

reusen toestand opgenomen, met de volgende verwonding. Op het midden des hoofds, digt achter de sutura coronalis bestond eene gapende 1 duim lange, met genoemden naad evenwijdig loopende wond, die door een scherp werktuig scheen te zijn aangebragt; verder eene belangrijke onregelmatig kruisvormige breuk der schedelbeenderen; eene lange doorgaande spleet in de beide ossa parietalia en eene andere, de eerste overkruisende, loopende van het os frontale (regts van de sutura sagittalis) naar achteren. Het regter wandbeen was eenige lijnen regts van den kroonnaad gebroken en circa $\frac{1}{2}$ duim ingedrukt; belangrijke bloeding scheen niet te hebben plaats gehad. De man was op een uur afstand van het zieken-gesticht in het bosch gevonden. Bij zijne opname was hij zonder bewustzijn, de pols even als de ademhaling langzaam. Men deed dadelijk eene aderlating, doch de toestand werd niets beter, waarom men eenige uren later tot de trepanatie overging. Met de trephine werd een stuk uit het linker wandbeen genomen, zoodanig dat de sutura sagittalis nog even door den kroon des instruments getroffen werd, waardoor men nu gemakkelijk de indrukking van het regter wandbeen kon opheffen. Eene vrij belangrijke verbloeding, tengevolge van kwetsing van den sinus longitudinalis werd door middel van een tampon gestild. Gedurende de operatie gaf de lijder geene andere blijken van kennis of gevoeligheid, dan het maken van eenige automatische bewegingen met de handen, om de operatie tegen te gaan. Nadat een doelmatig verband was aangelegd, werd het hoofd onder een irrigatie toestel geplaatst. Den volgenden morgen was oedema van het regteroog ingetreden, de toestand echter niets veranderd; eerst des avonds kwam er eenige meerdere snelheid in den pols, en werd de huid warmer. Den 8sten ook nog weinig verandering; er werd een clijsma (ex. acet. vini) geappliceerd. Den 9den des morgens was patient tot bewustzijn gekomen; hij gevoelde zich wel, en klaagde over niets; de irrigatie werd voortgezet.

Spoedig ontstonden goede granulatien in de wond. Den

2den Mei vertoonden zich langs den loop van den overdwarschen scheur op beide zijden des hoofds twee abscessen, die na opening bleken het gevolg te zijn van loslating van het pericranium ter plaatse der scheur; de ontlastte etter ofschoon dun, was niet stinkend.

De trepaan-wond genas spoedig, doch de gemaakte wonden tot opening van de beide abscessen vertoonden caro luxurians en deden vermoeden dat hier een vreemd ligchaam (beensplinter) aanwezig was.

Na herhaald dagelijks onderzoek werd dan ook op den 12den Julij aan de regterzijde een splinter gevonden en uitgetrokken, waarna spoedige genezing volgde. De wond aan de linkerzijde sloot zich echter nog niet. Patient was aan het einde des jaars bij het sluiten van het jaarlijks rapport nog onder behandeling. Zijn algemeen bevinden geeft gegronde hoop op volledige herstelling.

Een Inlander oud 40 jaren, ontving den 23sten Julij 8 wonden. Eene lapwond aan de linkerwang, eene schuinsche wond aan den linker voorarm, met doorsnijding der extensoren en kwetsing van de beenderen; wonden aan de vingers der linkerhand tot op het been doordringende; gelijksoortige aan de regterhand; twee huidwonden aan hals en borst. Onder eene eenvoudige behandeling, en waar zulks geschieden kon, onder aanwending van de satura nodosa heelden alle deze wonden gelukkig, zoodat patient in de eerste dagen van Augustus als genezen kon beschouwd worden. Den 7den van die maand echter, stelden zich pijn in den rug en eene gevoelige stijfheid in den linkerarm in. De buigspieren van den arm waren tonisch gekontraheerd, en konden door geene kracht geëxtendeerd worden. Te vergeefs werden narcotica, laxantia, hirudines, cucurbitae, venae sektio beproefd, dagelijks verergerde de toestand. Den 12den Augustus ontwikkelde zich een volledige aanval van tetanus die men als een gevolg beschouwde der genezene armwond, daar de zachte deelen met het periostium vergroeid waren, waarvan patient

zelf hinder had. Men liet hem chloroforme inademen, waaronder de tetanische verschijnselen zoodanig toenamen dat men voor zijn leven vreesde; doch zulks was van korten duur, spoedig sliep hij in, en eensklaps was de kramp geweken. De linkerarm kon gemakkelijk gebogen en uitgestrekt worden. Ofschoon men voornemens was te opereren, werd daarmede nu nog gewacht, doordien men eenige hoop koesterde dat onder den invloed der chloroforme de spasmus misschien zoude opgeheven zijn. Nadat patient weder bijgekomen was, kon hij den arm vrij bewegen; des avonds echter keerde de tetanus terug waarom men hem op neiuw chloroforme toediende hetgeen nu goed verdragen werd.

Toen den 8sten de krampen weder terug kwamen besloot men te opereren. Patient werd weder gechloroformiseerd, waarop men met de bistourie alle deelen boven het likteeken tot op het been doorkliefde en het likteekenweefsel van het been losmaakte; daarna werd pluksel in de wond gelegd, ten einde ze langzaam door suppuratie te doen genezen. Patient, weder tot bewustzijn gekomen, verklaarde van de operatie niets gevoeld of geweten te hebben. Ofschoon nu de krampachtige toestand nogmaals terugkeerde, was zij evenwel van zeer geringe beteekenis en week weldra onder het gebruik van mur. morphii.

Nog wordt onder *fracturae* een geval vermeld, waarbij de beide condijli humeri binnen den kapselband van het elleboogsgewricht gebroken waren. Onder aanwendig van een stijfselverband genas deze breuk geheel naar wensch.

Amboina (*Moluksche eilanden*).

I. *Amboina.*

Officier van gezondheid 1*ste klasse* F. Schmitt.

De weêrsgesteldheid kenmerkte zich over het algemeen door buitengewoon veel regenbuijen, die telkens door fraai weder afgewisseld werden. De eigenlijke regentijd duurde slechts kort, zoodat er betrekkelijk weinig regen viel.

De gemiddelde temperatuur was des morgens 6 uur 75°, des middags tusschen 2 en 3 ure 83° en des avonds ten 10 ure 77° F.

In de 3 eerste maanden des jaars was de temperatuur het hoogst (tot 88° F.); in Februarij klom zij zelfs gedurende 4 dagen des middags tot op 91° F.

De laagste temperatuur zag men in Julij; 's middags 6 uur had men toen slechts gemiddeld 75° F. Van nu af tot aan het einde des jaars nam zij steeds toe, zoodat zij in December gemiddeld tot op 85° F klom. De weinige waargenomene onweders (in het geheel 18) kwamen voornamelijk in de eerste maanden des jaars voor.

De genius epidemicus was duidelijk katarrhaal, en ofschoon in de tropen gastrisch-bilieuse komplikatien algemeen worden aangetroffen, stonden deze hier op den achtergrond; zelfs moeten polijcholie en gastrisch-bilieuse ziektevormen hier als morbi intercurrentes beschouwd worden.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	402	373	6	1 : 67
	Afrikanen.	49	45	1	1 : 49
	Inlanders.	1221	1162	12	1:101,7
Zeemagt.	Europeanen.	738	723	6	1 : 103
	Inlanders.	95	92	1	1 : 95
Partik. zeevarenden.	Europeanen.	4	4	»	»
	Inlanders.	1	1	»	»
Partik. ambt., enz.	Europeanen.	9	7	1	1 : 9
	Inlanders.	93	88	4	1:23,25
Vrouwen. . . .	Europesche.	55	51	1	1 : 55
	Inlandsche.	244	227	9	1:27,11
Kinderen. . . .	Europesche.	119	114	2	1 : 59,5
	Inlandsche.	53	50	2	1 : 26,5
		3083	2937	45	1 : 68

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Febris gastrica.	77	77	»
» biliosa.	23	23	»
» intermittens.	1740	1695	7
» » pernic.	9	3	6
Tÿphus.	7	7	»
Encephalitis.	1	1	»
Parotitis.	2	2	»
Angina.	13	13	»
Pleuritis.	1	1	»
Pneumonia.	14	8	5
Hepatitis.	5	5	»
Enteritis.	6	1	4
Dÿsenteria.	42	35	6
Apoplexia.	2	2	»
Epilepsia.	1	1	»
Delirium tremens.	7	5	2
Morbi mentis.	1	1	»
Asthma.	4	4	»
Colica.	16	16	»
Gastricismus.	26	26	»
Status biliosus.	11	11	»
Diarrhoea.	43	43	»
Helminthiasis.	23	23	»
Rheumatismus acutus.	14	13	»
» chronicus.	5	4	»
Haemorrhoïdes.	4	4	»
Scrophulosis.	1	1	»
Phthisis pulmonalis.	6	5	1
Scorbutus.	2	2	»
Hÿdrops.	13	8	3
Vitia cordis.	3	2	»
Haemorrhagiae.	1	1	»
Variolae.	1	1	»
Morbilli.	1	1	»
Scabies.	51	51	»
Herpes.	26	26	»
Transportere.	2202	2122	34

Aard der ziekten.	Behandeld	Hersteld.	Overleden.
Per transport.	2202	2122	34
Sijphilis primaria.	121	115	»
» secundaria.	57	49	1
Vulnus.	51	48	1
Contusio.	19	17	»
Abscessus.	32	30	»
Ulcus.	95	86	2
Hernia.	7	7	»
Luxatio.	3	3	»
Fractura.	2	2	»
Morbi oculorum.	36	34	»
» auris.	3	3	»
» varii externi.	208	191	3
» » interni.	239	222	4
Arhtritis.	2	2	»
Febris katarrhalis.	6	6	»
Totaal.	3083	2937	45

Febres intermittentes maakten iets meer dan ⅝ van het geheel aantal behandelden uit. Zij komen hier endemisch voor, doch hebben zich van af het laatst der maand April langzamerhand tot eene epidemie ontwikkeld, welke tot in Oktober heeft aangehouden. Dikwijls nam men er gevaardreigende hersenverschijnselen en overgang in den nerveusen vorm bij waar. Alle andere ziektevormen droegen den stempel der epidemie, zelfs de aan uitwendige ziekten lijdenden werden vroeger of later ook door intermittens aangetast. Meestal zag men den quotidiaan tijpus. In Julij, Augustus en September kwamen ook vele tertiane voor, die meer tot recidieven geneigd waren. Bij grootere extensiteit en langeren duur der koortsen, trad de intermitterende tijpus meer op den achtergrond, en maakte plaats voor den remitterenden, zelfs voor den aanhoudenden; laatstgenoemde waren meestal met gastrische sijmptomen, braken, diarrhoea en opvolgend met hevige hersenkongestien, en komateuse verschijnselen gekompliceerd, en hield deze toestand

lang aan, dan werden de lijders zoogenaamd tijpheus. Noch het voortgezet gebruik van kleine noch van groote giften chinine op bepaalde dagen, noch het gebruik van roborantia, zooals calamus, cascarilla, china, bittere extracten, en zelf ijzerpraeparaten, waren in staat om recidieven te voorkomen. De behandeling leverde overigens niets bijzonders; chinine was het hoofdmiddel, en moest dikwijls met kalomel verbonden worden. Bij coma zag men veel goeds van irrigatie op het kaalgeschoren hoofd. Vergrooting van lever en milt kwam dikwijls voor.

Omtrent de overige voorgekomene ziektegevallen valt niets bijzonders te melden.

II. *Wahaaij. (eiland Ceram).*

Officier van gezondheid 3de klasse J. G. Tijthoff.

Dit etablissement ligt aan strand op eene kleine hellende vlakte die onmiddelijk door een hooge bergketen wordt ingesloten. Aan den voet van det gebergte liggen langs strand, 4 negorijën wier inwoners mahomedanen en aan ons gezag onderworpen zijn.

Overzigt der behandelden.

Lijders		Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
behoorende tot de	van welken landaard.				
Landmagt. . . .	Europeanen.	41	40	1	1 : 41
	Inlanders.	51	51	»	»
Partik. Ambt. enz. .	Europeanen.	1	1	»	»
	Inlanders.	5	5	»	»
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	15	15	»	»
Kinderen. . . .	Europesche.	2	2	»	»
	Inlandsche.	4	4	»	»
	Totaal.	119	118	1	1 : 119

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	2	2	»	
» intermittens.	38	38	»	
Angina.	3	3	»	
Hepatitis.	1	»	1	
Asthma.	3	3	»	
Colica.	6	6	»	
Aphthae tropicae.	1	1	»	
Gastricismus.	12	12	»	
Status biliosa.	4	4	»	
Diarrhoea.	4	4	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
» chronicus.	3	3	»	
Scabies.	1	1	»	
Sijphilis primaria.	3	3	»	
» secundaria.	1	1	»	
Vulnera.	6	6	»	
Contusiones.	1	1	»	
Ulcera.	3	3	»	
Hernia.	1	1	»	
Fractura.	1	1	»	
Morbi oculorum.	2	2	»	
» varii externi.	13	13	»	
» » interni.	9	9	»	
Totaal.	119	118	1	

De ziektegenius was doorgaans katarrhaal, slechts nu en dan gastrisch; koortsen met quotidiaan tijpus kwamen het meest voor. Slechts enkele malen zag men een tertiaan, ééns een quartaan tijpus. Ofschoon de plaats als gezond kan beschouwd worden, is het toch opmerkelijk dat ieder pas hier aangekomen Europeaan of Javaan door intermittens min of meer wordt aangetast. De ligging van het fort nabij het zeestrand, het blootgesteld zijn aan de N. en NW. winden benevens de koude nachten kunnen misschien als oorzaken hiervan

gelden. In de maanden Julij en Augustus toen de nachten bijzonder koud waren, werden katarrhale aandoeningen en katarrhale koortsen het meest waargenomen.

Eiland Banda.

Officier van gezondheid 2de klasse D. A. Borck.

Wegens tijdelijk gebrek aan instrumenten zijn geene weêrkundige waarnemingen verrigt.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	Lijders van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europeanen.	91	86	4	1 : 22,75
	Inlanders.	536	523	1	1 : 536
Zeemagt. . . .	Europeanen.	2	2	»	»
	Inlanders.	1	1	»	»
Partik. zeevarende.	Europeanen.	5	5	»	»
Partikuliere ambt.	Europeanen.	2	2	»	»
	Inlanders.	5	5	»	»
Vrouwen. . . .	Inlandsche.	5	5	»	»
Kinderen. . . .	Inlandsche.	1	1	»	»
	Totaal.	648	630	5	1 : 129,6

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris gastrica.	9	9	»	
» biliosa.	4	4	»	
» intermittens.	283	279	»	
» » perniciosa.	3	2	1	
Tijphus.	6	3	3	
Encephalitis.	1	1	»	
Parotitis.	1	1	»	
Hepatitis.	11	10	»	
Dijsenteria.	8	6	»	
Epilepsia.	3	3	»	
Delirium tremens.	3	3	»	
Morbi mentis.	1	1	»	
Colica.	20	20	»	
Gastricismus.	4	4	»	
Diarrhoea.	1	1	»	
Rheumatismus acutus.	24	24	»	
» chronicus.	13	12	»	
Haemorrhoïdes.	2	2	»	
Phthisis pulmonalis.	5	5	»	
Hijdrops.	2	2	»	
Vitia cordis.	2	2	»	
Scabies.	17	17	»	
Herpes.	8	8	»	
Sijphilis primaria.	22	22	»	
» secundaria.	4	4	»	
Vulnus.	9	8	»	
Contusio.	8	8	»	
Abscessus.	13	13	»	
Ulcus.	122	119	»	
Fistula.	2	2	»	
Luxatio.	1	1	»	
Fractura.	2	2	»	
Morbi oculorum.	7	6	»	
Mors violenta.	1	»	1	
Morbi varii externi.	11	11	»	
» » interni.	13	13	»	
Arthritis.	2	2	»	
Totaal.	648	630	5	

Febris intermittens kwam het veelvuldigst voor. De tijpus was meestal quotidiaan of tertiaan slechts zelden quartaan; somwijlen was zij duplicata. Over het algemeen waren de koortsen niet gevaarlijk en de komplikatien meestal van een katarhalen aard, soms rheumatisch, soms gastrisch-bilieus.

Bij de behandeling der koortsen werd met goed gevolg gebruik gemaakt van het extr. cocculi menisp.

Onder de voorgekomene leverontstekingen wordt gewag gemaakt van een geval, waarbij een leverabsces zich in de bronchien opende, en langs dien weg eene belangrijke hoeveelheid zuivere leveretter ontlastte. Later herhaalde zich dit proces nog eenige malen, doch telkens in geringere mate tot dat het eindelijk geheel op hield. Patient heeft het hospitaal verlaten en bevindt zich reeds sedert maanden zeer wel. Door auskultatie is niets bijzonders bij hem meer waar te nemen. De behandeling in den laatsten tijd bestond in het toedienen van dec. chinae en jodur. patass, het gebruik van voetbaden met acid. nitrico-muriaticum, en van ungt. jodur. potass op de leverstreek, benevens eene goede niet prikkelende voeding.

Drie gevallen van *delirium tremens* werden genezen door het gebruik van opium.

Sijphilis komt hier weinig voor: eene ozaena sijphilitica genas onder het gebruik van jodur potass. c. jodio, en plaatselijke aanwending van chloorkalk oplossing, later van eene oplossing van joduret. potass.

(Timor Koepang Moluksche eilanden)

Officier van gezondheid 3de klasse J. P. Honig

Gedurende nagenoeg het geheele jaar was de weersgesteldheid zeer variabel, drukkende warmte werd soms eensklaps door eene lagere temperatuur, regen en wind afgewisseld. Alleen in de maand December was het weder meer konstant. Een bepaalde genius epidemicus was niet op te merken, nu eens nam men gastrische en bilieuse, dan weder rheumatische en katarrhale aandoeningen waar.

De voornaamste voorgekomene ziekten waren koortsen en enkele gevallen van hepatitis en dijsenteria.

Zij leverden evenwel geene meldingswaardige bijzonderheden op.

Overzigt der behandelden.

Lijders behoorende tot de	van welken landaard.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Landmagt. . . .	Europ.	41	39	1	1 : 41
	Inland.	56	54	1	1 : 56
Zeemagt.	Europ.	35	30	4	1 : 8,75
	Inland.	10	8	2	1 : 5
Partik. amtenaren. .	Europ.	5	3	1	1 : 5
	Inland.	9	9	»	»
Vrouwen. . . .	Europ.	3	3	»	»
	Inland.	36	36	»	»
Kinderen. . . .	Europ.	14	14	»	»
	Inland.	13	13	»	»
Totaal		222	209	9	»

Specifikatie der ziekten.

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Febris biliosa.	1	1	»	
» intermittens.	43	42	»	
» » perniciosa.	4	3	1	
Hepatitis.	10	9	1	
Dijsenteria.	13	10	3	
Apoplexia.	1	»	1	
Colica.	3	3	»	
Gastricismus.	7	7	»	
Diarrhoea.	14	14	»	
Transportere.	96	89	6	

Aard der ziekten.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	96	89	6	
Helminthiasis.	10	10	»	
Rheumatismus acutus.	1	1	»	
Haemorrhoïdes.	1	1	»	
Scrophijlosis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	2	»	2	
Scabies.	2	2	»	
Sijphilis primaria.	31	29	»	
» secundaria.	8	8	»	
Vulnus.	3	3	»	
Contusio.	2	2	»	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcus.	19	19	»	
Morbi oculorum.	8	7	1	
» varii externi.	7	7	»	
» » interni.	30	29	»	
Totaal.	222	209	9	

Van Larentuka is geen verslag ingekomen.

Hetzij mij ten slotte vergund aan te stippen dat ik mij bepaald heb tot het vermelden van feiten, omdat ze naar mijne overtuiging alleen tot waarheid leiden: men gelieve uit dien hoofde het minder bekoorlijke van het drooge wetenschappelijk overzigt te verontschuldigen.

Ik heb geen gewag gemaakt van de inrigting der hospitalen, ook niet van de huisvesting, levenswijze, voeding, kleeding, wapenoefeningen der troepen enz., omdat hieover bij afzonderlijk rapport ged. 12 April jl. gesproken is, en men bovendien op het punt van Hijgiene dit alles kan te zamen vatten in deze woorden: »er wordt zoo in het algemeen als »in het bijzonder voor het zedelijk en stoffelijk welzijn van »den soldaat liefderijk gezorgd blijkbaar heeft die zorg en de »daaruit voortgevloeide verbeterde levenswijze veel bijgedragen »tot de mindere sterfte onder de militairen gedurende de »laatste jaren."

Batavia, den 22sten Julij 1854.

De chef der geneeskundige dienst,

G. WASSINK.

BIJDRAGE

TOT DE

LEER DER SIJPHILIS.

DOOR

E. F. MEIJER.
Officier van gezondheid 3e klasse.

Het volgende geval verdient vooral vermelding wegens eenen vorm van huidziekte, van welke het mij niet mogt gelukken eene beschrijving in de verschillende werken over huidziekten te vinden. Eenigzins komt daarmede overeen, de door WUNDERLICH opgegevene *bloedsophoopingen* in de huid, welke hij onder de *vormen van secundaire sijphilis* beschrijft.

D. . . . . ., Europesche vrouw, oud 35 jaar, werd met haar pas geboren kind (de la P.), van het mannelijk geslacht, den 12den Januarij 1854 in het militaire hospitaal alhier opgenomen, de eerste lijdende aan secundaire en tertiaire, het kind aan hereditaire sijphilis.

De vrouw is van een' goed ontwikkelden ligchaamsbouw, matig sterk gestel, leuko-phlegmatisch temperament, 15 dagen oud kraams en was, volgens haar zeggen, gedurende hare zwangerschap, steeds gezond. De verlossing had voorspoedig plaats. Zij zelve kan of wil niet opgeven of zij aan sijphilis vóór of gedurende hare zwangerschap leed. Haar man ech-

ter ondervraagd zijnde, verklaarde voor eenigen tijd (?) aan ulcera penis te hebben geleden en nog niet geheel genezen zijnde gemeenschap met zijne vrouw te hebben gehad; zoodat aldus besmetting van dezen kant waarschijnlijk is.

Eenige dagen nadat de vrouw bevallen was ontwikkelde zich bij haar, onder voortdurende matige koortsverschijnselen en vrij plotseling een exantheem, hetwelk (5 à 6 dagen na deszelfs ontstaan) bij opname der vrouw in het hospitaal, de volgende kenmerken vertoonde: de huid van het geheele ligchaam is overdekt met donker violetroode vlekken (hamkleur), die vooral op de armen, het aangezigt en de borst in elkander overgaan (ineenloopen), en elk afzonderlijk gemiddeld de grootte hebben van eene kleine mans-hand; zij zijn meerendeels langwerpig rond, scherp begrensd van de tusschenliggende gezonde huid en eenigzins boven de laatste verheven, doch *niet* knobbelig. Over het algemeen is de huid-oppervlakte meer met deze vlekken bezet dan er gezonde huidplekken overblijven. Bij drukking op de vlekken nemen zij een' lichten koperkleur aan; op den rug en de onderste ledematen staan zij meér van elkander verwijderd, zijn daar ronder, slechts circa $1\frac{1}{2}$ Rl. duim in dm., terwijl ringvormige alleen op den rug worden aangetroffen; mogelijk zijn deze laatste overblijfselen van ronde, daar ook later toen het uitslag genas zich dergelijke vormen uit de anderen ontwikkelden, omdat het midden der vlekken het eerst verbleekte. Slechts geringe jeukte wordt in de vlekken gevoeld. Ook in de scheede en keelholte ziet men op de mucosa zoodanige vlekken die evenwel een meer blaauwachtig voorkomen hebben. De vingertoppen der vrouw zijn gezwollen, vast, pijnlijk en hoogrood; dolores osteocopi worden in de beenderen der handen gevoeld Het collum uteri is verhard, vertoont ulcera en excoriatien; uit de scheede vloeit eene dunne, etterige stof. Overigens waren geene bijzondere afwijkingen van den norm bij de vrouw merkbaar, tenzij eene geringe verhoogde werkdadigheid van het vaatstelsel. De melk-afscheiding was matig.

Het kind dat overigens goed gevormd en ontwikkeld is, lijdt aan ozaena sijphilitica (die reeds zoover gevorderd is, dat de neuswortel zich ingevallen voordoet) en aan rijphia. Van sijphilis congenita kan dus wel geen sprake zijn, daar het kind eerst 15 dagen oud is.

Dadelijk na opname, werd het kind van de borst der moeder afgenomen en gespeend (koemelk met water, afkooksel van brood), en diende men het kalomel in giften van $\frac{1}{4}$ gr. (2 gr. daags) toe. Tegen zich instellende brakingen, waarschijnlijk het gevolg der veranderde voedingswijze, en het gebruik van genoemd geneesmiddel werd dit laatste met goed gevolg met magnesia verbonden. Tevens werd voor de behoorlijke reinheid der neusgangen gezorgd. Reeds den 25sten Januarij had zich duidelijk beterschap ingesteld, waarom de kalomel van toen af tot op den 17den Februarij slechts 1 gr. pro die werd doorgebruikt, en nu geheel nagelaten, daar het kind als genezen te beschouwen was; slechts eene geringe misvorming van den neuswortel bleef terug.—Opmerkelijk is het, dat het kindje niettegenstaande eene veranderde voeding en deszelfs jeugd de kwikkuur zoo bijzonder goed doorstond; zelfs de sedes waren niet zeer gewijzigd. De genezing zelve kan ook nog vrij voorspoedig genoemd worden. Eene in het begin der behandeling zich instellende otitis ext. werd weldra door indruppeling met solut. nitrat. arg. genezen.

Der vrouw schreef men jodur. potass. tot inwendig gebruik voor, liet haar warme baden nemen, cauteriseerde het collum uteri met lapis infern., en vulde de scheede op met tampons, welke met adstringentia bevochtigd waren. De borsten bedekte men eenvoudig met watten daar het uitzuigen derzelve wegens hare slapte niet noodig was. De jodium bereiding echter werd niet verdragen, waarom men nadat zij drie dagen gebruikt was met haar moest ophouden, en stelde men als toen eene Zitmansche kuur in. Gedurende deze ontwikkelde zich eene mastitis sin., niettegenstaande de sedes vrij

kopieus waren en men de voorzorg had genomen de borsten te bedekken. Het uitzuigen dezer had nu nog wel eenige vermindering der verschijnselen ten gevolge, doch kon niet beletten, dat zich een absces vormde, hetwelk nu als zoodanig behandeld eene kleine melkfistel ten gevolge had, die echter door injekties met prikkelende middelen genas. Na afloop der kuur was het exantheem veel bleeker geworden, en vertoonden zich ook in het midden der vlekken weder gezonde huid, onder ligte afschilfering van het epithelium. Ook het verheven zijn der vlekken boven de gezonde huid was verdwenen, en de koperkleur kwam bij drukking niet meer te voorschijn. Het ontstaan van nieuwe vlekken werd na de opname der vrouw niet waargenomen. De verharding van het collum uteri was veel verminderd, de ulcera hadden een zuiver aanzien gekregen, de uitvloed uit de scheede en de beenpijnen hadden opgehouden. Na nog eene halve kuur te hebben gemaakt was de vrouw (met uitzondering van enkele der plaatselijke aandoeningen, die echter spoedig onder doelmatige plaatselijke behandeling genazen) hersteld, doch zoo uitgeput dat eenige dagen roborantia moesten gegeven worden, waarna zij nog eenigen tijd het dec. sarsaparill. gebruikte, en toen met haar kind, beide genezen, het hospitaal verliet.

Naar mijn inzien vinden wij in het beschreven exantheem weder een bewijs voor de oneindige verscheidenheid, waarin exanthemata gewijzigd naar constitutioneele gesteldheden, enz. worden aangetroffen, waardoor het dikwerf moeijelijk of ondoenlijk is, ze tot een der bekende vormen terug te brengen; onder roseola, purpura, urticaria, erijsipelas en dergelijke is het onderhavige wel niet te voegen; dat het een sijphilitisch (of een met sijphilis zamengesteld) is wordt echter meer dan waarschijnlijk zoowel door de opgegevene oorzaken als door de bij-omstandigheden (ozaena en rhijpia bij het kind; dolores osteocopi bij de vrouw, benevens ulcera ad collum uteri, welke laatste echter minder zekerheid opleveren, daar eene verlossing voorafging; verder reaktie op anti-sijphilitica, etc.).

Batavia, 16 December 1854.

ELEPHANTIASIS GRAECORUM.

DOOR

F. C. SCHMITT.

Officier van gezondheid 1e klasse.

De persoon, die nevensgaande afbeelding tot model heeft gediend, is een Javaan, genaamd Dongso, wonende in de kampong Pangen, nabij de hoofdplaats Poerworedjo residentie Bagelen. Hij is geboren in de kampong Djagalen Koentjeng in het Djokjosche en zal naar gissing 45 à 50 jaren oud zijn, herinnerende hij zich nog den tijd van het Engelsch tusschenbestuur. Zijne ouders zijn sedert lang dood en geen van beiden heeft, volgens zijne bewering, aan de kwaal waarmede hij behebt is, geleden; twee broeders en twee zusters, allen overleden, zijn mede daarvan vrij gebleven. Volgens zijn zeggen is de ziekte reeds in den kinderlijken leeftijd ontstaan en wel kort nadat hij aan de natuurlijke pokken had geleden, waarvan echter geene duidelijke teekenen meer zigtbaar zijn. Te Djokjokarta is hij, nog jong zijnde, getrouwd geweest en heeft bij deze eerste vrouw drie kinderen verwekt, die allen op jeugdigen leeftijd overleden zijn, zonder een spoor van eene ziekte, op de zijne gelijkende, te vertoonen. In het jaar 1830 of 1831 is hij naar zijne tegenwoordige woonplaats verhuisd, die hij sedert niet meer verlaten heeft. Na van zijne eerste vrouw, die te Djokjokarta was achtergebleven, gescheiden te zijn, huwde hij alhier voor de tweede maal. Kinderen zijn uit dit huwelijk niet gesproten, ofschoon de vrouw altijd gezond was

en nog leeft. Zij voorziet thans alleen in hun beider onderhoud, daar hij niet meer, zoo als vroeger, in staat is, door het vervaardigen van rotting- en bamboevlechtwerk iets te verdienen.

De aanblik van dezen man levert een zoo terugstootend en akelig gezigt op, dat hij, niettegenstaande de bekende onverschilligheid der meeste oostersche volken en vooral ook der Javanen ten opzigte van lijders die een afgrijsselijk voorkomen hebben, zelfs door zijne landgenooten met afkeer gezien en zooveel mogelijk gemeden wordt. In een' veel hoogeren graad is dit het geval met de op de hoofdplaats gevestigde Europeanen. Met schrik en afkeer gaan de meesten onzen lijder uit den weg of wenden het gezigt af, wanneer het toevallig eens gebeurd, dat hun »de man met de belletjes" (onder dien naam is hij bekend) op den publieken weg tegenkomt. Gelukkig voor de dames, liefhebsters van ochtend- of avondwandelingen, geschiedt dit maar zeer zelden, want de ongelukkige lijder laat zich bijna nooit op straat zien.

Zonder twijfel heeft het treffend uiterlijk van onzen patient reeds lang de aandacht der vroeger alhier geplaatste geneesheeren tot zich getrokken en zij zullen zich, wanneer hun deze schets onder het oog komt, herinneren hem gezien en misschien ook nader onderzocht te hebben. Reeds kort na mijne komst in deze residentie, in het jaar 1852, had ik den man opgemerkt en deed toen moeite om hem tot een nader onderzoek naar het hospitaal te dirigeren, hetgeen echter mislukte. Mijn voornemen om hetzij in de jaarlijksche verslagen, hetzij in het geneeskundig tijdschrift eene nadere beschrijving van het geval te leveren, voornameijk met het doel om mededeelingen van kunstgenooten omtrent door hen mogelijk waargenomene overeenkomstige gevallen uit te lokken, was (zooals het met vele goede voornemens gaat) achterwege gebleven; hoofdzakelijk ook daarom, dat mij de bijvoeging van eene goedgelijkende afbeelding een onmisbaar vereischte toescheen en ik niemand vinden kon, die tot het

maken daarvan de noodige geschiktheid en goeden wil bezat. Eindelijk heeft zich onlangs, door de aanwezigheid van den heer ABELS, daguerreotijpist van Samarang, die, op zijne kunstreis in deze afdeeling, eenige dagen te Poerworedjo vertoefde, eene uitmuntende gelegenheid opgedaan om de gewenschte afbeelding te vervaardigen. Ofschoon op eene niet groote schaal, geeft zij een duidelijk denkbeeld van het voorkomen des lijders (1). Ik laat eene korte beschrijving volgen. De lijder is klein van gestalte en weinig vermagerd; zijne geestvermogens zijn ongeschonden, zelfs schijnt hij een goed geheugen te bezitten. Hij heeft het vrije gebruik zijner ledematen en zintuigen, met uitzondering van den tastzin, die min of meer verdoofd is. Hij gevoelt zich over het algemeen wel en gezond. De spijsvertering en defaecatie zijn geregeld. Volgens zijne bewering is de ontwikkeling der knobbels (zooals reeds gezegd is, in den kinderlijken leeftijd begonnen) zonder interruptie zeer langzaam en gelijkmatig voortgegaan. Onderzoeken wij den lijder van nabij, dan vinden wij in het onderhuidsche celweefsel een inderdaad ontelbaar aantal knobbels. Het geheele ligchaam is daarmede, als het ware, overdekt, alleen de palmae manum en plantae pedum zijn er van vrij gebleven. De tuberkels verschillen in grootte van die eener erwt tot die van een groot ganzenei, zij hebben doorgaans eene ronde, somtijds meer ovale gedaante en staan door eene min of meer smalle basis met het ligchaam in verband; de meesten, vooral de grooteren, hangen, als het ware, aan een' steel. Bij de betasting doen zij zich koel, zacht en deegachtig voor. Zelfs sterk knijpen veroorzaakt niet de minste pijn. Het corium is door de belangrijke uitzetting verdund, levert echter geene pathologische afwijkingen op, behalve een' zekeren graad

---

(1) De nevensgaande lithographie, (plaat III), die naar de door den schrijver ingezondene daguerreotijpe op het lithograpisch bureau der genie vervaardigd werd, hebben wij te danken aan den welwillendheid van den kolonel Direkteur der Genie W. C. VON SCHIERBRAND.
W.

get & gelith
naar Daguerr. 1855
Lith. der Genie
te Batavia

van anaesthesie. De kleur is natuurlijk. De epidermis is nergens verdikt of gedegenereerd en er worden geene ulceratien aangetroffen. De nagels hebben mede een gezond voorkomen en is het haar noch op het hoofd noch op andere behaarde gedeelten van het ligchaam uitgevallen; alleen staat het, bv. aan de kin, dun, hetgeen mij echter voorkomt eerder het gevolg te zijn van de uitzetting des corium, waardoor de afzonderlijke pili verder van elkander verwijderd zijn, dan wel van het uitvallen der haren. Beginnen wij ons onderzoek aan het hoofd, dan vinden wij daar dadelijk eene tamelijke hoeveelheid tuberkels tusschen het hoofdhaar verspreid, van welke sommigen de grootte van een hoenderei bereiken, uithoofde van de meerdere spanning der weeke deelen zitten zij hier vaster en hebben eene meer breede basis. Het voorhoofd en gelaat zijn voorzien van talrijke knobbels, die vooral regts het meest ontwikkeld zijn; sommigen steken 2 à 3 Rl. duimen ver, cylindervormig, gelijk horens, uit. Van den bovenrand der orbita hangen eenige tuberkels, den arcus superciliaris medetrekkende, over de oogen heen, waardoor deze, vooral het regter bijna geheel overdekt worden. Het linkeroog kan hij nog openen, doch heeft hij daartoe meestal de hulp der hand noodig, kunnende het ooglid niet meer door zijne eigene spieren worden opgeligt. De oogen zelve, alsmede de conjunktiva, zijn normaal en de lijder heeft een scherp gezigt. De neus is door de vele tuberkels, die hier, even als op het behaarde gedeelte des schedels, een meer plat voorkomen hebben uiterst wanstallig. In den omtrek en vooral achter de ooren hangen de tuberkels in groote hoeveelheden en aan langere steeltjes gelijk dikke oorbellen. Kortom geen gedeelte van het gelaat, tot zelfs de rand en der lippen en oogleden, is vrijgebleven. Van het hoofd naar beneden toe, neemt de tuberkelformatie eene nog veel grootere ontwikkeling, zijnde het geheele bovenlijf en de armen tot de vingers toe, de buik en vooral de rug, daarmede letterlijk overdekt. Aan de armen, den hals, de borst en den buik zijn de knobbels

van ongelijke grootte, enkelen, van grooten omvang, staan groepsgewijs. Op den rug, van den nek tot in de regio sacralis, bezitten zij eene meer gelijkmatige grootte, namelijk die van een klein hoenderei en staan digt op elkander gedrongen, zoodat er nergens eene vrije tusschenruimte overblijft. Aan de vingers ziet men een betrekkelijk gering aantal knobbels en de handpalmen zijn nagenoeg geheel vrij. De onderste ledematen zijn, over het algemeen, minder van knobbels voorzien, ofschoon hun aantal toch nog ontelbaar mag genoemd worden. De planta pedis is, zooals boven reeds gezegd, geheel vrij. Op de genitalia bevinden zich slechts hier en daar zeer kleine tuberkeltjes; de penis, testikels en het scrotum hebben overigens een normaal, niet atrophisch voorkomen.

Zoowel uit deze beschrijving als uit de afbeelding, zal ieder geneeskundige wel een geval van elephantiasis graecorum of tuberculosa herkennen: eene ziekte, die in sommige landen van Europa, in den Indischen Archipel en in andere gewesten niet zeldzaam is. Ik zelf heb, zoowel op Java als op Sumatra menig exemplaar daarvan gezien en aan alle heeren collega's, die reeds eenigen tijd in Indie vertoefd hebben en met de civiele dienst onder de inlandsche bevolking zijn belast geweest, zullen gevallen van knobbel leprosis niet vreemd zijn. Het is dus niet zoo zeer de *zeldzaamheid* der ziekte die mij tot deze mededeeling noopt, als wel het *eigenaardige* van het geval, namelijk de bijna gelijkmatig over het geheele ligchaam verspreide ontwikkeling van tuberkels, als belletjes aan stelen hangende, de afwezigheid van degeneratie en ulceratie der huid, van difformiteit der nagels, uitvallen der haren, het betrekkelijk algemeen welbevinden en de ongedeerdheid der zintuigen en geestvermogens na een zoo langdurig bestaan der ziekte. Alle deze omstandigheden zullen bij velen misschien twijfel omtrent de diagnose doen ontstaan: mijn doel is echter thans niet om of hierover, of over de oorzaken en den aard der elephantiasis in het algemeen, of over het verloop, de mogelijkheid van genezing, enz. eene reeks van beschouwingen te geven, die

denkelijk toch tot geen afdoend resultaat zouden leiden. Wenschelijker daarentegen komt het mij voor dat de geneeskundigen, die in de gelegenheid geweest zijn, dergelijke gevallen waar te nemen, het de moeite niet onwaardig achten die te beschrijven en bekend te maken.

Kedongkebo, 25 December 1854.

HIJDROPHOBIA SPONTANEA (?) S. RHEUMATICA (?).

DOOR

F. SCHOLL.

Officier van gezondheid 1e klasse.

W . . . . . . Europeesch wachtmeester, 37 jaren oud, 7 jaren in Indië, van grooten en robusten ligchaamsbouw, in Indie nooit ziek geweest, kwam den 4den November jl. in het hospitaal. Hij was drie dagen te voren in eene pantjoeran gaan baden en daarna door een stortregen overvallen, zoo dat hij in natte kleederen nog ruim een paal tot aan de kazerne moest wandelen: aldaar aangekomen, verkleedde hij zich, zonder zich op het oogenblik onwel te gevoelen. Den volgenden morgen gevoelde hij pijnlijke trekkingen in beide beenen, die zich tot in de ruggestreng voortzetten; des middags kreeg hij trekkingen in de zaadstreng en pollutiones, die zich tot zijnen dood toe eenige malen daags herhaalden.

Den 3den November was de pijn in de beenen verdwenen, intusschen gevoelde hij nog pijn en stijfheid in den rug, opgezetheid in de praecordia, benaauwdheid en nausea. Door den officier van gezondheid van het garnizoen werd hem een laxans voorgeschreven, dat echter geene uitwerking had.

Bij zijne opname, den 4den November, klaagde lijder over constipatie, tegenzin in eten en drinken, volheid en spanning in de praecordia, benaauwdheid, pijn en stijfheid in den rug; de pijn vermeerderde bij drukking op de ruggewervelen; de

tong witachtig beslagen, pols iets onderdrukt en een weinig versneld, huid droog en koel, buik eenigzins opgezet, echter niet pijnlijk. Ik schreef den lijder een laxans voor uit kalomel en jalappe, hetgeen even als vroeger zonder uitwerking bleef.

Tegen den avond nam de benaauwdheid toe, de lijder werd rusteloos, zoodat hij geen oogenblik stil konde blijven; hij klaagde over misselijkheid en droogte in de keel, die bij het drinken verergerde. Daar hij thans sedert drie dagen geene ontlasting had gehad, zoo schreef ik hem ol. ricini met ol. croton. gt. II voor, benevens een clijsma laxans; deze middelen hadden eenige ruime, waterachtige, met harde faecaalstoffen vermengde ontlastingen ten gevolge.

Gedurende den nacht, dien de lijder slapeloos doorbragt, begon zich de hijdrophobie duidelijk te openbaren en vertoonde hij den volgenden morgen (6 November) het volmaakte beeld dezer vreesselijke ziekte. Indien men hem een glas water slechts in de nabijheid van den mond wilde brengen, kreeg bij hevige benaauwdheden en tetanische toevallen aan het bovenlijf, hoofdzakelijk de borst- hals-, en armspieren aandoende, blijkbaar uit- en vergezeld gaande van krampen in de larijnx en pharijnx. Als hij het water of eene andere vloeistof (melk) niet zag, en dit zich b.v. in eene gendij bevond, was het hem met veel inspanning mogelijk een paar teugen te drinken, hetgeen echter onmiddelijk door stuiptrekkingen, asthmatische toevallen en luid schreeuwen gevolgd werd, zelfs een droppel water hem op de hand gevallen, verwekte dezelfde aandoeningen. De pols was klein, onderdrukt en versneld; de huid koel, het hoofd en de borst met een klam zweet bedekt; de respiratie kort en frekwent, stem schor; het oog verwilderd en aanhoudend in beweging; de buik tijmpanitisch opgezet, urine waterachtig; langs de ruggewervelen gevoelde hij aanhoudend pijn en stijfheid; hij was rusteloos en gejaagd, in zijne bewegingen onzeker en bevende; hij klaagde en sprak zonder ophouden, maar niet onverstandig, en was geheel bij kennis; zijne ziekte schreef hij toe aan de gevatte koude na het baden. Toen ik hem

vroeg, of hij eenigen tijd geleden door een hond was gebeten, ontkende hij zulks in het begin; later echter meende hij zich te herinneren, circa 10 maanden of een jaar geleden, door een volgens zijn weten niet dollen hond eventjes in den voet gebeten te zijn; in welken voet was hem ontgaan. De wond was volgens zijn zeggen dadelijk weder genezen, en aan geen der beide voeten was een likteeken te vinden. Aangezien over den aard der ziekte geen twijfel meer konde bestaan, ofschoon de aetiologie duister was, zoo liet ik 16 bloedige koppen langs den rug zetten en gaf sulph. chinin. met opium in grootegiften en tevens een clijsma laxans. Deze middelen hadden echter geene uitwerking; de toestand des lijders bleef in den loop van den dag dezelfde. Des avonds gaf ik hem een grein morphium in 3 giften. Gedurende den nacht nam de rusteloosheid en bebenaauwdheid toe; hij sliep geen oogenblik; liep heen en weder, riep om lucht, zeide te stikken, vroeg aanhoudend om drinken, terwijl het hem volstrekt onmogelijk was, zelf niet uit eene gendij eenige vloeistof af te slikken, en sprak tusschen beiden wartaal, zonder echter geheel buiten kennis te zijn.

Den 6den November 's morgens vond ik den lijder in eenen aan razernij grenzenden toestand; in zijn gezigt lag de uitdrukking van vreesselijke angst; de oogen waren starend en wild; de pupil was vernaauwd; de mond was met een dik schuim bedekt, hij spuwde voortdurend; de pols was zeer klein en frekwent; de huid ijskoud. Ofschoon hij zonder ophouden en meestal wartaal sprak, en over iedere tegenspraak in woede uitbarstte, zoo gaf hij echter nu en dan behoorlijk antwoord, en was zich duidelijk van zijnen toestand, dien hij zelf voor hopeloos verklaarde, bewust. Ik schreef groote giften opium voor, maar het was onmogelijk medikamenten of voedsel toe te dienen. Reeds het zien van een glas of een kopje verwekte stuiptrekkingen en asthmatische toevallen, die zich echter thans ook zonder bijzondere oorzaak, bij tusschenpoozingen voordeden. Terwijl de lijder vroeger aan-

houdend naar lucht snakte en niet in de kamer wilde blijven, werd hij in den loop van den morgen tegen iedere togt uiterst gevoelig en verzocht, vensters en deuren te willen sluiten. De toevallen van razernij werden hoe langer hoe menigvuldiger, intusschen was zijne woede meer tegen voorwerpen zijner ijlende verbeelding gerigt, dan tegen de omstanders, aan de ziekenoppassers deed hij, ofschoon vrij en zonder dwangbuis zijnde, geen leed, ook was er volstrekt geene neiging, om te bijten bij hem op te merken. Tegen den middag verschenen herhaalde hevige en lang aanhoudende algemeene tetanische toevallen opgevolgd door sopor, in welken laatsten toestand hij 's namiddags ten 2 ure overleed.

Lijkopening, 19 *uren*, *na den dood in mijne tegenwoordigheid verrigt door den Officier van gezondheid* BAKHUIJS.

Habitus, *huid- en spierstelsel.*

Groot, zwaar gebouwd en sterk gespierd ligchaam. Uit mond en neus vloeit een zwart schuimachtig, bloederig vocht. De buik opgezet. De rugvlakte van het lijk met groote doodsvlekken bedekt. Midden op het regter been ziet men een groot likteeken van een oude zweer; voor het overige zijn er nergens likteekens te vinden van beet- of andere wonden.

Schedelholte. — Aan de uitwendige schedelbedekkingen niets bijzonders waar te nemen. De hersenvliezen, buitengewoon bloedrijk. Het adernet op de oppervlakte der hersenen sterk geïnjekteerd. De sinus opgevuld met een zwart teerachtig bloed. De bastachtige zelfstandigheid roodachtig en even als de mergachtige met roode punten als doorzaaid. De plexus choroideus zeer bloedrijk. De ventriculi met bloedachtige wei gevuld. Het verlengde merg vertoonde ook hier en daar roode punten. De hersenmassa over het geheel vast en hard.

Ruggemerg kanaal.

De aderen van deze holte gevuld met een zwart teerach-

tig bloed. Over het algemeen droeg het ruggemerg sporen van hijperaemia, echter niet in dien graad als de hersenen. De zelfstandigheid van het ruggemerg was matig week en in het oog vallend minder vast dan de hersenen.

Hals gedeelte. — Het slijmvlies van de pharijnx en larijnx sterk hijperaemisch, even zoo de slokdarm en de luchtpijp, waar het eene gelijkmatig bruin roode kleur vertoonde. Exsudaat of slijm afscheiding was noch in de luchtpijp noch in de grootere bronchiaaltakken op te merken. De groote zenuwstammen aan den hals (vagus, sijmpathic. en phrenic.) vertoonden niets ziekelijks.

Borstholte. — Longen opgezet, sterk hijperaemisch en gelijkmatig donkerrood van kleur, krepiterende. Het slijmvlies der kleinere bronchiaaltakken droog en donkerrood van kleur.

Het pericardium weinig vocht inhoudende. Het hart van normale grootte; het endocardium donkerrood. In de regter kamer en boezem eene hoeveelheid zwart, half gestold bloed.

Buikholte. — Lever groot en hijperaemisch donker gekleurd. Galblaas gevuld met eene dik-vloeibare zwart groene gal. Milt klein, bloedrijk. Nieren normaal, hijperaemisch. Maag ledig, het slijmvlies rood bruin en hier en daar, maar hoofdzakelijk aan den saccus coecus, belangrijke puntvormige injektie vertoonende. Dunne darmen met lucht gevuld, het slijmvlies eenigzins roodachtig van kleur. Dikke darmen normaal. Het net en mesenterium hijperaemisch.

Pisblaas een weinig lichtroode urine bevattende.

De groote aderen in buik en bekkenholte opgevuld met een dik zwart half vloeibaar bloed.

Het hier verhaalde ziekte geval is, niet alleen wegens de zeldzaamheid der ziekte in deze gewesten, maar ook uit een aetiologisch oogpunt belangrijk.

Wat was in het onderhevige geval de causa morbi?

De beet van een (dollen?) hond circa een jaar geleden? of de na het bad gevatte koude?

Ik ben geneigd het laatste aan te nemen.

Ten eerste komt het mij voor, dat de hondsbeet niet behoorlijk geconstateerd is; de lijder konde zich niet goed meer herinneren in welken voet hij gebeten was; van een likteeken was niets te zien; de hond, die hem gebeten zoude hebben, was niet bekend; ook wist niemand zich te herinneren, dat in dien tijd een dolle hond in de kazerne of op de plaats aanwezig was geweest.

Maar verondersteld ook, dat de overledene 10 maanden of een jaar geleden door eenen dollen hond gebeten was, zoo is de tijdruimte tusschen de verwonding en de uitbarsting der ziekte te groot, om niet het oorzakelijke verband in twijfel te trekken. Volgens de meeste schrijvers is de gewone duur van het stadium incubationis bij de hijdrophobie 1 à 2 hoogstens 3 maanden (40 dagen); de verhalen van ziektegevallen, waar bij het gift een en meer jaren latent zoude gebleven zijn, worden door pathologen van naam (Neumann, Richter, Wunderlich, Walther) betwijfeld, en zullen wel onder de mijthen behooren, waaraan de geneeskunde nog rijk is.

Wijders vertoonden in ons geval de ziekteverschijnselen zelve eenige afwijking van die, welke men bij hijdrophobie, door hondsbeet ontstaan, in den regel waarneemt. In de meeste gevallen namelijk, verschijnt eenigen tijd voor het uitbreken der watervrees in de beetwond, zelfs al is zij reeds gecicatriseerd eenige reaktie, zwelling, pijn etc. een in aetiologisch opzigt belangrijk sijmptoom, omdat daardoor het verband kenbaar wordt tusschen oorzaak en ziekte. Hiervan was in het onderhavige geval niets op te merken. De trekkingen, waarover de lijder in het eerst klaagde, waren in beide beenen aanwezig, en laten zich door eene aandoening van het ruggemerg verklaren, die zich van beneden spoedig naar hooger gelegene deelen uitbreidde, een verloop ook aan andere ruggemergziekten eigen.

In het stadium hijdrophob. s. furibundum der hijdrophobie wisselen in den regel de aanvallen van razernij af met vrije tusschenpoozingen; gedurende welke de lijder neerslagtig, afgemat, maar rustig en bedaard en geheel bij kennis is. Deze tusschenpoozen waren in ons geval niet aanwezig; de lijder was in de laatste twee dagen zijner ziekte voortdurend gejaagd, zonder een oogenblik rust, hij sprak aanhoudend en meestal wartaal, was echter nooit geheel buiten kennis; de paroxijsmen van razernij vertoonden zich vooral in het begin, hoofdzakelijk ten gevolge van eenige aanleidende oorzaak, tegenspraak, zien van water enz.

Indien het dus na het bovenstaande onwaarschijnlijk is, dat eene hondsbeet de ziekteoorzaak was, zoo doet zich thans de vraag voor, kan de hijdrophobie ook door andere oorzaken en wel door het vatten van koude geboren worden?

Het voorkomen eener hijdrophobia spontanea s. rheumatica vind ik in de meest bekende handboeken der pathologie, ofschoon als eene zeldzaamheid, vermeld. Er zijn in de geschiedboeken der geneeskunde zelfs gevallen opgeteekend, waar deze ziekte zich openbaarde alleen ten gevolge van vrees en verbeelding door een dollen hond gebeten te zijn. Bekend is het verder, dat bij hijsterie en na het gebruik van zekere narcotica (belladonna, stramonium etc.) hijdrophobische verschijnselen zich kunnen voordoen; ook de tetanus gaat dikwijls gepaard met watervrees; deze ziekte is bovendien met de hijdrophobie in alle opzigten zoo na verwant, dat onder anderen TEXTOR de hijdrophobie als een morbus sui generis niet wil laten gelden, maar als met tetanus een beschouwt. Dewijl dus het verschijnsel van watervrees ook door andere oorzaken als door den beet van dolle honden kan voortgebragt worden; dewijl het verder gekonstateerd is, dat door onderdrukking der huiduitwaseming niet zeldzaam tetanus ontstaat, zoo, dunkt mij, zal men ook zonder andere antecedenten volgens analogie gerust kunnen aannemen, dat die aandoening van het ruggemerg of der medulla oblongata, die het naast

aan hijdrophobie ter grond ligt bij eene zekere dispositie, behalve door den beet van dolle honden, ook door algemeene ziekteoorzaken b.v. door onderdrukking der transpiratie kan ontstaan. Het is juist de praedispositie, die een hoofdvereischte schijnt te zijn voor het ontstaan der hijdrophobie, want het is daadzaak, dat lang niet bij alle menschen, die door een dollen hond gebeten zijn, de ziekte zich openbaart. Waar zulk eene dispositie bestaat, daar zullen ook andere oorzaken, als de hondsbeet de ziekte spoedig kunnen te weeg brengen, te meer wanneer ze van eenen intensieven aard zijn, en voorzeker moet het vatten van koude door een stortregen na het bad, wanneer de huid de meeste behoefte tot uitwaseming heeft en de huidzenuwen in eenen prikkelbaren toestand verkeeren, als eene noxe van eenen zeer intensieven aard gerekend worden.

Het verhaalde ziektegeval levert misschien eene bijdrage voor de kennis van de aetiologie der watervrees; het geeft daarentegen ten opzigte van het wezen en de naaste oorzaak der ziekte weinig of geene opheldering. Eenige pathologen zoeken deze in eene aandoening der medulla oblongata of des oorsprongs van den nerv. vagus en glossopharijngeus; eene stelling, die beter phijsiologisch verdedigd dan pathologisch bewezen kan worden, aangezien de pathologische anatomie geene konstante veranderingen in genoemde deelen heeft aangetoond.

Reeds de rheumatische oorsprong (als deze bewezen is) van het onderhavige geval doet eene primitieve aandoening van het ruggemerg en der medulla oblongata vooronderstellen. Een lijden dezer deelen was dan ook van het begin der ziekte tot op het laatste toe duidelijk geprononceerd (pijn en stijfheid in den rug, trekkingen in de beenen en den zaadstreng, pollutiones enz.); ofschoon de lijkopening noch over den aard der ruggemerg-aandoening noch over haar werkelijk zijn eenig licht verspreid.

De voornaamste pathologische veranderingen, die in het lijk gevonden werden, zullen als konsecutieve moeten beschouwd worden.

De hijperaemie der longen en hersenen is het gevolg der stiktoevallen en der hierdoor belette respiratie. Deze hijperaemie vind men immers konstant in de lijken van menschen die aan suffocatie door de meest uiteenloopende oorzaken overleden zijn. Van meer gewigt is misschien de hardheid der hersenmassa, die volgens de handboeken, veelal in de lijken van hijdrophobischen gevonden wordt, hoewel ook niet konstant.

Of de betrekkelijke weekheid van het ruggemerg als pathologisch aan te merken is, betwijfel ik. Deze was niet buitengewoon, niet brijachtig, en doorgaans doet zich de massa van het ruggemerg weeker voor, dan die der hersenen, vooral in lijken, die niet spoedig na den dood onderzocht worden.

De inflammatorische aandoening van het slijmvies van pharijnx en larijnx is te verklaren door de herhaalde krampen en de verhoogde werkdadigheid in deze organen, maar hoofdzakelijk door de droogte en de onmogelijkheid gedurende twee dagen eenige vloeistof af te slikken. Hetzelfde vindt men bij menschen, die aan onthouding van drank of voedsel gestorven zijn.

Of de ziekelijke toestand van het bloed te beschouwen is als een gevolg der suffocatie of eener alteratie der hersenverrigtingen, der slapeloosheid en gejaagdheid, laat ik onbeslist.

Salatiga, den 24sten December 1854.

SPEEKSELSTEEN

IN DEN

DUCTUS WHARTONIANUS

DOOR

E. A. LANGE.
Officier van gezondheid 1e klasse.

Alhoewel het voorkomen van onbewerktuigde voortbrengselen in de speekselklieren en hunne uitlozingsbuizen geene zeldzaamheid is, vindt men toch slechts weinige gevallen opgeteekend, die bij het leven zijn herkend geworden. In mijne praktische loopbaan heb ik het nimmer waargenomen. Ik acht het daarom niet onbelangrijk de volgende waarneming van een speeksel steen in de uitlozingsbuis der regter onderkaaksklier mede te deelen, die vooral om de vergezellende ziekteverschijnselen de aandacht mijner kunstgenoten niet onwaardig kan gerekend worden.

Voor omtrent 14 dagen, den Heer M. G. . . . . bezoekende, deelde hij mij mede, dat ten gevolge eener, bij gelegenheid van eene feestviering, gevatte koude de klieren zijner mondholte, zijne tong en keel gezwollen waren, waardoor hem het gebruik van spijs en drank meer en meer moeilijk werd.

Deze toestand was onder afwisselende beterschap en verergering zeer toegenomen; er hadden zich ondragelijke pijnen bijgevoegd, welke 's morgens ongeveer om 9 uur beginnende langzamerhand erger werden en tegen den avond hun hoogste punt bereikten, om daarna successievelijk te verminderen en laat in den avond geheel op te houden, waardoor hij dan

nog eene vrij goede nachtrust koude genieten.

Tot voor ongeveer 3 jaren was patient steeds gezond geweest; toen echter leed hij aan eene pijnlijke zwelling der ondertong- en onderkaakskliercn, die evenwel in hevigheid niet met de tegenwoordige te vergelijken was. Deze ziekte werd toen gediagnostiseerd als prosapolgia. In September 1853 leed hij aan eene intense cerebrospinaal tijphus met eene zich boven de regter oogholte zetelende hoofdpijn; hierop volgde eene vasculaire (?) spinaal iritatie met hevige hartkloppingen algemeen verzwakte toestand, met verhoogde gevoeligheid, uitputtend zweet en andere gevolgziekten van eene dikwijls recidiverende intermitterende koorts.

Bij mijne komst trof ik patient juist in zulk een pijnlijk oogenblik aan, hij klaagde over hevige pijn in het regter oor langs de geheele regter gezigts helft, de onderkaak en in de mondholte. Alleen de regio suprahijoidea was wat gezwollen, hard, bij drukking pijnlijk en de temperatuur daar ter plaatse eenigzins verhoogd. In de mondholte was de zwelling en hardheid der glandula submaxillaris duidelijk waarneembaar: het bedekkende slijmvlies en de caruncula lingualis waren sterk gehijperaemieerd en gezwollen. De keel en geheele regter mondholte deelden in de zwelling en bloedsovervulling. Aan het oor of in den uitwendigen gehoorweg, was niets afwijkends op te merken.

Patient was tengevolge der hevige pijnen zeer geagiteerd. Bij het opkomen van elken nieuwen aanval beefde zijn geheele ligchaam maar vooral de onderste ledematen: meermalen persten de smartelijke pijnen hem tranen af, en had hij ook nu en dan al eens eenige oogenblikken waarin het lijden hem dragelijk was, toch verkeerde hij dagelijks gedurende 7 à 8 uren in eenen zeer beklagenswaardigen toestand. Gedurende een paroxijsme was de pols klein, matig frekwent, hard en gespannen, de huid koel en met een sterk klam zweet bedekt. Koorts of sensoriele stoornissen waren niet aanwezig.

Nadat lijder 6 dagen in dezen deerniswaardigen toestand

M L. Huart. Lith. *J. J. Altheer. ad nat. del.*

zonder de minste vermindering zijner smarten verkeerd, en alle aangewende middelen geene beterschap aangebragt hadden, voelde hij bij het ontwaken op den morgen van den 7den dag een klein, hard, puntig ligchaam onder de tong, dat hij met zijne vingers (uit den duct. whartonianus) uithaalde. Van af dit oogenblik verdween de pijn en nam de zwelling der aangedane deelen af.

Het steentje (zie plaat II) is $4\frac{3}{4}$ lijn (Rl.) lang en heeft eene kegelvormige gedaante waarvan de basis $1\frac{1}{2}$ en de top $\frac{9}{10}$ lijn doormeter heeft. De oppervlakte is ter zijde eenigzins te zamengedrukt, ruw, korrelig, en heeft eene geelbruine kleur. Door de zamengedrukte zijvlakte loopt langs beide zijden eene $2\frac{1}{2}$ lijn lange groef. Het heeft zijn ontstaan te danken aan het afzetten van onbewerktuigde zelfstandigheden uit het speeksel, in het onderhavige geval, tengevolge van sluiting van den ductus whartonianus, waardoor de waterachtige bestanddeelen van het aangezamelde speeksel zijn opgeslorpt met achterlating der anorganische. Het zal dan ook hoogst waarschijnlijk alleen bestaan uit die stoffen die in het speeksel opgelost zijn (1).

Epikrisis.

In normalen toestand heeft de duct. whartonianus een gemiddelde doormeter van $\frac{1}{2}$ lijn bij eene lengte van ongeveer 2 duim. Door sluiting der opening dezer uitlozingsbuis en gevolglijke ophooping van speeksel in dezelve, zette zij zich tot het 3 voudige van haren normalen aanvang uit en drukte, mede door de ruwe oppervlakte van het speekselsteentje op de onmiddelijk omringende deelen.

Dit had prikkeling van den nerv. gustatorius (die langs den duct. whartonianus verloopt) en van de zenuwtakken van het

(1) Ten einde daaromtrent zekerheid te verkrijgen heeft de ijverige en kundige chemist de heer Altheer wel willen voldoen aan ons verzoek om bedoeld speekselsteentje scheikundig te onderzoeken. Wij laten het resultaat van dit onderzoek hier achter volgen. W.

ganglion maxillare van den 3den tak van het 5de paar ten gevolge en werden langzamerhand ook de overige takken van dit zenuwpaar aangedaan, waardoor de geheele regter zijde van het hoofd, van de wang en onderkaak pijnlijk werd. Op grond van de waargenomene verschijnselen werd de ziekte, bij het niet vinden van het vreemde ligchaam, als prosopalgia nervosa gediagnostiseerd.

Door het zich uitstooten van het speekselsteentje werd de aard der ziekte duidelijk. In plaats van een zuiver zenuwlijden bleek het, dat ik hier eene prosopalgia inflammatoria (e. causa mechanica) voor mij had.

Het zeldzaam voorkomen van concrementen in de uitlozingsbuizen der speekselklieren, het reeds zoo vergevorderd lijden bij mijn eerste bezoek, de groote oppervlakte waarover zich de aandoening verbreidde, en de weinige opheldering die patient, door de hevige pijnen, omtrent zijn ziektetoestand, konde geven, verontschuldigen eenigzins deze diagnostische dwaling.

Daarenboven zijn mij geene *bepaalde* verschijnselen bekend, waardoor zich de prosopalgia inflammatoria van de zuiver nervosa onderscheidt. Bij beiden zijn de verschijnselen in hevigheid gelijk, ook bij de zuiver dijnamische volgt prikkeling der beweeg- en vaatzenuwen, waardoor de omringende deelen in hijperaemie, en stasis geraken, en roodheid, zwelling en hardheid volgen.

Alleen in het begin toen de zwelling nog niet zoo groot was zoude men de ziekte op het spoor hebben kunnen komen, daar men door middel van eene loupe, de gezwollene uitlozingsbuis ter zijde van het frenulum en op de glandula sublingualis zoude hebben kunnen vinden en met een fijn stilet in den ductus whartonianus hebben kunnen indringen.

Het is dus geraden om wanneer men in gevallen van prosopalgie, waarbij eenige zwelling der regio suprahijoidea en aandoening der mondholte bestaat, naauwkeurig de uitlozingsbuizen die zich in de mondholte openen te onderzoeken. Immers bij het vinden van eenig vreemd ligchaam, zooals in het on-

derhevige geval, is het gemakkelijk dit door het maken eener kleine insnijding, te verwijderen.

Batavia, 15 November 1854.

SCHEIKUNDIG ONDERZOEK VAN EEN SPEEKSELSTEENTJE DOOR J. J. ALTHEER, PHARMACEUT DER 3e KLASSE.

I. *Kwalitatief onderzoek.*

Het gewigt van het steentje bedraagt 0,18 gram.

De zamenhang is tamelijk los, zoodat het zonder moeite in een glazen mortiertje kan worden fijn gewreven. Het verkregen poeder is zoo goed mogelijk uit de mortier verwijderd en bestemd tot het kwantitatief onderzoek, dat hieronder volgt; met het aan den mortier hangen blijvende gedeelte zijn de volgende proeven genomen:

a. Het wordt in een reageerbuisje overgoten met verdund salpeterzuur; onder opbruisschen (aanwezigheid van *koolzuur*) lost het er gedeeltelijk in op: er blijft in de vloeistof een vlokkig ligchaam gesuspendeerd, dat eene hooggele kleur bezit en door koking niet verdwijnt. De vloeistof is afgefiltreerd en met verschillende gedeelten der heldere oplossing zijn de hieronder vermelde proeven genomen. Het op het filtrum terugblijvende gedeelte, dat daarop naauwelijks te ontdekken is, wordt door ammonia oranjerood gekleurd en bestaat dus geheel of gedeeltelijk uit *gecoaguleerd eiwit.*

b. Door NO^5 Ag^0 ontstaat in de zure solutie een spoor van wit neêrslag, dat bij droppelsgewijze toevoeging van ammonia verdwijnt, maar plaats maakt voor een geel neêrslag, dat door verdere toevoeging weder wordt opgelost; in de vloeistof blijft intusschen een volumineus wit neerslag gesuspendeerd, dat door Cl. N. H^4 volkomen wordt opgelost, zoodat de vloeistof weder geheel helder geworden is. Uit dit een en ander blijkt

de aanwezigheid van eene zeer geringe hoeveelheid *chloor*, en verder van *phosphorzuur* en *magnesia*.

c. Wordt de zure oplossing in een reageerbuisje gekookt met acetas sodae, na toevoeging van een droppeltje ijzerchloride-oplossing, het gevormde neerslag afgefiltreerd, en bij de heldere, nagenoeg kleurloos geworden vloeistof amm. en oxalas amm. gevoegd, zoo ontstaat na kooken eene witte troebeling: *kalk*.

d. Door eene platinachloride-oplossing wordt in de vloeistof, na toevoeging van alkohol en aether geen neêrslag gevormd.

Door sulpho-cijanuret. potassii wordt de oplossing roodgekleurd: *ijzeroxijde*.

II. *Kwantitatief onderzoek.*

Het verkregen poeder (zie I) weegt nu 0,165 gram.

a. Waterbepaling. Deze hoeveelheid wordt gedroogd bij eene temperatuur van 140—150° C., totdat er geene afname in gewigt meer plaats vindt, en weegt dan:

0,15 gram.

Dus HO = 0,015 „

b. Bepaling van de hoeveelheid organische stof. De stof (0,15 gram) wordt bevochtigd met barytwater, gegloeid (1) en gewogen. Vervolgens wordt de massa met H,Cl. behandeld, waardoor eene waterheldere oplossing ontstaat, waarin nog eenige molekulen kool aanwezig zijn. De vloeistof wordt kokend neêrgeslagen met SO^3; het gevormde praec. afgefiltreerd, gegloeid en gewogen. De gevondene hoeveelheid SO^3BaO tot CO^2BaO herleid (2) en afgetrokken van het gewigt, van het met barytwater gegloeide poeder, blijft voor:

Stof organische zelfstandigheid = 0,098 gram.

Alzoo organische stof = 0,052 „

c. De oplossing wordt, na verzadiging van het overvloedige

---

(1) Waarbij zich de eigenaardige dierlijke reuk ontwikkelt.

(2) De wijze van bepaling is natuurlijk niet als naauwkeurig aan te nemen, althans wanneer er werkelijk een weinig phosphorzuur baryt gevormd wordt. Maar de fout zal zelfs in dat geval wel hoogst gering blijven.

zuur met amm., en toevoeging van ijzerchloride-oplossing, gekookt met acetas sodae, totdat al het ijzer er uit is neêrgeslagen. Het praecipitaat wordt kokend afgefiltreerd en met kokend water uitgespoeld.

α. Het *neêrslag* wordt in verdund zeezoutzuur opgelost; na toevoeging van acid. tartaricum, amm. en chlooramm. wordt de vloeistof tot een klein volumen uitgedampt, en daaruit het phosphorzuur neêrgeslagen met chloormagnesium. Het neêrslag op de vereischte wijze verder behandeld, weegt, gegloeid:

PhO^5 2MgO. = 0,048 gram.
d. i. PhO^5 = 0,0306 »

β. Het *filtraat*, waaruit door koking geen neêrslag meer wordt afgezonderd, is kokend neêrgeslagen met amm. en oxalas amm., enz.

CO^2CaO. = 0,041 gram.
d. i. CaO. = 0,0232 »

De van zuringzuren kalk afgezonderde vloeistof wordt kokend neêrgeslagen met phosphas sodae, enz.

PhO^5 2MgO. = 0,0675 gram.
d. i. MgO. = 0,025 »

III. *Zamenstelling der uitkomsten.*

De gevonden bestanddeelen zijn dus als volgt:

Water.	= 0,015	gram.
Organ. stof. . .	= 0,052	»
Phosphorzuur. . .	= 0,0306	»
Kalk.	= 0,0232	»
Magnesia. . . .	= 0,0246	»
Som	= 0,1454	»

Trekt men den hoeveelheid af van die, waarvan wij zijn uitgegaan, namelijk = 0,165 gram, zoo blijven er over 0,0196 gram voor het *koolzuur*, alsmede voor de in het kwalitatief onderzoek gevonden sporen van chloorsodium en ijzeroxijde.

Hieruit berekenen wij de zamenstelling van het speekselsteentje als volgt:

					Op 100 deelen:
Water . . .	=	9,091		. .	9,091
Organ. stof (gekoäg. eiwit)	=	51,515		. .	51,515
Anorgan. stof . .	=	59,394	PhO^5	. =	18,545
			CaO	. =	14,061
			MgO	. =	14,939
			CO^2	. =	11,849

waaronder tevens begrepen zijn sporen van chloorsodium en ijzeroxijde.

Hoedanig deze bestanddeelen met elkander verbonden zijn geweest, is naar mijn oordeel noch door de proef noch door berekening uit te maken. Koolzure magnesia had met koolzuren kalk en de phosphaten dier beide bases aanwezig kunnen zijn, of de laatste met slechts één van de beide carbonaten. Hoe het zij, de afzonderlijke bestanddeelen zijn bepaald uit eene zoodanig geringe hoeveelheid stof, dat daar in geen geval andere proeven meer mede konden worden genomen, zonder de naauwkeurigheid van geene twijfelachtig te maken.

Batavia, 22 Januarij 1855.

HURA CREPITANS TEGEN LEPRA.

Euphorbiaceae Juss.

Hippomaneae Bartl.

Hura. L.

Hura crepitans L. Prasselende Hura, Sandbüchsenbaum, behoorende tot de Monoecia polijadelphia. Een hooge in Z. Amerika te huis behoorende boom.

Naar aanleiding van twee officiële missieves, de eene gedagteekend, Utrecht 14 December 1849 van den Hoogleeraar G. J. MULDER aan Z. E. den Heer Min. v. Kolonien en de andere Paramaribo den 8 Junij 1850, van den Offic. v. gez. 1ste klasse H. SCHORRENBERG aan den HEd.G Heer Generaal-Majoor Gouverneur van Suriname, van welke beide missieves het Gouvernement alhier ons welwillend de afschriften ten gebruike afstond, meenen wij de aandacht der geneeskundigen in N. Indië met nadruk te moeten bepalen op het nut der Hura Brasiliensis of Hura crepitans tegen lijders met lepra. Wij deelen hier met het oog op de belangrijkheid van het onderwerp den korten inhoud dier missieves mede.

Den 1sten November 1848 werd de Hoogleeraar MULDER, uitgenoodigd door Z. E. den Heer Min. van Kolonien een scheikundig onderzoek te bewerkstelligen van de bloemen, de vruchten, de bladeren, het hout, den bast en het melksap uit den bast der Hura Brasiliensis.

Op grond van de gunstige uitkomsten bij de behandeling van lijders aan lepra, door het toedienen van het melksap, dat door insnijdingen in dien bast verkregen werd scheen het noodig, alle genoemde deelen der plant te onderzoeken. Terwijl het verder bekend is, dat het melksap van den bast

van houtgewassen òf in andere deelen der plant niet gevonden wordt, òf daarin althans niet van dezelfde geaardheid wordt aangetroffen, als dat in den bast bevat, werd het onderzoek alleen bepaald tot den bast en het melksap van den bast.

Uitgaande van het denkbeeld, dat alleen de ondervinding in de geneeskunde beslissen mag en dat het scheikundig onderzoek, wanneer is aangetoond, dat het melksap eener plant goed is in lepra, mogelijk het werkzaam beginsel van dat melksap aantoonen en verder met waarschijnlijkheid afleiden kan, op welke wijze de ruwe stof, hier het melksap, door zekere toebereiding nog in werkzaamheid zou kunnen worden verhoogd, zijn de bast, en het melksap, daaruit verkregen scheikundig onderzocht met de volgende resultaten:

I. *De Bast.*

100 gram van den bast, zoo als deze voorkomt, zijn zamengesteld uit:

1,028	acidum tannicum.
1,012	verzeepbaar vet.
1,882	hars.
0,662	suiker.
3,590	extraktiefstof en suiker.
4,928	gom.
8,794	amijlum.
3,205	eiwit.
60,095	houtvezelen.
13,850	water.
0,954	verlies.
100,000	

Op 100 deelen bast waren bevat 4,330 deelen asch, als volgt:

Chloor natrium. . . .	0,066
Sulphas potassae. . . .	0,195
Phosphas ferri. . . .	0,023
	0,284

Per transport	0,284
Phosphas calcis. . . .	0,240
Carbonas calcis. . . .	3,385
» magnesiae. . .	0,178
» potassae. . .	0,207
Silica.	0,036
	4,330

Een bijzonder onderzoek naar eenig alkaloid stelde het afwezen buiten twijfel.

Aan een vlugtig alkalie viel niet te denken.

De bestanddeelen van den bast zijn op twee na, de gewone van plantaardige ligchamen, eiwit, de gewone houtvezelen extraktiefstof, gom, suiker, vet. Derhalve verdienen bijzonder de aandacht, waaraan ook de geneeskrachtige werking van den bast moet worden toegekend, de *hars* en het *looizuur*.

II. *Het melksap.*

Het melksap had het aanzien van eene konsistente, graauwe, witgekleurde massa, gaf in water verdeeld een melkachtig vocht, was bijna reukeloos en reageerde zwakzuur, eene zeer zwak zure reaktie, die aan eene gedeeltelijke ontleding was toe te schrijven.

Op 100 deelen bevatte het 56,3 d. water en 8,11 d. asch, waarin sporen van ijzer.

100 gram. droog melksap bevatten:

29,8	eiwit.
17,6	gom.
12,1	suiker.
11,8	vet.
12,1	hars.
16,5	carbonas calcis, magn. enz.
0,1	potassa enz.
100,0	

Met ter zijde stelling van de overige bestanddeelen verdient in het melksap alleen de *hars* de aandacht. In den bast vinden wij met de *hars* ook nog het *looizuur*, waarvan geene sporen in het melksap gevonden zijn.

Deze beide stoffen mogen wij dus als werkzame bestanddeelen aannemen. Daar echter de werking van het melksap bepaald gunstig is en daar dit looizuur mist, blijft alleen de hars over, die uit een geneeskundig oogpunt onderscheiding verdient. De hars zoowel van het melksap als van den bast is in aard geheel en al dezelfde. Het is eene donkerbruine, weeke hars, die nog den reuk verraadt van de etherische olie, waaruit zij geworden is: bij verwarming verspreidt zij namelijk een aangenaam aroma. De hoeveelheid hars uit het melksap liet geen uitvoerig onderzoek toe. Van den bast scheen zij deels verzeepbaar, deels onverzeepbaar te zijn. Eene scheiding der hars is echter voor geneeskundig gebruik niet aan te'bevelen.

Dewijl in het melksap geen bijzondere bestanddeelen voorkomen, die in den bast niet worden aangetroffen, kan de vraag niet twijfelachtig zijn of het melksap als geneesmiddel ook boven den bast aanbeveling verdient. De bast kan zeer wel als geneesmiddel worden gegeven en is in elk geval verkieslijker.

De wijze van toebereiding ligt voor de hand. Men stoote den bast tot een grof poeder, trekke hem met spiritus uit en geve de tinktuur of hetgeen van de tinktuur na verdamping overblijft, in den vorm van poeder enz. Op deze wijze wordt de hars geheel uit den bast getrokken en tegelijk het looizuur, dat in lepra steeds gunstige werking heeft vertoond. Het alkoholisch extrakt van den bast kan daarom werkzamer zijn dan het melksap, omdat het hars en looizuur beide bevat en dewijl men de hoeveelheid van deze zoo groot noodig maken kan.

De missieve van den Officier van gezondheid SCHORRENBERG was het gevolg eener Gouvernements resolutie dd. 19de April 1850, begeleidende afschrift eener missieve van Zijne Excellentie den heer Minister van Kolonien in dd. 1 Maart 1850 Lt. A No. $_{3}^{3}{}_{5}$ handelende over de Hura Brasiliensis, ten

einde deze plant naar de N. O. I. bezittingen over te voeren. De heer SCHORRENBERG werd uitgenoodigd, de planten ter verzending in gereedheid te brengen en tevens een naauwkeurig verslag te geven van de wijze van aanwending van het middel, ook in verband tot het verslag van den Hoogleeraar MULDER en eene opgave der jongst verkregen resultaten.

Voldoende aan deze uitnoodiging werden de kisten met de planten ter verzending in gereedheid gebragt en werd hiervan kennis gegeven aan den Gouverneur van Suriname met bijvoeging van het volgende:

De Hura Brasiliensis tiert goed op een' vochtigen grond.

Het sap met de oogen in aanraking komende, veroorzaakt ontsteking, die binnen twee dagen gemakkelijk bedwongen wordt, als men onmiddellijk een stuk suikerriet kneust, dit boven een kolenvuur verwarmt en het warme suikersap daarna in de oogen perst.

Het gebruik van suiker moet tijdens de toediening van het geneesmiddel ten eenen male worden nagelaten. De bast en het melksap daaruit door inkerving verkregen, worden ingezameld, als de bast het saprijkst is.

De bast wordt versch of op een waterbad uitgedroogd voorgeschreven.

De versche melk kan als zoodanig of ook vermengd met alkohol in een porceleinen schaal op een zandbad onder een matig vuur gestadig omroerende tot een tamelijk hard extrakt of breekbare hars worden uitgedampt.

In den beginne diende men twee of meermalen met tusschenpoozing van drie of vier dagen een braakmiddel toe, bereid uit een en een' half onc verschen of zes drachma's gedroogden bast op acht oncen water tot de helft verkookt. Dit afkooksel werd, naar gelang van den ouderdom of het gestel van den lijder in drie of meerdere kort op elkander volgende giften toegediend. Bij neiging tot braken liet men laauw water drinken.

Twee dagen na het laatste braakmiddel werd den lijder gegeven des morgens en des avonds eene pil, houdende een

grein van het extrakt, welke gift dagelijks of om den anderen dag naar gelang van het gestel des lijders verhoogd werd, totdat de lijder 16 grein daags gebruikte. Meestal werd deze laatste gift niet verdragen en veroorzaakte ontsteking van maag- en darmkanaal, bloedbraking, hevigen bloedloop enz. Deze komplikatie werd spoedig bedwongen door rust en gepaste middelen. Was het ligchaam weder tot rust gekomen, dan werd het braakmiddel herhaald en begon men dezelfde behandeling op nieuw.

Van vijf tot vijf dagen gaf men laauwe baden en reinigde de huid met groene zeep.

De knobbels en vlekken bij lepralijders dienen eenmaal 'sdaags zacht, maar gedurende eenigen tijd ingewreven te worden met een zalf bestaande uit een vierde melksap en drie vierde axungia.

Reden, waarom de uitgedampte melk boven de versche werd toegediend is deze, dat de versche melk spoedig zuur wordt, tot gisting overgaat en daarenboven niet ten alle tijde kan worden ingezameld.

De proeven door den heer Schorrenberg genomen, waren bij het uitbrengen van zijn rapport tijdelijk gestaakt, dewijl de lepralijders uit gebrek aan ruimte in het hospitaal, dat noodzakelijke reparatien moest ondergaan, ontslagen waren. Bij allen, die aan Lepra leden, zegt berigtgever, was beterschap min of meer gevolgd. Een lijder werd door den heer S. 5½ maand, nadat hij uit het hospitaal ontslagen was, bezocht. Het verkregen voordeel zijner vroegere behandeling was niet verloren gegaan, hij werkte in den tuin en toonde een aantal mandjes, door hem vervaardigd tot welken arbeid hij voor zijne behandeling door de kromte zijner vingers niet in staat was.

Nadere proeven zouden in verband tot het verslag van den Hoogleeraar Mulder worden genomen, zoodra het bijzondere gebouw voor lepralijders zou zijn in gereedheid gebragt.

Met deze mededeeling meent redaktie zich, voorloopig van hare taak te hebben gekweten. Wij voegen hierbij, dat de

plant werkelijk naar N. O. Indië is overgevoerd, hier welig opgroeit en thans door de zorg van het Gouvernement op vele plaatsen in Indië reeds zoodanig is vermenigvuldigd, dat eerlang op groote schaal proeven kunnen genomen worden.

Reeds in het laatst van 1852 en het begin van 1853 werden in het hospitaal te Weltevreden, onder toezigt van den toenmaals Dirigerend Officier van gezondheid 1ste klasse WASSINK proeven genomen met een afkooksel van den bast der Hura crepitans, waarbij eenige droppels versch melksap gevoegd waren, in gevallen van psoriasis, die aan iedere behandeling weerstand hadden geboden. Des tijds moesten die proeven, dewijl nog geen genoegzame voorraad van den bast voorhanden was, gestaakt worden en ofschoon ook deze onvolledige proefnemingen bij een klein aantal lijders geene beslissende uitspraak toelaten, zoo spreekt de beterschap bij allen en een enkel geval, waar de genezing 6 maanden, nadat de lijder uit de behandeling ontslagen werd, nog volkomen was, voor de mogelijkheid van gunstige resultaten in de toekomst.

Door den Chef van de geneeskundige dienst zijn maatregelen genomen, waardoor de Officieren van gezondheid in de gelegenheid zullen gesteld worden, het bovenmedegedeelde aan de waarheid te toetsen.

Batavia, den 1sten Februarij 1855. W.

BIJDRAGE

TOT DE KENNIS VAN

INLANDSCHE VERLOSKUNDE.

DOOR

E. W. A. LUDEKING.
Officier van gezondheid 2e klasse.

Den 16den December 1854 des avonds ten 9½ uur werd mijne hulp ingeroepen, voor de huishoudster van den Luit. B. . . . ., die in partu, niet van de placenta kon bevrijd worden. Mij onmiddelijk derwaarts begevende, vond ik genoemde vrouw in eene bedompte wanordelijke kleine kamer, op eenige met bloed doordrongene kussens op den grond liggen, omringd van vier Inlandsche vrouwen, waarvan eene, SARINA genaamd, huishoudster van den Inlandschen fuselier SARIDIN, van de 3de Komp. 6de Batt. inf. als vroedvrouw fungerende, de handelingen der drie overigen bestuurde, welke onder krachtig trekken aan de bovenste ledematen, de lippen en den neus der barende, en vreesselijk schreeuwende, den toestand van bezwijming waarin deze verkeerde trachtten op te heffen, terwijl genoemde SARINA, vrij krachtig (met beide vuisten ter weerszijde van den navel) op den buik der barende drukkende, beweerde de placenta, die zooals zij zeide *bijna bevrijd* was, naar buiten te willen drijven.

Het voldragen, geboren vrouwelijk kind lag naakt op den grond nog aan de navelstreng verbonden, in eene zeer groote hoeveelheid bloed, terwijl de navelstreng sterk gespannen was.

De barende kon naauwlijks meer spreken, kreeg van tijd tot tijd flaauwtens, had koude extremiteiten en eenen naauwlijks voelbaren, ledigen, uiterst frekwenten pols. Het voorhoofd was met koud zweet bedekt. Angst stond op het gelaat te lezen.

Hetgeen door SARINA voor de bijna bevrijde placenta gehouden werd, was niets minder, dan de uterus, die door het hevig geweld tot uittrekking van de placenta gebezigd, geprolabeerd, buiten de schaamspleet voorlag, aan het bovenste gedeelte de kringvormige plooijen der omgestulpte mucosa vulvae vertoonde, terwijl hij zelve gedeeltelijk omgestulpt (inversio uteri) was. Er was geen spoor van weeën, of bloedvloeijing meer waar te nemen. De placenta was sterk aan de uterus geadhaereerd.

Een doodelijken afloop vreezende, zoowel wegens de plaats gehad hebende hevige verbloeding, als door den schok van het zenuwleven der barende, ten gevolge van de ruwe, martelende en blijkbaar geheel onkundige hulp van SARINA, liet ik, dadelijk na mijne komst, den Offic. van gez. 1ste kl. REICHE verzoeken, mij in dezen zijnen bijstand te willen verleenen. 5 minuten na mijne komst was ZEd. reeds bij patiente.

Ik had mij bepaald tot het doen staken der handelingen van gemelde vrouwen, aan het kind eene betere ligging op een doek gegeven en beproefd, de gezonkene krachten der barende op te wekken, daar mij zulks voorkwam eene eerste hulp te vereischen. De heer REICHE onderbond dadelijk bij zijne komst de navelstreng, liet aan de vrouw eene geschiktere ligging op eene balé-balé geven, reponeerde den geprolabeerden uterus en wendde al het mogelijke aan om het meer en meer dalend leven der vrouw te redden. De pols echter werd minder en minder, om na aanwending van opwekkende middelen, weder voor een oogenblik, hoewel uiterst flaauw, waarneembaar te worden; de stem ging verloren; vrees en overtuiging van te zullen sterven maakten zich van de vrouw meester; er volgden krampen der lippen en gelaatspieren, en rogchelende ademhaling. De prostratio virum nam toe.

De pols verdween en ten 11½ uur was de jeugdige vrouw bezweken.

De vrouw 22 jaren oud, voor de derde maal barende, had steeds een gelukkig en voorspoedig kraambed gehad. Kortelings op deze plaats aangekomen had zij in algemeene navolging, naar eene zoogenaamde doekoen gezocht, waarvoor zich de gemelde SARINA had aangeboden, die toegerust met het noodig Inlandsch bijgeloof, en zoo het schijnt met volkomen gebrek aan verloskundige kennis, de leiding der zaak vermoedelijk alleen uit geldzucht, op zich genomen en bestuurd had. Volgens mededeeling was het kind 's avonds tegen 8½ uur zeer voorspoedig geboren. De placenta echter wilde niet zoo geleidelijk volgen, niettegenstaande SARINA, aan de barende de hoofdharen in den mond gestoken, (om braking te verwekken)? zoo krachtig mogelijk op den buik geduwd en aan de navelstreng getrokken had, dat volgens hare meening deze *moest* los laten, en toen dit alles niet gelukte zelfs een eendenei te baat nam. De gevolgen van hare handelingen lieten zich niet lang wachten, en toen geene redding meer mogelijk was riep men onze hulp in. Al had de toestand der vrouw nog gedoogd de geadhaereerde placenta te bevrijden, de dood toch was onvermijdelijk door het reeds geleden bloedverlies en de uitputting van het zenuwleven. Wij konden slechts toeschouwers, en weinig vermogende helpers zijn in dezen treurigen toestand, het gevolg van de verloskundige onkunde der Inlanders.

Het is algemeen bekend, dat Inlandsche vrouwen, bij hunne verlossing, verreweg Inlandsche hulp verkiezen boven die van een Europeesch heelkundige.

Daarom kunnen wij het bestaan van een verloskundig instituut voor Inlandsche vrouwen te Batavia, niet dan hoogst gelukkig en geschikt roemen, om gevallen als het hier medegedeelde te voorkomen.

De vroedvrouwen aldaar gevormd, in den boezem des volks geboren, en zooveel mogelijk met onze kennis der verloskun-

dige wetenschap toegerust, nemen de voormelde bezwaren geheel weg. En zoo dringend de hulp dezer vroedvrouwen is noodig te achten, zoo spoedig is het bezit derzelve hier, zoo ik meen met grond te wenschen (1).

Padang, 4 Januarij 1855.

---

(1) Hieraan is aanvankelijk voldaan en wel op verzoek van den generaal majoor civiel en militair gouverneur ter Westkust van Sumatra J. van Swieten.

AEGLE MARMELOS.

DOOR

Dr. HUGH CLEGHORN.

(*Overgenomen uit: "the Indian Annals of Medical Science*, No. III. Oct., 1854).

Aegle Corr.

Natuurlijke orde: *Aurantiaceae.*

Aegle Marmelos, (Corr.) WRIGHT en ARNOTT, Prod. fl. Ind. Or. 1,96; DC. Prod. I, p. 538; Roxb. Cor. Pl. 2 t. 143; Flor. Ind. 2, p. 579; WRIGHT. Icon. t. 16.

Feronia pellucida, ROTH. Nov. Spec. p. 384.

Crataeva marmelos, LINN.

Bilva of Mahura, Sir W. JONES, Asiat. Res. 2 p. 349; AIMSLIE, Mat. Ind. 2 p. 188.

Cov-alum, RHEEde, HORT. MALAR. 3 t. 37.

Bilanus, RHUMPH. Amb. rar. k. 1 t. 81; PEUKENET t. 17 f. 5.

In het Hindoesch en Bengaleesch: *Bel* of *Bela;* in het Cingaleesch: *Beli* enz. (1).

Een overblijvende, groote regt opgaande boom, 20 tot 30

---

(1) Volgens den heer J. F. TEIJSMANN is Feronia pellucida de op Batavia wel bekende »*boewa madja* wel te onderscheiden van de Feronia Elephant. of kawiesta.

In Oost-Java vindt men ze in het wild groeijende langs de wegen ook langs den grooten weg, echter steeds in lage landen; men ziet daar soms boomen beladen met vruchten, terwijl door droogte de bladeren verdord of afgevallen zijn.

De Inlanders eten de vruchten als lekkernij, ook vele Europeanen, die ze even als de advokaat vrucht toebereiden, na er de pitjes te hebben uitgenomen. De vrucht heeft eene niet onaangename sterke geur, en smaak, hare schil is zoo hard, dat men die met een hamer moet stuk slaan. In bergstreken groeit de boom minder goed.

Door de welwillendheid van den heer TEIJSMANN is de plantentuin bij het hospitaal te Weltevreden van vele jeugdige boompjes voorzien.

W.

voet hoog, met aschkleurigen schors; takken in gering aantal en onregelmatig uitgegroeid. Dorens okselstandig; paarsgewijze, afzonderlijk of ontbreekende, zeer scherp en sterk ontwikkeld. De bladeren afwisselend; middelste bladeren gesteeld, de zijdelingsche bijna alle zittende; pluimen klein, eindelings en okselstandig; bloemen groot en wit; de vrucht is eene groote 10 — 15 hokkige bes, van eene langwerpig ronde gedaante, met eenen zeer harden gladden schil; behalve de zaden, bevatten de hokjes eene groote hoeveelheid van een uitermate kleverig doorschijnend slijm, dat na drooging zeer hard wordt, maar daarbij zijne doorschijnendheid behoudt. Als het versch is, kan het tot draden van 1 à 2 el worden uitgetrokken, zonder dat zij afbreken; deze zijn ook zoo fijn, dat zij naauwelijks door het ongewapend oog worden opgemerkt. De zaden zijn ten getale van 6 tot 10 in eene afdeeling voorhanden: zij zijn langwerpig, een weinig zamengedrukt, wollig behaard, en vastgehecht aan den binnenhoek van elk zaadhok. De plant is in de meeste streken van Oost-Indië inheemsch, en de inboorlingen hebben zoodanigen eerbied voor haar, dat zij als een afgod wordt aangebeden.

De vrucht van de Indische Bela is in den laatsten tijd te Madras aangewend, en werkzaam bevonden tegen chronische dijsenterie en diarrhoe; de plant wordt aangeteeld van de zaden in de tuinen voor land- en tuinbouw (agri-horticultural-gardens) en er is een groote navraag om jonge planten.

De conserf, bereid door den Hr. Pound, Oxsord-street, van half rijpe vruchten; is van Calcutta te Madras aangebragt bij Flijnn & Co. Gegeten als vruchtenmoes (marmalade) is zij dienstig tegen ontsteking van slijmvliezen; het merg wordt bij de Inlanders veel gebruikt om zijne zamentrekkende eigenschappen. Dr. Pereira heeft eene kleine verhandeling over deze plant en hare geneeskrachtige deelen gegeven in het *Pharmacentical Journal* Vol. X. p. 165 en Dr. Ranald Martin schrijft het volgende: »Wat het geneeskrachtige beginsel

aangaat daarmede ben ik niet bekend; zij (de vrucht) is zeer zeker niet zamentrekkend van smaak, of als dit al het geval mogt wezen, in hoogst geringe mate. Ik ben geneigd te gelooven dat het grootste deel harer werkzame bestanddeelen aanwezig moet zijn in het dikke slijm, dat de zaden der vrucht omgeeft. Eene zonderlinge eigenschap van de vrucht is deze, dat zij niet alleen de wormsgewijze beweging der ingewanden tegengaat, zooals in diarrhoea en dijsenteria, maar tevens in gevallen van hardnekkige constipatie als een zacht en zeker laxans werkt. Men kan zeggen dat zij in alle gevallen de ingewanden in orde brengt." Lancet, Julij 1853, p. 53.

Dr. Horsfield zegt dat er op Java zamentrekkende eigenschappen aan worden toegeschreven (Verh. Bat. Genoots. deel VIII p. 25) en dezelfde eigenschap wordt aangehaald bij vele andere geleerde schrijvers uit de twee laatste eeuwen, zooals Burmannus, Bontius, Garcias ab Horto en Caspar Bauhin.

Het is wel opmerkelijk dat de eigenschappen van eene plant, die zoo gemakkelijk kan verkregen worden, en reeds meermalen naar Europa is gezonden, eene plant, afgebeeld in Plukenet, Rheede en Rhumphius, en vervolgens voorkomende in de Classieke werken van Bonburgh en Wight, maar stil *sub judice* beschouwd worden.

De uitwerkselen van de Bel-vrucht, op het dierlijk ligchaam, schijnen voedzaam, verkoelend en zamentrekkend te zijn. De beide eerste eigenschappen zijn bijna aan al de vruchten uit de orde der *aurantiaceae* eigen; het zamentrekkend beginsel kan eene wijziging zijn van tannine, zooals door Pereira wordt opgegeven, of het mag eigen zijn aan de ruime hoeveelheid slijm, die in het vruchtmerg vervat is. De *conserf* en het *liquor Belae*, bereid door den Hr. Pound, heb ik beide werkzaam gevonden in vijf of zes gevallen van harknekkige diarrhoea, en bij een jong officier van Burmah, die aan ontsteking leed van het slijmvlies, na verdrijving van den lindworm. De conserf werd op brood gedaan en het liquor belae gege-

ven in doses van twee dessertlepels, drie maal daags te gebruiken.

Mijne ondervinding omtrent de therapeutische werking van dit geneesmiddel is dus slechts zeer beperkt geweest, vooral omdat er te Madras nog niet veel van de vrucht is te bekomen; maar ik heb de overtuiging de adstringerende en verkoelende uitwerking van het merg te hebben opgemerkt, dat, naar mijn oordeel, geneeskrachtige eigenschappen bezit van hooge waarde.

Het getuigen van de hier boven aangehaalde autoriteiten, gevoegd bij de waarnemingen van den Hr. Sanderson en andere Indische geneesheeren, zal, naar ik vertrouw, eindelijk het pleit beslissen omtrent de geneeskrachtige werking van de Bel-vrucht.

TOEBEREIDING EN GEBRUIK DER BELVRUCHT, DOOR ALEXANDER GRANT, (GENEESKUNDIGE DIENST VAN BENGALEN).

Dezer dagen hield ik mij onledig met het doen van nasporingen betreffende de belvrucht, en het komt mij voor, dat ik velen eene dienst doe, door het mededeelen mijner bevindingen als een vervolg op het verslag van Dr. Cleghorn en vooral hun, die vroeger de aandacht niet bepaalden op de geneeskrachtige eigenschappen van dit eenvoudig, goedkoop en aangenaam plantaardig adstringens. Ik veronderstel, dat men in de Presidentschappen Madras en Bombay minder goed bekend is met de toebereiding en het gebruik.

Daarom wensch ik het onderwerp meer en détail te behandelen, en eenige nieuwe proefnemingen en praktische ophelderingen te geven over de waarde van de bel, als Inlandsch geneesmiddel, dat nog niet voldoende beproefd is, en waarover wij meer uitvoerige en meer afdoende berigten noodig hebben, dan de ter loops neergestelde aanteekeningen, zoals die in boeken voorkomen.

Er bestaat inderdaad reden om te vermoeden, dat de nu en

dan verkregen onvoldoende uitkomsten van haar gebruik den grond vinden in minder goede toediening van het middel of minder goede zorg bij de toebereiding. Daarom besloot ik de betrekkelijke waarde van den eenen vorm tot den anderen te bepalen, waaruit dan blijken zou, wie de voorkeur verdiende, en meende op deze wijze een werk te doen, dat niet van belang ontbloot was.

De boom bloeit gedurende het heele jaargetijde, de vrucht wordt na de regens rijp en is gedurende het natte jaargetijde in overvloed, ten minste in Bengalen, voorhanden. Voor een pice (1) koopt men dan 3 of 4 van de grootste soort. Op dit oogenblik is de rijpe vrucht moeijelijk te verkrijgen en duur, maar kost toch niet meer dan een paar annas.

Daar vele mijner lezers niet in het bezit zijn van het werk getiteld Bengal Dispensatory van Dr. W. O'SHAUGHNESSY, zoo ontleen ik daaruit de volgende bijzonderheden, die te vinden zijn onder het hoofd Aegle pag. 233.

»De eigenschappen van dezen boom en zijne produkten »loopen, wil men de Indische werken over Materies Medica »gelooven, zeer uiteen. Volgens RHEEDE houdt men een af- »kooksel van den bast van den wortel in Malabar voor zeer »nuttig bij hijpochondrie, melancholie en hartkloppingen, en »wordt een afkooksel van de bladen gebruikt bij asthmatische »bezwaren. Dezelfde schrijver voegt er bij, dat de onrijpe vrucht »bij diarrhoea nuttig is. De Javanen houden de vrucht voor »een adstringens. ROXBURGH zegt bepaald dat de vrucht goed »smaakt en lekker ruikt.

»In de Asiatic Researches vol. II pag. 349 wordt gezegd, »dat de vrucht voedend, verwarmend en laxerend is, een aange- »namen smaak en heerlijken reuk heeft, en dat de ondervin- »ding leert, dat zij bij habituele konstipatie goede uitwerking »heeft. Het slijm der zaden is in sommige gevallen een zeer »goed bindingsmiddel.

(1) Eene sicca ropei (1,20 Holl.) heeft 16 annas, en elke annas 12 pice.

In de Transactions of the Medical and Physical Society of Bengal vol. IV pag. 110 vindt men met een woord of wat gewag gemaakt van de bel door Baboo Ramcomol Shen. Hij laat eene botanische specifikatie der plant door Dr. CAREY voorafgaan en gaat dan over tot een verslag van de toebereiding en het gebruik, hetgeen ik hier in zijn geheel mededeel, omdat dat werk zeldzaam is.

»In Bengalen maakt men gebruik van den bast van den »wortel en van den stam, van de bladen en van de rijpe en »onrijpe vruchten.

»De wortel wordt versch van zijnen bast ontdaan, van dezen »bast maakt men een afkooksel van ongeveer een ons op een »pint water; men verkookt het tot een vierde en dient het toe »in bilieuse koortsen.

»De bast van den boom wordt somtijds gebruikt in koortsen, »maar zelden op zich zelf, meermalen treedt hij in de zamen»stelling van die mixturen, die bekend zijn uit 14 of 18 mid»delen te zijn bereid en die men geeft bij remittentes. Wanneer »hij alleen gebruikt wordt, dient men een dergelijk afkooksel »toe als van den wortelbast.

»Het uitgeperste sap der bladen, soms met een weinig water »verdund, wordt gewoonlijk gegeven bij gevatte koude en be»ginnende koortsen, als de lijder klaagt over algemeen gevoel »van onwelzijn, pijnen in de ledematen en gevoel van volheid »in de maag, het sap is een weinig bitter, scherp en zweet»drijvend. De jonge bladen gebruikt men ook in ophthalmien; »men maakt ze warm en legt ze op de oogen, om de pijn en »de ontsteking te bedaren. De onrijpe vrucht wordt in kleine »schijfjes gesneden en gedroogd en dan gekookt in dezelfde »verhouding als de bast. Dit preparaat bevat de meest uitge»drukte geneeskrachtige eigenschappen en het afkooksel van »de gedroogde onrijpe vrucht is een uitstekend geneesmiddel »bij diarrhoe en dijsenterie.

»In het bijzonder is het nuttig bevonden bij kinderen, die »lijden aan buikziekten, maar ook bij volwassenen onder gelijke

»omstandigheden bewijst het goede diensten.

»De andere vormen, waarin de vrucht gebruikt wordt, be»hooren meer in de diaetetica dan in de geneeskunde te huis, »maar zij dienen aangestipt te worden, daar zij in zulke on»gesteldheden gebruikt worden; men legt b.v. de vrucht, vóór »zij rijp is, in, door ze met stroop te kooken, en geeft ze »aan lijders, die aan buikziekte lijden, wanneer ieder ander »middel niet verdragen wordt. De rijpe vrucht is even weldadig. »Er wordt met tamarindesap een soort van sorbet van gemaakt, »hetgeen meestal een tegenovergestelde uitwerking heeft, maar »juist daarom nuttig is in koortsen en ontstekingachtige aan»doeningen, die met dorst gepaard gaan.

»De slijmachtige zelfstandigheid der zaden wordt door de »schilders gebruikt als gom en vernis. De Bel wordt door de »Hindoes zeer geacht, de boom is in het bijzonder gewijd aan »Mahadeva en wordt altijd vereerd bij feesten ter zijner eer of »van zijne echtgenoot of bij de Doorga Pooja en dergelijke »feesten."

Het nut der Bel is in Engeland onlangs ter kennis van de geneeskundige wereld gebragt door J. Rakald Martin, gewezen Officier van gezondheid in Bengalen, in zijn belangrijk werk: »Over den aard en de behandeling van de ziekten van »Europeanen bij hunnen terugkeer van heete klimaten, uitge»geven verleden jaar in het Lancet." De vrucht is nu gedroogd en ingelegd ingevoerd van Calcutta door den heer John Savorij en Pound van Oxford Street.

Ik vind nergens gewag gemaakt van de Bel in de aanteekeningen van Dr. Wise over het Hindoestelsel van geneeskunde. Zij wordt in dat werk niet aangehaald als een geneesmiddel, noch in diarrhoe noch in dijsenterie. Evenwel heeft men zonder twijfel reeds van overoude tijden daarvan bij dergelijke aandoeningen gebruik gemaakt, zooals volgt uit het uittreksel, mij ter hand gesteld door den Inlandschen dokter Doorga Persaud, hetgeen hij ontleend heeft aan de Sushruta of stelsel van geneeskunde onderwezen door Dhanantwari den genees-

heer of heiligen wijze. Dit uittreksel laat ik hier volgen.

»De Bel is hard, bitter en gomachtig, onaangenaam van »smaak, verhittend voor de ingewanden en onverteerbaar, zij »is zamentrekkend en veroorzaakt dikwijls buikpijn. De vrucht, »geheel gevormd zijnde, onderdrukt de stoelontlasting en ver- »oorzaakt indigestie en een gevoel van hitte in de maag."

»De rijpe vrucht veroorzaakt verlies van eetlust, indigestie, »hitte in de ingewanden en somtijds pijn door ophooping van »winden; het vermeerdert de expektoratie en de galafscheiding."

Volksgebruik.

Zij wordt veel gebruikt in Bengalen en maakt een van de meest bekende en meest populaire geneesmiddelen uit. De Inlandsche doktors schrijven het voor in gevallen van dijsenterie en slepende diarrhoe en mengen het aan met katechu en suiker. Het volgende memorandum van een *hakim* van Calcutta geeft in het algemeen de denkbeelden en praktische aanwending van den tegenwoordigen tijd terug.

»De onrijpe Bel, nog gomachtig en wit, wordt gebruikt als »een zamentrekkend middel in diarrhoe, die vooral in Bengalen, »gedurende het natte jaargetijde heerscht. Men geeft ze onder »den vorm van sorbet, die op de volgende wijze wordt toebe- »reid:

»Kneus de Bel en stel haar bloot aan de open lucht (1) »gedurende een geheelen nacht, kook en filtreer, doe er wat »suiker bij en geef voor elke dosis een wijnglas vol, twee »maal daags.

»De rijpe Bel wordt gegeven als een opwekkend en zacht »openend geneesmiddel. Onder den vorm van sijroop of in- »gelegd toegediend is het tegelijk een carminativum.

---

(1) Door het blootstellen aan de lucht en vochtigheid wordt het looizuur ontleed. Het neemt zuurstof tot zich en wordt omgezet in acidum gallicum, dat volgens mijn inzien geene verbetering is.

(Schrijver).

»De sijroop van Bel wordt aldus toebereid:

»Neem Belmoes en suiker van ieder 2 tolas, zemelen van »Essubgole 6 mashas, rozenwater of gekonfijte rozen 1 tola, »water een wijnglas vol. Meng het en geef het 3 of 4 maal »daags.

»Het volgende is het gewone voorschrift bij dijsenterie:

»Bel vermengd met drooge mangistanschillen	4	mashas (1).
»Bloemen van de punica granatum .	4	»
»Sijroop van Bel	1	tola (2).

»Meng het ondereen en geef deze dosis 3 maal daags.

Sorbet van Bel.

Wijze van toebereiding. — De Sorbet is een preparaat bijna algemeen in gebruik zoowel onder de Inlanders als bij Europeanen. Het wordt vervaardigd voor onmiddelijk gebruik van de rijpe en onrijpe vrucht en met weinig moeite. Neem ongeveer 2 oncen van het gefiltreerde, zachte, gomachtige vleesch, meng het aan met 3 of 4 oncen water, voeg er suiker bij en verkoel het mengsel kunstmatig, om het aangenaam te maken of ook, doe er een stuk ijs in.

Het is een aangename drank, die het aroma der vrucht bezit en die 2 of 3 maal daags gegeven kan worden. Als men de rijpe vrucht neemt, is het niet alleen een zamentrekkend, maar zonderling genoeg te gelijk een openend middel, als de stoelontlasting onregelmatig en onderdrukt is. Deze laatste eigenschap is welligt daaraan toe te schrijven, dat het een stomachicum is en de assimilatie bevordert.

Wanneer de krachten veel geleden hebben en de maag nog zwak is, staat de Sorbet somtijds tegen; men moet hem dan in kleine giften en herhaaldelijk toedienen en volgt ook na braking, dan moet men een meer gekoncentreerden vorm b.v. het extrakt beproeven.

(1) Eene masha is gelijk 1,164 Ned. wigtje.

(2) 1 tola is gelijk 14,55 Ned. wigtje.

Marmelade van Bel.

Wordt op dezelfde wijze vervaardigd als oranjemarmelade en in den regel op dezelfde wijze, op brood gesmeerd, gegenomen; zij heeft het voordeel, niet te bederven en behoudt alle bijzondere eigenschappen der vrucht onverminderd bij.

Konserf van Bel.

Dr. J. Jackson gaf mij het volgende recept van een konserf, waarvan hij zeer hoog opgeeft.

»Neem 40 Belvruchten, laat de moes door fijn neteldoek »gaan (zonder er water bij te doen), neem 6 *seers* (1) fijne »witte suiker, kook die tot eene sijroop, voeg er dan de Bel »bij en kook ze goed te zamen op een zacht vuur, totdat het »eene gelei geworden is.

»De suiker moet, voor dat de heldere pulpa wordt bijge»voegd, goed gezuiverd worden van alle schuim.

Extrakt van Bel.

Al de bovengenoemde preparaten echter slaan somtijds den lijder tegen, of om de groote massa of omdat zij te zoet zijn, en het wordt van belang, het middel in een meer gekoncentreerden, voor medicinaal gebruik meer geschikten vorm te vervaardigen.

Door de goedheid van den heer Scott, bij 's Gouvernements Apotheek, ben ik in staat de volgende formule mede te deelen van een extrakt, dat ik met gunstig gevolg gebruikt heb. Hij zond mij een zekere hoeveelheid ter beproeving toe en voegde er bij: Dit extrakt blijft altijd goed. Ge zult zien, dat het den smaak en het aroma der vrucht behoudt en zonder twijfel ook de geneeskrachtige bestanddeelen, want bij de toebereiding heb ik alleen het zetmeel en andere onoplosbare deelen der vrucht verwijderd.

(1) Eene seer is gelijk 0,847 Ned. gewigt.

Het is van eene gelijkmatige konsistentie, donkerbruin van kleur als mahonijhout en bezit het eigenaardig aroma der Bel. De dosis is van $\frac{1}{2}$ tot 1 dr. 2 of 3 malen daags of nog meer.

Het dient nog versch gebruikt te worden, ten minste ik heb bevonden, dat het niet zoo goed blijft, als door den heer SCOTT beweerd wordt en wat betreft de verzending naar Europa, zoo geloof ik, dat het voordeeliger zijn zou, als men het droogen kon. Het extrakt der onrijpe vrucht houdt zich langer goed, dan dat der rijpe, dat meer suiker bevat en daarom meer aan gisting onderhevig is.

Wijze van toebereiding.

»Zoek Cangzee Bels, die dunne, gladde schillen hebben en »volkomen rijp zijn. Neem de moes daaruit en doe die in een »langwerpig tin of aarden vat, bedek het met water en karn »het, even als boter, gedurende een paar uren, doe het daarna »op een dik kalikofiltrum, en wanneer alles van de klare op»lossing is doorgeloopen, neem hetgeen op het filtrum is blij»ven leggen, doe dat op nieuw in het vat met de halve hoe»veelheid water en karn het weder gedurende een paar uren, »filtreer als boven en ga met deze bewerking voort, totdat de »afgefiltreerde vloeistof allen smaak verloren heeft."

»Terwijl men hiermede bezig is, neemt men de schillen van »zes Bels, kneust die en kookt ze met twee pond water, fil»treert de oplossing door het kalikofiltrum, voegt hierbij de »doorgezijgde oplossing der vruchten, en de beide oplossingen in »een uitdampschaal gegoten hebbende, dampt men ze op een »waterbad tot de konsistentie van een goed extrakt uit."

»Wanneer de geneeskrachtige eigenschappen der Bel haren »grond vinden in de tannine, die zij bevat, dan moet het ex»trakt, dat alleen van het oplosbare gedeelte der vrucht ver»vaardigd wordt, het insgelijks in zijn geheel en onveranderd »bevatten."

Van den heer SCOTT gewerd mij ook de volgende formule

voor eene gekoncentreerde sijroop, waarvan ik de zamentrekkende eigenschappen beproefd heb; het is zeer geschikt voor kinderen die aan diarrhoea lijden.

Gekoncentreerde Belsijroop.

» Neem een ons extrakt, los het op in 20 oncen water, voeg » er 8 of 10 oncen kandijsuiker bij naar den smaak, en damp » het op een waterbad uit tot de konsistentie van sijroop."

Gedroogde Bel.

Dit schijnt een zeer eenvoudig en goed preparaat.

Dr. CHUCKERBUTTY zegt daarvan:

» Wij hebben onlangs beproefd de Bel te bewaren, door de » moes door eene ruwe zeef te laten gaan, en ze daarna tot » eene dunne koek te bakken, hetgeen zeer goed aan het doel » schijnt te beantwoorden en de zamentrekkende eigenschappen » der vrucht in geenen deele vermindert. Deze bewerking werd » voorgeslagen en ten uitvoer gelegd door onzen hospitaal- » meester, den heer BOWSER."

Op grond van eigene ondervinding in het gebruik der Bel deel ik hier mede, dat ik gewoon was de Sorbet als aperiens toe te dienen bij personen, die aan habituele konstipatie leden; een klein bierglas vol vroeg in den morgen genomen bewerkt eene stoelontlasting daags. In gevallen, waar gestoorde spijsvertering met onduidelijke verschijnselen van landscheurbuik bestond, scheen het zeer gunstig te werken en zoowel alterend als antiskorbutisch te zijn.

Velen lijden in Bengalen gedurende het natte jaargetijde aan onregelmatige stoelontlastingen, diarrhoe afwisselende met konstipatie. In dergelijke gevallen werkt de sorbet verwonderlijk, in het eerste geval als adstringens in het tweede als aperiens. Het schijnt in beide gevallen de normale funktie

van het slijmvlies te herstellen door zich met de ingesta te vereenigen en de gezonde assimilatie te bevorderen. Ik heb het insgelijks met zeer goed gevolg gegeven aan personen van een fijn en teeder gestel, die onderhevig waren aan slijmachtige stoelontlasting. Maar hoofdzakelijk heb ik het gebruikt in gevallen van chronische dijsenterie en diarrhoe bij de Inlandsche gevangenen te Bengalen.

Het meerendeel dezer lijders verkeert in een zeer uitgeputten toestand en is anaemisch, skorbutisch of verzwakt en waterzuchtig. In zulke gevallen kan men geen kwik geven onder welken vorm ook, want het werkt als een vergift en opium onderdrukt de afscheiding der lever. De Bel liet ons over het algemeen dan in den steek als ieder ander geneesmiddel in gebreke zou gebleven zijn, iets uit te rigten, maar meermalen deed zij meer goed dan eenig ander geneesmiddel en had altijd eene tijdelijke beterschap en vermindering der verschijnselen ten gevolge. De lijders stelden er een groot vertrouwen in. Wanneer een stimulans was aangewezen verbond ik gewoonlijk de Bel met een weinig t'haree of palmwijn. In de laatste 2 maanden heb ik 25 gevallen van subakute dijsenterie en 4 van diarrhoe bij Inlanders met gelijk sukces behandeld met het extrakt van Bel, zoowel van de onrijpe als van de rijpe vrucht vervaardigd.

Dr. DUNCAN STEWART deelt mede, dat hij sedert jaren de Bel zoowel in zijne partikuliere als hospitaalpraktijk gebruikt heeft. Hij bedient zich nimmer van een ander preparaat dan van de Sorbet van de rijpe vrucht en hij schrijft het niet alleen als een adstringens voor in ziekte, maar als een voorbehoed middel tegen diarrhoe bij personen, die ligt daardoor aangetast worden. Eenige dagen geleden had Dr. STEWART de beleefdheid mij mede te nemen, hij toonde mij een zijner lijders, een heer, die onlangs van Pega gekomen was en aan eene gevaarlijke slepende dijsenterie leed. Bij dezen lijder had de Sorbet onmiddelijk gunstig gewerkt, de ontlastingen doen verminderen en de afscheiding van het darmkanaal in

groote mate verbeterd. Van Dr. JACKSON verneem ik, dat hij de Bel met goed gevolg heeft toegediend in de meer slepende vormen van dijsenterie, als de ontlastingen menigvuldig en met bloed en slijm gemengd zijn. Wanneer de huid daarbij zeer warm is, werd het niet goed verdragen en dikwijls was hij verpligt op te houden uithoofde der door het middel veroorzaakte flatulentie en stoornis in de spijsvertering. De gunstige werking van dit middel zag hij het eerst bij een hooggeachten Officier van gezondheid, die in hopeloozen toestand scheen te verkeeren, dewijl alle andere middelen in gebreke bleven de verschijnselen zelfs een weinig te matigen.

Dr. JACKSON zegt ook, dat een half bierglas van de Sorbet met een weinig suiker eene gezonde stoelontlasting te weeg brengt, en dat, volgens zijn weten, menigeen het op deze wijze als een aperiens gebruikt. In diarrhoea na cholera heeft hij met goed gevolg van de Sorbet gebruik gemaakt.

Van Dr. CHUCKERBUTTY gewerd mij eene zeer belangrijke mededeeling, waarvan het volgende een uittreksel is:

» In antwoord op uwe kwestie deel ik u mede, dat volgens » mijne meening de zamentrekkende eigenschappen der Bel veel » lijden, wanneer zij volkomen rijp is. Ik geloof, dat dit te » wijten is aan de groote hoeveelheid suiker, die zich in de » rijpe vrucht vormt. Mijne ondervinding heeft mij geleerd, dat » zij zwaar in de maag lag, de eetlust verminderde en aanleiding » gaf tot flatulentie. Aan een lijder met dijsenterie of diarrhoe » toegediend, zag ik gewoonlijk het lijden toenemen. Wanneer » men echter de Bel aan het vuur blootstelt, totdat de schil eene » roode geelachtige tint heeft aangenomen, dan schijnt de toe- » diening eene andere uitwerking te weeg te brengen. De ge- » brande Bel komt mij voor, een middel te zijn van groote waarde » bij stoornissen der stoelontlasting. Hij bezit in hooge mate za- » mentrekkende eigenschappen en is te gelijker tijd vrij van de » onaangename bijwerkingen, waarvan wij zoo even gewaagden. » Nadat de schil, zaden en vezelen zorgvuldig verwijderd zijn, » moet het moes toegediend worden in scrupel of drachma dosis,

»3 maal daags, hetzij in den vorm van pillen of aangemengd »met een weinig water of melk."

»De heer FAGAN van Druggist 's Hall, College Street, heeft »een extrakt en sijroop van Bel vervaardigd. Beide heb ik »beproefd bij dijsenterie. In den akuten vorm schenen zij geene »uitwerking te hebben, ook deden zij geen nut in den tij-»pheusen vorm der ziekte; bij slepende dijsenterie echter waren »zij van veel waarde, vooral het extrakt. De sijroop stond in »de meeste gevallen tegen, slechts in een geval bewees hij meer »nut, dan eenig ander adstringens en toen er geen stroop meer »voorhanden was, gaf ik den lijder gebrande Bel met hetzelfde »gunstig gevolg. Hij is nu weder lijdende aan verheffing van »alle verschijnselen, sedert geene Bel op de markt te verkrijgen »en zijn eigen voorraad verbruikt is. Het extrakt wordt door »velen goed verdragen en doet in dat geval goede diensten."

»De geheel gevormde, maar onrijpe Bel, bevat naar mijne »meening de meeste zamentrekkende bestanddeelen. Ook zij »wordt in werkzaamheid verhoogd door roosting. Geplukt en »eenige weken bewaard, wordt zij geel en het moes zacht »en bevat dan veel suiker, even als het moes der rijpe vrucht. »Naarmate zij minder rijp is, kan men ze langer bewaren."

»De rijpe Bel wordt door het volk gebruikt onder den vorm »van Sorbet en van morubbah. De Sorbet is voor dietetisch »en voor medicinaal gebruik. Voor dietetisch gebruik wordt »zij toebereid door het moes der Bel aan te mengen met water »of melk, ze daarna door een stuk moesselin of eenig ander »doek van een dun weefsel te laten doorzijgen en bij de op-»lossing eene zekere hoeveelheid suiker te voegen. Voor me-»dicinaal gebruik vermengt men tamarinde- en Belmoes, verdunt »dit met water, zijgt het door en zoet het aan met suiker. »Onder dezen vorm is het een zacht en goed aperiens bij tee-»dere gestellen. Wil men morubbah toebereiden dan ontdoet »men de onrijpe vrucht van de schil, snijdt het moes in dunne »schijfjes, en bevrijdt het van de zaden. Deze schijfjes worden »ingelegd in suiker. Bijna bij uitsluiting gebruikt men het

» als voedsel, maar het wordt meestal door de maag niet ver-
» dragen uithoofde van de hoeveelheid suiker, die het bevat."

Daar ik gaarne wenschte te weten of het volksgeloof, dat de onrijpe vrucht adstringerender is, dan de rijpe, zijnen grond vindt in de scheikundige zamenstelling, vervoegde ik mij tot Dr. MACNAMARA, leeraar in de scheikunde aan de geneeskundige school, die mij welwillend de resultaten aanbood van eene vergelijkende analijse van beide. Het volgende uittreksel uit zijn schrijven beantwoordt de vraag ontkennend en is zeer leerzaam en de aandacht waard.

» De rijpe vrucht bevat meer tannine dan de onrijpe in de
» verhouding van 5 tot 3. Zij bevat ook veel meer suiker, meer
» van het bittere beginsel en meer plantenzuur (geen tannine).

» Na de in water oplosbare bestanddeelen te hebben verwij-
» derd, verkreeg ik door uittrekking met ether een balsem van
» een zeer sterken reuk veel gelijkende op perubalsem. Deze
» balsem is in grootere hoeveelheid in de rijpe, dan in de onrijpe
» vrucht bevat.

» Hetgeen bij vergelijking dezer zelfstandigheden in de onrijpe
» vrucht ontbreekt, wordt aangevuld door gom, extraktiefstof
» en houtvezelen.

» De zamentrekkende werking der Bel moet toegeschreven
» worden aan het looizuur, (1) en daar de rijpe Bel meer van dit

(1) In het verslag van den heer J. RANALD MARTIN in het Lancet, waarvan reeds boven sprake was, vindt men eene analyse van de vrucht, zooals zij ingevoerd is, door den heer HENRIJ POLLOCK die zich aldus uitlaat.

Het moes en de gedroogde schil der vrucht verschillen naar mijn inzien chemisch in geenen deele, tenzij in de hoeveelheid der daarin bevatte bestanddeelen.

Zij houden beide:

1°. Acidum tannicum.

2°. Eene dikke vlugtige olie.

3°. Een bitter beginsel, dat niet neergeslagen wordt door driebasisch azijnzuur lood en een plantenzuur.

Het moes, zooals ik het ontving bevatte ook eene aanmerkelijke hoeveelheid suiker, waarin het was ingelegd. Van de 3 genoemde zelfstandigheden bevat de schil naar rato de grootste hoeveelheden. In het moes is het meeste zuur aanwezig. (Schrijver).

» zuur bevat, dan de onrijpe, zoo moet zij ook in graad van
» zamentrekking de voorkeur verdienen, hetgeen met de on-
» dervinding van Dr. D. STEWART strookt. De groote hoeveelheid
» balsem in de rijpe vrucht moet een belangrijken invloed uit-
» oefenen, zooals dit met alle balsems het geval, is op de af-
» scheidingen van het slijmvlies van maag en darmkanaal; men
» staat verwonderd over de aanzienlijke hoeveelheid balsem in
» de rijpe vrucht voorhanden.

» Zoude de adstringerende werking van de Bel zijn toe te
» schrijven aan den tonus, dien hij aan de darmrokken geeft
» en aan den balsem, die de afscheiding van het slijmvlies tot
» de norma terug brengt? Op deze wijze zoude het aantal
» stoelontlastingen bij een dijsenterist beperkt worden en ook bij
» ieder ander, die overigens gezond alleen onderhevig was aan
» slijmdiarrhoe. Terwijl bij iemand, die lijdt aan habituele kon-
» stipatie en die zich goed voedt, de Bel als een laxans werkt,
» door de slijmafscheiding te bevorderen en den tonus der spier-
» rok te onderhouden en zoo de ingewanden in staat te stellen de
» stoffen te verwijderen, die terugblijvende als vreemde ligchamen
» den grond zouden leggen tot ontsteking, zoude waarschijnlijk
» deze zelfde persoon zeer onderhevig zijn aan diarrhoe, als hij
» het gebruik der Bel staakte en dus zal ook bij hem de Bel
» werkelijk een adstringens zijn.

Met het doel, om door verdere proefnemingen het medicinale nut van het extrakt van Bel, bereid volgens de formule van Dr. SCOTT, te staven, zond ik kleine hoeveelheden tot proef naar enkele hospitalen in Calcutta en de verslagen daarover van de Officieren van gezondheid bij die inrigtingen ontvangen zijn over het geheel zeer gunstig. Ik voeg hier uit dezelve het een en ander bij.

» Het extrakt werd gegeven in 5 gevallen van dijsenterie,
» waarvan twee Inlanders en drie Europeanen. In deze gevallen
» deed het 4 maal volstrekt geen goed, de lijders stierven ten
» laatste; de ziekte was in den hevigsten graad met groote uit-
» putting en menigvuldige stoelontlastingen, die hoogst stinkend

»en vermengd waren met geronnen bloed. In een geval (bij »een Europeaan) werd het extrakt met goed gevolg gegeven, »waarvan ik hier verslag geef (1)." (Dit verslag is te uitgebreid, om hier ingelascht te worden). Dr. Chuckerbutty.

»In een geval, dat ik de Bel noodig had, scheen zij mij »goede diensten te verleenen. Het betrof den man, dien ik »u toonde, die zoo veel baat gevonden had bij lavementen van »ijswater. Hij stortte weder in en hoewel ik op nieuw mijne »toevlugt nam tot het ijs, werd hij niet beter. Na de toediening »der Bel nam hij op nieuw snel in beterschap toe. Hij denkt »zelf, dat het middel voor hem bij uitstek goed is. Dr. E. Goodeve.

»In antwoord op uw verzoek, deel ik u mede, dat ik het »extrakt der Belvrucht gebruikt heb in een geval van hardnek»kige diarrhoe en dat wel met merkbaar goed gevolg, eveneens »in een geval van dijsenterie, waarbij de ontlasting na de toe»diening eenigen tijd achterwege bleef, dit geval echter liep »ten laatste doodelijk af. De gebruikte doses waren een half »drachma 3 malen daags. Sedert dien tijd heb ik met goed »gevolg in verschillende gevallen van hardnekkige diarrhoe een »ander preparaat derzelfde vrucht gebruikt, namelijk schijfjes »in sijroop ingelegd en ik geloof, dat de vrucht hierdoor, in plaats »van eenige zijner werkzame bestanddeelen te verliezen, zelfs in »kleinere hoeveelheid met beter gevolg kan worden toegediend, »dan wanneer zij niet is toebereid. Dit heeft nog het voordeel, »dat zij nu altijd toegediend kan worden en men het extrakt be»reiden kan, als de vrucht buiten den tijd is. Dr. R. Moir.

Misschien zullen sommige mijner lezers denken, dat deze mededeelingen over de verschillende preparaten der Bel, al te uitvoerig zijn, maar ik breng tot mijne verontschuldiging

(1) Ik heb het extrakt, zoowel van de rijpe als van de onrijpe vrucht bereid, afzonderlijk gehad. Het geneeskundig gebruik van beide liep volgens mijne zienswijze niet uiteen. Wanneer dit extrakt in groote hoeveelheid vervaardigd werd, wanneer de vrucht in den tijd en goedkoop is, zou het tot algemeen geneeskundig gebruik kunnen dienen en ons in onze pogingen, om dijsenterie te genezen zeer te pas komen.

bij, dat het volgens mijn denkbeeld eene dwaasheid is, de vrucht van Calcutta naar Londen over te brengen, ze aldaar toe te bereiden en dan op nieuw en zeer duur in Indie in te voeren, terwijl dezelfde preparaten hier zonder veel moeite en veel beter kunnen vervaardigd worden; ook was ik begeerig de denkbeelden te vernemen van andere praktici over de werkzaamheid van een Inlandsch geneesmiddel, waarvan onze kennis zonder twijfel nog begrensd is (1).

---

(1) Sedert geruimen tijd is de lust tot onderzoek naar de geneeskracht van de bij de Inlandsche bevolking in gebruik zijnde geneesmiddelen, bij de HH. Medici zoodanig toegenomen, dat we met grond mogen verwachten, dat zij in het nemen van proeven met de onder hun bereik groeijende *boewa madja* niet voor hunne Engelsche naburen willen onderdoen.

Alle mededeelingen betreffende de uitkomsten dezer proefnemingen zullen welkom zijn aan de Redaktie. W.

ONDERZOEKINGEN NAAR DE GENEESKRACHT VAN INLANDSCHE GENEESMIDDELEN.

(*Vervolg van pag.* 231, Aflev. 1, 2 en 3, Jaarg. III).

In het hospitaal te Weltevreden werden aan de Offic. van gez. der 1ste, 2de en 3de kl. J. HARTZFELD, G. J. FILET en E. F. MEIJER nadere proefnemingen met het Extractum cocculi aquosum en stipites menispermi cocculi opgedragen.

De heer HARTZFELD zegt, dat de door hem verkregene resultaten niet beantwoorden aan de gunstige verwachting, welke hij zich daarvan na het lezen der in de 1ste, 2de en 3de aflev., 3de Jaarg. van dit tijdschrift vermelde waarnemingen had voorgesteld.

Hij diende het Extr. aquosum (in den regel tot 1 drachme per dag) toe aan Europeanen alleen in gevallen van ligte koortsachtige aandoeningen en zuiver tusschenpoozende koortsen. Ofschoon hij niet kan ontkennen, dat de eerst bedoelde aandoeningen onder het gebruik van den cocculus, dikwijls spoedig op den achtergrond traden, is hij toch huiverig die uitkomst als door den cocculus verkregen te beschouwen, daar het hem bij zuivere tusschenpoozende koortsen meestal in den steek liet, zoodat hij genoodzaakt was sulphas chinini toe te dienen.

Door den heer G. J. FILET werden met deze geneesmiddelen, 36 lijders behandeld hiervan gebruikten

27 lijders het Extr. cocculi aquosum in pillen of oplossing.
3 » » Infusum stipit. menispermi.
3 » » » » » later het extrakt.
3 » » Extr. cocculi later sulphas chinini.

Hij diende van het extrakt dagelijks ½ drachme, in een paar gevallen ééndrachme, toe, en gaf wanneer zich geene aanvallen meer vertoonden nog gedurende eenige dagen, 15 à 20 grein daägs, als prophijlacticum. De stipites menispermi werden gegeven van 2—4 drachme in afkooksel.

De verkregene resultaten komen hier op neder:

Behandeld met	Hersteld na den						
	1sten dag.	2den dag.	3den dag.	4den dag.	5den en 6n dag.	7den dag.	Totaal.
Extract. cocculi aquosum.	3	8	8	5	2	1	27
Inf. stipit. menispermi.	1	〃	1	1	〃	〃	3
Inf. stipit. later Ext. cocc.	〃	〃	〃	1	〃	2	3
Extr. cocculi later chin.	〃	〃	〃	1	1	1	3
Totaal.	4	8	9	8	3	4	36

De koortsen waartegen deze middelen werden aangewend, hadden nagenoeg allen den alledaagschen, slechts twee den derdendaagschen tijpus en waren over het algemeen niet intensief. Eene uitzondering hierop maakten enkele op de oorlogschepen, op Onrust en in de aan strand gelegene kustbatterij verkregene koortsen, zich kenmerkende door bloedsaandrang naar het hoofd, lever en milt, en soms hijpertrophie dezer laatste organen.

In deze gevallen moest de menispermum langeren tijd door gebruikt af zoo als in drie, door andere febrifuga vervangen worden. Recidieven zijn slechts bij twee lijders waargenomen. Daarentegen werden 4 lijders behandeld, welke vroeger aanhoudend aan febris intermittens quotidiana leden, die zich om de 7 tot 14 dagen herhaalde en met belangrijke phijsconie van de milt gepaard ging. Na eenigen tijd voortgezet gebruik van het extrakt, verlieten deze lijders hersteld het

hospitaal en werden na dien tijd op geene der Inlandsche zalen terug gezien.

»Ofschoon, zegt de heer FILET »de zaden der moeder-»plant, volgens de analijse van BOULLAY (in 1811) en van »PELLETIER en COVERBE, (in 1834) picrotoxine en de zaadhul-»sels menispermine en paramenispermine, stoffen die in wer-»king eenigzins met strijchnine overeenkomen, bevatten (wel-»ligt komen zij ook wel in de zooverre mij bekend is nog »niet onderzochte stipites menispermi voor) heb ik toch geene »vergiftigingsverschijnselen waargenomen, tenzij bij een koelie »duizelingen en hevige brakingen, en bij een paar ande-»re lijders duizeligheid onmiddelijk na het gebruik van het »geneesmiddel. Of deze toevallen echter aan de koorts zelve, »de werking der geneesmiddelen of de bittere walgelijke »smaak van het infusum moet worden toegeschreven, is mij »nog duister.

»Zoo wel op grond van deze, als de talrijke reeds vroeger »door mij in de garnizoenen van Balie, Beliling en Lahat »genomene proeven, durf ik gerust de menispermum cocculi »of liever de anamirta cocculi WGT. en ARND. als febrifugum »aanprijzen, voornamelijk bij eenvoudige en met geringe con-»gestie ad cerebrum en hijperamie van lever en milt ge-»paard gaande tusschenpoozende koortsen.

De Dirigd. Offic. v. gezondh. 1ste kl. C. W. B. VOIGT merkt op de resultaten door den Heer FILET verkregen aan, dat men niet uit het oog mag verliezen, dat de koortsen waartegen de menispermum werd aangewend, ligt en matig intensief waren, dat het aan Inlanders werd toegediend bij wie de febris intermittens maar zelden eene zoo groote intensiteit bereikt als bij Europeanen, verder, dat de genius epidemicus ten tijde der waarnemingen zeer goedaardig was en eindelijk, dat de waarnemingen van den heer HARTZFELD, bij Europeanen, dan ook minder ten voordeele aan het middel spreken.

De Heer MEIJER diende het middel alleen aan Inlanders toe.

Eerst gaf hij het extrakt in pillenvorm later in oplossing met aq. foeniculi en aether nitricus. Geen der lijders ontwaarde iets onaangenaams van het middel (niettegenstaande soms 1½ à 2 drachmen pro die gegeven werden); wel klaagden sommigen over zwaarte in het hoofd, doch dit kon even goed van de koorts afhankelijk zijn.

Gedurende den tijd, dat hij deze proefnemingen verrigtte (van Oktober 1854 tot Februarij 1855) was het karakter der koortsen goedaardig: kwaadaardige vormen, eigenlijke malaria ziekten, waren zeldzaam en zuivere intermittentes kwamen niet voor. Het waren meestal quotidiane koortsen die onregelmatig verliepen, van een gastrisch of katarrhalen aard waren en dikwijls zonder geneesmiddelen, onder het houden van rust en dieët, genazen. Dit maakt, dat de verkregene resultaten betrekkelijk weinig zekerheid omtrent de werkzaamheid van de menispermum opleveren.

»Eerst, zegt de heer M., gaf ik aan elken lijder die met »niet te hevige intermittens werd opgenomen en na een »aanval in het hospitaal, het middel van 1—2 dr. daags zoo»veel mogelijk vóór den aanval en zag de koortsen na een of »meer aanvallen gewoonlijk eindigen. Vervolgens echter eene »tegen proef nemende door bij andere lijders met denzelfden »aard van koortsen eene eenvoudige behandeling in te stel»len, zoo als het toedienen van limonade, een warm bad, »wasschingen met warmen azijn, applikatie van enkele bloed»zuigers enz. verkreeg ik nagenoeg dezelfde resultaten.

»Bij toepassing dezer behandelingswijzen bij vrij zuivere »intermittentes tertianae afkomstig van de reede van Batavia, »zag ik zoo wel op het gebruik der menispermum als der »gezegde middelen genezing volgen.

»Later nog werd het middel toegediend in 12 gevallen, »die onder eene eenvoudige behandeling niet herstelden: 5 »genazen, doch de 7 overigen moesten nog chinine of arseni»cum gebruiken.

»Van de 104 voor deze proeven behandelde lijders werd

'eronder gerekend de zoo even geciteerde 12 ge-
'r. menisperm. cocculi gegeven: aan 31 gee-
· of hoogstens eene limonade, slechts zel-

,en werden behandeld met warme baden, azijn
, bloedzuigers, enz.
a nu zag men de volgende resultaten.
. Van de 54 van den beginne af aan met menisper-
.num behandelde lijders recidiveerden 7, terwijl aan 17 an-
» deren chinine moest worden toegediend. (Zoo als reeds ge-
» meld is moest aan 7 der 12 lijders, bij wie men eerst eene
» eenvoudige behandeling had ingesteld, later chinine gegeven
» worden).

» 2°. Van de 30 zonder febrifuga behandelden recidiveer-
» den 4.

» Het Extract werd eerst in pillenvorm gegeven, 1 dr. op
» 60 pillen en hiervan alle uur 5 of alle 2 uur 10 stuks.
» Daarna werd het met aether ââ dr. I en aq foeniculi unc IV
» om het uur een lepel of twee uur 2 soms 3 lepels gege-
» ven: in den laatsten vorm vermeen ik dat het nog het beste
» werkte.

» In 10 gevallen werd slechts 1 *dr.* gebruikt, in 22, 2 *dr.*
» in 18 3 *dr.* en in 9 gevallen 4 *en meer drachmen*, voor
» dat genezing volgde: Het middel, dat zooveel mogelijk
» voor den te wachten aanval werd opgebruikt, slaagde in
» 24 gevallen na 1 in 18 na 2, in 9 na 3 en in 8 na 4, en
» meer aanvallen. Zag men na den 4den aanval geene vermin-
» dering, zoo wel in hevigheid als duur der verschijnselen,
» of daarentegen verergering, dan werd het middel ter zijde
» gesteld. In remitterende koortsen werd het extrakt in ver-
» band met plaatselijke bloeddepleties, koude begietingen op
» het hoofd enz. aangewend, in de overigen zonder andere
» hulpmiddelen, ten einde de werking van het geneesmiddel
» zoo zuiver mogelijk te observeren.

»Uit deze proefnemingen blijkt, dat het resultaat nog »weinig bevredigend is. Zooveel is echter zeker, dat ik de »menispermum cocculi niet als specificum in koorts kan aan»prijzen.

»Volgens mijne meening moet men het voor als nog rang»schikken onder die middelen, waaraan koortswerende eigen»schappen kunnen worden toegekend.

Alle drie geneesheeren komen daarin overeen, dat men het middel niet mag toedienen in pernicieuse koortsen, wier onmiddelijke coupering eene levensaanwijzing is.

Bij voortduring wordt in het hospitaal te Weltevreden met goed gevolg gebruik gemaakt van het Extr. uncariae ferrugineae. (Zie pag. 523, 5de en 6de aflev. van den 3den jaarg.)

In de tweede helft van het jaar 1852 werd de aandacht der redaktie, door den particulieren geneesheer te Probolingo K. Buwalda, verzocht, op de goede uitkomsten verkregen door de aanwending van de vrucht der Sapindus barak tegen scabies en wel op de volgende wijze. Hij liet de vruchten voor het gebruik een uur in water weken en alsdan ontdaan van hunne pitten tusschen de handen van eenen helper heen en weer wrijven tot er schuim te voorschijn kwam; met dit schuim werden de schurftigen hetzij door middel van een wollen lap, hetzij met de vlakke hand gedurende ruim een half uur ingewreven en daarna met koud water afgewasschen; voor elke wrijving waren acht à tien vruchten noodig.

Van de 18 lijders genazen er 10 in vier dagen, de overigen allen binnen de zeven dagen.

Sedert zijn met afwisselend gevolg in den geest van het voorstaande proeven genomen.

De redaktie hierop de opmerkzaamheid van H. H. Medici vestigende teekent daarbij aan, dat Sapindus barak door den Inlander genaamd *Boea rarak*, *Lerak*, behoort tot het geslacht Sapindus, welke naam is afgeleid van de eigenschap der schors van de hiertoe behoorende planten, om het linnen van vuil te ontdoen even als zeep. Het geslacht Sapindus behoort tot de Octandria monogijnia van LINN. en heeft zijn naam gegeven aan de natuurlijke familie of orde Sapindaceae J., die Endlicher brengt tot zijne 53ste klasse, die der acera.

VERANDERINGEN

IN HET

GENEESKUNDIG PERSONEEL.

VAN 16 SEPTEMBER 1854 TOT EN MET 15 MAART 1855.

MILITAIRE GENEESKUNDIGE DIENST.

Bijgekomen:

De Offic. van gez. 3de kl. C. D. F. HUSEMANN, uit Nederland.
〃 〃 〃 〃 〃 〃 H. GILDEMEISTER, 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 P. J. 't HOOFT, 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 J. M. C. E. LE RUTTE, 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 J. A. JAMES, 〃 〃
〃 〃 〃 〃 〃 〃 L. O. DE VISSER, 〃 〃

Afgegaan:

De Offic. van gez. 2de kl. J. KROON, eervol ontslagen.
» » » » 3de » P. J. FRANK, » »
» » » » » » C. M. LENZ, ontslagen.
» Apotheker 2de kl. J. P. VAN ROUVEROIJ VAN NIEUWAAL, [eervol ontslagen.

Bevorderd:

Tot Offic. van gez. 1ste kl. O. G. J. MOHNIKE.
» » » » 2de » C. F. A. SCHNEIDER.
» » » » » » J. H. FLINT.
» Apotheker » » G. VAN ZALM.

Plaatsingen en Overplaatsingen:

Officieren van gezondheid 2de klasse.

E. H. H. Muhlert, bij de civ. en mil. geneesk. dienst te Banjoe- [wangie.
O. G. J. Mohnike, » » » » » » » » Amboina.
L. Scheiner, » » » » » » » » Djokdjo- [karta.
J. J. B. Spoelstra, » » » » » » » » Banda.
J. R. A. Bauer, » het groot mil. hospitaal » » Soerabaija.
A. G. Freijburg, » » » » » » » » »
J. N. Stevens, » » » » » » » » Batavia.
D. A. Borck, » » garnizoen » » » Amboina.
P. A. Bol, » de geneeskundige dienst » Makasser.

Officieren van gezondheid 3de klasse.

E. F. J. van Kappen, bij de civ. en mil. geneesk. dienst te Pontianak.
J. L. G. Le Rutte, » » » » » » » Saparoea.
J. J. Schellart, » » » » » » » Anjer.
W. C. de Nies, » het groot mil. hospitaal » Batavia.
J. F. H. Hartsteen, » » » » » » Samarang.
J. R. Hessig, » » » » » » »
P. J. 't Hooft, » » » » » » »
H. Gildemeister, » » » » » » Soerabaija.
W. A. J. Bernard, » » » » » » »
J. M. C. E. Le Rutte, » » » » » » »
J. W. E. Arndt, » » garnizoens, » » Amboina.
J. H. Bruijnis, » » » » » » Kedong [Kebo.
C. D. F. Husemann, » de geneeskundige dienst » Palemb.
F. A. Wethmar, » » » » » Makasser.
J. H. Flint, » het garnizoen » » Meester [Cornelis.

Apotheker 2de klasse.

G. Stompedissel, bij het groot mil. hospitaal te Samarang.

Apotheker 3de klasse.

G. VAN ZALM, bij het groot mil. hospitaal te Willem I.

Verlof naar Nederland werd verleend:

Aan den	Dirigd.	Offic.	van	gez.	2de	klasse	W. HESTER.
»	»	»	»	»	1ste	»	F. SCHMITT.
»	»	»	»	»	»	»	E. W. MULLER.
»	»	»	»	»	2de	»	F. CORNET.
»	»	»	»	»	3de	»	J. SCHWARZ.

Civiele geneeskundige dienst.

Uit Nederland aangekomen:

Geene

Afgegaan:

De stadsapotheker van Samarang, W. H. CRUGER, overleden. Ingetrokken de akte van toelating tot de uitoefening der geneeskundige praktijk in de residentie Madioen van den civielen geneesheer G. A. HOOGENRAAD.

Benoemd:

Tot stadsapotheker te Samarang J. F. VAN ROUVEROIJ VAN NIEUWAAL.

PLAATSINGEN EN OVERPLAATSINGEN.

H. HAAGSMA naar de residentie Rembang.

Akten van toelating werden uitgereikt aan:

P. J. FRANK, tot het uitoefenen der genees- en heelkundige [praktijk in de Preanger Regentschappen.
M. DE GROOT, tot het uitoefenen der genees- en verloskundige [praktijk te Soerabaija.

C. W. L. Heusinger, tot het uitoefenen der genees- en heel- [kundige praktijk te Banjoeirang, (ZO. kust van Borneo).
J. Kroon, tot het uitoefenen der genees- en heelkundige [praktijk in de residentie Probolingo.
Th. Keijzer, tot het uitoefenen der heel- en verloskundige [praktijk in de residentie Madioen.
J. F. van Rouveroij van Nieuwaal, tot het uitoefenen der [artsenijmengkundige praktijk te Samarang.

Twee jaren verlof naar Nederland verleend aan de stadsvroedmeesteresse te Batavia wed. A. J. Redeker geb. Pulle.

STANDPLAATSEN DER OFFICIEREN VAN GEZONDHEID EN APOTHEKERS OP DEN 1sten MAART 1855.

G. Wassink, Chef.

B. E. J. H. Becking, Offic. van gez. 2de kl., *op het geneeskundig bureau.*

—

Scheikundig laboratorium.

P. J. Maier, Apoth. 1ste kl., 1ste Laborant.

—

Magazijn van geneesmiddelen.

H. F. N. Ukena, Apoth. 1ste kl.

—

Hospitaal te Weltevreden.

C. W. B. Voigt, Dirig. Offic. van gez. 1ste kl. in de 1ste militaire afdeeling.

P. Bleeker, Dirig. Offic. van gez. 2de kl.

J. Hartzfeld, Offic. van gez. 1ste kl. gedetacheerd te Soerabaija.

C. J. Serlé, Offic. van gez. 1ste kl.

G. J. Filet, Offic. van gez. 2de kl.

D. Doijer, Offic. van gez. 2de kl.

E. F. Meijer, Offic. van gez. 3de kl.

J. A. James, Offic. van gez. 3de kl.

L. O. de Visser, Offic. van gez. 3de kl.

—

L. C. van der Veen, Apoth. 2de kl.

J. J. Altheer, Apoth. 3de kl.

P. G. Weijers, Apoth. 3de kl.

—

Garnizoen te Weltevreden.

E. A. LANGE, Offic. van gez. 1ste kl.
W. C. DE NIES, Offic. van gez. 3de kl.

—

Garnizoen te Meester Cornelis.

J. H. FLINT, Offic. van gez. 2de kl.

—

Serang.

C. A. BENSEN, Offic. van gez. 2de kl.
J. J. ADRIAANS, Offic. van gez. 3de kl.

—

Anjer.

J. J. SCHELLART, Offic. van gez. 3de kl.

—

Buitenzorg.

P. SWART, Offic. van gez. 2de kl.

—

Palimanang.

B. FEIST, Offic. van gez. 2de kl.

—

Indramaijoe.

H. VERSCHOOR, Offic. van 2de kl.

—

Telokbetong.

P. PLUIJGERS, Offic. van gez. 3de kl.

—

Benkoelen.

H. C. K. TH. DE RUIJTER, Offic. van gez. 2de kl.

—

Hospitaal te Samarang.

H. HOLLANDER, Dirig. Offic. van gez. 2de kl. in de 2de [milit. afd.
F. L. W. VOGLER, Offic. van gez. 1ste kl.

G. J. WIENECKE, Offic. van gez. 2de kl.
J. F. H. HARTSTEEN, Offic. van gez. 3de kl.
J. B. HESSIG, Offic. van gez. 3de kl.
P. J. 't HOOFT, Offic. van gez. 3de kl.

—

G. STOMPENDISSEL, Apothek. 2de kl.
S. VAN SORGEN, Apothek. 3de kl.
H. PLASBERG, Apoth. 3de kl.

—

Garnizoen te Samarang.

J. EINTHOVEN, Offic. van gez. 2de kl.

—

Oenarang.

A. ROSMAN, Offic. van gez. 2de kl.

—

Pelantoengan.

C. C. W. MANDT, Offic. van gez. 2de kl. (à la suite).

—

Patjitan.

P. G. NAP, Offic. van gez. 3de kl.

—

Hospitaal te Willem I.

J. M. VAN LEER, Offic. van gezondheid 1ste kl.
P. A. W. A. PHILIPPI, Offic. van gez. 2de kl.
J. C. J. HELLMUTH, Offic. van gez. 2de kl.
B. SCHREUDERS, Offic. van gez. 3de kl.
C. A. M. M. M. VON ELLENRIEDER, Offic. van gez. 3de kl.

—

G. VAN ZALM, Apoth. 2de kl.
H. A. C. LAMMERS VAN BUEREN, Apoth. 3de kl.

—

Salatiga.

F. W. F. SCHOLL, Offic. van gez. 1ste kl.

P. L. BAKHUIJS, Offic. van gez. 3de kl.
J. A. AKKER, Apoth. 3de kl.

—

Soerakarta.

F. ENGELKEN, Offic. van gez. 1ste kl.
H. H. LIEFTINK, Offic. van gez. 3de kl.
M. M. A. DE LANGE, Apoth. 3de kl.

—

Klatten.

C. F. A. SCHNEIDER, Offic. van gez. 2de kl.

—

Djokdjokarta.

L. SCHEINER, Offic. van gez. 2de kl.
C. L. DOLESCHALL, Offic. van gez. 3de kl.
D. EEKMA, Apoth. 3de kl.

—

Gombong.

J. H. A. B. SONNEMANN REBENTISCH, Offic. van gez. 2de kl.

—

Kedong Kebo.

F. C. SCHMITT, Offic. van gez. 1ste kl.
J. H. BRUIJNIS, Offic. van gez. 3de kl.
J. F. GRÖNE, Apoth. 3de kl.

—

Tjilatjap.

F. W. REIF, Offic. van gez. 2de kl.
C. N. CRUQUE, Offic. van gez. 3de kl.

—

Magelang.

G. VOORSLUIJS VAN ELK, Offic. van gez. 2de kl.

—

Banjoemaas.

P. BERLINER, Offic. van gez. 2de kl.

Ngawie.

C. A. L. Pecqueur, Offic. van gez. 2de kl.
E. C. G. Bosse, Offic. van gez. 3de kl.

—

Wonosobo.

A. Feldmann, Offic. van gez. 3de kl.

—

Hospitaal te Soerabaija.

J. Hartzfeld, Offic. van gez. 1ste kl. (tijdelijk belast met [de direktie in de 3de milit. afd.
H. W. Schwanefeld, Offic. van gez. 2de kl.
J. L. de Jeeger, Offic. van gez. 3de kl.
H. Gildemeister, Offic. van gez. 3de kl.
E. Th. G. Kreijenberg, Apoth. 2de kl.
A. J. Smitt, Apoth. 3de kl.
A. A. Backer Overbeek, Apoth. 3de kl.

—

Garnizoen te Soerabaija.

J. G. A. Pabst, Offic. van gez. 2de kl.
S. A. Bleekrode, Apoth. 3de kl.

—

Bawean.

A. G. Wildeman, Offic. van gez. 3de kl.

—

Sumanap.

C. L. van der Voort, civ. geneesheer, belast met de waar [neming der milit. geneesk. dienst.

—

Fort Erfprins.

A. Akkenaar, Offic. van gez. 2de kl.

—

Kediric.

O. Brummer, Offic. van gez. 2de kl.

—

Bezoekie.

J. C. Spitzar, Offic. van gez. 2de kl.

Passoeroean.

J. G. X. BROEKMEIJER, Offic. van gez. 2de kl.

—

Banjoewangie.

E. H. H. MÜHLERT, Offic. van gez. 2de kl.

—

Bangkallang.

L. J. DE ROOCK, Offic. van gez. 3de kl.

—

Amboina.

O. G. MOHNIKE, Offic. van gez. 1ste kl.
D. A. BORCK, Offic. van gez. 2de kl.
J. A. KRAUSE, Offic. van gez. 3de kl.
J. W. E. ARNDT, Offic. van gez. 3de kl.

—

H. G. COSTER, Apoth. 2de kl.
J. C. A. SCHARP DE VISSER, Apoth. 3de kl.

—

Wahàaij.

J. G. TIJTHOF, Offic. van gez. 3de kl.

—

Saparoea.

J. L. G. LE RUTTE, Offic. van gez. 3de kl.

—

Banda.

J. J. B. SPOELSTRA, Offic. van gez. 2de kl.
E. TALL, Offic. van gez. 3de kl.
M. J. C. HELLENDOORN, Apoth. 3de kl.

—

Ternate.

A. H. KÜNZE, Offic. van gez. 2de kl.

—

Batjan.

J. G. TH. BERNÉLOT MOENS, Offic. van gez. 2de kl.

—

Menado.

C. W. F. MOCK, Offic. van gez. 2de kl.

—

Timor.

J. P. HÖNIG, Offic. van gez. 3de kl.

—

Larentuka.

H. G. A. JAHN, Offic. van gez. 3de kl.

—

Makasser.

M. A. SCHMITZ, Offic. van gez. 1ste kl.
P. A. BOL, Offic. van gez. 2de kl.
M. M. DE VOGEL, Offic. van gez. 3de kl.
F. A. WETHMAR, Offic. van gez. 3de kl.
J. C. VAN OVEN, Apoth. 3de kl.

—

Maros.

A. G. FREIJBERG, Offic. van gez. 2de kl.

—

Bontain.

W. HUBERS VAN ASSENRAAD, Offic. van gez. 2de kl.

—

Boeleccomba.

H. L. BENSBACH, Offic. van gez. 3de kl.

—

Bandjermassin.

C. HELFRICH, Offic. van gez. 2de kl.

—

Pangaron.

C. G. C. F. GREINER, Offic. van gez. 3de kl.

—

Pontianak.

J. N. STEVENS, Offic. van gez. 2de kl.

—

Westerafdeeling van Borneo (Sambas).

J. H. LE PIQUE, Offic. van gez. 1ste kl.
A. H. THEPASS, Offic. van gez. 2de kl.
F. P. BERGMANS, Offic. van gez. 2de kl.

B. H. Egberts, Offic. van gez. 2de kl.
A. Schültz, Offic. van gez. 3de kl.
C. A. de Neve, Offic. van gez. 3de kl.
W. A. P. F. L. Zijnen Wartel, Offic. van gez. 3de kl.

—

Banka (Muntok).

J. J. Lindgreen, Offic. van gez. 1ste kl.
J. F. Gijsbers, Offic. van gez. 2de kl.
A. Scharlée, Apoth. 2de kl.

—

Toboalij.

S. H. A. Begeman, Offic. van gez. 3de kl.

—

Batoe-roessak.

F. H. Deissner, Offic. van gez. 3de kl.

—

Riouw.

C. F. W. Weber, Offic. van gez. 2de kl.

—

Palembang.

L. Lindmann, Offic. van gez. 1ste kl.
D. J. de Leeuw, Offic. van gez. 2de kl.
J. Th. Bosmans, Offic. van gez. 3de kl.
A. L. C. Stödtke, Offic. van gez. 3de kl.
C. D. F. Husemann, Offic. van gez. 3de kl.
A. Bierwirth, Apoth. 2de kl.

—

Lahat.

W. J. Schmitt, Offic. van gez. 2de kl.

—

Tebing tingi.

C. E. Loebell, Offic. van gez. 2de kl.

—

Moeara Kompeh.

H. Bloch, Offic. van gez. 3de kl.

—

Sumatra Westkust.

Hospitaal te Padang.

G. J. VAN THIENEN, Dirig, Offic. van gez. 2de kl.
M. TH. REICHE, Offic. van gez. 1ste kl.
J. BOOMSMA, Offic. van gez. 2de kl.
E. F. DIEPENBROEK, Offic. van gez. 3de kl.
TH. H. EISINGER, Offic. van gez. 3de kl.

—

H. RAVENSWAAIJ, Apoth. 2de kl.
A. E. DE BRIEDER. Apoth. 3de kl.

—

Garnizoen te Padang.

E. W. A. LUDEKING, Offic. van gez. 2de kl.

—

Padang Pandjang.

L. P. KERVEL, Offic. van gez. 2de kl.

—

Padang Sidempoeang.

G. TH. JAMES, Offic. van gez. 2de kl.

—

Sibogha.

J. WREDE, Offic. van gez. 2de kl.

—

Fort de Kock.

G. F. CHARLIER, Offic. van gez. 2de kl.

—

Aijer-bangies.

A. QUIKBÖRNER, Offic. van gez. 2de kl.

—

Singkel.

E. F. M. HELMKAMPF, Offic. van gez. 2de kl.

—

Paija Combo.

C. J. SNELTJES, Offic. van gez. 2de kl.

Kotta Generaal Kochius.

F. A. Rothe, Offic. van gez. 2de kl.

—

Solok.

P. G. Nerb, Offic. van gez. 2de kl.

—

Rau.

D. Lammerse, Offic. van gez. 3de kl.

—

Nias.

F. L. Rohder, Offic. van gez. 3de kl.

—

Op reis zijn:

D. M. Piller, Dirig. Offic. van gez. 2de kl., Inspekteur der hospitalen op de Buitenbezittingen.

K. L. Meijer, Offic. van gez. 2de kl. naar Batavia.

—

Op vertrek staande te Batavia.

J. R. A. Bauer,	Offic.	v.	gez.	2de	kl.	bestemd	v.	Soerabaija.
E. F. J. van Kappen,	"	"	"	3de	"	"	"	Pontianak.
W. A. Bernard,	"	"	"	"	"	"	"	Soerabaija.
D. Sigal,	"	"	"	"	"	"	"	Sambas.

Voor *memorie:*

A. E. Waszklewicz, Dirigd. offic. van gez. 2de kl., Hoofd-[inspekteur der vaccine.

S. L. Blankenburg, Offic. v. gez. 1ste kl., Inspekteur der [vaccine.

—

Met verlof in Europa:

W. Bosch, Chef.

W. Hester, Dirigd. Offic. van gez. 2de kl.

F. Schmitt, Offic. van gez. 1ste kl.

E. W. MULLER, Offic. van gez. 1ste kl.
F. W. DOLGE, Offic. van gez. 2de kl.
F. CORNET, » » » » »
J. SCHWARZ, Offic. van gez. 3de kl.
A. C. H. SCHREUDER, Offic. van gez. 3de kl.
H. G. KORNDORFFER, Offic. van gez. 3de kl.
J. W. ROELANDT, Apoth. 3de kl.

PAARDENARTSEN.

A. DE VOS, Paardenarts te Batavia.
H. STRATINGH, » » Salatiga.
J. CRINCE LE ROY, Adjunkt-paardenarts te Soerabaija.
J. P. J. REIJNTJES, » » » Willem I.

PERSONALIËN.

Sedert het verschijnen der 5de en 6de aflevering van den 3den Jaarg. hebben nog inteekening verzocht de HH.

B. B. CRONE, Partikulier te Tjandjoer.
C. F. DIEPENBROEK, Offic. van gez. 3de kl.
TH. H. EISINGER, » » » » »
P. J. FRANK, Civiel geneesheer te Tjandjoer.
J. F. H. HARTSTEEN, Offic. van gez. 3de kl.
G. C. 't HOOFT, » » » » »
D. HELLEMA, » » » » » bij Zr. Ms. Mar.
W. C. L. HEUSINGER, Partikulier geneesheer.
TH. KEIJZER, Civiel geneesheer te Madioen.
N. MOERLAND, Offic. van gez. 2de kl. bij Zr. Ms. Marine.
W. C. MULLER, 〃 〃 〃 1ste 〃 〃 〃 〃 〃
J. H. LE PIQUE, Offic. van gez. 1ste kl.
J. J. SCHELLART, 〃 〃 〃 3de 〃
A. E. SCHILL, Ontvanger der inkomende- en uitgaande [regten te Batavia.
C. P. C. STEINMETZ, Resident van Passaroean.
A. H. THEPASS, Offic. van gez. 2de kl.

Afgegaan:

F. CORNET, Offic. van gez. 2de kl. wegens vertrek naar Europa.

E R R A T A.

In de 5de en 6de aflev. van den 3den jaarg. pag. 483 1ste regel v. b. staat: 's middags 87°, moet zijn $78\frac{3}{4}$°; dezelfde pag. 2de en 3de regel v. b. staat: ofschoon eene kwaadaardige pokkenepidemie, moet zijn: ofschoon eene pokkenepidemie.

BIJDRAGE

TOT DE

LEER DER ZIELSZIEKTEN.

DOOR

W. VOGLER.
Officier van gezondheid 1e klasse.

I.

De van de civiele autoriteit ontvangene mededeelingen omtrent het onder beschreven geval komen op het volgende neder:

Op den 5den September jl. ontving de Wedono van Selokaton berigt, dat de Inlander Wirokerto te Karangtjoro vermoord was. Hij vond aan het lijk eene doordringende buikwond (in de maagkuil) en eene wond aan den voet. Er wordt verder gezegd, dat men aan deze wonden had kunnen zien, dat ze met eenen sabel waren toegebragt.

Een andere Inlander, Kerto, had eene wond in de regterzijde van den rug ½ duim diep en 2 duim lang.

De omtrent 50jarige koelie Kerto verhaalt, dat hij den vorigen avond omstreeks 10 ure met Wirokerto op de balehbaleh had gezeten, en dat een kennis van laatstgenoemden, met name Soero, het huis was binnengekomen, gewapend met piek, kris en sabel en bij hen was gaan zitten, terwijl zij beiden waren gaan liggen.

Na verloop van een uur, terwijl zij nog niet ingeslapen waren, stak SOERO met zijne sabel WIROKERTO, die dadelijk opstond, doch intusschen weder eenen sabelhouw in den rug ontving, waarop hij neerviel. SOERO nam alstoen behendiglijk de wijk, KERTO volgde hem, om zich van zijne wapens meester te maken, maar dit mogt hem niet gelukken, waarna KERTO het gekerm hoorde van WIROKERTO, die onmiddelijk daarna den geest gaf.

Door den Wedono werd SOERO opgezocht en gevonden in het huis van zijnen broeder in het perceel Dliwang.

Hij bekende zich schuldig te hebben gemaakt aan moord op WIROKERTO door middel van eene piek, dewijl hij zich verbeeldde, dat de beide personen varkens waren.

Volgens mededeeling des broeders van SOERO is hij gedurig krankzinnig, ook vertelde de heer HEIDENRICH, dat hij, SOERO, nog in het perceel Dliwang wonende, aan zinsverbijstering onderhevig was.

Volgens een brief van den regent van Kendal heeft zich het geval toegedragen in de voorgaanderij der woning van WIROKERTO; ook is volgens hem KERTO door eene sabelhouw in den rug gewond en dadelijk nedergevallen, terwijl SOERO de vlugt nam en daarna door toesnellende personen werd opgespoord te Dliwang.

De broeder van SOERO verklaart in zijnen brief, dat SOERO met vlagen van krankzinnigheid is behebt en de heer HEIDENRICH, dat SOERO tijdens zijn verblijf te Dliwang krankzinnig was.

Daar deze beide brieven voor de beoordeeling van den zielstoestand des daders zeer weinig materieel opleverden, werden nog eenige vragen aan het civiel bestuur gerigt, wier beantwoording de volgende resultaten opleverde:

1. Dat de bewoners der Dessa Rantjab, waar SOERO naauwelijks 7 maanden het bedrijf van smid uitoefende, nooit sporen van krankzinnigheid bij hem ontwaard hadden. Maar dat volgens het zeggen van eenen broeder en eene zuster van

Soero alsmede van den heer Heidenrich, Soero, vroeger te Dliwang wonende, aan heete koortsen gepaard met vlagen van krankzinnigheid lijdende was.

2. Dat hij vroeger nooit blijken gegeven had voor anderen gevaarlijk te zijn, of zich zelven van het leven te willen berooven.

3. Dat men noch in zijne verstandelijke vermogens, noch in zijne leefwijze of gedrag eenige verandering kort voor het door hem gepleegde feit had kunnen ontwaren.

4. Dat hij in dien tijd kortstondig aan koorts had geleden en wel bij tusschenpoozen van 8 dagen.

5. Soero is getrouwd maar kinderloos, en verdiende als smid dagelijks minstens *f* 1 en hoogstens *f* 1½.

6. Dat hij geen huisselijk verdriet of andere reden van kommer en zorgen had gehad.

7. Dat Soero opium schuift, echter niet veel, alle 10 of 15 dagen ééns, ter waarde van 15 duiten, om zich na doorgestane vermoeijenissen te verkwikken.

8. Dat er geene reden tot haat of vijandschap tusschen Soero en Wirokerto bestonden.

9. Dat Soero op den avond, waarop hij het feit pleegde, de koorts had en een vuur ontstak, om zich te verwarmen. Dat Soero's vrouw gedurende dien tijd ging slapen, echter ten 10 ure den bekel riep, en hem mededeelde, dat Soero met eene lans, eene kris en een sabel was uitgegaan, waarop deze hem met nog 3 andere personen was gaan opzoeken.

Visum repertum.

Op last van den dirigerend Officier van gezondheid 2de klasse te Samarang dd. 21 September jl., No. 37 heeft de ondergeteekende Officier van gezondheid 1ste klasse bij het hospitaal te Samarang den Inlander Soero onder behandeling genomen en geobserveerd met het oog op zijn zielstoestand en heeft met ten gronde legging der ontvangene inlichtingen gevonden, als volgt:

I. *Species facti.*

A. *Ligchamelijk onderzoek.*

1. *Algemeen voorkomen.* — De Inlander SOERO is van eene meer dan middelmatige ligchaamslengte, vrij goed gevoed en gespierd, maar de fletsche huid laat zich gemakkelijk plooijen en ook de spieren zijn eerder slap dan vast. De huid is daarbij vuilachtig geelbruin gekleurd, het voorhoofd overlangs eenigzins gerimpeld. Het geheele voorkomen duidt op eenen leeftijd van circa 40 jaren. De uitdrukking van het gelaat is eenigzins afgetrokken, schuw en neerslagtig, de oogen zijn steeds naar beneden gerigt, worden traag geopend en gaan dan schuw en verlegen rond, zonder eene bijzondere glans of ander vreemd voorkomen te vertoonen.

De houding van den lijder is eenigzins voorovergebogen, weinig energie van ligchaam of ziel verradende, hij rigt zich slechts langzaam uit de zittende positie op en gewoonlijk hangen de armen rustig en slap aan zijne zijden neder. Evenzoo zijn alle bewegingen langzaam, hoewel hij op bevel goed en aanhoudend werkt.

2. *Hoofd.* — De vorm van den schedel is gewoon, het voorhoofd hoog, breed, de haargroei goed, nog geene grijze haren waar te nemen. De ooren zijn van normale grootte en vorm; ter linkerzijde is het trommelvlies geperforeerd, ter regterzijde normaal. In den uitwendigen gehoorgang ter wederszijde bevindt zich eene normale hoeveelheid oorsmeer; opzetting of roodheid is nergens waar te nemen. Vijf jaren geleden zegt hij aan het linker uitwendig oor eene zwelling en een absces gehad te hebben, dat eerst na 2 maanden volkomen genezen was; in deze ontsteking zoude de uitwendige gehoorgang niet gedeeld hebben. Het ondervragen naar de verschijnselen, die eene zoodanige ontsteking hadden moeten vergezellen, levert antwoorden op, die of het bestaan der ziekte onwaarschijnlijk maken, of die tot het besluit lijden dat de lijder zich den toedragt der zaak niet duidelijk meer herinnert.

Hij verneemt het geluid van een zakhorologie op eenen afstand van 2 Ned. palmen, hoort dus vrij goed.

De oogen zijn van gewonen vorm en kleur, de pupil heeft een doormeter van omtrent 2 Ned. streepen, is zuiver rond, de iris is traag in hare bewegingen. Het bindvlies is eenigzins vuilwit. De lijder heeft nooit aan oogziekte geleden, zooals hij zegt. De bewegingen der beide oogbollen normaal. Het gezigt is zeer goed, hij kan gebukt werken zonder eenige hindernis in het gezigt, zoo als vuur of vonken zien, te hebben of duizelig te worden. Daarentegen zegt hij, somwijlen bij het zich oprigten uit de zittende of gebukte houding eene duisterheid der oogen waar te nemen (mata petang), en dan ook soms vuur en vonken (gonong) te zien, welke beide verschijnselen echter dadelijk weder verdwijnen; oorsuizingen of hartkloppingen worden daarbij niet waargenomen. De stem is zwak, de uitspraak niet krachtig. De timbre der stem is eenigzins weenend, soms wordt zij zacht, zelfs fluisterend. Het spreken geschiedt langzaam en traag, de lijder rigt daarbij zijne oogen op den grond, als om zich beter te herinneren.

Reuk en smaak leveren geene afwijkingen op. De tong beeft niet bij het uitsteken.

3. *Hals.* — De hals is van gewone lengte, de pulsatie der slagaderen even als die der slagaderen van het hoofd zwak; abnorme geluiden zijn noch aan de slagaderen noch aan de aderen waar te nemen.

4. *Borst.* — De ademhaling is zwak, de geheele borstkas en het middenrif nemen aan deze functie gelijkmatig aandeel, de hals en de gelaatspieren worden daarbij niet bewogen; 18 ademhalingen in de minuut. Het ligchaam van het borstbeen is aan zijn beneden einde naar binnen gebogen, het korte zwaardvormige uitsteeksel echter niet.

De hartslag is alleen tusschen de 5de en 6de linkerrib, beneden en een weinig naar binnen van den tepel te zien en te voelen, eene meer uitgebreide schudding van den borstwand wordt niet gevoeld. De hartstoot is zwak en heeft 60—70 maal in

de minuut plaats. Bij perkussie gaat de uitbreiding van den doffen toon in de hartstreek de norm niet te boven; de hartgeluiden zijn normaal, aan de linkerrand van het borstbeen en onder hetzelve duidelijker te hooren dan in de nabijheid van den tepel. Aan de regterrand van het borstbeen houden de hartgeluiden op duidelijk hoorbaar te zijn, evenzoo boven de 4de linkerrib. De geluiden der aorta zijn zwak maar normaal. De ademhaling is overal hoorbaar doch zwak en onduidelijk, zelfs in de hartstreek wordt de ademhaling nog gehoord, maar bijzonder zwak en als van eene andere plaats voortkomende.

5. *Buik.* — De perkussie der lever en milt duidt op eene normale grootte dezer organen. De buik is van normalen vorm, het uitwendig onderzoek is onpijnlijk en doet tot geene vormverandering der daarin bevatte organen besluiten. De eetlust is goed, de dorst niet vermeerderd, de spijsvertering, voor zooverre zich dit uit de normale drekstoffen laat opmaken, gezond en geregeld. Aan den anus worden geene haemorrhoidaalknobbels of andere ziekelijke toestanden waargenomen.

Hij verhaalt vroeger, toen hij nog in de dessa was, bijna dagelijks een gevoel van hitte en draaijen in de maagkuil en onder het borstbeen gehad te hebben, hetgeen zich soms over de geheele voorste borstvlakte uitbreidde, waardoor hij zeer beangst werd en het gevoel kreeg als moest hij een dreigend gevaar ontvlugten. Het blijkt uit zijne antwoorden niet, dat hij daarbij gezigtsbegoochelingen gehad heeft, de sensatie schijnt veeleer onbepaald geweest te zijn; evenzoo geeft hij niet op daarbij hartkloppingen gehad te hebben, beweert daarentegen, dat deze sensatie hem vooral overkwam, wanneer hij nuchteren of hongerig was. Hij zegt niet zeldzaam daarbij zijn geheele ligchaam stijf en zwaar gevoeld te hebben. Den tijd, dat deze gewaarwordingen zich het eerst bij hem voordeden, weet hij niet op te geven en beweert, dat ze zachtjes aan zich ontwikkeld hebben; bij eene latere gelegen-

heid deelt hij mede sedert 4 jaren aan dezen toestand te lijden.

Verder wordt door hem verhaald, dat hij soms na het eten een gevoel van koude door het geheele ligchaam had gekregen, even als bij koorts, zonder dat daarop hitte en transpiratie volgde, welke gewaarwording verminderde als hij in de zon ging werken, doch na verblijf in den schaduw weder terugkeerde.

Echter spreken zich ten deze zijne opgaven nog al dikwijls tegen. Nu eens beweert hij gedurende dezen toestand van koude zich overigens geheel wel gevoeld te hebben, dan weder dat hij verward en gejaagd geweest was. Verder zegt hij nu eens, dat hij zich bij beschrevenen toestand van beangstheid stil nederzette, en dan weder dat hij als zinneloos had moeten rondloopen

Bij het ondervragen omtrent deze punten verwart hij voortdurend zijnen tegenwoordigen toestand met den vroegeren, en moet hij door zacht en herhaaldelijk vragen eindelijk op den regten weg gebragt worden.

Eenigzins konsekwenter is hij wat aangaat de verschijnselen, die hij gedurende zijn verblijf in het hospitaal heeft waargenomen en die hier pas zouden ontstaan zijn. Hij beschrijft deze als een gevoel van woelen en knagen of mierenkruipen in de maagstreek, welke gewaarwording naar boven tot in de fossa jugularis rijst en na eenigen tijd hier als een knoop vastgezeten te hebben langzaam weder daalt. Somwijlen rijst deze knoop tot in het hoofd of in den nek en brengt aan beide plaatsen een gevoel van drukking en duizeligheid voort.

Daarbij voegt zich vermeerderde speekselafscheiding en misselijkheid, zonder dat het ooit tot braken gekomen is. De afgang is daarbij niet vermeerderd, versterkte ademhaling en hartkloppingen worden niet waargenomen. Hij zegt dezen toestand nooit bij nuchteren maag, maar altijd kort na het eten te hebben waargenomen. Maar ook op deze antwoorden kan men niet altijd met zekerheid bouwen, dewijl ze wel eens met elkander verschillen.

6. *Geslachtsdeelen en pisorganen.* — Aan deze organen is volstrekt geene abnormiteit waar te nemen. Hij zegt als jongen zich wel eens aan anonie en later aan excessen in Venere te hebben schuldig gemaakt. Sedert langen tijd echter heeft hij zich bij zijne ééne wettige vrouw bepaald. Gedurende zijn verblijf in het hospitaal heeft hij eene onwillekeurige zaadontlasting gehad, en zich eens geonaniseerd.

7. *Rug en ledematen.* — Langs de wervelkolom wordt bij drukking als anderzins geene pijn gevoeld. De ledematen zijn eenigzins mager, de huid derzelve is los en fletsch, de lijder klaagt spoedig over vermoeidheid bij het werk.

B. *Gedrag en toestand van den lijder gedurende zijn verblijf in het hospitaal.*

Soero was in het hospitaal steeds stil en teruggetrokken, zonder echter den omgang met andere Javanen te schuwen. Aan dezen, op hunne vragen, verhaalde hij zijne lotgevallen even als hij ze aan mij had opgegeven. Hij was gewillig om te werken maar deed dit langzaam en lusteloos. Sporen van zinsverbijstering worden aan hem niet opgemerkt. Het is zelf niet onwaarschijnlijk, dat hij 2 malen pogingen gedaan heeft om te ontvlugten. De eerste keer door eene plank in zijn vertrek los te breken, de tweede keer door te willen wegloopen. In beide gevallen zijn zijne verklaringen der omstandigheden niet geheel en al onaanneembaar.

Zijn ligchamelijke toestand is ten naaste bij dezelfde gebleven. Zijne eetlust en spijsvertering zijn goed.

De verduistering van het gezigt bij het spoedige oprijzen bestaat niet meer, ook het knagen in de maagstreek en de gewaarwording van eenen knobbel, die in de borst om hoog rijst, zijn niet meer aanwezig. De slaap is voldoende, hij heeft volgens zijne opgaaf soms droomen, waarin zijn vermoorde bloedverwant hem voor den geest treedt, hij weet echter zeer goed, dat dit droomen zijn en nooit verkrijgen ze eene zoo-

danige duidelijkheid, dat hij ze voor wezenlijke gewaarwordingen zoude houden. Buitendien is zijn slaap soms afgebroken, zonder dat hij eene bepaalde reden daarvoor weet op te geven. Dat schrikachtige droomen of andere soortgelijke waarnemingen daarvan de oorzaak zouden zijn, ontkent hij bepaald. Men heeft nooit ontwaard, dat hij voor den nacht bevreesd was of gedurende denzelven in zijne kamer leven maakte.

C. *Verhaal van Soero aangaande zijn vroeger leven en het door hem gepleegde feit.*

Hij is van beroep oorspronkelijk niets en bebouwde het land even als ieder andere dessabewoner. Eenige jaren plantte hij tabak voor eenen Europeaan en verrigtte andere koeliediensten voor dezen tegen *f* 4 koper in de maand en rijst.

Sedert eenigen tijd was hij smid, welk ambacht hij anderen had zien uitoefenen, hij bebouwde echter daarbij nog altijd het veld.

Hij is sedert lang getrouwd en beweert met zijne eerste vrouw gelukkig te leven.

Hij zegt als kind aan de koorts en de pokken geleden te hebben, weet echter overigens geene ziekte op te geven. Zoo als reeds boven gezegd, geeft hij het bestaan van zijnen tegenwoordigen toestand nu eens op 4 jaren aan, dan weder beweert hij daarover niets naders te weten. Hij zegt daarover sprekende wel eens, dat het zachtjes aan is toegenomen, echter ook weder, dat hij van tijd tot tijd geheel vrij was.

Hij moet vroeger opium in matige kwantiteiten gerookt, sedert 2 jaren echter zich geheel en al daarvan onthouden hebben. Volgens zijn uiterlijk is hij geen habituele amfioenschuiver. Geestrijke dranken heeft hij nooit gedronken.

Na sedert eenige dagen weder in den bovenbeschrevenen angstigen toestand verkeerd te hebben, besloot hij eenen neef (anak kaponaän) op te zoeken, die volgens zijne opgave 2 dagreizen ver in de dessa Berkas woonde. Volgens zijne beschrijving

ligt deze in een ander distrikt en moest hij van zijn Doekoean op eenen afstand van 2 palen door een ander Doekoean passeren, waarin een ander bloedverwant (soedara) van hem woonde. Hij zegt daarbij gewapend te zijn geweest met eene lans, eene kris en een sabel, welke beide laatste hij aan zijn anak kaponäan wilde geven. Hij beweert bij deze laatste persoon geweest te zijn en daar te hebben willen vernachten, hetgeen echter door dezen niet veroorloofd werd. Volgens een zijner verhalen zoude deze neef de wapens aangenomen, en hij alleen met de lans bij zijnen soedara gekomen zijn; volgens een ander verhaal heeft de neef de wapens niet aangenomen, maar hem eenvoudig weggezonden. Hij zegt nu teruggekeerd te zijn naar zijnen soedara om daar uit te rusten. Volgens zijn zeggen trad hij zwijgend de hut binnen en zat neder op de baleh-baleh zonder een woord te spreken.

Zijn soedara vroeg hem, wat hij wilde, waarop Soero zoude gezegd hebben, dat hij maar eventjes wenschte uit te rusten, daar hij zich vermoeid en zwak gevoelde, en hij weder zoo beangst (tra karowan) was. Hierop zoude zijn broeder gezegd hebben, dat hij moest oppassen, —dat door dezen zijnen toestand nog een ongeluk zoude gebeuren.

Vervolgens was hij (Soero) in liggende positie eventjes ingesluimerd en had zich plotselijk in een woud bevonden en gevoeld dat 2 wilde varkens over zijn hoofd heen liepen, hij was daarop opgesprongen, had gedacht de wilde varkens te zien en was ze met de lans aangevallen, onmiddelijk daarna had hij gezien, dat het menschen waren en wel zijn bloedverwant. Hij was daar alstoen eerst eenigen tijd verschrikt en vol smart blijven zitten, totdat hij door het geschreeuw der overige bewoners der hut herinnerd werd, dat hij zelf zoude kunnen gevangen en gedood worden, waarop hij ontvlugt was, echter door vermoeidheid niet in staat zijnde hard te marcheren, spoedig achterhaald werd. Hij was dan ook ongebonden en goedwillig gevolgd.

Door hem op de tegenstrijdigheden der vorenstaande opga-

ven oplettend te maken bleek het, dat de zaak zich had toegedragen als volgt:

Nadat hij den geheelen dag in den bovenbeschrevenen angstigen toestand had doorgebragt en zijne denkbeelden verward waren (tra karowan) zou hij, 's avonds omstreeks ten 8 ure, op de bovengemelde wijze gewapend, zijn huis verlaten hebben en had zijne vrouw, door woorden en door hem bij de hand vast te houden, pogingen in het werk gesteld om hem tegen te houden, zoodat hij het huis ter sluiks had moeten verlaten. Na eenigen tijd rondgedwaald te zijn, was hij volgens zijne veronderstelling omstreeks ten 12 ure bij zijnen soedara aangekomen, waar zich de zaak op de vroeger door hem opgegevene wijze had toegedragen; hij is zich echter alleen van den moord van zijnen soedara bewust en niet dat een tweede persoon gewond zoude zijn. Van daar was hij ontvlugt naar de dessa Dlewang en daar in eenen koffijtuin in hechtenis genomen. Hij geeft de onderlinge afstanden van Ngrantjang naar Karangtjono en van daar naar Djewang aan, 3 en 2 palen te bedragen.

D. *Beschaving van den Inlander Soero.*

De lijder heeft de gewone opvoeding van eenen Javaanschen landbouwer, d. i. volstrekt geene ontvangen. Hij heeft in zijne jeugd niet den koran leeren lezen, zegt echter zich nu daarop te willen toeleggen. Eerst in latere jaren is hij van zelf begonnen, zich op het lezen van Javaansch schrift toe te leggen, dat hij gebrekkig kan. Zoo las hij onder anderen in de laatste jaren met ijver in een Javaansch handschrift, waarvan hij den inhoud niet kan opgeven, daar hij beweert het slechts gedeeltelijk te verstaan. Schrijven kan hij deze taal volstrekt niet; hij spreekt ze alleen.

Wat aangaat zaken van het dagelijksch leven, geeft hij doorgaans zeer verstandige antwoorden; hij beschrijft naauwkeurig en goed de opbrengsten der rijstkultuur, zijne om-

standigheden als tabaksplanter, de algemeene gebruiken der Javanen enz. daarentegen is hij niet sterk in het rekenen met maten en gewigten en in geldzaken, en beweert zich te dezen opzigte steeds te verlaten op de eerlijkheid der personen, waarmede hij te doen had. De wijze waarop de tabak gewogen wordt, is hem zeer duidelijk, maar hij kan bij voorbeeld niet berekenen, hoeveel dit produkt hem in het geheel opbrengt enz.

Het door hem gepleegde feit doet hem leed (kassihan, sajang); dat hij door het geweten gekweld wordt, blijkt niet, ook geeft hij op de vraag of hij berouw (menessel) er over gevoelt, zeer goed te kennen, dat hij zich voor onschuldig houdt. Religieuse dweepachtige denkbeelden zijn niet bij hem te ontdekken.

In het onderhavige geval schijnen de volgende beide punten in het bereik van het geneeskundig onderzoek te vallen.

II. *Propositio.*

1. Is de door hem gepleegde moord in eenen toestand van psijchische vrijheid of onvrijheid ten uitvoer gelegd?

2. Is de Inlander Soero op het oogenblik zoover meester van zijne geestvermogens, dat een geregtelijk onderzoek tegen hem kan ingesteld worden?

III. *Disquisitio.*

Reeds in de nevensgaande bijlagen vindt men eenige opgaven, welke aanleiding geven bij den Inlander Soero krankzinnigheid te veronderstellen. Zoo wordt in den brief van den Wedono van Selokaton gewag gemaakt van een zekeren heer Heidenrich, die beweert, dat Soero tijdens zijn verblijf te Dliwang aan zinsverbijstering onderhevig was; zijne broeders zeggen, dat hij gedurig krankzinnig was, welke beweringen, eenigzins gewijzigd, zijn weder te vinden in den brief van den regent van Kendal, waarin slechts van één broeder sprake is, die verklaart dat Soero aan vlagen van krankzin-

nigheid lijdende was. In de beantwoording der dezerzijdsche vragen ontmoeten wij eenen broeder en eene zuster, alsmede denzelfden heer HEIDENRICH, die opgeven, dat SOERO vroeger aan heete koortsen met vlagen van krankzinnigheid lijdende was.

Een indirekt bewijs zoude daarin kunnen gevonden worden, dat SOERO's vrouw beangst over het uitgaan van haren man met wapens en op den laten avond, den bekel verzocht naar hem te zoeken, zij was waarschijnlijk ongerust over zijn toestand, daar anders juist het medenemen der wapens haar had moeten gerust stellen.

Hier tegenover staat, dat sedert 7 maanden de overige bewoners van Rantjah volstrekt niets van krankzinnigheid aan hem bespeurd hebben.

Uit deze opgaven laat zich niet het minste geneeskundig bewijs trekken aangaande het bestaan van krankzinnigheid bij den Inlander SOERO, het schijnt dat de vraag, die oorspronkelijk luidde: *is de persoon van Soero vroeger krankzinnig geweest, en hoe uitte zich de krankzinnigheid?* door de vertaling haar tweede gedeelte verloren heeft, daar ten opzigte der kenteekenen der krankzinnigheid niet de minste mededeeling gedaan is. De hier volgende punten zijn dus vooral geput uit de dezerzijdsche species facti.

a. Het voorkomen en de gelaatsuitdrukking bij SOERO is zoo als het bij zwaarmoedigheid (melancholie), meestal wordt waargenomen. Het voorhoofd met zijne beginnende rimpels, de sombere, schuwe blik, de traagheid in alle spieren, waardoor zijn gelaat eene uitdrukking van wezenloosheid verkrijgt, de zwakke, eentoonige stem, de vuile kleur, de fletsche huid zijn verschijnselen, die allen in den bovengenoemden zielstoestand dikwijls worden waargenomen. Ik moet echter, ten einde misvatting te voorkomen, van den beginne opmerken, dat alle nader te bespreken, punten niet ieder in het bijzonder maar alleen in hun onderling verband regt geven eene vaste diagnose dien aangaande te stellen. De boven aangehaalde sijmptomen zouden nog de volgende beschouwingen wettigen.

1). dat ze het uitvloeisel waren van wezenlijke ellende en kommer.

2). dat ze het gevolg waren van een knagend geweten.

3). dat ze geveinsd waren.

ad 1). Het is volgens de verkregene inlichtingen onmogelijk deze redenen aan het sombere voorkomen ten gronde te leggen, daar SOERO behalve de opbrengsten van zijnen veldarbeid, nog als smid eene voor een Javaan niet onbelangrijke som verdiende, geene groote familie had en over het algemeen, zoover bekend is, met geene tegenspoeden te kampen had; ook zijne mededeelingen omtrent zijnen vroegeren toestand laten geene zweem van ontevredenheid blijken, en wenscht hij weder terug te mogen keeren.

ad 2). De ondervinding heeft vrij algemeen geleerd, dat het booze geweten den misdadiger dan het meest pijnigt, wanneer hij zijn misdrijf loochent. Dit is hier het geval niet. Verder heeft men opgemerkt, dat zij die hardnekkig volhouden, meestal eenige troost aangaande het gebeurde, en zekerheid voor hun toekomstig lot wenschen. Noch het een noch het ander is hier het geval. SOERO bekent volmondig, dat hij de dader is, hij schijnt zelfs vrij onverschillig voor zijn toekomstig lot; hij zoekt zijne droevige denkbeelden, gesteld, dat ze uit berouw voortsproten, niet door gesprekken met anderen te verdrijven en op den achtergrond te stellen. Zijn slaap is vrij goed, hij verklaart dikwijls den vermoorden in den droom te zien, zonder daardoor te schrikken, nooit heeft men waargenomen, dat SOERO onrustig was, hoewel hij in een niet zeer vrolijk vertrek sliep.

Hij verklaart bij herhaling wel deelneming (kassihan) maar geen berouw (menessel) over het feit te gevoelen.

Daarbij komt, dat de ligchamelijke toestand gedurende zijn verblijf in het hospitaal verbeterd is, hij is beter gevoed dan vroeger, en heeft de onaangename gewaarwordingen niet meer die hem vroeger plaagden en waarvan verder sprake zal zijn.

ad 3). Men zoude kunnen inbrengen dat het ziektebeeld,

voor zooverre het boven gegeven is, geveinsd was. Daargelaten, dat het voorwenden van al deze met elkander harmonierende verschijnselen gelijktijdig naauwelijks denkbaar is bij een weinig beschaafden Javaan, dat sommige, zooals de vuil bruine huid, en het fletsche voorkomen van huid en spierstelsel volstrekt niet geveinsd kunnen worden, zoo kenmerken zich over het algemeen nagebootste zieltoestanden door overdrijving der verschijnselen. Dit is in het onderhavige geval volstrekt niet op te merken. De lijder antwoordt verstandig over onderwerpen van het dagelijksche leven; ware hij simulant, hij zoude ook hierin verwarring toonen, ook hierin zooveel mogelijk eene volkomene zinsverbijstering trachten na te bootsen, en geene blijken van een vrij goed geheugen en verstandelijke opvatting geven.

b). De lijder beschrijft naauwkeurig een sijmptom, dat bij hijpochondrie en melancholie zeldzaam ontbreekt, namelijk het gevoel van branden en benaauwdheid der borst en van angst, dat zich van tijd tot tijd van hem meester maakte, en waarbij hij verward werd en niet in staat was zijne gewone bezigheden te verrigten. Eene wijziging dezer gewaarwording had hij nog in het hospitaal, namelijk het opstijgen tot aan den hals en het terugkeeren in de maagkuil. Hij voelde daarbij niet zeldzaam zijne ledematen stijf, en had aandoeningen van koude, zonder dat daarop belangrijke warmte of transspiratie volgde.

Deze verschijnselen, hoe uiteenloopend ze op den eersten oogopslag ook schijnen, pleiten in hun geheel niet minder voor het bestaan van zwaarmoedigheid.

Het zij mij geoorloofd hier de beschrijving dezer ziekte van autoriteiten in het vak, tot staving van het door mij geopperde gevoelen extraktsgewijze aan te halen.

Griesinger zegt in zijn werk over de pathologie en therapie der zielsziekten onder anderen het volgende:

» Dikwijls komt het gevoel van angst (bij de melancholie)
» voor, dat meermalen van de maagkuil schijnt te komen en
» naar de hartstreek voort te gaan.

» Dit gevoel van angst klimt somwijlen tot een ondragelijken
» toestand, tot vertwijfeling, die dan meestal in aanvallen van
» razernij overgaat.

» Buitendien doen zich deze toestanden (van melancholie) ob-
» jektief onder menigvuldige vormen voor, zoo als onder zigtbare
» teekenen van kommer en verdriet, als stille droefheid met
» een teruggetrokken, somber en zwijgend voorkomen. De nei-
» ging tot onderlinge mededeeling ontbreekt dikwijls ten eenen-
» male, de lijder spreekt soms volstrekt niet meer of hetgeen
» hij zegt, doet hij schuw, afgebroken, zacht.

» De bewegingen van aan melancholie lijdenden zijn meestal
» traag en langzaam, de lijder blijft gaarne te bed liggen, of
» zit den geheelen dag in een' hoek, zonder zich te bekom-
» meren om hetgeen om hem toe gebeurt.

» De blik is dikwijls op den grond gevestigd of het oog staat
» onbewegelijk, open, en draagt de kenteekenen van droefheid.

» Een geheel ander beeld neemt men waar in dien vorm van
» melancholie, waarbij de inwendige angst ook het ligchaam met
» zijn bewegingstoestel in het spel roept. De zieken dwalen dan
» doelloos rond, dikwijls weenend en de handen wringend, dik-
» wijls zijn zij tevreden, als zij maar onder den vrijen hemel
» kunnen ronddoolen of worden ook gedreven, vrienden en fa-
» miliebetrekkingen op verren afstand te gaan opzoeken.

In het hoofdstuk over hijpochondrie (onder het gebied der melancholie vallende) zegt dezelfde schrijver:

» Alle vertakkingen der gevoelszenuwen kunnen de zetel
» worden van ziekelijke, dikwijls zeer pijnlijke gewaarwordin-
» gen, mierenkruipen, koude, hitte, enz.

Vergelijkt men met deze beschrijving der melancholie, die ik des noods door aanhalingen uit andere werken nader had kunnen staven, de som der verschijnselen, zoo als Sobro die opgeeft of zoo als ze bij het onderzoek verkregen zijn, zoo zal wel niemand meer aan de identiteit van beide toestanden twijfelen.

Wij zien dezelfde uitdrukking van het gelaat, dezelfde

afwijkingen der gewaarwording (gevoel van koude), de angst, het onbeschrijfelijke gevoel van pijn uit de maagkuil komende en zich over de borst verspreidende, enz.

Men zal nu ook de tegenstrijdigheden in de opgaven van SOERO aangaande zijne ziekteverschijnselen natuurlijk vinden.

Sub. A. 5, is gewag gemaakt, dat SOERO nu eens beweert bij zijne aanvallen van angst stil gezeten te hebben, dan weder, daarbij als zinneloos rondgedwaald te hebben.

Wij zien uit de boven aangehaalde beschrijving der melancholie, dat beide vormen voorkomen en het is volstrekt niet zeldzaam, dat zij, vooral in het begin der ziekte, met elkander afwisselen.

Het is zeer wel denkbaar, dat SOERO in den beginne slechts een onbepaald gevoel van lusteloosheid ontwarende, gepaard met het bewustzijn van zijn lijden, alsdan stil bleef zitten, maar dat hij bij het toenemen der angst het niet meer kon uithouden en verligting zocht in het ronddwalen door de vrije natuur als anderzins.

Juist deze toestanden laten, wat de afzonderlijke gewaarwordingen betreft, dikwijls slechts een onduidelijk beeld in de herinnering achter, en behooren dus tot het gebied der zielsziekten. Brengt men hiermede in verband de trage geestverrigtingen van den lijder, als kenmerk zijner ziekte, dan bevreemdt ons zijn fragmentarisch, zich schijnbaar tegensprekend verhaal van zijnen toestand niet meer. Hij vertelt de gewaarwording, die zich aan het geheugen voordoet, zonder verder moeite te doen den toestand in zijn geheel voor den geest te halen, om daardoor aan de afzonderlijke gewaarwording hare juiste waarde toe te kennen.

De daardoor onstane tegenstrijdigheden bevestigen nog meer het karakter der ziekte.

Op dezelfde wijze laten zich de uiteenloopende opgaven van SOERO verklaren aangaande den tijd verloopen tusschen zijn weggaan van huis en zijne aankomst bij den vermoorden WIROKERTO.

Wij hebben boven gezien, dat het niet zeldzaam is, zulke lijders reizen naar verwijderde familie-betrekkingen te zien aanvaarden ten gevolge van den gejaagden toestand, waarin zij verkeeren. Mogelijk, dat de reis naar zijn neef hem voor den geest stond en dat hij in de verwarring zijner herinneringen eerst geloofde deze reis wezenlijk volbragt te hebben en dat juist het verwijzen op de tegenstrijdigheden in zijn eigen verhaal hem noopte, zijne aandacht nader op het gebeurde van dien avond te bepalen, waardoor dit zich eindelijk helderder aan zijn geheugen voordeed, en zoo zijne laatste verklaring, dat hij eerst eenigen tijd rondgedwaald had en toen bij WIROKERTO aangekomen was, (die volgens zijne opgave op den weg naar zijn anak kaponäan woonde).

Men zoude kunnen tegenwerpen, dat de opgaven van SOERO geschiedden met het doel om voor krankzinnig door te gaan en daardoor straffeloosheid te bewerken.

Maar hoe zou een eenvoudige Inlander er toe komen in bijna al zijne trekken een ziektebeeld terug te geven, dat onder de zeldzaamheden in de lange reeks der ziekten behoort, en dat de psijchiaters aller landen slechts door langdurige studie en vergelijking van vele gevallen hebben te zamengesteld, een ziektebeeld, op een veld der geneeskunde, dat wel het minst algemeen beoefend wordt, en voor leeken nog geheel en al vreemd is, eene ziekte, die juist wegens de moeijelijkheid der waarneming nog niet populair is kunnen worden?

Ik geloof dus hierover niet verder te moeten uitwijden, en tot het gewigtigste punt van het onderhavige geval te kunnen overgaan, namelijk tot den zielstoestand van SOERO juist voor en gedurende den manslag op WIROKERTO.

SOERO beweert, dat hij dien dag in hooge mate door den bovenbeschrevenen toestand gekweld was.

Dat er iets buitengewoons bij hem plaats greep, zoude men daaruit kunnen opmaken, dat zijne vrouw beangst over zijn vertrek, den bekel verzocht hem te gaan opsporen; dat er geene redenen van vrees bij WIROKERTO bestonden blijkt daaruit, dat

bij SOERO op den laten avond zijn huis opende, en hem hoewel zwaar gewapend in zijn huis liet blijven, en zelf ging liggen slapen. Was er reden geweest om aan te nemen, dat er een wrok bij SOERO bestond, de zaak zou zich stellig anders toegedragen hebben.

Ook het onderzoek heeft geene vijandschap of haat tusschen SOERO en WIROKERTO aangetoond. Ik heb bij de beoordeeling van dit punt geheel en al afgezien van de opgaven van SOERO zelven aangaande zijne komst bij WIROKERTO, alhoewel deze in zijn voordeel zouden pleiten, daar het mij niet geheel waarschijnlijk voorkomt, dat hij zich de omstandigheden duidelijk herinnert. Over het algemeen heb ik in de behandeling van het geval mij zooveel mogelijk aan de objektive uitkomsten gehouden.

De opgaven van SOERO komen niet geheel en al overeen met die van eenen zekeren KERTO, voor zooverre deze beweert, dat SOERO opzat, terwijl SOERO zelf zegt nedergelegen en geslapen te hebben. Wat daarvan zij, de eene opgave van SOERO, dat hij geslapen had, dat het hem voorkwam als bevond hij zich in de wildernis en als liepen 2 wilde varkens over hem heen, en dat hij ontwakende de beide naast hem liggende personen voor deze varkens aanzag en aantastte, schijnt mij niet onwaarschijnlijk. Moge ook, wat echter nog niet zeker bewezen is, zijn geheugen aangaande de komst bij WIROKERTO minder te vertrouwen zijn, de indruk van het gezigt der varkens was te intensief om zijne kleuren te verliezen; een schrik, die hem noopte zoo gewelddadig zich te verzetten, moest een diepen indruk op hem maken en dus duidelijk en in heldere kleuren in zijn geheugen blijven.

Deze overwegingen doen mij dit gezegde van SOERO bijzonder geloofwaardig voorkomen.

Er blijft mij nu slechts over na te gaan, of dit gezegde van SOERO ook in andere opzigten aanneembaar is, of het waarschijnlijk of mogelijk is, dat eene zoodanige zinsbegoocheling bij hem plaats had en niet door hem verdicht is.

Zinsbegoochelingen zijn over het algemeen niet zeldzaam. Er zijn menschen, die bij het volste bewustzijn daarmede behebt zijn. Zij worden dan, naar gelang der beschaving van het individu, als zinsbegoochelingen erkend, of voor iets wezenlijks gehouden.

Zijn droomen zeer duidelijk en levendig, dan kan de mensch ten gevolge der daardoor ontstane aandoeningen (schrik, angst, vreugde) ontwaken en zelfs kunnen de droomen in dezen ontwaakten toestand als zinsbegoochelingen voortduren. Door het meer of min duidelijke bewustzijn van waken en te gelijk van het zien of hooren dezer zinsbegoochelingen, ontstaat verleiding van het oordeel, en kunnen weder handelingen geboren worden, die in de verkeerde gewaarwordingen haren grond vinden.

Met het volkomen teruggekeerde bewustzijn worden deze zinsbegoochelingen erkend, voor hetgeen zij wezenlijk zijn; zoolang dit niet het geval is, is dus het bewustzijn nog gestoord, en het oordeel van den mensch belemmerd en kunnen de daarbij plaats vindende handelingen niet beschouwd worden als bij vol besef gepleegd te zijn.

Deze toestanden van zinsbegoocheling worden zeer dikwijls waargenomen bij het ontwaken uit den slaap. Bergmans in zijn leerboek der medicina forensis zegt hierover het volgende:

»De meeste opmerkzaamheid verdienen de hallucinatien, »die zich meermalen bij het plotselijk half ontwaken uit den »slaap voordoen.

»Hier grenzen verschillende toestanden, droom, slaapwan»delen, hallucinatie, voorbijgaande verstandsverbijstering, zoo »aan elkander, dat het moeijelijk gaat te zeggen, waartoe »zulke verschijnselen behooren. Zeldzaam zijn zij niet, maar »uit ligt te begrijpen oorzaken niet dikwijls naauwkeurig waar»genomen. Er zijn verscheidene voorbeelden bekend van lie»den, die plotseling des nachts ontwaakten en in eenen ver»bijsterden toestand, blijkbaar door hallucinatien, veelal van

» eenen angstwekkenden aard geplaagd, zich als razenden aan-
» stelden, anderen mishandelden, daarop plotselijk tot zich zelve
» kwamen of eigenlijk ontwaakten.

En op een andere plaats zegt hij over zinsbegoochelingen in het algemeen. » Zeker zal nu zulk een ziektegeval zeer ge-
» makkelijk aanleiding kunnen geven tot werkelijke misleidin-
» gen van het oordeel en tot handelingen, die weder op dat
» oordeel berusten. Dit is te eer mogelijk, hoe meer zulk
» eene verschijning ontwikkeld is.

» Hoe onverwachter zij zich opdoet, hoe meer het aangetast
» individu door gebrek aan kalmte geschikt is om misleid te
» worden.

Ten opzigte der beschaving kan stellig niet gezegd worden, dat Sobro zoodanig ontwikkeld was, dat hij zelfs in volkomen ontwaakten toestand eene zinsbegoocheling op het eerste oogenblik als zoodanig zoude onderkend hebben; er is in het bovenstaande aangetoond, dat hij van tijd tot tijd aan aanvallen van hevige angst en benaauwdheid onderhevig was, en verder is de waarschijnlijkheid betoogd, dat hij juist dien dag daarmede behebt was, dat er dus ten opzigte der kalmte al zeer ongunstige momenten bestonden. Maar het zal niet moeijelijk zijn aan te toonen, dat juist zijne ziekte vooral tot deze zinsbegoochelingen voorbeschikt.

Griesinger in zijn reeds genoemd werk, zegt onder anderen bij de beschrijving der melancholie: zware, akelige droomen komen dikwijls voor en de hallucinaties ontstaan niet zeldzaam in de tijden van overgang van het slapen tot het ontwaken.

De hallucinaties en illusies hebben geheel en al het karakter en de uitdrukking der pijnlijke gemoedstemming.

De lijder ziet de toebereidselen tot zijne teregtstelling, hij hoort de dienaars, die hem daartoe komen halen; hij ziet zich omgeven door de vlammen der hel, afgronden schijnen zich voor zijne voeten te openen.

Wien kan het verwonderen, dat door een Javaan wilde var-

kens gezien worden, die over hem heenloopen.

Het bovenstaande bewijst, dat zinsbegoochelingen op zich zelve wel voorkomen, dat lijders aan zwaarmoedigheid daartoe bijzonder zijn voorbeschikt, dat de zinsbegoocheling vooral bij het ontwaken uit den slaap voorkomt. SOERO beweert ingesluimerd te zijn, dit kan even goed in de zittende als in de liggende positie plaats gehad hebben, nergens in de mij voorgelegde stukken van onderzoek komt iets voor, wat tegen deze aanname pleit. Maar zelfs al was hij wakker gebleven, dan nog zoude deze zinsbegoocheling bij hem hebben kunnen ontstaan en zoude men moeten toestaan, dat zijn ovege ziektetoestand daartoe in de eerste plaats predisponeerde.

Ik heb echter boven de reden ontwikkeld, waarom juist deze opgave van SOERO uit een psijchologisch oogpunt geloofwaardig is. Hij loochent nergens zijn feit, bij is niet eens angstvallig, en laat zich volstrekt niet in beredeneerde verontschuldigingen uit; zijne oorspronkelijke wet, de javaansche, maakt bij het straffen van moord geen onderscheid ten opzigte van zielstoestanden en in geen geval van ziekelijke zielstoestanden, die zoo weinig uitgesproken en algemeen erkend zijn als de onderhavige. Het is dus naauwelijks aan te nemen, dat hij het verhaal van zijnen droom verdicht had, om zich te verontschuldigen

ad 2). Mij blijft over de 2de vraag te beantwoorden, namelijk of de tegenwoordige toestand van SOERO van dien aard is, dat hij wegens het door hem gepleegde feit teregt kan staan.

Uit de bovenstaande resultaten van het onderzoek van SOERO, uit de antwoorden aangaande zijnen ziektetoestand en zijn vroeger leven blijkt ten volle, dat hij duidelijke denkbeelden aangaande zijn vroeger leven heeft en dat hij, met geduldheid en zachtheid ondervraagd, in staat is zijne geestvermogens, hoewel langzaam en traag op een punt te vestigen en zich dit in zijne ware kleur in het geheugen te roepen. Alleen daar, waar het de hoogere graden van zijnen ziekelijken toestand betreft, zijn zijne aangiften eenigzins verward en schijnbaar onnaauw-

keurig, hetgeen echter, zooals reeds vroeger aangetoond is, als een gevolg van dezen toestand zelven moet beschouwd worden, die minder duidelijke gewaarwordingen verwekt en buitendien den lijder verhindert deze gewaarwordingen behoorlijk waar te nemen.

Van zijn toestand, voor zooverre die als ziekelijke verandering in het ligchaam gevoeld werd, en die nog al op zijne geestige funktien had kunnen influenceren, blijft heden niets meer dan de algemeene uitdrukking van traagheid en onverschilligheid over en soms het gevoel van koude, dat door beweging spoedig overgaat en alleen vergezeld is van een gevoel van mierenkruipen in de beenen.

Van opstijgen naar het hoofd is niets meer te bespeuren, en hoewel nu deze genoemde verschijnselen genoegzaam aantoonen, dat de ziekte niet geheel en al geweken is, zoo kan toch op het oogenblik geen twijfel bestaan, of de funktien van den geest zijn bij Soero helder genoeg om een geregtelijk onderzoek te ondergaan.

Ik moet hier opmerken, dat waarschijnlijk de beterschap van Soero mede is toe te schrijven aan het betrekkelijk stille en ongestoorde verblijf in het hospitaal, aan de door hem opgevolgde geregelde levenswijze, aan de matige maar geregelde beweging in het vrije, en de afleiding van zijne sombere denkbeelden, door hem in den tuin te laten werken.

Ik kan er niet voor instaan, welken invloed het verblijf in eene gevangenis onder eene hoop ruwe menschen, die hem misschien tot het doelwit hunner spottereijen zullen kiezen, hebben zal, vooral als de geregelde ligchaamsoefening, waaraan hij als landbouwer gewend was, en die vooral in ziektegevallen zooals het zijne, steeds weldadig werkt, wegvalt. Mijne uitspraak aangaande het 2de punt kan dus alleen als voor het oogenblik geldende beschouwd worden.

IV. *Conclusie.*

Uit het bovenstaande mag men dus de gevolgtrekking maken.

1). Dat de Inlander SOERO het door hem bedrevene feit uitgevoerd heeft in eenen toestand van zinsbegoocheling, en daardoor ontstane misleiding van oordeel, dus in eenen onvrijen zielstoestand, welke toestand ontstaan is in den loop van reeds lang bestaan hebbende zwaarmoedigheid.

2). Dat de geestvermogens van den Inlander SOERO op het oogenblik helder genoeg zijn, om aangaande het door hem bedreven feit te regt te staan.

GENEESKUNDIG TOPOGRAPHISCHE SCHETS

VAN

TELOK-BETONG EN ONDERHOORIGHEDEN
(LAMPONGSCHE DISTRIKTEN).

DOOR

G. F. WIENECKE.
Officier van gezondheid 2e klasse.

Ligging en grootte.

Sumatra draagt ten zuiden en gedeeltelijk ten oosten den naam van de Lampongsche distrikten.

De grenzen van de Lampongsche distrikten worden gevormd, ten zuiden door de Straat Sunda, ten oosten door de Java-zee, ten noorden door het distrikt Komering Oeloe van de residentie Palembang, ten westen door het distrikt Koemering Ilier van de residentie Palembang en het onder de residentie behoorende rijk van den Radja van Blalouw en de distrikten Croë en Cauer van de adsistent-residentie Benkoelen.

Volgens gouvernements besluit dd. 1 Junij 1824, No. 18 (Staatsbl. 1824 No. 27) is de grensbepaling tusschen de Lampongs en Palembang op volgende wijze bepaald: „Aanvankelijk van zee door de rivier Masoedjie tot aan Matta waloe, „van daar in eene denkbeeldige lijn tot aan de uitwatering „van het spruitje Toeba in de rivier Pisang en voorts door „deze rivier tot aan haren oorsprong uit het meer Seradja. „Vervolgens weder in eene denkbeeldige lijn over den top

„van den berg Poengkou over den heuvel Mandak en over „den Pematang Tiengamman tot de Boekiet Pasagie.

De Lampongs zijn besloten tusschen 4° en 6° zuiderbreedte en 104° en 106° oosterlengte van Greenwich. Volgens de opname van den heer STECK (1) 1ste luitenant der infanterie, belast met de opname in de Lampongs, ligt het noordelijkste punt op 3° 41′ ZB. en 105° 24′ OL. (zijnde eenigzins beneden de vereeniging van de rivier Batang met de Masoedjie).

Het oostelijkste punt op 105° 57′ 75″ OL. en 4° 42′ ZB. (zijnde de Tangong Sepoetie omtrent 1½ paal ten N. de monding van die rivier in zee).

Het zuidelijkste punt op 5° 55′ ZB. en 104° 46′ OL. (zijnde de Tandjon Tjina).

Het westelijke punt is volgens de kaart van BERGHAUS de top van den met het Barisan-gebergte te zamen hangende Pasagie, welke op 101° 52′ ligt.

De Lampongs hebben volgens MELVILL VAN CARNBEE eene oppervlakte van 535 geographische vierk. mijlen met ongeveer 90,000 zielen.

Baaijen.

De voornaamste zijn de twee groote inhammen, die de Straat Sunda ten Z. der Lampongs vormt. Zij zijn in gedaante en grootte bijna gelijk en voeren de namen van Samangka of Keizers- en Lampongsbaai, deze laatste komt ook wel voor onder den naam van Telokbaai.

De Samangka baai bespoelt ten W. en N. het distrikt Samangka, hare oevers zijn over het algemeen steil, rotsachtig en moeijelijk te genaken en de weinige ankerplaatsen of kleinere baaijen onveilig. Eene uitzondering hierop maakt de Kaloembaijang baai, die vooral voor kleinere vaartuigen eene

(1) Genoemd officier ben ik voor eenige toelichtingen betrekkelijk de geographie van het bijna geheel onbekende centraalgedeelte der Lampongs dank verschuldigd.

goede en rustige ankerplaats aanbiedt. De overige baaijen, die nog in aanmerking kunnen komen, zijn ten O. de Kaloembaijang en Kiloeang baai, ten N. de reede van Borneo en ten W. de Tampang baai. Geheel het tegendeel van de Samangkabaai zijn de oevers der Lampongsbaai meestal vlak en gemakkelijk te naderen: zij bezitten eene menigte van inhammen en goede ankerplaatsen. De voornaamste zijn ten W. de Peperbaai, de Pedadabaai, de Rattenbaai en Oerongbaai. Ten N. de reede van Telokbetong en Blantongbaai en ten Z. de reede van Paloeboe en de Lagundijbaai.

De geheele oostkust is vlak en zelfs zoo laag, dat op vele plaatsen bij den vloed het water 1—2 palen ver in het land komt. Het land is van af kampong Pegantongan geheel onbegaanbaar. Langs de geheele kust zijn groote modderbanken vooral bij de uitwatering der rivieren.

De Straat Lagundij is de eenige straat van belang, zij is ongeveer twee mijlen breed en heeft overal goed vaarwater, is echter, niet tegenstaande daarvan, bij zuidelijke of zuidwestelijke winden zeer gevaarlijk voor de schepen.

Eilanden.

De eilanden, die onder de Lampongs behooren, zijn:

In de Samangkabaai: Laboean, Agoe en Tangkolie.

In de Lampongsbaai: Pedada, Penarian, Salang, Kelappa, Tengga, Kadagan, Kalagian, Mahisau, Tegal, Sahal, Tembikel, Tangkil, Koeboe, Pamagottang, Paparang, Tjondong tinggi, tengga en panjang, Tiga en Sekeppel.

In de straat Sunda: Krakatou met laag Island en verlaten eiland. Sebessie met Pangang en Omang-Omang, Seboekoe bessaar en keljiel.

Langs de Oostkust. — De eilanden Kandang, Rimouw, Sindoe, Kelapa, Tandjoerah, Toea en Toempal, (deze zijn te zamen onder den naam van Zutphensche eilanden bekend), Laijok, de drie gezusters en Noord-eiland.

De meeste van deze eilanden zijn rotsachtig, steil en met digt bosch begroeid, Krakatou, Laboean, en Sebessie zijn uitgedoofde vulkanen: Krakatou zou nog in 1680 een werkende vulkaan geweest zijn.

De tot de Lampongs behoorende groote eilanden worden door de bewoners van de daarbij liggende kustplaatsen bebouwd, en is peper, boomwol en klapperboomen bijna bij uitsluiting de eenige kultuur. Daar deze eilanden voor hoogst ongezond gehouden worden, hebben zij zelden eene vaste bevolking en zijn slechts ten tijde van den bouw en den oogst bewoond.

Gebergte.

Het Barisan-gebergte, dat van af den Goenoeng Pasagie de grens en tevens waterscheiding is tusschen de Lampongs en Benkoelen, loopt in eene zuidoostelijke rigting tot aan het zuidelijke punt der Lampongs, waar het eindigt met de Tanjong Tjina.

De Goenoeng Pasagie, (vierkant of vierpuntig), is een voorname berg, die ten noordwesten zamenhangt met het Barisan-gebergte, dat de grensscheiding tusschen Benkoelen en Palembang vormt. Ten N. tot aan den Moesas Saroedja gaat een keten van hem uit, die hier de waterscheiding en grens tusschen de Lampongs en Palembang vormt. Ten Z. eindelijk loopt een keten, die zich zeer spoedig weder in twee bergrijen splitst, waarvan de westelijkste de grens tusschen Benkoelen en de Lampongs vormt en meer bepaaldelijk den naam van Barisan-gebergte blijft behouden, terwijl de oostelijkste de waterscheiding is tusschen de rivieren, die zich in de Samangkabaai storten, en degene, die naar de oostkust en de Lampongsbaai vloeijen.

Wanneer men dezen laatsten bergketen volgt, zoo zal men eerst ontwaren, dat hij vrij regelmatig en ook tamelijk hoog verloopt, regts en links kleinere armen uitstrekkende, die de waterscheiding tusschen de op de bergen ontspringende rivieren vormen.

Voorname bergen zijn: de goenoeng Deba, Soedoe-Soedoe, Iwas, Lakka, Batoe en Kamoening. Van dezen laatsten top, die de waterscheiding tusschen de Sepoetie en Sekampong-rivier vormt, verheft zich het gebergte en loopt eindelijk te zamen met den goenoeng Tangkamoes ook wel Samangka of Keizerspiek genoemd. De Tangkamoes een uitgedoofde vulkaan verheft zich, vooral van zee gezien, als een kegel van 7206 Rhijnl. voeten boven den waterspiegel. Naar het W. en Z. loopt hij zeer regelmatig af, naar het ZO. toe staat hij door een vrij hoogen en stijlen bergketen in verbinding met den berg van Ratteh en van Telok. Diezelfde keten splitst zich in verschillende takken, die zich geheel onregelmatig over het schier-eiland, wat door de Samangka- en Lampongsbaai gevormd wordt, uitstrekken, en waarvan de voornaamste toppen zijn:

De Goenoeng Limonio, Kokassan, Ketjawang, Pamatang Poetie, Goenoeng Soela, Gomok, Batoe-seranga, Pomatong, Goendong en Boebaran, de Goenoeng Tangka of berg van Pidada en de Regat. De hoogste van deze bergen is de Tongka, die volgens Zollinger 6200 Rijnl. voeten heeft.

De Ratteh is mede een uitgebrande vulkaan, staat ten oosten zooals boven gezegd is met een keten, die van den Tangamoes afkomt in onmiddelijke verbinding, van hem gaan twee stijle en tamelijk hooge ruggen naar het zuiden, terwijl hij naar het oosten door een zeer lange bergrug met den Goenoeng Telok vereenigd is. Zijne hoogte is volgens Melvill 4950 Rijnl. voeten.

De Telok, insgelijks een niet meer werkende vulkaan, staat geheel geisoleerd westelijk van Telok-betong, hij heeft naar alle zijden eene zachte helling. Naar het oosten strekt zich de helling het verste uit, gaat achter Telok-betong om en eindigt bij de rivier Balouw, die ten N. van Telok-betong zich in de Lampongsbaai stort. Zijne hoogte bedraagt volgens Melvill 7000 Rijnl. voeten.

In eene NW. rigting van Anjer, op een afstand van 14

Eng. mijlen, ligt de Tanjong-toea of zoogenaamde Varkenshoek. Deze is de zuidelijkste spits van het schier-eiland, dat door de Lampongsbaai en de Java-zee gevormd wordt. De kust wordt hier overal door stijle, bijna loodregte rotswanden en bergen gevormd, die zich allengs verheffen en als de zuidelijke helling van den berg Radja Bassa kunnen beschouwd worden. Deze berg, insgelijks een uitgebrande vulkaan, verheft zich ter hoogte van 4270 Rijnl. voeten. Ten W. loopt hij zeer regelmatig af tot aan het zeestrand, ten O. verliest zich zijn voet in de daar aangespoelde moerassige gronden der oostkust, en ten N. loopt een zijner ruggen zacht af tot bij de Sekampong-rivier. Deze rug staat weder met een westelijke tak in verband, met het gebergte, dat van af de Blantongbaai tot aan de Moeara Balouw zich in het O. der Lampongsbaai verheft, zijnde daarvan de hoogste top de Loeboe Iti of Goenoeng Tarahan. Dit gebergte loopt van lieverlede in zachtere hellingen overgaande tot aan de Sekampong-rivier en men kan als zijn westelijke voet, als het niet meer van de Lampongsbaai bespoeld wordt, het riviertje Balouw beschouwen.

Van Mangala naar kampong Diute, op den regter oever van de rivier Joelang-Bawang verheft zich eene zachte heuvelketting, die tot aan den oever der zee reikt, en daar met den berg Makabang eindigt. Ook tusschen de rivier Sepoetie en Pengadoengan is het land een weinig hooger gelegen, en bij de kampong Soerabaija Ilier, heuvelachtig. Eindelijk verheft zich nog in dit terrein een op zich zelf staande bergrug de Boekiet Sinbouij genoemd, tusschen de rivier Soeroep en het strand beginnende en bij de Moeara Peunat eindigende.

Gesteldheid van den bodem.

Zoo als boven vermeld is zijn de Lampongs maar in het Z. en ZW. gedeelte bergachtig. Deze bergrijen geven door haren geheelen habitus in verband met de aan haren voet veelvuldig voorkomende minerale wateren, welke alle eene hooge

temperatuur bezitten, en door de aan dezelve liggende rotsstukken te kennen, dat zij hare vorming aan eene vroeger bestaande vulkanische werking te danken hebben. Zij zijn meest sterk begroeid en voor de kultuur van peper, koffij en boomwol zeer geschikt.

De bodem van de in het bergachtig gedeelte liggende landstreken, bestaat uit eene meer of mindere dikke laag van humus, welke op eene laag van bruingele kleiaarde rust. Deze kleiaarde is vermengd met fijn korrelig zand. Op eene diepte van 3—4 voeten vindt men de kleiaarde vermengd met vulkanische rolsteenen en vulkanisch zand.

Op 6 voeten diepte vindt men meest waterwellen. Dit water is van eene geelachtige kleur, flaauw van smaak en bevat meer of minder aardolie.

In de geheele Lampongs is het putwater zeer slecht en wordt slechts in het centraalgedeelte, waar op vele plaatsen het rivierwater zeer troebel en brak is, als drinkwater gebruikt.

De bodem van de kleinere tot de Lampongs behoorende eilanden en van het strand bestaat uit koraalstukken bedekt met een donker zand en op enkele plaatsen met eene zeer dunne laag humus.

Het N. en O. gedeelte is zeer vlak en ligt op vele plaatsen onder den waterspiegel der zee. De vloed dringt palen ver in het land, waardoor groote moerassen ontstaan zijn. De kommunikatie bestaat meest alleen langs de rivieren door middel van praauwen. De grond is alluviaal en bestaat uit kwartzzand, dat door de veelvuldige overstroomingen en door het terugblijvende slijk der rivieren vruchtbaar geworden is, doch maar zeer weinig bebouwd wordt. Voornamelijk in het Toelang-Bawangsche doen zich groote vlakten voor, welke bij aanhoudenden regen overstroomd worden en dan uitgestrekte meeren vormen, bevaarbaar voor vlotten of kleine praauwen: in den droogen tijd zijn het moerassen, door welke voetpaden voeren, die echter slechts te begaan zijn, wanneer men van eenen met plaatselijke kennis toegerusten gids voorzien is.

Warme bronnen.

Warme bronnen worden slechts in de bergstreken der Lampongs gevonden. De mij bekende zijn:

1). Bij de kampong Negri NW. van Telokbetong aan den voet van den heuvel Manigan, 12 passen van den linkeroever van de rivier Telok-betong; zij werd voor eenige maanden ontdekt. Het water welt borrelend onder vulkanische rolsteenen, welke meer of minder door hetzelve geel gekleurd zijn, op, is helder van kleur, riekt ligt hepatisch en heeft eenen flaauw zoutachtigen smaak. De temperatuur van hetzelve is bij eene luchttemperatuur van 85° F.—122° F. Staat het eenigen tijd in de open lucht, zoo wordt het troebel en zet een witachtig nederslag af. In eene hoeveelheid van 6—8 oncen gebruikt, brengt het vermeerderde stoelontlasting voort.

2). ZW. van Telok-betong in de nabijheid der uitwatering van de rivier Kategoehan, onmiddellijk aan het strand, welke uit koraalkalk en vulkanische produkten bestaat en met eene 1½ voet dikke modderlaag bedekt en met rhizophoren begroeid is, liggen de warme bronnen welke bij de bevolking onder den naam Kadjadian bekend zijn en dikwijls bij verscheidene huidziekten als baden aangewend worden.

Het water borrelt op verscheidene plaatsen uit den grond op, heeft eene in het lichtgeel spelende kleur en bij eene luchttemperatuur van 86° F. teekent het over 180° F. De reuk is sterk naar zwavelwaterstof en de smaak bitter zoutachtig. Heeft het eenigen tijd in de open lucht gestaan, zoo wordt het troebel en vormt er zich op zijne oppervlakte een witachtig huidje. De steenen met welke het in aanraking komt, worden geelachtig gekleurd. Ter hoeveelheid van 4—6 oncen gedronken, veroorzaakt het misselijkheid en oprispingen even als van bedorvene eijeren.

3). 13½ paal noordelijk van Telok-betong omtrent 180 passen oostelijk van den grooten militairen weg van Telok-betong naar Mangala en 300 voeten boven de zee, liggen de warme bronnen van Natar.

De op verscheidene plaatsen uit eenen kleiachtigen bodem vermengd met kleinere of grootere trachiet rolsteenen te voorschijn komende wellen, hebben een parel helder water, van een zoutachtigen smaak, dat bij eene luchttemperatuur van 84° F., 127° F. teekent. Heeft het eenigen tijd in de open lucht gestaan, zoo zet het een geelachtig precipitaat af, en wordt troebel. Door dit water, dat geen afloop heeft, wordt een moerassige kom gevormd, die als badplaats door rhinocerossen en herten zeer gezocht is.

4). In de Marga Waijorang, tusschen den westelijken voet van den berg Radja Bassa en het strand, digt bij de kampong Kalianda liggen de warme bronnen van Kalianda.

Het water welt met sterk geluid tusschen kolossale steenblokken op. Het is helder van kleur, heeft eenen zoutachtigen smaak, riekt sterk naar zwavelwaterstof en heeft eene temperatuur van 125—1320 bij 85° F. der atmospheer. De meeste wellen hebben eene gele okerachtige korst in den omtrek afgezet. Dit water gebruiken de Inlanders veelvuldig tot baden bij verschillende huidziekten.

Rivieren.

De Lampongsche distrikten zijn rijk aan rivieren, die echter voor de kultuur weinig dienstbaar gemaakt worden. De grootste zijn:

1. De Masoedjie, zij ontspringt op eenen kleinen heuvel, Matta waloe genaamd vloeit in het begin in eene ten naastenbij oostelijke rigting, en wordt al zeer spoedig vrij diep: hare oevers zijn steil en bestaan uit zand en leem. Bij de thans verlatene Oembol Masoedjie neemt de rivier eene noordelijke rigting die zij behoudt tot daar waar zij zich met de rivier Batong vereenigt, als wanneer zij in eene zuidoostelijke rigting tot aan hare monding toe voortloopt. Bij de Oemboel Masoedjie is reeds vloed en eb te bespeuren en neemt men een verschil van den waterstand van ongeveer ¾ voet waar. Van hier af is deze rivier al

bevaarbaar voor kleine praauwen. De diepte en breedte neemt toe, de steile oevers verdwijnen en eindelijk vloeit zij langzaam als een breede en drabbige stroom door uitgestrekte bosschen van nipa en rhizophoren, die zij bij banjers of wanneer de vloed het hoogste is, tot ver in het land onder water zet, in de Java-zee. Bij hare monding is zij ongeveer 700 ellen breed en 2—2½ vadem diep. Zij neemt eene menigte rivieren, zoo ter regter- als ter linkerzijde, op. De grootste hiervan zijn:

a. De Soengei Boeaja; deze komt van het Z. en gaat bij den verlaten Oembol Masoedjie in den hoofdstroom.

b. De Soengei Batang, komt uit het Palembangsche en vereenigt zich bij den Oemboel Tangal Djawa met de Masoedjie.

2. De Toelang-bawang rivier. — Deze rivier is de grootste in de Lampongs. Zij wordt uit verschillende takken gevormd als de rivieren Oempoe en Bezaij, die na hare vereeniging den naam van Waij-Kanan, en de Soengkei en Rarem, die na hare vereeniging den naam van Waij-Kirie aannemen, en eerst nadat de Waij-Kirie en Kanan zich vereenigd hebben ontvangt de rivier den naam van Toelang-bawang.

Al deze den Toelang-bawang vormende rivieren, welke eene menigte van kleinere opgenomen hebben, zijn reeds vrij groot en voor grootere of kleinere praauwen bevaarbaar. De Toelang-bawang vloeit tot Bakhong-oedik in eene westelijke en vervolgens tot Moerassa in eene noordelijke rigting in de Java-zee. Zij is ver landwaarts tot Mangala voor de grootste praauwen en kleine schoeners bevaarbaar, en zelfs bespeurt men hier nog eb en vloed.

De oevers van deze rivier, welke uit een fijnkorrelig geel gekleurd en met leem vermengd zand bestaan, zijn in het begin steil; van af Moerassa verdwijnen deze steile oevers waardoor bij opkomenden vloed de omgevende boschachtige streken onder water gezet en ontoegankelijk worden. Nadat de Toelang-bawang de Pidada-rivier opgenomen heeft, verliezen zich de oevers geheel en al in de met nipa en rhizophoren

begroeide moerassen. Bij de monding is deze rivier meer dan 1000 ellen breed.

3. De rivier Sekampong ontstaat aan de oostelijke helling van den berg Tangkamoes of Keizerspiek uit 6 meer of min beduidende takken, welke zich verder benedenwaarts tot twee vereenigen; zij heeten van Z. naar N. Aijer mana, Aijer Goenoeng tiga, Aijer teboe, Aijer moeara balak, Aijer toeba en Aijer Gagahau.

Bij de kampong Negara Boemie vormt zij een groot moeras. Zij loopt met vele kronkelingen, waardoor zij moeijelijk te bevaren is, van het ZW. naar het NO. en vloeit bij de kampong Laboean Ratoe in de Java-zee. De rivieren Emah en Watas zijn hare grootste zijtakken.

4. De rivier Sepoetie, welke aan den voet van den Goenoeng Doempoe bij de kampong Tankiet Soedoe-Soedoe ontspringt en bij de kampong Soerabaija Ilir in de Java-zee vloeit, is van veel gewigt voor de Lampongs, daar zij zelfs voor grootere vaartuigen bevaarbaar is.

De rivieren 5. Kampas, 6. Pennet, 7. Maringei, 8. Nigoeng, 9. Tangong maaok en 10. Samangka zijn voor den handel van mindere beteekenis.

De overigen zijn onbevaarbaar, alleen de Telokbetong, welke op den Goenoeng Telok ontspringt is digt voor hare uitmonding voor kleinere praauwen bevaarbaar. Deze kleine rivieren zijn meest snel stroomende beken, wier bedding uit rotsblokken en keisteenen bestaat. Zij leveren een goed drinkwater.

De bedding van de in het N. en O. gedeelte der Lampongs stroomende grootere rivieren bestaat uit eenen zandachtigen grond, uit slijk en modder. Zij hebben een troebel, flaauw smakend water.

Meteorologische verhouding.

De Lampongsche distrikten behooren door hunne geogra-

phische ligging en geheele verhouding tot die landstreken,
welke een voor h
klima

D
therı
70°
meth
Ui
1854
het l
midd
tot o
door
zelden
genom
Door
al onn
de vrij
hitte v
dere p
avonden
grootste
De ui
rassen a
eene me
verontrei
ganisatie
krings wo
in de bos
mingen te
men hier ... geheele land
den naam gegeven (Lampongs, op het water drijven). De in den dampkring aanwezige schadelijke stoffen doen zich kennen, door de het land in den vroegen morgen en 's avonds bedekkende eigenaardig riekende mist, waardoor zelfs bij dag

	November.			December.		
's avonds.	's morgens	's middags	's avonds.	's morgens	's middags	's avonds.
84	78	89	84	76	91	84
82	75	82	80	75	84	82
[illegible]5 13/31	75 1/3	85 7/30	82 1/3	75 1/2	86	83
2	3	7	4	1	7	2
str.	cirr.—str.			cirr.—str.		
V.	Z. en ZW.			Hevige ZO.Z. en ZW		
	21			11		

In het Toelang-Bawangsche en Sekampongsche wordt goud gevonden, doch in zoo geringe hoeveelheid, dat het bijna geene melding verdient. Andere produkten uit het delfstoffenrijk worden niet gevonden.

hischt
elke
lima
De
ern
)°
ettan
Ui
354
et I
idd
ot
oor
elde
genom
Doo
al on
le v
itte
lere
vond
groot
De
assen
ene
eron
ganis
tring
n de
ningen te
nen hier ... geheele
en naam gegeven (Lampongs, op het water drijven). De in
en dampkring aanwezige schadelijke stoffen doen zich ken-
en, door de het land in den vroegen morgen en 's avonds
edekkende eigenaardig riekende mist, waardoor zelfs bij dag

de horizon zelden helder is. De gedaante der wolken is meest cumulus en cumulostratus.

Het regent hier zeer veel, zoo wel in den O. als W. moesson. De den westmoesson kenmerkende aanhoudende, zware bijna dagelijksche stortregens, komen niet dikwijls voor en het getal der regendagen is in den oostmoesson bijna even groot als in den westmoesson.

De het land bedekkende bosschen en de vele rivieren schijnen hiertoe mede bij te dragen. Onweêr komt dikwijls voor, is vaak zeer hevig en gaat met sterke regenbuijen, storm en temperatuursafwisselingen vergezeld.

De zee- en landwinden houden denzelfden cijclus als op andere plaatsen. De wind is hier in den oostmoessen O. en ZO., zelden Z., den westmoesson meestal ZW. Bij nieuwe en volle maan waaijen de winden uit het NO. naar het Z.

Aardbevingen komen eveneens dikwijls voor; gedurende mijn verblijf in de Lampongs heb ik er tien waargenomen. Het waren vrij hevige snel op elkander volgende schokken in eene rigting van het NW. naar het ZO. Voorboden gingen deze aardschuddingen niet vooraf; ook is niet opgemerkt, dat zij van nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand waren.

De sub No. I bijgaande bijlage geeft een overzigt van de meteorologische verschijnselen gedurende het jaar 1852, 1853 en 1ste semester 1854.

Bij gebrek aan eenen barometer zijn geene waarnemingen kunnen verrigt worden.

Produkten uit het delfstoffen rijk.

In het Toelang-bawangsche en Sekampongsche wordt goud gevonden, doch in zoo geringe hoeveelheid, dat het bijna geene melding verdient. Andere produkten uit het delfstoffenrijk worden niet gevonden.

Vegetatie, produkten en kultuur.

De flora van het Z. en ZW. gedeelte van de Lampongs komt met die van het tegenoverliggend Bantam geheel overeen. In het N. gedeelte zou zij volgens ZOLLINGER een geheel ander karakter hebben dan op Java en zou men daar plantenfamiliën en genera in de vlakten aantreffen, die men op Java alleen in het gebergte vindt.

Daar mijne botanische kennis vrij onvolledig is en de geheele konstitutie van het land, mijne dienstbezigheden en de reeds in de onmiddelijke nabijheid van het garnizoen in de bosschen huizende tijgers excursies niet toelieten, zoo is het mij met den besten wil niet mogelijk eene uitvoerige beschrijving der flora te geven. Ik kan daarom alleen de in de Lampongs voorkomende huishoudelijke en geneeskrachtige planten aangeven.

Cryptogamen komen hier, waar de gunstigste voorwaarden tot hare ontwikkeling bestaan, zeer veelvuldig voor: de familie Fungi is zeer rijk aan prachtexemplaren.

Algae treft men in verscheidene soorten veelvuldig op de in de straat Sunda gelegene eilanden aan. Van praktisch nut is alleen de zeewier (agar-agar) waarvan in het jaar 1853, 14 pikols zijn uitgevoerd.

Aan *gramineae* is het land rijk, de voornaamste soorten zijn:

De rijst. — De rijstkultuur, die anders het voornaamste artikel van landbouw in den Indischen Archipel uitmaakt, is hier van geene beteekenis: zij moet dikwijls van Java worden ingevoerd worden. Hieraan zijn niet alleen de aard en de ligging der gronden schuld, maar ook en nog meer de luiheid der Inlanders en de oude wijze om de rijstvelden te bebouwen. Alleen met gestrengheid kan de Lamponger gedwongen worden om sawa's te bebouwen, hij kweekt meest zijne rijst op drooge velden, die hij Ladangs noemt.

Een stuk grond wordt door omkapping van de boomen ge-

zuiverd, het drooge hout verbrand en de bodem even omgegraven, wanneer men de rijstkorreltjes zaait.

Daar in den regel de om de kampongs liggende bosschen tot ladangs gebruikt worden en in korten tijd uitgeput zijn, zoo moeten op verder gelegene plaatsen wederom ladangs gemaakt worden en is dit de oorzaak van het bouwen der vele oemboels en het dikwijls verleggen der kampongs. De op de ladangs geteelde rijst is van goede hoedanigheid. Sawa's vindt men slechts in de distrikten Samangka en Telok-betong.

In de vallei Telok-betong zijn 276 bouws sawavelden. De prijs van de rijst is tusschen 6 en 8 gulden rec. de pikol.

Van *Bambusa*, waaraan het land rijk is, vindt men verscheidene soorten.

Suikerriet wordt maar in zeer geringe hoeveelheid geteeld.

Mais wordt in het Toelang-bawangsche verbouwd.

Acorus calamus wordt veelvuldig aan de oevers der rivieren gevonden, doch is van geen nut voor de bevolking.

Van de *Piperaceae* worden hier piper cubeba, piper betle en piper nigrum aangetroffen.

De Lampongs waren vroeger door de peperkultuur beroemd. In de Margas Waijorang, Radja-bassa en bijna in het geheele distrikt Telok-betong wordt nog al peper geteeld. In het jaar 1853 zijn 6115½ pikol zwarte en $2\frac{62}{100}$ witte peper uitgevoerd.

Daar in de laatste jaren de handel van verschillende harssoorten den bewoners veel geld oplevert, en het inzamelen dezer produkten met veel minder moeite en kosten gepaard gaat, dan het bouwen en onderhouden van geregelde kultures, zoo heeft de peperkultuur veel van haren vroegeren omvang verloren.

Van de familie *Palmae* vindt men hier de Areca catechu, en Sagguerus Rumphii.

De Cocos nucifera is op de eilanden en in het geheele land in genoegzame hoeveelheid voorhanden: geheele ladingen worden er van uitgevoerd.

Voor de fabrikatie van olie wordt maar zeer weinig gedaan. De Lamponger voert de vruchten der cocospalmen liever uit. om dan voor veel geld de olie te koopen, welke van Java wordt aangebragt. Sommige der in de Lampongs levende vreemdelingen maken olie, doch niet voldoende voor de behoefte.

Aan de Palembangsche grens zou ook de Calamus draco gevonden worden, doch sanguis draconis komt niet in den handel voor.

De Calamus rottan wordt veelvuldig gevonden en is een belangrijk handelsartikel. Men vindt er meer dan 16 verschillende soorten van.

In het jaar 1853 zijn 12469 bossen dunne en 364 bossen dikke bindrottang, benevens 99570 rottangsstaven uitgevoerd.

Van de familie *Asphodeleae* wordt slechts Allium cepa en Allium sativum geteeld.

Zingiberaceae. — Hiervan wordt Curcuma longa, Amomum zingiber, Alpinia galanga gevonden. *Cannaceae:* Maranta indica, van de *Musaceae:* Musa paradisiaca.

Laurineae: Cinnamomum zeylanicum wordt door eenige Inlanders sedert korten tijd op de eilanden en in tuinen gekweekt.

Cinnamomum aromaticum wordt in het ZW. gedeelte der Lampongs veelvuldig gevonden.

Myristica is eerst sedert eenige jaren ingevoerd. Van de *Anonaceae* worden Anona reticulata en muricata zelden aangetroffen.

Solaneae. — Van deze familie heeft men hier Nicotiana tabacum, Datura, Atropa, Solanum nigrum en verscheidene soorten van Capsicum.

De tabak, wordt in eenige kampongs geteeld, doch niet in die mate, dat het een artikel van uitvoer is. Hij is van buitengewoon goede hoedanigheid en wordt veel duurder betaald dan de van Java ingevoerde.

Urticaceae, *Moreae* en *Artocarpeae.* — Deze familien zijn ruim vertegenwoordigd. Men treft aan: Morus indica, Arto-

carpus integrifolia en incisa, verscheidene Ficus soorten waaronder de Ficus elastic. L., waaruit het G. elasticum gewonnen wordt.

Gummi elasticum is sedert eenigen tijd een zeer gewigtig handelsartikel. In het jaar 1853 werden 8671 pikols uitgevoerd; deze handel is zoo voordeelig, dat een Inlander, die zich met het inzamelen van dit produkt bezig houdt, in de week gemiddeld *f* 25 rec. verdiend.

Zeer rijk is het geheele land aan gewassen, die gom leveren, waarvan 16 verschillende soorten bij de Inlanders bekend zijn. 3180 pikol dammar werden verleden jaar-uitgevoerd. De onder den naam van dammar koejoeng voorkomende soort, wordt door de bewoners tot kaarsen en fakkels gebruikt.

Ficus Benjamina en Carica papaija (fam. *Papayaceae*) wordt hier zelden gezien.

Cucurbitaceae. Cucumis sativus, Cucumis melo, Cucurbita farinosa en Cucurbita citrulla worden hier aangebouwd.

Malvaceae, *Sterculiaceae*, *Buttneriaceae.* — Van deze zijn verscheidene kapassoorten, voornamelijk Gossypium indicum en verder Durio en Sterculia opmerkenswaardig. Theobroma cacao is sedert eenigen tijd hier ingevoerd en geeft door zijnen weelderigen groei de gesteldheid des lands te kennen. Volgens von Humobldt, groeit dit heerlijk gewas, alleen in vochtige en heete landstreken weeldig en naarmate de bebouwing van een land toeneemt, de bosschen minder, de bodem en het klimaat drooger en voor de menschelijke organisatie geschikter worden, naar die mate komt ook de Cacao veel minder voor. Voor den handel heeft de hier geteelde Cacao geen nut, daar men maar zeer weinig verbouwt.

Op verscheidene plaatsen in deze distrikten bestaat eene vrij aanzienlijke katoenteelt, maar het is er nog zeer verre van af, dat zij tot die hoogte zou zijn opgevoerd, waarvoor de kultuur zoo zeer vatbaar is. De uitvoer van boomwol beliep in 1853. 6023 pikols.

Aurantiaceae. — Van deze familie groeijen hier Citrus ja-

vanica, Citrus aurantium en Citrus decumana. De vruchten dezer gewassen zijn zeer slecht.

Myrtaceae. — Van deze familie is sedert eenigen tijd Caryophyllum aromaticum en Punica granatum ingevoerd. Ook vindt men verscheidene djamboesoorten.

Van de familie *Leguminosae* vindt men hier Tamarindus indica, doch zeer schaars en verscheidene soorten van Phaseolus, Acacia en Copaifera.

Van de familie *Rubiaceae* verdient slechts de koffijboom vermelding.

De koffijteelt is in de Lampongs in de laatste tien jaren, voornamelijk door de rijke *g. elasticum* produktie, verwaarloosd geworden, niet tegenstaande de gronden voor deze kultuur veel beter geschikt zijn dan op vele plaatsen van Java.

Het bestuur tracht deze voor het moederland zoo gewigtige kultuur op alle mogelijke wijzen te bevorderen en te ontwikkelen.

In 1853 zijn slechts 274 pikols koffij uitgevoerd.

Fauna. — De fauna der Lampongs komt met die van geheel Sumatra overeen.

De moerassige bosschen zijn eene geliefkoosde verblijfplaats van de Pachydermat.

Olifanten zijn hier veel; dikwijls ziet men groepen van 20—100 te zamen.

Jagt wordt maar zelden op hen gemaakt en verleden jaar zijn er slechts 19$\frac{8}{100}$ pikols olifantstanden uitgevoerd.

De Rhinoceros sumatrensis vindt men menigvuldig. Ook op dit dier wordt weinig jagt gemaakt; er zijn verleden jaar slechts $\frac{1}{2}$ pikol rhinoceroshoornen en 41 pikols rhinoceroshuiden uitgevoerd.

Het Sus ferus komt hier menigvuldig voor; de Tapir wordt aan de Palembangsche grens gevonden.

Al deze dieren zijn voor de kultures van het grootste nadeel,

alleen de Lamponger is veel te lui en onverschillig om door doelmatige maatregelen de vermeerdering dezer dieren te verhinderen.

Van de Orde *Ferae* is onder de verscheidene felissoorten de tijger het talrijkst. Hij komt tot in de woningen en niet zelden tot in het fort. Het getal der door deze dieren omgebragte of gekwetste menschen is zeer groot.

Nog vindt men eenige soorten van Viverra, Mustula en Ursus malaijanus.

De orde *Glyres* is door de familie Sciurina en Murina in verscheidene species talrijk gerepresenteerd.

Van de Orde *Rhuminantia* heeft men de Cervus equinus.

Omtrent de vogel-fauna valt weinig op te merken. Van Scansores komen eenige species van Psittacus en Picus voor.

Van de Orde *Ambulatores* nestelen eenige soorten van Passerini en Coraces.

Van de species *Hirundo* verdient de Hirundo esculenta vermelding, die op de eilanden en strandplaatsen haar nest bouwt De handel in vogelnestjes is hier van geene beteekenis. In 1853 werden $\frac{1}{2}$ pikol witte en $\frac{16}{100}$ zwarte vogelnestjes uitgevoerd.

Van de Orde *Raptatores* komen tot groot nadeel van hem, die kippen houdt eenige species van Strix, Falco en Vultur voor.

De orde *Rassores* is door de familie Columboiden zeer rijk gerepresenteerd, van Gallinoiden vindt men Gallus en Argus.

Uit de orde der moerasvogels treft men slechts verscheidene species van Ardea, Fringa, Scolopax en Gallinula.

Van *Natatores* nestelen verscheidene species van Larus, Procellaria en Anas.

Uit de klasse der *Amphibien* komen vele species uit de orde Saurii en Chelonii voor.

De krokodil leeft aan de strandplaatsen en in de langzaam stroomende rivieren in groot aantal en eene menigte menschen.

De zeeschildpad wordt hier veel gevangen, is zeer goedkoop en levert eene gezonde spijze voor de hier garnizoenhoudende militairen.

De schilden van de schildpad zijn van slechte hoedanigheid en niet voor den handel geschikt.

Van *Batrachii* komen zeer vele species van Rana, Bufo en Hyla voor.

Uit de Orde *Ophiden* treft men van Coluber, Vipera en Trigonocephalus. Doodelijke verwondingen door den beet van slangen zijn reeds dikwijls voorgekomen. Men vindt hier sawaslangen van eene verbazende grootte.

De vischfauna levert niets bijzonders op. Hoewel de reede van Telok en de in het centraalgedeelte der Lampongs stroomende rivieren rijk aan visschen zijn, wordt toch slechts weinig moeite besteed om visch te vangen, hij is hier daarom dan ook zeer duur en dikwijls in het geheel niet te krijgen.

Avertebraten zijn zeer talrijk. Uit de orde Decapoda verdienen maar eenige species van Cancer vermelding.

Van *Moluskem* eenige species van Ostrea: van onder den naam van Kolombaia (Cyprea moneta) voorkomende species, werden verleden jaar 69 pikols uitgevoerd.

Ook aan *Holothurien* is de zee rijk. In 1853 werden $22\frac{77}{100}$ pikols tripang in den handel gebragt. Van de *Hymenopteren* verdient alleen de species Apis vermelding.

Verleden jaar zijn $10\frac{1}{2}$ pikol was in den handel gebragt. Van de Annulata is de species Hirudo zeer talrijk.

Huisdieren.

De veeteelt is in de Lampongs zeer onbeduidend. Rundvee vindt men er in het geheel niet.

Het land is rijk aan buffels, zij worden meestal als lastdieren gebruikt. In de geheele Lampongs zijn slechts 6 paarden, en nagenoeg geene geiten en schapen. Varkens worden hoogst zelden en dan nog slechts bij een hoogstens twee stuk tegelijk ingevoerd. Aan kippen, eenden en ganzen is dikwijls groot gebrek.

Bevolking.

De Lampongsche distrikten zijn gering bevolkt, op eene vierkante mijl slechts 168 zielen. De redenen dezer geringe bevolking zijn niet alleen in de ziekteverhouding en de geheele konstitutie van het land te zoeken, maar meest in de voor de vermeerdering der bevolking zoo nadeelige zeden en gebruiken, voornamelijk in de instelling van het *djoedjoer*, het *sanalang* en de door geene wetten beperkte veelwijverij der eenig vermogen bezittende Lampongers.

Ook worden jaarlijks eene menigte menschen door moord, tijgers en ander wild gedierte omgebragt. Wijlen de heer DUBOIS vermeldt, dat men het getal der door wild gedierte omgebragte menschen jaarlijks op 675 stellen kan. De Lampongers hebben in het algemeen eenen meer breeden gedrongenen, doch minder regelmatigen ligchaamsbouw dan de Javanen. Het hoofd is groot, het voorhoofd laag en plat, de ossa zijgomatica zijn breed en vooruitstaande, beneden dik en boven sterk ingedrukt. De oogen zijn meest klein, zwart en hebben eene woeste uitdrukking. De mond is groot, de lippen zijn dik en vooruitstekend. De tanden zijn groot, doch door slijpen en zwart kleuren meest ontsierd. De hals is lang en in verhouding mager, de borst breed doch vlak gebouwd, de buik meest opgezet. De extremiteiten lang en mager. De huidkleur minder donker. De vrouwen hebben, daar zij maar zelden het huis verlaten en zich alleen met ligten handarbeid bezig houden, eene meer blanke kleur, een ineengedrongen ligchaamsbouw en veel innemends in hunne niet schoone doch regelmatige gelaatstrekken. Hunne handen en voeten zijn klein.

De bewoners van het centraalgedeelte der Lampongs en voornamelijk die, welke zich met het inzamelen van Gummi-soorten bezig houden, hebben eenen zwak ontwikkelden ligchaamsbouw, zeer geringe geestvermogens en een kachektisch voorkomen.

Hoe weinig vatbaar dit volk voor verstandelijke ontwikkeling

is en hoe weinig het gezocht heeft om zich te veredelen, is daaruit af te leiden, dat het geene eigene taal en geene geschiedenis heeft. De Lampongsche taal is een mengelmoes van talen der naburige landstreken en heeft maar weinige oorspronkelijke woorden. Hun schrift heeft veel overeenkomst met het Redjangsche. *De leefwijze* der Lampongers laat veel zoo moreel als phijsisch te wenschen over. Zij zijn zeer onzindelijk en ofschoon zij iederen dag naar hunne afgezonderde badplaatsen gaan, zoo moet men dit niet als een bewijs van zindelijkheid, maar eerder als een middel om zich af te koelen beschouwen.

Hunne kleeding wordt slechts bij hooge feestelijke gelegenheden gewassen: hierdoor heeft oud en jong een bijzonder eigenaardigen reuk bij zich. Wreedheid straalt in hunne aloude wetten en in al hunne handelingen door. Zij zijn haatdragend en eene aangedane beleediging wordt nog na vele jaren op het wreedst gewroken.

Van Lampongschen oorsprong zou volgens DUBOIS alleen het Jahispel zijn, de overige dobbelspellen en de hanengevechten zijn door vreemdelingen overgebragt. Waijangspellen zijn den Lampongers niet bekend, ook hebben zij geene rongings of andere spellen der Javanen.

Bij feestelijke gelegenheden wordt door jongelingen en meisjes eene zeer eenvoudige dans uitgevoerd, die in eene onharmonische verdraaijing der armen en handen bestaat, en *menarie* genoemd wordt. De mannen houden een soort van tournooi, dat zij *mengigel* noemen.

De liederen, welke door meisjes en jongelingen gezongen worden, hebben eene weemoedige melodie. Bij hunne feesten heerscht eene angstvallige etikette: ieder aanwezige wordt naar zijnen rang, titel en den ouderdom des geslachts (kaboeajan), tot welke hij behoort, geplaatst.

Hevige en bloedige veten, welke dikwijls van de eene generatie tot de andere overgaan, hebben hun ontstaan aan het verzuimen dezer pligtplegingen te danken.

Voor personen van hoogen rang wordt in verscheidene distrikten over de zitplaatsen een stuk wit katoen gespannen en bij een tournooi staan zij op tapijtjes, welke over de matten gelegd worden. De veelvuldige onlusten, tusschen de bewoners der Marga-waijorang en Negri Ratoe hebben hun ontstaan te danken aan eenen door het hoofd der Marga-waijorang aan zijne onderhoorigen gegeven last om bij feestelijke gelegenheden, waarbij het hoofd van Negrie-Ratoe aanwezig was, geen stuk katoen over zijne zitplaats te spannen.

De Lamponger heeft geene godsdienst, het Islamisme is bij hen slechts een vorm. Bij een onverwacht ongeluk, bij hevige smart, waar menschen, die godsdienst bezitten zelfs onwillekeurig den naam Gods naar hunnen aard en wijze aanroepen, gebruiken zij het woord *oempoe* 't welk grootmoeder beteekent. De wetten des korans zijn bij de Lampongers niet geldend. Hunne wet is de aloude Lampongsche. Hunne straffen bestaan meest in geldboeten, zelfs moord wordt door geld (bangoen) geboet.

Voor de betaling van het bangoen is niet alleen de moordenaar maar ook zijne geheele familie verantwoordelijk. Sedert eenigen tijd is het gebruikelijk, dat de moordenaar, die het bangoen niet betalen kan, aan de naastbestaanden van den vermoorden niet uitgeleverd maar naar de bepalingen van het Gouvernement gestraft wordt. Vroeger werd de moordenaar zoodra hij het bangoen niet betalen kon, voor de naastbestaanden van den vermoorden, een zoogenaamde Trawan, gebragt. Hij werd op alle wijze gemarteld, daarna zijn hoofd van het ligchaam gescheiden en aan den trap der woning des oudsten der familie begraven, opdat een ieder die in het huis ging het hoofd met voeten treden en zoo de schande, welke op de familie rustte, dat een van hare leden door eenen armen vermoord was, uitwisschen zou.

IJverzucht is dikwijls de oorzaak van de moorden. Daar de Lampongers geene echtscheiding kennen en de man zoo veel vrouwen trouwen kan als hij maar koopt en zijne vrou-

wen dikwijls jaren lang niet ziet doch voor haar onderhoud zorgt, zoo komt toch in spijt der strenge Lampongsche wetten overspel veelvuldig voor. Ook roof en diefstal wordt met geld beboet en moet de dader aan den bestolenen de dubbele of drievoudige waarde van het gestolene terug betalen. Deze straf heet kadoea walang en kaliga walang.

Kan de dief of zijne familie uit armoede aan deze straf niet voldoen, zoo wordt hij naar Lampongschen adat lijfeigene van den persoon, welke hij bestòlen heeft. In den laatsten tijd worden de dieven, welke aan de Lampongsche wet niet voldeden naar Gouvernements wetten gestraft.

Moord, verwondingen, diefstal en afzetterij, zijn de misdrijven, die het meest voorkomen.

Sedert eenigen tijd is het onder de Lampongers gebruikelijk hun regt bij het bestuur te zoeken en men kan aannemen, dat alleen nog in eenige streken naar de oude Lampongsche wetten door de hoofden gerigt wordt.

Van het grootste nadeel voor de vermeerdering der bevolking en de zeden zijn de in gebruik zijnde oude wetten bij erfenis en voornamelijk die, welke onder den naam van *Samalang* bekend zijn.

Volgens deze gewoonte moet of moeten de vrouw of vrouwen van den overledenen door zijnen oudsten broeder, al heeft hij ook reeds eigene vrouwen, aangenomen en onderhouden worden. Nog een ander hoogst onzedelijk gebruik bestaat in de erfeniswetten; volgens dit gebruik is de kleinzoon de wettige erfgenaam van zijnen grootvader en moet ook de vrouwen van zijnen grootvader als zijne vrouwen aannemen.

Een groote ruine voor de vermeerdering der bevolking is de oude instelling van de *djoedjoer.* Geen vader huwelijkt zijne dochter zonder djoedjoer (1) uit.

Onbegrensde ijdelheid van vader en familie noopt dikwijls

(1) Een woord van de huweiijkswetten der volken in de binnenlanden van Palembang in de Redjang en in de Lampongs, het geld dat aan de bruid betaald wordt. W.

den vader den djoedjoer zeer hoog te stellen.

Hoe meer djoedjoer voor eene bruid betaald wordt, des te hooger stijgt de familie in de goede meening der bevolking. Door deze ongelukkige instelling worden niet alleen de huwelijken verhinderd en de vermeerdering der bevolking tegen gegaan, maar ook vele jongelingen worden daardoor vagabonden. Het bestuur heeft in verband met eenige hoofden bewerkt, dat de goederen, welke ter voldoening der djoedjoer gegeven worden, zeer hoog in waarde getaxeerd worden; hierdoor wordt de hoogmoed der familie minder gekwetst en het trouwen ook den minder bemiddelden mogelijk gemaakt.

De aangeborene ijdelheid kenmerkt zich bij de Lampongers door hunne zucht naar titels en belagchelijke rangen.

Van Radens en Pangerans wemelt het geheele land en de Mactagave (koelie) voert dikwijls den naam van Raden of Pangeran. Het volk tracht zich door verschillende ceremonien eenen hoogeren rang te geven. (Dit is in het geheele land met uitzondering der distrikten Telok-betong en Samangka gebruikelijk).

Zij laten zich door groote geldelijke offers tot *papadon*, *sasako* of *lawangkori* verheffen.

De *papadon*, is het hoogste ideaal van rang en aanzien dat een Lamponger hebben kan.

Door het slagten van eene menigte buffels, die tot maaltijd voor eene geheele landstreek moeten dienen en het geven van een buffel als geschenk aan ieder die tot papadon verheven is, kan de Lamponger deze eer bekomen. De *papadon* is eene bank met breede leuning, zij wordt uit een enkel stuk hout gemaakt en met snijwerk voorzien. Op deze bank zittende vertoond zich de pas tot papadon verhevene aan het verzamelde volk. De papadon, wordt als een heilig stuk in het *seset* bewaard. Zet zich iemand, die niet tot papadon verheven is, op den in het seset staanden papadon neder, zoo moet hij deze euveldaad met 40 spaansche matten

boeten. Is een tot papadon verhevenen eene beleediging aangedaan, zoo wordt zijn papadon schuins gezet, en hij moet, voor dat hij denzelven wederom gebruiken mag, zich over de aangedane beleediging gewroken hebben.

Personen, welke de hooge eer tot papadon verheven te zijn, niet betalen kunnen, stellen zich tevreden met den *sasako*. Dit is eene soort van stoelleuning waar tegen de zich door het geven van feesten en geschenken waardig gemaakt hebbende leunen mag. Ook de sasako wordt zorgvuldig in het gemeentehuis (seset) bewaard.

Daar nu een streven naar hooger ook bij de Lampongers bestaat, zoo zoekt de tot sasako verhevene zich door alle mogelijke middelen rijkdom te verschaffen, om de eer te genieten tot papadon verheven te worden. Heeft hij zich eindelijk zooveel verschaft om de gebruikelijke feesten en geschenken te kunnen geven, zoo wordt hij tot papadon verheven en is hij hiermede niet tevreden, dan nagelt hij zijnen sasako aan den papadon en bekomt hierdoor nog meer aanzien.

De *Lawangkori* is een regt om aan zijne woning eene overdekten gang, eene soort van eerepoort te bouwen, waardoor alleen de personen, welke door het geven van eenige buffels tot deze eer verheven zijn, mogen binnentreden.

De *kleeding* der bewoners komt het meest met die der Palembangers overeen. Aan de strandplaatsen is de Bantamsche kleeding vrij algemeen. De kleeding der vrouwen is door de sarong, welke *tapi* genoemd wordt, karakteristisch. Deze tapi is zeer naauw en heeft breede dwars loopende streepen van geel en zwart of donkerrood en geel. Meest wordt zij met gouddraad of gekleurde glasplaatjes geborduurd. Van sieraden houdt jong en oud veel.

De Lampongsche meisjes (mooli), voornamelijk de dochters van voorname hoofden zijn bij feesten met kostbaren opschik uitgedoscht en met gouden of zilveren arm- en andere banden als overladen.

Verscheidene sieraden mogen alleen door personen van hoogen rang gedragen worden. Eigendommelijk onder deze is eene soort van Diadeem, welke kandal — kedak genoemd wordt. Het heeft den vorm van een reep en is geheel van goud.

Bij het dansen dragen de meisjes aan de vingers groote zilveren nagels.

De jongelingen dragen een meer of minder dikken ring van goud of zilver om den hals, welke *Kalaijngai* heet.

Al hetgeen de Lampongers tot kleeding enz. gebruiken, moet van andere plaatsen ingevoerd of door in de Lampongs levende vreemdelingen gemaakt worden. Borduren, het maken van den tapi, van tapijtjes en van rottingmatten zijn het eenige wat door de Lampongers gemaakt wordt.

De *bezigheden* der mannen bestaan in het bebouwen en onderhouden van sawa's en ladangs en het opzoeken van verschillende gummisoorten, voornamelijk van Gummi elasticum, waarvan dagelijks groote hoeveelheden uitgevoerd worden.

De *bewapening* bestaat in krissen, klewangs en pieken. Een Lamponger is zelfs te zijnent niet ongewapend en dit is waarschijnlijk gedeeltelijk wel de oorzaak van de veel voorkomende moorden en zware verwondingen. Zelfs de knapen zijn reeds gewapend en de vrouwen dragen bij het uitgaan een groot mes, soms zelfs eene lans in de hand.

In vroegere tijden gebruikten zij een lange bamboe, welke met eenen grooten steen voorzien was en met behendigdheid tegen den vijand gebezigd werd.

De *voeding* is zeer eenvoudig, rijst met een weinig zout, eenige bladen die zij in de wildernis zoeken en raauw of gekookt met de rijst eten, maken hun voornaamste levensmiddel uit.

Tot de vischvangst moeten zij aangemoedigd worden.

Buffels en geitenvleesch wordt slechts bij feesten en gedurende de vasten genuttigd.

Opium wordt veel gerookt, voornamelijk op de strandplaat-

sen. Ook gebruiken zij veel tabak en sirih.

De *huizen* aan de strandplaatsen en voornamelijk te Telokbetong zijn de gewone bamboehutten, die eenige voeten boven den grond op houten stijlen rusten en, ten minste te Telokbetong, een armoedig aanzien hebben. In de binnenlanden vindt men daarentegen vaak goed en doelmatig ingerigte huizen, die stevig van hout gebouwd zijn en op palen 5 tot 6 voet boven den grond rusten.

De buitenstijlen dezer huizen zijn meest door snijwerk van allerlei aard opgesierd.

Bijna in ieder distrikt ziet men eene andere bouworde, welke meer of min van de in de overige streken van Sumatra gebruikelijke afwijkt.

De huizen hebben meestal eene groote voorkamer, waarin zich het huisgezin ophoudt en de bezoekers ontvangen worden. Van uit dit vertrek voeren drie deuren naar even zoo vele kamers, welke tot woonplaats van het hoofd des huizes en zijne echte vrouwen dienen.

Op de beide zijden van het huis zijn kleine bijgebouwen, welke door een gang tot het hoofdgebouw toegang hebben. Het ter regterzijde gelegene dient tot keuken en in dat ter linkerzijde houden zich de vrouwelijke bewoners van het huis met hare bezigheden op. Acht tot tien zulke huizen vormen eene buurt, welke door den oudsten en rijksten onder den naam van *kapala-soekoe* bestuurd wordt.

De bewoners eener buurt zijn meest leden van eene familie. Verscheidene dezer buurten maken eene kampong, welke door een, door de soekoehoofden gekozen hoofd, *kapala-tjioe* genoemd, bestuurd wordt.

Verscheidene kampongs stellen een distrikt of Marga daar, dat onder de voornaamsten van het geslacht staat.

In iedere kampong vindt men een algemeen verzamelingshuis, hetwelk *sesat* heet. Daarin houden de kampongsleden hunne beraadslagingen en feesten; ook dient het tot verblijfplaats van doorreizende vreemdelingen.

Is eene buurt groot, dan vindt men ook daar een hoewel minder groot verzamelingshuis voor de leden der buurt, dat *anjong* genoemd wordt.

Bestuur.

De Lampongsche distrikten, die reeds in 1808 door den Gouverneur-Generaal MAARSCHALK DAANDELS voor een staatsdomein verklaard werden, zijn bij Gouvernements besluit dd. 23 September 1829 van de residentie Bantam afgescheiden en eene afzonderlijke Assistent Residentie geworden.

Het Bestuur in de Lampongsche distrikten is opgedragen aan eenen civielen gezaghebber, die ook tevens Militaire kommandant der Lampongs is. Hij heeft onder zich een Adsistent Resident en een Regent.

De bevolking heeft nog steeds hare oude politieke en huishoudelijke instellingen en is aan het onmiddelijke gezag en de regtspleging van hare hoofden onderworpen.

De Lampongs worden in volgende zes distrikten verdeeld

1. Telok-betong.
2. Samangka.
3. Sekampong.
4. Maringei.
5. Sepoetie.
6. Toelang Bawang.

De hoofd- en garnizoensplaats der Lampongsche distrikten is

Telok-betong.

Deze plaats, welke uit acht verschillende kampongs bestaat, ligt aan het noordelijkste punt der Lampongsbaai, digt aan zee op 5° 25$^{5\prime}$ ZB. en 105° 19$^{5\prime}$ OL. van Greenwich.

De namen der acht verschillende kampongs, die Telok-betong vormen, zijn: Kangkong, Madja en Boemiwarao langs het zeestrand gelegen, Lonthar, Passer en Passisir aan den linker en Parawata en Kotta karang aan den regter oever van de Telok-rivier.

Bij de Inlanders uit de bovenlanden gaat de naam van kampong Passer voor die van Telok-betong door.

Volgens de oude Lampongsche indeeling echter, wordt de geheele vallei, die ten W. en N. door den Goenoeng Telok en ten O. door den Loeboe-Hi begrensd wordt, het landschap Telok-betong genoemd.

Ten W. van Telok-betong liggen de kampongs Kategoehan, Ampoy en Kadjadican. Ten N. Koeripan, Negri en Gedong-Pakoean.

De oemboels (gehuchten) dezer kampongs, liggen op het Telok-betong omringende gebergte.

Telok-betong ligt in eene vlakte en is rondom door natte rijstvelden omgeven. Ten ZW. blijft het terrein vlak, is echter digt bij het zeestrand moerassig en met digt bosch begroeid, ten N. wordt het bergachtig en is insgelijks met bosch begroeid, maar aangezien het daar reeds, ofschoon op groote afstanden van elkander, naar alle rigtingen bebouwd is, zoo is het mogelijk hetzelve te doorkruisen.

Ten W. is het terrein vlak, insgelijks met bosch begroeid en bij de uitwateringen der kleine zich daar in zee stortende rivieren moerassig. Eerst wanneer men de rivier Balouw gepasseerd is komt men aan den voet van het gebergte, dat zich tot digt aan het zeestrand uitstrekt. De noordelijke langs Telok-betong loopende heuvelketting is laag en verheft zich slechts op weinige plaatsen tot 500 voeten boven de zee.

De vallei Telok-betong is rijk aan rivieren doch deze zijn klein en onbeduidend.

De voornaamsten zijn: 1°. de Telok-rivier en 2°. de Kategoehan, welke laatste zich met twee armen in zee stort, waarvan de zuidelijkste den naam van Kadjadian voert, 3°. de Oeba golik of Ketapan, die zich ten W. van den kampong Kangkong in zee stort, en 4°. de rivier Balouw die de oostelijke grens der vallei vormt.

Deze rivieren hebben allen goed drinkwater. Voornamelijk

is het water van de rivier Telok van zeer goede kwaliteit. Dit water, is zoodra het eenige dagen niet geregend heeft kristalhelder, zonder reuk, zuiver van smaak en bevat geene bijmengselen, welke voor de gezondheid nadeelig zijn. Het kan lang bewaard worden: de ter reede liggende vaartuigen voorzien zich uit deze rivier van versch drinkwater.

De bodem der vallei waarin Telok-betong ligt, bestaat uit alluviaal grond en vulkanische produkten. Hij bevat eene meer of minder roodachtige en met fijn korrelig zand vermengde kleiaarde, op welke eene laag humus rust. Op eene diepte van 3—4 voeten wordt de kleiaarde door het bijgemengde vulkanische zand donker, dieper volgt donkerblaauw zand en vulkanische rolsteenen. Op 5—6 voeten diepte vindt men waterwellen. Het de vallei omgevende gebergte bestaat uit grauwacke en vaste roodgekleurde vruchtbare kleiaarde, welke hier en daar met eene meer of minder dikke laag humus overdekt is.

De kampongs Paramata, Passisir en Kotta Karang liggen ieder op zich zelve. De huizen in deze kampongs staan alleen en zijn onregelmatig door elkander gebouwd. Deze drie kampongs worden meestal door Lampongers bewoond. De kampongs Paper en Lonthar liggen digt bij elkander en de huizen staan meestal tegen ander. De kampong Boemiewarao en Madja bestaan slechts uit weinige digt aan zee gelegene huizen. De kampong Kangkong, ook wel kampong Java genoemd wordt door Javanen bewoond. Midden door dezelve liggen breede en goed onderhoudene wegen, welke onderling door smallere steegjes verbonden zijn: de kampongs Paper, Lonthar en Madja hebben goed onderhoudene waterleidingen.

Het bestuur laat er zich zeer veel aan gelegen liggen om de zindelijkheid in deze kampongs te bevorderen en hieraan is het mede toe te schrijven, dat de gezondheidstoestand van betong beter geworden is.

De bevolking der vallei Telok-betong bestaat uit 3581 zielen, welke 856 huizen bewonen.

Zij houdt zich meest met handel, het bebouwen der sawas en het maken van ladangs bezig. Door den omgang met de vele vreemdelingen, welke hier komen om handel te drijven, zijn de bewoners der genoemde vallei beschaafder doch slechter geworden dan de bewoners der overige streken.

De bewoners van de plaats Telok-betong bestaan uit een mengelmoes van alle mogelijke volken des Indischen Archipels; zij koopen meestal de natuurlijke produkten des lands op of verruilen ze tegen andere handelsartikelen.

Afzetterij en dieverij komen onder de bevolking van de hoofdplaats niet zelden voor.

Huisvesting en leefwijze der militairen.

De tot het etablissement behoorende gebouwen zijn opgetrokken van hout en bamboe en over het algemeen gedekt met houten pannen (sierappen).

De meeste woonhuizen zijn van binnen bekleed met matwerk waartoe het liefst gebezigd worden zoogenaamde gribetmatten. De kazerne is ruim en luchtig, de infirmerie voldoet aan haar oogmerk.

De leefwijze der militairen is stil en ordelijk.

Door behoorlijke maatregelen is het onmogelijk gemaakt om misbruik van sterken drank te maken.

Ook zijn onder de Inlandsche militairen maar weinige opiumrookers.

De diensten, welke van de militairen gevorderd worden, zijn de gewone.

Eene gezamentlijke menage bestaat er niet.

De dagelijksche levensbehoeften zijn hier zeer duur.

Buffels worden alleen bij feestelijke gelegenheden geslagt; het katje buffelvleesch kost 40 duiten.

Rundvee bestaat er niet; er is gedurende mijn tweejarig verblijf alhier maar eenmaal eene koe geslacht, het overschot van eene kleine aldaar van Java gebragte kudde.

Varkensvleesch is drie tot viermaal in het geheele jaar te krijgen.

Schapenvleesch is ook maar zelden verkrijgbaar, mager en niet malsch.

Geitenvleesch en vleesch van zeeschildpadden zijn de vleeschsoorten, welke de militairen zich alhier kunnen verschaffen.

De in de omstreken van het fort levende tijgers maken het onmogelijk nut van de jagt te hebben: er is sedert mijn verblijf alhier maar een wild varken en een hert te koop gebragt.

Kippen, eenden en ganzen zijn duur en moeijelijk te verkrijgen. Daar in den laatsten tijd de visscherspraauwen verminderd zijn, zoo is ook de visch duurder geworden.

Vruchten, groenten en andere dergelijke levensmiddelen zijn van minder goede hoedanigheid, duur en schaarsch.

Wandelwegen of uitspanningen bestaan hier niet, het leven is zeer eentoonig.

GEZONDHEIDSTOESTAND VAN DE LAMPONGSCHE DISTRIKTEN.

Algemeen overzigt van het cijfer der onder behandeling gekomene lijders.

a. (*Militairen*).

In het jaar 1852 kwamen bij de 8 op ultimo December 1851 overgeblevenen, 146 lijders onder geneeskundige behandeling. Van deze 154 lijders herstelden 147, overleden vijf en bleven twee op ultimo December 1852 onder behandeling.

De verhouding der zieken tot het garnizoen was 2,90 : 1. De verhouding der herstelden tot de behandelden 1 : 1,04. De verhouding der overledenen tot de behandelden 1 : 30,80, en tot de sterkte van het garnizoen 1 : 10,60.

In het jaar 1853 zijn twee lijders van het vorige jaar overgenomen en 205 lijders onder behandeling gekomen. Van deze 207 lijders zijn 192 hersteld, zes overleden en negen op ultimo December 1853 onder behandeling gebleven.

De verhouding der zieken tot het garnizoen was 3,98 : 1. De verhouding der herstelden tot de behandelden 1 : 1,08. De verhouding der overledenen tot de behandelden 1 : 34,50, en tot de sterkte van het garnizoen 1 : 7.

De bijlagen sub II en III geven een overzigt van de bij de militairen in 1852 en 1853 voorgekomene ziektevormen.

Van de in 1852 tot het garnizoen behoorende 14 Inlandsche vrouwen en een Inlandsch kind, kwamen in genoemd jaar 31 vrouwen onder behandeling: eene was ultimo December 1851 onder behandeling gebleven.

Van deze 32 lijderessen zijn 31 hersteld en eene overleden.

In het jaar 1853 behoorden tot het garnizoen 3 Europesche en 18 Inlandsche vrouwen, 3 Europesche en 2 Inlandsche kinderen. Van deze kwamen 3 Europesche en 46 Inlandsche vrouwen onder geneeskundige behandeling, welke allen herstelden.

De gedurende 1853 geneeskundig behandelde kinderen (7 Europesche en 4 Inlandsche) zijn behalve een Europeesch kind, hetwelk ultimo December 1853 onder behandeling gebleven is hersteld.

Van de hier gestationeerde kruispraauw No. 35 bemand met 20 Inlanders, kwamen gedurende het jaar 1852, 10 lijders onder behandeling. Van deze zijn 6 hersteld, 3 onder behandeling gebleven en 1 is overleden.

In 1853 kwamen 23 matrozen onder behandeling, van welke 21 herstelden, 1 overleed en 1 onder behandeling bleef.

b. Inlandsche bevolking.

Van de Inlandsche bevolking der vallei Telok-betong kwamen in 1852, 283 lijders onder behandeling, 3 lijders waren ultimo December 1851 onder behandeling gebleven. Van deze

listrikten behandelde zieken.

Overleden.			Blijven onder behandeling.			behan-...		
Ulcus. »	»	»	»	»	»	»	»	20
Morbi oc... »	»	»	»	»	»	»	1	1
Cholera. 2	»	1	»	»	»	»	»	15
3	»	1	1	»	8	»	1	235
1			9			1		
10								

Bijlage

No. IV.

er het jaar 1852.

Aard der ziekten breken.	Overleden.					Blijven onder behandeling.						Totaal.
	peanen.		Inlanders.			Europeanen.			Inlanders.			
	Vrouw.	Kind.	Mannen	Vrouw.	Kind.	Mannen	Vrouw.	Kind.	Mannen	Vrouw.	Kind.	
Febris intermittet	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25
» re mittens.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
Diarrhoea.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Dijsenteria.	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	18
Cholera.	»	»	15	9	8	»	»	»	12	2	3	174
Catarrhi.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
Phthisis pulmona	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Haemorrhoides.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Rheumatismi.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Hijdrops.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Marasmus.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Helminthiasis.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Morbi sijphilit. s	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Haemorrhagiae.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vulnera.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
Contusiones.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7
Fracturae.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Ulcera.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	8
Morbi oculorum.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
Status biliosus.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Morbi varii exte	»	»	1	»	1	»	»	»	1	»	»	3
Colica.	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8
1ste T	»	»	20	9	9	»	»	»	15	2	3	286
2de T	»		38			»			20			
3de T	58					20						

n

het jaar 1853.

Aard de	Overleden.					Blijven onder behandeling.						Totaal.
	peanen.		Inlanders.			Europeanen.			Inlanders.			
	Vrouw.	Kind.	Mannen	Vrouw.	Kind.	Mannen	Vrouw.	Kind.	Mannen	Vrouw.	Kind.	
Febris	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	47
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	24
Diarrhe	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Dijsente	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Cholera	»	»	64	24	18	»	»	»	»	»	»	327
Catarrh	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15
Hijdroth	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Rheum	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Helmint	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Scabies.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Morbi s	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
Haemor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Vulnera	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
Contusio	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Ulcera.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12
Morbi c	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18
	»	»	65	24	18	»	»	»	»	»	»	472
	»		107			»			»			
	107					»						

286 lijders zijn 228 hersteld, 38 overleden en 20 onder behandeling gebleven. De verhouding der behandelde zieken tot de bevolking was 1 : 12,15. De verhouding der herstelden tot de behandelden 1 : 1,25. De verhouding der overledenen tot de behandelden 1 : 7,25, en tot de bevolking als 1 : 94,23.

In het jaar 1853 werden uit genoemde vallei 472 lijders bebehandeld. Van deze zijn 365 lijders hersteld en 107 lijders overleden.

De verhouding der behandelde lijders tot de bevolking was in genoemd jaar 1 : 7,58. De verhouding der herstelden tot de behandelden 1 : 1,29 en de verhouding der overledenen tot de behandelden 1 : 4,59 en tot de bevolking 1 : 33,46.

De sub IV en V bijgaande staten geven een overzigt van de onder behandeling gekomene ziektevormen.

Ziektegenius en ziektevormen.

De vermelde klimatische en atmospherische verhouding, voornamelijk de hooge temperatuur, de hijgrometrische toestand der lucht en de uit- de moerassige wouden en den bodem komende effluvien bewerken eene aanhoudende verhoogde transpiratie en aandoeningen der lever en hebben eenen hoogst nadeeligen invloed op het bloed en de ganglien.

De hier voorkomende ziektevormen hebben aan dezen invloed in verband met de leefwijze der bewoners en voornamelijk hunne plantaardige voeding hun bestaan te danken.

De ziektegenius is meestal de *bilieuse.* Hij deelt zich aan de eenvoudigste ziektevormen mede. Men neemt dan groote vermoeidheid, omstemming van het gemoed en neiging tot delirien waar, als begleiders der hier voorkomende ziekteprocessen.

Het verloop der ziekten en voornamelijk het tijdperk van herstelling is van langen duur. Duidelijk uitgesprokene krisen observeert men zelden, de genezing heeft meer door lysis plaats.

Catarrhale en *rheumatische ziektevormen* zijn door de veelvuldige en plaatselijk voorkomende temperatuurwisselingen en de voornamelijk aan de strandplaatsen voorkomende hevige windstroomingen niet zelden.

Phlogistische ziektevormen komen hoogst zelden onder behandeling. Hieraan leden alleen militairen, die eerst sedert korten tijd hier geplaatst waren.

Epidemische ziekten.

Epidemische ziekten heerschen hier dikwijls. Gedurende mijn verblijf heerschten de cholera en de natuurlijke pokken als zoodanig.

De geheele *klimatische konstitutie* van het land, de leefwijze en de angst der bewoners heeft mede bijgedragen, dat de cholera met groote hevigheid woedde.

De *cholera* verscheen hier plotselijk en zonder voorboden (te Telok-betong heb ik opgemerkt, dat eenige dagen voor het verschijnen der cholera eene menigte menschen over gevoeligheid in den buik en diarrhoe klaagden), ook heb ik de door vele schrijvers aangegevene stadien en vormen niet waargenomen. De door mij behandelde lijders kwamen allen met volkomen ontwikkelde cholera onder behandeling.

De bijlagen sub II, III en VI geven een overzigt van de bij het garnizoen en de bevolking voorgekomene choleralijders.

De op de bijlagen IV en V vermelde choleragevallen zijn te Telok-betong en in de omgevende kampongs voorgekomen en door mij zelven geneeskundig behandeld. Het verloop der cholera was snel en ging onmiddelijk in genezing of den dood over.

De op andere plaatsen veelvuldig voorkomende overgang der cholera in cholera-tijphus is hier alleen op het eind der epidemie voorgekomen. Recidieven waren zelden en meest doodelijk. Alleen de exciterende geneeswijze was van eenig nut.

Warme aromatische baden, aanwending van drooge hitte, frict. van liniment camph., het gebruik van de mixt antichol.,

...olc...52 *en* 1853.

...	...he... sterkte ...ng.	...uding van de overle-... n tot de herstelden.	Vrouw.	Kind.	*Aanmerkingen.*
,9		75	1 : 4,6	1 : 2,05	Poeloe Bissie in de Marga Radjabassa behoort onder het distrikt Telok-betong, Mangala en Boemiagong zijn hoofdplaatsen van het distrikt Toelang Bawang. De rapporten zijn slechts van eenige kampongs ingekomen Het getal der bevolking is genomen over het geheele distrikt.
,6		56	1 : 1,57	1 : 1,07	
9		83	1 : 1	1 : 1,5	
5			1 : 1	1 : 0,5	
	1:	8	1 : 1,62	1 : 0,93	Den 28sten December is hier de cholera uitgebroken.
0		12	1 : 3	1 : 2,7	
3		15	1 : 7,14	1 : 1	
3		107	1 : 1,07	1 : 1,15	

Endemische ziekten.

De eigenaardige klimatische gesteldheid van het land is wel de voornaamste oorzaak van de hier endemische ziekten.

Catarrhale en *rheumatische ziektevormen* zijn door de veelvuldige en plaatselijk voorkomende temperatuurwisselingen en

der cholera in cholera-tijphus is hier alleen op het eind der epidemie voorgekomen. Recidieven waren zelden en meest doodelijk. Alleen de exciterende geneeswijze was van eenig nut.

Warme aromatische baden, aanwending van drooge hitte, frict. van liniment camph., het gebruik van de mixt antichol., murias morphii c. ol chamom. aeth. en moschus waren de geneesmiddelen waardoor men eenige goede resultaten verkreeg.

Van de aanwending der altererende geneesmiddelen bv. rad. ipecac. zinc. oxijd. alb., subnitras bismuthi, enz., zag men maar zelden nut.

Daar eene regelmatige uitbreiding en het in standhouden der vaccine niet mogelijk is, zoo hebben de natuurlijke pokken zich bijna alle drie jaren regelmatig alhier vertoond. De distrikten Toelang-Bawang, Samangka en de Margas Radja Bassa, Waijorang, Danteran en Negri Ratoe, waar verscheidene oorzaken de uitbreiding der vaccine verhinderen zijn er het meest door geteisterd geworden. Sedert Januarij 1854 heerscht de ziekte in bovengenoemde Margas.

De hier endemisch voorkomende bilieus-nerveuse koortsen, hebben reeds dikwijls een epidemisch karakter aangenomen en vele slagtoffers gemaakt. Volgens ingewonnen berigten, komt deze epidemie in hare ontwikkeling, uitbreiding, verloop en symptomes geheel overeen met de op Java op verschillende strandplaatsen en tijden geheerscht hebbende koortsepidemien.

Sedert eenige jaren hebben de Lampongs het geluk gehad van deze in vroegeren tijd dikwijls heerschende koortsepidemien verschoond te blijven. Dit mag men als een onmiddelijk gevolg van de uitbreiding des handels beschouwen, waardoor ook de luiste en onverschilligste menschen in staat gesteld worden met kleine moeite geld genoeg te verdienen om zich toereikend voedsel te koopen.

Endemische ziekten.

De eigenaardige klimatische gesteldheid van het land is wel de voornaamste oorzaak van de hier endemische ziekten.

Febres intermittentes zijn de het meest voorkomende ziektevormen. Zij hebben in den regel een bilieus karakter, gaan dikwijls in bilieus-nerveuse koortsen over en zijn de oorzaken van veelvuldige naziekten. De tijpus is in den regel de quodiane en recidieven zijn niet zelden.

Bij de Lampongsche bevolking en voornamelijk bij de bewoners van het centraalgedeelte des lands, waarvan de meesten zich met het opzoeken van verschillende gummisoorten in de moerassige bosschen bezig houden, komen meest febr. intermitt. tertian. voor. Het tijdperk van koude en hitte is in dezen vorm niet hevig, het tijdperk van zweet daarentegen kenmerkt zich door profuus zweet. De lijders toonen gastrisch-bilieuse symptomen, klagen over groote vermoeidheid en zwakte en zijn zeer afgemagerd. De buik is opgezet, de milt zeer vergroot. De huid is vaalkleurig, koud en vochtig, de turgor vitalis verminderd, en meestal obstruktio alvi voorhanden.

Veelvuldig gaan deze lijders aan hijdrops ascites ten gronde.

Febris intermitt. cholerica, kwam gedurende de cholera-epidemie eenige malen onder behandeling.

Febres intermitt. perniciosae, met geheel vrije intermissies maar zelden.

Febris intermitt. tetanica, werd dit jaar tweemaal waargenomen. De eene lijder was een tamboer van het garnizoen en de andere een matroos van de kruispraauw.

Door groote giften sulph. chinin. met murias morph., aanzetten van bloedzuigers achter de ooren en langs den ruggegraat, warme baden met asch en Infus. flor. chamomill. zijn beide lijders hersteld.

Spinaalirritatie zag ik bij de onder behandeling gekomen zieken aan intermittens, maar zelden.

De behandeling werd naar de verschillende indikaties ingerigt.

Bij de vormen welke met physconien gekompliceerd waren, een onder de Inlandsche bevolking dikwijls voorkomend verschijnsel, werd ook hier met goed gevolg, de door vele in de kerkelijke staten praktizerende geneesheeren geroemde koorts-

mixtuur, solut. sulph. chin. c. aq. amijgd. amar. aangewend. De verhouding der voorgekomene intermittens gevallen tot het geheel aantal zieken was bij het garnizoen en de bemanning van de kruispraauw in 1852 = 1 : 2,86 en in het jaar 1853 = 1 : 2,05.

De onder den naam van Lampongsche koortsen endemisch voorkomende *febres biliosae nervosae* komen primair voor, doch zijn dikwijls ook een uitgang van febris intermittens.

De bilieus-nerveuse koortsen waren verleden jaar veelvuldig en ik bemerkte, dat deze ziekte voornamelijk in den vasten tijd toenam, tengevolge van het ongeregelde eten en het gebruik der ongewone vleeschkost, daar hier alleen gedurende de vasten bijna dagelijks buffels geslagt worden.

De ziekte vertoonde zich onder de volgende verschijnselen. Na een meest twee of drie dagen aanhoudend stadium prodromorum hetwelk zich door ligte hoofdpijn, duizelingen, vermoeidheid, gevoel van zwakte, bitteren smaak, gebrek aan eetlust, misselijkheid, obstructio alvi en gevoeligheid in de regio epigastrica kenmerkte, bekwam de lijder een hevigen aanval van koude, die in den regel van korten duur was; hierop volgde het stadium caloris, dat meestal 10—12 uren aanhield en met hevige kongesties naar het hoofd en de lever en eene bijna onleschbare dorst gepaard ging. De pols was klein, frekwent en dikwijls intermitterend. De genoemde sijmptomen namen in het verdere verloop der ziekte in hevigheid toe, de koorts werd remitterend, later kontinuerend. De zieken klaagden over drukking en hevige brandende pijn in de regio epigastrica. De tong was vochtig en dik geelachtig beslagen, de randen roodachtig en de papillae zeer vooruitstekend. In eenige gevallen was de tong zeer droog en bruin.

De zieken braakten dikwijls een geelachtig vocht en kregen diarrhoea. De faeces waren zeer dun, van eene groengele kleur. De urine was donkerbruin, kwantitatief verminderd. De hoofdpijn zeer hevig, sterke duizelingen, oorzuisingen,

delirien en groote krachteloosheid. De huid was brandend heet, zeer droog, en geelachtig van kleur. De oogen hadden eenen matten blik, de conjunctiva was geelachtig van kleur. De buik tijmpanitisch opgezet, de coecaalstreek pijnlijk doch zonder coecaalgeluid.

De pols was zeer frekwent en hard.

De uitgang dezer ziekte kenmerkte zich door duidelijke exacerbaties en remissies. Het sensorium werd vrij, de slaap keerde terug, de tong werd zuiver en vochtig, de huid verloor hare brandende hitte en droogte. De stoelontlastingen werden breiachtig, de pols werd vol, de kongesties naar het hoofd hielden op, de zieken kregen honger en ten laatste was een gevoel van groote krachteloosheid, dat zeer lang aanhield en de genezing vertraagde, het eenige waarover de zieken klaagden.

Furunculosis, dijspepsie, diarrhoen, ascites en oedema pedum waren de gewone naziekten. De uitgang dezer ziekte in den dood, kenmerkte zich door het te voorschijn komen van sopor, subsultus tendinum, facies hippocratica, zeer drooge bruinrood gekleurde tong, hevige tympanitis en onwillekeurige stoelontlastingen.

De pols was klein, frequent en intermitterend.

Lijkopeningen zijn niet verrigt, daar geene militairen aan deze ziekte overleden zijn en sekties der lijken van Inlanders niet toegestaan werden.

Sulph. chinin. c. protoxijd. hijdrarg. in de latere tijdperken aq. chlorat. of een inf. radic rhei c. sulph. chinin. en acid. muriatic, wasschingen met azijn, stortbaden en koude omslagen op het hoofd en plaatselijke bloedontlastingen hebben goede diensten bewezen.

In de gevallen waar groote krachteloosheid, hevige delirien, calor mordax en bruinroode, drooge tong voorkwamen, werd met goed gevolg een infus, rad. ipecac, c. aq. chlorat. aangewend. In de reconvalescentie periode was het decoct cort chin. c. acid. muriatic. parat. van groot nut. De meeste nieuw

aangekomene personen werden na korter of langer verblijf in de Lampongs door deze koorts aangetast.

Gedurende mijn verblijf alhier heb ik slechts een Europeaan gezien, die, na langer dan een jaar in deze distrikten zich te hebben opgehouden, van deze koorts is verschoond gebleven.

Dijsenteria, die hier veelvuldig voorkomt, heeft meest een bilieus karakter en in den regel een gunstiger uitgang dan op andere strandplaatsen.

In 1852 zijn van het garnizoen 17 lijders met dijsenteria onder behandeling gekomen, van dezen is een overleden.

In 1853 kwamen vier lijders onder behandeling, die allen hersteld zijn.

Helminthiasis en diarrhoea komen hier veelvuldig voor.

De groote onzindelijkheid der bewoners, het verblijf in vochtige donkere kampongs of oemboels waarin de luchtstrooming door de dezelve omgevende wouden verhinderd is, het gebruik van nagenoeg niets anders dan plantenvoedsel maakt, dat *scrophulosis* vooral in het noordelijke gedeelte der Lampongs veelvuldig voorkomt.

Bij volwassenen kenmerkt zich deze ziekte, door den geheelen habitus en verettering der hals- en kaakklieren. Kinderen lijden veelvuldig aan scrophulae meseraicae en gaan niet zelden daaraan ten gronde.

Struma komt in enkele streken van de distrikten Sepoetie en Toelang-Bawang, het zoogenaamde Aboengsche endemisch voor. De kampongs waarin struma voorkomt liggen aan rivieren, welke veel kalkzouten bevatten. Ook gebruikt men veelvuldig putwater, dat de reeds vermelde bijmengsels bezit. Ik heb onder de door mij onderzochte strumalijders maar eenmaal strumavasculosum gezien, de overigen hadden allen struma lijmphaticum en dikwijls van eene enorme grootte.

Framboesia komt hier niet zoo veel voor als in het zuid-

westen van Sumatra, *noemboe* of *boeboel* is de meest voorkomende vorm dezer ziekte.

Lepraziekten, zijn bij mijn weten, in de geheele Lampongs niet.

Sporadische ziekten.

De meest voorkomende sporadische ziekten zijn: asthma, catarrhus en blennorrhoea der respiratie-organen.

Status biliosus, acute en chronische leveraandoeningen komen dikwijls bij de militairen voor. *Leverabscessen* heb ik hier nog niet waargenomen.

Hartziekten kwamen zeldzaam onder behandeling.

Van phlogistische ziektevormen zijn maar eenige gevallen van pleuritis, enteritis en encephalitis onder behandeling gekomen.

Phthisis tuberculosa is bij de militairen ook eenige malen onder behandeling gekomen. Deze ziekte verliep hier buitengewoon snel.

Hijdropsien, voornamelijk hijdrops ascites, ziet men hier veelvuldig en zijn meestal eene naziekte van de hier heerschende koortsen Verscheidene vormen van *colica*, krijgt men zoowel van het garnizoen als ook onder de Inlandsche bevolking dikwijls te behandelen.

Tussis convulsiva, is meermalen hier waargenomen.

Door de aanwending van zeer kleine dosen extract. bellad. met sulph. aurat., wordt deze zoo hardnekkige ziekte genezen. Met goed gevolg, wordt een aftreksel van ongebrande koffijboonen als drank toegediend.

Rheumatismus acutus kwam eenige malen onder behandeling De lijders waren meest matrozen. *Rheumatismus chronicus* is mede niet zelden.

Scabies is onder de bevolking niet zoo algemeen verbreid als op andere plaatsen.

Krankzinnigheid is hier hoogst zelden. Sedert mijn verblijf alhier zijn slechts twee lijders met monomanie onder behandeling gekomen.

Lithiasis wordt hier dikwijls opgemerkt.

Oogziekten komen hier veelvuldig onder behandeling.

Onder de militairen komen zij zelden voor en zijn het meest ligte gevallen van *conjunctivitis*.

De onder de bevolking het meest waargenomen vorm van oogziekten waren catarrhale en rheumatisch scrophuleuse ophthalmien en ophthalmoblennorrhoeën. Ophthalmien moeten onder de Inlandsche bevolking in de binnenlanden zeer algemeen zijn, daar men bij eene menigte individuen verduistering van het hoornvlies ziet.

Opmerkenswaardig is het veelvuldig voorkomen van de arcus senilis bij personen van nog jeugdigen ouderdom.

Cataracta en *amaurosis* komen hoogst zelden voor. Hevige traumatische oogziekten, zijn ten gevolge van het zoeken der verschillende gomsoorten in de wildernis niet zelden.

Sijphilis komt slechts aan de strandplaatsen en dan nog het meest bij chinezen en andere vreemdelingen voor.

In het jaar 1852 leed er slechts een lijder van het garnizoen, aan.

Gedurende het jaar 1853 daarentegen *vier*.

De onder behandeling gekomene vrouwen zijn meest dansmeiden (rongings) uit het Bantamsche, welke naar de Lampongs overkomen. Het bestuur wendt alles aan om de verbreiding der ziekte door deze vrouwen tegen te gaan: zij worden elke week geneeskundig onderzocht.

De onder behandeling gekomene vormen waren blennorrhoeën en ulcera sijph. secund.

De blennorrhoeën genazen hier niet zoo spoedig als van andere plaatsen vermeld wordt: ieder lijder was gemiddeld 18 dagen onder behandeling.

Ulcera pedum komen bij de Inlandsche militairen en de bevolking dikwijls voor.

Het steeds gewapend zijn, de in de wouden huizende tijgers en andere verscheurende dieren, zoomede de in de rivieren in groot getal voorhandene krokodillen, zijn hier de oorzaken van zware en doodelijke verwondingen.

Verwondingen door slangenbeten zijn mede niet zelden. Gedurende mijn verblijf alhier werd er mijne hulp twee malen voor ingeroepen.

Een Inlandsch kind was reeds voor mijne komst overleden. De Amboineesche ziekenoppasser Pannsa, werd den 18den Januarij a. c. door eene slang gebeten en reeds na korten tijd kwamen zeer gevaarlijke sijmptomen te voorschijn. Deze gekwetste werd door het in- en uitwendig gebruik van ammonia liquida hersteld.

Van *zelfmoord* heb ik slechts twee malen gehoord. Beide individuen waren Boeginezen.

Vergiftigingen zijn hier zeer zeldzaam.

Het distrikt Sekampong zegt men was in vroegeren tijd, door de veelvuldig voorkomende vergiftigingen berucht.

Vergiftiging door misbruik van opium is eenige malen bij Inlandsche militairen waargenomen.

Onregelmatige geboorten, die door de onkundige en wreede hulp der de kraamvrouw omgevende personen dikwijls voor moeder en kind doodelijk zijn, komen hier meer voor dan op andere plaatsen bekend is.

Geneeskundige hulp wordt maar hoogst zelden ingeroepen.

Volksgeneeskunde.

Geen volk is onbekender in alles wat geneeskunde betreft, dan het Lampongsche. Het bezit geene doekoens. Er wordt daarom hier meer Europesche geneeskundige hulp gezocht dan in andere streken gebruikelijk is. Aan de strandplaatsen worden nog al Maleische geneesmiddelen gebruikt.

Vroeger werd bij de meeste ziekten, de lijder aan eenen in eene rivier staanden paal gebonden en zoo lang aan de inwerking van het stroomende water blootgesteld, tot hij genezen of overleden was. Door doelmatige verordeningen is het gelukt, deze gewoonte uit te roeijen. De zieken worden meest zonder eenigen bijstand gelaten en dikwijls op schier onbewoonde eilanden nedergelegd. Bij het zich voordoen van epidemien verlaten de ouders hunne kinderen, het kind zijne ouders, de man zijne vrouw en omgekeerd.

Telok-betong, den 12den Julij 1854.

OVER DE DOSIOLOGIE

VAN HET

MAGISTERIUM BISMUTHI.

DOOR

C. C. W. MANDT.
Officier van gezondheid 2e klasse.

De eerste onderzoekingen, die met naauwkeurigheid over de aanwending van het Magisterium Bismuthi zijn ingesteld, werden openbaar gemaakt door MONNERET in de gazette médicale de *Paris* No. 15, 1849. Voor dien tijd heerschte volslagen onkunde over de dosis van dit middel, hetgeen de belagchelijkste uitersten ten gevolge had. Zoo wordt b.v. in het bekende handboek van SOBERNHEIM nog eene gift van een half grein aangegeven, terwijl ODIER, RÉCAMIER, TROUSSEAU, vier grammen per dag toedienden, en daarmede het toppunt van therapeutische stoutheid meenden bereikt te hebben.

Het Magisterium Bismuthi is in water nagenoeg onoplosbaar. Het wordt voor geneeskundige doeleinden als chemisch zuiver beschouwd, wanneer hetgeen vrij salpeterzuur bevat. Als zoodanig komt het ook steeds in den handel voor, hetgeen van belang is, omdat men tegen de aanwending van dit middel in zeer hooge dosen zoude kunnen inbrengen, dat het Magisterium Bismuthi onschuldig of vergiftig zoude kunnen zijn, hetgeen geheel van toevallige omstandigheden zoude afhangen, die niet onder de contrôle van den geneesheer staan. Ik zelf

heb de aangaven van MONNERET door eigene proefnemingen getoetst, en kan mij persoonlijk verantwoordelijk stellen voor de volkomene waarheid van hetgeen hij over dit middel bekend gemaakt heeft.

De hoogste vroeger toegediende giften van Magisterium Bismuthi (vier grammen per dag) zijn geheel onwerkzaam tegen de ziekelijke aandoeningen, waartegen ze gewoonlijk gegeven worden, de werking openbaart zich eerst wanneer het in de hoeveelheid van ééne once en nog meer per dag gegeven wordt. Nooit ziet men eenige uitwerking tenzij het den zieken theelepelsgewijze drie, vier of zes maal per dag gegeven wordt, dat wil zeggen, wanneer men het in de dosis van een of anderhalf once per dag op zich zelf of onder het eten gemengd toegediend heeft. In zulke giften is het door MONNERET en mij toegediend tegen alle vormen van diarrhoeën der kinderen. MONNERET gaf een kind van vijf maanden met beginnende gastromalacie gedurende vier dagen 30 grammen dagelijks zonder de minste gunstige uitwerking, die zich eerst toonde nadat hij gedurende acht dagen 40 en laatstelijk 50 grammen per dag gegeven had, als wanneer de brakingen en diarrhoe ophielden. Gedurende de rekonvalescentie liet hij nog veertien dagen lang dagelijks 20 grammen gebruiken, waaruit blijkt, dat men in zeer hooge dosen en gedurende langen tijd (25 dagen) zonder nadeel aan zeer jonge kinderen een geneesmiddel kan toedienen, dat vroeger algemeen onder de vergiften gerangschikt werd. Ook tegen konsecutiven buikloop bij volwassenen betoont het zich zeer heilzaam, en ik heb er behalve bij colliquative diarrhoe van phthisici groot nut van ondervonden bij chronische dijsenterien, die onderhouden werden door verzweringen van het darmslijmvlies, mits deze niet zoo uitgestrekt waren, dat zij de nutritie volkomen ophieven. Gevallen waarin dit laatste plaats had en waar het middel den dood niet kon voorkomen, hebben mij gelegenheid gegeven om de veranderingen na te gaan, die het middel op het darmslijmvlies bewerkt, en die

door MONNERET meer uitvoerig aangegeven zijn. Men neemt op hetzelve noch verweeking noch ziekelijke aderlijke injekties waar. De maag, het duodenum, de valvulae conniventes en het slijmvlies van het colon toonen hier en daar vlekken van zeer verschillenden en zeer onregelmatigen vorm, die eene donkere of zwarte kleur hebben. Men zoude ze kunnen houden voor ecchijmosen of oppervlakkige versterving, indien een naauwkeuriger onderzoek niet liet zien, dat ze hun aanzijn te danken hadden aan het medicament, dat het weefsel doordrongen heeft, en tengevolge zijner omzetting in eene zwavelverbinding zwartgekleurd is.

Algemeen bekend is, dat toen de cholera zich het eerst in 1830 aan de oostelijke grenzen van Europa vertoonde, het Magisterium Bismuthi als een specificum tegen die ziekte door Dr. LEOWOLF gepreconiseerd werd, en gedurende eenen tijd lang groot opzien baarde. De geringe giften, waarin dat middel toenmaals toegediend werd, doen zien, dat het nooit in dien tijd eenigen gunstigen invloed op die vreesselijke ziekte heeft kunnen hebben.

Daarentegen is het waar, dat het tegen zoogenoemde cholerine in zulke hooge doses, als nu noodig erkend is, aangewend een spoedig en bijna onfeilbaar werkend geneesmiddel is. Ofschoon het Magisterium Bismuthi als eene panacea bij gastralgien beschouwd wordt, zoo heb ik mij toch steeds in mijne verwachting teleurgesteld gevonden, wanneer ik het vroeger daartegen aanwendde; hetgeen niet te verwonderen is, daar de door mij toegediende dosen volgens de school, dus veel te klein, waren. Wanneer later, beter onderrigt zijnde, behoorlijke hoeveelheden door mij werden aangewend, heb ik bijna nooit ongunstig gevolg ondervonden, en waar dit plaats had, moest dit toegeschreven worden aan eene fout door mij in de diagnose begaan.

Over de phijsiologische uitwerking van het Magisterium Bismuthi valt weinig te zeggen, daar het even als carbo vegetabilis zich volkomen chemisch neutraal tegen over het orga-

nismus verhoudt, en alleen door zijnen eigenaardigen toestand van aggregatie als een alkohol insolubilis, of uiterst fijn verdeeld onoplosbaar poeder, zuiver phijsisch schijnt te werken. De prikkeling van het slijmvlies der maag en der darmen overgaande in ontsteking en gangraen, bestaat alleen in de hersenen der schrijvers, die achter hun lessenaar eene pharmacodijnamiek uit droombeelden scheppen, zonder ooit eene enkele gelegenheid gehad te hebben, haar aan de waarheid te toetsen. Niet een lijder, dien ik het praeparaat in hooge dosen liet gebruiken, heeft ooit over drukking in de maag geklaagd, gelijk men verwachten zoude, reeds op grond van het groot volumen van het ingest. Integendeel, de lijders krijgen eene voorliefde voor dat middel, en blijven het indien zij het verkrijgen kunnen, nog langen tijd even als geophagen vrijwillig voortgebruiken, nadat hunne ziekte geweken is. Verschijnselen ten gevolge van het middel in de maag, het darmkanaal, of in een der overige organen neemt men niet waar, de uitwerking toont zich alleen door het ophouden van zoodanige ziekteverschijnselen waar tegen de ondervinding zijne geneeskracht heeft doen blijken. Het eenigste opmerkingswaardige door het Magisterium Bismuthi voortgebragt is eene zwartachtige kleuring der drekstoffen, niet gelijk aan die door het gebruik van ijzermiddelen veroorzaakt, maar meer overeenkomende met die van fijn verdeeld metalisch arsenic.

Uit het bovenstaande volgt:

1°. dat het Magisterium Bismuthi in de gewone gift der school, dat is vijf tot twintig greinen per dag, volstrekt indifferent is.

2°. dat de geneeskracht aan dat middel in zulke kleine giften toegeschreven niet bestaat, en geheel en al hersenschimmig is.

3°. dat genoemd medicament zijne geneeskracht eerst dan begint te toonen, als het toegediend wordt in doses, die niet minder, dan eene once per dag bedragen.

4°. dat de normaal dosis van dit middel varieert van een à twee oncen per dag.

5°. dat dit middel, instede van eenige der vroeger voor onderstelde giftige eigenschappen te bezitten zoo onschadelijk is, dat het aan kinderen van vijf maanden in giften van een en een half once per dag gedurende geruimen tijd zonder de minste nadeelige gevolgen kan toegediend worden. (1)

Pelantoengan, den 15den Maart 1855.

---

(1) Ofschoon de in dit stuk voorkomende daadzaken niet geheel nieuw zijn, is de kennis daarvan nog zoo weinig algemeen doorgedrongen dat naar onze meening Dr. MANDT zich verdienstelijk heeft gemaakt door daarop de opmerkzaamheid onzer lezers te vestigen.

Wij hopen dat deze door ons hooggeschatte kunstgenoot zal voortgaan met de vruchten van zijne groote ervaring mede te deelen waartoe wij gaarne ons tijdschrift beschikbaar stellen. W.

BESCHRIJVING

DER

EPIDEMIE IN HET CHERIBONSCHE

VAN AF DE LAATSTE MAANDEN VAN 1852 TOT AAN DEN 1sten APRIL 1854.

DOOR

B. FEIST.

Officier van gezondheid 2e klasse.

In de residentie Cheribon zijn, even als in de meeste tropische landen, tusschenpoozende koortsen *endemisch.* Jaarlijks worden ze zoowel in de bergdistrikten als in de aan het strand gelegene plaatsen waargenomen.

Bijzonder veel komen deze koortsen, die zich gewoonlijk als febres intermittentes quotidianae met eene gastrische komplikatie voordoen, in de distrikten Sindang, Lossarie, in de hooger gelegene regentschappen Koeningan en Madjalengka en van tijd tot tijd ook in het distrikt Gegesik voor.

Niet zelden nemen zij in de maanden Mei, Junij en Julij, kort na de kentering, een epidemisch karakter aan, nu eens veroorzaakt door stilstaand water in de dessa's, dan eens door temperatuurwisseling of andere minder bekende atmospherische omstandigheden. De hoofdplaats Cheribon echter, ofschoon vele schadelijke momenten bevattende die tot het ontstaan van malariaziekten aanleiding kunnen geven, bleef jaren lang van epidemiën verschoond.

Gedurende mijn vierjarig verblijf alhier behandelde ik slechts weinige koortslijders onder de Europeanen, gegoede Javanen en Chinezen. De oudste inwoners herinneren zich niet, de choleraepidemie van 1851 en 1852 uitgezonderd, dat er op de hoofdplaats eene beduidende ziekte geheerscht heeft, sedert die verschrikkelijke, verwoestende epidemie van 1801, die de pest der Javanen genoemd wordt. Deze zoude van 1801, langzamerhand minder in- en extensief wordende, tot 1806 geheerscht hebben. Zij schijnt mij toe, te oordeelen naar de mij medegedeelde verschijnselen, eene febris perniciosa epidemica geweest te zijn. Hare hoofdverschijnselen waren hevige algor, groote hitte, brakingen, apoplektische toevallen of ook wel zenuwverlammingen, terwijl vele recidieven voorkwamen. Het verloop der ziekte was van een tot zeven dagen. Sommige lijders zouden zelfs binnen een of twee dagen overleden zijn. Verschijnselen van icterus, opzetting der milt, meteorismus waren ongunstige, een algemeen zweet daarentegen gunstige verschijnselen. Deze epidemie bepaalde zich uitsluitend tot de hoofdplaats en de naastbijgelegene dessa's, waarvan er verscheidene zouden zijn uitgestorven.

Ook nu was de hoofdplaats de focus der epidemie. De in de distrikten Loewarkotta, Ploembon, Mandirantjang, Beber, Gegesik, Madjalengka en Palimanang behandelde lijders bragten de koorts van Cheribon naar hunne distrikten. Alleen te Sindang, Lossarie en Djattiewangie heeft eene zelfstandige, geheel van de eigenlijke Cheribonsche koorts onafhankelijke epidemie geheerscht, zoo als bij nadere beschrijving blijken zal.

Dit verslag zal bevatten:

1°. Eene korte topographische schets der plaatsen die onder mijne geneeskundige direktie stonden.

2°. Eene beschrijving der geographische verbreiding der epidemie, benevens statisticke opgaven.

3°. Eene beschrijving der ziekte met hare verschijnselen.

4°. Eene beschouwing der oorzaken.

5°. De behandelingswijze.

I. *Topographie.*

1°. *Cheribon.*

Hieronder wordt verstaan het eigenlijke distrikt Cheribon, eene oppervlakte van 18 vierkante palen, waarin zich 33 dessa's bevinden.

Tot de stad zelve vermeen ik alleen te kunnen rekenen het vlak aan zee gelegene en zich ongeveer 2 palen binnenwaarts uitstrekkende gedeelte, waar de woningen der verschillende natien digt opeen gebouwd zijn en zich de Gouvernementsgebouwen bevinden. De stad is door verschillende kanalen doorsneden en telt eenige kleine rivieren, die alleen op een' korten afstand van de plaats waar zij zich in zee uitstorten, bevaarbaar zijn. De voornaamste zijn:

1°. De Pabean (havenrivier) de gewigtigste der stad. Zij neemt haren aanvang in het distrikt Beber nabij de dessa Saroewodadie en loopt noordwaarts naar Cheribon. Onbeduidend als zij is bij haar ontstaan, wordt zij in het verder verloop grooter en vormt bij Pakeningan aan het zuidergedeelte der stad een vijver, de geliefkoosde badplaats der Inlanders. Van hier loopt de Pabean regtlijnig door de stad. Ter weêrszijden van dezelve staan de woningen der Europeanen, Arabieren, Chinezen en Inlanders, wier latrines zich in haar ontlasten. Op een kwart paal afstand van hare monding krijgt zij eene belangrijke breedte, is dan bevaarbaar en vormt de zoogenaamde haven. Haar water bezwangerd als het is met verrottende bestanddeelen, is niet drinkbaar. Hare diepte hangt geheel van de eb en vloed af. Bij lage waterstand komt eene diepe modderlaag bloot die bij de inwerking der zonnestralen een ondragelijke, vooral voor den pas daarkomenden, onuitstaanbare stank verspreidt.

(1) Op last van het Gouvernement is de uitdieping, het voeden en het op diepte houden van de rivier Pabean (ten regte Kandoeroewan) bevolen; terwijl van wege het plaatselijk bestuur de noodige maatregelen zijn genomen tot voortdurende wering van de ontreiniging en de digting van rivier en grachten, en tot het brengen in de laatstgenoemde van stroomend water tot zuivering en verversching. W.

Het drinkwater voor de ingezetenen van Cheribon (de gegoeden onder hen laten het op een' afstand van 3 palen uit de kalie Tanjong halen), is afkomstig uit de vorengenoemde vijver, die langs een eigen kanaal het water in eene steenenleiding binnen de stad voert. Hetzelve is geelachtig troebel vuil en wordt alleen gefiltreerd of gekookt gedronken.

2°. Kalie Doekalila eene kleine rivier neemt haar' oorsprong bij Soengieragie, een lusthof van vroegere Sultans, loopt door eenige dessa's en stort zich bij de dessa Pasisir in zee uit.

3°. Moeara Doewa, en

4°. Kadjawanan zijn twee onbeduidende riviertjes, die eigenlijk meer als afleidingskanalen voor de sawahvelden kunnen beschouwd worden. Zij loopen bij de dessa's Karanganjer en Kadjawan in zee uit.

5°. Kasoenean de grootste rivier, ontspringt in het distrikt Mandirantjang op de helling van den berg Tjermai, van waar zij kronkelende naar de hoofdplaats loopt, en zich bij de dessa Kasoenean in zee stort. Zij doorloopt eenen afstand van 15 palen.

6°. Djagapekik, de groote rivier van het distrikt Cheribon, ontspringt in de nabijheid van de dessa Panneis op den Tjermai, loopt van hier naar de dessa Arlana, alwaar zij eenen tak, de kalie Tjandong genaamd, afgeeft en stort zich bij de dessa Djadiwerda in zee uit. De Tjandong loopt bij de dessa van dien naam in zee.

7°. Kalie Moendoe ontspringt op vijf palen afstands oostwaarts van de stad nabij eenen kleinen heuvel van de dessa Sedoe-Badak, distrikt Loewar-kotta. De waterstand dezer rivier hangt geheel met de eb en vloed te zamen.

8°. Kalie djaga. Eene kleine rivier, ontspringende in het distrikt Beber loopt tusschen de sawahvelden door, van deze veel water opnemende, naar zee.

De grond bestaat uit eene dikke zandlaag, tuinaarde en klei.

De hoofdplaats Cheribon is door tamelijk breede wegen doorsneden, waaronder de groote postweg de voornaamste is. Voor

een gedeelte nagenoeg evenwijdig met de rivier Pabean loopende, wonen de meeste Europeanen langs denzelven.

Alhoewel uit een hygienisch oogpunt weinig op den toestand der huizen van de gegoede Europeanen te zeggen valt, zoude het mijns inziens toch wenschelijk geweest zijn zoo men ze langs den weg naar Tangkil (het residentie gebouw) opgebouwd had. Voor de op de hoofdplaats, door de verschillende zich uit het te digt op elkander wonen van duizende zielen maar vooral uit de rivier Pabean ontwikkelende uitwasemingen, verontreinigde lucht, zoude men daar eene versche frissche lucht kunnen inademen en het oog dat zich hier door de bekende bedrijvigheid eener Chinesche en Inlandsche bevolking in eene zeeplaats vermoeid, zoude zich daar in schoone natuurtafereelen kunnen verlustigen.

De woningen der mindere Europeanen, die tusschen de Chinesche en Javaansche huizen instaan, laten dikwijls veel te wenschen over. Meermalen liggen zij lager dan de begane grond en zijn daardoor vochtig, hetwelk bij de bestaande bekrompenheid binnen dezelve, vooral bij eene epidemische ziektegesteldheid, niet dan ongezond voor de bewoners zijn kan.

De Chinezen wonen hier even als elders waar zij in groote getallen bijeen zijn in een zoogenaamd Chineesch kamp in kleine bedompte huizen, die voor het grootste gedeelte met verschillende handelsartikelen opgevuld zijn. Wel zijn de rijkeren onder hen ruimer gelogeerd, doch de inrigting der huizen blijft grootendeels ondoelmatig. Allen hebben het groote nadeel dat de slaapkamers te klein en te bedompt zijn en in ziekte geheel gesloten blijven.

De Javanen wonen in onmiddelijk op den grond staande huizen van bamboe die smerig en vochtig zijn en behalve de deur geene andere opening hebben dan een klein luik, dat maar zelden opengezet wordt.

In de aan het strand gelegene dessa's is over het algemeen de lucht van versche en bedorven visch zeer hinderlijk en vermoedelijk van nadeeligen invloed geweest op de

hevigheid der daar voorgekomene koortsen.

Te Cheribon bestond geen gebrek aan voedsel. Sedert jaren was hier rijst in overvloed. Groentens worden voor een gedeelte door Chinezen, voor het grootste gedeelte echter uit de bergdistrikten aangevoerd. Versch varkensvleesch en gevogelte is hier dagelijks te bekomen. Eenmaal 's weeks is rundvleesch verkrijgbaar.

Van sterken drank wordt over het algemeen zeer weinig en van bier en wijn matig gebruik gemaakt.

De Chinezen zijn hier even als elders liefhebbers van vette spijzen. Velen onder hen schuiven amfioen, hetwelk onder de Inlanders maar zeldzaam wordt aangetroffen.

De leefwijze der Europesche ingezetenen was in het algemeen zeer geregeld. Enkelen onder hen, die hierop uitzondering maakten door nachtbraken als anderzins, moesten dit soms zwaar boeten.

Het getal inwoners van dit distrikt bedraagt:

Europeanen. . .	82 .	106 .	162 =	350
Javanen. . .	3553 .	4756 .	5409 =	13718
Chinezen. . .	399 .	489 .	479 =	1367
Arabieren. . .	94 .	105 .	179 =	378
Maleijers Bengalezen en vreemde Oosterlingen.	69 .	80 .	124 =	273

Uitgenomen de Europeanen zijn de overige natien meestal handelaren, ambachtslieden en landbouwers. Onder de Javanen zijn vele koelies, terwijl de bewoners der stranddessa's voor het grootste gedeelte visschers zijn.

2. *Distrikt Locarkotta*

is eene goede, gezonde landstreek, alleen door landbouwers bewoond, beslaat eene oppervlakte van 45½ vierkante paal, is vlak, slechts 25 tot 30 voeten boven de oppervlakte der zee gelegen. Daar waar dit distrikt aan het distrikt Beber grenst, is het eenigzins lager. De grond is hier dezelfde als

in het distrikt Cheribon; alleen vindt men er meer roode aarde en op sommige punten moerassen. Het grootste gedeelte is bebouwd; slechts een klein langs de zee gelegen gedeelte is woest.

Het telt 47 dessa's met 14907 inwoners, waaronder 133 Chinezen.

De dessa's zijn vochtig doordien er geene goede afleiding voor het water bestaat. Op de huizen der Javanen is het bij het distrikt Cheribon besprokene van toepassing. De grootste rivier van dit distrikt is de Tjiboka. Zij maakt de grensscheiding tusschen dit en het volgend distrikt. Zij ontspringt in het distrikt Mandirantjang en stort zich, vereenigt met de vorengenoemde Kalie Djondang in zee uit. De overige kleine riviertjes dienen alleen tot het aan- en afvoeren van het voor de sawavelden benoodigde water.

3. *Distrikt Ploembon.*

Het meest bevolkte distrikt der residentie met 66 dessa's en 23456 inwoners, waaronder 314 Chinezen en 9 Europeanen. Het ligt iets hooger dan Cheribon, is vlak en heeft weinig woeste gronden. De hoofdkultuur is hier de rijstbouw. Sedert de laatste twee jaren heeft men met goed gevolg suikerrietvelden aangelegd. De Inlander is er zeer welvarende. Men hoort zelden van ziekten onder hen.

De voornaamste rivieren van dit distrikt zijn de Tjipanitis en de Tjigagoen, die zich, vereenigt met de rivier Djamblang, bij Tjilandjan in zee stort. Beide ontspringen in het distrikt Mandirantjan aan den voet van den Tjermai.

4. *Distrikt Mandirantjan*

Ligt op de helling van den Tjermai. Tot op eene hoogte van 3000 voeten vindt men hier nog dessa's. In 58 dessa's telt men 14466 inwoners, waaronder 10 Europeanen en 80 Chinezen.

De grond bestaat uit roode- en tuinaarde en in de laagst-

gelegene gedeelten uit klei- en zandgrond; een groot gedeelte is nog onbebouwd.

Het drinkwater is hier zeer goed. Vele rivieren nemen in dit distrikt hun oorsprong.

De voornaamste produkten zijn rijst, indigo en koffij.

De huizen staan eenige voeten boven den grond. Zij hebben overigens dezelfde gebreken als alle Javaansche woningen.

5. *Distrikt Beber.*

Insgelijks een bergdistrikt met 46 dessa's en 16807 inwoners, waarvan 550 Chinezen en 9 Arabieren. Een groot gedeelte van hetzelve is onbebouwd, voornamelijk ten gevolge van de hoedanigheid van den grond (roode aarde met veel steenen). Buiten meerdere kleine riviertjes vindt men hier de Tjimanong, die, dwars door het distrikt Sindang-laut loopende, zich in twee armen splitst: de Kalie Bangka en de Kalie Bangka Kaderes, welke boven en beneden de dessa Sapoera in zee uitloopen.

De woningen en kultures verschillen niet van de bij het distrikt Mandirantjan opgegevenen.

6. *Distrikt Gegesik*

een vlak, niet ver van zee gelegen, grootendeels moerassig distrikt. Eerst onder het bestuur van den resident Ament werd het door het maken van afwateringskanalen voor den rijstbouw geschikt. Verscheidene dezer kanalen zijn voor praauwen bevaarbaar.

De voornaamste produkten zijn de rijst en suiker.

In 34 dessa's telt men hier 18265 inwoners, waaronder 4 Europeanen, 68 Chinezen en 6 vreemde Oosterlingen.

7. *Distrikt Sindang-laut*

een vlak, 135 vierkante palen groot distrikt, noordwaarts be-

grensd door de zee, zuidwaarts door een rij van heuvelen. De grond bestaat nagenoeg alleen uit roode aarde; de langs zee gelegene gedeelten zijn moerassig. Over het geheel is het weinig bebouwd en slecht bevolkt. Het bevat 57 dessa's met 34,939 inwoners, waaronder 26 Europeanen en 582 Chinezen.

De produkten zijn rijst en suiker. In vele dessa's blijft de grond, na regen lang vochtig en modderig.

8. *Distrikt Lossarie.*

Oostwaarts van en nagenoeg evenwijdig met het distrikt Sindang-laut gelegen.

Over zijne geheele oppervlakte is het vlak en zeer moerassig. Het is dan ook het ongezondste distrikt van de geheele residentie. Jaarlijks worden hier koortsepidemien waargenomen. Het drinkwater is er op vele plaatsen slecht. De rivier Tjisangarong vormt de grensscheiding tusschen de residentie Cheribon en Tagal. De meeste dessa's in de nabijheid dezer rivier gelegen, zijn ongezond.

De woningen en leefwijze van de Inlanders zijn hier als elders in de residentie; de bevolking is er echter niet zoo welvarend. In 45 dessa's vindt men eene bevolking van 32,298 zielen, waaronder 4 Europeanen, 1321 Chinezen, 26 Bengalezen en 34 Arabieren en vreemde Oosterlingen.

Alle deze distrikten behooren tot het regentschap Cheribon.

Onder alle der aan mijne zorg toevertrouwde distrikten van het regentschap Madjalengka heerschte de epidemie alleen in *Djattiewangie*, een vruchtbaar distrikt, dat 150 voeten boven de zee ligt en langs drie zijden door bergruggen van den Tjermai omringd is en noordelijk aan het regentschap Indramaijoe grenst.

De voornaamste kultures zijn hier de rijst en suiker. De bevolking is er zeer welvarend: zij bedraagt 16,977 zielen in 26 dessa's.

Weërsgesteldheid.

De oostmoesson van 1850 was bijzonder droog, Van af de maand Mei tot aan het einde der maand November viel er bijkans geen regen. Daarop volgde in 1851 een goede regenmoesson met een zeer veranderlijke en drukkend heete kentering. In den oostmoesson van dat jaar regende het slechts van tijd tot tijd bij overigens drukkende hitte. Den westmoesson van 1852 regende het veel. De oostmoesson was zeer veranderlijk. Gedurende den westmoesson van 1853 regende het nagenoeg aanhoudend tot aan de maand Junij. Van af dien tijd tot aan het einde des jaars viel er slechts weinig regen, terwijl ook de maanden Januarij en Februarij 1854 weinig regendagen telden.

Op de hoofdplaats en in de distrikten Sindang-laut, Lossarie en Loearkotta is de gewone thermometerstand 86°—88° Fahr. In 1853 steeg deze temperatuur dikwijls tot 90°—95° Fahr. In de bergdistrikten is het gewoonlijk koeler. Deze groote hitte wordt eenigzins gematigd door de land- en zeewind.

De gedurende den westmoesson hier meest voorheerschende winden zijn de Noord en Noordweste. In April en Mei zijn zij zeer variabel, terwijl van Junij af gedurende vier maanden de zoogenaamde angin kombang vrij hevig waait. In 1852 en 1853 echter was deze wind minder hevig dan in vroegere jaren.

Voor het optreden der onderhavige epidemie behoorde het regentschap Cheribon, met uitzondering der distrikten Sindang-laut, Lossarie en Gegesik tot de gezondste plaatsen.

II. *Geographische verbreiding der epidemie benevens statistieke opgaven.*

Het is mij niet mogelijk den juisten tijd te bepalen, wanneer de epidemie op de hoofdplaats zich instelde. In de maand November hoorde men reeds van vele sterfgevallen

gewagen in de visscherskampongs. Eerst den 7den December 1852 werd mij hiervan officieel kennis gegeven en ik uitgenoodigd mij met de behandeling der epidemielijders op de hoofdplaats te belasten.

Destijds kwamen op verspreide gedeelten der residentie vele koortslijders voor, welke koortsen echter weinig overeenkomst met de nader te beschrijvene echte epidemische (Cheribonsche) koorts hadden. Voornamelijk was dit het geval in eene dessa van het distrikt Palimanang. In de dessa's Kadoegede en Darma (distrikt Kadoegede) en Tjikasso (distrikt Koeningan) van het regentschap Koeningan daarentegen heerschte eene epidemie; van 395 dier lijders stierven er 29, deels door apoplektische toevallen, deels door overgang der koortsen in het nerveuse en tijpheuskarakter.

De echte epidemische koorts vertoonde zich het eerst in de aan het strandgelegene visschersdessa's. Van hier breidde zij zich ongeveer in het midden der maand December over de eigenlijke stad Cheribon uit en had tegen het einde der maand reeds eene zoodanige uitbreiding verkregen, dat er in alle (24) op drie palen afstand van het strand gelegene dessa's nagenoeg geene woning meer werd aangetroffen, waarin zich geene lijders bevonden.

Waren het in den beginne nagenoeg uitsluitend Inlanders die door de koorts werden aangetast, weldra deelden ook de Europeanen dit lot en reeds in Februarij en Maart had de ziekte onder de langs de rivier de Pabean wonenden hare beduidenste hoogte bereikt. Geen geslacht, stand of leeftijd werd door haar verschoond, terwijl zij onder de verschillende natien met gelijke hevigheid woedde. De Arabieren alleen maakten hier eene gunstige uitzondering op. Onder hen kwamen betrekkelijk de minste lijders voor. Het schijnt als of zij minder vatbaar voor koorts zijn.

In het begin der maand Januarij ontving ik de eerste ziekenrapporten uit de distrikten Sindanglaut en Lossarie. Het waren toen nog nagenoeg uitsluitend lijders die op Cheribon

zelve, aan het Inlandsch schoolgebouw werkende, ziek waren geworden. Zoodra men echter zorgde, dat deze menschen niet meer op de hoofdplaats overnachtten, nam ook het aantal zieken terstond belangrijk onder hen af. Van nu af aan vertoonde de ziekte zich ook in de distrikten Locarkotta, Ploembon, Mandirantjan, Gegesik, Palimanang, Madjalengka en Radjagaloe. De meeste der hier voorkomende lijders hadden ook de koorts gekregen, nadat zij op Cheribon overnacht hadden. Van het begin van Junij tot het einde van Augustus nam men andermaal vele zieken in de distrikten Lossarie en Sindanglaut waar. De ziekte was toen extensiever dan tijdens zij zich de eerste maal hier vertoonde.

De in negen dessa's van het distrikt Djattiewangie, regentschap Madjalenka voorgekomene koortsen onderscheidden zich van de overal elders onder mijn ressort waargenomenen door een bijzonder goedaardig karakter. Zij hadden een zuiver intermitterenden tijpus met gastrische of katarrhale komplikatie en kwamen volkomen overeen met de hier jaarlijks heerschende koortsen.

De epidemische koorts had in den beginne, bij haar eerste optreden, meermalen eenen intermitterenden tijpus, doch de gevallen van overgang in eenen remitterenden waren niet zeldzaam. Van af December tot aan het einde van Februarij was zulks het meest merkbaar. Deze koortsen hadden dan ook groote neiging om een nerveus karakter aan te nemen. Van Maart tot in het midden der maand Junij was de tijpus afwisselend remitterend en intermitterend. Van Junij tot het einde van November, toen de koortsen wederom belangrijk in intensiteit toenamen was de tijpus weer remitterend. Er kwamen toen kwaadaardige komplikatien bij, zoo als cholera, dijsenterie en apoplexie. Van af December tot nu kwamen weer minder hevige gevallen voor. De koorts was gedurende dat tijdsverloop meer eene febris intermittens biliosa nervosa of gastrica catarrhalis.

Het aantal lijders is thans op de hoofdplaats zeer verminderd.

Het aantal nog in de distrikten voorkomenden verschilt naarmate meer of minder bewoners van deze op de hoofdplaats vertoeven.

Het is onmogelijk het juiste aantal zieken (de Europeanen uitgezonderd) op de hoofdplaats Cheribon op te geven, eensdeels omdat de met deze opgaven belaste Inlandsche hoofden allen zelf ziek waren, anderdeels omdat de niet bij eenige kultuur ingedeelde Inlanders niet onder kontrôle staan: zooveel is echter zeker dat nagenoeg geen enkel huis der binnen drie palen afstand van de hoofdplaats gelegene dessa's van de ziekte is verschoond gebleven. Doordien de recidieven telkens als nieuwe gevallen werden opgegeven, is het aantal op Cheribon behandelde Inlandsche vrouwen grooter dan de sterkte.

De opgaven der behandelde Europeanen verdienen ten volste vertrouwen. Slechts een persoon, het hoofd des bestuurs, had het geluk van de ziekte verschoond te blijven.

De sterfte was zeer groot. Ik houd mij overtuigd dat zonder onze geneeskundige behandeling, althans op de hoofdplaats, de grootste helft der zieken zou gestorven zijn. Meermalen had ik gelegenheid dit onder de Chinezen op te merken. Het gebeurde mij dat in een huis waar 6 à 8 Chinezen te zamen woonden, de helft mijne hulp inriep en herstelde, terwijl de overigen door hunne doekons behandeld werden en stierven.

De grootere sterfte in de distrikten Loewarkotta, Ploembon, Mandirantjan en Beber moet niet alleen aan meerdere intensiteit der ziekte in deze dan de overige distrikten worden toegeschreven, maar ook daaraan dat de bevolking alhier minder aan epidemien en dus aan Europesche behandeling gewoon, minder zorg draagt voor de gegevene voorschriften. Op de hoofdplaats zorgde ik zelf, bijgestaan door het bestuur, zooveel mogelijk voor eene goede opvolging mijner voorschriften, terwijl de kontroleur Caspersz met onafgebroken buitengewone ijver, zoomede de dokter Djawa Kaboellan mij daarin krachtig ondersteunden in de distrikten Sindang en Lossarie.

In het geheel zijn door mij tot aan den 1sten April 1854 behandeld 21041 lijders. Hiervan herstelden er 19568 (= 1 : 1,06 of 94,3 p.) en overleden er 1425 (= 1 : 14,7 of 6,8 p.).

Behandeld.				Hersteld.				Overleden.				Blijven onder behandeling.			
Mann.	Vr.	Kind	Totaal	Mann.	Vr.	Kind	Totaal	Man.	Vr.	Kind	Tot.	Man.	Vr.	Kind	Tot.
12609	5740	2692	21041	11736	5525	2507	19568	846	402	177	1425	27	13	8	48

Van de twee hier achter bijgevoegde staten, toont staat A

het geheele aantal behandelde, herstelde en overledene epidemielijders aan, gespecificeerd naar de verschillende regentschappen en distrikten, benevens hunne onderlinge verhouding. Op staat B zijn de alleen op de hoofdplaats Cheribon voorgekomene lijders aangegeven.

Ten opzigte van staat B zij opgemerkt, dat alleen de statistiek der Europeanen en Chinezen als geheel geloofwaardig aangenomen kan worden, om reden het aantal *behandelden* en de daarvan *overledenen* zuiver bekend is.

III. *Nosographie.*

De geheerscht hebbende epidemiekoortsen waren malariaziekten en deden zich hoofdzakelijk onder de volgende vormen voor, als:

1°. Febris intermittens *benigna;*

2°. Febris intermittens *perniciosa;*

3°. Febris remittens;

4°. Febris intermittens *larvata*, en

5°. Neuralgien.

Prodromi.

In het begin der epidemie werden in enkele gevallen geene voorboden waargenomen. Later echter hoorde men immer korteren of langeren tijd voor den aanval klagen over zware pijn of een gevoel van ledigheid in het achterhoofd, gepaard met slapeloosheid, onrust, plaatselijk zweet, bijzonder aan het hoofd en eene ontwaring als of zij zwaar ziek zouden worden. Verder spoedige vermoeijenis en afgematheid en behoefte om te geeuwen en zich uit te rekken; dwalende pijnen in de ledematen vooral in de kuiten en knieën. De ademhaling was eenigzins versneld; de pols onregelmatig; de ontlastingen en de eetlust verminderd. Het gezigt nu eens opgezet als of de lijder lang niet geslapen had, dan eens ingevallen. Meestal neiging tot of werkelijk braken met benaauwdheid in scrobiculo cordis.

De lijders spraken met drift; de stem echter was zonder kracht en een weinig hol. Afwisselend koude en warmte; huiveringen. Pijn in den rug. Konstant waren onder de hiergenoemde verschijnselen: de hoofdpijn, de pijn in den rug, het veranderde gezigt, de neiging tot geeuwen en slapeloosheid, [illegible]

demiclijders ... ninge ve

...a.		Verhouding der behandelden tot de sterkte.	de behandelden.	Aanmerkingen.
Totaal.	Mannen.			
9774	5	000:582,8		Het grooter aantal behandelde mannen in het distrikt Cheribon dan bij de sterkte is opgegeven moet daaraan worden toegeschreven, dat door de Inlandsche hoofden de recidieven als *nieuwe* zieken zijn opgegeven en er vele lijders zijn bijgerekend die in andere distrikten te huis behoorden, doch op Cheribon ziek werden.
613		000:41,1	7	
5028	2	000 86,6		
2527	1	000:27,9		
1508		000:64,2	4	
1494		000:103,2		
158		000:8,2		
647		000:35,4		
761		000:102,3		
576		000:33,9		
130		000:106,7		
45		00:6,1		
...041	11	000:106,1	7	

het geheele aantal behandelde, herstelde en overledene epidemielijders aan, gespecificeerd naar de verschillende regentschappen en distrikten, benevens hunne onderlinge verhouding. Op staat B zijn de alleen op de hoofdplaats Cheribon voorgekomene lijders aangegeven.

Ten onzigte van staat B zij opgemerkt, dat alleen de de...

ledematen vooral in de kuiten en knieën. De ademhaling was eenigzins versneld; de pols onregelmatig; de ontlastingen en de eetlust verminderd. Het gezigt nu eens opgezet als of de lijder lang niet geslapen had, dan eens ingevallen. Meestal neiging tot of werkelijk braken met benaauwdheid in scrobiculo cordis.

De lijders spraken met drift; de stem echter was zonder kracht en een weinig hol. Afwisselend koude en warmte; huiveringen. Pijn in den rug. Konstant waren onder de hiergenoemde verschijnselen: de hoofdpijn, de pijn in den rug, het veranderde gezigt, de neiging tot geeuwen en slapeloosheid, abnormale temperatuur, veranderde spraak en stem

…e daarvan …n.

	Overledene…				
	Vrouwen	Kinderen	… behandelden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	*Aanmerkingen.*
E… C…	3		…,4	100:2,9	Alleen de statistiek der Europeanen en Chinezen kan als geheel geloofwaardig aangenomen worden omrede het aantal behandelden en de daarvan overledenen zuiver bekend is.
Ja…	5		…,5	100:3,4	
	152		…,007	100:4,8	
	160		1…,8	100:4,7	Omtrent het grooter aantal behandelde mannen in het distrikt Cheribon dan bij de sterkte is opgegeven wordt verwezen tot het voorkomende in de rubriek aanmerkingen op staat A.

het geheele aantal behandelde, herstelde en overledene epidemielijders aan, gespecificeerd naar de verschillende regentschappen en distrikten, benevens hunne onderlinge verhouding. Op staat B zijn de alleen op de hoofdplaats Cheribon voorgekomene lijders aangegeven.

[illegible]

De lijders spraken met drift; de stem echter was zonder kracht en een weinig hol. Afwisselend koude en warmte; huiveringen. Pijn in den rug. Konstant waren onder de hiergenoemde verschijnselen: de hoofdpijn, de pijn in den rug, het veranderde gezigt, de neiging tot geeuwen en slapeloosheid, abnormale temperatuur, veranderde spraak en stem.

Uit deze voorboden die korteren of langeren tijd (van eenige uren tot eenige dagen) voorafgingen, was het moeijelijk de hevigheid der ziekte te voorspellen. Na ligte voorboden zag men hevige koortsen en omgekeerd.

Na afloop daarvan ontwikkelde zich nu:

I. *De febris intermittens benigna.*

Alleen in het begin der epidemie werd deze vorm op de hoofdplaats en later in April en Mei 1853 en in de laatste helft van Januarij 1854 te Djattiewangie waargenomen.

Gewoonlijk was de rijthmus quotidiaan. Soms echter, zoo als in de maanden April en Mei tertiaan, welke dan spoedig wederom quotidiaan werd of wel in den tijpus remittens overging. In het begin der ziekte trad de paroxijsmus meestal in de ochtenduren of des avonds tusschen 4 en 6 uren, later echter ongeregeld, in.

De drie tijdperken traden, zooals gewoonlijk bij febris intermittens, opvolgend in. Het stadium algoris en caloris was vrij hevig. Gedurende den koortsvrijen tijd bleef de pols eenigzins geirriteerd en de hoofdpijn gepaard met slapeloosheid, onrust en groote dorst bestaan. De vroegere zuivere tong werd met een witachtig geel beslag bedekt. In het begin der epidemie bestond er obstructio alvi, later echter kwamen veelvuldige diarrhaeën voor. De lijders werden spoedig zeer zwak en afgemat, kregen een ingevallen, soms icterisch voorkomen, even als of zij reeds sedert eenige weken ziek waren geweest. Het zweten was ruim en onaangenaam koud.

Hadden deze sijmptomen opgehouden dan keerden de krach-

ten der lijders slechts langzaam terug. De eigenaardige koortskleur en de pijn in den rug bleven het langst voortbestaan.

Opzetting der milt, een anders bij koortsen zoo gewoon verschijnsel, bestond zelfs na herhaalde instortingen niet.

Recidieven waren veelvuldig; in het begin der ziekte meestal op den 7den, 14den of 21sten dag, later echter bij de geringste inwerkende oorzaken. In die gevallen had de koorts groote neiging om pernicieus of remitterend te worden.

II. *Febris intermittens perniciosa* deed zich voor:

a. Als febris intermittens cholerica. Zij werd het meest onder de gevangenen waargenomen.

Meestal bij den eersten aanval ontstonden hevige ontlastingen per *os* et per *anum* gepaard met hevige krampen in de maag en ledematen, bijzonder in de kuiten. De ontlastingen bestonden eerst uit darmcontenta, later uit geel water en slijm, gemengd met groene vlokken.

Hierbij voegden zich groote benaauwdheid en moeijelijke ademhaling; de buik werd opgezet, de pols onderdrukt. Spaarzame of geheel opgehoudene urinelozing. Koud zweet. Facies et vox cholerica. Het bewustzijn bleef tot kort voor den dood voortbestaan.

Deze verschijnselen duurden maar zelden langer dan drie dagen, daar de lijder dan of bezweken was of beterschap begon in te treden.

b. Als *febris perniciosa algida.* Deze vorm kwam alleen bij Chinezen en Javanen voor. Het stadium algoris hield in die gevallen zeer lang aan; het stadium caloris daarentegen was zeer kort, zoodat men zoude vermeenen eene goede voorspelling te mogen stellen. Spoedig echter werd de lijder met een profuus koud zweet bedekt; het gezigt viel in en kreeg eenen eigenaardigen glans; de oogen trokken zich diep in de holten terug meest zonder eenige uitdrukking. Groote onverschilligheid, zonder verlies van bewustzijn. Geen pijn; geen

dorst. De pols werd langzaam en kleiner; de huid ijskoud; de stem onduidelijk, zwak en gebroken en in een' zeer korten tijd zag de lijder er uit als een lijk.

Zulke gevallen eindigden meestal binnen den tijd van 12 uren doodelijk.

c. Als *febris intermittens apoplectica* en *c. delirio.*

Met den eersten vorm werden door mij slechts drie Chinezen behandeld. Meermalen wanneer tijdig genoeg hulp werd ingeroepen, mogt het gelukken de apoplexie te voorkomen. In genoemde drie gevallen was telkens eene hevige paroxismus met delirium voorafgegaan. Een derzelve had zich gedurende den koortsvrijen tijd, hevige hoofdpijn uitgezonderd, vrij wel gevoeld. De paroxismus had tusschen 4 en 6 uur des morgens plaats. Twee hunner herstelden, de derde overleed.

Bij de febris intermittens c. delirio, welke menigvuldig voorkwam, trad de koorts bij den eersten aanval met hevig steeds toenemend delirium op. Er bestonden daarbij hevige kongestien naar het hoofd, kloppingen der carotides, neiging tot braken, groote onrust, praatzucht, neiging om uit het bed te springen en zich te verwijderen. De oogen waren sterk geinjecteerd en hadden een woesten blik. De pols was klein en gespannen. Deze toestand bleef niet zelden 12 tot 18 uur lang aanhouden, waarna onder een ruim zweet de hevigheid der verschijnselen belangrijk verminderde. Gedurende de apijrexie bleef de pols hard en versneld met alle verschijnselen van nog voortbestaande kongestien. Bij den 2den of 3den aanval stierf de lijder meestal apoplektisch of komateus.

d. Febris intermittens dijsenterica. Deze vorm werd zeer dikwijls waargenomen en wel onder de volgende wijzingen:

1°. Voegde zich koorts bij reeds bestaande, verouderde dijsenterie.

De koorts werd in deze gevallen wel bestreden, doch de dijsenterie bleef voortbestaan en eindigde meestal doodelijk.

2°. Traden gelijktijdig met koorts, hevige dijsenterische ver-

schijnselen te voorschijn. Gedurende den koortsvrijen tijd verminderden ook de dijsenterische verschijnselen. Dikwijls gelukte het deze komplikatie te bestrijden. Bij het blijven voortbestaan der dijsenterie had zij groote neiging om chronisch te worden.

3°. Gedurende het beloop der koorts ontwikkelde zich de dijsenterie en bleef bij het ophouden der koorts nog eenigen tijd zelfstandig voortbestaan.

e. Als *febris intermittens comatosa.*

Deze nog al eens dikwijls voorgekomene vorm werd meestal bij bejaarde personen waargenomen. Meestal trad zij secundair na febris intermittens apoplectica of c. delirio op, of bestond bij lijders die reeds eenigen tijd zonder geneeskundige hulp aan koorts geleden hadden. Men geloofde in die gevallen eene tijphus of febris nervosa stupida voor zich te hebben.

Het voorkomen van dusdanige lijders was stupied; de ademhaling langzaam en reutelend; de pols klein en zwak. De mond, lippen en tong waren droog en als met roet bezet. De lijders gaven ter naauwernood eenig antwoord op de tot hen gerigte vragen. Alle verschijnselen gaven in een woord een diepgezonken zenuwleven te kennen. Slechts zelden kwamen de lijders dezen toestand te boven.

De meest algemeen geobserveerde vorm was

III. *Febris remittens epidemica.*

Meestal gingen bij dezen vorm voorboden vooraf, zooals zware achterhoofdpijn, duizeling, huiveringen, gedeeltelijk zweet, plotseling intredend gevoel van groote hitte afwisselende met koude handen en voeten; een eigenaardig weegevoel en beklemming in de maagkuil; hevige pijn in de lendenen, opzetting van den buik, ligte koliekpijnen, misselijkheid, brakingen, geen eetlust, onrust, slapeloosheid en groote afmatting.

Na een of meerdere dagen trad nu de aanval in, beginnende

of met het stadium frigoris, dat nu eens matig dan eens hevig was en zelden langer dan twee uren duurde en dan in het stadium caloris overging, of met het stadium caloris (in de meeste gevallen), waarbij de warmte spoedig tot een gevoel van brandende hitte calor mordax steeg. De brakingen, waardoor het eerst de contenta der maag en later gal ontlast werden, namen onder hevige benaauwdheid toe. De pijn in het hoofd, de lendenen en door het geheele ligchaam werden ondragelijk. Er ontwikkelden zich delirien, oorsuizingen, een wilde, woeste blik, klonische krampen en verlies van bewustzijn.

Verlies van krachten en vermagering trad bij de groote onrust, dorst en slapeloosheid zeer spoedig in. De urine was of bewolkt of helder, overigens normaal. De pols zeer frekwent even als bij febris scarlatina; de tong die in het begin zuiver was, werd met een wit of gastrisch-bilieus beslag bedekt. De ademhaling was bemoeijelijkt. De lijders klaagden over een gevoel als of er eene zware last op hunne borstkast drukte. De milt en soms ook de lever was bij velen pijnlijk en vergroot; galachtige diarrhoeën gepaard met koliekpijnen kwamen meer dan obstructies voor. Van af de maand Mei voegden zich bij deze verschijnselen somtijds bloedontlastingen uit de intestina.

Al deze verschijnselen bleven met ligte, naauwelijks merkbare ongeregelde remissien voortbestaan tot den 3den, 5den of 7den dag. Zeer zelden hielden zij tot den 21sten of 28sten dag aan. Alsdan trad onder een ruim, algemeen zweet, sedimenteuse urine of critische diarrhoeën verbetering in. Dit zweten hield dan eenige dagen aan, was onaangenaam koud en verspreidde een eigenaardigen reuk. De huidwarmte zeer verminderd; de huid gevoelig voor lucht. De lijders bleven geruimen tijd zeer vermagerd en de pijn in de lendenen en de maagkuil behouden, hadden een zeer kachectisch voorkomen en verscheidene weken noodig alvorens zij zich als geheel hersteld beschouwen konden.

Niet altijd echter was deze uitgang zoo gelukkig. Bij mis-

slagen in de dieët, ongeregelde leefwijze, het niet opvolgen der voorschriften of in die gevallen waar de koorts onmiddelijk een aanvang nam met hevige brakingen, pijn in de maagkuil, snijding en rommeling in den buik, gastrisch-bilieuse of grijsachtig beslagen tong gepaard met hitte, bloedvloeijingen, ijlen, groote onrust, borstbeklemming, gebrokene stem en een niet verligtend klam zweet, volgde de dood zeer spoedig.

Bij uitzondering gebeurde het dat lijders den 5den dag in torpor of coma vervallende, met alle sijmptomen eener febris nervosa torpida, pas den 9den, 14den of 21sten dag overleden.

Wij laten hier eenige beknopte ziekteverslagen van aan dezen vorm behandelde lijders volgen.

Jufvrouw N...... van een lijmphatische konstitutie, ongeveer 36 jaren oud, werd in Januarij 1853 door eene hevige intermittens quotiana met delirium en andere nerveuse verschijnselen aangetast.

Eerst nadat zij reeds drie aanvallen gehad had, werd mijne hulp bij haar ingeroepen en vond ik haar toen in eene remitterende koorts met al die verschijnselen, die gewoonlijk bij eene febris eretica voorkomen. Calor mordax, delirium, vermagerd aangezigt, groote onrust, sterke dorst, menigvuldige brakingen, slapeloosheid, heldere urine, zeer frekwente pols, beduidende achterhoofdpijn waren gedurende elf dagen, onder kleine remissien, de hoofdverschijnselen. Van dezen tijd af begonnen de krachten meer en meer te zinken; meer en meer ontwikkelde zich de status nervosus stupidus en op den 21sten dag overleed patiente onder eene lang aanhoudende agonie.

Na den dood vond ik op eene tafel nog verscheidene geneesmiddelen, uit de hoedanigheid waarvan ik moest afleiden, dat patiente mijne voorschriften niet had opgevolgd.

Jufvrouw M..... oud 24 jaren van eene tamelijk robuste konstitutie en cholerisch gestel werd voor het eerst in December 1852, tamelijk hevig door de epidemische koorts aangetast. In 10 à 14 dagen was zij hiervan geheel hersteld.

Later in 1853 recidiveerde zij meermalen, waardoor zij een zeer kachektisch voorkomen kreeg met matige vergrooting der milt. Bij een der recidiven in de maand Maart hielden plotseling de menses op, die sedert dien tijd slechts ongeregeld en in onbeduidende hoeveelheid terugkeerden. Patiente zich aan geene geregelde geneeskundige behandeling willende onderwerpen, kreeg op het einde der maand Mei, tijdens de menstruatie, op nieuw een recidive van koorts met de volgende hoofdverschijnselen: hevige algor, calor mordax, aanhoudende, galachtige, waterachtige brakingen; haemorrhagien per os et per anum, vergezeld met koliekpijnen, opgezette buik, delirien, zeer frekwente pols, vergroote pijnlijke milt en lever, slapeloosheid, onrust, woedende hoofdpijnen, etc. Ook deze koorts werd overwonnen, zoodat patient tot aan het begin van Oktober, de koortstint en phijsconie der milt uitgezonderd, geene ziekteverschijnselen aanbood. Zich hersteld wanende, wilde patiente geene behandeling voor de phijsconia lienis ondergaan, niettegenstaande het noodzakelijke daarvan aan haar en hare familie krachtig betoogd werd.

In Oktober op nieuw een aanval gekregen hebbende vond ik haar in eene hevige nerveuse koorts; de pols was zeer frekwent; er bestond een eigenaardig pijnlijk gezwel in scrobiculo cordis met aanhoudende braking van gal, zoodat zelfs geen koud water verdragen werd; verder hevige hoofdpijn, ondragelijke pijnen in de lendenen en kuiten, groote onrust, slapeloosheid, benaauwdheid, angst, aanhoudende delirien met convulsien, vrees voor den dood; borstbeklemdheid, moeijelijke ademhaling. De mond en lippen waren met een vuil, donker groen beslag bedekt. Het gelaat vermagerd, ingevallen, loodkleurig sterke haematurie en haemorrhoidaalbloeding per anum, eene droogc huid en groote dorst.

Onder aanhoudend toenemen dezer verschijnselen, overleed patient na 48 uren, nadat zij in eenen doodstrijd van eenige uren met de hevigste tonische en clonische krampen had te worstelen gehad.

Bijna even zoo was het beloop der ziekte in een ander mede doodelijk afgeloopen geval, bij den lijder V..., klerk op het residentiekantoor, ongeveer 27 jaren oud. Ten gevolge van veelvuldige recidieven was de milt belangrijk vergroot en had er zich eene ware koortskwaadsappigheid ontwikkeld. In November ontwikkelde zich op nieuw, plotseling, zonder eenige voorafgegane voorboden een hevige aanval. De stadia algoris et caloris waren zeer hevig, de pols zeer frekwent, groote angst; benaauwde angstige ademhaling, vrees voor den dood, hevige delirien, drooge tong en eene beduidende haematurie. Onder toename dezer toevallen, bereikten de nerveuse verschijnselen het hoogste toppunt en overleed patient na tweemaal 24 uren.

Een ander beloop nam het volgende geval. Lijder, oud 40 jaren, ambtenaar, van eene lijmphatische konstitutie, phlegmatisch temperament, kleingeestig, vreesachtig, zeer gehecht aan Inlandsche gewoonten en geneesmiddelen en een liefhebber van nachtbraken, had gedurende de epidemie meermalen aan meer of min hevige remitterende koortsen geleden. Het geheele gestel des lijders werd hierdoor ondermijnd en kreeg patient bij vermindering van alle levensenergie, een zeer kachectisch voorkomen. In December werd hij (des morgens) op nieuw door koorts aangetast. Ondanks alle goede raadgevingen en eigen gevoel van onwelzijn, bleef hij den geheelen nacht aan een geliefdkoosd spel toewijden. De gevolgen hiervan lieten zich niet lang wachten. Den anderen dag reeds kwam de koorts met verdubbelde kracht terug. Onder hevige brakingen van niets dan gal, pijn in de maagstreek, hevige haematurie, hevige hoofdpijn, liep hij ijlende het huis op en neder. Zijne angst, benaauwdheid en vrees om te sterven waren groot. Tegen den avond vond er eene onbeduidende remissie plaats; de nacht werd slapeloos, in zachte delirien doorgebragt. Tegen den morgenstond verheffing en vermeerdering der verschijnselen. Tegen den middag op nieuw eenige remissie onder een niet verligtend zweet. Na de nu

volgende exacerbatie werd naauwelijks eenige remissie meer bespeurd. De haematurie hield na tweemaal 24 uren op en de urine werd helder. De tijpheuse toestand nam meer en meer toe; lijder gevoelde zich schijnbaar wel, had geen dorst bij eene drooge, ruwe tong De brakingen hielden op; de urine bleef helder, zonder het minste sediment. Onder afwisselend warm en koud, droog en bezweet zijn der huid, overleed patient op den negenden dag in comateusen toestand.

De hier voren geschetste verschijnselen waren de gewone, waaronder zich de epidemische koorts voordeed. Daarenboven is het mij meermalen voorgekomen dat de lijders, tengevolge der koortsen, blind werden; eenmaal bleef doofheid en verscheidene malen mania na. De doofheid verbeterde aanmerkelijk bij terugkeer der krachten; terwijl van de twee gevallen van blindheid er slechts één volkomen herstelde.

De reeds genoemde vormen van koorts kwamen ook bij kinderen, echter gewijzigd, voor. Tot op een leeftijd van vier jaren was het stadium algoris zeer onbeduidend, naauwelijks waarneembaar en zich alleen tot koude handen of voeten bepalende. Meestal nam de koorts een aanvang met hitte en groote ingenomenheid van het hoofd en kenmerkte zich door groote onrust, slapeloosheid, delirien en eclampsien. De tong was zuiver, soms gastrisch beslagen; meestal gingen er brakingen met colica flatulenta, opgezetten buik en ontwikkeling van zuur mede gepaard. De stoelontlastingen waren ongeregeld; nu eens verstopping, dan eens diarrhoea, die niet zelden bloederig was. Ook hier duurde de ziekte van 3—7 dagen. Bij kinderen boven de vier jaren waren de verschillende stadia meer duidelijk waarneembaar.

Eene bijna altijd voorkomende komplikatie was een status verminosus, die dan dikwijls de oorzaak van den langeren duur en van hevige nerveuse toevallen was.

Bij vrouwen was de tijd der menstruatie zeer gevaarlijk. Gewoonlijk hielden de menses op en ontwikkelden er zich

hevige zenuwtoevallen en bloedophoopingen in edele organen. Zwangeren kregen dikwijls abortus, terwijl ik bij kraamvrouwen eenige malen eene metritis subacuta waarnam.

Zoo als ik vroeger reeds aanhaalde, verliep de ziekte gewoonlijk in 3 tot 7 dagen, doch de lijder kwam niet dan zeer langzaam weer bij krachten. De meesten behielden een kwaadsappig voorkomen. Het lastigste waren de aanhoudende recidieven. De geringste verkoudheid, om van geene misslagen in de dieet of ongeregelde leefwijze te spreken, had terstond eene weder instorting ten gevolge. Dat de gegoede Chinezen niet zoo herhaaldelijk recidiveerden als de Europeanen en Inlanders, vermeen ik te mogen toeschrijven aan hun voortdurend gebruik van kinine in verband tot het naauwkeurig opvolgen zoo van het ten dien aanzien, als het houden van dieët door den geneesheer voorgeschrevene.

In de distrikten Sindang en Lossarie waren ook de hoofdvormen der ziekte febris intermittens en febris remittens met dezelfde verschijnselen en uitgangen; alleen waren de brakingen minder hevig, de haemorrhagien zeer zeldzaam en bestonden de perniciеuse vormen in intermittentes cholericae en dijsentericae. De status biliosus of gastricus was bij hen duidelijk ontwikkeld en keerden hunne krachten spoediger terug. Over het goedaardigere karakter der koortsen in het distrikt Djattiewangie is reeds vroeger gesproken. Recidieven waren onder hen zeer zelden.

Het meest kwamen voor:

IV. *Intermittentes larvatae of neuralgien.*

Alleen onder Europeanen en Chinezen had ik gelegenheid deze vormen waar te nemen. Het meest kwamen migraine en clavus hijstericus bij vrouwen en eenmaal halfzijdige hoofdpijn bij een man voor. Met of zonder voorafgaande huiveringen of rillingen kwamen de aanvallen 's morgens op een bepaald uur terug en duurden van een tot zes uren. De pols

was geregeld en alle overige funktieñ normaal. De lijders hadden vroeger reeds meermalen aan koorts geleden en men kon altijd nagaan, dat eene verkoudheid de oorzaak der neuralgie was. Verder kwamen twee gevallen van prosopalgie onder behandeling met den quotidiaantijpus, beginnende van af den oorsprong van den nervus supraorbitalis en zich alleen langs den loop van dezen zenuwtak voortzettende. De aanval duurde van 's morgens 5 tot 12 uur, waarbij de pijn in het oog en de regio supra orbitalis onuitstaanbaar waar, zoo zelfs dat groote giften morphine haar niet vermogten te bedaren. Menigvuldiger waren de gevallen (vooral bij mannen) van nerveuse cardialgien, die denzelfden tijpus hadden. De lijders hadden een gevoel als of er een ligchaam (globus) van den onderbuik naar het scrobiculum cordis opsteeg en aldaar bleef vastzitten. Ook deze pijn was ondragelijk en ging gepaard met grooten angst, beklemming, onderdrukte pols en koud zweet. Gewoonlijk trad de paroxijsmus onder rillingen, koude handen en voeten, etc. in.

Alle andere gedurende deze epidemie voorgekomene ziekten stonden meer of minder onder epidemischen invloed. Een geval van tuberculosis was daarvan niet uitgesloten en hoewel de aanvallen niet hevig waren, keerden zij toch op geregelde tijden terug en verschilden geheel van de later ontwikkelde febris hectica. Zelfs werden meermalen op den 7den dag recidiven waargenomen.

Uitgangen.

De gewone waren in:

1°. *Genezing.* Meestal vond deze plaats, echter was hiertoe langen tijd benoodigd, daar de lijders, wanneer zij onder den epidemischen invloed bleven, herhaaldelijk recidiveerden. Een rijkelijk algemeen zweet, sedimenteuse urine of galachtige menigvuldige stoelontlastingen, soms ook het ontstaan van furunkels, konden als kritische verschijnselen beschouwd wor-

den. Het in eene epidemie zoo dikwijls voorkomende koortsuitslag om den mond werd maar zelden waargenomen en had nimmer kritische waarde.

2°. Den *dood*.

3°. *Naziekten*, en wel voornamelijk:

a. Cachexia malaria.

Bij alle door de epidemische koortsen aangetasten, bestond deze cachexie in meer of mindere mate. Zij was het minst ontwikkeld bij de Chinezen. Anaemie was op het gelaat der ingezetenen te lezen; hunne gezigten waren ingevallen, bij enkelen opgezet, met eene geelgrijsachtige vale kleur of blaauwachtig grijs even als na langdurig inwendig gebruik van nitras argenti. De oogen lagen diep in de oogholten teruggetrokken, hadden een doffen matten blik even als of alle energie verdwenen was. Vermoeidheid volgde op de geringste bezigheden. Bij twee vrouwen bleef verlamming der beide beenen na. Met dit alles ging eene droefgeestige gemoedstemming met ongekende lusteloosheid gepaard.

b. Phijsconie der milt en lever.

Deze ziektevormen zijn betrekkelijk zeer weinig voorgekomen. Zij die zich aan eene geregelde behandeling onderwierpen en geregeld sulphas chinini gebruikten, bleven daarvan geheel bevrijd. De phijsconie der lever ging gepaard met icterische verschijnselen en stoornissen in de spijsverteringsverrigtingen.

c. Hijdrops.

Ook hierop is van toepassing hetgeen omtrent het ontstaan van phijsconie der milt gezegd is. Het waren vooral de Javanen bij wie deze ziekte nog al eens voorkwam.

Een geval van hijdrops bij een Europeaan ontstond na het

onderdrukken van bloedende aanbeijen door Inlandsche geneesmiddelen en ten gevolge van het verwaarloozen van later bijkomende koortsen. Het verloop dezer hijdrops was zeer akuut en eindigde doodelijk.

d. *Pijrosis. Cardialgia* en *Dijspepsia.*

Na de herstelling van koorts leden zeer vele personen aan deze ziektevormen. Met of zonder organische gebreken der lever en milt hoorde men algemeen klagen over opzetting der maag, valsche honger, volheid, benaauwdheid met oprispingen en zuurachtige brakingen gepaard, die een brandend gevoel langs den slokdarm veroorzaakten. In hoogeren graad rook en smaakte zelfs zuiver water zuur.

Men gevoelde eene aanhoudende kitteling in de keel met hoest, drukkende hoofdpijn en borstbeklemdheid. Deze verschijnselen begonnen pas 4 à 5 uren na den maaltijd en niet voordat men meermalen gebraakt had, gevoelde men zich beter; echter bleef het gevoel van branding in maag en slokdarm bestaan, terwijl het hoesten geregeld 's nachts en tegen den morgen terugkeerde. De geringste fout in de dieët deed menigeen die aan het beteren was weer instorten. Vleeschspijzen met een glas goede madera- of portwijn werden het beste verdragen.

e. *Dijsenterieën* en *Diarrhoeën.*

Zie vroeger.

IV. *Oorzaken.*

Gaarne beken ik omtrent het ware ontstaan der epidemie geheel in het onzekere te zijn.

Invloeden van plaatselijke omstandigheden afhankelijk, kunnen onmogelijk alleen de oorzaak der epidemie zijn.

Op de hoofdplaats toch, waar de epidemie het hevigst gewoed

heeft, heeft in geene 50 jaren eene koortsepidemie van eenig belang bestaan en toch zijn daar plaatselijk genoegzame punten aan te wijzen die miasmata malaria ontwikkelen.

De rivier Pabean (zie vroeger), de ligging der plaats aan zee, eenige rivieren die vol modder zitten en bij laag water geheel bloot liggen, de vele visschersdessa's, de hooge temperatuur, die het verrotten van plantaardige en dierlijke zelfstandigheden zeer begunstigt; het te digt op elkander staan der woningen en andere aan kustplaatsen eigene schadelijke momenten. Waar zich eenmaal onder cosmisch tellurische invloeden eene epidemische koorts als de onderwerpelijke ontwikkeld heeft, zullen de bovenstaande als schadelijk voor de gezondheid opgegevene oorzaken van plaatselijken aard vermoedelijk veel kunnen bijdragen tot verdere uitbreiding der epidemie, zoo in- als extensief.

De in de distrikten Sindang-laut en Lossarie voorgekomene koortsen kunnen meer beschouwd worden als eene herhaling der jaarlijks aldaar voorkomenden. Beide distrikten zijn weinig bebouwd en vooral Lossarie is daarbij zeer moerassig; in de meeste dessa's vindt het water geen behoorlijken afvloed.

Reeds van af 1851 heeft er eene alhoewel niet merkbare verandering in den atmospheer plaats gehad, die destijds aanleiding heeft gegeven tot het ontstaan van cholera en het gastrisch-bilieus, nerveuse ziektekarakter stationair deed worden. Dezelfde atmospherische veranderingen bleven waarschijnlijk ook nog in 1852 voortduren, daar wij in de maanden Mei, Junij en Julij wederom een cholera-epidemie, echter van weinige beteekenis, zagen optreden, welke door de koortsepidemie werd opgevolgd. Zoude nu dezelfde atmospherische verandering, echter minder krachtig (potenz), ook niet tot het ontstaan der onderhavige epidemie aanleiding hebben kunnen geven? Zoude het minder hevig waaijen van den angin kombang ook niet aanleiding hebben gegeven tot meerdere intensiteit der ziekte?

Na regens hadden vele recidieven plaats, terwijl bij volle

en nieuwe maan de gevaarlijkste ziekte- en de meeste sterfgevallen voorkwamen.

Het gebruik eener krachtige dierlijke voeding met een glas goeden wijn of bier verminderde de vatbaarheid; plantaardig voedsel en gebruik van koud water scheen de vatbaarheid te verhoogen. Dit kunnen wij ook als de oorzaak beschouwen waarom de mindere klasse der Javanen gewoonlijk zooveel aan de jaarlijksche endemische koortsen lijden, terwijl de gegoeden onder hen en de Europeanen daarvan bevrijd blijven. Dat ten slotte de huisvesting, de ligging der dessa's, kleeding en leefwijze tijdens eene epidemie van meer of minderen invloed zijn op de uitbreiding der ziekte, behoeft geen betoog.

Prognosis.

Wanneer terstond geneeskundige hulp werd ingeroepen door hen die voor het eerst aan koorts leden, dan was de voorzegging vrij gunstig, zij werd echter twijfelachtig na herhaalde recidieven. Aan zich zelf overgelaten stierf het grootste gedeelte der zieken.

Bij lijders, die met febris intermittens perniciosa na den tweeden aanval en met febris remittens na den derden dag onder behandeling kwamen, was de voorzegging vrij ongunstig, na den vijfden dag zeer gevaarlijk en na den zevenden dag doodelijk.

De erethische vorm was gunstiger dan de komateuse. Op al te hevige delirien volgde spoedig zenuwuitputting. Heldere urine, zonder sediment, bij groote dorst en zuivere tong gaf gewoonlijk een groot gevaar te kennen.

Bilieuse diarrhoeën, die gepaard met frekwenten pols en kolieken in het verloop dezer ziekte voorkwamen, waren gewoonlijk van gevaarlijke, op het einde der ziekte daarentegen, van kritische beteekenis.

Haemorrhagien, vooral haematurien, die gepaard met hevige nerveuse verschijnselen gedurende den eersten aanval van

koorts ontstonden, deden gewoonlijk eene ongunstige prognose stellen. Diegene welke zich gedurende het stadium reconvalescentiae ontwikkelden, hadden minder te beteekenen en konden somtijds als kritisch beschouwd worden.

Algemeen koud zweet of ook wel gering plaatselijk zweet verried meestal gevaar, men zag hier dikwijls een' torpieden toestand volgen.

Doofheid en amaurosis vóór den derden dag waren ongunstig, na dien tijd gunstig.

Komplikatie der ziekte met leveraandoeningen, cholera of cholerine was meestal doodelijk, met chronische dijsenterie vrij ongunstig. Minder gevaarlijk daarentegen was het, wanneer de dijsenterie gelijktijdig met de koorts optrad of zich daar later bijvoegde. De febris apoplectica was meestal bij den tweeden aanval doodelijk.

Aanhoudende bilieuse brakingen gaven groot gevaar te kennen. Op beduidend ontwikkelde koortscachexie volgde gewoonlijk hijdrops en dijspepsie. Hijdrops anasarsa herstelde meestal; hijdrops universalis echter was dikwijls doodelijk.

Zuiver nerveuse eclampsien waren alleen gunstig, wanneer er een status verminosus bestond.

V. *Behandeling.*

In deze epidemie waar de oorzaak der ziekte niet weggenomen kon worden en elke nieuwe aanval het leven bedreigde, bestond slechts eene indikatie, de indicatio vitalis, namelijk het terstond bestrijden der koorts met sulphas chinini.

Welke ook de komplikatien waren, ik gaf het middel in alle tijdperken der koorts. Een status gastricus of biliosus, kongestien, hevige brakingen, niets weerhield mij van de aanwending van dit middel. Deze toestanden konden alleen de wijze van toediening eenigzins wijzigen: de gevaarlijkste zamenstellingen werden zoo mogelijk terstond bestreden.

In het stadium algoris gaf ik, ter bekorting gewoonlijk

eenige druppels laudanum of aether sulphur. alcoh., somtijds ook geheel in het begin sulphas chininae. In gevaar dreigende gevallen diende ik bijkans altijd de sulphas chininae in opgelosten toestand met aq. cinnamomi of aq. menth. pip. toe. Het komt mij voor, dat het in dezen vorm spoediger en krachtiger werkt, dan in pillen- of poedervorm. De meeste lijders verdragen het zeer goed en de maag wier gevoeligheid gewoonlijk zeer verhoogd was, werd er niet door aangedaan. Alleen werd, naar omstandigheden, er één grein murias morphii bijgevoegd, dat in deze epidemie tegen de brakingen en de groote omstemming in het zenuwstelsel bijzonder goede diensten bewees.

Het gebruik van groote giften sulphas chininae werd zoo lang voortgezet tot dat de koorts naliet. In het herstellingstijdperk werd de gift verminderd en alleen op den 7den, 14den en 21sten dag eene ruime gift toegediend, en eerst dan liet ik met het gebruik der chinine ophouden, wanneer ieder spoor van eene koortsachtige tint geheel verdwenen was. Daar, waar men dezen mijnen raad opvolgde, kwamen maar zelden recidieven voor en mogt zulks ook al eens gebeuren, dan waren de aanvallen niet zoo hevig of men kon ze gemakkelijk met 10 tot 20 grein chinine bestrijden. Ik ondervond zulks bij mij zelf.

Op reis zijnde werd ik in mijn wagen door een' hevigen stortregen door en door nat en kreeg nog geen uur later eene hevige koorts, die op den derden dag, na het gebruik van een drachma sulphas chininae met murias morphii ophield. Door het aanhoudend gebruik van sulphas chininae herstelde ik volkomen van deze koorts die mij echter zoodanig verzwakt had, dat ik mij niet dan met behulp van eenen stok kondo voortbewegen. Toen ik later opvolgend twee recidieven kreeg, bestreed ik deze gemakkelijk door 20 grein sulphas chininae in het stadium algoris in eens te nemen.

Zij die mijne raadgevingen in den wind sloegen en het gebruik van chinine ontijdig staakten, ondervonden daarvan de

droevige gevolgen, en deze waren helaas vele. Er heerscht hier ter plaatse, zelfs onder de voornaamste Europesche familien veel bijgeloof en blind vertrouwen in zoogenaamde Inlandsche geneesmiddelen. Menigmaal kreeg ik de overtuigende bewijzen dat mijne geneesmiddelen voor de kwakzalverijën der doekons werden ter zijde gezet. Dit brengt ook het vertrouwen der Javanen op de hoofdplaats aan het wankelen en, integenstelling van hunne natuurgenooten in de binnenlanden, die allen gretig zijn op onze geneeswijze, heeft men veel moeite om hen onze geneesmiddelen te doen gebruiken.

De Chinezen verloren in deze epidemie alle vertrouwen zoowel op hunne tjingsée (geneesheeren) als hunne geneesmiddelen. Allen, zelfs deze geneesheeren kwamen mijne hulp inroepen.

Kleine giften chinine vermogten niets in deze ziekte.

Een geval is mij voorgekomen bij den gepensioneerden ambtenaar B..., die reeds sedert geruimen tijd behandeld werd door een kortelings uit Europa aangekomen geneesheer die van meening was, dat groote giften sulphas chininae schadelijk waren en dat men vooral moest doen laxeren. Het gevolg hiervan was, dat toen ik patient in Junij onder behandeling kreeg, hij reeds aan eene febris adynamica in den hoogsten graad met beduidend oedema pedum leed. Alleen het voortgezet gebruik van ruime giften sulphas chininae deden hem herstellen.

Uit het hier vorengaande blijkt, dat men nimmer bevreesd behoefde te zijn groote giften sulphas chininae toe te dienen; integendeel men voorkwam hierdoor het ontstaan van phijsconien en hijdrops. Daar waar de zoogenoemde chinine-intoxicatie bestond, zag ik de koortsen spoedig onder lijsis of crisis ophouden. In doodelijk afgeloopene gevallen nam ik deze intoxicatie nimmer waar. De giften verschilden van 10—30 grein, ja tot een drachma (febris apoplectika) daags; eenmaal zelfs diende ik bij eene febris perniciosa 80 greinen toe, terwijl gedurende het geheele beloop eener febris remittens ter herstelling 2 á 3 drachmen noodig waren.

Ten slotte zij omtrent het gebruik van sulphas chininae

nog aangemerkt, dat ik ze bij eenigzins beduidende intermittentes en in pernicieuse gevallen altijd nog gedurende den paroxysmus in giften van 15 tot 30 greinen liet gebruiken en den volgenden dag één uur voor den aanval de helft dezer dosis. Bleef de aanval weg, zoo gaf ik tot den 6den dag op het uur van den eersten aanval 5—10 grein en op den 6den, 7den, en 8sten dag nog eens een dergelijke gift; en liet deze gift nog eens op den 13den, 14den en 15den en den 20sten en 21sten dag herhalen. Bij de geringste voorboden van eenen nieuwen aanval werd terstond chinine gegeven.

Voor Inlanders, die minder met de juiste tijdsverdeeling bekend zijn, werd de gift van eenen dag in drieën ('s morgens, 's middags en 's avonds) verdeeld.

Bij remitterende koortsen werd de chinine (om het uur of de twee uren 2—4 greinen) dag en nacht doorgebruikt.

Drastische purgeermiddelen en in het algemeen laxantia werden gedurende het verloop eener remitterende koorts zelden goed verdragen, zij stoorden de krisis. Daar, waar het bij gastrische of bilieuse komplikatien noodig was werd rheum in verbinding met chinine, kalomel of een decoct. tamarinde gegeven. Bloedontlastingen waren over het algemeen, even als alle direkt verzwakkende middelen tegen aangewezen, daar zij den overgang in den status torpidus bevorderden.

Kalomel diende ik in verbinding met sulphas chininae alleen in die gevallen toe waar het op zich zelve aangewezen was, zoo als bij een status biliosus, affectio hepatis, eenige gevallen van dijsenterie, subacute ontsteking der ingewanden, enz. Het deed niets tot vermindering der koortsen, tot bespoediging eener crisis of ter verhoeding van recidieven Ja, men moest er zelfs zeer voorzigtig mede zijn in latere perioden der ziekte, daar het bij de bestaande cachexia malaria ligt tot colliquative toevallen aanleiding gaf. Gewoonlijk veroorzaakten kleine giften (6—10 greinen) ook ligte salivatie en verhinderden daardoor de herstelling, terwijl zij het ontstaan van hijdrops bevorderden. Bij kinderen daarentegen, die het

beter verdragen, werd het meermalen in verbinding met carbonas magnesiae en elaeosaaecharum foeniculi aangewend.

Veelvuldig daarentegen en meest altijd werd bij febris remittens, wanneer zich een nerveuse toestand had ontwikkeld, gebruik gemaakt van aqua oxijmuriatica in verband met sulphas chininae. In apoplektische gevallen werden algemeene bloedontlastingen gemaakt en kwamen verder in aanwending. koude stortbaden, clijsmata en derivantia.

In den choleravorm zag men weer de schoonste resultaten van goede giften sulphas chininae met morphium. Wrijvingen met aromatische en spiritueuse middelen, sinapismi op den buik en aan de kuiten en in sommige gevallen de kampher.

In gevallen van intermittens dijsenterica werd gegeven chinine, morphium, mucilagineuse middelen met voorzigtige aanwending van hirudines, clijsmata en later aqua oxijmuriatica. Ook hier moest men de kalomel spoedig achterwege laten, daar gewoonlijk de toevallen onder zijne aanwending verslimmerden.

In torpiede en komateuse vormen bewezen kampher, moschus, arnica, valeriaan, in verbinding met vesicantia en koude stortbaden goede diensten. De behandelde neuralgien herstelden door de sulphas chininae, eerst met morphium en later met subcarbonas ferri verbonden, geheel en al.

Bij een status verminosus werd chinine met santonine en kalomel gegeven.

Surrogaten van chinine vermogten tegen deze epidemische koortsen niets. De cortex peruviani, met aromatische middelen en opium verbonden, werd niet verdragen.

Koffij (in infusio) met chlor. sodii wendde ik te Djattiewangie bij 500 lijders, die aan goedaardige koortsen leden, aan. Bij 150 lijders slechts was ik genoodzaakt kleine giften chinine, 3—5 greinen aan te wenden. Overal elders waar ik het beproefd heb, kreeg ik negatieve uitkomsten.

De dieët werd na den toestand der ziekte geregeld, gedurende de koortsen konden de lijders niets gebruiken; in het

herstellingstijdperk werd hun daarentegen een goed voedende, dierlijke voeding voorgeschreven. Wisseling van klimaat geregelde leefwijze en opgeruimde gemoedsstemming waren hoofdvereischten voor eene volledige genezing.

Wat de behandeling der naziekten aanbetreft, zoo dient nog vermeld, dat bij hijpertrophie der lever en milt chinine met sal ammoniac, rheum en ijzerpreparaten toegediend en ook wel eens frictien met unguent. hijdrarg. gemaakt werden. Bij bijdrops hielp niets beter dan chinine of een decoct. peruv. met baccae juniperi en aether nitricus.

Tegen pijrosis en andere dijspeptische bezwaren werd de tinct. peruv. compos. met tinct. aromatica en tinct. vanill. en tegen de zoogenoemde maaghoest tinct. pimpinellae gegeven in verband met een goede vleeschdieet, wijn, madera en goed gehopt bier.

De Javanen ried ik aan zoo op hunne woningen als hun ligchaam zindelijk te zijn, niet op den vochtigen grond te slapen en zich zoo min mogelijk aan de nachtlucht bloot te stellen. De hoofden verzocht ik te zorgen voor de handhaving van zindelijkheid in de dessa's, dat deze niet te digt begroeiden en dat het water behoorlijken afvloed had.

Prophylactisch was weinig te doen. Aan personen die Cheribon tijdelijk bezochten of verlieten, heb ik, en steeds met een goed succes, het gebruik van chinine aanbevolen (1).

---

(1) Ofschoon reeds eene verhandeling over de epidemie te Cheribon in dit Tijdschrift opgenomen is, (zie pag. 204 van den 3den Jaarg., Aflev. 1, 2 en 3) hebben we gemeend dit stuk toch te moeten plaatsen en wel op grond van onze overtuiging, dat daardoor niet alleen de kennis van de onderwerpelijke epidemie bevorderd, maar ook den jeugdigen geneesheer de weg gewezen wordt dien hij te volgen heeft, wanneer men van zijne diensten wenscht gebruik te maken bij soortgelijke epidemien die in Indië dikwijls voorkomen. W.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

OVER EENIGE INDIKATIES BIJ DE BEHANDELING VAN DIJSENTERIE.

DOOR

W. F. L. VOGLER.

Officier van gezondheid 1e klasse.

Dr. JOHNSON kenschetst in zijne verhandeling over de dijsenterie de moeijelijkheden, die de behandeling dezer ziekte vooral voor den jongen arts oplevert, en zegt onder anderen: »Waarheid is het, dat de ondervinding in het algemeen zijne »keus zal bepalen, doch menig angstig uur zal hij doorbren»gen voor hij den waren weg in het doolhof der verschillende »gevoelens gevonden heeft, en te gelijker tijd zal hij menigen »misslag begaan."

Hoewel wij nu sedert JOHNSONS tijd volgens mijn inzien in de behandeling der dijsenterie wezenlijk zijn vooruitgegaan, zoo blijft het bovenstaande gezegde nog altijd waar, ja ik geloof zelfs, dat het ook nog op de reeds meer ondervindingrijke geneesheeren van toepassing is. Sedert men zich niet te vreden stelt met kalomel in groote of kleine giften toe te dienen en daarmede gelooft verantwoord te zijn, is de behandeling der dijsenterie nog moeijelijker geworden, de groote reeks der zuren en adstringentia is mede in de materia medica dezer ziekte opgenomen, waardoor de keuze in een bijzonder geval niet gemakkelijker is gemaakt.

Ik wil ten minste gaarne bekennen, dat ik niet in alle

gevallen naauwkeurig weet te zeggen of bv. adstringentia al dan niet zullen verdragen worden, of zuren in een speciaal geval voordeelig of van geen nut, of zelfs nadeelig werken zullen; evenmin geloof ik bestaan er bepaalde indikaties wanneer kalomel moet gegeven worden en wanneer men met eene exspektative behandeling kan volstaan. Men verlaat zich in zoodanige gevallen op den zoogenaamden praktischen blik, doch iedereen zal met mij instemmen, dat dit een bedriegelijke leiddraad is.

Maar zelfs al was die vrij zeker, nog zoude ons doel niet bereikt zijn, want wij moeten ons afvragen waarop deze praktische takt berust, wat het eigenlijk is, dat onze keus op het een of ander middel bepaalt; de praktische blik laat zich niet mededeelen, maar wel eene omschrijving der sijmptomen, die het een of ander geneesmiddel indiceren. In het stellen dezer indikaties moet de prakticus zijn heil zoeken, hij moet weten, welk middel hem onder bepaalde omstandigheden het meeste nut zal aanbrengen, de ziekte het spoedigste zal genezen. In eene ziekte als dijsenterie is de tijd dikwijls kostbaar en kan men niet eerst het een of ander beproeven.

Ik spreek niet zonder schroom mijn gevoelen uit, dat men tot nu toe niet altijd den besten weg gekozen heeft om zoodanige indikaties te verkrijgen. De veelgeprezene statistieke methode heeft ook hier, geloof ik, een onverdienden roem; men heeft nu eens *dit*, dan weder *dat* middel bij alle voorkomende gevallen toegediend. Welke ongelukkige gevolgen deze methode in Europa gehad heeft begint men nu meer algemeen in te zien, hare voorstanders minderen meer en meer. Waarlijk indien niet met onregt geklaagd wordt, dat bij den vooruitgang aller takken der geneeskunde de eigenlijke ars medendi alleen treurig en kwijnend achtergebleven is, zoo heeft men dit voor een groot gedeelte aan deze methode te danken. Daardoor vergat men, wat vroeger den geneesheer noodzakelijk was: het individualiseren, de kunst uit alle verschijnselen der ziekte in verband met het gestel van den lij-

der het geneesplan op te maken. Men stelde slechts de diagnose en wendde het middel aan, het getal der resultaten besliste over de werkzaamheid van hetzelve en zoodoende werden op het laatst alle middelen even werkzaam of anders uitgedrukt gelijk potio gummosa.

Dat men bij dijsenterie niet zoo ver gegaan is weet ieder, maar toch schijnen mij de indikaties voor de aanwending der geneesmiddelen niet overal genoegzaam bepaald te zijn. Waar volgens mijn inzien ten deze bij de mij toegankelijke schrijvers geene genoegzame duidelijkheid bestond heb ik getracht door naauwkeurige observatie en onderlinge vergelijking der gevallen tot resultaten te komen en het moge mij geoorloofd zijn hier diegene mede te deelen, die ik geloof vrij zeker vastgesteld te hebben. Of zij ook voor anderen eenige waarde bezitten zal de toekomst leeren. Ik ben er verre af te gelooven, dat ik de eenigste ben die deze indikaties kent of, dat er geene betere middelen dan de door mij voorgestelde zullen bestaan, maar het komt mij voor, dat het juist voor den jongen arts van nut kan wezen te weten, op welk middel hij zich in bijzondere gevallen eenigzins kan verlaten, en dat men door onderlinge mededeeling van proefondervindelijke uitkomsten langzamerhand tot eene meer gewaarborgde behandeling der dijsenterie moet geraken.

I. *Darmbloedingen.*

Darmbloedingen komen bij dijsenterie onder verschillende omstandigheden voor; daarover is reeds genoegzaam in de werken van Dr. Bosch en Annesleij gehandeld. Er vertoont zich meestal bloed in den afgang.

1. in het begin der ziekte en dan is het meestal gemengd met eene heldere glazige slijm of

2. bij het ontstaan van darmzweren, als het submuceuse exsudaat naar de binnenvlakte der darmen doorbreekt, dan is het bloed ook meer of min gemengd met detritus van exsudaat en gangraeneuse vlokken van het slijmvlies.

In beide gevallen kan het bloed in weinige dagen uit den afgang verdwijnen en het bloedverlies is gewoonlijk niet zoo belangrijk dat het leven er door bedreigd wordt, of

3. er komen eigenlijke copieuse darmbloedingen voor, waarbij het bloed in groote hoeveelheden met of zonder exsudaat en gangraeneuse massa's, gestold of dissoluut, als een chocoladekleurige, dunne vloeistof in meer of min frekwente, soms ontelbare malen onwillekeurig ontlast wordt.

Deze derde vorm der darmbloedingen en vooral die waarbij het bloed zich dissoluut voordoet, is het die vooral het leven des lijders bedreigt.

»Grijpen er reeds in den aanvang aanzienlijke bloedontlastingen plaats, wijkt dit bloed van den normalen toestand af, zoodat het donkerzwart, stinkend en opgelost is, vertoonen zich groote massa's gecoaguleerd bloed in den afgang gedurende den nacht dan is het gevaar uitermate groot, want dan is er een meer of min aanzienlijk bloedvat doorknaagd, waardoor de lijder aan niet te stuiten verbloeding sterft."

Dit zegt de heer Bosch (*dijsenteria tropica* p. 146).

De verbloedingen ontstaan echter volgens mijne ondervinding zeldzaam of nooit door doorknaging van een enkel groot bloedvat. Mijne redenen hiervoor zijn de volgende:

1. Het is mij nooit mogen gelukken in zoodanige gevallen het bloedvat in kwestie te vinden.

Ik heb soms nog gecoaguleerd bloed aan zweren zien adhaereren, vooral als ze nog met vlokkig exsudaat bedekt waren, maar het was dan toch onmogelijk een bepaald vat te ontdekken.

2. Deze bloedingen komen meestal in acute gevallen of recidieven voor, op een tijdstip, waarin men naauwelijks kan aannemen, dat de zweren tot op de grootere vaten, die aan de peripherie van den darmbuis liggen, reeds doorgedrongen zijn.

3. Zij vergezellen niet altijd de darmperforatie.

4. Zij zijn hoogst zeldzaam in die chronisch gewordene ge-

vallen, waar de zweren steeds dieper wordende de peripherie der darmbuis naderen, ten minste ik heb ze nooit geobserveerd.

5. Daarentegen zijn bij zoodanige bloedingen de zweren niet zeldzaam zelfs oppervlakkig en van geene belangrijke uitgebreidheid.

Ik beken gaarne, dat geen dezer punten een direkt bewijs tegen het gezegde van den heer Bosch oplevert, maar hij zelf stemt toe, dat er nog eene andere oorzaak bestaat, door te zeggen: (l. c. p. 219).

» Wanneer er groote oplossing des bloeds en prostratio vi-
» rium aanwezig is, waarbij de haarvaten als verlamd het bloed
» in groote hoeveelheid in het darmkanaal doorlaten en het
» leven door verbloeding bedreigd wordt, enz.

Dit komt voor in het hoofdstuk over den ziektevorm, dien hij *dijsenteria tijphosa* of *septica* noemt en die zich door gezonkene levens-energie, zeer gevorderde anormale chemische verhouding des bloeds enz. karakteriseert.

Hooren wij het gevoelen van Annesleij, wiens juistheid in het opmerken en beschrijven dezer ziekte wij op ieder bladzijde van zijn werk bewonderen:

» Ontlastingen van zuiver bloed treden somwijlen in het
» eerste begin der ziekte op en blijven tot haar doodelijk uit-
» einde voortduren. Maar in deze haemorrhagie der darmen
» heeft zeldzaam het bloed een normaál voorkomen, het toont
» meestal het veneuse karakter en somwijlen een donkerbruin,
» vuil voorkomen, innig gemengd met waterige, faeculente,
» corroderende stoffen. De copieuse bloedontlastingen kunnen
» al of niet van eene met zweren bedekte darmvlakte uitgaan.
» Ik geloof dat het bloed meestal uitzweet van de geprik-
» kelde slijmvliesvlakte en dat de later beschrevene stoffen ka-
» rakteristiek zijn voor bestaande zweren.

Nergens in zijne naauwkeurige beschrijving der op het lijk gevondene veranderingen in het colon maakt deze schrijver gewag van geërrodeerde grootere vaten. Ik moet hier echter

nog onder de aandacht brengen, dat ANNESLEIJ de meer of min oppervlakkige corrosies van het slijmvlies nog niet onder de zweren rekent en dat hij daarom boven zegt, dat deze bloedingen al of niet van eene met zweren bedekte darmvlakte kunnen uitgaan.

Ik geloof mijn gevoelen zoo te mogen uitspreken; dat in verre na de meeste gevallen deze bloedingen ontstaan uit de capillairvaten der mucosa en van het submuceuse celweefsel, dat zij optreden ten gevolge van atonie dezer vaten waarbij zich in een gedeelte der gevallen eene verandering van het bloed voegt, die zijne stolbaarheid vermindert.

Deze verandering van het bloed kan primitief wezen en daardoor de mindere contractiliteit der vaten veroorzaken, of zij ontstaat gelijktijdig met de laatste in het verloop der ziekte, of zij bestaat volstrekt niet en het bloed is goed gecoaguleerd, en als dan is de relaxatie der vaten alleen op rekening der algemeene verzwakking door het ziekteproces te brengen.

Als een bewijs voor het bestaan dezer relaxatie in het vaatstelsel kan de breede, zachte, gemakkelijk weg te drukken pols, welke deze bloedingen steeds vergezeld, dikwijls reeds voorafgaat, aangehaald worden. Niet weinig invloed oefent natuurlijk ook de toestand van den darm en zijn inhoud op het voorkomen van het bloed uit.

Zijn de wanden nog ontstoken, zoo zal mogelijk deze omstandigheid direkt inwerken op de coagulatie van het bloed en naar die mate meer, als dit laatste daarmede langer in aanraking blijft.

De doodelijke uitgang dezer darmbloedingen heeft óf onmiddellijk plaats ten gevolge van het bloedverlies, óf er komen gevallen voor, waar de bloeding tot staan komt, maar de lijder in eenen toestand van zwakte vervalt, die hij bij de voorafgegane en nog bestaande ziekte niet kan te boven komen en ten gevolge waarvan hij onder verschijnselen van uitputting bezwijkt.

In deze wanhopige gevallen, waar het leven op het spel

staat, waar soms binnen weinige dagen de dood noodzakelijk volgen moet of ten minste een zwakte toestand, die slechts onder gunstige omstandigheden en bij de meest naauwkeurige verpleging des lijders te herstellen is, bieden ons de schrijvers een schat van onderling zeer verschillende geneesmiddelen aan, zonder voor een derzelve eene bepaalde indikatie te geven.

JOHNSON geeft hoog op van bloedontlastingen, ANNESLEIJ van murias ferri liquidus in verband met infusa van quassia en catechu, vinum opii en aromatica.

De heer BOSCH roemt aluin en vooral het elixir. acidum halleri, koude fomentaties op den buik, begieting met koud water, lavementen van koud water, oplossing van aluin, acetas plumbi, kreosot enz. simaruba, ratanhia, cortex mangostan, cort. lign. Timor: van de excitantia radix arnicae, valerianae enz. in verbinding met tonische middelen, vooral een koud bereid kina aftreksel met phosphorzuur, aether aceticus, vinum opii, extractum nucis vomicae.

Ziedaar middelen genoeg! l'embarras de richesse!

Indien JOHNSON zijne volkomene goedkeuring hecht aan Dr. BAMPFIELD's aanbeveling der bloedontlastingen en zegt: »zelfs »al is bij den stoelgang de ontlasting van bloed zoo aanmer»kelijk, dat zij zwakte en onderdrukking van krachten te voor»schijn roept, zoo worden wij daardoor toch niet genoopt ons »van het laatmes te weerhouden," zoo moet ik het daar laten of hij daarmede de zuivere, zware darmbloedingen bedoelt of veel eer een toestand van hevige ontsteking. Wie een' lijder gezien heeft die 40 en meer keeren 's daags groote hoeveelheden bloed ontlast, wien het soms onophoudelijk uit den niet meer zamengetrokken anus afvloeit, zal wel van een ander gevoelen wezen.

Het is echter waar, dat gevallen voorkomen waar de darmbloedingen op het laatst van zelve ophouden, maar ik heb nooit gewaagd, dit aan de medicijnen toe te schrijven, nadat deze zich soms dagen lang werkeloos betoond hadden.

Dit zijn gevallen, waar het bloed niet geheel opgelost is, maar meer of min gestold ontlast wordt. Hier staat de bloeding, misschien even als na eene copieuse lating bij opkomende flaauwte de bloeding uit de aderwond ophoudt, ten minste kan men het zich zoo voorstellen; of het echter ook in deze gevallen zaak is, om de haemorrhagie door intensieve aderlatingen te stuiten moet ik daar laten; ik heb het nooit durven ondernemen, omdat ik mij a priori niet overtuigen kon, dat, zooals JOHNSON denkt, 24 oncen bloed uit eene latingwonde minder verzwakken dan 4 oncen per anum ontlast.

Alle andere bovengenoemde middelen vervallen in 2 groote reeksen die der adstringentia en die der zuren.

Ik heb in alle gevallen, die onder mijne behandeling kwamen, middelen uit een dezer klassen aangewend of beiden met elkander verbonden, ik heb bij de eene en andere behandeling genezingen gezien, maar zoo zeldzaam en dikwijls zoo langzaam, dat het meestal een vraagpunt bleef, of men het resultaat aan het middel, of meer aan de algemeene behandeling en het geluk te danken had.

Onder deze omstandigheden kwam het mij zeer wenschelijk voor een middel te vinden hetgeen met eenige meerdere zekerheid werkte. Toen ik met dat doel de laatste jaargangen van het Prager Viertel Jahrschrift doorbladerde, vond ik in den 2de band van 1853 p. 12 der analekten het oleum terebinthinae aangeprezen en een geval verhaald, waar op de afdeeling van den heer SÉE in Parijs eene tijpheuse darmbloeding, waartegen te vergeefs zwavelzuur, ratanhia, ijs als omslag en in lavamenten aangewend waren eene toediening van ol. terebinthinae na eenige dagen vermindering en ophouden der bloeding ten gevolge had. Dit middel werd door mij dadelijk bij eenen lijder beproefd, bij wien ik de prognose lethaal gesteld had. Ik laat hier deze en nog eene andere ziekteschets volgen, welke duidelijk toonen, dat de bovenstaande aanbeveling gegrond is.

I. Patkel Europ. gepens. soldaat, tegenwoordig in het oude mannenhuis, was sedert 8 dagen in dit gesticht met buikziekte behandeld, toen hij op den 13den November in het hospitaal werd opgenomen.

Daar bij de opname het bestaan eener dijsenterie duidelijk bleek, werden kalomel gr. vi met pulv. rad. ipecacuanhae en acet. morphii *áá*. gr. i in 12 poeders voorgeschreven.

Bij de avondvisite bleek het, dat de lijder 6 afgangen gehad had, bestaande meestal uit bloed gemengd met eene grumeuse zelfstandigheid en daarop drijvende groene plekken. De pols was klein, 100 slagen in de minuut, de tonus der arterien nog goed, de huid warm en vochtig, dorst veel, matige pijn in de miltstreek, geene kalomeltong. Potio gummosa dr. i c. sijrup. morphii unc i, alle uren een lepel.

14» 20 afgangen van hetzelfde voorkomen, de ontlaste hoeveelheid vrij aanzienlijk, het bloed dissoluut, daarbij gangraeneus en zeer stinkend. De pols 84, zeer klein, gemakkelijk geheel weg te drukken; tenesmus. Koude omslagen op den buik en aan den anus, ac. sulfur. scr. i in aqua pd. i. c. saccharo q. s. om het ½ uur een kopje.

Vesp. 16 afgangen van dezelfde hoedanigheid, de overige toestand onveranderd, repet. pot. acidul. pulv. morphii gr. ¼.

15» 16 afgangen uit zuiver vloeibaar bloed bestaande, de zwakte zeer vermeerderd, de overige toestand onveranderd.

Rp. Olei terebinthinae unc. i.
Gummi arabic. dr. ii.
Aq. fontan. unc. iv.
MDS. Alle uur een lepel.

Men gaat voort met koude omslagen.

Vesp. 8 zuiver bloederige afgangen, overigens geene verandering.

16» 12 afgangen van gelijkmatig geelachtige kleur, slechts nog met weinig bloed gekleurd, en van gelijkmatige waterachtige konsistentie.

Repetetur emulsio, adde
Sijrup. morphii unc. IV.
Continuentur fomentationes frigidae.

Vesp. 8 afgangen als heden ochtend.

Repetentur praescriptiones.

17» 6 geelgekleurde dunne afgangen zonder een spoor van bloed, alleen met gangraeneuse stukken gemengd.

Repetatur emulsio.

Vesp. 1 diarrhoische afgang zonder sporen van bloed of gangraena.

18» 2 zuiver diarrhoische afgangen. Een gedurende den nacht opgekomene zeer lastige hik noopte mij de toediening van het ol. terebinthinae te staken.

De lijder bleef behouden, de bloeding keerde niet terug, de afgangen bleven op 3 in het etmaal en van hetzelfde diarrhoische voorkomen.

II. STERN, Europeaan, sedert 18 jaren in deze gewesten, zegt pas sedert 3 dagen ongesteld te zijn. Hij klaagt over allerhevigste pijn langs het colon descendens en aan den anus. Heeft in den loop van den 23sten November, den dag zijner opname 16 bloederige, sereuse afgangen gehad. Kalomel scr. β in 4 giften; 16 bloedzuigers langs het colon en cataplasmen, 's avonds een morphium poeder.

24» 16 afgangen van meer diarrhoisch voorkomen echter nog met bloed gemengd en eene groenachtige zelfstandigheid op de oppervlakte drijvende.

De pols telt 84 slagen, de huid is normaal, de pijn in den buik verminderd, aan den anus echter nog bestaande. Des nachts heeft de lijder eenige malen gedelireerd. Repetetur kalomel 6 bloedzuigers ad anum, catasplasmen.

Vesp. De toestand dezelfde, de huid normaal, pols 90 slagen, zacht, de buikpijn nog bestaande. 4 afgangen als van ochtend. Decoct. maranth. c. sijrup. morphii unc. I.

25» van nacht onophoudelijke delirien, de huid koel, met koud, klam zweet bedekt, de pols 84, klein maar nog krachtig,

veel dorst, de pijn veel verminderd, 10 copieuse ontlastingen bestaande uit dissoluut bloed gemengd met gangraeneuse detritus en stukken exsudaat.

Rp. ol. terebinthinae unc I.
Pulv. gummi arab. unc II.
Aq. fontan. unc IV.
Fiat emulsio dr. I, d. s. alle uren een lepel.

Vesp. De huid nog koel, minder zweetende, de pols 84, zeer zwak, gemakkelijk te comprimeren en dan niet te voelen. Over dag was de buik plotselings belangrijk opgezet en zoo pijnlijk, dat de omslagen niet verdragen werden en men genoodzaakt was nog 8 bloedzuigers in de navelstreek te plaatsen. De opzetting en pijnlijkheid waren daarop verminderd, bestonden echter nog in veel hoogeren graad dan van ochtend. Dorst zeer verminderd, uit den anus loopt het bloed onwillekeurig af. Buitendien 13 copieuse afgangen als van ochtend.

Repetat. emulsio adde.
Sijrup. morphii dr. I.

Koude omslagen op den buik en aan den anus, 3 koude zitbaden.

26» 9 nog bloedigere afgangen, doch weder eenigzins met diarrhoische stoffen gemengd, de lijder heeft eenigen tijd vrij goed geslapen en geene delirien gehad, de pijn in den buik is niet belangrijk. De huid koud, zweetende; pols 90, zeer klein echter iets krachtiger.

Repetatur mixtura.

Vesp. 3 diarrhoische afgangen, de huid van normale temperatuur, nog iets vochtiger dan normaal. Pols 90, klein, zwak, gemakkelijk weg te drukken; veel dorst. De lijder heeft eens groenachtig water overgegeven, zonder later misselijk te zijn; van tijd tot tijd hik, geen smaak. De pijn in den buik en aan den anus geheel en al verdwenen. Delirien, oorensuizen, de stem minder duidelijk.

Ap decoct. maranth. unc IV.
Sijrup. morphii dr. I.
MDS. Alle uren een lepel.

Het moge genoeg zijn hier te zeggen, dat zich verder geen bloed meer in de afgangen vertoonde en deze sereus diarrhoïsch bleven. Daarentegen nam de singultus toe, alsmede de hersenverschijnselen, waaraan de lijder den 30sten November overleed.

Ik zoude hier nog 2 andere ziektegevallen kunnen laten volgen, waar ook ruime evacuaties van dissoluut bloed werden waargenomen met de overige verschijnselen van gangraeneuse verzwering. Hoewel de ontlastingen van bloed niet in zulk eene ruime mate plaats hadden als in de bovenverhaalde gevallen, waren zij niet minder gevaardreigend, omdat zij bij lijders voorkwamen, die reeds lang aan dijsenterie geleden hadden en ingestort waren, waar dus de krachten reeds belangrijk gedaald waren. In beide gevallen voldeed het middel volkomen. Hik kwam bij deze niet voor.

Men zoude het ontstaan van hik in de beide vermelde gevallen kunnen toeschrijven aan de toediening van oleum terebinthinae, ik zelf vreesde in den beginne, dat dit middel de oorzaak zoude zijn.

De beide laatstgenoemde gevallen echter en vele anderen, waar ik bij verschillende vormen van dijsenterie dit middel aangewend heb en waar ruime giften (unc II per dag, acht en meer dagen achter elkander) geen spoor van maagaandoening, veel minder hik, voortriepen, hebben mij van het tegenovergestelde overtuigd. Hik is geen zeldzaam verschijnsel bij dijsenterieën, zonder dat wij altijd in staat zijn eene anatomische of phijsiologische oorzaak met eenige zekerheid aan te wijzen en ik geloof dus te mogen aannemen, dat in de beide beschrevene gevallen de hik een noodwendig sijmptoom der ziekte geweest is, dat zich even goed zou hebben voorgedaan als de lijders geen oleum terebinthinae gebruikt hadden.

Dat ontstekingsverschijnselen, vooral hevige pijn, geene contraindikatie tegen het middel zijn, bewijst het 2de geval, waar het onder zeer hevige verschijnselen van dien aard door-

gegeven werd, zonder deze te doen toenemen en zonder zijne werking te missen.

Naauwelijks behoeft gezegd te worden, dat de doodelijke uitgang van het laatste geval iets vermindert van de werkzaamheid van het oleum terebinthinae. Dat er dijsenterien zijn, die niet genezen kunnen weet ieder die aan de lijktafel de exsudaten gezien heeft die nagenoeg het geheele colon van het slijmvlies berooven. Dat in een zoodanig geval het middel instaat was eene intensieve darmbloeding in weinige dagen te doen sluiten is eerder geschikt hetzelve aan te bevelen, dan eene tegenwerping tegen zijne toediening te maken (1).

---

(1) De kennis van het wezen der dijsenterie berust naar onze overtuiging slechts op hijpothesen.

Hetgeen we echter *bijna* zeker kunnen nagaan is het karakter der ziekte en het tijdperk waarin zij verkeerd en op grond van dien welke geneesmiddelen daartegen aangewezen zijn. Het is dus in de onderwerpelijke even als bij menig andere gevaarlijke ziekte dat het praktisch terrein moet beploegd worden; wij hebben dan ook, geleid door die overtuiging, niet geaarzeld om de waarnemingen van den heer VOGLER, hoezeer die vooralsnog weinig bewijzen in dit Tijdschrift op te nemen. W.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

DOORDRINGENDE BUIKWOND MET UITZAKKING VAN DE DUNNE DARMEN EN HET GROOTE NET.

DOOR

C. A BENSEN.

Officier van gezondheid 2e klasse.

Het onderstaand geval moge de mededeeling niet onwaardig worden geacht, omdat het weder een bewijs levert, hoe gemakkelijk en spoedig zware beleedigingen bij den Inlander kunnen genezen.

De Inlander Malie, 25 jaren oud en van robuste konstitutie ontving den 1sten Maart jl. 's avonds omtrent 7 uur bij eene ontmoeting met een ander Inlander, waarschijnlijk uit jaloezij, eenen klewanghouw over den buik, waarop onmiddelijk de ingewanden uitzakten. De dader liep weg en liet den gewonde aan zijn lot over.

Eenige uren daarna vond men den ongelukkige op straat liggen en bragt hem naar de verscheidene palen verwijderde distriktshoofdplaats Baros. Hier beproefde men de ingewanden in de buikholte terug te brengen. Daar men er echter niet in kon slagen bedekte men ze met eene aardenkom en bond deze vast, met het doel de uitzakking van nog meer ingewanden te beletten. Den volgenden middag ten 2 ure, 19 uren na de verwonding, werd de lijder in het hospitaal te Serang gebragt.

Bij het afnemen van het verband zag men een gedeelte van

net en darmen onder den rand der kom te voorschijn getreden en sterk gedrukt. De ingewanden waren uitgezakt door eene twee vingerbreed boven en drie vingerbreed regts van den navel beginnende en dwars naar links en een weinig beneden loopende doordringende buikwond van 18 centimeters lengte. Nagenoeg de geheele dunne darm met zijn darmscheil en het groote net lagen op den ledigen buik. De darmen waren sterk ontstoken, met granulaties en cruor-fibrine stremsels bedekt, met zand en aarde bemorsd, sterk door gas uitgezet, hadden hunnen glans verloren en zagen er uit als raauw vleesch. Het groote net was zeer gekneusd en verweekt. De algemeene toestand stond in geene verhouding met de belangrijkheid der beleediging; geringe brakingen en een kleine, matig snelle pols waren alles wat zij aanbood. De darmen werden voorzigtig met laauw water van stremsels, bloed en vuil gereinigd. De repositie was niet gemakkelijk, ofschoon men den lijder in eene ligging bragt, waarin de buikspieren het meest verslapt zijn.

De laatsten hadden zich om het in de buikholte achtergeblevene sterk zamengetrokken en buitendien maakten de brakingen, het persen en kermen van den lijder de terugbrenging moeijelijk. Eerst toen men zoo veel op 's lijders wilskracht gewerkt had, dat hij het persen, kermen en diep adem halen naliet, kon men er in slagen. Met geoliede vingeren streek men de darmgedeelten zooveel mogelijk in de buikholte terug. De gewone wijze van darm reponeren door afwisselend met den eenen wijsvinger een darmgedeelte terug te schuiven en het teruggeschovene met den anderen wijsvinger te fixeren, bleef vruchteloos. De darmen rolden telkens door de groote wond onder de handen weer naar buiten. Er werd derhalve een darmgedeelte met duim en wijsvinger der eene hand behoorlijk gevat, in de buikholte geschoven en aan duim en wijsvinger der andere hand tot vasthouden over gegeven terwijl een helper met zijne vlakke handen zacht op de uitgezakte darmen drukte.

Op deze wijze werd de darm volkomen teruggebragt. Het net was te zeer gekneusd en ontstoken om zonder gevaar voor ettering of gangraena te kunnen worden gereponcerd. Men trok er met naald en draad eenige lissen door, bevestigde deze in den linker wondhoek met kleefpleister en sneed het net aan de wond met de schaar af. Nu werd de laparorrhaphe door 15 geknoopte naden aangelegd. Het buikvlies werd niet mede gevat, maar de naalden digt boven hetzelve uit en ingestoken. De naad werd door lange kleefpleisterstooken, kompressen en buikband ondersteund. Men deed eene ruime aderlating, schreef emollientia met extr. hijoscijami voor en gaf slechts dunne pap tot voedsel. Het verdere beloop was buitengewoon gunstig. Een weinig koorts en buikpijn waren alles waardoor 's lijders wel bevinden in de eerste dagen gestoord werd. Er hadden dagelijks 1—2 breiachtige ontlastingen plaats. Den 5den dag werden de hechtingen weggenomen en één voor één door lange kleefpleisters vervangen. De vereeniging per primam intentionem was volkomen tot stand gekomen. Slechts in den linker wondhoek, waar men het net afgesneden had, was geringe suppuratie ingetreden, die in weinige dagen met cicatrisatie eindigde. Zestien dagen na de verwonding was de wond door een vast, smal likteeken gesloten. Daar zoowel algemeen als plaatselijk 's lijders toestand niets meer te wenschen over liet, werd aan zijn dringend smeeken om meer eten gehoor gegeven.

Op heden, eene maand na de verwonding, wordt de lijder volkomen hersteld en van een buikband voorzien uit het hospitaal ontslagen met vermaning, ter voorkoming eener buikbreuk, het laatste steeds te dragen en zware ligchaamsinspanningen zooveel mogelijk te vermijden.

Serang den 1sten April 1855.

SCHETS

EENER

GENEESKUNDIGE TOPOGRAPHIE

VAN

ORANJE NASSAU,

STEENKOLENMIJN IN DE ZUID- EN OOSTERAFDEELINGEN VAN BORNEO.

DOOR

C. G. C. F. GREINER.
Officier van gezondheid 3e klasse.

In de zuidoostelijke afdeeling van Borneo, op het grondgebied van den Sultan van Matapoera, aan de rivier Riam-kiwa op omstreeks 20 uren van Bandjermassin, 3° 16′ ZB. en 115° 19′ OL. v. Gr., ligt de steenkolenmijn Oranje Nassau, een in het jaar 1848 opgerigt etablissement.

Eer wij tot de beschrijving van het etablissement zelf overgaan, zullen wij met een enkel woord van de plaats en hare omstreken gewagen.

Beklimt men den heuvelketen aan wier voet de huizen van de geëmploijeerden en waarin de gallerijen ter exploitatie der steenkolen gevonden worden, dan heeft men inderdaad een verrukkend gezigt.

De horizon schijnt op een afstand van 6 à 8 uren als omzoomd door eene reeks van bergen van ongeveer 2000 à 3000 voeten hoogte, welke in het ZW. beginnende door het oosten naar het NW. voortloopt.

Deze bergen vormen eenen bijna onafgebroken cirkel en hier en daar verheffen zich geïsoleerde toppen, die aan het geheel vooral in het NO. een schoon aanzien geven. Ten westen wordt deze cirkel slechts door heuvels gevormd, die naar de rivier Riam-kiwa zacht glooijende in de vlakte overgaan.

Door dezen bergcirkel wordt eene ketelvormige verdieping ingesloten, welke alleen aan de rivier Pangaron vlak is, doch overigens door honderden heuvels bedekt wordt. Deze heuvels bereiken op sommige plaatsen eene hoogte van 150 voeten, en liggen in eene keten gerangschikt.

De heuvels welke langs de beide oevers der rivieren gelegen zijn, vormen bij uitsluiting reeksen, die welke van de rivieren verwijderd zijn liggen meer onregelmatig verspreid.

Zij verheffen zich op verschillende hoogten boven de oppervlakte der zee; hun vorm is niet altijd dezelfde; de toppen zijn nu eens kratervormig uitgehold dan weder afgeplat, tusschen beide zich tot een rug vereenigende; het water langs hunne steile hellingen bijna loodregt nedervallende, vormt in de vlakte kleine beekjes.

De ketelvormige verdieping wordt door 2 rivieren van verschillende breedte doorsneden: de Riam-kiwa en kleine Meapon, de eerstgenoemde uit het NO. komende is de breedste, en neemt haren oorsprong in het Riamsche gebergte, en kan tot Riam, met kleine praauwen bevaren worden; tot Pangaron wordt ze door ijzeren booten bevaren, welke 16000 ponden steenkolen kunnen laden.

De rivier loopt kronkelend door de vallei, de waterhoogte is zeer onbestendig; het water is nu eens helder, dan weder troebel, met afgespoelde leem, en andere aardsoorten verontreinigd. De stroomkracht houdt het midden tusschen 1 en 3: van tijd tot tijd hebben er overstroomingen plaats, waardoor

meestal van den regter oever veel grond afgespoeld wordt, en het stroombed hierdoor dus aanhoudend veranderingen ondergaat.

De river stroomt langs het etablissement, en wendt zich vervolgens N.westwaarts.

De rivier Meapon, uit het zuiden komende, stroomt tusschen twee heuvels door, in de vlakte van Oranje Nassau, zij is aanmerkelijk smaller dan de Riam-kiwa en kan niet bevaren worden, zij stroomt langs den voet eener heuvelreeks westwaarts, en mondt een half uur beneden het etablissement in de rivier Riam-kiwa.

De beddingen der rivieren zijn bedekt met kleine afgeronde steenen, van verschillende kleur en zamenstelling, de hoofdbestanddeelen zijn ijzeroxijde-hydraat, zand, leem, potaarde en kiezelaarde, het laatste gekristalliseerd als kwarts.

De beschrevene steenen kunnen niet als een wezenlijk bestanddeel der rivierbedding beschouwd worden, hun voorkomen aldaar is alleen daaraan toe te schrijven, dat zij met het snel afstroomende water medegevoerd worden.

De rivieroever van den bodem naar de oppervlakte bestaat opvolgend uit de volgende lagen:

1e. Zand en leem in verschillende verhoudingen gemengd, zoodat nu eens het zand, dan eens de leem de overhand heeft; de vastheid verschilt dus naar deze verhouding; de dikte en kleur dezer laag is niet overal gelijk; de kleur verschilt van het ligtgeele tot het zwarte.

2e. Een laag voornamelijk uit leem en fijn zand bestaande, is eveneens van ongelijke dikte, wordt bij hoogen waterstand gemakkelijk weggespoeld, en geeft zoodoende aanleiding tot instortingen; en vervolgens

3e. Een laag van ongeveer 3 à 6 voeten dikte bestaande uit tuinaarde met zand en leem gemengd.

Daar het etablissement aan den voet eener heuvelketen gebouwd is en het terrein voor de huizen door afgraving van deze heuvels is moeten gevormd worden, zoo kan men ge-

makkelijk hare formatie over eene uitgestrektheid van 25 à 30 voeten nagaan, zij is de volgende.

Men vindt hier evenens lagen van dezelfde zamenstelling als aan de rivieroevers, doch zij zijn hier niet horizontaal maar meer schuins geplaatst en dunner, echter in grooter aantal aanwezig en van eene veel hardere konsistentie.

De lagen zijn op het oog zeer goed herkenbaar, omdat zij verschillend gekleurd zijn; zij laten zich op sommige plaatsen splijten, waardoor het mogelijk is tafeltjes van verschillende dikte en grootte te verkrijgen. Hooger op, ontmoet men weder zand en leemgrond met geelgekleurde kiezelsteentjes gemengd, als kenmerk van diamantgrond: dit kostbaar voortbrengsel wordt hier door den Inlander opgedolven.

De bovenste laag bestaat uit tuinaarde, met leem en zand gemengd en is over het algemeen met alang-alang begroeid; een half uur ten westen van het etablissement wordt ijzererts gevonden, en een weinig beneden Pangaron kalksteen.

Wij zullen nu de inwendige zamenstelling der heuvels geologisch nagaan, hetgeen gemakkelijk valt, daar zich daar binnen de galerijen voor de kolen ontginning bevinden.

Bij het binnentreden der galerij Oranje Nassau ziet men vooreerst een laag leemgrond, daarop zandsteen, vervolgens eene laag potaarde, zand en leem, ongelijk gemengd en verschillend gekleurd, daarop weder zandsteen, donkergekleurde potaarde en onbeduidende kolenlagen, tot dat men eindelijk op de eigenlijke kolenlaag stuit; onmiddelijk boven deze kolenlaag ontmoet men een laag koolschiefer, welker scheikundige zamenstelling men uitvoerig vermeld vindt, in het tijdschrift ter bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch Indië, IIIden jaargang, aflev 1—3. bl. 187, enz.

De bovenstaande opsomming der verschillende aardlagen is slechts ruw geschied en de beschouwingen zijn minder strikt geologisch, dan wel zoo als het terrein zich aan het oog voordoet. Voor hen, die er nader mede bekend wenschen te worden, dienen de opgaven van den heer Von Gaffron Natuur-

kundig Tijdschrift Nieuwe Serie, deel III aflev. 1 en 2 bl. 145 enz.

Plutonische en vulkanische voortbrengselen zijn tot nu toe in de nabijheid nog zeer twijfelachtig; hetgeen wij zagen was slechts sedimentformatie, waardoor de steenkolen bedolven werden.

Het ontstaan der heuvels in de bovenbeschrevene ketelvormige vallei, stel ik mij op de volgende wijze voor:

In vroegere tijden was de geheele vlakte waterpas en weelderig begroeid, door overstroomingen werd de vegetatie vernietigd, en onder de medegevoerde stoffen bedolven, deze stoffen waren zand, leem-ijzeroxyde, aluminaten en silicaten, de laag onmiddelijk boven de steenkolen bewijst zulks voldoende, de zwarte kleur, welke men daar waarneemt, is afkomstig van plantaardige stoffen die met het sediment vermengd zijn geworden; men vindt in hetzelve conchijliolithen, waarvan nog heden ten dage geslachten bestaan, de buitenste leemlaag schijnt het laatste sediment te zijn.

De vlakte werd waarschijnlijk door onderaardsche vulkanen opgeligt, begroeide op nieuw en vormde zoodoende de aan tuinaarde rijke bovenlaag.

De meteorologische verhoudingen der plaats zijn ongeveer de volgende: (zie bijgaande staat).

Over het algemeen zijn de morgenuren aangenaam en koel, de thermometer rijst bijna nooit boven 75° F., en blijft de temperatuur gewoonlijk tot 9 uren dragelijk, de thermometer rijst dan tot 85° ja soms reeds ten 11 ure, buiten de zon, tot 90—92° F. Men kan evenwel als regel aannemen, dat laatstgenoemde thermometerstand over het algemeen tusschen 2 en 3 uren na den middag bestaat; de warmte is dan op dien tijd zeer drukkend.

Om 4 uren begint de temperatuur weder te verminderen bij zons-ondergang is zij tot 85°, en 's avonds ten 7 ure reeds tot 77 à 75° gedaald.

In weerwil hiervan kan het dan toch niet koel genoemd

warmte en de luchtsgesteldheid in de mijn bijvoegen. Thermometerwaarnemingen op verschillende tijden aldaar verrigt gaven de volgende uitkomsten.

Daar waar de ventilatie goed bewerkstelligd kon worden was de temperatuur 6° à 8° lager, dan die der buitenlucht, op andere plaatsen echter aanmerkelijk hooger.

ku
14
in
sle
we
mi
de
nie
sto
de
doe
kon
zijn
nog
sch
op g
tu i
vol
de
per
dan
F.
the
na den middag bestaat; de warmte is dan op dien tij
drukkend.

Om 4 uren begint de temperatuur weder te verminderen bij zons-ondergang is zij tot 85°, en 's avonds ten 7 ure reeds tot 77 à 75° gedaald.

In weerwil hiervan kan het dan toch niet koel genoemd

worden, want meestal is de hemel bewolkt en de dampkringslucht drukkend, hetwelk tot ongeveer 12 uren 's nachts aanhoudt; de thermometer daalt dan tot 70 à 65°.

Meestal hebben de winden eene ONO. rigting, valwinden zijn hier ter plaatse niet onbekend, zij begeleiden dikwijls onweersbuijen. Geregelde morgen- en avondwinden bestaan er niet.

De moessons oefenen slechts geringen invloed op de weersgesteldheid uit. Gedurende de kentering hebben veelvuldige onweersbuijen plaats, welke soms buitengewoon hevig zijn; de thermometer daalt dan gewoonlijk zeer laag, 20 à 25° beneden den gewonen stand, dat vermoedelijk tot de dan voorkomende verkoudheden en koorts aanleiding geeft.

De hemel is gewoonlijk bewolkt, voornamelijk in de bergstreken, veelal zijn het cirrhus en cumulusvormen, welke in elkander overgaan.

In het jaar 1853 heeft het zeer weinig geregend, de rivieren waren uitgedroogd, en 3 maanden achtereen, niet of althans zeer moeijelijk bevaarbaar; de steenkolenafvoer moest gedurende 2 maanden gestaakt worden. Dit jaar had het tegenovergestelde plaats, want de maanden Junij en Julij waren volmaakte westmoussons maanden.

Eigenaardig is het voorkomen van nevels in de vlakte van Oranje Nassau, nabij de rivier, meestal des morgens in den droogen moesson; zij hangen onmiddelijk boven den grond en rijzen langzaam omhoog; de valei krijgt hierdoor het aanzien als of zij met rook opgevuld is. Deze nevels worden ook soms des nachts waargenomen en schijnen dan nog digter te zijn.

Ten slotte zullen wij hier nog eenige woorden, over de warmte en de luchtsgesteldheid in de mijn bijvoegen. Thermometerwaarnemingen op verschillende tijden aldaar verrigt gaven de volgende uitkomsten.

Daar waar de ventilatie goed bewerkstelligd kon worden was de temperatuur 6° à 8° lager, dan die der buitenlucht, op andere plaatsen echter aanmerkelijk hooger.

De ventilatie is eene der voornaamste vereischten in eene kolenmijn, de lucht moet gestadig ververscht worden, want slechts daardoor is het mogelijk om vreemde, voor de ademhaling nadeelige en het leven bedreigende gassoorten, te verwijderen. Voor zooveel mij gebleken is laat deze hier ter plaatse niets te wenschen over, des niettegenstaande kan men met grond aannemen, dat de lucht hier verre van zuiver is; koolzuur en koolwaterstof zijn hier stellig in grootere hoeveelheid, dan ergens elders voorhanden.

Ook in de nabijheid der werkplaatsen is de lucht door stofdeeltjes en de uitwaseming der vele arbeiders verontreinigd, terwijl het zonlicht geen toegang heeft. De eigendommelijke reuk welke men in kelders ontmoet, vindt men ook in de galerijen en putten terug: de nadeelige werking hiervan op het organismus zullen wij later uiteenzetten.

Het drinkwater laat niets te wenschen over.

Produkten uit het delfstoffenrijk.

Het delfstoffenrijk levert zeer bruikbare steenkolen, welke in de behoeften van het Gouvernement in deze gewesten ruimschoots voorzien: verder worden hier in den omtrek diamanten gevonden, die het eigendom zijn der vorsten van Matapoera. De door de Inlanders gevondene diamanten moeten aan den sultan afgegeven worden, waarvoor zij slechts eene geringe belooning ontvangen.

IJzererts en kalksteen zoude men kunnen graven om daaruit ijzer en kalk te winnen, want beide stoffen worden hier gevonden: zulks geschiedt echter nog niet.

Het plantenrijk.

De ruimte laat niet toe om in deze topographische schets al die planten op te noemen, welke hier voorkomen: wij zullen ons dus bepalen tot diegene, welke een bepaald nut hebben.

Door den Officier van gezondheid FELDMANN werd een groote moestuin aangelegd en door mij tot nu toe zorgvuldig onderhouden. In dezen tuin worden de volgende planten, welke men anders in deze strekken te vergeefs zoude zoeken, aangekweekt en aan de ingezetenen verstrekt.

Zea mais, groeit weelderig en dient voornamelijk tot het maken van gebak, want de rijst, *Oryza sativa*, is het hoofdvoedmiddel der bevolking; *Cucumis sativa*, *Citrullus vulgaris*, komen goed op, geven goede vruchten, en eenen rijken oogst.

Convolvulus batatus, groeit in groote menigte, en is eene dagelijksche groente: *Solanum tuberosum* wordt aangeplant en belooft een goeden oogst. *Capsicum annuum*, door den Inlander zoo zeer gewild, mist men ook hier niet. *Pisum sachorif* en verscheidene soorten van *Dolichos boontjes* groeijen hier goed, en leveren ruimschoots groenten aan onze tafels. *Raphanus sativus* groeit overheerlijk, zoo ook *Portulaca sativa* en *Lactuca sativa*.

Aan boomvruchten is hier eveneens geen gebrek; het ware alleen wenschelijk, dat zij maar iets beter over de jaargetijden verdeeld waren.

In de maanden Januarij en Februarij wordt men van alle zijden met velerlei soorten van vruchten overladen, in de overige maanden ziet men ter naauwernood een trosje pisang en enkele papaijas of china's appelen.

In de volgende regels zullen wij de meest bekende vruchtboomen opnoemen:

Musa paradisiaca, algemeen aangeplant geeft echter slechts weinig vruchten, hetwelk ook met *Ananassa sativa* het geval is.

Cocos nucifera is zeldzaam; de klappers en de olie zijn hier zeer duur. Aan de aanplanting en verspreiding van *Carica papaïja* heb ik mij steeds veel gelegen laten liggen. *Mangifera indica*, groeit in het wild, de vruchten zijn klein en kunnen niet gegeten worden; *Garcinia mangostana* groeit hier in groote menigte; zij is echter slechts twee maanden van het jaar verkrijgbaar.

Durio zibethinus, de lievelingsvrucht van den Inboorling en van allen die haren walgelijken reuk kunnen vergeten, is hier in overvloed. *Lancium domesticum* groeit hier in de bosschen en is maanden achtereen verkrijgbaar; *Bonea oppositi folia* heb ik nergens beter gevonden.

Nephelium lappaceum, van deze vrucht komen hier 2 soorten voor, waarvan de grootste tevens de aangenaamste is. *Cerocarpus aquaeus* is schaars en niet zoo smakelijk als op andere plaatsen. *Anona muricata*, werd eerst onlangs aangeplant, en is in deze streken mede schaars voorhanden, zoo ook *Averrhoa bilimbi*, welke buitendien nog van slechte kwaliteit is; *Artocarpus integrifolia*, groeit gedeeltelijk in het wild, gedeeltelijk in de nabijgelegene kampongs. *Punica nana* is schaars; van *Citrus limonellus*, groeijen hier vele soorten in het wild; *Citrus arabica* wordt aangeplant; er bestaan reeds twee tninen welke, goede vruchten beloven.

Uit een geneeskundig oogpunt verdienen genoemd te worden. *Menispernum verrucosum;* het extrakt werkt uitmuntend tegen de bij de Inlanders veel voorkomende ligte tusschenpoozende koortsen: als afkooksel is het een roborans. *Calamus aromaticus* van eene zeer goede kwaliteit; eveneens *Salvia*. *Ricinus communis* is zeldzaam en wordt niet gebruikt. *Andropogon caricosum*, de wortel van alang-alang, kan *Radix Graminis* vervangen. *Semecarpus anacardium* (Bangal, Mal.) de schil bevat een scherp sap dat op de huid eene hevige ontsteking veroorzaakt. *Dalbergia heterophylla* (Toeba-toeba) werkt narkotisch, de Inlanders bezigen het tot de vischvangst om de visch te bedwelmen. Het water waaruit de visschen op deze wijze gevangen zijn werkt narcotisch en veroorzaakt buikpijn. *Akar koening* (Mal.) eene spiraalvormig gedraaide wortel van eenige duimen doormeter, van binnen vezelachtig, geel en van zeer bitteren smaak, is een ligt te verdragen roborans, vooral bij niet voldoende galafscheiding ten gevolge van atonie.

Van de hier voorkomende nuttige planten noemen wij *Gossypium Americanensis*, door den heer Feldmann aangeplant en

door mij zooveel mogelijk verbreid: het katoen is zeer fijn en belooft een goede oogst. *Eriodendron anfractuosum* is zeldzaam en van slechte kwaliteit.

Aleurites Moluccana (Kamirie Mal.); uit de zaden bereidt men olie. *Pluchea Indica*, groeit langs de rivieren is vrij groot, derzelver wrange vruchten worden door de Inlanders gegeten.

Emblica officinalis (Malaka, Mal.) de schil wordt gebezigd tot zwart verwen, de vrucht wordt gegeten. *Thalia geniculata* is schaars in de nabijheid van het etablissement. *Kibessa azurea* (Kaijoe oelin, Mal.) ook dit begint langzamerhand minder te worden en moet voor den mijnbouw van elders gehaald worden. *Adambea glabra* (kaijoe boengoer Mal.) eene zeer goede harde houtsoort, wordt in de omstreken veelvuldig gevonden. *Ficus Indicus* komt op enkele plaatsen aan de oevers der rivieren voor. *Erythrina spathacea* (Dedap, Mal.) en *Spodias Wirtgenii* (koeda-koeda Mal.) ontmoet men aan weêrszijde langs de wegen. *Cassia torosa* (Kateppeng Mal.), deze fraaije bloemen vindt men langs de heuvelhellingen.

Let men op de verhouding der *Monocotyledonen* tot de *Dicotyledonen*, dan ontwaart men dat de eerstgenoemde de overhand boven de laatste hebben; *Andropogon caricosum* neemt onder allen eene eerste plaats in. Tusschen de alang-alang ziet men slechts weinige planten van andere familien, gewoonlijk zijn het kwijnende orchideën, soms ook mimoseen, die, indien de grond ijzerhoudend is, dikwijls hier en daar tot ontwikkeling geraken en de eentoonigheid van het terrein eenigzins te gemoet komen.

Dicotijledonen. — Deze rijke plantenafdeeling vindt men langs sommige heuvelhellingen in de nabijheid van beekjes en kleine rivieren, in groepen vereenigd en met slingerplanten bedekt. Eene kolossale plantenvegetatie zoekt men hier te vergeefs; buitendien ontbreekt hier de tropische physiognomie, omdat twee kenschetsende planten, pisang en kokos, hier zeer zeldzaam zijn. *Cellulariae* uit de geslachten *Coniomycetes* en *Hym-*

nomycetes, van de laatstgenoemde de species *Pileati*, worden slechts in den regenmoesson waargenomen. Mossoorten en lichenes zijn schaars, het geslacht *Trachiaria* is echter ruimschoots vertegenwoordigd. *Orchideën*, *Scitamineën* ontmoet men langs de rivieren, stilstaande wateren en lommerrijke bosschen, in vereeniging met *Calamarien*, *Bromelien* en *Filces*; terwijl *Malven*, *Artacorpen*, *Urticeën*, *Laurussen* en *Euphorbiaceën* schaduw en steun aan ontelbare lianen verleenen.

Het dierenrijk.

Quadrumana. — Simia satyrus wordt in deze streken niet gevonden, echter komt hij veelvuldig op Sampit voor. Rondom het etablissement leven zwermen Baviaansoorten, onder anderen *Macaco cynomalgos*, ook ontmoet men nu en dan *Inuus Sylvanus.*

Musrattus. — Dit geslacht is hier zeer groot, voornamelijk in de mijngalerijen een in de magazijnen. *Cheiroptera*, vleermuizen worden hier eveneens overvloedig gevonden; bij heldere nachten ziet men ook de *Vampyr. Phijllostoma spectrum* (Kalong, Mal.) *Mustala forna* en *Lustra vulgaris*, waarvan onze fokkerijen veel te lijden hebben zijn hier veelvuldig. Tijgers heeft men op Borneo nog niet ontmoet. *Ursus labiatus*, schijnt in deze streken het eenige gevaarlijke dier te zijn; in den omtrek van het etablissement komt hij echter zelden, en dan nog alleen in den vruchtentijd. Aan paarden is deze afdeeling van Borneo arm: een twintigtal voor den mijnarbeid bestemd, zijn van Java moeten aangebragt worden; de karbouwen zijn mede niet veel; koebeesten heb ik nog niet gezien.

Geiten, slechts aan Europeanen toebehoorende zijn van elders aangebragt.

Herten; vroeger waren de bosschen rijk aan deze diersoort, nu men er echter dagelijks jagt opmaakt, zijn zij langzamerhand in den omtrek schaars geworden. Drie soorten worden in deze streken gevonden. *Cervus elaphus*, *Cervus capreolus*

en de kleine kidang. Wilde varkens zijn er in groote menigte en rigten groote verwoestingen in onze tuinen aan.

De *Falco astur* nestelt in deze streken en is een sluwe en onversaagde hoenderdief. Het geslacht der spechten, *Picus* wordt hier rijk vertegenwoordigd, papagaaijen zijn echter zeer zeldzaam. De statige neushoornvogel *Buceros plicatus* houdt zich in de nabijgelegene bosschen op, evenzoo de gemeene kraai, deze is echter minder algemeen. Zangvogels, *Passerinae* houden zich in groote menigte in den omtrek van het etablissement op, zij behooren meestal tot de geslachten *Fringilla*, *Parus* en *Turdus*. Vooral verdient eene soort van lijster genoemd te worden, welke zich 's morgens en 's avonds langs de rivier ophoudt; ook houden zich in de bosschen verscheidene soorten van *Kolibris* op. *Orthorynchus;* zij zijn echter niet zoo schoon en groot dan de Zuid-Amerikaansche. Onder de zwaluwen noemen wij *Hirundo urbica* en *Hirundo esculenta.*

Duiven zijn in verschillende soorten aanwezig, als: *Columba livia*, *Columba palumbus* en *Columba tuotier*; op sommige tijden van het jaar, ook *Columba mieratoria.* De *Gallinaceae* worden hoewel schaars vertegenwoordigd door de gewone kip het wilde en het waterhoen. *Anseres,* eenden en ganzen vindt men hier mede zeer weinig.

Amphibien.

Fistudinea. — *Emys Europaca*, en nog eene kleine rivierschildpad, welke zeer fraai gekleurd is.

Saurien. — De kaaiman, waarvan een groote en kleine soort bekend is, houden zich in de rivier Riam-kiwa op en zijn zeer boosaardig. Er zijn voorbeelden genoeg dat menschen gedood of ernstig door hen verwond zijn. *Lacertina,* waarvan *Lacerta,* gekko, het kleine gezellige huishagedisje; de *Chameleon* en eene soort van *Basilicus mitratus?* gevonden wordt.

Ophidia. — Deze afdeeling heeft hier verscheidene vertegenwoordigers, met weinig moeite werd door mij een twintigtal

soorten vergaderd, waaronder eene soort *Boa;* meestal uit de geslachten *Colubrina* en *Vipera;* onderscheidene er van zijn zeer giftig, de beet van eene *Vipera berus?* is volgens verklaring der Inlanders snel doodelijk. De in mijn bezit zijnde verzameling heb ik nog niet kunnen rangschikken, omdat mij eene goede handleiding ontbreekt.

Pisces. — De rivieren zijn niet arm aan visschen; het is echter zeer moeijelijk, om er genoegzaam mede bekend te worden; de kettinggangers hebben te weinig tijd om ze te vangen en het gering getal vrije menschen is te lui om dit te doen.

De mij bekende en meestal eetbare soorten zijn de volgende: eene soort *Pristis*, de Inlander noemt hem *Tjoetjoet-parang*; schoon gekleurd, schijnt echter hier niet te huis te behooren, en slechts nu en dan hier te verdwalen.

Squalus, eene kleine soort, ook deze schijnt slechts nu en dan hier te komen; zij worden door den Inlander gegeten. *Anguillacei.* De in de oostersche landen algemeen voorkomende aal, ontmoet men ook hier, zelfs wordt hij nu en dan te koop aangeboden, de Inlanders noemen deze vischsoort *Walot. Pleuronectes.* Eene soort *Schol*, welke hier *Parie* genoemd wordt; ook van deze soort is het standvastig voorkomen zeer twijfelachtig. *Solea vulgaris* heb ik verscheidene malen gezien. *Siluroides*, eene soort wentelaar, echter kleiner dan die, welke in Europa gevonden wordt; van tijd tot tijd wordt hij te koop aangeboden.

Tetrodon lineatus, wordt in de rivier gevangen, schijnt echter hier niet te huis te behooren. Nog dient vermeld dat mij eens *Centriscus scollopax?* door de matrozen te koop werd aangeboden, welke op de hoogte van Matapoera gevangen was. *Ikan goeramie* (*Mal*). is hier niet onbekend.

Insekten. — Bijna alle geslachten van gekorvene dieren, die men in deze streken ontmoet, zijn door mij verzameld en in arak bewaard: de kleuren hebben over het algemeen in dit vocht weinig geleden. Ook deze dieren heb ik bij gebrek

eener goede handleiding, nog niet kunnen klassificeren, en zal ik dus hier slechts enkele geslachten opnoemen.

Coleopteren. Ateuchus sacer, Anomala, Inleicincidelia campestris, Brachinus crepitans, Lucanus cervus, zeldzaam; evenzoo *Oryctes nasicornus. Melolontho vulgaris*, waarvan eene kleine en eene reusachtig groote soort, in mijn bezit is.

Clythra quadripuncta houdt zich veelal op de bladeren van *Solanum tuberosum* op. *Byrrhus pillula; Opatrum sabulosum; Tenebrio molitor*, de twee laatstgenoemde soorten nestelen in de rijst, meel en djagong. *Elater rufus, Saperda carcharia*, waarvan vele exemplaren aangetroffen worden. *Clytus arcuatus, Cerambyx faber.*

Rhagium inquisitor. Gibbium scotias. Leptura aurulenta, waarschijnlijk eene bijzondere species van dit geslacht. *Lampyrus*, van de lichtwormpjes worden hier verschillende soorten aangetroffen, hieronder wordt er, hoewel zeldzaam, een gevonden van bijna een duim grootte, die sterk lichtend is.

Mantiden. — Mantis religiosa. Osthopteren. Phyllium siccifolum. Grylla. Gryllotalpa vulgaris en *domesticus*, de laatste soort vooral bij lamplicht en is zeer lastig. *Acrydium stridalium, Neuropteren, Agrion virgo*, soms in menigte. *Fermicten. Fermes fatalis* komt alhier weinig voor.

Hymenoptera. — De honigbij, *Apis mellifica*, wordt voornamelijk in de Dajaklanden aangetroffen; de was is daar een der belangrijkste handels-artikelen. *Bombus*; van dit geslacht ontmoet men eene soort door de Inlanders *Koembang* genoemd, welke diepe gaten in het hout boort, zij zijn zeer nadeelig voor de gebouwen omdat zij in vrij groote hoeveelheid aanwezig zijn. *Formica*, zijn in verschillende soorten aanwezig.

Lepidopteren. — Papilio, Priamus, onderscheidene zeer schoon gekleurde soorten behooren hier te huis. Eene tot dit geslacht behoorende soort van 3 duim lang, met uitgestrekte vleugels $4\frac{1}{2}$ duim breed, heb ik voor het eerst hier ontmoet; de voeldraden hebben het voorkomen van veertjes, het ligchaam is met eene dikke, grijsachtige wol begroeid, de vleugels zijn

vleeschkleurig met rood en grijze stippen en de vleugelranden, zilverkleurig gezoomd. *Vanessa antiopa* waarvan onderscheidene soorten, even zoo van de *Vanessa atalanta*. *Pieris crataegi* zwerven bij duizenden in het begin der oostmoesson langs de wegen.

Argijnnis aglaja wordt zelden gezien. *Sphinges*, voornamelijk *Sphinx atropos*, *Macroglossum*, *Deilephila vespertilio*, eene zeer groote soort.

Over het algemeen moet opgemerkt worden dat het geslacht *Lepidopteren* in deze streken buitengewoon sterk vertegenwoordigd wordt, zoodat er bijna geene species bestaat of er worden verscheidene exemplaren van ontmoet, terwijl vele soorten voorkomen, welke men nergens vermeld vindt. *Hemipteren*. *Cimex lectularius*, zeldzaam. *Dipteren*. *Musca domesticus* en *Musca carmaria*, *culex* en *pipiens*; waarvan men echter niet veel last heeft, hetwelk ook van toepassing is op *Pulex irritans*.

Onder de gekondemneerden, merkt men dikwijls *Pediculus capitis et pubis* op.

Arachnoiden, *Aranea domestisa*; *Epeina diadema*, de laatste soort is zeldzaam.

Pedipalmien. *Scorpio vulgaris* en *Scorpio buthus*, de laatste soort soms buitengewoon groot, de scharen met lange haren begroeid, de verwonding verwekt eene hevige ontsteking. De reusachtige *Scolopendra morsitans* is hier niet onbekend. *Annulata*, *Eumolpen*, *Eumolpe plana*. *Hirudines medicinales* zijn hier en in de streken van Matapoera van zeer goede kwaliteit.

Nematoiden, *Ascaris lumbricoides*, *Ascaris vermicularis*, *Filaria oxyuris*, *Taenia solium*, *Mollusca*, *Helix Pomatia*, *Paludina vivopara*, *Turbo petholatus*, deze soorten zijn schaars de Inlanders eten ze gaarne.

In het voorgaande hebben wij de eigendommelijkheid van het terrein rondom het etablissement, de gesteldheid van den dampkring en de voortbrengselen van den grond leeren kennen; thans willen wij het gesticht nader omschrijven.

Alle vreemdelingen, die tot nu toe de plaats bezochten, riepen over zijne schoonheid. De sierlijke huizen, zeven in getal, aan den voet eener heuvelen reeks gebouwd streelen het oog; de wegen zijn goed aangelegd en onderhouden, en de wildernis in de nabijheid is in vruchtbare tuinen veranderd. In het oostelijk gedeelte zijn de ingangen tot de mijn gelegen, verder de steenkolenloodsen, de werkplaatsen voor smeden en timmerlieden, de machinerien tot het uithalen van water en steenkolen uit de dieper gelegene galerijen, de doelmatig aangelegde leg- en ladingsplaats voor de praauwen, het verblijf der matrozen en de stallen, voor een vijf-en-twintigtal paarden; overal heerscht orde en reinheid.

De wegen zijn met ijzerenrails belegd, welke onophoudelijk met wagens bereden wordende aan het geheel een europeesch aanzien geven.

Aan de westzijde van het etablissement ontmoet men vriendelijke en doelmatig onderhoudene tuinen, het nieuwe groote hospitaal, ruime wandelwegen, welke de vlakte doorkruisen, eene fraaije woning van den administrateur der mijn, en eene uitgestrekte kampong langs den linker rivieroever welke door regelmaat en orde haar weerga niet vindt.

Wanneer men het oog van het front der Gouvernements gebouwen noordwestwaarts wendt, ontmoet men vooreerst de rivier Pangaron en vervolgens eene uitgestrekte vlakte, waarop (schuins tegen over het gevangenhuis) het kasernegebouw geplaatst is; deze vlakte gaat golvende in eene reeks van heuvels over en is op verschillende plaatsen met boschjes en alang-alang bedekt.

De gebouwen, geheel van hout opgetrokken en met uitzondering van het nieuwe hospitaal met sirappen gedekt, hebben een vriendelijk voorkomen en zijn zeer doelmatig ingerigt. Het opgehoogde terrein, waarop de huizen gebouwd zijn, beveiligt ze tegen overstroomingen, welke hier nog al dikwijls plaats hebben, maar van den anderen kant, spruiten daaruit ook nadeelen voort, welke welligt tegen dit voordeel opwegen.

De nabijheid der heuvels en de afgravingen welke plaats gehad hebben om dit terrein op te hoogen en effen te maken, zijn geenzins heilzaam voor de bewoners; het ware beter, dat de huizen ergens in de vlakte stonden. Het dekken der daken met sirappen brengt mede weinig voordeel aan, want de warmte dringt er spoedig door en verhit de kamers zoodanig, dat men ze soms gaarne zoude ontvlugten.

Om de zieken voor bovengenoemde nadeelen te beveiligen, werd bij het bouwen van het hospitaal besloten, dit gebouw zooveel doenlijk van de heuvels te verwijderen en in plaats van sirappen, alang-alang te bezigen.

Dit gebouw waaraan zoo dringend behoefte was is nu bijna voltooid, en zal vrij wel aan zijne bestemming beantwoorden; van twee vleugels voorzien en van de noodige bijgebouwen omgeven, kunnen daarin ruim honderd lijders, verpleegd worden; de vleugels bevatten ruime en goed afgescheidene kamers voor zieke Europeanen, militairen en vrouwen, benevens de apotheek en het hospitaalmagazijn.

Door het groote aantal zieken onder de mijnarbeiders ben ik tot nog toe genoodzaakt geweest hen in drie verschillende lokalen te behandelen; derhalve was er zonder veel tijd verlies, aan eene stipte kontrole over hen bijna niet te denken, hetgeen bij het onverschillig karakter der Inlanders, alles behalve voordeelig was.

Nagenoeg in het midden van het etablissement staat het gevangenhuis, een fraai, groot, van twee vleugels voorzien gebouw, dat ongeveer vierhonderd gekondemneerden bevatten kan.

De overige gebouwen worden naar omstandigheden door een of meerdere Europeanen bewoond en bevatten daarbij nog de bureau's en magazijnen.

De kampong, aan den linkeroever der rivier gelegen, telt 35 bamboezen met atap gedekte huizen, welke op een behoorlijken afstand van elkander staan, en voornamelijk door gekondemneerden gebouwd en bewoond worden, bij elk huis

is een vrij groot stuk grond, hetwelk nu reeds in eene vruchtbare tuin herschapen is, en met de overige op eene regte lijn gelegen is; zindelijkheid en orde laten niets te wenschen over.

De mijn. — Het voornaamste gedeelte van het etablissement, bevindt zich in die heuvelreeks, welke wij in deze schets reeds meermalen genoemd hebben.

Alhoewel het mij niet mogelijk is eene volledige omschrijving van deze inrigting te geven, omdat mij de noodige zaakkennis ontbreekt, wensch ik toch dit gedeelte, hetwelk mij toeschijnt nog al de belangstelling waardig te zijn, nader uiteen te zetten.

Wij zullen dan ook minder als topographist, dan wel als oppervlakkig beschouwer en geneesheer het geheel nagaan en slechts die gewigtige punten aanhalen, welke voor de gezondheid der arbeiders als belangrijk kunnen beschouwd worden.

Oranje-Nassau is de eenigste mijn in Indië en was nog niet lang geleden de eenigste in den Archipel. Nieuwe takken van industrie zijn dikwijls oorzaak, van eigenaardige soms zelfs geheel onbekende ziekten; men denke slechts om een voorbeeld aan te halen, aan de phosphorus bij de luciferfabrikatie, aan de eigenaardige necrosis der aangezigtsbeenderen dien ten gevolge.

De ondervinding heeft in Europa reeds geleerd, dat mijnwerkers gemiddeld slechts eenen ouderdom van 40 jaren bereiken: de arbeiders zijn daar krachtige menschen, zij hebben dezen arbeid zelve gekozen, zij kunnen ongezonde plaatsen, strenge meesters verlaten, in den kring hunner familie leven, de noodige rust nemen of andere bezigheden verrigten; ook het klimaat is beter voor den arbeid geschikt.

De eerste galereijen en putten werden in het jaar 1848 geopend, in 1846 werden echter reeds steenkolen, twee dagreizen hooger op in het Riamsche gebergte, geexploiteerd.

De ontdekking van rijke kolenlagen in deze streken was

dus zeer gewenscht, daar het transport op de slechts met kleine praauwen bevaarbare rivieren boven Pangaron zeer moeijelijk was.

Tot het bereiken van een kolenlaag kan men twee wegen inslaan namelijk door middel van eene put of door galerijen. Kolenlagen beneden het niveau der vlakte gelegen, moeten op de eerstgenoemde, die welke boven de vlakte gelegen zijn op de laatstgenoemde wijze opgezocht worden; galerijen zijn echter in beide gevallen noodig ten einde de lagen voor de bewerking te kunnen voorbereiden.

Putten en galerijen moeten met hout gestut worden ten einde instortingen te voorkomen, daar de kolenlagen gewoonlijk tusschen lagen van geringer zamenhang gevonden worden; dit is dan ook de oorzaak, dat in deze mijnen zoo dikwijls verwondingen plaats hebben.

In het voorbijgaan spraken wij vroeger reeds over de groote waarde der ventilatie (zie meteorologie) en niet zonder gewigtige redenen. Het beste, goedkoopste en eenvoudigste tot nu toe bekende luchtzuiveringsmiddel is eene gestadige vernieuwing van de lucht, hetzij door vuur op een der uitgangen te brengen of wel boven den ingang luchtgaten te maken; hierdoor ontstaat strooming en dus verversching van lucht. De lucht in eene kolenmijn nu is, zoo als bekend is, zeer onzuiver. Vroeger reeds hebben wij bemerkt dat de vernieuwing der lucht, naar het oordeel van deskundigen en eigene ondervinding, hier niets te wenschen overlaat.

Behoorlijke vernieuwing van lucht is evenwel op alle plaatsen niet mogelijk zoo als uit den aard der werkzaamheden zelf voortvloeit. Zoo men nu slechts korten tijd alhier behoefde te vertoeven, dan bestond er weinig vrees, dat dit nadeelig op de gezondheid zoude inwerken, doch er moet dagelijks acht uren en langer gewerkt worden. Hierin ligt dus eene nieuwe oorzaak voor het ontstaan van ziekten.

In de galerijen neemt men, naarmate de temperatuur der

binnen- en buitenlucht verschilt, eenen tegenovergestelden luchtstroom waar; des morgens trekt de koudere lucht, door de beneden-ingangen, en verlaat de mijn door de schoorsteenen; is de buitenlucht eens verwarmd, dan heeft het omgekeerde plaats. Van dit verschijnsel is bij de jongstleden plaats gehad hebbende mijnbrand partij getrokken, maar ook dikwijls het nadeel er van ondervonden, daar menigmaal de werkzaamheden moesten worden gestaakt wegens de terugkeerende doodelijke gazen.

De werkplaatsen moeten door middel van lampen verlicht worden.

Een verblijf van acht uren daags in lamplicht, kan onmogelijk ongestraft voor de oogen geschieden.

Wij weten verder, dat de gewoonte om koolschiefer te eten, op het ligchaam in het algemeen, en op de oogen in het bijzonder, zeer nadeelig werkt; dat door deze kwade gewoonte, die tegenwoordig zoo algemeen onder de gestraften verbreid, en noch door waarschuwingen noch door bedreigingen meer te keer te gaan is, eene eigendommelijke abdominale stasis en cachexie ontstaat, welke het ontstaan van oogziekten en voornamelijk haemeralopia zeer begunstigt; dat vroeger wangedrag van velen, hunne droefgeestigheid, onverschilligheid en de onderdrukte zenuwwerking in het algemeen, eveneens als begunstigende momenten van dit lijden aangemerkt kunnen worden; evenwel houd ik mij overtuigd, dat het oponthoud in de mijn als eene der voornaamste oorzaken van de haemeralopie moet beschouwd worden.

In de galerijen der mijn liggen ijzeren rails waardoor het transport bespoedigd en gemakkelijk gemaakt wordt. Door den tegenwoordigen administrateur, den kapitein VAN OS, is eene doelmatige machine vervaardigd, welke bij wijze van een spil bij het ligten van het ankerwerk werkt, om water en kolen uit een put van circa 100 voeten diepte op te halen; deze machine wordt door paarden in beweging gebragt; vroeger moesten deze stoffen door de arbeiders zelve opgehaald

worden. Ook bij het laden der steenkolen in de praauwen komt eene soortgelijke machine, met eene met rails belegde helling verbonden, den werklieden zeer te stade.

De voeding der gekondemneerden te Pangaron, heeft volgens voor die klasse van menschen vastgestelde regelen plaats. Dagelijks wordt hun 1½ pond rijst, gedroogd vleesch (dingding) of visch, eene geringe hoeveelheid arak en bovendien een à twee malen 's weeks versch karbouwenvleesch verstrekt.

De matrozen moeten in hun eigen onderhoud voorzien. Voor de Europeanen is het dikwijls zeer lastig om het een of ander te verkrijgen; kippen zijn zeer duur en bovendien schaars, de rijst moet uit verafgelegene kampongs gehaald worden. De Inlandsche bevolking houdt zich zeer afgezonderd, en niettegenstaande zij hier ter plaatse het dubbelde voor hunne koopwaren (rijst en andere levensmiddelen) kunnen bekomen, verkiezen zij ze toch te Matapoera voor de halve waarde te verkoopen.

Personeel der steenkolenmijn Oranje-Nassau, de militairen niet medegerekend.

NATIEN.	Vrij of gestraft.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.	Totaal.
A. *Civiele personen.*					
Europeanen.	geëmpl.	10	1	4	15
Chinezen en Inlanders.	vrije werkl.	18	40	6	64
Matrozen.	gouv. pand.	208	20	10	238
Chinezen en Inlanders.	kettinggang.	410	10	»	420
Totaal.					
B. *Kampongbewoners.*					737
Chinezen en Bandjarezen.	vrije.	10	10	6	26
Totaal.					26
Totaal generaal.		656	81	26	763

Verdeeling der werkzaamheden van de mijnarbeiders op het etablissement.

Zij zijn ten deele in, ten deele buiten de mijn werkzaam.

NATIEN.	Vrij of gestraft.	Mannen.	*Aanmerkingen.*
In de mijn arbeiden.			
Europeanen.	geëmpl.	2	2 Europ. mineurs
Chinezen en Inlanders.	vrije mensch.	6	5 geëmpl. milit.
» » »	gekondemn.	234	
Totaal.		242	
Buiten de mijn arbeiden.			
Europeanen.	geëmpl.	5	geëmpl. milit.
Inlanders.	vrije mensch.	12	
Chinezen en Inlanders.	gekondemn.	176	
Totaal.		193	
Voor het kolentransport.			
Matrozen.	gouv. pand.	208	
Totaal.		208	
Totaal generaal.		643	

De kampongbewoners drijven eenen geringen handel in de noodzakelijkste levensbehoeften. Aangaande de levenswijze van de verspreid in den omtrek wonende Inlanders, kan niet veel met zekerheid medegedeeld worden, omdat zij zich nog altijd van het etablissement afgezonderd houden. Zij zijn afstammelingen van het Bandjereesche ras, belijders van het Islamismus en leven voornamelijk van de rijstkultuur, voor zoo ver het mij mogelijk was na te gaan, heb ik onder hen geen tak van industrie opgemerkt. Van luiheid en morsigheid zijn zij niet vrij te spreken; de priesters schijnen van eenen zeer fanatieken aard te zijn.

Aan het einde dezer topographische schets gekomen acht ik het niet overbodig den staat van gezondheid der bevolking

van het etablissement kortelijk te recapituleren, en vermeen alvorens daartoe over te gaan, nevensgaande staat te moeten laten voorafgaan. Immers, als men waarheid wenscht te verkrijgen moet men de ondervinding te baat nemen; zij is het zekerste spoor, waar langs men dit doel bereikt. In het gegeven geval geeft eene enkele staat meer licht, dan eene breedvoerige redeneering.

De wensch om na te gaan, in hoeverre de mijnarbeid eenen nadeeligen invloed op de mijnwerkers uitoefent, werd reeds bij mijne komst alhier gekoesterd, en in dien zin zijn de zieken volgens hunne bezigheden in het dagboek gerangschikt. De gegevens in bovenstaande kolommen, loopende over 19 maanden, schijnen mij voldoende toe, om daaruit de volgende gevolgtrekkingen af te leiden.

Tusschenpoozende koortsen komen te Pangaron veelvuldig voor; zij tasten voornamelijk de gecondemneerden, en onder deze, vooral de mijnwerkers aan, niettegenstaande voor dezen arbeid steeds de krachtigere individus worden gebezigd; voor het werk buiten de mijn gebruikt men zoo veel mogelijk de minder sterken. Matrozen, nagenoeg allen daijakkers, worden naar evenredigheid het minste door dezelve aangetast; bij de militairen en vrouwen is de verhouding bijna gelijk.

De nadeelige invloeden, voortvloeijende uit het oponthoud in de mijn zelve, zoomede der werkzaamheden in het algemeen, naar mijn beste weten aangetoond hebbende, zal ik mij hiertoe, hoe oppervlakkig het ook moge wezen, bepalen, mij nogthans voorbehoudende om het onderwerp uitvoeriger te behandelen, wanneer zulks op grond van daadzaken mogelijk is.

In hoeverre de plaatselijke gesteldheid, namelijk uit een genetisch gezigtpunt, op het organisme van den mensch eenen nadeeligen invloed uitoefent, meenen wij hierboven in het meteorologisch gedeelte dezer schets reeds ter loops te hebben aangestipt.

Hierbij veroorloof ik mij in betrekking tot hetgeen ik ten

ıilitairen in de ınd Julij 1854.

Hersteld			ıandeling gebleven op 1 Aug. 1854.					
ıar-ers.	ıtrozen.	ouwen.	ıiten-rbeid.	rozen.	uwen.	ıderen.	Militairen.	;eneraal.
l.								

tot de grootste zeldzaamheden behooren de derdendaagsche.

aangeste...

Hierbij veroorloof ik mij in betrekking tot hetgeen ik ...

dien aanzien reeds opmerkte, in verband te beschouwen den toestand, waarin over het algemeen de individus, welker gezondheid wij gade slaan, verkeeren.

Het zijn misdadigers en dientengevolge tot dwangarbeid veroordeelden. Doorgaans komen zij te Pangaron aan met een ondermijnd ligchaam, als gevolg hetzij van uitspattingen, hetzij van zielskwellingen voegt hierbij nu nog de omstandigheid, dat velen hunner oude opiumschuivers zijn, die deze gewoonte moeten nalaten en daarvoor vergoeding zoeken in het eten van kolenschiefer, hetwelk onbetwistbaar een nadeelige uitwerking op het organisme heeft, (zie het bovenaangehaalde nummer van dit tijdschrift) en tevens de zoo ongunstige verhouding der sterfte tot de behandelden verklaart.

Gedurende de 19 laatste maanden stierven 63 individus, met in begrip van zes plotseling verongelukten, een hoogbejaarde, en een ontijdig geboren kindje.

In het jaar 1852 stierven 65 menschen, niet medegerekend diegenen, die naar Bandjermasin geëvacueerd werden en op reis overleden. Resultaten van vroegere jaren kunnen niet nader opgegeven worden omdat hiertoe de middelen ontbreken. Volgens ingewonnen berigten moet echter de sterfte, ten tijde der oprigting buitengewoon groot geweest zijn, ook de laatste maanden hebben dit weder getoond; Julij telde 18; Augustus 13 sterfgevallen meestal dijsenterien, diarrhoeën, oogziekten en marasmus, na het misbruik van kolenschiefer. Alvorens dezen arbeid af te sluiten zullen wij nog in korte woorden het beloop, de komplikatien en de verdere metamorphosen van de hier voorkomende koortsen opgegeven; welligt ontmoeten wij hier eigenaardigheden, welke men elders niet of althans in minderen graad waarneemt; eigenaardigheden, die ten deele uit den aard des arbeids hunnen oorsprong schijnen te nemen, en dus met regt hier eene plaats verdienen.

Intermitterende koortsen. — De alledaagsche koortsen nemen de eerste plaats in, de anderendaagsche zijn reeds zeldzaam en tot de grootste zeldzaamheden behooren de derdendaagsche.

Deze werd onder de 779 gevallen, slechts 2 maal waargenomen.

Dubbele alledaagsche en derdendaagsche koortsen, febris quotidiana et tertiana duplicata, heb ik nog niet of althans slechts onduidelijk waargenomen.

De paroxijsmen zijn meestal onvolledig ontwikkeld, het stadium caloris et sudoris ontbreekt dikwijls of duurt slechts zeer kort; de apijrexie is bijna nooit zuiver; veelal blijven hoofdpijnen, duizeligheid, onaangename droomen en hevige pijnen in de ledematen, in den koortsvrijen tijd aanhouden.

Goed ontwikkelde aanvallen laten over het algemeen eene gunstige prognosis toe, het tegendeel is echter het geval wanneer de verschillende stadia niet geregeld intreden; gastricismus, lever en miltlijden schuilen dan gewoonlijk in den achtergrond, verwekken om de 10 à 13 dagen recidieven welke toestand maanden achtereen kan blijven aanhouden en niet zelden in dijsenterie, purulente diarrhoea, chronische lever- en miltziekten overgaat; soms gebeurt het dat deze chronische toestand plotseling een einde neemt door het te voorschijn treden van furuculi of herpeszoster.

De gastrisch bilieuse zamenstelling is hier zoo algemeen, dat de behandeling gewoonlijk met emetica moet begonnen worden, men kan dus aannemen dat het slijmvlies van het darmkanaal bij iederen koortslijder aangedaan is; de tong is met een dik beslag belegd, de eetlust verdwenen, de ontlastingen zijn vertraagd of anders gewijzigd.

Lever- en miltaandoeningen, bestaande in gevoeligheid en opzetting dezer organen, worden bij versche gevallen zelden, bij recidiven van koortsen echter altijd waargenomen, in de laatstgenoemde gevallen bereikt de milt soms eene ongeloofelijke grootte en kan maanden achtereen in dezen toestand blijven verkeeren. De galafscheiding is veelal belemmerd, de ontlastingen zijn leemachtig, grijs, droog en broos.

De bloedsomloop in de vena porta wordt door de opgezette lever belemmerd, het slijmvlies waarin de genoemde ader haren

oorsprong neemt verkeert in gestadige hijperaemie, hetwelk als eene voorname oorzaak moet beschouwd worden van dijsenterie en diarrhoea, soms purulente, welke men in den loop van zulke sluipende koortsen dikwijls waarneemt; evacuantia vooral kalomel in verbinding met ol. ricini werken dan ook zeer gunstig, omdat daardoor de belemmerde circulatie weder vrij en dus ook de hijperaemie opgeheven wordt.

De op den duur ziekelijk aangedane spijsverteeringstoestel kan onmogelijk aan de vereischten voldoen, eene onvolledige chijlbereiding is het gevolg er van, de hoedanigheid van het bloed wordt minder goed, hijdraemisch en zweet op verschillende plaatsen door de vaatwanden heen.

Het bloed ontlast zich op dezen weg van het overtollige water, dikwijls worden deze pogingen met een gunstig gevolg bekroond en zien wij de genezing spoedig volgen; soms echter heeft het tegendeel plaats; instede van beterschap zien wij geheele ontbinding der vochten volgen, de hijdropische verschijnselen krijgen de overhand, de proteine houdende weefsels ondergaan eene eigenaardige metamorphose, omzetting in etter de pus wordt in het parenchijm der verschillende organen vooral in de lever, in de oogkamers en op het darmslijmvlies afgescheiden. Hebben de verschijnselen in het ligchaam eens deze hoogte bereikt, dan is de kunst niet meer in staat om den doodelijken afloop der ziekte te keer te gaan, anaesthesie, later sopor verkondigen den naderenden dood: het chemismus is reeds zoodanig gealienerd, dat het ligchaam eenen ongeloofelijken stank verspreid, hoogst onaangenaam voor de andere zieken die zich in het hospitaal bevinden; zeer waarschijnlijk is bij zoodanig verloopende koortsen het organismus door vroegere uitspattingen ondermijnd.

Deze schets vermeen ik hier te kunnen eindigen.

Aan mijne opvolgers blijve het overgelaten het door mij begonnene, verder voort te zetten.

Pangaron, den 24sten September 1854.

Overzigt der verloskundige praktijk van af den 5den September 1855 tot den 18den Maart 1855, *geadsisteerd door de stadsvroedmeesteresse te Batavia, Wed.* Redeker *geb.* Pulle.

Landaard.	Aantal kraamvrouwen.	Aantal kinderen mannel.	Aantal kinderen vrouwel.	Primiparae.	Multiparae.	Abortus.	Partus praematurus.	Partus maturus.	Liggingen gewone	Liggingen afwijkende.	Dood geborene kinderen.	Verlossingen natuurlijke.	Verlossingen kunstmatige.
Europesche of daarmede gelijkstaande vrouwen.	1342												
Chinesche vrouwen.	55	662	748	342	1068	66	31	1313	1382	28	55	1343	67
Inlandsche vrouwen.	13												
Totaal.	1410	1410		1410		1410			1410		55	1410	

Deze verlossingen loopen over 581 moeders, als:

Europesche of daarmede gelijkstaande vrouwen. . . .	526
Chinesche vrouwen. . .	42
Inlandsche vrouwen. . .	13
	581

Wat de liggingen betreft zoo vond men de volgende verscheidenheden:

Kruinligging. . . .	1382
Aangezigtsligging. . .	2
Schouderligging. . .	4
Hand- of armligging. .	5
Buikligging. . . .	3
Stuitligging. . . .	7
Oorligging. . . .	1
Voetligging. . . .	4
Regterarm- en voetligging.	1
Linkerarm- en voetligging.	1

17 malen werden tweelingen geboren, bij welke 8 maal beide hoofden voorlagen.

De kunstbewerkingen, waar de krachten der natuur te kort schoten, bestonden in:

I. Tangoperatien.		48
bij Europesche vrouwen. . .	32	
» Chinesche » . .	13.	
» Inlandsche » . .	3	
	48	
II. Keering op de knieën.		4
bij oorligging.	1	
» schouderligging.	1	
» aangezigtsligging. . . .	1	
» buikligging.	1	
	4	
III. Keering op de voeten.		10
bij hand- of schouderligging. . .	5	
» buikligging.	2	
» regterarm- en voetligging. . .	2	
» linkerarm- en voetligging, . .	1	
	10	
IV. Aanwending der stompe haak. . . .		2
bij stuitligging.	2	
V. Aanwending van den hefboom. . .		2
bij het voorkomend hoofd. . .	2	
VI. Insnijding van het perinaeum. . . .		1
		67

Onder deze kunstmatige verlossingen verdienen vermelding:

1°. Bij een Chineesche vrouw werd hulp ingeroepen nadat reeds meer dan 24 uren de linkerarm tot aan het sleutelbeen was uitgezakt. Het vruchtwater was voor 2 dagen afgeloopen. Een in consult geroepen geneesheer nam de donkerblaauwe, sterk gezwollene, ontvelde arm weg, waardoor de keering en de geboorte mogelijk werd.

2°. Bij eene Inlandsche vrouw werd onder dezelfde omstandigheden hulp ingeroepen. De weeën hadden eenige uren geheel opgehouden. In dit geval werd de tweede arm naar buiten gebragt. De vrucht daarna zoo veel mogelijk naar boven gebragt en de keering en geboorte op de billen bewerkstelligd.

3°. Bij een voor de tweede maal zwangere, vond men de sijmphijsis pubis sterk naar binnen gebogen, zoodat de conjugata tot op $\frac{3}{8}$ van hare normale lengte was teruggebragt. De volledige ontsluiting der baarmoeder duurde meer dan 2 maal 24 uren, waarom de forceps met veel moeite om het voorliggend hoofd werd aangelegd. De onmogelijkheid van het kind op deze wijze te doen geboren worden had ten gevolge, dat de lepels weggenomen werd en het kind op de voeten gekeerd werd, waarna men het nakomend hoofd met behulp van den hefboom ontwikkelde. In het linker wandbeen bestond eene indrukking ter grootte van een kippenei. Bij de eerste verlossing was de afwijking der sijmphijsis pubis niet herkend, vermits de vrouw toen bevallen was van een reeds ongeveer 14 dagen doode vrucht, waarvan het hoofd gemakkelijk geboren werd.

In deze 3 gevallen kwam de vrucht dood ter wereld.

Convulsien der vrouwen in de 7de en 8ste maand kwam voor 5 malen. Allen werden met behulp van de forceps verlost, 4 herstelden, 1 overleed.

Placenta incarcerata kwam voor 24 maal, als bij Europesche

of daarmede gelijkstelde vrouwen.	7
bij Chinesche vrouwen.	9
» Inlandsche vrouwen.	5
	21

Placenta praevia kwam voor 6 maal

bij Europesche vrouwen.	4
Transportere	4

Per transport	4
bij Inlandsche vrouw	2
	6

Haemorrhagia externa kwam voor 39 maal

bij abortus.	14
voor de verlossing.	8
gedurende de verlossing.	4
na de verlossing.	13
	39

Haemorrhagia interna kwam voor 7 maal.

Van deze vrouwen overleden 5.

bij placenta praevia. Europesche vrouwen. . . .	2
» » » Inlandsche » . . .	1
» » incarcerata. Chinesche » . . .	2
	5

Een dezer beide Chinesche vrouwen had in hare jeugd aan rhachitis geleden. Het bekken was trechtervormig vernaauwd De vrucht was met veel moeite met behulp der forceps geboren. Overvloedig vruchtwater werd 3 maal waargenomen. In al deze gevallen werd het water kunstmatig gebroken. De beide eerste vrouwen verlosten van eene zeer misvormde doode vrucht de derde beviel van tweelingen.

De afwijkingen bij de jonggeborenen waargenomen komen op het volgende neder:

1°. *Spina bifida*, kwam 3 maal voor.

Bij een bestond tevens hijdrocephalus. De dood volgde na 3 maanden.

Bij de tweede ontbraken de teenen. Het kind stierf na 14 dagen.

Bij de derde ontbrak de hals. De dood volgt na 2 dagen.

2°. *Encephalocele.* Het uitgezakte gedeelte hing over het gelaat af. De handen waren aan de schouders, de voeten aan de dijen bevestigd.

3°. *Atresia digitorum*, kwam 3 maal voor. Eens waren aan elke hand twee vingers zamengegroeid, eens waren alle vingers der handen, eens alle vingers en teenen vereenigd.
4°. *Atresia ani* 1 maal.
5°. *Atresia ani et urachus apertus* 1 maal.
6°. *Labrium leporinum* 1 maal.
7°. *Palatum fissum* 1 maal.
8°. *Anchylo glossum* 1 maal. Het kind leefde 5 maanden.
9°. *Pes valgus* 1 maal.

Deze mededeeling, ofschoon op geene wetenschappelijke waarde kunnende aanspraak maken, geeft evenwel een denkbeeld van den werkkring der verloskundigen te Batavia. De Redaktie meende het verzoek van de vroedmeesteresse Redeker, om haar overzigt eene plaats in het Tijdschrift te verleenen, niet te moeten weigeren.

ONDERZOEKINGEN NAAR DE GENEESKRACHT VAN INLANDSCHE GENEESMIDDELEN.

(*Vervolg van pag.* 575, Aflev. 1, 2, 3 en 4. Jaarg. IV).

De resultaten verkregen na de proefnemingen met de menispermum cocculi door de HH. Offic. van gez. W. F. L. VOGLER te Samarang, F. W. F. SCHOLL te Salatiga, J. M. VAN LEER en P. A. W. A. PHILIPPI te Willem I., F. CORNET te Djokjokarta, J. H. A. B. SONNEMAN REBENTISCH te Gombong en F. W. REIF te Tjilatjap, komen in het kort hierop neder, dat aan het middel slechts matig koortswerende eigenschappen kunnen worden toegekend:

dat het nimmer als een surrogaat voor de chinine kan in aanmerking komen, maar als amarum in dezelfde kategorie als de gentiana staat en even als deze in ligte gevallen van koorts met vrucht kan worden toegediend.

Deze uitkomsten komen geheel overeen met de vroegere in dit tijdschrift reeds medegedeelde. De menispermum cocculi achten wij op grond van dien ongeschikt om de rij onzer geneesmiddelen te vermeerderen.

Daarom zullen dan ook geene verdere proefnemingen met dit middel meer openbaar gemaakt worden.

Onder de groep huidziekten eigen aan de tropische gewesten komt Herpes veelvuldig voor.

Herpes circinnatus evenwel is de vorm die in betrekkelijken zin het meest bij Europeanen en hunne afstammelingen waargenomen wordt. Herpes iris en Herpes phlijctaenoides daarentegen vestigt haren zetel bij voorkeur op een meer donker gekleurde huid.

De Inlander heeft ter bestrijding dezer ziekte bijna evenveel middelen tot zijn dienst als in onze handboeken worden aangeprezen; de meeste zijn door ons maar zelden met eenig goed gevolg aangewend; — een middel slechts dat wij als bijzonder goed leerden kennen verdiend hier vermelding. Het is de Rhinocanthus Endl. gen: plant: No. 4090. Rhinocanthus communis Nees, nom. mal: Trebah japan, paniculis trichatomis, labellum superiore lineare-recto foliis ovato-oblongis, flor. alb.

De wortel van de meestal tot omheining van tuinen gebezigde plant wordt fijn gewreven met azijn tot de konsistentie van eene dunne pap, met dit mengsel wordt de door de ziekte aangedane huid, drie maal daags gedurende eenige minuten, van 6 tot 10, ingewreven. Gewoonlijk zijn een-en-twintig fricties voldoende tot volkomen genezing van versche aandoeningen.

Bij verouderde Herpes duurt de behandeling langer, terwijl bij hardnekkig en uitgebreide gevallen tevens aangewezen is, het inwendig gebruik van den wortel in den vorm van een afkooksel. Een onc op acht oncen colatuur.

Alle twee uur twee spijslepels. W.

VERANDERINGEN

IN HET

GENEESKUNDIG PERSONEEL,

VAN 16 MAART TOT EN MET 15 MEI 1855.

MILITAIR GENEESKUNDIGE DIENST.

Bijgekomen:

De Offic. van gez. 3de kl. TH. J. JORRITSMA uit Nederland.
〃 〃 〃 〃 〃 〃 A. E. NEEB 〃 〃

Afgegaan:

De Offic. van gez. 3de kl. A. C. H. SCHREUDER gepensio-
[neerd in Nederland.

Bevorderd:

Tot Offic. van gez. 2de kl. D. SIGAL.
〃 〃 〃 〃 〃 〃 W. A. J. BERNARD.
〃 〃 〃 〃 〃 〃 E. F. J. VAN KAPPEN.

Plaatsingen en Overplaatsingen:

C. W. F. MOCK, Offic. van gez. 2de kl. thans te Menado,
[bij het groot militair hospitaal te Samarang.
E. H. H. MUHLERT, id. thans te Banjoewangie, bij de civiel
[en militair geneeskundige dienst te Menado.
H. W. SCHWANENFELD, id. thans te Soerabaija, id. id.
[te Banjoewangie.
G. J. FILET, id. thans te Weltevreden, bij het garnizoen te
[Meester Cornelis.

J. H. Flint, Offic. van gez. 2de kl. thans te Meester Cornelis, [bij de geneeskundige dienst ter Westkust van Sumatra.
G. F. Charlier, id. thans ter Westkust van Sumatra, bij [het groot militair hospitaal te Batavia.
J. F. H. Hartsteen, id. 3de kl. thans te Samarang, bij het [garnizoens hospitaal te Soerakarta.
J. C. A. Scharp de Visser, Apotheker 3de kl. bij het gar- [nizoenshospitaal te Banda.
M. J. C. Hellendoorn, id. bij het hospitaal te Amboina.

Civiel geneeskundige dienst.

Bijgekomen:

Geene.

Afgegaan:

H. Haagsma, civiel geneesheer in de residentie Rembang, [overleden.

Ingetrokken, op verzoek, de akte van toelating tot de uitoefening der geneeskundige praktijk te Boijolalie van J. C. Ploem.

Akte van toelating werd uitgereikt aan:

C. L. Hautefeuille, geb. Guyot tot uitoefening der verloskundige praktijk voor Batavia en omstreken.

PERSONALIËN.

Sedert den 16den *Maart hebben nog inteekening op het tijdschrift verzocht de* HH.

H. F. N. Ukena, apotheker 1ste kl., Administrateur van 's Rijksmagazijn van geneesmiddelen.
E. H. H. Muhlert, Offic. van gez. 2de kl.
J. A. James, 〃 〃 〃 3de 〃
J. Letzer, 〃 〃 〃 〃 〃 bij Zr. Ms. Mar.

GENEESKUNDIG TOPOGRAPHISCHE SCHETS

VAN DE HOOFDPLAATS

PALEMBANG

DOOR

L. LINDMAN.

Officier van gezondheid 1e klasse.

Palembang (Pa-lembang, Pa-liembang, zuivering van erts of metaal), in de wandeling meest Plembang genoemd, de hoofdplaats van het geheele oude rijk van Palembang, tegenwoordig de zetel van het hoofdbestuur en de hoofdplaats der gelijknamige residentie, ligt op de zuidoostkust van Sumatra op 2° 58′ zuiderbreedte en 103° oosterlengte van Greenwich en omstreeks 12 Duitsche mijlen van zee, op de beide oevers der rivier Moessi, in eene groote vlakke landstreek; zij wordt doorkliefd door vele groote en kleine rivieren, die van het ketengebergte (Boekit Barisan) afkomen, dat het eiland van het noorden naar het zuiden in tweeën splitst, zoodat door de vele zijtakken en kreeken een waar Deltaland gevormd wordt.

De Moesie, wier ware oorsprong voor als nog niet met zekerheid kan worden bepaald, stroomt, van nabij de grenzen

van Benkoelen komende, met vele kronkelingen aanvankelijk in cirkelvormigen bogt van het noorden naar het zuiden en oosten en vervolgens, na onderscheidene rivieren en spruiten in haren boezem te hebben opgenomen, in eene nagenoeg noordelijke strekking langs de hoofdplaats en verdeelt zich ten laatste bij de kampong Soensang in twee armen, die zich de eene breeder en dieper, Soensang genaamd en voor de grootere schepen bevaarbaar, de andere Banjoe Assien, ondieper, in zee storten.

Onder de meest belangrijke rivieren verdienen de Ogan, de Lamatang en de Komering bijzondere vermelding.

De Ogan, die opwaarts zeer vruchtbare oevers heeft is eene schoone breede rivier, wier oevers vrij hoog zijn; zij ontspringt aan de grenzen der Lampongs, vloeit in eene rigting van het westen naar het oosten en voorts in eene noordelijke rigting tot dat ze op eene halve mijl boven de hoofdplaats met de Moessie zamenvloeit, na zich alvorens gedeeltelijk in de Komering ontlast te hebben.

De Komering, uit het gebied der Lampongs komende, eene breede, tamelijk diepe rivier vloeit met geringe afwijking in eene noordelijke strekking en verbindt zich benedenwaarts met de Ogan. Meer opwaarts aan de Moessie ontlast de Lamatang zich in dezelve; op den vuurberg Deworoh ontspringende stroomt zij nagenoeg in dezelfde rigting als de Ogan; zij blijft tot op eene aanmerkelijke hoogte bevaarbaar en ontlast zich noordelijk in de Moessie.

De massa water die door deze rivier naar zee gevoerd wordt is zeer belangrijk; in de rivier, die op ongeveer twaalf mijlen van zee tusschen de hoofdplaats nog eene aanmerkelijke diepte heeft, liggen onderscheidene eilandjes waardoor op sommige plaatsen zandbanken gevormd zijn, welke met de voor de monding liggende uitgestrekte modderbank de vaart eenigermate belemmeren; over het algemeen is de diepte echter genoegzaam en de breedte van het vaarwater, dat voor Palembang 120 Rhijnlandsche roeden bedraagt, zoodanig, dat

men veilig op- en afvaren kan; in het regensaisoen wanneer voortdurend eene zware afwatering plaats vindt, is de rivier voor kleine vaartuigen op omtrent 20 dagreizen opvarens van de hoofdplaats genaakbaar; hooger op wordt echter de stroom zoo hevig, dat de af- en opvaart met veel gevaar gepaard gaat; de grootste breedte der rivier is daar waar de Lamatang en Komering er in vallen. De loop der rivier is snel; zij voert veel detritus, krengen van karbouwen, krokodillen, geheele eilandjes en vooral veel hout (dat den Palembangers hoogst welkom is) met zich. De geheele rivier ziet men bij zulke gelegenheden met praauwtjes bedekt, wier nijvere schippers, (meestal kinderen) het hout verzamelen; het water is troebel, geel van kleur en zet een groot bezinksel af.

Het verschil tusschen eb en vloed bedraagt somwijlen 15 voet.

Palembang is gelegen beneden de uitwatering van de Ogan, Kramassan en de Moessie. Deze drie rivieren stellen met de Lamatang, die zich hooger op insgelijks in de Moessie uitstort, de voornaamste toegangen tot de binnenlanden daar. Door deze ligging staat de plaats niet alleen met den geheelen Indischen Archipel in eene goede kommunikatie, maar ook de afvoer van produkten enz. uit de binnenlanden kan zonder veel tijdverlies, met weinig onkosten en zonder vele menschen geschieden. Op deze wijze heeft de plaats zich van den handel, zoo groot als klein meester gemaakt en een verbazende toevloed van menschen op eene betrekkelijk kleine ruimte ten gevolge gehad, waarvan men in geheel Nederlandsch Indië geen ander voorbeeld heeft.

De hoofdplaats is op een groep van eilandjes aangelegd die vooral op den linkeroever der Moessie door eene menigte van kreeken gevormd worden; deze, ook Soengies genaamd, monden op de beide oevers in menigte in de Moessie in, en vloeijen ook onderling te zamen en formeren zoo doende een net van eilandjes die door kleinere en grootere Soengies gescheiden, door bruggen en bruggetjes weder zamenhangen;

hierdoor en door de aanhoudende bedrijvigheid en het leven op de heerlijke rivier, heeft Palembang en niet ten onregte den naam van »Indisch Venetie" verkregen.

De Moessie verdeelt de stad in twee ongelijke helften, wonende ⅔ der geheele bevolking op den westelijken of regteroever (van zee komende) en slechts ⅓ op de linkerzijde der rivier; deze is het middenpunt der stad, de groote weg, de markt als het ware, het groote plein voor alle openbare bijeenkomsten of vermakelijkheden daarstellende; van Palembang-lama af aan, ongeveer op één uur afstand van het eigenlijke Palembang, tot hoog boven de inmonding der Ogan en Kommering is de geheele breedte der rivier niet meer te overzien; zijnde in deze geheele uitgestrektheid aan de beide oevers tot 40 à 50 voeten de rivier met vlothuizen of zoogenaamde »Roemah Rackets" bedekt; het zijn deze min of meer goed gebouwde houten of bamboezen woningen, die op dikke boomstammen en verschillende lagen van bamboe drijvende worden gehouden, en door middel van tali rotan aan den vasten wal of aan in de oevers geheide palen bevestigd zijn; zij zijn van verschillende grootte en inrigting, liggen met het front naar de rivier en geven met hunne talrijke bewoners en de daarin heerschende bedrijvigheid, aan Palembang een eigenaardig, elk vreemdeling treffend, voorkomen; hun oorsprong zijn zij verschuldigd aan de ontbrekende ruimte op den vasten wal, aan de liefde der Palembangers en der met produkten op bamboevlotten (rackets) van boven afkomende bovenlanders voor de rivier, en vooral aan het oude verbod der Sultans waarbij het aan Chinezen en andere vreemdelingen verboden was op het grondgebied der hoofdplaats zich met der woon te vestigen.

Nog weinige jaren geleden waren op den regteroever der rivier langs de geheele lengte van het fort nog geene rackets gebouwd, wonende vroeger ook geene Europeanen op de rivier; de toenemende handel en het levendige en aanhoudende verkeer heeft ook langs deze zijde dusdanige woningen doen

ontstaan, terwijl men aan de andere zijde genoodzaakt was twee en drie woningen voor elkaar te plaatsen, om meer ruimte te winnen; tegenwoordig wonen zelfs Europesche familien en vooral vele officieren van de expeditionaire troepen in deze vriendelijke en luchtige woningen.

Vervolgen wij na deze korte uitwijding onzen weg van Palembang lama, zoo komen wij, eene menigte soengies en rackets en kleine praauwen voorbijroeijende, in ongeveer een uur tijds, aan het met eene rondloopende galerij op hooge ingeheide palen gebouwde havenkantoor, en stappen wij aan de hier pas vernieuwde gemakkelijke landingstrap aan wal, dan zien wij met een oogopslag de geheele Europesche wijk; het groote zoutpakhuis vinden wij regts, meer naar de rivierzijde het andere tot hetzelfde doel dienende groote gebouw; twee groote wegen gaan van hier uit. De eene links doet ons voorbij het groote en fraaije residentiehuis de frontzijde van het fort met eene hooge poort aan de regterhand, en links over de daargelegene rackets, de rivier en de voor anker liggende grootere en kleinere schepen overzien; aan de linkerhand is eene groote loods voor de werkzaamheden der genie, verder op de nette en doelmatig ingerigte officierssocieteit en een weinig links af vinden wij drie door Europeanen bewoonde huizen; regts brengt de weg ons over een groot plein en eene groote goed gebouwde brug naar verschillende kampongs als het einde van het, de Europesche wijk insluitend, beneden te beschrijven halfrond; de andere meer regtuitgaande weg laat ons regts af eene vrij groote, goed gekonstrueerde brug, die over een soengie naar de hoofdpasser en de daar liggende kampongs voert, zien, en leidt ons regt doorgaande regts langs verschillende nette, op palen, hoog boven den grond gebouwde met wel onderhoudene tuinen voorziene houten woningen van verschillende Europesche ingezetenen en het residentiebureau, en geeft ons ook het uitzigt op de moskee met haar minaret; regts af, aan het boveneinde van dezen weg, leidt eveneens eene groote brug naar de daar gelegene kam-

pongs; de erven dezer huizen grenzen aan eene soengie en staan zoo doende vooral 's middags bij hoog water in direkte verbinding met de Moessie; aan de linkerhand hebben wij vlak aan den weg het nieuwe niet zeer doelmatig ingerigte schoolgebouw, vervolgens eene zijde van het fort met eene kleine zijpoort en dan een mooi groot plein, aan de eene zijde begrensd door het fort en aan de andere door de moskee en een groot bamboehuis, oorspronkelijk voor een cholerahospitaal bestemd, later voor eene kazerne der expeditionaire troepen ingerigt.

Aan het boveneinde van dit uitgestrekt exercitie veld vindt men de laatste rustplaats der Europeanen. Verschillende grootere en kleinere bruggen leiden over de eveneens met de hoofdrivier in verbinding staande kreeken tot de kampongs, die in groot getal in een halfrond staan en met vele en groote steenenhuizen prijken.

De geheele weg is ter weêrzijde met kamoeningboomen (Murraija L) beplant, die vooral in den bloeitijd de lucht met balsamische geuren vervullen, zoowel deze als de door de verschillende kampongs leidende wegen zijn breed, goed aangelegd en onderhouden, zindelijk en eenige voor rijtuigen bruikbaar.

Aan den linkerrivieroever zijn gelegen 39, aan den regter 18 kampongs, genaamd: kampong Ilier, 1, 2, 3 etc., kampong Oeloe, 1, 2, 3 etc.; op verre na de meeste rackets zijn dáár gelegen en meest bewoond door Chinezen; de linkeroever is het sterkste bevolkt, daarentegen heerscht op de andere zijde meer handel en welvaart, daar zijn de meeste steenengebouwen, men vindt er een groote Bazar (Bazar Saprang) de Chinesche kerk, eene groote steenbakkerij, verschillende groote dokken voor den scheepsbouw, eene massa winkels voor alle mogelijke koopgoederen voor ambachtslieden en kunstwerkers en vooral de groote magazijnen van verlakte goederen, die een belangrijk handels- en uitvoerartikel daarstellen en dagelijks meer gezocht worden; daar zijn de pakhuizen en het kantoor der factorij der Nederlandsche Handelmaat-

schappij en het etablissement ter zuivering van het kapas, gutta percha etc.; ook daar zijn de verschillende kampongs door grootere en kleine kreeken en soengies van elkander gescheiden en staan door bruggen en bruggetjes weder onderling in verband.

De kommunikatie tusschen de twee oevers wordt, daar de rivier voor eene brug te breed en de onkosten voor het bouwen te groot zijn, onderhouden door zoogenaamde tambangers, (groote, smalle, lange sloepen) op wier achterzijde een stevige palembanger met een vervaarlijk groote en breede riem in de hand zit en op elk uur van den dag en den nacht gereed is voor eene zeer geringe belooning de liefhebbers over en weêr te brengen; de tambangers zijn genummerd, de schippers formeren een eigen gild, betalen aan het bestuur eene belasting en verdienen over het algemeen 50 à 60 duiten per dag; buiten deze middelen van vervoer heeft ieder handelaar, ieder maar eenigzins gegoede Inlander en Chinees nog zijn eigen tambanger en andere grootere, zeer sierlijk gebouwde vaartuigen, bidars genaamd, met een dak en gordijnen voorzien, op wier voorzijde naar gelang der grootte van het vaartuig 4 à 8 goed gekleede roeijers zitten en een achter aan het roer (een riem).

De meeste Europesche ingezetenen hebben zeer nette en fraaije gondels en maken daarmede met afgenomen tent vooral op schoone avonden, toertjes op de rivier; zoo doende is de verbinding der twee oevers eene zeer goede en zekere, en dag noch nacht de kommunikatie gestremd.

Onder de in de Europesche wijk gelegene gebouwen en andere bezienswaardigheden van Palembang verdienen nog de volgende eene bijzondere mededeeling: de begraafplaatsen voor voorname en mindere inboorlingen aan het noorden- of benedeneinde van het eigenlijke Palembang of ook Palembanglama genaamd gelegen, bieden schoone en belangrijke overblijfselen aan uit den ouden tijd, die onlangs door de vrijgevigheid en bemoeijingen van het gouvernement in behoor-

lijken staat gebragt zijn, waaronder vooral de koepel, als begraafplaats der Sultans en de bijgebouwen voor de afgestorvenen der keizerlijke familie en verdere aanverwanten bijzonder de aandacht boeijen.

Het residentiehuis in het jaar 1832 gebouwd, is gelegen aan de noordzijde van het fort. Het is een hecht van steen in een smaakvollen stijl opgetrokken gebouw met twee verdiepingen; de onderste heeft een hoog gewelf waarop de tweede verdieping of het eigenlijke woonhuis rust; twee steenen spiraalvormig loopende trappen, met 21 treden, die een balkon insluiten van waar men een heerlijk gezigt op de rivier heeft, leiden naar boven tot de om het gebouw loopende galerij, die aan de hoofdfacade door 12 Ionische pilaren gedragen wordt. Het geheel levert een schoon en trotsch gezigt op. Het is aan twee zijden met mooije bloemperken omgeven en door een houten hek met steenen palen van den grooten weg afgesloten.

De moskee (missigit) in het jaar 1740 van onze tijdrekening gebouwd op ongeveer 700 passen afstand aan den noordwesthoek van het fort gelegen, stelt een groot vierkant daar, op elke zijde van eene voorspringende frontespice, die op 6 pilaren rust, en een minaret voorzien; twee boven elkaar geplaatste koepeldaken, met een halve maan als versiersel, geven aan het gebouw een heerlijk indrukwekkend voorkomen, en tweemaal daags hoort men van de met twee rondloopende galerijen voorziene, hooge, zeer sierlijk gebouwde minaret de geloovigen tot het gebed opgeroepen worden; het geheel met groote marmeren steenen bevloerd is verheven eenvoudig; aan den hoofdingang is een vijver ter reiniging der geloovigen bij het binnentreden.

In het vak tusschen de tweede lijn en de oosterzijde der benting heeft men het nieuwe garnizoenshospitaal met twee woningen voor de officieren van gezondheid; het geheel stelt een hoofdgebouw met twee voorspringende zijvleugels daar; het hoofdgebouw, een weinig boven den grond gebouwd, is 44 N. ellen lang, 23 N. ellen breed en 5,50 N. ellen hoog

en in 3 ongelijke deelen verdeeld, eene zaal voor Europesche lijders met 23 bedden, eene voor Inlanders met 25 kribben en 2 kamers (de woning van den hospitaalmeester); hier achter vindt men het sekreet en de keuken van den hospitaalmeester, en een klein vertrek dienende tot hospitaalkeuken.

Daartegenover het magazijn, het bureau der hospitaal-administratie en eene kamer met twee bedden ter verpleging van zieke officieren; de linkervleugel bevat onder een dak en slechts door een halfsteensmuurtje van elkander gescheiden het sekreet, de badkamer, de vrouwenkamer, de sektiekamer, de oppasserswoningen en het arrestlokaal.

De ruimte tusschen deze gebouwen wordt ingenomen door eenen goed aangelegden bloementuin, die naar voren gesloten is door een houten hekwerk, in het midden waarvan eene groote ingangspoort en eene kleine maar sierlijk gebouwde portierswoning is aangebragt; de Apotheek bevindt zich links van de eene officierswoning.

Slaan wij nu een blik op het etablissement in zijn geheel zoo valt niet te ontkennen, dat het een niet onbevallig ensemble vormt, waarin echter voor het doel waartoe het is opgerigt, eenige verbeteringen zouden te maken zijn; zoo zal men uit de boven opgegevene cijfers ligt kunnen ontwaren dat de ziekenzalen te laag en te smal zijn; in dezelve zijn de ventilatietoestellen gebrekkig, of ontbreken grootendeels. De officierszaal en keuken zijn te klein, eene operatiezaal, en geneeskundig bureau ontbreken, terwijl de nabijheid der sektiekamer aan de ziekenzalen, de verplaatsing der eerste wenschelijk maakt.

In de rigting van het hospitaal vindt men verder het geldkantoor, waarachter het kruidmagazijn en meer naar voren de oude harem des sultans, een houten met veel snijwerk versierd huis, thans bewoond door een' kapitein der infanterie; eene groote vierkante kom welke door middel van pijpen steeds van versch water uit de rivier voorzien wordt, diende destijds tot badplaats der Sultanen.

Een groot bezwaar, dat in vroegere tijden nog al dikwijls aanleiding gaf tot het ontstaan van ooglijden, is in latere tijd weggenomen door de ringmuur zoo van binnen als van buiten instede van wit, donkergrijs te verwen. De grond waarop het geheele fort is gebouwd is door menschenhanden opgehoogd en droog; door de hooge muur, die de zonnestralen terugkaatst en de vrije doorstraling der wind en avondkoelte belet, is het binnen het fort veel warmer dan daar buiten.

Het kerkhof voor Europeanen bevindt zich achter de westerzijde van de benting, het is eene door eene sierlijke muur omgevene ruimte omstreeks 15 N. ellen in het vierkant; een groote breede aan weerszijden met tamarindeboomen (*Tamarindus indica*) beplante weg leidt derwaarts; hier vallen ons een groot aantal goed onderhoudene monumenten in het oog, waaronder vooral opmerking verdient eene, door eene lage steenenomheining omgevene, afgeknotte pijramide met het eenvoudige opschrift »20 Februarij 1852": rondom dit gedenkteeken liggen de graven van 10 officieren en ambtenaren, welke op gemelden datum door het omslaan van een kotter, in de Moessie verdronken; ook ter eere der in de expedities van 1851 en 1852 gesneuvelde en overledene officieren verheft zich een eenvoudig monument dat de namen dezer braven voor het nageslacht bewaart.

Voor het grootste gedeelte zijn de benedenlanden van Palembang laag en vlak en van alluvialen oorsprong, op vele plaatsen vooral langs de Moessie is het land moerassig en aan overstroomingen blootgesteld; in een mineralogisch opzigt levert dit gedeelte der residentie Palembang niets belangrijks op; de grond is meestal zamengesteld uit eene donkere zand- en kalkhoudende klei die op sommige plaatsen veel ijzeroxyde bevat, de kleigronden zijn meest met veen- en bouwaarde bedekt; en daar zij regelmatig bij hoog water onder water staan, zeer vruchtbaar; overigens bedekken uitgestrekte, waarvan vele nog niet door menschen betredene, en wegens de menigte slingerplanten moeijelijk te doordringene bosschen, deze streek. Door

de vele kreeken en kanalen heeft men gedeeltelijk afwateringen daargesteld, gedeeltelijk den bodem door inpoldering droog gemaakt en zoo doende vele lage natte gronden voor den landbouw gewonnen; hoe groot ook de oppervlakte die de bebouwde landen beslaan moge zijn, zij is in vergelijking met de geheele uitgestrektheid der nu nog aanwezige bosschen gering te noemen.

Ongelijk rijker en menigvuldiger is hier, gelijk in alle oorden van den Indischen Archipel het plantenrijk. Door de met zooveel vlijt, zorg en zaakkennis ontworpene beschrijving der flora van Batavia door Dr. Bleeker (medegedeeld in het Natuur- en Geneeskundig Archief voor Nederlandsch-Indie I jaargang etc. etc). wordt de flora van elk ander gedeelte dezer gewesten, wegens de gelijkvormigheid van plantengroei als het ware overbodig; daarenboven voel ik mij voor als nog buiten staat eene volledige flora van Palembang te schrijven; ik zal dus slechts *die* planten opgeven die of uitsluitend te Palembang voorkomen, of een beduidend handelsartikel uitmaken; in de eerste plaats verdient hier genoemd te worden: katoen of boomwol, (*kapas*) (*Gossypium herbaceum* en *Gossypium arboreum*) wordt als een zeer gezocht handelsartikel naar verschillende eilanden van den Archipel uitgevoerd; de *gambier* (*gambir*, *Nauclea gambir*) bekleedt eene eerste plaats, en kan met de zoo gezochte van Riouw wedijveren, geheele praauwen vol ziet men er van op den bazaar; zij wordt grootendeels naar Cheribon uitgevoerd. Als een voornaam *voedsel* voor Inlanders als ook ter bereiding van olie, dienen de verschillende katjangsoorten; er komen voor: *katjang tanah* (*Arachis hypogaea*) *katjang kedehle* (*Phaseolus mas*) en *katjang iedjoe* (*Phaseolus radiatus*), verder peper, (*lada*, *Piper nigrum*) de indigo (*nila*, *Indigofera tinctoria*), verder de *rami* (*Urtica diversifolia*) een zeer beduidend handelsartikel en de nootmuskaat (*pala*, *Myristica fragrans*) in de bosschen in de nabijheid der hoofdplaats dikwijls voorkomende even als de kruidnagelboom (*Caryophyllus aromaticus*); zeer goedkoop en zeer

geliefdkoosd bij de inboorlingen is de *doeren* (*Durio zibethinus*) van de maanden September t/m Januarij ziet men geheele scheepsladingen vol naar de bazaar brengen; veelvuldig komt ook voor de *mangostan* (*Garcinia mangostana*); veel goedkooper is nog de *doekoe* (*Lansium domesticum*), verder dienen nog opgesomd te worden de *nangka* (*Artocarpus integrifolia*), de *ramboetan* (*Nephelium lappaceum*) de *bliembing*, *Averrhoa carambola* L. (Bliembing manies) verschillende pisangsoorten, manga's, (*Mangifera indica*), nam-nam, (*Cynometra cauliflora*), de pompelmoes, (*Citrus decumanus*), de watermeloen, (*Smangka*, *Auguria indica*) en eindelijk eene groote menigte van oranjeappelen meestal zeer klein, goudgeel en zeer aangenaam van smaak; het is een heerlijke gezigt 's morgens in de verschillende soengies vooral aan de overzijde der rivier de menigte kleine praauwen vol met deze vrucht geladen te zien; eene aanzienlijke hoeveelheid daarvan als ook van lemmetjes (*Citrus limetta*) wordt naar Banka en Riouw uitgevoerd.

Nabij de oevers der menigvuldige rivieren even als in de oorspronkelijke naauwlijks doordringbare bosschen van het Palembangsche groeijen velerlei soorten van timmer- en meubelhout en men kan veilig beweren, dat geen der eilanden van den Indischen Archipel zoo vele kostbare en zware houtsoorten, voor scheeps- en huisbouw, meubels etc. oplevert als Palembang; in het »Tijdschrift de Indische Bij" van Bluwe, Jaargang 1842—1844, 9 Oktober, worden 479 soorten hout in het Palembangsche voorkomende opgesomd, waarheen wij hier ter nalezing verwijzen.

De viervoetige dieren die het vaste land van Zuid-Azië, Java, etc. bevolken vindt men op weinige uitzonderingen na ook op Sumatra en binnen de palen der residentie Palembang terug; de olifant, *gadja*, wordt dikwijls gevangen naar de hoofdplaats gebragt; de rhinoceros (*Rhinoceros Sumatrensis*) vindt men wel in de binnenlanden, maar wordt zelden op de hoofdplaats gezien; evenzoo is het gesteld met de tijgersoorten; in

de bosschen rigten zij veelvuldige verwoestingen aan; de koningstijger (*Felis tigris*) en de panter (*Felis pardus*); heel dikwijls ziet men op de hoofdplaats de tijgerkat, ook wilde kat genoemd (*Felis minata*); de kleine zwarte beer (*Ursus malayanus* en de tapir (*Tevo*, *Tapirus indicus*) zijn mede op de hoofdplaats geene zeldzaamheden; nog onlangs zijn er twee exemplaren der laatste soort naar Batavia gezonden; het wilde zwijn (*Sus vittatis*) geeft in de omstreken der hoofdplaats eene zeer goede jagt, even eens, doch meer landwaarts, de herten vooral de *Cervus equinus*, in de landtaal mendjangang aijer genaamd; veelvuldig wordt te Palembang te koop gebragt, het kleine vlugge en zeer sierlijk gebouwde reebokje (kantjil, *Moschus napa*). In de beneden divisie en bij Palembang-lama bevinden zich geheele apenkoloniën, en ook veel de oä-oä, (*Hylobates variegatus*); de otter (*Lutra leptonyx*) en het stekelvarken (*Hystrix fasciculata*) de luijaard (*Stenops tardigradus*); enkele paarden vindt men te Palembang (van Java gevoerd) even zoo koeijen, maar daarentegen veelvuldiger en zeer goedkoop den buffel of karbouw.

In de bosschen in den omtrek der hoofdplaats komt veelvuldig voor de zoogenaamde boeroeng koewahoe (*Phasiamis Argus*), verder de aijam goenoeng en de boeroeng alang, kippendief; de reiger (*Ardeas*); de watersnip (*Scolopas*); groene duiven in groote hoeveelheid; kwartels (*Coturnix*), worden door de jagtliefhebbers nog al dikwijls geschoten; hoenders, eenden en ganzen worden dagelijks overvloedig ter markt gebragt en in eene aanzienlijke hoeveelheid naar Muntok uitgevoerd; de Moessie is zeer rijk aan visschen; in het tijdschrift der Natuurkundige Vereeniging van N. I. vindt men de meest onbekende soorten door Dr. Bleeker beschreven, waarop wij hier eveneens moeten verwijzen.

Veelvuldig komt, in de rivier de zoogenaamde kaaiman (*Crocodillus biporcatus*) voor, zonder dat men juist veel van ongelukken door deze monsters aangerigt hoort; zeer gevaarlijk voor de hoederstallen is de in groote menigte hier levende

leguaan (*Larcerta iguana*); even zoo treft men hier eene groote menigte hagedissoorten, scorpioenen, vlinders en kevers.

De lucht- en weêrgesteldheid van Palembang is niet zeer verschillend van die in alle landen nabij de evenachtslijn gelegen; de hitte is somtijds zeer groot en alleen 's avonds en 's morgens heerscht eenige koelte; het weder is over het algemeen zeer onbestendig, en de moessons zijn minder regelmatig en minder van elkander verscheiden dan op Java; slechts de uit verschillende hoeken waaijende winden maken in de verschillende maanden de verschillende moessons kenbaar; geheel onverwacht verheft zich een hevige wind, betrekt de lucht en na weinige oogenblikken storten zware regens neder; dikwijls woeden zoo hevige onweders dat de voorgalerijen der woningen als het ware onder water staan; somwijlen gebeurt het ook, dat bij zware onweêrsvlagen geen regen valt, en de atmospheer niettegenstaande beduidend afgekoeld wordt; ook de winden zijn somtijds zeer hevig en jagen den racketbewoner schrik aan, daar het reeds meermalen gebeurd is dat alsdan een rottantalie breekt en zoo een racket aan het drijven gaat; in de maanden Mei, Junij en Julij is de wind doorgaans oost- en zuidoost, en van Augustns tot omstreeks April veelal afwisselend van het zuidwesten naar het noordwesten en soms naar het noordoosten loopende.

Over het algemeen kan men zeggen is het klimaat van Palembang niet onaangenaam; heerscht er ook al somwijlen 's middags eene drukkende hitte, de morgenstonden en avonden vergoeden dit rijkelijk door de alsdan waaijende koeltjes en lokken tot een toertje op de spiegelgladde rivier uit vooral bij maneschijn, een genot wat men elders in Indië niet vindt. Het verschil in temperatuur tusschen 's morgens en 's middags bedraagt gemiddeld 12 à 14° Fahr.; van aanhoudende droogte, die in den oostmoesson op Java zoo onaangenaam kan zijn, weet men hier niets af, evenmin als van dagen lang aanhoudende stortregens. Op de rackets en in de woningen digt aan de rivier is de temperatuur 's middags door

bewolkt.	helder.	
regenachtig.	regen.	egens.
bewolkt.	regenac	
winderig.	helder.	
regenachtig.	bewolk	
bewolkt.	bewolk	
id.	vochtig	anhoudende [regen.
id.	sterk h	
winderig.	bewolk	
bewolkt.	id.	
id.	id.	
id.	sterk b	
helder.	helder.	
bewolkt.	winder	
id.	bewolk	
id.	onweêr	
bewolkt.	regen.	
id.	id.	
helder.	helder.	
id.	bewolk	
id.	helder.	
id.	id.	
bewolkt.	zwaar	
helder.	helder.	
id.	winder	
id.	helder.	
id.	id.	
id.	winder	
bewolkt.	helder.	
helder.	id.	
bewolkt.	zwaar	
helder.	winde	
id.	zeer w	
id.	winde	

ng en *Aanmerkingen.*

regen.
rig.

der regen, onweer.

ser en regen.

r onweer en regen.

zêr met aanhoudende regen.

het gemis aan schaduw iets hooger, wordt echter door de evaporatie van water en den meerderen luchtstroom gematigd; daarentegen is het 's morgens en 's avonds frisscher en koeler zonder juist vochtig te zijn.

Bijgaande tafel N°. 1 geeft een overzigt van den psychrometerstand; de drukking der lucht etc. van het jaar 1853, en op tafel II heb ik psychrometer- en thermometerstand, windrigting en weërsgesteldheid in 't algemeen van de maand Mei t/m September 1854 door mij zelven naauwkeurig opgeteekend, medegedeeld.

De heerschende ziektegenius van Palembang is katarrhaal-rheumatisch en katarrhaal-gastrisch; in de zoo even medegedeelde beschrijving der hier ter plaatse heerschende lucht- en weersgesteldheid vindt dit ziektekarakter zijne verklaring, zoogenaamde verkoudheden, katarrhale aandoeningen der luchtwegen, van het darmkanaal, diarrhoeën, krampkolieken etc., spier rheumatismus, rheumatische gewrichtsontstekingen (rheumatismus acutus articulorum) met en zonder aandoening van het hartezakje (endo- en pericarditis) zijn de meest voorkomende ziekten; over het algemeen heeft de intermitterende tijpus verreweg de bovenhand boven de remitterende; het reaktionaire ziektekarakter is meest subsynochaal zelfs synochaal, zeldzamer erethisch of torpied; eigenlijke malaria ziekten, tijphus en dijsenterie, behooren zeker tot de zeldzaamheden, wat zich uit de ligging van Palembang en den aard der bewatering ligt laat begrijpen; schoon deze zoo als wij boven gezien hebben op eene groep van eilanden en een drassigen grond is aangelegd en eene massa kreeken de hoofdplaats in alle rigtingen doorsnijden, die bij de eb droog wordende geheele modderplassen daarstellen, zoo heeft deze omstandigheid geen' nadeeligen invloed hoegenaamd ook op den gezondheidstoestand dezer plaats, dewijl de geregelde terugkeerende vloed zooals Dr. Voigt te regt beweert, hun geen tijd laat, om de schakelijke uitwasemingen te ontwikkelen, of wel dezelve, indien zij mogten ontstaan zijn benevens andere vuilnis bij het af-

loopen weder mede neemt; men is daarom ten volle geregtigd, en de ervaring bevestigt het, Palembang voor eene der gezondste plaatsen in den Indischen Archipel te verklaren; men vindt er vele bejaarde krachtvolle menschen en het getal der zieken én onder de bevolking én onder het garnizoen is betrekkelijk geringer dan op vele voor gezond te boek staande plaatsen op Java; evenzoo is de sterfte in evenredigheid minder dan elders, zoo overleden in 1853 onder eene bevolking van ± 40,000 zielen 838 personen dus eene verhouding van 1 op 48; in de hierbijgevoegde staat I is het getal der ter verpleging in het hospitaal opgenomene Europesche en Inlandsche militairen gedurende de maanden Junij, Julij en Augustus 1854 en de gemiddelde sterkte van het garnizoen opgegeven, hieruit blijkt de verhouding der ziekte tot de sterkte van het garnizoen te zijn als 1 : 7,24.

Rekent men hiervan nog af de sijphilitischen en wel

	Europeanen.	Inlanders.
in Junij	2	1
» Julij	1	2
» Augustus	1	5,

zoo blijft voor rekening van het klimaat eene verhouding als 1 : 10,25 (1) een getal waarop zoo ver mij bekend noch Salatiga, noch Solo, noch Kedong Kebo als de gezondste garnizoensplaatsen van Java, zich kunnen beroemen; wel zijn in de jaren 1851 en 1852 en ook gedurende mijn verblijf alhier vele en beduidende gevallen van abdominaal tijphus, dijsenterie en leverabscessen voorgekomen, doch dit was niet te wijten aan het klimaat maar wel aan de politieke omstandigheden waarin de residentie toentijds verkeerde, aan de aanhoudende troepen bewegingen en expedities met de daarmede verbondene ver-

(1) Met schrijver toestemmende dat de hoofdplaats Palembang zeer gezond is, mag ik toch niet onopgemerkt laten dat de onderwerpelijke verhoudingsberekening slechts betrekking heeft op drie maanden, in welk tijdvak een gering ziekencijfer heeft bestaan. Het ziekencijfer over het jaar 1854 geeft tot de sterkte van het garnizoen eene verhouding van 1 : 1,4.
W.

moeijenissen, ontberingen enz. Evenwel hebben deze ziekten onder het garnizoen der hoofdplaats nooit eene epidemische uitbreiding verkregen; evenmin kan ik als ooggetuige van epidemische ziekten onder de bevolking spreken; slechts in de benedendivisie heeft zich in de eerste helft van 1852 de cholera vertoond zonder op de hoofdplaats vele offers te hebben geeischt; sedert de geregelde invoering der vaccine heeft zich op de hoofdplaats geene epidemie van variola vertoond, zoodat nu de vroeger onder de Palembangers bestaande vrees voor eene periodische terugkomst der in vroegere jaren de bevolking zoo zwaar geteisterd hebbende pokepidemieën geheel geweken is, dewijl men van het nut der koepokinenting doordrongen, aan haar het volle vertrouwen schenkt; zij heeft dan ook regelmatig elke week plaats en wordt van de zijde van het civiel bestuur krachtig ondersteund; de ouders komen met hunne kinderen met eene gewilligheid op, die voor vele buitenposten tot een voorbeeld kan strekken: de vaccinatie is daarom hier ook beduidend vooruitgegaan en in twaalf jaren tijds geene enkele maal uitgestorven.

In het jaar 1845 wierden op de hoofdplaats ingeënt:

1845	434	individus.
1846	575	»
1847	763	»
1848	1184	» wegens eene juist heerschende pokkenepidemie.
1849	921	Vele revaccinaties.
1850	1461	Idem.
1851	916	individus.
1852	921	» en
1853	936	»

Akute ziekten krijgen wij zelden onder behandeling, daar de Palembangers op weinige uitzonderingen na Europesche geneeskundige hulp versmaden; wordt deze ook al eens een enkele keer ingeroepen, dan verlangt de lijder onmiddelijk hulp; de eerstgenomen lepel medicijn moet dadelijk de ziekte ge-

nezen of het gebrek wegnemen, dit niet geschiedende hoort de geneesheer bij de tweede hoogstens de derde visite het verzoek van »minta brenti" of de zieke verlangt met het aangeradene middel, of het aangelegd verband nog het een of ander amulet, het uitspreken eener tooverformule enz. Zoo verzocht mij een man, dien ik wegens ulcera atonica cruris een komprimerend kleefpleisterverband had aangelegd, driemaal over zijn been te blazen.

Onder de ziekten die men onder de Palembangers het meest ziet, nemen de oogziekten eene eerste plaats in; het is ontzettend zoovele oude blinden als men vooral zondags bedelende langs de rackets ontmoet; van de eenvoudige macula tot de sterkste staphijlomateuse degeneratie der cornea, atresia pupillae, cataract, chronische blennorrhoeën beider oogen, traanfitsels etc. komen ons de verschillendste nuances dagelijks onder het oog en geven, even als de vele ingevolge van ophthalmia neonatorum van het ooglicht gedeeltelijk of geheel beroofde kinderen, den aanschouwer eene zeer pijnlijke gewaarwording; niet minder talrijk zijn de sijphilitischen op Palembang; gaat men 's morgens langs den bazaar, of ziet men zich onder eene, bij bijzondere gelegenheden verzamelde, menigte van Palembangers, zoo heeft men overvloedig de gelegenheid om verschillende vormen van secundaire en tertiaire sijphilis te bestuderen; ingevallene, geheel of gedeeltelijk verlorene neuzen en verhemelten; sijphilitische caries der verschillende beenderen; karakteristieke sijphilitische exanthemata behooren daar niet onder de zeldzaamheden; deze ellende tegen te gaan door de oorzaken op te sporen en hunne verspreiding te verhoeden was en is nog altijd het doel van mijn streven. Er bestaan, door het karakter der Palembangers gefavoriseerd en aangemoedigd, op de hoofdplaats vele publieke huizen die nog al druk bezocht worden; de uitvoering van het door mij aan het civiel bestuur gedaan voorstel, deze huizen onder een streng opzigt der politie te stellen en de vrouwen op gezette tijden door mij te doen onderzoeken, leed schipbreuk op de geraf-

fineerde slimheid dezer schepselen; zoodra namelijk deze maatregel ten uitvoer zoude gebragt worden, gingen zij met den een of ander daarvoor betaalden Palembanger voor den panghoeloe of voor een katieb een huwelijk aan, welk schijnhuwelijk zonder de prostitutie te beletten het geneeskundig onderzoek en een verder toezigt van de zijde der policie ondoenlijk maakte. Bij het garnizoen worden alle reglementaire bepalingen omtrent deze kwaal streng gehandhaafd en zoo doende behooren de secundaire vormen der ziekte onder onze militairen alhier tot de zeldzaamheden.

Van verder onder de bewoners der hoofdplaats voorkomende ziekten verdienen hier aangestipt te worden, huidziekten van allerlei aard, en wel scabies, ulcera scabiosa, psoriasis diffusa, hooge graden van lepra en elephantiasis arabum (meest de beenen aantastende); zeer verspreid is hier zelf onder de kinderen der grooten, framboesia (patéh); het kropgezwel ziet men veel, vooral onder het vrouwelijke geslacht, echter komt deze ziekte minder onder de bewoners van Palembang voor, dan onder die der valleijen in de Kommering en Ogan, welke naar de hoofdplaats komen om daar handel te drijven.

Gedurende mijn kort verblijf alhier heb ik nog geene gelegenheid gehad twee gebreken onder de Inlanders te zien, die door Dr. Voigt op de volgende wijze beschreven worden:

»Onder de bewoners uit de moerassige streken, bv. de Soen»sang, komt eene opzwelling der beenen voor; deze zwelling »schijnt door een lang of herhaald verblijf in moerassig water »veroorzaakt te worden en heeft uiterlijk bijna het voorkomen »van elephantiasis, zonder zoo gevaarlijk zijn; de ziekte schijnt »in eene oedemateuse zwelling der huid en van het subkutane »celweefsel te bestaan; de huid houdt hare normale kleur en na »den vingerdruk eene kleine verdieping; de beweging en voeding »dier deelen schijnen niet wezenlijk daaronder te lijden (1).”

Ook heeft deze geneesheer een exantheem geobserveerd hetwelk de meeste overeenkomst met urticaria had en aan het

(1) Ofschoon niet zoo menigvuldig als wel eens is beweerd geworden,

baden in de rivier werd toegeschreven en niet onwaarschijnlijk aan de bezwangering van het water met scherpe of verrotte plantenstoffen te wijten was, aangezien de rivier boomstammen en bladeren afvoert, waaronder velen, bijv. de renggas boeron, zooals bekend is een intensief scherp sap bezitten. Ik moet bekennen deze meening niet te kunnen deelen: dikwijls schijnt het bedoelde exanthema niet voor te komen, dewijl ik, nog al veel met de Inlanders in aanraking komende, het dan had moeten zien; ook onder het garnizoen, dat eveneens zich in de rivier baadt, zoude het zich moeten vertoonen, hetgeen niet het geval is; buitendien zijn de bedoelde scherpe plan-

komt *lepra* toch in alle hare verscheidenheden, op alle eilanden in den Indischen Archipel voor.

De hierbedoelde opzwelling, dikwijls slechts aan een voet merkbaar, heeft een zeer langzaam verloop, er ontstaat eene ongelijke zwelling van het onderhuidscelweefsel, die, den zachtsten vingerdruk naauwelijks weêrstand biedende, allengskens in hardheid toenemende, zich gewoonlijk opwaarts tot aan de knie uitbreidt. De bij den aanvang der ziekte gespannen gladde en glimmende huid ondergaat na verloop van eenige maanden, soms eerst na jaren, eene vormverandering die in den regel door ontelbare schubben en roven aangeduid wordt; onder die omstandigheden vormen zich huidplooijen van ongelijke uitgestrektheid en diepte, waarin een kleverig scherp vocht wordt afgescheiden.

Gedurende ons verblijf te Palembang bezochten wij meermalen de kampong waarvan hier rede is, en hebben toentijds het volgende aangeteekend:

»De monding van de rivier Soensang binnenvarende, wordt men verrast door het gezigt op de kampong van dien naam, welke gebouwd is »op nibongpalen in een moeras. Gedurende den vloed staat het zeewater »eenige voeten hoog onder de huizen, die alsdan de beweging van den »golfslag aannemen. De gemeenschap tusschen de huizen onderling, heeft »plaats door middel van uit nibong vervaardigde overloopen. Tijdens de »ebbe vloeit het zeewater weg en laat vuile modder achter. Zoo als te »begrijpen is heerscht dáár en langs den met struikgewas digt begroeiden moerassigen oever, bij eb, eene onaangename modderlucht. Deze »kampong nu wordt bewoond door p. m. 300 individus, waaronder vele »bejaarde en hoogbejaarde lieden. Koortsen zijn onder hen nog zeldzamer »dan te Palembang; daarentegen komen kropkliergezwellen (struma) L. »squamosa, de eigenlijke λεπρα der Grieken, L. alba en pes elephan»tiasis veel voor, de laatste voornamelijk bij mannen tusschen de 20 en 40 »jaren.'' W.

tensappen in het water meestal onoplosbaar en bij eene eventuele oplosbaarheid kan deze homaeopatische verdunning stellig niet die uitwerking hebben.

Zeer verbreid onder de Palembangers is ook chronisch rheumatismus en arthritis, vooral vindt men dit lijden in eene beduidende in- en extensiteit onder de oude tambangangvoerders, menschen die, om zoo te zeggen dag en nacht half naakt in een open vaartuig aan alle veranderingen van het weêr blootgesteld, natuurlijk in hooge mate daartoe gepraedisponeerd zijn. Ik kan van dit onderwerp niet afstappen zonder van eene tot dusver nog hoogst raadselachtige, interessante ziekte te spreken hier bij eene goede familie (Pangerang Mangkoe) erfelijk voorkomende, ik bedoel de bloederziekte (haematophilia) die Bluters der duitsche schrijvers.

Deze ziekte is namelijk in deze familie reeds voor zoo ver bekend in 3 geslachten erflijk, en 3 mannelijke individus zijn reeds daaraan overleden, de eene door eene onbeduidende gesnedene wond aan de bovenlip waar de bloeding door geen middel te stillen was, de andere door eene snede in een' vinger die eene doodelijke bloeding ten gevolge had, een derde kreeg eene spontane bloeding uit het tandvleesch waaraan hij niettegenstaande alle aangewende middelen overleed; een 13jarige jongen van den Pangerang Mangkoe wierd slechts door de kunst van den heer Schmitt na eene vijfmaandelijksche behandeling van de gevolgen eener, bij den actus der besnijding ontstane, door geen middel te stelpene bloeding, van den dood gered; uiterlijk is aan geen der leden van deze familie iets op te merken wat dezen raadselachtigen en zoo gevaarlijken aanleg zou kunnen verklaren. Geene zwakke ligchaamsgesteldheid, geene andere bijzondere dyscrasie enz.; de oude Pangerang Mankoe, stierf in een ouderdom van 56 jaren. Opmerkenswaardig is, dat deze ziekte van de vrouwelijke linie dezer familie schijnt te zijn uitgegaan, want de grootmoeder, moeder van den ouden Pangerang Mankoe, had de ziekte; een broeder van de vrouw van Pangerang

Mankoe is eveneens bij de besnijdenis doodgebloed en de kinderen van den ouden Pangerang met eene dochter dezer linie, hebben allen deze ziekte.

Het is hier de plaats een blik te werpen op de geneeskunde der Inlanders; eene eigenlijke geneeskunde bestaat er hoegenaamd niet; de geschiedenis der geneeskunde heeft genoegzaam geleerd en de geschiedenis aller tijden en volkeren heeft het bevestigd dat de geneeskunde een uitvloeisel, om zoo te zeggen een extract, der beschaving van eene natie is. Waar wetenschap en kunst over het algemeen nog op eenen lagen trap staan, daar moet de geneeskunde eveneens nog in hare eerste kindschheid zijn; bij eene natie waar de koran het alpha en omega aller wetenschap is, waar elke andere meening dan die in den koran bevat is, als eene godslastering wordt beschouwd, waar het fatalismus een hoofdgeloofsprincipe uitmaakt, daar kan van eene geneeskunde van eene behandeling van ziekten onmogelijk sprake zijn; voegt men hierbij nog den afschuw en het religieuse vooroordeel der Inlanders tegen lijkopeningen, waardoor het ontbreken aan alle kennis van het menschelijke ligchaam en zijne verrigtingen het noodzakelijk gevolg is, (1) zoo spreekt het van zelf, dat een Inlander moeijelijk een zuiver denkbeeld van ziekte en genezing kan hebben. In hunne diagnosis worden zij dan ook door een of ander openbaar en onmiskenbaar symptoom geleid, en »sakiet panas, sakiet dingin, sakiet kapalla, mata," etc. etc. zijn hunne gewone ziektebenamingen. Van een erkennen van den zamenhang tusschen oorzaak en werking geen spoor, en het bijgeloof speelt hier zooals in de behandeling een hoofdrol; de Palembanger doekoens, zoowel mannen als vrouwen (ten getalle van 70) op

(1) Sedert de oprigting van de school te Batavia, waarin Inlandsche jonge lieden opleiding ontvangen in de genees- en heelkunde enz. is men door hunne vaardigheid in het hanteren van het ontleedmes en den ijver dien zij bij de praktische ontleedkunde aan den dag leggen tot de overtuiging gekomen, dat de afschuw en het vooroordeel der Inlandsche bevolking tegen lijkschouwingen binnen weinige jaren zoo niet geheel, dan toch grootendeels zullen opgehouden hebben te bestaan. W.

de hoofdplaats, behandelen de zieken naar ondervinding, naar gissing van hetgeen vroeger bij soortgelijke gevallen geholpen heeft of van uitwerking geweest is, zonder eenige vaste beginselen en zonder de kracht van de geneesmiddelen te kennen; gelukkig, dat zij meest exspektatief te werk gaan of meest uitwendige middelen aanwenden waardoor zij minder den gang der ziekte storen en zoodoende der natuur tijd laten tot den terugkeer der norma. Waar echter een ingrijpen van de zijde der kunst noodig wordt, daar is de zieke ook meest verloren, of blijft in chronische gevallen eeuwig aan het sukkelen; slechts in weinige gevallen hebben zij eene doelmatige behandeling gevondén namelijk bij huidziekten, en de aan het landeigenaardige diarrhoeën (zie verder beneden); tegen het kropgezwel kennen zij de goede uitwerking van het jodium en raden daarom het drinken van zeewater aan of zenden dusdanige lijders naar de bovenlanden, waar eenige jodiumhoudende bronnen eene zekere vermaardheid tegen deze ziekte verkregen hebben; bij beenbreuken wenden zij een verband uit bamboezen spalken aan, en chronische been- of andere zweren bedekken zij met een kruidenpap; in de oogheelkunde zijn zij ten eenemale onwetend, van daar de vele blinden die men te Palembang ontmoet. Ik had gelegenheid bij eene zoogenaamde Inlandsche vrouw eene cataracta capsulo-lenticularis op beide oogen te opereren, welke vrouw mij eene reeks van bijgeloovige middelen opsomde door de Inlandsche doekoens voor veel geld ter genezing van haar ooglijden beproefd; het laatste bij haar als een onfeilbaar middel door een van de voornaamste doekoens voor de som van 25 gulden aangewende middel was eene, onder verschillende ceremoniën, bij volle maan geslagte kip, onder het uitspreken van eenige tooverformules op de oogen gebonden; toen ook deze panacé niets hielp onderwierp zij zich eindelijk aan de gelukkig afgegeloopene operatie. Niet beter is het met de Inlandsche verloskunde gesteld; de doekoens hebben geen idée van kindsligging of van het mechanismus der geboorte; een uitgesproken

gebed, een schadelijk kneeden en drukken van den buik etc. is de eenige hulp, terwijl de grootste taak voor deze zoogenaamde vroedvrouwen het behoorlijk afbinden en begraven der uitgestootene placenta is, gedurende welke bezigheid en moeder en kind geheel en al aan haar lot worden overgelaten. Welke nadeelen zulk eene praktijk moet hebben, hoe vele moeders en kinderen reeds daardoor het leven hebben verloren en hoe dringend noodzakelijk eene verandering ten deze wordt, behoeft geen betoog (1).

De bevolking der hoofdplaats Palembang bedroeg op den 1ste Jannarij 1853, 39,086 zielen, op den 1ste Januarij 1854 waren er:

Europeanen.	Mannen.	Vrouwen.	Kinderen.
	46	13	46
Palembangers.	9710	12756	13662
Chinezen.	801	644	925
Arabieren en verdere vreemde oosterlingen.	349	537	593
	10906	13950	15226

te zamen 40,082 zielen, waarvan 10906 mannen, 13950 vrouwen en 15,226 kinderen; de bevolking is dus in 1853 vermeerderd met 996 zielen, 14,498 menschen woonen in 18 kampongs op den regteroever der moessie en 24,648 in 39 kampongs op den linkeroever.

De Europesche militairen eten 's morgens om 5½ uur een broodje met 2 eijeren en koffij, om 10 uur rijst met gebakken visch en 's middags om 5½ uur eveneens rijst met visch en kerri, om de 10 dagen slechts wordt buffelvleesch en van tijd tot tijd herten- en varkenvleesch gegeten; de kost der Inlanders is naar verhouding evenzoo, visch en rijst en om de 10

(1) Zoo als bekend is bestaat er bij het groot militair hospitaal te Weltevreden een verloskundig gesticht, waarin voortdurend 24 Inlandsche vrouwen op Gouvernements kosten opleiding ontvangen in het vak der verloskunde: bereids zijn twintig dier vrouwen na volbragt voldoend examen het praktische leven ingetreden. W.

dagen wat karbouwenvleesch; aardappelen of andere Europesche groentens kunnen wegens de duurte nooit verstrekt worden.

Over het algemeen is de soldaat zoo Europeaan als Inlander gaarne in garnizoen op de hoofdplaats; de dienst kan wel is waar somwijlen zwaar en de expedities vermoeijend zijn, evenwel hoort men nooit klagen en bieden juist deze afwisselingen den soldaat eenen eigenaardigen niet onaangenamen prikkel. Het leven, het bedrijf en de aanhoudende drukke beweging op de straten en op de rivier amuseren hem; op zon- en feestdagen ziet men hem veel wandelen en aan de publieke genoegens deel nemen. De gezondheidstoestand is zeer gunstig en zooals wij boven gezien hebben worden betrekkelijk weinige zieken ter verpleging in het hospitaal opgenomen, begane excessen zijn hier ter plaatse voor den soldaat niet zoo noodlottig als zulks elders het geval is.

Voor den Europeaan is de fraaije en goed ingerigte kantine met bibliotheek en billard eene zeer geliefkoosde uitspanning; voor den Inlander zijn de bazaar en de hier dikwijls voorkomende tandakpartijen (blandoes) eene bron van veel genoegen en uitspanning; de Javaan mist hier zijn geliefdkoosd Java veel minder dan dit op vele andere buitenposten het geval is; excessen in Venere met hnnne onaangename gevolgen komen te Palembang, waar helaas zoovele gelegenheid daartoe bestaat, veelvuldig voor, evenwel betrekkelijk niet meer dan op andere gezonde garnizoensplaatsen op Java.

De officieren wonen in het fort, zooals wij boven reeds gezien hebben, vrij slecht; echter bestaat er hoop dat hierin spoedig eene verandering en verbetering door den opbouw van nieuwe steenenhuizen zal worden gebragt; het gezellig leven op Palembang laat veel te wenschen over, de plaats is te groot voor een buitenpost en te klein voor de genoegens eener hoofdplaats op Java; de konversatie levert te weinig stof op en voor kunst en wetenschap heeft men hier evenmin als op de overige buitenetablissementen een tempel gebouwd; de fraai ingerigte societeit »*Schoonverbond*" biedt gelegenheid genoeg

tot gezellige genoegens en twee avonden van de week is men zeker aldaar gezelschap te ontmoeten, wanneer het l' hombre, het whist of het billard stof genoeg tot amusement aanbieden; de soirées elken zondag ten huize van den resident, worden meest druk bezocht en het spel en een weinigje muziek zijn daar even als in andere avondgezelschappen de gewone tijdkortingen; voor lektuur is door de zeer goede, de beste fransche en hollandsche journalen, brochures etc. bevattende bibliotheek, van het met de sociteit verbondene Leesgezelschap, op eene genoegzame wijze gezorgd, terwijl bovendien de militaire bibliotheek den officier ruim gelegenheid tot militaire studien aanbiedt; wandelingen en avondtoertjes in de Bidaar op de heerlijke rivier vooral bij lichte maan behooren mede tot de geliefkoosde uitspanningen van de Palembangsche ingezetenen.

In het werk over Palembang van DE STURLER en in het bovenaangehaald tijdschrift »de Indische Bij" zijn de zeden, gewoonten en het karakter der Palembangers zeer juist beschreven; gedurende mijn nog kort verblijf alhier geene gelegenheid gehad hebbende verdere observaties hieromtrent te maken, ben ik genoodzaakt hier naar de geciteerde werken te verwijzen.

Palembang maakt op den vreemdeling een' eigenaardigen indruk; de massa op de beide zijden der breede rivier liggende rakets, de levendigheid, het bedrijf, de drukte die van 's morgens vroeg tot laat in den nacht op de rivier heerscht, de aanzienlijke hoeveelheid grootere schepen en kleinere vaartuigen daar ter reede liggende, het indrukwekkende groote fort, de massa menschen (40,000) op een betrekkelijk kleine ruimte zamengedrongen, dit alles bijeengenomen stelt een schouwspel daar slechts aan Palembang eigen, in geheel Nederlandsch Indie zonder voorbeeld.

Palembang is eene der gezondste plaatsen van den Indischen Archipel; de levensmiddelen zijn er overvloedig en relatif goedkoop; de kommunicatie met Java zeer goed, en wanneer de heer PRAETORIUS in het jaar 1832 klaagde over eene groote vermindering van welvaart bij de ingezetenen van Pa-

lembang zelfs zoodanig dat achteruitgang blijkbaar was, in de woningen, kleeding en sieraden der Inlanders, zoo is zulks thans het tegenovergestelde; de handel en de welvaart nemen blijkbaar aanmerkelijk toe; de som der betaalde in- en uitgaande regten wordt jaarlijks beduidend grooter zoodat bv. in het 1ste semester van het jaar 1854 meer aan in- en uitgaande regten ontvangen werd dan vroeger in twee halve jaren; de bevolking is in de laatste twaalf jaren met plus minus 10,000 zielen vermeerderd, het getal der nieuw gebouwde steenen met pannen gedekte huizen, vooral op den regteroever der rivier, is zeer beduidend, en vermeerdert dagelijks.

De bevolking der hoofdplaats bestaat uit: Palembangers, Chinezen, Arabieren en een klein getal Oostersche vreemdelingen. Behalve enkele bedrijven en ambachten is de handel het voornaamste middel van bestaan, landbouw wordt wegens gebrek aan eigene gronden slechts door enkele personen uitgeoefend; in de binnenlanden vindt men vele Palembangers, die hun ambacht, als het ware reizende uitoefenen.

De bevolking der hoofdplaats is zeer tevreden met den stand van zaken. De meer en meer toenemende handel draagt daartoe veel bij. De aristokratie vermindert in aanzien; vele der Radhens oefenen bedrijven en ambachten uit, vooral dat van schrijnwerker en draaijer, of drijven handel en vinden zich daarbij wel.

Het karakter der Palembangers is over het algemeen vrolijk, opgeruimd, lui, speelziek en genoegens najagende; afkeerig van aanhoudenden arbeid, werkt hij slechts zoo lang totdat hij genoeg geld heeft om in zijne eerste levensbehoeften te te voorzien, mooije kleederen te koopen en de blandoes na te loopen; zoodat het dikwijls gebeurt dat de meisjes als huwelijksvoorwaarden stellen zich te mogen laten scheiden wanneer de man te veel de dansmeisjes naloopt; de Palembanger is schrander, kleedt zich goed, weet zich goed voor te doen en staat in het geheel op eenen hoogeren trap van beschaving dan de Javaan; prof. Roorda van Eisinga noemt hen zeer geestig »de Franschen van den Indischen Archipel"; fraai uit-

gedoscht ziet men de jonge lieden hand aan hand de straten rondvlenteren, de blandoes volgen, of bij lichte maan met de viool in de hand en versjes zingende de rivier op- en nedervaren; daarom verlaten deze menschen de zooveel genot aanbiedende hoofdplaats zoo ongaarne en de hoogste nood slechts kan hen dwingen een ambt of betrekking in de bovenlanden aan te nemen. Ofschoon de Palembanger zeer godsdienstig is en men ze vrijdags 's middags bij honderden naar de moskée ziet stroomen, zoo is dit slechts een uiterlijk vertoon en altijd weten zij de hunne genoegens etc. stoorende voorschriften van den koran op eene slimme wijze te ontduiken.

Te Palembang vindt men alle mogelijke ambachtslieden die hun ambacht zeer goed verstaan en zeer elegant arbeiden; hunne snijwerken in ivoor, vischbeen of horen voor gevesten van krissen, houwers en diergelijke, hunne meubels, stoelen, kasten, tafels, enz. zijn even als het verlak werk der zich daar gevestigde Chinezen met regt beroemd en overal gezocht; de scheepsbouw wint dagelijks aan verbetering en uitbreiding, en ik heb door Palembangers en wel in heel korten tijd schepen van 250 à 300 tonnen zien bouwen die de bewondering van deskundigen wegdroegen. Meest alle vrouwen zoowel die der hoogere als mindere standen kunnen weven, spinnen enz.; de rijke songketkleedtjes, zijde met gouddraad of bloemen doorwevene kabaais en sarongs kunnen inderdaad elegant en smaakvol worden genoemd, en de borduursters in goud en zilverdraad, zijden of katoenengaren, werken zeer goed en met veel smaak, welk werk door den geheelen Indischen Archipel met regt beroemd en zeer gezocht is. Wanneer, en de tijd is niet ver meer af, door de bevestiging van ons Europeesch gezag in de bovenlanden allengs rust, vrede en orde teruggekeerd zijn en niet meer verstoord zullen worden, zal ook Palembang zijnen ouden glans uit de tijden der Sultans als magtige gebieder over de straat Banka en het tinrijke eiland van gelijken naam weder terugkrijgen en zijn handel en zijne welvaart onder ons zacht en wijs bestuur dagelijks meer en meer toenemen.

Palembang, Oktober 1854.

OMSCHRIJVING

VAN HET

SUMMIER ZIEKENRAPPORT

DER

CIVIEL GENEESKUNDIGE DIENST OP JAVA, MADURA EN DE BUITENBEZITTINGEN, OVER HET JAAR 1854.

JAVA EN MADURA.

NUMERIEK EN STATISTIEK OVERZIGT.

A. *Verdeeling van het cijfer der behandelden.*

1°. Het algemeene cijfer der in dit jaar behandelde lijders bedroeg 25,830. (Hieronder zijn niet begrepen de epidemie-lijders in de verschillende residentien, benevens de zieken van Madioen en Rembang van welke beide laatste plaatsen, nog geene rapporten zijn binnengekomen).

2°. Over de verschillende residentien verdeelt zich dit cijfer als volgt:

			pCt. v. h. aantal beh.
1.	Serang. . .	362 . .	1,4
2.	Batavia. . .	4704 . .	18,2
3.	Buitenzorg. . .	289 . .	1,1
	Transportere	5355	

Per transport 5355

			pCt. v. h. aantal bev.
4.	Krawang. . .	511	1,2
5.	Tjandjoer (Preang. Reg).	320	1,2
6.	Bandong. . .	253	0,9
7.	Cheribon. . .	3751	14,5
8.	Indramaijoe. .	111	0,4
9.	Tagal. . .	791	3,06
10.	Pekalongan. .	524	2,0
11.	Pelantoengan. .	226	0,8
12.	Samarang. . .	1370	5,3
13.	Oenarang. . .	27	0,1
14.	Salatiga. . .	86	0,3
15.	Willem I. . .	1269	4,9
16.	Pattie. . .	341	1,3
17.	Toeban. . .	279	1,1
18.	Soerabaija. . .	2515	9,7
19.	Grissee. . .	321	1,2
20.	Bangkallang. .	1684	6,5
21.	Sumanap. . .	199	0,7
22.	Bawean. . .	23	0,08
23.	Passaroean. .	592	2,2
24.	Bezoekie. . .	247	0,9
25.	Probolingo. . .	147	0,5
26.	Banjoewangie. .	533	2,1
27.	Banjoemaas. .	370	1,4
28.	Tjilatjap. . .	2296	8,8
29.	Kedong Kebo. .	155	0,6
30.	Gombong. . .	125	0,4
31.	Wonosobo. . .	51	0,2
32.	Magelang. . .	209	0,8
33.	Djokdjokarta. .	630	2,4
34.	Soerakarta. . .	481	1,8

Transportere 25592

Per transport

		pCt. v. h. aantal beh.
35. Klatten. . .	16 . .	0,06
36. Ngawie. . .	33 . .	0,1
37. Patjitan. . .	120 . .	0,4
38. Kedirie. . .	62 . .	0,2
59. Werklieden aan den [Solo-rivier. . .	7 . .	0,02
Totaal. . . .	25830	

Hiervan zijn		Europeanen.	Inlanders.
Mannen. . .	16524 als:	1352 . .	15172
Vrouwen. . .	5976 »	745 . .	5231
Kinderen. . .	3330 »	1530 . ʹ.	1800
	25830	3627	22203
		25830	

B. Het geheele getal der herstelden bedroeg 22740, de verhouding dezes tot dat der behandelden is dus:

22740 : 25830 = 1 : 1,13 = 88,06 pCt.

Voor de verschillende residentien was deze verhouding als volgt:

	Herstelden.	Behand.	Verhouding.	pCt.
1. Serang .	355 .	562 .	1 : 1,02 .	98
2. Batavia .	3714 .	4704 .	1 : 1,27 .	78,9
3. Buitenzorg	276 .	289 .	1 : 1,04 .	95,5
4. Krawang .	308 .	311 .	1 : 01 .	99
5. Tjandjor .	274 .	320 .	1 : 1,16 .	85,6
6. Bandong .	226 .	253 .	1 : 1,12 .	89,3
7. Cheribon .	3335 .	3751 .	1 : 1,12 .	88,9
8. Indramaijoe	111 .	111 .	1 : 1 .	100
9. Tagal .	765 .	791 .	1 : 1,03 .	96,7
10. Pekalongan	466 .	524 .	1 : 1,12 .	88,9
11. Pelatoengan	180 .	226 .	1 : 1,25 .	79,6
12. Samarang .	1085 .	1370 .	1 : 1,26 .	79,2

	Hersteld.	Behand.	Verhoud.	pCt.
13. Oenarang. .	26	. 27	. 1 : 1,04	. 96,3
14. Salatiga .	81	. 86	. 1 : 1,06	. 94,2
15. Willem I .	1182	. 1269	. 1 : 1,07	. 93,2
16. Pattie .	329	. 341	. 1 : 1,03	. 96,4
17. Toeban .	248	. 279	. 1 : 1,12	. 88,9
18. Soerabaija .	2242	. 2515	. 1 : 1,12	. 89,1
19. Grissee .	313	. 321	. 1 : 1,02	. 97,5
20. Bangkallang	1667	. 1684	. 1 : 1,01	. 99
21. Sumanap .	191	. 199	. 1 : 1,04	. 96
22. Bawean .	22	. 23	. 1 : 1,04	. 95,6
23. Passaroean	549	. 592	. 1 : 1,07	. 92,7
24. Bezoekie .	207	. 247	. 1 : 1,19	.. 83,8
25. Probolingo .	98	. 147	. 1 : 1,5	. 66,6
26. Banjoewangie	477	. 533	. 1 : 1,12	. 89,5
27. Banjoemaas	359	. 370	. 1 : 1,03	. 97
28. Tjilatjap .	1893	. 2296	. 1 : 1,21	. 82,4
29. Kedong Kebo	123	. 155	. 1 : 1,26	. 79,3
30. Gombong .	123	. 125	. 1 : 1,01	. 98,4
31. Wonosobo	51	. 51	. 1 : 1	. 100
32. Magelang .	193	. 209	. 1 : 1,08	. 92,3
33. Djokjokarta.	610	. 630	. 1 : 1,03	. 96,8
34. Soerakarta.	422	. 481	. 1 : 1,14	. 87,7
35. Klatten .	15	. 16	. 1 : 1,06	. 93,7
36. Ngawie .	33	. 33	. 1 : 1	. 100
37. Patjitan .	119	. 120	. 1 : 1,005	. 99,1
38. Kedirie .	61	. 62	. 1 : 1,01	. 98,4
39. Werklieden aan de [Solo-rivier.	7	. 7	. 1 : 1	. 100

C. Van de gedurende 1854 behandelde 25830 personen overleden er 1880 = 1 : 13,7 of 7,28% alzoo 0,78% meer dan in het vorige jaar.

Voor de verschillende plaatsen de sterfte in betrekking tot het getal lijders beschouwende verkrijgt men voor:

	Overleden.	Behandeld.	Percenten.
Serang. . .	6 .	362 .	1,6
Batavia. . .	631 .	4704 .	13,4
Buitenzorg. . .	10 .	289 .	3,4
Krawang. . .	3 .	311 .	0,96
Tjandjoer. . .	5 .	320 .	1,5
Bandong. . .	10 .	253 .	3,9
Cheribon. . .	416 .	3751 .	11,1
Indramaijoe. . .	0 .	111 .	»
Tagal. . .	17 .	791 .	2,1
Pekalongan. . .	15 .	524 .	2,8
Pelantoengan. .	6 .	226 .	2,6
Samarang. . .	68 .	1370 .	4,9
Oenarang. . .	1 .	27 .	3,7
Salatiga. . .	2 .	86 .	2,3
Willem I. . .	55 .	1269 .	4,3
Pattie. . . .	5 .	341 .	1,4
Toeban. . .	30 .	279 .	1,08
Soerabaija. . .	128 .	2515 .	5,09
Grissee. . . .	7 .	321 .	2,1
Bangkallang. . .	17 .	1684 .	1,0
Sumanap. . .	8 .	199 .	4,0
Bawean. . .	» .	23 .	»
Pasaroean. . .	26 .	592 .	4,4
Bezoekie. . .	29 .	247 .	11,7
Probolingo. . .	33 .	147 .	22,4
Banjoewangie. .	25 .	533 .	4,6
Banjoemaas. . .	7 .	370 .	1,9
Tjilatjap. . .	243 .	2296 .	10,6
Kedong Kebo. .	12 .	155 .	7,7
Gombong. . .	2 .	125 .	1,6
Wonosobo. . .	» .	51 .	»
Magelang. . .	12 .	209 .	5,7
Djokdjokarta. . .	6 .	630 .	0,9
Soerakarta. . .	42 .	481 .	8,7

	Overleden.	Behandeld.	Percenten.
Klatten.	1	16	6,2
Ngawie.	0	33	0
Patjitan.	1	120	0,83
Kediric.	1	62	1,6
Werklieden aan de Solo-rivier.	0	7	0

D. *Numerieke verdeeling en verhouding der verschillende ziekten.*

De cijfers der verschillende ziekten en hun aandeel in het algemeene cijfer der behandelden was als volgt:

Behandeld met:

Febris intermittens.	9351
» remittens.	1303
Diarrhoea.	1427
Dijsenteria.	924
Aphthae.	34
Cholera.	564
Catarrhi.	569
Apoplexia.	14
Encephalitis.	13
Pleuritis. Pneumonia.	78
Phthisis pulmon.	60
Hijdrothorax.	24
Vitia cordis.	9
Gastritis. Enteritis.	162
Hepatitis. Abscess. hep.	138
Morbi lienis.	75
Peritonitis.	8
Haemorrhoides.	84
Rheumatismus.	582
Paralijsis.	50
Transportere	15469

Per transport	15469
Tetanus.	9
Epilepsia.	4
Mania.	480
Hijdrops.	146
Scrophulosis.	150
Scorbutus.	17
Marasmus.	168
Helminthiasis.	739
Variolae.	174
Lepra.	172
Scabies.	927
Exanthemata varia.	510
Morbi sijphil. prim.	1645
» » secund.	656
Herniae.	12
Haemorrhagiae.	11
Vulnera.	836
Contusiones.	446
Luxationes.	12
Fracturae.	48
Abscessus.	216
Ulcera.	1548
Morbi oculorum.	879
Morbi varii.	559
Totaal	25830

De volgende hoofdverdeeling der zieken wordt hier herhaald:

1. Krankzinnigen (zonder delirium tremens) .	480
2. Geïnfekteerden (zonder sijphilis) alzoo variolae verae, lepra en scabies).	1273
3. Oogzieken.	879
Transportere	2632

Per transport 263[illegible]

4. Dijsenteristen. 924
5. Aan diarrhoë lijdenden. 1427
6. Venerischen. 2301
7. Externisten (1). 5639
8. Internisten (1). 14907

Totaal 25830

De diagnostische verdeeling van het ziekencijfer over mannen, vrouwen en kinderen was als volgt:

Ziekten.	Mannen.			Vrouwen.			Kinderen.		
	Totaal.	Eur.	Inland.	Tot.	Eur.	Inl.	Tot.	Eur.	Inl.
Febris intermitt.	6395	289	6106	2158	234	1924	798	332	[illegible]
» remittens.	866	186	680	253	117	136	184	130	[illegible]
Diarrhoea.	1022	50	972	178	47	131	227	139	[illegible]
Dijsenteria.	748	61	687	92	16	76	84	34	[illegible]
Aphthae.	13	7	6	11	8	3	10	7	[illegible]
Cholera.	353	16	337	173	12	161	38	13	[illegible]
Catarrhi.	325	72	253	108	55	53	136	113	[illegible]
Apoplexia.	12	3	9	2	»	2	»	[illegible]	[illegible]
Encephalitis.	4	»	4	»	»	»	9	7	[illegible]
Pleuritis. Pneum.	62	8	54	10	3	7	6	5	[illegible]
Phthisis pulm.	41	12	29	19	8	11	»	»	[illegible]
Hijdrothorax.	20	2	18	4	1	3	»	»	[illegible]
Vitia cordis.	8	4	4	»	»	»	1	1	[illegible]
Gastritis. Enter.	109	15	94	41	5	36	12	8	[illegible]
Hepat. Absc. hep.	116	50	66	19	14	5	5	»	[illegible]
Morbi lienis.	66	3	63	3	»	3	6	1	[illegible]
Peritonitis.	7	»	7	1	»	1	»	[illegible]	[illegible]
Haemorrhoides.	70	45	25	14	12	2	»	»	[illegible]
Rheumatismus.	503	50	453	79	19	60	»	»	[illegible]
Paralysis.	40	10	30	9	6	3	1	1	[illegible]
Tetanus.	6	1	5	2	1	1	1	»	[illegible]

(1) Hieronder zijn begrepen alle uit- en inwendige ziektevormen die niet tot een d[illegible] bovenstaande kunnen gebragt worden.

Ziekten.	Mannen.			Vrouwen.			Kinderen.		
	Totaal.	Eur.	Inland.	Tot.	Eur.	Inl.	Tot.	Eur.	Inl.
ilepsia.	4	»	4	»	»	»	»	»	»
nia.	326	36	290	154	15	139	»	»	»
idrops.	130	6	124	12	1	11	4	1	3
rophulosis.	56	7	49	14	6	8	80	39	41
orbutus.	7	3	4	9	4	5	1	1	»
rasmus.	141	7	134	20	5	15	7	4	3
lminthiasis.	21	1	20	17	2	15	701	191	510
riolae.	33	»	33	21	»	21	120	22	98
pra.	82	5	77	82	2	80	8	»	8
abies.	733	8	725	41	4	37	153	67	86
anthemata var.	148	11	137	100	4	96	262	58	204
rbi sijph. prim.	246	97	149	1398	5	1393	»	»	»
» » secund.	288	82	206	367	9	358	2	1	1
rniae.	10	5	5	»	»	»	2	1	1
emorrhagiae.	3	»	3	8	5	3	»	»	»
ulnera.	710	19	691	87	3	84	39	9	30
ntusiones.	417	10	407	18	4	14	11	10	1
xationes.	12	2	10	»	»	»	»	»	»
acturae.	35	2	33	7	2	5	6	2	4
scessus.	185	5	180	14	1	13	17	11	6
cera.	1344	44	1300	166	3	163	38	15	23
rbi oculorum.	464	68	396	133	35	98	282	199	83
rbi varii.	343	50	293	132	77	55	81	66	15
Totaal.	16524	1352	15172	5976	745	5231	3330	1530	1800

E. *Nosographische en ethnographische verdeeling van het sterftecijfer:*

Overleden aan:

Ziekten.	Europeanen.				Inlanders.		
	Tot.	M.	Vr.	K.	Man.	Vr.	K.
Febris intermittens.	599	4	2	2	428	133	30
» remittens.	100	6	»	8	72	14	»
Diarrhoea.	149	5	»	3	122	13	6
Dijsenteria.	230	13	2	5	175	34	1
Aphthae.	2	»	1	»	1	»	»
Cholera.	282	7	4	7	190	64	10
Catarrhi.	3	0	»	»	2	»	1
Apoplexia.	7	1	»	»	5	1	»
Encephalitis.	4	»	»	2	1	»	1
Pleuritis. Pneumonia.	10	2	»	1	4	2	1
Phthisis pulmonalis.	36	5	4	»	20	7	»
Hijdrothorax.	2	1	»	»	»	1	»
Vitia cordis.	1	»	»	1	»	»	»
Gastritis. Enteritis.	9	»	1	»	7	1	»
Hepatitis. Abscessus.	11	2	1	»	8	»	»
Morbi lienis.	2	»	»	»	2	»	»
Haemorrhoides.	1	»	»	»	1	»	»
Rheumatismus.	22	»	»	»	22	»	»
Paralysis.	4	»	1	»	3	»	»
Tetanus.	4	1	1	»	1	1	»
Mania.	62	9	1	»	26	26	»
Hijdrops.	46	4	1	»	34	6	1
Scrophulosis.	4	»	»	»	»	»	4
Marasmus.	82	6	3	5	62	7	1
Variolae.	9	»	»	»	5	2	2
Lepra.	26	1	»	»	13	10	2
Scabies.	2	»	»	»	2	»	»
Exanthemata varia.	3	1	»	»	2	»	»
Morbi sijphilit. primarii.	6	»	»	»	1	5	»
» » secundarii.	23	4	»	»	4	15	»
Haemorrhagiae.	1	»	1	»	»	»	»
Vulnera.	40	2	»	»	36	1	1
Contusiones.	4	»	»	»	3	»	1
Fracturae.	4	»	»	»	4	»	»
Abscessus.	2	1	»	»	1	»	»
Ulcera.	62	7	1	»	47	6	1
Morbi oculorum.	13	5	»	»	8	»	»
Morbi varii.	13	»	»	5	7	»	1
Totaal.	1880	87	24	37	1319	349	64

De sterkte der bevolking van Java en Madura bedroeg in 1854 = 8,280,037 zielen, als 13473 Europeanen en 8,266,564 Inlanders, Maleijers, Boeginezen en slaven, terwijl de Mooren, Arabieren en Chinezen, die zelden onder behandeling komen, hieronder niet zijn gerekend.

Soerakarta en Djokdjokarta, waar geene volkstelling plaats heeft, zijn er ook niet onder begrepen, terwijl van de residentien Buitenzorg, Krawang, Preanger-Regentschappen en Kediric, de bevolkingstaten van 1853 gebruikt zijn aangezien die over 1854 nog niet ontvangen waren.

Genoemde sterkte, in verhouding tot het aantal behandelde zieken beschouwd, staat als 320,5 : 1, en tot het aantal overledenen als 4404,2.

Voor de Inlanders alleen staat het aantal behandelden tot de volkssterkte als 1 : 372,3 en der overledenen als 1 : 4772,8. Voor de Europeanen staan die verhoudingen, voor de behandelden als 1 : 3,7, voor de overledenen als 1 : 91.

Deze verhoudingen moeten (wat de Inlanders aangaat) slechts voor eene betrekkelijke waarde doorgaan, omdat hieronder slechts die zieken konden worden opgenomen, die onder zoogenaamde Europesche behandeling kwamen.

1ste GROOTE MILITAIRE AFDEELING OP JAVA.

Dirig. Officier van gez. der 1ste kl. C. W. Voigt.

Batavia.

De 1ste stadsgeneesheer G. Eisinger berigt het volgende:

De ongunstige algemeene gezondheidstoestand onder de bevolking, welke bij het einde des vorigen jaars heerschte, bleef in het begin van 1854 nog voortduren. Gastrisch-bilieuse koortsen, soms met cholerische en tijpheuse verschijnselen, kwamen ook in Januarij voor. Men had zich gevleid dat de regenmousson zoude invallen en het ongunstige ziektekarakter wijzigen, doch er bleef eene drooge warmte bestaan. In Fe-

bruarij echter verminderden de koortsen en was van cholera niets meer te bespeuren. De koortsen kregen een katarrhaal-gastrisch karakter met remitterenden tijpus. In de Ommelanden vertoonden zich gevallen van pokken, terwijl mazelen zich epidemisch uitbreidden; deze laatste waren, ofschoon meestal goedaardig, bijna standvastig vergezeld van diarrhoeën en aandoeningen der luchtwegen. Ook zag men klieraandoeningen zoowel bij kinderen als volwassenen.

In de maand Maart vertoonde zich eene op cholera gelijkende ziekte, op het land Kramat in de Wester-Ommelanden, die verscheidene offers maakte. Te Batavia heerschten de mazelen in hevigen graad, vooral in het armengesticht, alwaar dijsenterische komplikatien, brakingen en diarrhoeën tevens werden opgemerkt.

Bij eene 70jarige vrouw bestond tevens miliaria porcellanea. Sterfgevallen kwamen echter niet voor.

Gedurende dien tijd bleven katarrhale en katarrhaal-gastrische koortsen steeds heerschen.

In April duurde de mazelen-epidemie nog voort, en terwijl de temperatuur der lucht zeer hoog was en groote droogte heerschte, zag men vooral onder de kinderen febres continuae en remittentes met groote neiging om in het tijpheuse over te gaan.

In Mei werden de koortsen bilieus met quotidiaan en tertiaan tijpus, en zag men bij kinderen dikwijls kramphoest. Tegen het einde der maand weder cholera.

In de helft van Junij werd de ondragelijke hitte soms des avonds door eenige regenbuijen afgekoeld, hetgeen al dadelijk gunstig op den algemeenen gezondheidstoestand werkte, en de constitutio epidemica in een' katarrhaal-gastrische deed veranderen; in dezen tijd zag men meermalen angina, die veelal in abscesvorming overging en zeer hardnekkig was; ook kwamen weder enkele gevallen van cholerine voor.

De maanden Julij en Augustus waren zeer heet en droog; regens behoorden tot de zeldzaamheden; sterke ooste winden

koelden echter nu en dan de lucht af. Choleragevallen, koortsen met gastrische en galachtige komplikatien, onregelmatigen tijpus, en neiging tot het tijpheuse deden zich weder voor, en stonden lever- en miltaandoeningen veelal met dezelve in verband. Ook zag men enkele gevallen van pokken onder de Inlandsche bevolking: Gedurende de 3 volgende maanden kwam hierin weinig verandering. De maand November bragt in den beginne weder eenige regenbuijen aan, die soms met hevige winden vergezeld gingen. Remitterende koortsen en diarrhoeën van katarrhalen aard, hevige oogontstekingen, absces- en furunkelvorming in de huid, rheumatismi, enz. waren de heerschende ziekten. Tegen het einde der maand begon de westmoussen te kenteren en verminderde de intensiteit der koortsen, en terwijl in December de westmousson goed doorkwam en de temperatuur der lucht merkelijk daalde, zag men even als in Februarij weer klieraandoeningen (spontane bubones, parotitides, enz.). Ook nam men meermalen erysipelas waar, met synochaal-karakter en neiging tot abscesvorming. De koortsen ofschoon in aantal vermeerderende, hadden een meer katarrhaal, slechts zeldzaam een gastrisch karakter. Ophthalmien zag men voortdurend, vooral chemoses; nu en dan ook nog cholerische aandoeningen, en in de kampong Petjenongan en Prapattan variolae en varioloïdes die echter allen gunstig verliepen; de aangetasten waren niet met pokklijders in kontakt geweest.

De behandelde koortsen, dijsenteriën, enz. hadden overigens niets afwijkends in verschijnselen en behandeling, weshalve daarover niet verder wordt uitgewijd.

Stadsverband en hospitaal voor zieke kettinggangers.

De behandeling hierover was opgedragen aan den 2den en 3den stadsgeneesheer.

Onder de *verwondingen* vinden wij de volgende belangrijke gevallen: Eene Chinesche vrouw met 7 hoofdwonden

waarvan 4 door het cranium dringende, is geheel hersteld.

Een Inlander met breuk van de regter ulna en breuk met indrukking van het linker wandbeen, is getrepaneerd; hij is nog onder behandeling, doch zoo goed als genezen.

Een Inlander met 3 doordringende hoofdwonden, waarbij kwetsing der hersenen en bloeduitstorting, is hersteld.

In meerdere gevallen bleek het hoe gemakkelijk bij den Inlander doordringende buik- en borstwonden onder de eenvoudigste behandeling genezen.

Een Inlander die tot aan den buik in kokende suiker was gevallen, is aan uitputting en diarrhoe na eene behandeling van 8 dagen overleden.

Bij een Inlander werd een' fungus medullaris op den rug (wegende ± 10 p.) weggenomen; de man verliet twee maanden later hersteld het ziekengesticht.

Bovenstaand geval door den heer VOLLER zonder verdere omschrijving in zijn verslag vermeld, kwam mij belangrijk genoeg voor om hem daarvan eene naauwkeurigere beschrijving te verzoeken. Hij heeft hieraan voldaan bij zijne missieve dd. 18 Mei jl. waarvan de inhoud op het volgende nederkomt.

De Javaan MERTODIKPO, kettingganger, oud 30 jaar, werd den 4den Januarij met kneuzing der billen ten gevolge van rottingslagen in het hospitaal opgenomen. Lijder heeft een scrophuleus voorkomen, en zwakke constitutie tengevolge van gebrekkige voeding (reproduktie). Op de regterzijde van den ruggestreng en beneden den ondersten hoek des schouderblads bestaat een min of meer ovaal gezwel, hetwelk eenigzins beweegbaar is, echter aan de dwarsche uitsteeksels der ruggewervelen en aan het schouderblad vast zit. Volgens verhaal van patient bestond het reeds 6 jaar, en zou hij het ten gevolge van uitwendige beleedigingen verkregen hebben; aanvankelijk was het een klein gezwelletje, dat langzamerhand zonder pijnlijk te zijn in omvang toenam en nu sedert 8 dagen zoude zijn opengebroken. De huid van het gezwel is onveranderd, alleen bij de een dubbeltje groote opening be-

staat eenige kleursverandering; het gezwel is veerkrachtig op het gevoel en bij aanraking en beweging van hetzelve pijnlijk: nu en dan voelt hij er schietende pijnen in. Wordt de genoemde opening geirriteerd, dan bloed zij.

De heer VOLLER besloot tot de operatie van het gezwel, vooreerst omdat het nog niet verweekt of knoestachtig was, en ten anderen omdat hij het voor een plaatselijk gebrek hield. Den 7den Januarij werd de operatie verrigt door he maken van twee elliptische sneden van boven naar beneden, (tusschen welke de bestaande opening in het gezwel gevat werd) en het lospraepareren der huid, die met het gezwel door totaal gebrek aan cel- en vetweefsel innig vereenigd was, waarna het aan de dwarsche uitsteeksels der ruggewervelen en den ondersten hoek van het schouderblad door peesachtige konkreties vastzittend gezwel werd weggenomen. Enkele losse vereenigingen door celweefsel bestonden nog met de ribben. Bij de lospelling van het gezwel werden vele kleine slagaderen gekwetst die of gedrukt of onderbonden moetende worden den duur der operatie (¾ uur) zeer rekten. Zij werd zonder invloed van chloroforme gedaan. Het bloedverlies was vrij belangrijk.

De wondlippen werden door bloedige hechting vereenigd, doch daar deze later uitscheurde, heeft de genezing per suppurationem plaats gegrepen, geholpen door eene goede voeding en het gebruik van wijn. Den 18den Maart verliet hij genezen het hospitaal.

Het gezwel bestond voornamelijk uit kwabben, die door eene vliezige stof met elkander vereenigd waren; in het gezwel bestond eene holte met eene witachtige weeke massa gevuld; het parenchijma der kwabben was rood van kleur, min of meer vast en met vele bloedvaten voorzien.

Geen mikroskoop bezittende kon de heer V. het gezwel niet histologisch onderzoeken.

Patient is den 29sten Julij uit zijne verblijfplaats ontvlugt. Tot aan dien tijd kwam het proces niet terug noch zetelde

zich in eenig ander ligchaamsdeel. Jammer dat niets verder van hem vernomen werd.

Scabies werd met vrij goed succes behandeld met eene zalf bestaande uit 1 dr. kreosoot op 1 unc. vet.

Bij uitgebreide onzuivere calleuse zweren aan de onderste ledematen, deed de tinct. jodii uitwendig goede diensten.

Chineesch hospitaal. — De behandeling van dit gesticht was opgedragen aan den 1sten stadsgeneesheer; de hier behandelden waren meestal menschen met ongenezelijke kwalen, verouderde dijskratien, enz. die uit armoede en gebrek zich lieten opnemen; van daar de groote sterfte in dit gesticht. De grootste sterfte heerschte ook dit jaar weder onder de krankzinnigen, vooral aan de gevolgen van diarrhoea, dijsenterie, en hijdrops. Omtrent de overige *inrigtingen* valt niets bijzonders te melden.

In de *armen-praktijk* kwam een geval voor van dolle hondsbeet bij een kind van 3 jaren; meerdere huidwonden bevonden zich in den linkerarm, welke met ammon. liq. werden uitgewasschen en verder nat gehouden. 7 dagen na de verwonding werd het kind koortsig, had eenige neiging om te bijten, en toonde de grootste tegenzin in het baden, kleine giften flor. zinci c. extr. belladonnae werden toegediend, onder wier gebruik het kind herstelde.

Door de twee *stadsvroedvrouwen* zijn in het afgeloopen jaar 108 verlossingen gedaan, waaronder 4 met abnormale kindsliggingen, als een met voorvalling van den arm, eene aangezigtsligging en twee billiggingen, welke echter allen gelukkig werden getermineerd. Doodgeboren werden slechts 2 kinderen.

Bij eene kreoolsche vrouw werd eene placenta ontlast die 33 Ned. duim lang en 10 duimen dik was, en tusschen 9 à 10 ponden woog. Zij volgde dadelijk na de geboorte van het kind, waarop de vrouw hevige bloedvloeijingen en flaauwten kreeg, welke slechts met moeite door den geroepen geneesheer overwonnen werden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overleden.		Sterfte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Behoeftigen	865	355	21	8	1 : 41,2	1 : 44,3
Nieuwe stadsgev.	44	126	»	8	//	1 : 17
Chin. hospitaal.	179	387	55	73	1 : 3,2	1 : 5,3
Diak. armenhuis	138	»	1	»	1 : 138	»
Stadsverband en ket-[tingganggershospitaal	»	2610	»	465	»	1 : 5,6
	1226	3478	77	554	1 : 28,9	1 : 6,2
	4704		631		1 : 7,4	

NB. De als Europeanen bij het Chineesch hospitaal opgegevenen waren Chinezen.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	1008	97	892	
» remittens.	749	67	668	
Diarrhoea.	285	62	209	
Dijsenteria.	410	128	262	
Aphthae.	23	1	22	
Cholera.	32	12	20	
Catarrhi.	42	3	38	
Apoplexia.	3	3	»	
Pleuritis. Pneumonia.	28	5	22	
Phthisis pulmonalis.	19	14	5	
Vitia cordis.	2	1	»	
Gastritis. Enteritis.	1	»	1	
Hepatitis. Abscess. hep.	64	10	53	
Morbi lienis.	10	2	8	
Peritonitis.	1	»	»	
Haemorrhoïdes.	21	1	20	
Rheumatismus.	97	9	83	
Transportere.	2795	415	2303	

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	2795	415	2303	
Paralysis.	31	3	21	
Tetanus.	2	1	1	
Epilepsia.	1	»	1	
Mania.	200	49	67	
Hijdrops.	29	23	6	
Scrophulosis.	22	»	21	
Scorbutus.	2	»	2	
Marasmus.	10	8	2	
Helminthiasis.	55	»	55	
Variolae.	23	4	18	
Lepra.	23	6	1	
Scabies.	135	2	116	
Exanthemata varia.	55	2	48	
Morbi sijphil. prim.	250	5	225	
» » secund.	319	23	254	
Herniae.	2	»	1	
Vulnera.	113	18	90	
Contusiones.	108	3	89	
Luxationes.	1	»	1	
Fracturae.	4	»	3	
Abscessus.	25	»	24	
Ulcera.	275	50	184	
Morbi oculorum.	149	11	116	
Stuprum violentum.	2	»	2	
Morbi varii.	73	8	63	
Totaal.	4704	631	3714	

Het instituut tot opleiding van Inlandsche genees- en heelkundigen, blijft bij voortduring schoone bewijzen opleveren van den goeden aanleg der jongelingen zoowel als van de doeltreffende methode volgens welke zij in de grondslagen der wetenschap worden opgeleid. Vijf hunner hebben gedurende het afgeloopen jaar met vrucht het examen afgelegd; acht nieuwe leerlingen zijn aangenomen, een is overleden, en een wegens slecht gedrag ontslagen, zoodat op ultimo December de school nog door 21 bezocht werd.

Het onderwijs was opgedragen, onder toezigt van den Dirig. Offic. van gez. 1ste kl. VOIGT, aan den Dirig. Offic. van gez. 2de kl. BLEEKER, en aan de Offic. van gez. 2de kl. FILET en DOIJER.

Het verloskundig instituut, waarvan de goede uitkomsten na een betrekkelijk kort bestaan reeds gebleken zijn, munt evenzeer uit door zindelijkheid en goede orde in het gesticht als door de rasse vorderingen der leerlingen in het vak der verloskunde.

Met inbegrip van de in 1853 geëxamineerde vrouwen zijn reeds twintig Inlandsche verloskundigen het praktische leven ingetreden.

Gedurende 1854 zijn 16 nieuwe leerlingen bijgekomen, 10 hebben het verloskundig examen behoorlijk afgelegd, en bedroeg het getal bij het einde des jaars 18, terwijl er nog zes verwacht werden.

47 kraamvrouwen werden in het gesticht verlost. 4 der in het gesticht ter wereld gekomene kinderen waren doodgeboren of overleden spoedig na de verlossing. Omtrent de overige valt niets bijzonders te zeggen. Behalve eene voet-, éénc stuit-, en ééne aangezigtsligging, die allen gelukkig afliepen, kwamen geene abnormiteiten in de baring of het kraambed voor.

Onder toezigt van den Dirig. Offic. van gez. 1ste kl. VOIGT, werd het onderwijs alhier gegeven door de 2de stadsvroedmeesteresse ZEMBSCH.

De 10 bovenbedoelde geexamineerde vrouwen zijn tot uitoefening der verloskunde vertrokken, naar:

Padang.	1
Bezoekie.	1
Tagal.	1
Bagelen.	3
Kadoe.	2
Soerakarta.	2
	10

Bantam.

Officier van gezondheid 2de klasse C. A. Bensen.

De weêrsgesteldheid leverde weinig bijzonders op. Op de hoofdplaats nam men waar, dat te midden van den regenmousson de maanden Maart en April zich door droog, schoon weder bij weste winden kenmerkten, en de temperatuur der lucht gedurende dien tijd zeer hoog was.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het algemeen naar wensch.

De genius epidemicus was duidelijk gastrisch-bilieus; somtijds zag men ook tegelijk katarrhale aandoeningen, vooral in September.

Koortsen. — Remitterende en intermitterende koortsen kwamen nu eens meer, dan eens minder gedurende het geheele jaar onder de bevolking voor. Zij waren echter goedaardig en van een erethisch karakter, nu eens met bilieuse, dan eens met katarrhale verschijnselen, soms met beide gekompliceerd.

Ofschoon als oorzaken dezer koortsen de hier en daar bestaande moerassen enz. in aanmerking kunnen komen, zoo is zulks toch niet op alle plaatsen het geval. Daar waar geene moerassen bestaan, en waar men op hevige NW. wind talrijke koortsen zag volgen, zooals bv. te Anjer waarvan de moerassen oostwaarts liggen) is men geneigd aan te nemen dat zij door de sterke, ongelijkmatige afkoeling en drukking des ligchaams door de hevig bewogene lucht worden voortgebragt.

De reflektie-werkingen van het ruggemerg, uitgelokt door deze kontakt-werking op de peripherische zenuwen, mogen het tot stand komen van koortsverschijnselen verklaren, daarmede wordt echter niet gezegd, dat in andere gevallen eene veranderde bloedmassa niet dezelfde reflektiewerkingen zou kunnen veroorzaken.

Tegen de ligtere gevallen werd met goed succes een afkooksel van de *soerenbast* (cedrela febrifuga) gegeven; bij hevigere het sulphas chinini.

De voorgekomene gevallen van *dijsenterie* waren meest alle goedaardig. Daar van de 21 geregeld behandelden slechts 2 overleden.

Men zag ze in Noord-Bantam vooral te Anjer, Bantam en Tanara. De bevolking bezigde met vrucht daartegen gambier (catechu) in rijstwater opgelost.

Morbilli met een goedaardig karakter heerschten epidemisch in Junij, Augustus en September;

Enteritis en *kolieken* kwamen dikwerf voor als gevolg van gevatte koude en het onmatig gebruik van onrijpe vruchten of ander slecht voedsel. De mixtura anticholerica genoot bij de bevolking een groot en verdiend vertrouwen tegen de laatstgenoemde ziekte.

Helminthiasis komt hier bij de kinderen algemeen voor.

Sijphilis is onder de bevolking zoowel die der strandplaatsen als die der binnenlanden, algemeen verspreid. Door den gemeenen man wordt, hetzij uit ongewoonte, hetzij uit schaamte of onverschilligheid zelden of ooit hulp tegen dezelve gezocht; alleen de meer verlichte Inlandsche hoofden en zij die veel met Europeanen verkeeren kwamen meermalen onder behandeling. Van de 27 sijphilitischen leden er 18 aan urethritis, 5 aan ulcera, 2 aan bubones; 2 aan sijphiliden, 1 aan stomatitis en angina sijphilitica, en 1 aan ostitis tibiae sijphilitica. De behandeling was de gewone.

Framboesia komt hier zeer veel voor; de gunstige resultaten na behandeling van deze ziekte door kauterisatie met nitras hijdrag. oxyd. liq. boezemde der bevolking veel vertrouwen op de Europesche geneeskunde in.

Oogziekten, vooral bindvliesontstekingen zag men zeer veel. Het sulphas zinci werkte daartegen zeer gunstig.

Onder de *verwondingen* wordt het volgende geval vermeld. Een Inlandsch hoofd werd bij ongeluk door een met kracht naar eene visch geworpen harpoen in den regterarm getroffen; het werktuig drong 3 duim boven het handgewricht aan de volairvlakte schuins tusschen de spieren en pezen van den voor-

arm in, en bleef in de nabijheid van het elleboogsgewrichts onder den processus coronoïdeus ulnae steken.

Door ruwe pogingen om het van een' weerhaak voorziene instrument uit te trekken was het heft van het ijzer losgeraakt en het laatste blijven zitten. Patient kwam den dag na de verwonding op Serang aan. Het 7 Rijnl. duim lange wondkanaal werd op de sleuf-sonde gespleten, de harpoen zonder moeite verwijderd, en een geknoopte naad aangelegd. De wond genas zonder verdere toevallen.

Eene *teleangiektasie* van $1\frac{1}{2}''$ lengte en 1″ breedte aan den voorarm bij een Europeesch meisje, werd door twee halvemaansgewijze sneden omgeven en geextirpeerd. De ovale wond werd door de geknoopte naad gehecht en genas met een gering likteeken.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	136	187	»	3	»	1 : 62,3
Gevangenen.	1	26	1	2	1 : 1	1 : 13
Djaijang Secars.	2	10	»	»	»	»
	139	223	1	5	1 : 139	1 : 44,6
	362		6		1 : 60,3	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	52	»	52	
» remittens.	14	»	14	
Diarrhoea.	23	1	22	
Dijsenteria.	21	2	19	
Per Transport	110	3	107	

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	101	3	107	•
Cholera.	6	1	5	
Catarrhi.	22	»	22	
Encephalitis.	3	1	2	
Pleuritis. Pneumonia.	2	»	2	
Gastritis. Enteritis.	16	»	16	
Hepatitis. Absc. hepat.	5	»	5	
Haemorrhoides.	4	»	4	
Rheumatismus.	5	»	5	
Mania.	9	1	7	
Helminthiasis.	26	»	26	
Scabies.	10	»	10	
Exanthemata varia.	39	»	39	
Morbi sijphilit. prim.	23	»	23	
» » secund.	4	»	4	
Vulnera.	4	»	4	
Luxationes.	1	»	1	
Fracturae.	2	»	2	
Ulcera.	6	»	6	
Morbi oculorum.	49	»	49	
» varii intern.	16	»	16	
Totaal	362	6	355	

Buitenzorg.

Officier van gezondheid 3de klasse P. SWART.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het algemeen naar wensch. Epidemische ziekten werden, behalve eene goedaardige *mazelen-epidemie*, niet waargenomen. Als bijzonderheden worden van hier gemeld, dat twee jeugdige personen (de een 19, de andere 23 jaar oud) ter hoofdplaatse door *variolae* confluentes werden aangetast, en daaraan overleden, terwijl geene besmetting kon worden aangewezen. Zij waren als kinderen van 4 jaren gevaccineerd. De verdere verspreiding werd door behoorlijke voorzorgsmaatregelen gelukkig voorkomen.

Verder, dat terwijl gewoonlijk gedurende of kort na den afloop der padieoogst veelvuldige buikziekten onder de Inlanders voorkomen, ook dit jaar in de maand Mei in de kampong Kedoeng-Hallang een tiental *dijsenteristen* voorkwamen, die allen binnen weinige dagen bezweken. Zeer opmerkelijk echter is, dat het allen vrouwen waren van middelbaren leeftijd. Ofschoon nu wel de oorzaak dezer ziekte mag gelegen zijn zoo in de omstandigheid, dat deze vrouwen bij het padie snijden aan de brandende zonnestralen zijn blootgesteld, als in het onmatig gebruik van den pas geoogsten rijst, onrijpe vruchten en van veelal modderig water, zoo is daardoor toch nog niet opgehelderd waarom dit jaar meer dan in andere voornamelijk vrouwen van opgenoemden leeftijd werden aangetast.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	4	216	»	6	»	1 : 36
Arrestanten enz.	»	59	»	4	»	1 : 14,7
Publieke vrouwen.	»	10	»	»	»	»
	4	285	1	10	»	1 : 28,5
	289		10		1 : 28,9	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	82	»	82	
» remittens.	12	1	11	
Diarrhoea.	6	»	6	
Dijsenteria.	7	1	6	
Aphthae.	1	»	1	
Catarrhi.	8	»	8	
Apoplexia.	1	1	»	
Transportere.	117	3	114	

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	117	1	114	
Phthisis pulmonalis.	3	2	1	
Hepatitis. Abscess. hep.	3	»	3	
Rheumatismus.	4	»	4	
Mania.	2	»	2	
Scrophulosis.	7	1	6	
Helminthiasis.	24	»	24	
Scabies.	18	»	18	
Exanthemata varia.	3	»	3	
Morb. sijphilit. primarii.	25	»	25	
» » secundarii.	4	»	4	
Vulnera.	40	3	36	
Contusiones.	2	»	2	
Fracturae.	1	»	1	
Abscessus.	1	1	»	
Ulcera.	19	»	17	
Morbi oculorum.	10	»	10	
» varii interni.	6	»	6	
Totaal	289	10	276	

Krawang.

Civiel geneesheer A. C. Vogler.

Deze heeft slechts een summier-rapport ingezonden. Hieruit blijkt:

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambtenaren.	6	6	»	»	»	»
Bevolking.	»	61	»	3	»	1 : 20,3
Pradjoerits.	1	28	»	»	»	»
Bannelingen.	»	87	»	»	»	»
Gevangenen.	2	120	»	»	»	»
	9	302	»	3	»	1 : 100,6
	311		3		1 : 103,6	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	37	»	37	
» remittens.	36	»	36	
Diarrhoea.	31	»	31	
Dijsenteria.	11	2	9	
Cholera.	2	»	2	
Catarrhi.	34	»	34	
Apoplexia.	2	»	2	
Hepatitis.	6	»	6	
Morbi lienis.	4	»	4	
Haemorrhoides.	7	»	7	
Rheumatismus.	23	»	23	
Scrophulosis.	2	»	2	
Marasmus.	2	1	1	
Helminthiasis.	6	»	6	
Lepra.	1	»	1	
Scabies.	14	»	14	
Exanthemata varia.	3	»	3	
Morbi sijphil. primarii.	12	»	12	
» » secundarii.	14	»	14	
Hernia.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	4	»	4	
Vulnera.	12	»	12	
Contusiones.	3	»	3	
Abscessus.	2	»	2	
Ulcera.	8	»	8	
Morbi oculorum.	34	»	34	
Totaal	311	3	308	

Preanger Regentschappen

Tjandjoer.

Civiel geneesheer P. J. FRANK.

Ook deze heeft, wegens zijn nog te kort verblijf aldaar, geen verslag ingezonden.

Uit het summier rapport blijkt het volgende:

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Partikulieren, enz.	80	1	3	»	1 : 26,6	»
Gevangenen.	»	10	»	»	»	»
Ziekengesticht.	»	207	»	2	»	1 : 103,5
Pradjoerits.	»	22	»	»	»	»
	80	240	3	2	1 : 26.6	1 : 120
	320		5		1:64	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	25	»	23	
» remittens.	1	1	»	
Diarrhoea.	43	»	43	
Dijsenteria.	4	2	2	
Catarrhi.	12	»	12	
Phthisis pulmonolis.	1	»	1	
Hepatitis.	2	»	2	
Tetanus.	2	1	1	
Hijdrops.	1	»	»	
Marasmus.	1	1	»	
Helminthiasis.	8	»	8	
Scabies.	11	»	9	
Morbi sijphil. primarii.	71	»	49	
» » secund.	15	»	8	
Vulnera.	6	»	5	
Contusiones.	4	»	4	
Fractura.	1	»	1	
Ulcera.	56	»	53	
Morbi oculorum.	2	»	1	
» varii interni.	41	»	39	
» » externi.	13	»	13	
Totaal.	320	5	274	

Bandong.

Civiel geneesheer J. K. VAN HAASTERT.

In de weêrsgesteldheid kwamen geene bijzonderheden voor. De gemiddelde thermometerstand was 's morgens 7 uur 65, 's middags 78, en 's avonds 8 uur 66° Fahr.

Intermitterende en *gastrisch bilieuse koortsen* waren de meest voorkomende ziekten. Onder de intercurrerende telde men vooral purulente *ophthalmien*, die in de maand Oktober (toen meerdere dagen achtereen sterke ooste- en noordooste winden waaiden die bij de groote droogte de lucht als met stofwolken vervulden) voorkwamen. In hare verschijnselen en behandeling hadden zij niets bijzonders.

De *sijphilis* die vroeger nog al veel voorkwam is in het laatst van het jaar zeer verminderd, waartoe de geregelde geneeskundige visitatien van alle rongings in de afdeeling Bandong veel hebben bijgedragen. Het meest kwamen urethritides voor, die door bals. copoïvae spoedig tot genezing werden gebragt. Enkele secundaire gevallen van condijlomata, die tot den platten vorm behoorden, verdwenen na 6 à 8 dagen onder aanwending van ung. hijdroiodat potass. op de wratten en het inwendig gebruik van 1 gr. kalomel met ¼ gr. opium, daags.

Helminthiasis zag men in de maand November, zoowel bij volwassenen als bij kinderen, en was laatstgenoemden oorzaak van algemeen vermagering, atrophie en dijsenterie.

Een geval van verwonding bij een meisje van 12 jaren, werd doodelijk doordien zich 5 dagen na de verwonding plotseling 's nachts tetanus instelde, welke binnen eenige uren een einde aan haar leven maakte. Behalve meerdere huid- en spierwonden bestond er eene die de gewrichtsbeurs van het schoudergewricht geopend had, en eene waardoor de ring- en middelvinger bijna geheel afgeslagen waren. Twee dagen na de verwonding kwam patiente onder behandeling; hare algemeene toestand was vrij gunstig; spoedig stelde zich onder

eene eenvoudige medikatie, warme pappen, enz. eene goede ettering in, die echter den avond van den 4den dag eensklaps ophield, waarna zich de tetanus vertoonde.

Eene *amputatie* van den voorarm (boven het elleboogsgewricht, door de cirkelsnede) was noodzakelijk door verbrijzeling ten gevolge van het springen eens geweers; 40 dagen na de operatie was patient (een Inlander) genezen.

Een tweede Inlander verbrijzelde zich de hand tusschen de raderen eener molen; de *amputatie* aan het bovenste gedeelte des voorarms, door de cirkelsnede verrigt, had genezing in 6 weken tijds ten gevolge.

Eene doordringende *buikwond* met voorvalling van een gedeelte, dat reeds gangreen vertoonde en werd afgebonden, genas in 14 dagen tijds. De wond werd, nadat het nog niet verstorvene gedeelte teruggebragt was (het verstorvene werd buiten gelaten) door bloedige hechting matig gesloten, met pluksel en koud water verbonden, en reeds na 3 dagen was het gangraeneuse stuk afgestooten.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	63	10	5	»	1 : 12,6	»
Behoeftigen.	»	101	»	2	»	1 : 50,5
Gevangenen.	»	24	»	3	»	1 : 8
Pradjoerits.	»	7	»	»	»	»
Publieke vrouwen.	»	48	»	»	»	»
	63	190	5	5	1 : 12,6	1 : 38
	253		10		1 : 25,3	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	29	»	29	
» remittens.	8	1	7	
Diarrhoea.	20	1	19	
Dijsenteria.	15	2	13	
Catarrhi.	15	»	12	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Rheumatismus.	5	»	3	
Mania.	13	1	9	
Scrophulosis.	12	1	10	
Marasmus.	3	2	»	
Helminthiasis.	20	»	18	
Scabies.	20	»	18	
Morbi sijphilit. prim.	40	»	40	
» » secund.	11	»	10	
Vulnera.	23	1	20	
Fracturae.	2	»	2	
Morbi oculorum.	16	»	16	
Totaal.	253	10	226	

Cheribon.

Civiel geneesheer W. Bakhuis.

De gezondheidstoestand der bevolking is sedert verleden jaar veel gebeterd, ja was bij het einde van 1854 weder gunstig te noemen. De koortsepidemie, die zich onder een' galachtigen vorm vertoonde, nam langzamerhand in hevigheid af en het aantal lijders verminderde voortdurend. Ofschoon hier en daar enkele sporadische gevallen voorkomen, kan de ziekte toch als geëindigd beschouwd worden. Zuiver intermitterende vormen vereischten uitsluitend chinine, bij andere ligtere gevallen deed het gebruik van keukenzout volgens Piory veel nut.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen vrij bestendig:

meestal had men aanhoudende droogte met belangrijke hitte over dag en zeer koude nachten.

In de laatste 3 maanden vertoonde zich eene *epidemie van natuurlijke pokken* in de distrikten Ploembong, Palimanang, Gegiessiek en Madirandjang, echter met vrij goedaardig karakter; van de 79 lijders overleden er 4.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overleden.		Sterfte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Bevolking.	»	3711	»	416	»	1:8,9
Pradjoerits.	»	29	»	»	»	»
Publieke vrouwen.	»	11	»	»	»	»
	»	3751	»	416	»	9,02

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	3608	411	3197	
Diarrhoea.	14	»	14	
Tetanus.	1	1	»	
Scrophulosis.	5	»	5	
Variolae.	79	4	75	
Scabies.	24	»	24	
Morbi sijphil. prim.	11	»	11	
Vulnera.	8	»	8	
Fracturae.	1	»	1	
Totaal.	3751	416	3335	

Indramaijoe.

Officier van gez. 2de kl. H. VERSCHOOR.

De gezondheidstoestand der bevolking was zeer naar wensch. Epidemische of andere gevaarlijke ziekten hebben zich niet vertoond, tenzij men hiertoe wilde brengen 14 of 15 ge-

vallen van goedaardige pokken, die in de maand Junij in het distrikt Karang-Ampel voorkwamen. Het aantal koortsigen was nog minder dan in het vorige jaar, eene omstandigheid die misschien te danken is aan het aanleggen van een' dam waardoor de hier telkens plaats hebbende overstroomingen van sawa's door het zeewater grootendeels voorkomen worden en tevens een riviertak, die vroeger zijn water ongebruikt in zee voerde het nu naar de hoofdplaats brengt, en in een lang gevoeld gebrek aan zoet water voorziet.

De weêrsgesteldheid leverde weinig bijzonders op. Alleen gedurende de maanden Augustus en September was de droogte groot; in de overige had men steeds meer of minder regen en onbestendig weder; dikwijls hevige winden. De genius epidemicus was over het algemeen katarrhaal; in Augustus en September meer tot het bilieuse overhellende.

Eene ziekte die onder de pas aangekomenden nog al voorkomt is *diarrhoea;* men schrijft dit toe aan het drinkwater zonder daarvoor bewijzen te leveren.

Dijsenterie is zeldzaam. Omtrent de hiervan voorgekomen ziektegevallen valt niets bijzonders te vermelden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambtenaren.	13	»	»	»	»	»
Partikulieren.	18	3	»	»	»	»
Behoeftigen.	18	»	»	»	»	»
Bevolking.	»	26	»	»	»	»
Publieke vrouwen	»	7	»	»	»	»
Gevangenen	»	26	»	»	»	»
	49	62	»		»	
	111		»		»	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	9	»	9	
» remittens.	3	»	3	
Diarrhoea.	7	»	7	
Dijsenteria.	2	»	2	
Catarrhi.	13	»	13	
Gastritis. Enteritis.	7	»	7	
Hepatitis. Abscess. hep.	1	»	1	
Rheumatismus.	1	»	1	
Helminthiasis.	3	»	3	
Variolae.	14	»	14	
Scabies.	11	»	11	
Morbi sijphil. prim.	13	»	13	
» » secund.	2	»	2	
Herniae.	1	»	1	
Vulnera.	2	»	2	
Contusiones.	1	»	1	
Luxationes.	1	»	1	
Abscessus.	2	»	2	
Ulcera.	6	»	6	
Morbi oculorum.	5	»	5	
» varii.	7	»	7	
Totaal.	111	»	111	

2de GROOTE MILITAIRE AFDEELING OP JAVA.

Dirig. Offic. van gez. 2de kl. H. Hollander.

Samarang.

De eerste stadsgeneesheer P. W. B. de Wilde berigt van hier, dat de weêrsgesteldheid geenen merkbaren invloed op de gezondheid der bevolking had, ofschoon de moessons ongeregeld invielen. Gedurende de maanden Januarij en Februarij

had men frisch en helder weder bij meestal O. winden en, op enkele onbeduidende regenbuijen na, voortdurend droogte, zoodat men aan eene gelukkige paddieoogst begon te wanhopen; eenige zware regens op den 22sten en 23sten Februarij waren niet genoegzaam voor de bewerking der sawavelden. Gelukkig deden later volgende regens deze vrees verdwijnen, en was de oogst middelmatig. Afwisselend hielden de regens aan tot in het laatst van Junij, waarop eene aanhoudende droogte van drie maanden volgde, vergezeld van groote hitte.

Behalve de cholera die sporadisch voorkwam en slechts weinig slagtoffers eischte, hebben zich geene kwaadaardige koortsen, noch pokken, noch mazelen, noch andere ziekten, epidemisch voorgedaan, en was het getal zieken gedurende het afgeloopen jaar in de verschillende gestichten te Samarang bijzonder gering; hetzelfde geldt omtrent de sterfte.

De voeding der Javaansche bevolking in de residentie, was niettegenstaande de middelmatige oogst, vrij goed en voldoende. Het heerschende ziektekarakter was in het begin des jaars katarrhaal en goedaardig. Gedurende het overige gedeelte des jaars konde geen bepaalde genius epidemicus worden opgemerkt.

De *koortsen* waren meestal van katarrhalen en gastrisch bilieusen aard en genazen gemakkelijk op het gebruik van chinine. Van de 155 lijders stierven er 4; recidieven zag men niet.

Diarrhoeën zag men vooral onder de kettinggangers wanneer deze tot het uitdiepen van grachten en slooten gebezigd werden, en waren vooral hardnekkig bij hen die aan het gebruik van opium verslaafd waren. Gewoonlijk genazen zij onder het gebruik van dec. marant. c. laudano. Van de 57 lijders overleden er 7.

Dijsenterie kwam slechts 7 maal voor; allen kwamen in zeer uitgeputten toestand onder behandeling, zoodat daarvan slechts een herstelde. De behandeling was de gewone.

Cholera vertoonde zich in Junij, Oktober en December sporadisch, en zoo als gezegd is in geringe mate.

Catarrhi zag men vooral in Mei en Junij.

Ophthalmia catarrh. vertoonde zich van Julij tot November in het protestantsche weeshuis en taste 88 kinderen aan die echter allen spoedig genazen door instillatie met eene slappe sol. nitrat. argenti.

Een geval, van apoplexia als gevolg van het misbruik van opium liep doodelijk af.

Phthisis pulmon. welke 5 malen voorkwam, was bij 4 personen doodelijk, terwijl de toestand van een onder voortdurend gebruik van ol. jecoris aselli niet verergerde.

Mania. Ofschoon het aantal lijders aan deze ziekte niet is toegenomen, is het evenwel nog aanzienijk. In het geheel worden er 143 verpleegd.

Variolae; de in het summier rapport hieronder gebragte gevallen, waren varioloïdes, die het geheele jaar door, en vooral in het protestantsche weeshuis, zich nu en dan vertoonden.

Lepra is dit jaar niet toegenomen. In het geheel werden in het leprozen gesticht verpleegd 101 lijders, waarvan er 14 overleden en 26 als hersteld en geëvakueerd worden opgegeven; hierbij moet opgemerkt worden, dat onder het laatste getal ook personen zijn opgegeven die nu en dan deserteren, en door de politie later weder worden teruggebragt. Voorts zulke lijders die met uitgebreide verzweringen, zonder juist lepra te zijn, in dat gesticht waren opgenomen.

Op 1 Januarij 1852 bleven onder behandeling.

	M.	Vr.	K.	Tot.
	19	30	2	51
op 1 Januarij 1853	17	32	5	54
» » 1854	17	34	2	53
» » 1855	19	35	4	58

De mutatien gedurende 1854 waren als volgt:

	M.	Vr.	K.	
Bijgekomen	16	27	5	waar-
[van er	9	19	1	herstelden of geevacueerd wer-
[den en	5	7	2	overleden.

Met *sijphilis* kwamen 410 prostitués en 4 mannen onder behandeling.

Onder dit getal waren slechts 28 secundaire vormen.

De behandeling leverde niets bijzonder op.

Vulnera.—Belangrijk was de verwonding van een' Javaan, hem door een geweerschot, met 3 projektielen geladen, toegebragt. Een staafje ijzer ter lengte van een duim en ter dikte van eene penneschacht was in de linkerwang en neusvleugel gedrongen; een tweede van dezelfde dikte maar ½ duim langer was in het borstbeen (op deszelfs midden) beklemd, terwijl regts 4 vinger breed van af den tepel nog eene ronde opening zigtbaar was, die een kogelschot verraadde. De stukken ijzer werden gemakkelijk geextraheerd, doch de kogel was niet te vinden; den volgenden dag echter werd hij bij het verwisselen van het verband ontdekt tusschen de spieren van den rug onder den rand van het regterschouderblad alwaar hij werd uitgesneden; patient herstelde, zonder belangrijke bijkomende toevallen, zeer spoedig. De kogel had de groote van een kaliber kogel.

Overigens valt van hier niets opmerkenswaardigs meer te zeggen.

Specifikatie der ziekten.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Stadsverband	»	786	»	43	»	1 : 18,3
Prot. weeshuis.	297	»	1	»	1 : 297	»
R. C. »	91	»	2	»	1 : 45,5	»
Bedelaars gesticht.	»	107	»	13	»	1 : 8,2
Chin. hospitaal en [krankzinnig. gesticht.	»	89	»	9	»	1 : 9,9
	388	982	3	65	1:129,3	1:15,1
	1370		68		1 : 20,2	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	127	»	123	
» remittens.	28	4	24	
Diarrhoea.	57	7	49	
Dijsenteria.	7	6	1	
Cholera.	4	4	»	
Catarrhi.	38	»	38	
Apoplexia.	1	1	»	
Pleuritis.	3	»	3	
Phthisis pulmonalis.	5	4	1	
Gastritis. Enteritis.	9	3	6	
Hepatitis.	1	»	1	
Morbi lienis.	1	»	1	
Rheumatismus.	22	1	21	
Mania.	143	8	76	
Hijdrops.	12	4	6	
Scrophulosis.	6	»	6	
Scorbutus.	1	»	1	
Marasmus.	12	8	4	
Helminthiasis.	8	»	8	
Variolae.	22	»	19	
Lepra.	101	14	29	
Scabies.	65	»	63	
Exanthemata varia.	14	»	11	
Morbi sijphil. prim.	386	»	318	
» » secund.	28	»	25	
Vulnera.	28	2	24	
Contusiones.	45	»	44	
Luxationes.	3	»	3	
Fracturae.	2	»	2	
Abscessus.	5	»	5	
Ulcera.	49	1	41	
Morbi oculorum.	117	»	114	
» varii interni.	15	1	13	
» » externi.	5	»	5	
Totaal.	1370	68	1085	

Oenarang.

Offic. van gez. 2de kl. A. ROSMAN.

Gedurende den regentijd, die dit jaar zeer flaauw was, had men soms 10—15 dagen, waarin geen regen viel.

Opvallend is het, dat doorgaans elke regenbui door een' plotseling opkomende hevige windbui wordt voorafgegaan, die eenige minuten aanhoudt, voor de regen, die uren lang duren kan, valt en waaronder langzamerhand de wind vermindert en eindelijk met of even vóór den regen ophoudt. De westmoesson werd reeds in April door bestendiger weder vervangen, en in het laatste dier maand kwamen de ZO. winden door; deze kwamen zoo als naar gewoonte 's morgens om 8 à 9 ure door, namen tot 12 à 1 ure des middags toe, verhieven zich soms tot halve stormwind om langzamerhand weder af te nemen, en gewoonlijk tegen 4 ure des namiddags geheel op te houden. Deze toestand die ongeveer 3 à 4 weken duurt, noemt men het doorkomen van den ZO. moesson, doch, welke naam men er ook aan geeft, het is een onaangename tijd; de drooge, schrale wind doet de slijmvliezen aan, en veroorzaakt menigvuldige katarrhen.

Is echter die tijd voorbij dan is het weder aangenaam; de doorgaans tot 9 ure 's morgens waaijende bergwind is zacht en geeft frischheid en gevoel van welbehagen; de thermometer van Fahr. teekent dan meestal 76°, tegen 10 ure komt de ZO. wind door, die gewoonlijk zwak is, en langzamerhand klimt de thermometer tot 85°, die van af 2 ure weder begint te dalen, zoodat men ten 4 ure à half vijf reeds kan gaan wandelen; in de eerste dagen van Oktober echter rees de kwik tot 94°. Van 17 Mei tot 17 Oktober vielen slechts enkele korte regenbuijen zoodat de droogte vrij sterk was. Nadat daags te voren de thermometer nog 91° had aangegeven, viel den 3den November zonder kentering de kwade moesson in en daalde de kwik tot op 73° in den middag; gure, ruwe ZW. winden met vrees-

selijke elektrische ontladingen en uren aanhoudende stortregens deden zich de eerst volgende dagen aanhoudend voor, en ofschoon later verminderende, ging er tot den 17den November geen dag voorbij of er viel regen. Van af dezen tijd tot 2 December was het weder zeer onbestendig, nu eens had men eene warmte van 86° en dan soms vliegende ZW. winden met regen en een thermometerstand van 73°; van nu af tot het laatst van December bijna permanent regen, met guur, vochtig en koud weder.

De laagste thermometerstand gedurende dit jaar zag men den morgen van den 13den Junij, $67\frac{1}{2}°$, de hoogste, 94°, op den 24sten Oktober des namiddags ten 1 ure.

Gedurende een gedeelte van den goeden moesson heeft men alzoo te Oenarang een droog, zacht, gelijkmatig klimaat: de temperatuur wisselt langzaam en ongemerkt, de warmte is ten $4\frac{1}{2}$ ure reeds verdwenen. Geheel anders echter is het als de regen tijd aankomt, dan wordt het hier (ofschoon de gezonde het frisch noemt) voor den zieken vochtig, ruw en guur, in een oogenblik heeft soms eene groote temperatuursverandering plaats, en, zoo gunstig het hier voor sommige slepende buikaandoeningen in den goeden moesson is, zoo ongunstig en bepaald nadeelig is het in den kwaden moesson, en dit des te meer, naar mate het buiklijden meer akuut is.

De gezondheidstoestand der bevolking wordt gezegd gedurende dit jaar minder gunstig geweest te zijn dan gedurende het voorgaande, door het heerschen van koortsen, diarrhoeën en katarrhen, vooral in April en Mei.

Koortsen, welke ter plaatse ontstaan waren, werden gemakkelijk door chinine genezen en waren goedaardig. De koortslijders welke herwaarts geëvakueerd werden, en bij wie het ziektebedrijf door herhaalde recidieven reeds tot de tweede wegen was overgegaan, genazen gewoonlijk onder invloed van het klimaat, uitgestrekte wandelingen in de morgenuren enz. — Bij eene hardnekkige koorts afhankelijk van leverlijden werd ook, behalve plaatselijke middelen, chinine zonder

verbetering te bewerken gegeven; patient moest naar Europa vertrekken. Bij nagebleven opzetting der lever werd hijdroiodas potassae inwendig en deut. jod. hijdrarg. uitwendig te vergeefs aangewend.

Diarrhoeae waren van katarrhalen aard en genazen gemakkelijk onder het gebruik van emoll. en narcotica. Van de twee van elders herwaarts gekomen lijders met diarrhoea aphthosa post dijsenteriam, herstelde een onder invloed van het klimaat, het toedienen van rheum met morphium, en daarna van *legen;* de tweede werd niet genezen.

Twee ook van elders geëvakueerde gevallen van *dijsenteria chronica* werden, het eene met morphium en catechu behandeld en genezen, het andere, bij een hoogst uitgeput voorwerp, alleen met morphium behandeld; het laatste eindigde doodelijk.

Eene paralijsis extrem. infer. bij eene dame ten gevolge van een val ontstaan, ging in genezing goed vooruit; het volkomen herstel kon echter wegens partikuliere omstandigheden, daar patiente weder vertrekken moest, niet afgewacht worden.

Phthisis pulmonalis kwam tweemaal onder behandeling.

Eene dame van Samarang, die reeds het vorige jaar in behandeling was geweest en Oenarang in een' (altijd over phthisis sprekende) allezins bevredigenden toestand had verlaten, werd nadat zij weder 4 maanden te Samarang had vertoefd door hevige schijnbaar tusschenpoozende koortsen aangetast, waarvoor chinine en ol. jecor. aselli werden toegediend. Het borstlijden is onder die koortsen natuurlijk heviger geworden en zoo werd in een paar maanden verspeeld wat in het vorige jaar onder eene zorgvuldige behandeling van zes maanden was gewonnen. Bij hare komst te Oenarang gebruikte zij de levertraan nog voort, doch de heer Rosman liet met dit middel niet voortgaan wegens den onophoudelijken koortstoestand.

De hoestbuijen, de etterachtige sputa, het hectisch zweet namen meer en meer toe even als het cijanotische uitzigt der lijderes en gaven de verzekering, dat de longen niet meer voor hare taak geschikt waren. Patiente verliet Oenarang in een' slechten toestand.

Het tweede geval, bij eene dame van Batavia, was phthisis pulmonalis met eene caverne aan den regter longtop; links hoorde men overal bronchiaalademen met pleuritisch crepiteren en aan de rugvlakte op meer dan eene plaats vochtig reutelen. De tong was rood en glad, van epithelium beroofd, hier en daar met blaasjes bezet. De sedes waren geelwit gekleurd, van eene dunne brijachtige konsistentie en hadden 6 à 7 malen daags plaats. Men diende eerst morphium toe, later *legen* (1), onder welks gebruik na 3 maanden de sedes een goed uiterlijk en de tong haar normaal voorkomen herkregen. Uitwendig werd patiente twee malen daags op rug en borst met levertraan ingewreven. Daar zij zeer gevoelig was voor wind of luchtstroomingen en hier bijna altoos aan katarrhen van de keel of het strottenhoofd leed, werd haar, nadat het buiklijden genezen was, de raad gegeven om nu spoedig van hier te gaan, waaraan zij voldeed.

Cholera kwam in eenige dessa's voor; de ziekte was echter van goedaardigen aard; in het geheel zijn 22 lijders vermeld, waarvan er 4 overleden.

In het geheel zijn te Oenarang behandeld 27 civiele personen (Europeanen), waarvan één overleed en 26 herstelden.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geevak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	12	»	12	
Diarrhoea.	5	»	5	
Dijsenteria.	2	1	1	
Catarrhi.	3	»	3	
Phthisis pulmonalis.	2	»	2	
Paralijsis.	1	»	1	
Morbi oculorum.	2	»	2	
Totaal.	27	1	26	

(1) Palmwijn, *nira*, *toeak*, uit de Saguerus saccharifer Bl. door aftaptapping verkregen. W.

Salatiga.

Officier van gez. 1ste kl. F. W. F. SCHOLL.

De weêrsgesteldheid alhier leverde weinig bijzonders op. Droogte had men gedurende de maanden Julij, Augustus en September, de temperatuur was in dien tijd des morgens en des avonds gering: gemiddeld 's morgens 64°, 's middags 83°, 's avonds 73. Op den koelsten dag (13 Julij) stond de thermometer des morgens op 55° Fahr. Ook in de maand Oktober had men veel droogte, en steeg des middags de temperatuur soms tot 88°—90° Fahr. — Op de gezondheid der bevolking had de weêrsgesteldheid geenen merkbaren invloed; de koortsen diarrhoeën, katarrhen, enz. zijn vrij gelijkmatig over het geheele jaar verdeeld; alleen in de maanden Augustus, September en Oktober waren de koortsen en diarrhoeën iets menigvuldiger.

De behandelde febres intermittentes waren van weinig belang; de minsten waren zuivere tijposen, maar hadden veelal een katarrhaal of wel gastrisch karakter.

Van *diarrhoea* kwam geen enkel intensief geval voor.

Eene chron. *dijsenterie*, bij eene dame die van Samarang herwaarts was gezonden, herstelde onder het gebruik van slechts weinige geneesmiddelen, zoo het schijnt door den invloed van het klimaat. Eene fluor albus welke tevens bestond, verdween insgelijks. — De dijsenterien onder de militairen daarentegen hadden weinig neiging tot herstel.

Twee gevallen van cholera waren van ligten aard en genazen spoedig.

Niet onbelangrijk was een geval van paralijsis der onderste ledematen bij een 13jarig Europeesch meisje, uit eene gastrisch bilieuse koorts ontstaan, die met pijn in de dorsaalstreek, hartkloppingen, dijspnoe en hoest gepaard ging, na 4 dagen week, en nu volkomene verlamming in beide beenen terugliet, evenwel zonder anaesthesie; hoest, hartkloppingen en dijspnoe verdwenen langzamerhand, doch eene sterk geprononceerde gevoeligheid in de bovenste dorsaalstreek, voor-

al op den 2den en 3den ruggewervel bleef bestaan. Na herhaalde applikatie van bloedzuigers en vesicatoria verminderde deze plaatselijke aandoening en werd vervolgens de elektriciteit en nux vomica aangewend, met het gevolg dat langzamerhand de paralijsis begon te beteren. Ware het dat tevens oedema had bestaan, dan zoude men dit geval onder beri-beri kunnen brengen.

Variolae kwamen bij 3 met goed gevolg gevaccineerde Europeesche kinderen voor, zonder dat de ziekte in de omstreken heerschte. Zij waren echter zeer goedaardig.

Eene *ozaena sijphilitica* bij een' gevangene herstelde onder voortgezet gebruik van jodur. potass. in groote giften.

Verloskundige hulp werd door eene Europeesche vrouw ingeroepen, bij welke reeds sedert 12 uren de baring begonnen was en de vochtblaas reeds gebroken zijnde eene voetligging deed erkennen. Een been was reeds uitgezakt, het tweede tegen de buik gebogen belemmerde den voortgang van het kind, zoodat ook dit been kunstmatig werd ontwikkeld, en nu ging de verlossing goed vooruit tot aan het hoofd waarlangs de beide armen naar boven waren opgeslagen. Na kunstmatige afhaling dezer en het aanleggen der vingers op achterhoofd en bovenkaak werd de verlossing voorspoedig volbragt. Het kind leefde en het kraambed verliep geregeld.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civiele personen.	64	4	2	»	1 : 32	»
Pradjoerits enz.	»	»	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	18	»	»	»	»
	64	22	2	»	1 : 32	»
	86		2		1 : 43	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	26	»	26	
Diarrhoea.	21	»	21	
Dijsenteria.	1	»	1	
Aphthae.	1	»	»	
Cholera.	2	»	2	
Catarrhi.	5	»	5	
Rheumatismus.	2	»	2	
Paralijsis.	2	»	1	
Scrophulosis.	1	»	1	
Marasmus.	2	2	»	
Variolae.	3	»	3	
Scabies.	2	»	2	
Morbi sijphil. prim.	3	»	3	
» » secund.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	2	»	1	
Contusiones.	4	»	4	
Abscessus.	2	»	2	
Febris catarrhalis.	2	»	2	
Morbi varii.	3	»	3	
Totaal.	86	2	81	

Willem I.

Offic. van gez. 2de kl. P. A. W. A. Philippi.

De civiele geneeskundige dienst alhier betreft slechts de kettinggangers, die in eene afzonderlijke infirmerie behandeld worden.

Vele van deze veroordeelden, vroeger verslaafd aan het gebruik' van opium en dit nu niet meer kunnende bekomen, worden door diarrhoeen, asthma en marasmus aangetast; evenwel moet gezegd worden dat hun gezondheidstoestand van jaar tot jaar verbetert, hetgeen is toe te schrijven aan het bijkans voltooid zijn der aardwerken rondom de vesting, zoodat zij

nu niet meer zoo veel als vroeger in de kleiachtige, moerassige aarde behoeven te werken.

Het heerschende *ziektekarakter* was het katarrhale en gastrisch katarhale; in de 3 laatste maanden des jaars nam men bilieuse komplikatien waar.

Op 1 Januarij 1854 waren onder behandeling gebleven 32 lijders, gedurende het jaar 1854 zijn bijgekomen 1237, alzoo in het geheel onder behandeling geweest 1269 of 282 minder dan in het voorgaande jaar.

Intermittentes maakten het grootste gedeelte der voorgekomene ziekten uit. De quotidiana simplex catarrhalis werd dadelijk door een of twee giften chinine gekoupeerd en recidiveerde niet. Gastrische komplikatien maakten soms het gebruik van resolventia noodig. Eenige dezer laatste gevallen gingen in diarrhoea, dijsenteria en hijdrops over. Meermalen kwamen ook pernicieuse gevallen voor die eene intensieve behandeling vereischten: kalomel, chinine, wasschingen met azijn, bloedontlastingen, stortbaden en huidprikkels; geen der koortsen is tijpheus geworden, of heeft blijvende organische veranderingen in lever of milt nagelaten, daarentegen wel eens een' hijperaemische toestand der nieren en hierdoor oedema pedum, ascites, enz. welke de toediening van digitalis en squilla noodig maakten.

Diarrhoeën kwamen voor als katarrhale, saburale en bilieuse, soms als gevolg van dijsenterie. Tijdens de cholera heerschte kwamen bij meest alle diarrhoeën waterige met vlokjes slijm vermengde sedes voor.

Tegen helcosis werden inject c. nitr. argent., acet. plumb. sulph. zinci, of bals. copaiv. met gumm. arab., wanneer deze stoffen den zetel der ziekte konden bereiken, aangewend; in alle overige gevallen moest men zich bepalen tot de toediening van morphium.

Dijsenterie kwam het meest voor bij hen die aan deprimerende aandoeningen onderhevig waren. Bij hen was de voorzegging van den beginne af aan ongunstig en mogt men

het als toevallig beschouwen, wanneer een hunner genas.

Cholera kwam in Julij en Augustus voor, gelukkig in geringe uitgebreid, ofschoon zij groote intensiteit vertoonde daar 50°/$_0$ der aangetasten overleden. Alle bekende geneesmiddelen werden aangewend, doch zonder dat van het een of ander opvallend goede uitkomsten werden gezien. De ziekte vertoonde de gewone verschijnselen van cholera algida, krampen in de ledematen waren zeldzaam. Bij intredende beterschap werden de sedes galachtig. In het geheel werden 44 lijders behandeld van deze stierven er 17.

Epilepsia kwam bij een lijder twee malen voor en beterde onder het inwendig gebruik van nitras argenti.

Syphilis komt niet veelvuldig voor.

Urethritis genas meestal na 4—6 dagen na injectie van nitras argent (gr. II unc II aq. dest). Bubones en ulcera secundaria werden behandeld met dec. Zittm., sublimaat in- en uitwendig, en hijdroiodas potassae.

Overigens valt van hier niets bijzonders meer te melden.

In het geheel werden behandeld 1269 lijders, alle kettinggangers, waarvan er 55 overleden = 1 : 23.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	281	4	272	
Diarrhoea.	177	10	159	
Dijsenteria.	29	12	16	
Cholera.	34	17	17	
Catarrhi.	20	»	20	
Apoplexia.	1	1	»	
Pleuritis. Pneumonia.	1	»	1	
Phthisis pulmonalis.	4	4	»	
Gastritis. Enteritis.	3	1	2	
Transportere.	550	49	487	

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	550	49	487	
Rheumatismus.	45	»	45	
Epilepsia.	2	»	2	
Hijdrops.	6	3	3	
Scrophulosis.	1	»	»	
Scorbutus.	1	»	1	
Marasmus.	10	1	9	
Helminthiasis.	1	»	1	
Lepra.	1	»	1	
Scabies.	63	»	63	
Exanthemata varia.	4	»	4	
Morbi sijphilit. primarii.	13	»	12	
» » secundarii.	6	»	6	
Hernia.	1	»	1	
Vulnera.	57	1	56	
Contusiones.	168	1	166	
Abscessus.	14	»	13	
Ulcera.	111	»	102	
Morbi oculorum.	42	»	41	
» varii interni.	111	»	111	
» » externi.	62	»	58	
Totaal.	1269	55	1182	

Pelatoengan.

Offic. van gez. 2de kl. C. C. W. Mandt.

De weêrsgesteldheid had geen merkbaren invloed op de gezondheid, ofschoon de westmoesson eerst in Februarij inviel, tot half Junij bleef aanhouden en toen zonder kenteringsverschijnselen in den oostmoesson overging, terwijl in het laatst van Oktober weder N. en NW. winden begonnen te waaijen, sterke regens zich vertoonden en als nu het weder zeer koud en guur maakten.

Het ziektekarakter, wordt ligt katarrhaal genoemd.

Koortsen. — In tegenoverstelling van het vorige jaar, kwamen geene tusschenpoozende koortsen voor; slechts één ge-

val werd waargenomen. Daarentegen werd hijdrops universalis als gevolg van vroeger doorgestane koorts meermalen gezien, en vond men hierbij de toediening van sulphur. auratum in groote giften (6 gr. twee malen per dag) van goede uitwerking.

Twee gevallen van *jicht* genazen onder het gebruik van jodium in zooverre dat de pijnen verdwenen, de gewrichtsverstijvingen echter niet.

Zes gevallen van *rheumatismus chron.* met contractura et atrophia muscularis werden spoedig genezen onder het gebruik der baden. — Eene chronische rheumat. oogontsteking vergezeld gaande met zeer hevige pijnen langs den n. frontalis, week verrassend snel na het gebruik van jodur. potassii.

De voorgekomene *ulcera* waren meestal zoodanig verwaarloosd, dat de algemeene konstitutie daaronder leed, waarom gewoonlijk eene krachtige voeding moest vooraf gaan, vóór men aan eene eigenlijke geneeskundige behandeling denken kon. Dikwijls waren de zweren nesten van tallooze naden.

Framboesia genas men het best met zinkpraeparaten. Tegen elephantopus meende men van het drukverband eenig effekt te zien.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Behoeftigen	4	221	»	6	»	1 : 36,8
Weeskinderen	1	»	»	»	»	»
	5	221	»	6	»	1 : 37,8
	226		6		1 : 37,6	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris remittens.	1	»	1	
Dijsenteria.	2	1	1	
Hijdrothorax.	1	»	1	
Rheumatismus.	8	»	8	
Paralysis.	1	»	»	
Mania.	1	»	1	
Hijdrops.	5	»	3	
Scrophulosis.	4	»	4	
Lepra.	3	»	1	
Exanthemata varia.	37	1	32	
Sijphilis secund.	71	»	54	
Vulnera.	6	»	5	
Fracturae.	3	1	2	
Ulcera.	74	2	62	
Morbi oculorum.	9	1	5	
Totaal.	226	6	180	

Bagelen (Kedong Kebo).

Offic. van gez. W. F. Schmitt.

De vlakte der Bagelen is gevormd uit alluviale grond, terwijl in het uit kalksteen bestaande heuvel- en bergland niet zelden ichthijolithen en versteende schulpen worden aangetroffen. Ten Noorden wordt dit vlakke gedeelte der residentie begrensd door de voorheuvels van het Soembing en Sindoro-sijsteem, dat ofschoon met het Prahoegebergte in verband staande daarvan echter geen gedeelte uitmaakt. Ten O. en W. wordt de vlakte afgesloten door lagere bergketens, welke als uitloopers van den Soembing langs de grens van de Kadoe en Djocjokarta eenerzijds, en langs die van de Banjoemaas anderzijds tot aan zee zich uitstrekken en naar de vlakte toe in lagere heuvels overgaan, terwijl zij naar zee toe als stijle bergen eindigen en zoo aan de grenzen van Ban-

joemaas het door zijne vogelnestjesgrotten bekende gebergte van Karangbollang vormen.

Van de residentie Bagelen staan slechts 3 regentschappen onder het toezigt van den civielen geneesheer van Kedong-kebo.

1°. Het regentschap Poerworedjo, bestaat gedeeltelijk uit heuvelachtig, gedeeltelijk uit vlak land; overal is een goede afloop van het water, dat van het hoogere gebergte, meest uit het Wonosobosche, komt. Overstroomingen zijn zeldzaam en moerassen worden er niet aangetroffen: over het algemeen is het land hier goed bebouwd.

2°. Het regentschap Koetoardjo heeft dezelfde gesteldheid behalve dat hier minder toevloed van water en bijgevolg de vlakte drooger en meer dor is; aan de Z. kant bevindt zich de groote rawa van de rivier Singoro, die gedurende den regentijd eene zekere uitgestrektheid van het omliggende vlakke land overstroomt.

Het land is zeer vruchtbaar en, behalve het bergachtig gedeelte, goed bebouwd.

3°. Het regentschap Ambal in een ± 50 paal lange en 6 à 10 paal breede strook lands tusschen de residentien Djokjokarta en Banjoemaas langs het zuiderzeestrand. Met uitzondering van de westelijke grensdistrikten Karangbollang en Aija is alles vlak. Ook hier is in de vlakten alles goed gekultiveerd, doch het bergland levert nog groote bosschen en wildernissen op. Ten N., naar Koetoardjo toe, heeft men de groote rawa en ten O. aan de monding der rivier Bogowonto zijn mede moerassen van niet onbelangrijke uitgestrektheid. Deze plaatselijke gesteldheid in verband met de mindere hoeveelheid regens die hier jaarlijks vallen en de felle uit zee komende winden heeft zonder twijfel geen gering aandeel in de oorzaken der hier zoo dikwijls heerschende epidemien.

Omtrent de weêrsgesteldheid valt op te merken, dat in het begin des jaars de regens zeer lang aanhielden, waarop eene algeheele en voortdurende droogte volgde, waarna de regenmoesson weder laat inviel. Het ziektekarakter was in den

droogen tijd gastrisch bilieus, en tijdens de regens meer katarrhaal.

Den 12den Oktober des namiddags ten $5\frac{1}{2}$ uur, voelde men eene niet onbelangrijke aardschudding die 15—20 sekonden aanhield en eene rigting had van het NW. naar het ZO. Daarmede in verband staande natuurverschijnselen zijn niet waargenomen; ongelukken hebben niet plaats gehad.

De gezondheidstoestand der bevolking was niet zeer voordeelig, daar zij aan endemische en epidemische koortsen en vooral aan cholera heeft geleden.

Die der Europeanen en Chinezen, voor zoo verre deze bij den civielen geneesheer bekend zijn, was voldoende.

Syphilis komt over het geheel weinig voor, en met enkele uitzondering in geen kwaadaardige vormen.

Lepra is hoogst zeldzaam. *Framboesia* daarentegen veelvuldig.

Het reglement tot wering van de kwade gevolgen der prostitutie is voor de hoofdplaats van toepassing verklaard. Op 800 gevisiteerde publieke vrouwen vond men 55 besmetten.

Onlangs zijn 3 te Batavia opgeleide Inlandsche vroedvrouwen in deze residentie teruggekeerd, en hebben zich te Poerworedjo, Ambal en Wonosobo gevestigd.

In de maand Mei had op 10 palen afstand van de hoofdplaats eene aardstorting plaats, waarbij 11 menschen bedolven werden. Bij hunne opgraving onmiddelijk na het ongeluk plaats had waren er reeds 7 personen dood, terwijl één met commotio cerebri spoedig stierf en een ander met zware kneuzingen naar het hospitaal werd vervoerd. De twee overigen waren jonge menschen (25—30 jaren oud) en hadden betrekkelijk bijna niets geleden, omdat zij bij de aardstorting eenige struikjes en takkebosschen voor het gezigt hadden gekregen, die zij nu met beide handen op een afstand van omtrent een' voet van den mond hielden en op deze wijze de aarde tegenhoudende, zich eene zekere ruimte tot adembalen reserveerden. Deze lieden waren met gemiddeld 12—14 voet aarde overdekt geweest en die welke het laatst opgedolven werden (van de nog

levenden), hadden ongeveer 6 uren in dezen hagchelijken doorgebragt.

Onder de verwondingen zijn de volgende belangrijk:

Eene Inl. bejaarde vrouw werd in haar huis door een wild varken aangevallen en zoodanig gekwetst en gescheurd, dat van armen en beenen lappen van huid en spieren nederhingen en een aanmerkelijk bloedverlies plaats gehad had, ofschoon er gelukkig geene groote slagaderen beleedigd waren. Des anderen daags eerst in het hospitaal gebragt, genas zij boven verwachting spoedig en zonder eenige toevallen of kwade gevolgen, onder zeer eenvoudig verband en krachtige voeding.

Een jonge Javaan zich in de monding der rivier Bogowonto badende werd door eene haai aangevallen, van welke hij zich slechts met groote moeite kon losmaken en den oever bereiken, alwaar hij dadelijk flaauw viel en 12 uren bleef liggen voordat men hem ontdekte. Ook deze persoon was vreesselijk in de beenen gebeten; een der kuiten was bijna geheel afgescheurd. Eerst den 3den dag na de verwonding werd hij, tegen zijnen wil, op last van den resident naar het hospitaal gebragt, toen reeds suppuratie en wondkoorts belangrijk waren en er aan geene genezing per primam intensionem meer konde gedacht worden. De genezing duurde dan ook zeer lang doch had eindelijk zonder toevallen plaats; lijder herkreeg het volkomene gebruik zijner ledematen.

Vier malen kwamen gedurende dit jaar ziekten met meer of minder epidemische uitbreiding voor: eene goedaardige pokkenepidemie reeds sedert het vorige jaar woedende, heeft nog tot ultimo Februarij 1854 voortgeduurd. In deze twee maanden werden nog 135 personen aangetast, waarvan er 2 overleden.

In Maart had men eene kleine epidemie van *febris intermittens* in het distrikt Wonorotto, regentschap Ambal, met een totaal cijfer van 291 zieken; volgens de opgaven waren in April reeds allen hersteld.

In September vertoonde zich *cholera* in het distrikt Dje-

nar, regentschap Poerworedjo. De eerste berigten waren overdreven, daar zich slechts hier en daar een echt cholera geval voordeed, terwijl de Inlandsche hoofden alle lijders als cholera zieken opgaven; weldra echter verspreidde zich de ziekte in een groot aantal kampongs van genoemd distrikt. Kort daarop verscheen zij ook in het distrikt Poerworedjo en op de hoofdplaats; vervolgens in het regentschap Koetoardjo en eindelijk ook te Ambal. Over het algemeen was deze epidemie, vooral tijdens haar hoogste standpunt in November, kwaadaardig; meer dan $\frac{1}{3}$ der aangetasten bezweken, en in den regel zeer spoedig. Het totaal cijfer dezer lijders tot ultimo December bedroeg 2178 met 792 sterfgevallen. Van de sterkte der bevolking werden 0,66$\frac{0}{0}$ aangetast, waarvan 0,25$\frac{0}{0}$ overleed.

Opmerkelijk was het, dat gedurende het heerschen der cholera enkele kampongs daarvan geheel vrij bleven.

Behalve allerlei bijgeloovige denkbeelden, die de Javaan met de cholera in verband brengt, gelooft hij ook vast aan de besmettelijkheid der ziekte en telkens, bij het eerste uitbreken derzelve in eene dessa, waren de bewoners er op uit om uit te vorschen door wien zij van de naastbijgelegene besmette kampong overgebragt was. Niettegenstaande dit vaste geloof aan de besmettelijkheid zag de heer S. echter nimmer, dat men bevreesd was om de lijders aan te raken; integendeel overal werden de zieken door hunne nabestaanden met de meeste zorg behandeld en verpleegd; ook in de ter aarde bestelling der lijken van choleralijders of van aan andere ziekten bezwekenen, maakten zij geen onderscheid.

In November, iets later dan de cholera, kwamen op nieuw in het regentschap Ambal, voornamelijk in de distrikten Wonnorotto en Karangbollang de endemische intermitterende koortsen te voorschijn. Deze koortsen hadden in den regel den quotidiaan tijpus en gingen vergezeld van stoornissen in de spijsvertering; prostratio virium, een anaemisch hijdraemisch voorkomen en phijsconien ontwikkelden zich spoedig, wanneer de lijders zonder gepaste geneeskundige hulp (chinine) bleven.

De sterfte echter was zeer gering. Voor Wonorotto mag de oorzaak gezocht worden in de nabijheid der groote rawa en der moerassen aan de monding van de Bogowonto, in het distrikt Karangbollang daarentegen (een heuvel- en bergachtig land zonder stilstaande wateren) kan de plaaatselijke gesteldheid wel niet in aanmerking komen.

Bij het einde des jaars waren door deze koortsen 1336 personen aangetast, op eene bevolking van 107,000 zielen; daarvan zijn hersteld 727 en overleden 46, terwijl nog 563 onder behandeling bleven.

Voor zooveel zulks doenlijk was werden der bevolking door middel hunner hoofden tegen de genoemde ziekten, geneesmiddelen verstrekt, en hun hijgieniesche maatregelen voorgeschreven; evenwel gaat zulks met vele moeijelijkheden gepaard, daar gegevene voorschriften niet genoeg worden opgevolgd, een onoverkomelijke afkeer tegen verzameling van ziekten in loodsen bestaat, en aan Europesche geneesmiddelen, die niet *schielijk* helpen door den inlander geen vertrouwen wordt geschonken. Van daar dan ook, dat de cholera mixtuur en de chinine ten zeerste door hen gezocht zijn.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. ambt. en gepen.	28	2	3	1	1 : 9,3	1 : 2
Djaijang Sekars, enz.	1	11	1	1	1 : 11	1 : 1
Kettingg. en gevang.	»	9	»	»	»	»
Behoeftigen.	3	42	1	5	1 : 3	1 : 8,4
Publieke vrouwen.	»	59	»	»	»	»
	32	123	5	7	1 : 6,2	1 : 17,5
	155		12		1:12,9	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	9	»	9	
» remittens.	2	»	2	
Diarrhoea.	9	»	9	
Dijsenteria.	7	3	3	
Cholera.	2	2	»	
Catarrhi.	9	»	8	
Pleuritis. Pneumonia.	3	2	1	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Hepatitis. Absc. hep.	3	»	3	
Paralysis.	1	1	»	
Hijdrops.	1	»	1	
Scrophulosis.	2	»	2	
Marasmus.	2	2	»	
Helminthiasis.	3	»	3	
Exanthemata varia.	1	»	1	
Morbi sijphil. primarii.	65	»	64	
» » secundarii.	2	»	»	
Vulnera.	7	1	4	
Contusiones.	14	»	13	
Luxationes.	1	»	1	
Fracturae.	3	»	2	
Ulcera.	6	»	5	
Morbi oculorum.	2	»	2	
Totaal	155	12	123	

Keboemen.

Offic. van gez. 2de kl. J. H. A. B. Sonnemann Rebentisch.

De weêrsgesteldheid was gedurende dit jaar eenigzins ongeregeld. De eerste vijf maanden regende het veel, ofschoon ook enkele drooge dagen werden waargenomen. Door onweêrsbuijen werd de temperatuur der lucht dikwerf tijdelijk afgekoeld. De O. moesson die nu volgde duurde 5 maanden; gedurende Junij, Julij en Augustus was echter de temperatuur niet hoog, daar tegen het middaguur sterke win-

den uit het ZO. op kwamen en eene aangename afkoeling te weeg bragten; de gewone temperatuur der lucht des namiddags ten 2 ure was alstoen 86—87° F.

Gedurende dit jaar en vooral in de laatste helft kwamen onder de bevolking meer ziekten voor, dan vroeger het geval was. Behalve de weêrsinvloeden zijn daarvoor geene oorzaken bekend. Het ziektekarakter was meestal katarrhaal. Tot in Mei kwamen bronchitides veel voor, in Junij bilieuse ziekten, in Julij katarrhen der spijsbuis, die tot in het laatst van Oktober voortduurden en toen vervangen werden door cholera, welke menig offer eischte. Geneeeskundige hulp werd door den civielen geneesheer van Gombong aan de bevolking verleend, en de cholera mixtuur alom verkrijgbaar gesteld. Het vertrouwen in dezen drank was onder de bevolking zeer groot.

Overigens valt van hier niets bijzonders te melden, ten zij een geval van lithiasis bij een 14 maanden oud kind van een bejaarden arthritischen vader, hetwelk in de maand Februarij onder behandeling kwam. Het kind was goed ontwikkeld, sterk en had vroeger aan geene belangrijke ziekten geleden. Sedert eenige dagen had het bij het urineren hevig geschreid en aan den penis getrokken, terwijl de urine slechts droppelsgewijze afvloeide. De spijsvertering was normaal, de slaap echter gestoord door gedurigen, meestal vruchteloozen aandrang tot urineren.

Daar nu bekend was dat de vader aan arthritis leed, en de steenen bij kinderen veelal uit piszure ammonia bestaan, werden alkalien toegediend. Eerst gaf men carb. magnesiae hetgeen in den beginne vermindering der verschijnselen te weeg bragt, maar later zonder uitwerking bleef; de keuze vestigde zich toen op den borax (3 m. daags 2 gr.): dit middel werd verscheidene maanden in die giften voortgebruikt, echter nu en dan met tusschenpoozen van 2 dagen, ten einde de spijsvertering niet te storen. Reeds na een 14 dagen lang voortgezet gebruik hiervan werden kleine steentjes ontlast,

wier getal tegen het einde der behandeling (September) 20 bedroeg.

Slechts enkele dezer hadden de groote van een' rijstkorrel en eene ronde gedaante; de meesten waren kleiner, wit, hard, hoekig; zij losten bijna geheel in kokend water op, en verbrandden wanneer zij op een stuk houtskool gegloeid werden, daarbij een empijreumatischen reuk verspreidende en weinig asch achterlatende. Bij gebrek aan andere reagentia, werd door genoemde proeven slechts het vermoeden bevestigd, dat de steentjes vooral uit uras ammoniae bestonden.

Het kind gevoelt zich ook nu nog (10 Januarij 1855) volkomen wel.

Verder nog een geval van *vulnus corneae sinistr.* bij een' Inlander, hem door den poot van een vogel toegebragt, waarbij tevens prolapsus iridis bestond. De wond was 2 dagen oud toen zij onder behandeling kwam; de conjunctiva was door vaatinjektie gelijkmatig donkerrood gekleurd; door het voorvallen der iris door de wond in de cornea, welke zich aan hare buitenrand bevond, was de pupil in de dwarste vertrokken en had den vorm van een horizontaal liggend ovaal; het gezigtsvermogen van dit oog was opgeheven en het geheele oog zeer pijnlijk. Onder zeer eenvoudige behandeling omslagen met koud water en eenige malen indruppeling eener zwakke solutie van nitras argenti, herstelde patient binnen een' maand zonder stoornis van het gezigtsvermogen, terwijl de pupil langzamerhand hare normale gedaante herkreeg.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	39	69	»	1	»	1:69
Behoeftigen.	»	17	»	1	»	1:17
	39	86	»	2	»	1:43
	125		2		1:62,5	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	16	»	16	
» remittens.	1	»	1	
Diarrhoea.	3	»	3	
Dijsenteria.	1	»	1	
Cholera.	1	»	1	
Catarrhi.	5	»	5	
Pleuritis. Pneumonia.	1	1	»	
Phthisis pulmonal.	1	1	»	
Hepatitis.	2	»	2	
Haemorrhoïdes.	1	»	1	
Rheumatismus.	1	»	1	
Helminthiasis.	37	»	37	
Exanthemata.	6	»	6	
Morbi sijphil. prim.	6	»	6	
» » secund.	1	»	1	
Vulnera.	2	»	2	
Abscessus.	5	»	5	
Morbi oculorum.	9	»	9	
Febris catarrhalis.	4	»	4	
Morbi varii.	22	»	22	
Totaal.	125	2	123	

Ledok.

Offic. van gez. 3de kl. A. FELDMANN.

Deze afdeeling ligt 2560 voeten boven de oppervlakte der zee en bestaat uit 5 distrikten, die door een bergketen ingesloten zijn. De weêrsgesteldheid was in het afgeloopen jaar beter dan in het vorige, vooral door het meer drooge weder, hetgeen blijkbaar op de gezondheidstoestand een' gunstigen invloed heeft gehad; alleen in de benedenlanden kwamen cholera, koortsen en pokken voor. De inl. bevolking gebruikt gaarne Europesche geneesmiddelen.

De volgende gevallen verdienen vermelding:

Een Inlander die zich bij ongeluk met een stuk bamboo aan het linkervoetgewricht verwonde, kreeg vijf dagen daarna tetanus in hevigen graad onder den vorm van opisthotonos; deze ziekte in weêrwil van het dadelijk toepassen der in die omstandigheden het meest gebruikelijke geneesmiddelen, zoo als warme baden, lavementen met laudanum, inwrijvingen met ung. hijdrarg. langs de wervelkolom, in hevigheid toenemende, werd door inhalaties van chloroform bedwongen en door opvolgend gebruik van opium in de bekende groote giften genezen. Slechts tien achtereenvolgende inademingen van chloroform waren voldoende tot het bedaren der verstijvingskrampen, terwijl later bij elke neiging tot terugkeer der krampen dezelfde gunstige uitwerking door slechts twee of drie inhalaties verkregen werd. Verschijnselen van bedwelming werden op de eerste aanwending van chloroforme niet gezien; wat later op de enkele inhalaties volgde kan niet beoordeeld worden, aangezien toen reeds, als uitwerking van de gebruikte opium, eene betrekkelijk graad van bedwelming bestond.

Een *fibroid* ter grootte van een kinderhoofd, en 5 pond zwaar aan den regterduim bij een' inlander, werd geopereerd. Men exarticuleerde den duim door de ovalair snede; lijder herstelde binnen 28 dagen en kan weder goed werken.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overleden.		Sterfte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Civiele personen.	12	32	»	»	»	»
Pradjoerits.	»	6	»	»	»	»
Gevangenen.	»	1	»	»	»	»
	12	39	»	»	»	»
	51		»		»	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	8	»	8	
Diarrhoea.	1	»	1	
Dijsenteria.	1	»	1	
Catarrhi.	5	»	5	
Gastritis. Enteritis.	1	»	1	
Rheumatismus.	2	»	2	
Tetanus.	1	»	1	
Mania.	4	»	4	
Hijdrops.	1	»	1	
Scrophulosis.	1	»	1	
Helminthiasis.	1	»	1	
Lepra.	2	»	2	
Scabies.	3	»	3	
Morbi sijphil. primarii.	1	»	1	
» » secund.	2	»	2	
Vulnera.	9	»	9	
Fractura.	1	»	1	
Abscessus.	2	»	2	
Morbi oculorum.	5	»	5	
Totaal.	51	»	51	

Banjoemaas.

Offic. van gez. 2de kl. P. Berliner.

Eerst in de 2de helft van Februarij kwam de W. moesson door. Men had vóór dien tijd steeds groote droogte, bij hooge thermometerstanden. In Julij viel de O. moesson weder in, gedurende welken men schoon, droog weder had met koele nachten, zoodat het temperatuursverschil soms tot 17° F. klom. Eerst in het begin van December viel de W. moesson in.

De invloed dezer weêrsgesteldheid op de voorgekomene ziekten valt niet te miskennen. In het begin des jaars zag men gastrische, daarna katarrhale, van Julij tot en met November gastrisch bilieuse en in December weder katarrhale

ziekten praedomineren. Cholera vertoonde zich onafhankelijk van de weêrsgesteldheid, daar deze zoowel in den warmen, droogen tijd, als gedurende den regentijd voorkwam.

Koortsen kwamen gedurende het geheele jaar weder veelvuldig voor, zij vertoonden zich ook onafhankelijk van de weêrsinvloeden, hadden meestal den derdendaagschen tijpus en genazen gemakkelijk.

In de najaarskentering heerschten zij epidemisch in de afdeeling Poerbolingo. Ruim 700 lijders werden daar behandeld. De koorts had een tertiaan zelden een quotidiaan tijpus; eene gift van 5 en 6 gr. chinine was in recente gevallen meestal voldoende haar te genezen, slechts enkelen vereischten meerdere giften. Komplikatien nam men niet waar; de tijdperken volgden elkander geregeld op; naziekten zooals hijpertrophien van milt en lever, of hijdrops zag men niet. Slechts bij enkelen was koortscachexie te ontdekken. Voor zoo verre bekend is overleed slechts ééne bejaarde vrouw in den tweeden paroxijsmus. De oorzaken werden gezocht in het lage en moerassige terrein der omstreken van Poerbolingo.

De *cholera* verscheen op den 22sten September en breidde zich vrij spoedig epidemisch uit. Na lang in de aangrenzende Bagelensche landen gewoed te hebben, bezocht zij de langs den postweg gelegene dessa's en de aan dien weg werkende menschen. Nu eensklaps hier weder verdwijnende kwam zij op 3—4 palen afstand van den grooten weg in gezonde, hooggelegene dessa's weder te voorschijn, waarvan Bagangin het brandpunt was: van eene bevolking van 200 menschen stierven 30. Allengs verdween zij nu hier weder, bezocht nog eenige huisgezinnen langs den grooten postweg en verscheen den 8sten November op de hoofdplaats. Hier bepaalde zij zich tot het chinesche kamp, den omtrek den missigit en de nabijgelegene dessa's. Europeanen en hunne afstammelingen werden niet aangetast. Het karakter der ziekte was kwaadaardig; zij verliep snel zonder het tijpheuse tijdperk, op enkele weinige

uitzonderingen na, te bereiken. Meestal brak zij in den nacht en in den ochtendstond uit. De cholera mixtuur werd overal voor de bevolking verkrijgbaar gesteld. Opvallende uitkomsten van andere geneesmiddelen, die tegen de ziekte beproefd werden, zijn niet gezien. Van de 208 aangetastten zijn er 91 overleden = 1 : 2,2 of 43°/₀.

Influenza heerschten in de maand December ter hoofdplaatse, die vooral de Europ. bevolking en hiervan alle vrouwen en kinderen aantastte. Groote afmatting, hoofdpijn, onrust, slapeloosheid, en pijnen in armen en beenen waren de gewone voorboden. De ziekte had gewoonlijk een erethisch karakter en leverde wat de behandeling betreft niets bijzonders op.

Een geval van *paraphlegia* bij een inl. vrouw, het gevolg eener langdurige en moeijelijke verlossing, bij welke de onderste ledematen benevens blaas en endeldarm verlamd waren, werd, ofschoon de ziekte reeds acht maanden bestond en de vrouw zeer verzwakt was, genezen. Men gaf haar eerst, behalve eene krachtige voeding, dec. cort. peruv. en daarna strijchnine; na eene behandeling van zes weken was zij hersteld.

Bij eene 51 jaar oude dame sedert hare eerste jeugd in Indië en ruim 10 jaar weduwe stelde zich, nadat zulks reeds sedert 2 jaren niet meer had plaats gehad, menstruatie in.

Bij eene Javaansche meid zag men in plaats van menstruatie juist op het tijdstip dat deze zich moest instellen, eene belangrijke haemoptoé (± $1\frac{1}{2}$ medic. pond) ontstaan. Zij zeide, dat zulks ook reeds vroeger had plaats gehad.

Bij een Europ. partikulier kwam, nadat hij daags te voren bij het doorloopen van suikerrietvelden natte voeten had gekregen eene ziekte voor, die al de verschijnselen eener nephritis vertoonde, en na applikatie van hirudines, en pappen, toediening van mucilaginoca en narcotica snel verdween. Des anderen daags tegen den nacht, gelijk zulks ook de eerste maal plaats had, traden die verschijnselen weder met gelijke

hevigheid op, waarop men nu een scrupel chinine toediende, met dat gevolg, dat de ziekte verdween en zich niet weer vertoonde.

Helminthiasis komt onder de kinderen, zoowel Europesche als inlandsche algemeen voor.

Sijphilis ziet men veelvuldig. De reede van Tjilatjap is hiervoor eene vruchtbare bron, als ook de kommunikatie met het naburige Bagelen. Eene geregelde wekelijksche visitatie over de prostitués der verschillende distrikten wordt behoorlijk gehouden. De besmetten worden in een afgezonderd lokaal der gevangenis behandeld.

Lepra kwam niet voor; *framboesiae* daarentegen nu en dan. Tegen de laatste worden inwendig eene oplossing van sublimaat, en uitwendig sulphas cupri met vrucht gebezigd; de sublimaat moest ter voorkoming van recidieven nog 10 dagen na de cikatrisatie voortgebruikt worden (in welke giften wordt niet gezegd).

Scabies komt hier veelvuldig voor. De Javaan laat zich daaraan echter weinig gelegen liggen en vraagt uit eigen beweging daarvoor nooit onze hulp.

Onder de verwondingen waren de volgende belangrijk:

Eene doordringende buikwond door een' Inlander aan zijne vrouw met eene kris toegebragt, indringende aan de buitenzijde der linkernierstréek, 2 Rijnl. duim beneden de laatste rib, en weder uitkomende in de regterleverstreek, een hand breed van de linea alba, twee vingers breed beneden de laatste onware rib, uit welke laatste opening een stuk net drong, genas volkomen in 17 dagen tijds, onder eene eenvoudige behandeling, het voortgezet gebruik van koude omslagen op den buik. De vrouw was van middelbaren leeftijd en krachtige ligchaamsbouw; wondkoorts stelde zich bijna niet in.

Een andere buikwond nam men bij een' Inlander waar, die zich zelve $2\frac{1}{2}$ Rijnl. duim boven den navel eene drie vingers breede wond toebragt, waaruit eene darmlis van twee pal-

men lengte en een groot gedeelte van het net te voorschijn drong. Dit laatste gereponeerd, en de wond gehecht zijnde, was de man binnen 3 weken tijds geheel genezen.

Nog drie andere doordringende buikwonden genazen allen. Bij twee daarvan was een gedeelte van het net uitgezakt en kon niet weder teruggebragt worden, doordien het reeds paarsch gekleurd, sterk ontstoken en hard was. De afstooting geschiedde door de natuur.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. personen.	54	161	»	2	»	1 : 80,5
Djaijang Sek. en prad.	»	17	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	138	»	5	»	1 : 27,6
	54	316	»	7	»	1 : 45,1
	370		7		1 : 52,8	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	89	»	89	
» remittens.	6	»	6	
Diarrhoea.	10	»	10	
Dijsenteria.	23	4	19	
Aphthae.	3	»	3	
Catarrhi.	17	»	17	
Pleuritis. Pneumonia.	10	»	10	
Phthisis pulmonalis.	2	1	»	
Gastritis. Enteritis.	1	»	1	
Hepatitis. Abscess. hep.	5	»	5	
Haemorrhoides.	3	»	3	
Transportere.	169	5	163	

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	169	5	163	
Rheumatismus.	5	»	5	
Mania.	9	»	9	
Hijdrops.	3	2	1	
Helminthiasis.	31	»	31	
Variolae.	5	»	5	
Scabies.	12	»	12	
Exanthemata varia.	2	»	2	
Morb. sijphilit. primarii.	65	»	64	
» » secundarii.	13	»	13	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	23	»	21	
Contusiones.	2	»	2	
Abscessus.	5	»	5	
Ulcera.	10	»	10	
Morbi oculorum.	8	»	8	
» varii interni.	5	»	5	
» » externi.	2	»	2	
Totaal	370	7	359	

Tjilatjap.

Offic. van gez. 2de kl. F. W. Reif.

De dorre zandachtige kuststreken, de moerassige uitgestrekte vlakten in sommige distrikten en het bergachtige terrein in andere distrikten van de afdeeling Tjilatjap kunnen, zegt de heer Reif, niet gunstig zijn voor de gezondheid der bevolking.

Niettegenstaande de bevolking van het distrikt Ardiridjo in het midden van sawa's en in de nabijheid der rawa bezaar woont komen malaria koortsen onder hen bijna niet voor, terwijl deze ziekten in de andere distrikten, waar minder rijstvelden en volstrekt geene moerassen zijn, dikwijls epidemisch heerschen, ten gevolge waarvan en in verband met de weinige vruchtbaarheid van den bodem de bevolking, vooral in Pega-

men lengte en een groot gedeelte van het net te voorschijn drong. Dit laatste gereponeerd, en de wond gehecht zijnde, was de man binnen 3 weken tijds geheel genezen.

Nog drie andere doordringende buikwonden genazen allen. Bij twee daarvan was een gedeelte van het net uitgezakt en kon niet weder teruggebragt worden, doordien het reeds paarsch gekleurd, sterk ontstoken en hard was. De afstooting geschiedde door de natuur.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. personen.	54	161	»	2	»	1 : 80,5
Djaijang Sek. en prad.	»	17	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	138	»	5	»	1 : 27,6
	54	316	»	7	»	1 : 45,1
	370		7		1 : 52,8	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Febris intermittens.	89	»	89	
» remittens.	6	»	6	
Diarrhoea.	10	»	10	
Dijsenteria.	23	4	19	
Aphthae.	3	»	3	
Catarrhi.	17	»	17	
Pleuritis. Pneumonia.	10	»	10	
Phthisis pulmonolis.	2	1	»	
Gastritis. Enteritis.	1	»	1	
Hepatitis. Abscess. hep.	5	»	5	
Haemorrhoides.	3	»	3	
Transportere.	169	5	163	

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	169	5	163	
Rheumatismus.	5	»	5	
Mania.	9	»	9	
Hijdrops.	3	2	1	
Helminthiasis.	31	»	31	
Variolae.	5	»	5	
Scabies.	12	»	12	
Exanthemata varia.	2	»	2	
Morb. sijphilit. primarii.	65	»	64	
» » secundarii.	13	»	13	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	23	»	21	
Contusiones.	2	»	2	
Abscessus.	5	»	5	
Ulcera.	10	»	10	
Morbi oculorum.	8	»	8	
» varii interni.	5	»	5	
» » externi.	2	»	2	
Totaal	370	7	359	

Tjilatjap.

Offic. van gez. 2de kl. F. W. Reif.

De dorre zandachtige kuststreken, de moerassige uitgestrekte vlakten in sommige distrikten en het bergachtige terrein in andere distrikten van de afdeeling Tjilatjap kunnen, zegt de heer Reif, niet gunstig zijn voor de gezondheid der bevolking.

Niettegenstaande de bevolking van het distrikt Ardiridjo in het midden van sawa's en in de nabijheid der rawa bezaar woont komen malaria koortsen onder hen bijna niet voor, terwijl deze ziekten in de andere distrikten, waar minder rijstvelden en volstrekt geene moerassen zijn, dikwijls epidemisch heerschen, ten gevolge waarvan en in verband met de weinige vruchtbaarheid van den bodem de bevolking, vooral in Pega-

dingan, Hadjenang en Daijoe-loehoer, een armoedig en ziekelijk voorkomen heeft: miltphijsconien zijn onder haar zeer menigvuldig.

De oorzaak der meer gunstige toestand van Adiridjo, zegt de heer REIF, moet misschien gezocht worden in het voorkomen van riviertjes en beekjes, die het water in de rawa bezaar in beweging houden, of misschien ook daarin, dat de uitwasemingen van stilstaande wateren niet op zich zelve zoo schadelijk zijn, maar zulks eerst door bijkomende omstandigheden worden. In een woord, eene voldoende beantwoording dezer vraag is niet mogelijk.

Wat de hoofdplaats Tjilatjap aangaat, deze is ook vrij ongezond en is zulks vooral toe te schrijven aan de ligging der plaats.

De volgende beschrijving wordt door den heer REIF van de hoofdplaats gegeven. Zij ligt onmiddelijk aan zee aan den oostelijken ingang van de straat van Noesa Kombangan, volgens de kaart van VAN DER VELDE op 109° 2′ O. lengte van Greenwich, en 7° 38′ Z. breedte; op het ZO. uiteinde van eene uitgestrekte vlakte, welke ten O. door de zee, ten Z. door de straat van Noesa Kombangan en ten W. en N. door den zeeboezem Tjidonan en rawa's ingesloten wordt. Deze vlakte is 6—8 voet boven de oppervlakte der zee gelegen. De straat van Noesa-Kombangan vormt de reede van Tjilatjap en is ongeveer ½-1 paal breed, heeft het aanzien van eene breede rivier en bezit eene voldoende diepte en een' geschikten ankergrond voor schepen. Aan de W. zijde der reede ziet men de monding van een kanaal, kalie Osso of kalie Soesoekan genaamd, waardoor de reede met de rivier Seragoe verbonden is. Dit kanaal dient tot afvoer van produkten naar de pakhuizen van Tjilatjap. Van hier in westelijke rigting nog meer de straat van Noesa Kombangan volgende, ziet men, dat zij achter Tjilatjap spoedig naauwer wordt en verscheidene in den Janwal indringende inhammen of zeeboezems vormt. De belangrijkste dezer is in de Tji-Donan aan wier oever zich uitgestrekte rawa's en moerassen bevinden.

Het kanaal kali Osso doorsnijdt alzoo de vlakte van Tjilatjap in de rigting van het Z. naar het N. en verdeelt daardoor de plaats zelve in eene O. en W. helft.

In het O. gedeelte liggen het officierskampement met het hospitaal, de kazerne, de pakhuizen en enkele inlandsche kampongs. Het officierskampement met het front naar het Z. gekeerd en ongeveer 500 passen van de reede verwijderd, stoot met het oostelijk uiteinde onmiddelijk aan zee en bestaat uit 12 op eene rij geplaatste huizen; het draagt zeer veel bij tot verfraaijing der plaats en laat wat salubriteit aangaat niets te wenschen over. De gebouwen zijn geheel van steen opgetokken, met groote en luchtige vertrekken voorzien, terwijl rondom het kampement een gemetseld steeds van water voorzien kanaal loopt

Het hospitaal beslaat met de bijgebouwen, een vierkant plein en van 125 passen lengte en 80 passen breedte, en is verdeeld in drie op eene rij staandde blokken met bamboe gebouwen. Deze gebouwen bevatten te zamen ruim 120 ligplaatsen en zijn met de galerijen 20 passen breed, en 40, 65 en 42 passen lang. Het plein van het hospitaal is ingesloten door bamboezen omheiningen en rondom hetzelve loopt eveneens een gemetseld kanaal ter opname en vervoering van vuilnis. Tegenover het officierskampement, door een groot vierkant plein daarvan afgescheiden, liggen de kazernes, die uit 2 bamboezen gebouwen bestaan, aan de troepen eene voldoende ruimte aanbieden, en in een goeden staat verkeeren. Achter het officierskampement ligt eene vlakte, die door regthoekig elkander snijdende wegen in verscheidene vakken verdeeld is, waarin zich enkele inlandsche kampongs bevinden. De kampongs op- en om de plaats Tjilatjap zijn over het algemeen ruim gebouwd, de huizen niet zeer opeen gepakt en de meeste met omheiningen voorzien, hetgeen voor de gezondheid der bewoners voordeelig is. De wegen zoowel in het kampement, als in deze wijk verkeeren in een goeden staat en zijn met ruime waterafleidingen voorzien. De zoogen. groote weg

die ongeveer 1 paal lang in noordelijke rigting van de zijde naar de zoogenaamde passeerbaan loopt, zet zich later in den grooten weg naar Banjoemaas voort. Tusschen dezen weg en de kalie Osso bevinden zich meerdere inlandsche wijken; aan de andere zijde van den weg ligt nog veel onbebouwd land, dat echter meer en meer wordt ontgonnen.

Het civiele gevangenhuis aan de evengenoemde passeerbaan gelegen, een geheel uit steen opgetrokken, een goed en doelmatig ingerigt gebouw, laat ook wat de salubriteit aangaat niets te wenschen over.

De gesteldheid van den bodem van Tjilatjap is de volgende:

Aan de oostzijde van Tjilatjap heeft men eene zandige kust. Het strand is hier gedeeltelijk met verbrokkelde schelpen overdekt, wordt echter meer landwaarts al dadelijk rijker aan humus. Aan de zuidzijde van Tjilatjap, dus langs de reede, is het strand modderig, en vindt men hier nog al belangrijke modderbanken; de grootste echter aan de monding van de kalie Osso en de reede. Bij de ebbe liggen deze modderbanken bloot, bij de vloed zijn zij even als het geheele zeestrand door het zeewater overstroomd. Nog meer westelijk van de reede achter de bazaar, begint het strand reeds gedeeltelijk moerassig te worden en nog verder op bevinden zich de uitgestrekte rawa's en moerassen aan de oevers van de Tjie-Donan. Ten deele door den lagen bodem, ten deele door de onvoldoende waterafleidingen worden de woningen vooral op den bazaar, bij sterke stortregens niet zelden aan overstrooming blootgesteld, hetgeen zooals te vooronderstellen is eene vochtigheid in de huizen onderhoudt, die der gezondheid nadeelig zijn kan. Overal in den omtrek van Tjilatjap blijft de bodem zandachtig en wordt eerst meer noordwaarts, naar Adoridjo toe rijker aan kleiaarde, welke met vetten humus gemengd is. Ofschoon zich in de nabijheid der plaats nog vele woeste gronden bevinden, schijnen deze toch niet ongeschikt te zijn voor den landbouw, zooals uit de vele plaatshebbende ontginningen blijkt. Moeijelijk echter zullen deze laatste zich

over de rawa's en moerassen van Tji-Donan kunnen uitstrekken, en zal deze landstreek wel steeds den kiem tot malaria-ziekten blijven leveren, die onder begunstigende omstandigheden eene epidemische uitbreiding kunnen aannemen.

De temperatuur der lucht was gedurende dit jaar hoog (hoogste stand van de therm. 91° Fhr. laagste 76).

De gemiddelde temp. bedraagt des morgens 77°, des namiddags 2 uur 89°, en des avonds 81° Fhr.; plotselinge afwisseling had alleen plaats bij onweders die dikwerf uit de zee opkomende, zich onder hevige electrische ontladingen en zware stortbuijen oplosten.

Drie malen werden *koortsepidemiën* waargenomen; oorzaken daarvoor werden, behalve de reeds genoemde, in de gesteldheid van de bodem gelegen, niet gevonden. Aan andere epidemien en ook aan het epidemisch heerschen van *cholera* is het te wijten, dat het cijfer der onder behandeling gekomene zieken, zooveel hooger is dan in het vorige jaar.

Drie malen namen de koortsen een epidemische uitbreiding aan. De *eerste* keer in Januarij om tegen het einde van Februarij weder te eindigen. Deze epidemie bepaalde zich tot de dessa's in den omtrek van Tjilatjap. Eene *tweede* heerschte in het distrikt Daijolochoer van 1 Julij tot 10 Augustus, en eene *derde* van 10 tot 31 December werd in de dessa's in den omtrek van Banteng matti op Noessa Kombangan waargenomen.

De koortsen waren over het algemeen goedaardig. De *cholera* echter niet. Deze laatste verscheen het eerst in Oktober in het distrikt Adoridjo, nadat eenigen tijd te voren in het belendende distrikt Kaliredjo veelvuldige gevallen zich hadden voorgedaan; zij verspreidde zich langzaam over 29 dessa's van Adoridjo, zette zich later voort over enkele dessa's van het distrikt Tjilatjap en verdween tegen het einde van December. Eenige regelmaat of eene bepaalde loop der ziekte bij hare uitbreiding was niet waar te nemen. Ook verbreidde zij zich niet langs de groote wegen, waarlangs vooral het verkeer der

menschen plaats grijpt, maar verscheen soms plotselijk met voorbijgang van groote en volkrijke dessa's op plaatsen, die van de aangetaste eenige uren verwijderd waren. Het getal behandelden bedroeg 275, waarvan er 135 overleden. Meestal vertoonde zich de ziekte onder den erethischen vorm, doch zag men ook meermalen de zoogenaamde cholera sicca, waarbij braking en ontlasting achterwege bleven en de aard der ziekte alleen door de groote apathie, de afwezigheid van den pols, de cijanotische huidkleur en algemeene koude bepaald werd. De lijders aan dezen vorm van cholera stierven allen en in weinige uren. Een opvallend gunstig effekt, ten voordeele van een of ander geneesmiddel, werd niet opgemerkt. Chinine met campher en moschus; ammon. liquida; t. aromat. acida met aether; mixt. anticholerica; allen gaven dezelfde uitkomsten; zware gevallen en vooral die waarbij geneeskundige hulp te laat werd ingeroepen liepen allen doodelijk af.

Scabies komt nog al veel voor. Op aanraden van den civ. geneesheer bezigden sommigen der bevolking daartegen eene zalf bestaande uit olie, zwavel en spaansche peper.

Sijphilis komt zelden onder behandeling van Europesche geneesheeren.

Onder *vulnera* vinden wij eene geval vermeld, dat om het raadselachtige der oorzaken vermelding verdient. Een knaapje van 8jarigen ouderdom, bemerkte des morgens bij zijn ontwaken toen hij urineren wilde, dat hij zijn penis mistte, welke tot aan den wortel verdwenen was, terwijl de eenigzins oneffene stomp met gekoaguleerd bloed was overdekt, en een klein gedeelte der huid van den balzak nabij den radix penis was weggescheurd. Volgens naauwkeurig ingesteld onderzoek kon men tot geen ander besluit komen, dan dat vermoedelijk de penis door een dier met een scherp gebit, gedurende den slaap van het kind was afgebeten. Het meest baarde echter de omstandigheid verwondering, dat zoo weinig bloeding uit den stomp plaats greep. Het kind was welgemoed, zonder eenige febriele reaktie en waterde zonder pijn; weldra stelde zich cicatrisatie in zoo dat thans de wond zoo goed als genezen is.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Civ. personen.	31	1180	1	158	1:31	1:7,4
Gevang. en ketting.	»	1085	»	84	»	1:12,9
	31	2265	1	242	1 : 31	1 : 9,3
	2296		243			1 : 9,4

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	821	44	748	
» remittens.	34	5	24	
Diarrhoea.	105	10	85	
Dijsenteria.	63	6	42	
Cholera.	301	153	148	
Catarrhi.	40	»	37	
Pleuritis. Pneumonia.	16	»	11	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Gastritis. Enteritis.	10	2	4	
Hepatitis. Abscess. hep.	16	»	10	
Morbi lienis.	50	»	38	
Rheumatismus.	67	1	58	
Hijdrops.	50	5	35	
Scrophulosis.	25	»	20	
Marasmus.	30	10	10	
Helminthiasis.	39	1	39	
Scabies.	142	»	126	
Exanthemata varia.	20	»	20	
Morbi sijphilit. primarii.	2	»	2	
» » secundarii.	8	»	8	
Vulnera.	48	»	48	
Contusiones.	30	»	30	
Luxationes.	2	»	2	
Fracturae.	1	1	1	
Abscessus.	60	1	60	
Ulcera.	271	»	243	
Morbi oculorum.	44	»	44	
Totaal.	2296	243	1893	

Djokjokarta.

Offic. van gez. 2de kl. F. Cornet.

De gezondheidstoestand der bevolking was hier vrij gunstig; epidemische ziekten kwamen, met uitzondering van pokken, niet voor; door spoedig in het werk gestelde vaccinatie en revaccinatie, gelukte het echter den voortgang dezer ziekte spoedig te stuiten, en was het aantal sterfgevallen gering.

De genius epidemicus was in het afgeloopen jaar wederom doorgaans katarrhaal-gastrisch, soms met neiging tot het bilieuse.

Katarrhale en tusschenpoozende koortsen waren de ziekten die het meest onder de bevolking voorkwamen. Enkele keeren ook *diarrhoeën* en *cholerine.* De bekende mixt. anticholeríca werd door de bevolking als eene ware panacée beschouwd en in meerdere ziekten met vertrouwen en succes gebruikt.

Lepra werd in het geheel niet gezien. *Framboesia* zelden. *Sijphilis* ofschoon waarschijnlijk veel onder de bevolking voorkomende, komt zelden onder behandeling; alleen ziet men haar nu en dan bij de publieke vrouwen.

Een geval van metrorrhagia ten gevolge van placenta praevia bij eene kreeoolsche vrouw werd tot staan gebragt door kunstmatige verlossing. De vrouw was sedert 6 maanden zwanger (voor de 16de maal) en had vroeger ook reeds aan bloedvloeijingen geleden. 14 dagen na de verlossing stierf zij echter aan de gevolgen van anaemie.

De gevangenis ter hoofdplaats is uitmuntend ingerigt. Voor de gevangenen wordt de meeste zorg gedragen, zoowel in betrekking tot de voeding als verpleging.

Het getal zieken onder deze klasse van menschen was zeer gering.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civiele personen.	213	224	4	1	1:53,25	1:224
Des Sultans lijfw.	19	7	»	»	»	»
Gevangenen.	»	167	»	2	»	1 : 83,5
	232	398	4	2	1 : 58	1 : 199
	630		6		1:105	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	232	»	224	
» remittens.	18	»	18	
Diarrhoea.	27	»	27	
Cholera.	3	»	3	
Catarrhi.	11	»	11	
Encephalitis.	5	2	3	
Phthisis pulmonalis.	1	»	»	
Gastritis. Enteritis.	1	1	»	
Hepatitis. Absc. hepat.	14	»	14	
Morbi lienis.	6	»	6	
Haemorrhoides.	14	»	14	
Rheumatismus.	9	»	9	
Mania.	7	»	5	
Scrophulosis.	4	»	3	
Marasmus.	1	1	»	
Helminthiasis.	75	»	75	
Dijsenteria.	12	»	12	
Scabies.	20	»	20	
Exanthemata varia.	6	»	6	
Morbi sijphilit. prim.	68	»	67	
» » secund.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	2	1	1	
Vulnera.	16	1	14	
Abscessus.	4	»	4	
Ulcera.	15	»	15	
Morbi oculorum.	35	»	35	
» varii.	23	»	23	
Totáal	630	6	610	

Japara.

Civiel geneesheer A. SONIUS.

Ofschoon de weêrsgesteldheid zeer gematigd was, kwamen toch nu en dan in de maanden September, Oktober en November zulke snelle afwisselingen in de temperatuur voor, dat menigvuldige katarrhale aandoeningen daardoor veroorzaakt werden. Bij eene drukkende warmte van 90° Fhr. en meer, stelden zich plotseling (altijd omstreeks 2 ure in den middag) hevige, koude, O. en ZO. winden in, die den thermometer in een oogenblik een 20tal graden deden dalen.

De nachten gedurende de maanden Julij en Augustus kenmerkten zich door koude en het voorkomen van zware daauw, waardoor zelfs voor Europeanen eene meerdere bedekking noodig werd.

Verder maakt de heer SONIUS opmerkzaam op het digt slibben en geheel onbevaarbaar worden van het vroeger voor groote schepen toegankelijk havengat te Japara, waaruit vermoedelijk miasmatische uitwasemingen ontwikkelen die de gezondheid der daarbij wonenden belagen.

Het ziektekarakter was over het algemeen *katarrhaal;* vooral zag men *katarrhen* en zelfs *katarrhale koortsen* in Sept., Okt. en Nov.; zij waren evenwel zeer goedaardig.

16 gevallen van *tussis quinta* kwamen op verschillende tijden sporadisch voor; zij verliepen allen gunstig.

De behandelde *febres interm.* hadden meestal een' tertiaan enkelen een quotidiaan tijpus.

Cholera. Van deze ziekte werden 753 gevallen in de kampongs behandeld met mixt antichol. en uitwendig wrijvingen met akar kellor (1) enz. 399 lijders herstelden en 356 bezweken. Van de niet geneeskundig of liever op Javaansche wijze behandelden genazen slechts 143 van de 717.

(1) Moringa pterijgosperma Grtn. — De verschen wortel wordt geraspt, of gestampt en gewoonlijk om zijne prikkelende eigenschappen in plaats van mostaard of spaansche vliegen aangewend, in die gevallen waar eene prikkeling der huid aangewezen is. W.

Vier *maniaci* herstelden allen. De tartras potassae stibiatus hield bij deze ziekten, in opklimmende doses toegediend, zijn roem staande. Een dezer lijders leed aan mania religiosa, waarvan de oorzaak te zoeken was in de omstandigheid, dat hij de leer van CONFUCIUS met den Islam verwisseld had, en daardoor aan de plagerijên, enz. zijner voormalige geloofsgenooten bloot stond.

Sijphijlis wordt gezegd hier veel voor te komen. Bij eene opzettelijk ingestelde visitatie van 225 publieke vrouwen, werden er circa 100 besmetten ontdekt en onder behandeling genomen. Maatregelen, om de uitbreiding dezer ziekte tegen te gaan en haar zoo veel mogelijk uit te roeijen, zijn sedert genomen.

Een intensief geval van sijphilis verdient eene nadere vermelding.

Een met Europeanen gelijk gesteld persoon had reeds gedurende 16 jaren aan sijphijlis geleden en daartegen altijd met inlandsche medicijnen geageerd. Toen hij eindelijk de hulp van den civielen geneesheer inriep, was hij den dood nabij: ozaena had zich ingesteld; de bovenlip, eene misvormde klomp ter dikte eener vuist, was van buiten bedekt met een dertigtal sjankers, terwijl er ook eenige ter zijden van de tong en wangen aanwezig waren; de uvula was geheel verdwenen en aan de achterwand der keel bevonden zich twee groote zweren met spekachtige randen. Aan de m. glutaei max. zag men insgelijks groote ulceratien, aan den penis buitengewoon lange condijlomata, alsook aan den anus. Eene verzwering der urethra met paralijsis der blaas en endeldarm maakten dezen lijder nog ongelukkiger. Eene daartegen ingestelde kuur van MOJSISOVICS deed hem na verloop van vier maanden van deze schrikkelijke ziekte genezen. Alleen de incontinentia urinae, konde niet verholpen worden.

Framboesia komt in deze residentie zeer veel voor. Alleen in de afdeeling Pattie worden daarmede tusschen de 8 à 900 lijders aangetroffen. De bevolking bezigt met vrij goed succes daartegen smeersels, hoofdzakelijk bestaande uit *kopergroen;*

Europesche geneeskundige hulp wordt nimmer door haar tegen de ziekte ingeroepen.

Onder *vulnera* wordt een geval vermeld van doordringende buikwond, bij eene javaansche vrouw, die haar met eene kris werd toegebragt. Het wapen drong in de hartkuil in, door de regter leverkwab henen, en kwam aan de regter zijde weder uit, waar eene 8 duim lange wond bestond. Aanhoudende koude fomentatien en inwendig antiphlogistica deden deze vrouw binnen 3 weken tijds geheel genezen.

Een geval van *carbunculus* op den rug, bragt door verwaarlozing den dood aan. Caries had zich reeds aan twee ribben en een der borstwervelen ingesteld.

De inlandsche *verloskunde* maakt ook hier nog vele slagtoffers. Op grond daarvan heeft de resident maatregelen genomen, dat wanneer eene vrouw langer dan 12 uren in barensnood verkeert, men de hulp van den Europ. geneesheer moet inroepen.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. personen.	232	57	4	1	1 : 58	1 : 57
Pradjoerits.	»	22	»	»	»	»
Gevangenen	»	30	»	»	»	»
	232	109	4	1	1 : 58	1 : 109
	341		5		1 : 68,2	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	61	2	59	
» remittens.	16	»	16	
Diarrhoea.	1	»	1	
Dijsenteria.	5	»	5	
Transportere.	83	2	81	

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per Transport	83	2	81	
Aphthae.	1	»	1	
Cholera.	7	1	6	
Catarrhi.	14	»	14	
Apoplexia.	1	1	»	
Encephalitis.	1	»	1	
Pleuritis. Pneumonia.	1	»	1	
Vitia cordis.	2	»	2	
Gastritis. Enteritis.	6	»	6	
Hepatitis. Absc. hep.	6	»	5	
Haemorrhoides.	7	»	6	
Rheumatismus.	11	»	11	
Paralijsis.	2	»	1	
Mania.	4	»	4	
Hijdrops.	1	»	»	
Scrophulosis.	5	»	5	
Scorbutus.	5	»	5	
Helminthiasis.	55	»	55	
Scabies.	1	»	1	
Exanthemata varia.	3	»	3	
Morbi sijphil. prim.	22	»	22	
» » secund.	23	»	22	
Hernia.	2	»	2	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	9	»	9	
Contusiones.	3	»	3	
Abscessus.	2	1	1	
Ulcera.	7	»	7	
Morbi oculorum.	12	»	11	
» varii interni.	41	»	41	
Febris catarrhalis.	3	»	2	
Totaal.	341	5	329	

Rembang.

Van hier is geen verslag binnen gekomen.

Kadoe.

Offic. van gezondheid 2de klasse G. VOORSLUIJS VAN ELK.

De gezondheidstoestand der bevolking was dit jaar zeer naar wensch; de verschillende oogsten vielen dan ook alle zeer voordeelig uit, zoodat alom welvaart heerschte; epidemische ziekten zag men niet.

De weêrsgesteldheid was gunstig, en levert geene bijzonderheden op.

De voorgekomene ziekten hadden meest allen een katarrhaal karakter, en waren goedaardig; slechts in de twee laatste maanden des jaars hoorde men, dat onder de bevolking buikziekten en choleragevallen voorkwamen. Op de hoofdplaats zelve kwamen 10 ware choleragevallen onder behandeling; opmerkelijk is het, dat nu zoowel als vroeger (volgens overlevering) de cholera zich hier steeds tot enkele gevallen bepaalde, dus nimmer epidemisch voorkwam.

Europ. geneesk. hulp wordt door de bevolking zelden ingeroepen; de chinesche bevolking daarentegen doet zulks meestal.

Een geval van *angina sijphilitica* bij een' chinees wiens keelholte, uvula, tonsillae en verhemelte als overdekt met zweren, en hier en daar geheel verwoest waren, en welke ziekte reeds lang bestond, werd door eene gewijzigde Dzondische kuur (waarbij binnen de tijd van eene maand 18 gr. sublim. werden gebruikt) in verband met gargarijsmata en het drinken van dec. guajaci, en tot nakuur jodium, geheel hersteld.

Opmerkelijk is het, dat patient ofschoon wel eenige gevoeligheid in het tandvleesch ontwarende, echter niet saliveerde. Van de 18 gr. sublimaat werden 180 pillen gemaakt, en hiervan begon patient met 4 daags te gebruiken, elken dag met een opklimmende tot hij 15 daags innam, welk getal nu doorgebruikt werd. De heer VAN ELK merkt hierbij op,

dat hij altijd, bij secundaire sijphilis, gunstige werking op jodium zag volgen, wanneer vooraf eene goede kwikkuur was gemaakt.

Onder de *verwondingen* vinden wij één geval van doordringende buikwond bij een' inlander, die zich in een *aanval van koorts* letterlijk den geheelen buik had opengesneden; de dood volgde spoedig.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Civiele personen.	68	60	1	10	1 : 68	1 : 6
Djaijang Secars en prad.	»	40	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	41	»	1	»	1 : 41
	68	141	1	11	1 : 68	1 : 12,8
	209		12		1 : 17,4	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	16	»	13	
» remittens.	43	»	43	
Diarrhoea.	2	»	2	
Dijsenteria.	2	»	2	
Cholera.	10	6	4	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Mania.	31	1	29	
Helminthiasis.	28	»	28	
Variolae.	1	»	1	
Scabies.	18	»	18	
Morbi sijphilit. secund.	4	»	4	
Vulnera.	37	3	34	
Fracturae.	1	1	»	
Morbi oculorum.	15	»	15	
Totaal.	209	12	193	

Madioen.

Van hier is geen verslag ontvangen.

Ngawie.

Offic. van gez. 2de kl. C. A. L. PECQEUR.

De gezondheidstoestand der bevolking was dit jaar zeer gunstig. Dit is welligt toe te schrijven aan de matige weêrsgesteldheid en de geregelde leefwijze der inwoners; stilstaande wateren of moerassen, zag de heer P. op zijne verschillende togten door de residentie niet.

De *genius epidemicus* was ontstekingachtig, echter ging deze dikwijls in een bilieus-nerveuse over, vooral in den O. moesson, toen uitdroogende ZO. winden waaiden; men zag alstoen bilieuse koortsen met aandoening der lever. In de daarop volgende kentering meer katarrhale ziektevormen. De temperatuur is over dag soms zeer hoog (tot 95° Fahr.).

Overigens wordt van hier niets opmerkenswaardigs vermeld.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. personen.	17	12	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	4	»	»	»	»
	17	16	»	»	»	»
	33		»		»	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geevak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	6	»	6	
» remittens.	3	»	3	
Diarrhoea.	2	»	2	
Dijsenteria.	1	»	1	
Catarrhi.	5	»	5	
Transportere.	17	»	17	

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	17	»	17	
Pleuritis. Pneumonia.	1	»	1	
Peritonitis.	1	»	1	
Haemorrhoïdes.	1	»	1	
Mania.	1	»	1	
Scrophulosis.	1	»	1	
Helminthiasis.	4	»	4	
Vulnera.	4	»	4	
Abscessus.	1	»	1	
Ulcera.	2	»	2	
Totaal.	33	»	33	

Patjitan.

Officier van gez. 2de kl. P. G. Nap.

Tijdens de in het laatst van 1853 en het begin van 1854 heerschende drooge hitte ontwikkelden zich *intermittentes biliosae* onder de bevolking. Toen in de helft van Februarij de regens meer geregeld doorkwamen verdwenen zij, doch keerden tijdens het ongestadige weder in Junij terug. In de najaarskentering kwamen katarrhale ziekten voor, en later wederom bilieuse koortsen. Het vertrouwen op Europ. geneesk. hulp staat bij hen nog zeer laag.

Van de 120 onder behandeling geweest zijnde lijders leden er 80 aan bovengen. febris biliosa; die, op 2 uitzonderingen na (remittentes), allen den quotidiaan tijpus hadden. Sommige lijders werden, zonder zich vooraf onwel te gevoelen, op eens door eene schuddende koude overvallen, zeer benaauwd, door zware hoofdpijnen gekweld, en hadden bilieuse brakingen, met een verwilderd soms schrikachtig uiterlijk. Deze sijmptomen lieten niet na voordat transpiratie, die dan gewoonlijk vrij profuus was, uitbrak. Uit een' hierop volgenden, korten slaap ontwaakten zij met doofheid en sui-

zingen in de ooren, zich overigens vrij wel gevoelende. De onder een brandend gevoel geloosde pis was donkergeel gekleurd, de darmontlasting over het algemeen traag. Aan lever en milt was niets op te merken. De aanvallen duurden gewoonlijk van 12 tot 16 uren. Murias ammon., tart. emet. in refr. dosi, enz. deden hier goede diensten, terwijl zoo spoedig mogelijk sulph. chinini werd toegediend in verbinding met rheum en kalomel, om een volgenden paroxijsmus te voorkomen.

Onder *vulnera* worden vermeld twee gevallen van vermoedelijke dolle hondsbeet bij twee oppassers. De wonden werden dadelijk met ammon. liq. en spirit. camphor. uitgewasschen en verder daarmede gefomenteerd. Tot den 14den dag na de verwonding werden de lijders behandeld en de wonden in ettering gehouden, waarna men ze liet genezen. Den 55sten dag vertoonden zich de zoogen. *marachettische blaasjes* naast het frenulum onder de tong; alsnu werd calomel met kamfer en opium inwendig toegediend, de blaasjes werden weggesneden en de grond met lapis getoucheerd, zoodat den 3den dag na hun ontstaan geene nieuwe meer opkwamen, en deze behandeling alzoo konde gestaakt worden; — beide lijders zijn sedert dien tijd gezond gebleven.

Verder wordt nog gewag gemaakt van meerdere, min of meer belangrijke verwondingen bij inlanders, die allen onder hoogst eenvoudige behandeling, en als van zelve genazen. Zoo onder anderen werd een' inlander bij een tijgerjagt, door een dezer dieren hevig gewond. Door een met de klaauw toegebragten slag op het hoofd was eene gescheurde wond, ter lengte van 8 ned. duimen veroorzaakt, die dwars over het hoofd loopende, de bekleedselen tot op het cranium van één had gescheiden en aan de linker wondhoek nog eene dwarsche wond van 2 ned. d. lengte had. Verder bevond zich boven de linkerslaap eene gescheurde wond van 4 ned. d. en op de jukbeenstreek ter zijde van het regter oog, eene tandvormige gescheurde wond die tot

onder het onderste ooglid voortliep, en 5½ ned. duim lang was. De genezing geschiedde onder zeer eenvoudige behandeling per primam intensionem.

Twee gevangenen, inlanders, van welke de een een vadermoord had bedreven en de ander zich aan verwonding had schuldig gemaakt, deden zich als maniaci voor, en werden daarvoor onder observatie gehouden; door den geneesheer konde echter geene teekenen van *mania* bij hen ontdekt worden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. personen.	5	12	»	1	»	1 : 12
Pradjoerits.	»	71	»	»	»	»
Gevang. en ketting.	»	32	»	»	»	»
	5	115	»	1	»	1:115
	120		1		1 : 120	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	80	»	80	
» remittens.	1	»	1	
Diarrhoea.	2	»	2	
Catarrhi.	1	»	1	
Gastricismus.	4	»	4	
Mania.	2	»	2	
Scabies.	5	»	5	
Vulnera.	10	»	10	
Fracturae.	2	1	1	
Abscessus.	2	»	2	
Ulcera.	7	»	7	
Morbi oculorum.	4	»	4	
Totaal.	120	1	119	

Pekalongan.

Civiel geneesheer G. H. MULLER.

Gedurende de eerste 4 maanden des jaars kwamen matig veel regens en onweders voor; van overstroomingen bleef men dit jaar verschoond. In de maand Januarij telde men 17, in Februarij 17, in Maart 21, in April 11 en in Mei 7 regendagen. In den O moesson heerschte veel droogte; slechts zelden had men eene verfrisschende regenbui, en eerst in de helft van December trad plotseling zonder kentering de W. moesson in. De regendagen in de maand Junij waren 9 in getal, in Julij 3, in Augustus 8, in September 1, in Oktober 2, in November 3 en in December 18. Een merkbaar nadeeligen invloed op de gezondheidstoestand had deze groote droogte echter niet, ofschoon de *genius epidemicus* wel daardoor eenigzins bepaald werd; in de eerste zes maanden was zij katarrhaal gastrisch, soms met rheumatische en bilieuse komplikatien, in de laatste zes meer bilieus, tot dat in het laatste gedeelte des jaars de katarrhale weder op den voorgrond trad. De *febres intermittentes* hadden meestal een quotidiaan tijpus, en waren dikwijls gevolgen of recidieven van vroeger doorgestane remittentes.

Dijsenterien en diarrhoeën zag men het meest in Augustus en September; zij waren van bilieusen af katarrhalen aard: hun verloop was gunstig.

Helminthiasis schijnt hier (even als elders in Indie) veel voor te komen, en niet alleen bij kinderen maar ook bij reeds bejaarden. Dikwerf zijn enkele greinen santonine, of wel het sem. santonici in staat bij kinderen een 70 tot 80 stuks ascarides in eens af te drijven. De oorzaak dezer diathesis wordt vooral in de voeding gezocht.

De hier sedert 1847 jaarlijks heerschende *epidemische galkoortsen* hebben dit jaar de residentie niet bezocht, doch de *cholera* vertoonde zich in Julij en hield tot December aan. Zij begon in het distrikt Sragie, nabij Pamalang, in het Ta-

galsche. Eenige dagen later vertoonde zij zich uit te Wiradessa en vervolgens alhier ter hoofdplaatse; nu breidde zij zich verder in de nabij in de vlakten gelegene kampongs en dessa's uit, en duurde voort tot November, de hooger gelegene bergdistrikten vrijlatende. Doch ook deze werden later van de tegenovergestelde zijde bezocht, en wel het eerst Keboemen (grensscheiding der residentie Samarang) vervolgens Kali Salak Soeba batong en Marseen en hield daar, sporadisch, tot in de maand December aan. Voor de bevolking werd de bekende mixt. anticholerica alom verkrijgbaar gesteld, en men mogt het genoegen ondervinden daarvan de gunstigste resultaten te zien. Velė choleralijders, die onmiddelijk nadat de eerste verschijnselen der ziekte zich voordeden daarvan gebruik maakten, herstelden, terwijl zij die zulks verzuimden bijna altoos bezweken.

Kinkhoest kwam voor in Augustus en September, zoowel bij inlandsche als europesche kinderen. Cochenille en tannine werden zonder succes ter verkorting van het stadium convulsivum aangewend. Beter voldeden, in het begin der ziekte, ipecacuanh., tart. emet. en vin. stibiat, in vereeniging met aq. laurocerasi en extr. hijoscijami; nu en dan afgewisseld door eene dosis rheum c. calomel.

Onder *vulnera* wordt een geval vermeld van verbrijzeling van den onderschenkel bij het voetgewricht door een geweerkogel. De man een inlander weigerde zich te laten amputeren en stierf aan tetanus, na dat hij reeds gedurende ruim eene maand behandeld was, en nadat zich, bij eene zeer goede granulatie-vorming, door de zich ingestelde verettering reeds verscheidene groote beenstukken ontlast hadden. Eene doordringende buikwond, door eene krissteek toegebragt, gepaard met eene zeer belangrijke inwendige verbloeding (bij een inlander) herstelde *volkomen* onder eene streng antiphlogistische behandeling. Eene andere doordringende buikwond echter, met uittreden van het grootste gedeelte der dunne darmen en het net, eindigde doodelijk.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Civ. personen.	83	86	1	6	1 : 83	1 : 14,3
Behoeftigen.	60	118	»	5	»	1 : 23,6
Pradjoerits.	2	22	»	»	»	»
Gevang. en veroordeeld.	»	153	»	3	»	1 : 51
	145	379	1	14	1 : 145	1 : 27
	524		15		1 : 35	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	48	»	43	
» remittens.	65	»	55	
Diarrhoea.	59	»	51	
Dijsenteria.	49	2	41	
Cholera.	17	7	10	
Catarrhi.	39	»	39	
Pleuritis. Pneumonia.	1	»	1	
Gastritis. Enteritis.	1	1	»	
Haemorrhoïdes.	10	»	9	
Rheumatismus.	19	»	19	
Paralysis.	1	»	1	
Tetanus.	2	1	1	
Mania.	2	»	2	
Hijdrops.	1	1	»	
Scrophulosis.	3	»	3	
Marasmus.	1	1	»	
Helminthiasis.	67	»	65	
Scabies.	40	»	39	
Exanthemata varia.	27	»	27	
Morbi sijphil. primarii.	8	»	3	
» » secundarii.	18	»	17	
Vulnera.	20	1	16	
Contusiones.	3	»	2	
Fracturae.	5	»	5	
Ulcera.	8	1	7	
Morbi oculorum.	10	»	10	
Totaal	524	15	466	

Soerakarta.

Offic. van gez. 1ste F. ENGELKEN.

De weêrsgesteldheid leverde gedurende het afgeloopen jaar weinig bijzonders op. De west moesson die in 1853 laat was ingevallen, hield dit jaar des te langer aan, zoodat de O. moesson eerst tegen het einde van Junij doorkwam en tot het einde van Oktober aanhield met eene droogte, die voor land en bewoners lastig begon te worden. De meeste waterputten waren droog, en de rivieren stonden zeer laag.

Ook waren de nachten toentijds niet koel zoo als zulks anders gewoonlijk het geval is.

De *genius epidemicus* was wederom gastrisch katarrhaal, vooral tegen het einde van het jaar, toen diarrhoeën, dijsenterien, gastrisch katarrhale koortsen, gastro-intestinaal katarrhen overgaande in cholera, voorkwamen, terwijl katarrhale aandoeningen der respiratie-organen het geheele jaar door eene vrij algemeene plaag waren.

De voorgekomene *febres intermittentes* zag men bijna allen in de eerste 5 maanden des jaars, en waren meestal van katarrhalen aard.

Diarrhoea werd het meest in het leprozengesticht behandeld, en was bij verscheidene lijders (oude opiophagen) bloederig, veel op dijsenterie gelijkende.

Cholera zou nu en dan sporadisch in de residentie voorgekomen zijn.

In de maand September verzocht de regent van Boijolalie hulp tegen eene ziekte, die in zijne afdeeling zoude uitgebroken zijn en reeds 70 menschen het leven hebben gekost. De heer ENGELKEN begaf zich terstond derwaarts en hoorde, dat wezenlijk eene ziekte daar gewoed had, die volgens de beschrijving voor cholera moest gehouden worden. De dessa's echter waren bijna zonder bevolking en zonder een enkelen patient, die eenig teeken van cholera opleverde. De heer E. besluit hieruit, dat de bevolking misschien uit vrees

voor hem hare zieken verborgen had. De dessa's lagen allen in sawa's met welker ontginning men bezig was. De hoofden vertelden dat men de ziekte toeschreef aan een spook, dat door meerdere kinderen in de gedaante van een' neger gezien was en de menschen in hunne woningen met een' stok sloeg waarop zij ziek werden en stierven. Het gevolg van dit vertelsel was, dat niemand meer in zijn huis durfde slapen. De heer E. trachtte hun het verkeerde en gevaarlijke dezer handelwijze aan het verstand te brengen, doch gelooft niet, dat hij daarin geslaagd is.

Zulke vergeefsche expeditien in de zonnegloed, gedurende 6 uren over glibberige galangan's (1), zijn niet aanmoedigend, zegt de heer E., om in het vervolg op iedere tijding onmiddelijk zich op weg te begeven; want, met alle moeite en het hart vol menschlievendheid, rigt men niets uit maar gevoelt, dat de bevolking in deze residentie niet door ons geholpen wil zijn en, dat men weinig vertrouwen in ons stelt. Men kent ons ook bijna niet, daar vóór mij wel nooit een geneesheer in die streken zal geweest zijn. Misschien dat andere distrikten beter en dankbaarder zijn.

Eene kleine choleraepidemie nam men waar ter hoofdplaatse, in de 2de helft van Oktober, toen op eenige gevallene regens van weinig beteekenis, eene bijzonder drooge warmte, van 92 tot 97° Fh. volgde, die 2 weken aanhield. Deze gevallen echter hadden een bijzonderen vorm. De aangetastten waren meestal vrouwen en wel van nog jeugdigen leeftijd. De zieken kregen plotseling, na voorafgegane kortstondige sijmptomen van zwaarte en loomheid in de leden en ingenomenheid van het hoofd, krampachtige pijnen in den buik met groote benaauwdheid in de praecordien, spoedig op elkander volgende ontlastingen van eerst galachtige, daarna rijstwaterige stoffen in enkele gevallen vergezeld van waterige brakingen, soms ook traden deze alleen op; en bij dit alles hadden zij een gevoel van de grootste prostratie. Enkelen lagen

(1) De dijkjes der rijstvelden. W.

geheel apathisch met naar boven verdraaide oogen en lieten de sedes onwillekeurig afloopen. Een overmatig zweet bedekte het ligchaam zoodanig, dat kleederen en bedden doornat werden; de huid was warm en vol turgor, alleen het voorhoofd klam en koud. Het gelaat was niet ingevallen, de tong warm, er bestond groote dorst, de pisafscheiding was niet gestoord; pijnen of krampen in de kuiten bestonden ook niet, de beenen waren echter zwaar en als verdoofd.

Uit dezen toestand vervielen de meeste zieken in eenen slaap, waaruit zij verkwikt wakker werden en naar eten verlangden, kort daarna echter kregen zij plotselings pijn in de maagstreek, welke geene aanraking verdragen kon; de extremiteiten werden koud, de huid cijanotisch, zonder turgor, de oogen vielen diep in hunne kassen terug, de stem werd heesch, het spreken en slikken moeijelijk en spoedig begon de agonie; in dezen toestand bleven zij nu meestal slechts 2 uren, en stierven dan. Hierbij bleven de beenen zonder krampen of pijn, de urine afscheiding ongestoord, en de tong warm.

Bij eenige zieken bleek het, dat zij semangka (1) hadden gegeten.

In een geval, bij een meisje van 17 jaren, werden bij het braken ook faecaalstoffen ontlast, trad het 2de tijdperk der ziekte in met buitengewoon gevoeligheid der miltstreek en stierf het in volkomene *bewusteloosheid*.

Verder zag de heer ENGELKEN nog verscheidene gevallen van *gastro intestinaal katarrhen*, die geheel op het begin der beschrevene gevallen geleken. Alsdan werden dadelijk bloedzuigers op de praecordien gezet, mixt. anticholerica gegeven, energisch naar de onderste ledematen afgeleid, en de ziekte verdween binnen weinige uren. Of nu zonder deze dadelijke hulp cholera zoude zijn uitgebroken, is moeijelijk te zeggen.

De behandeling was de gewone tegen cholera.

Nog een sporadisch geval van cholera kwam voor op den 12den December in de gevangenis, alweder bij eene jonge,

(1) Citrullus vulgaris Schrd. W.

sterke vrouw; de geneesheer vond haar in het hevigste van het stadium algidum, hare huid was brandend heet, zoo dat een gevoel van tintelen in de vingers, die haar aanraakten, terug bleef; de stem was en bleef onveranderd, de pisafscheiding ongestoord, krampen in de kuiten bestonden niet. Wrijven der extremiteiten, sinapismen op de maagstreek, en om de 10 minuten herhaalde giften van cholera mixtuur, schenen aanvankelijk goede diensten te doen, want de excreties hielden op, doch weldra stierf de vrouw.

Tegen *lepra* heeft men de solut. arsenicalis Fowleri beproefd, bij sujetten bij welke de minst vergevorderde verwoestingen aanwezig waren, doch te vergeefs.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overleden.		Sterfte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Partikul. personen.	4	8	1	»	1 : 4	»
Behoeftigen.	48	19	»	»	»	»
Javaansche school.	»	9	»	»	»	»
Keizers lijfwacht.	18	7	»	»	»	»
Gevangenis.	»	143	»	7	»	1 : 20,4
Leprozen gesticht.	»	225	»	34	»	1 : 6,6
	70	411	1	41	1 : 70	1 : 10,1
	481		42		1 : 11,4	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	39	»	39	
» remittens.	1	»	1	
Diarrhoea.	62	7	55	
Dijsenteria.	10	2	7	
Aphthae.	1	1	»	
Transportere.	113	10	102	

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	113	10	102	
Cholera.	15	6	9	
Catarrhi.	34	»	34	
Phthisis pulmonalis.	4	2	»	
Vitia cordis.	1	»	1	
Rheumatismus.	10	»	8	
Paralijsis.	2	»	1	
Hijdrops.	6	4	2	
Scrophulosis.	8	»	8	
Marasmus.	21	18	1	
Helminthiasis.	9	»	9	
Variolae.	1	1	»	
Lepra.	25	»	18	
Scabies.	13	»	13	
Exanthemata varia.	5	»	5	
Morb. sijphilit. primarii.	13	»	13	
» » secundarii.	12	»	12	
Hernia.	2	»	2	
Vulnera.	36	»	36	
Contusiones.	14	»	14	
Abscessus.	7	»	7	
Ulcera.	77	»	74	
Morbi oculorum.	21	»	21	
Febris catarrhalis.	32	»	32	
Totaal	481	42	422	

Klatten.

Offic. van gez. 2de kl. C. F. A. Schneider.

De gezondheidstoestand der bevolking alhier was naar wensch. Het klimaat is over het algemeen zeer gematigd. De gemiddelde thermometerstand te Klatten was: 's morgens 6 uur 73° Fahr., 's middags 85° en 's avonds 6 uur 75° Fahr. Het verschil in temperatuur tusschen Klatten en Pepit, dat 4 palen verder op ligt, is 2° Fahr. ('s morgens); van de overige plaatsen is de temperatunr den heer S. niet bekend.

Bijzonderheden kwamen hier niet voor; de Europ. geneeskunde vindt nog zeer weinig vertrouwen bij den Inlander.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civ. personen.	6	6	1	»	1:6	»
Publ. vrouwen.	»	4	»	»	»	»
	6	10	»	»	1:6	»
	16		1		1:16	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	5	»	5	
Diarrhoea.	1	»	1	
Catarrhi.	2	»	2	
Gastritis. Enteritis.	1	1	»	
Helminthiasis.	1	»	1	
Exanthemata varia.	1	»	1	
Morbi sijphil. primarii.	3	»	3	
» » secund.	1	»	1	
Vulnera.	1	»	1	
Totaal.	16	1	15	

Tagal.

Civiel geneesheer C. van Brink.

De weêrsgesteldheid was over het algemeen zeer droog. Gedurende het geheele jaar viel weinig regen, zoodat zelfs misgewas der rijst ontstond. Van Junij tot in het laatst van November kwam volstrekt geen regen ter hoofdplaatse voor; over dag was het drukkend warm (89—92° Fh.), en de nachten daarentegen, vooral in Junij, Julij en Augustus bijzonder koud. Hierbij kwamen onaangename drooge ZW. winden, zoodat katarrhale en rheumatische affektien veelval-

dig werden waargenomen. De algemeene gezondheidstoestand der bevolking evenwel was gunstig te noemen. In het begin des jaars kwamen hier en daar *intermittentes* van katarrhaal-gastrischen aard voor: zij waren echter goedaardig en genazen onder eene eenvoudige behandeling. In de maanden Junij, Julij en Augustus neigden zij meer tot het bilieuse met spoedigen overgang in het nerveuse; later werden ze weder gastrisch-katarrhaal. Recidieven waren niet zeldzaam, de gewone tijpus was quotidiaan. De behandeling had niets eigenaardigs.

In Julij brak de *cholera* uit en heerschte vooral in Pamalang; de hoofdnegorij was het brandpunt, van daar verspreidde zich de ziekte oostwaarts naar Pekalongan; in de overige regentschappen nam men hier en daar eenige gevallen waar. Dadelijk na ontvangst van het berigt, werden de noodige geneesmiddelen verzonden en begaf de heer v. B. zich derwaarts met den resident van Tagal, die in persoon met hem en den regent de lijders in de dessa's ging opzoeken, hetwelk blijkbaar op de bewoners een goeden indruk te weeg bragt. Alle noodige voorzorgen werden op verzoek van den heer v. B. door het hoofd des gewestelijken bestuurs genomen om zoo veel mogelijk schadelijk werkende invloeden te verwijderen. De meeste zieken schreven hun ziekworden toe aan het laatst gebruikte voedsel of aan drank; weder anderen echter aan de inwerking van booze geesten. Verschijnselen en behandeling leverden de volgende bijzonderheden. Wanneer de lijders de cholera hadden doorgestaan, zoo volgden niet zelden aanvallen van intermittens met aanhoudende spanning in de maagstreek en neiging tot braken; of wanneer het gevaar met het zich verheffen van den pols scheen geweken te zijn, zoo keerde de ziekte niet zelden met vernieuwde woede terug, indien niet in den tusschentijd groote giften chinine waren toegediend, waarom dan ook gewoonlijk bij de cholera mixtuur tevens chinine werd gevoegd. Verder is bij de behandeling van plaatselijke bloedontlastingen,

warme hand- en voetbaden, en prikkelde smeersels gebruik gemaakt.

Een geval van *narcosis* door zelfvergiftiging met laudanum te weeg gebragt, liep gunstig af, doordien patient het opiaat weder uitbraakte. Twee malen was (2 uren na elkander) 1 unc. laudanum ingenomen, doch waren de verschijnselen van intoxicatie slechts flaauw aanwezig; er was na de braking dus weinig van het middel in de maag gebleven.

Er werd nu (18 uren na dat de eerste hoeveelheid van het vergift genomen was) nog een emeticum, uit sulphas zinci bestaande, toegediend en koude omslagen op het hoofd geappliceerd. Verder liet men den patient koffij drinken en hield hem wakker.

Onder *vulnera* wordt een geval van dwarsche doorsnijding der luchtpijp, tusschen den eersten ring en het strottenhoofd, vermeld, bij een zelfmoordenaar (inlander) hetwelk binnen eene maand geheel genezen was, zonder toevallen na te laten. Meer andere belangrijke verwondingen en ook gekompliceerde beenbreuken bij inlanders genazen onder eenvoudige behandeling, ofschoon somtijds bijna geene hoop daarop bestond.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partik. en behoeft.	104	596	3	11	1 : 34,6	1 : 14,1
Pradjoerits.	»	35	»	1	»	1 : 35
Gevang. en kettingg.	»	56	»	2	»	1 : 28
	104	687	3	14	1 : 34,6	1 : 49
	791		17		1 : 46,5	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	358	4	353	
» remittens.	25	2	21	
Diarrhoea.	41	»	41	
Dijsenteria.	3	»	3	
Catarrhi.	32	»	32	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Hijdrothorax.	1	1	»	
Hepatitis.	2	»	2	
Morbi lienis.	1	»	1	
Haemorrhoides.	2	»	2	
Rheumatismus.	12	»	12	
Scrophulosis.	7	2	5	
Marasmus.	2	2	»	
Helminthiasis.	55	»	55	
Lepra.	10	6	»	
Scabies.	98	»	98	
Exanthemata varia.	3	»	3	
Morbi sijphil. prim.	11	»	11	
» » secund.	5	»	5	
Herniae.	2	»	2	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	10	»	10	
Fracturae.	5	»	5	
Abscessus.	2	»	2	
Morbi oculorum.	102	»	98	
Totaal.	791	17	765	

3de GROOTE MILITAIRE AFDEELING OP JAVA.

Offic. van gez. 1ste kl. J. Hartzfeld, *tijdelijk belast met de waarneming der geneeskundige direktie in de* 3de *militaire afdeeling.*

Soerabaija.

De 1ste stadsgeneesheer P. L. Onnen berigt van hier het volgende:

De W. moesson hield tot in het laatst der maand Mei aan; in den O. moesson waren vooral de ochtenden kouder dan gewoonlijk, en viel de W. moesson onstreeks de helft van November weder krachtig in. Regendagen telde men 228. De gemiddelde thermometerstand in de maand Julij was 26,2° C. (als laagste) en die der maand Oktober 29° C. (als hoogste). Eene ongunstige invloed op de gezondheidstoestand der bevolking schijnt de weêrsgesteldheid niet gehad te hebben. Het ziektekarakter vertoonde zich katarrhaal en rheumatisch in den W. moesson, meer bilieus in den droogen, vooral in de kentering van dezen tot den W. mousson. De cholera, die zich voortdurend sporadisch onder de bevolking vertoonde, kwam vooral in het midden des O. moesson voor, zoowel bij Inlanders, als bij gegoede Europeanen. *Mazelen* waren dit jaar minder frequent dan in vroegere; ware *pokken* zag men menigvuldig, even als *valsche*, doch waren zij goedaardig en kregen geene epidemische uitbreiding.

Intermittentes en *remittentes* kwamen ter hoofdplaatse nog al menigvuldig voor. De 1ste stadsgeneesheer zoekt de oorzaak daarvan gedeeltelijk in de omstandigheid, dat in de vroegere (nu tot een kanaal gemaakte) riviertak Krambangan, niettegenstaande de daaraan besteedde kosten, het water geene genoegzame uitstrooming heeft, terwijl zelf bij den vloed nog vele onreinheden opwaarts gevoerd werden en dan gedeeltelijk achterblijven, daar de eb te zwak is om het vuil weder buiten het kanaal te voeren.

Chronische *diarrhoeën* en *dijsenterien* zag men wederom veel onder de kettinggangers, minder onder de bannelingen. Evenwel was de gezondheidstoestand der gedetineerden beter dan in het vorige jaar toen 22°/$_0$ zieken voorkwamen. De gemiddelde sterkte der gedetineerden in 1854, was 964 per maand en het ziekencijfer dezer gemiddeld per maand 119, dus iets meer dan 12°/$_0$.

Sijphilis neemt voortdurend af. Ter hoofdplaatse was het aantal ziek bevondene prostitués 408, op 14891 onderzochte vrouwen, uit de stad en voorsteden, alzoo 2,7°/$_0$ en dus 0,9°/$_0$ minder dan in het vorige jaar. Van de 170 voor het eerst ten onderzoek gebragte voorwerpen, afkomstig uit de nabijgelegene distrikten waren 115, dus 67,7°/$_0$ besmet, echter ook weder 15°/$_0$ minder dan het vorige jaar; zulks is vooral toe te schrijven aan de geregelde en doelmatig ingestelde kontrôle over publieke vrouwen. De behandelde sijphilitische ziekten waren meer dan voor de helft blennorrhoeën. De verschillende ziekte vormen vereischten het volgende aantal verpleegdagen:

De bubo protopathicus.	40
» gonorrhoea simplex vulvae.	40
» blennorrhoea uteri complicata. . . .	55
» blennorrhoea uteri simplex.	47
» condijlomata cum gonorrhoea. . . .	63
» condijlomata externa.	65
» » urethrae.	75
» ulcera sijphil.	77
» urethritides	80
» bubo deuteropathicus.	112
» framboesia.	32

De gemiddelde verpleegtijd voor elken lijder bedroeg 62 dagen.

De verhouding der onderscheidene venerische aandoeningen tot het aantal behandelden was als volgt:

Condijlomata cum gonorrhoea aut ulceribus. .	0,005
Bubo protopathicus.	0,0065
Condijlomata externa.	0,016
Bubo deuteropathicus.	0,02
Gonorrhoea vulvae simplex.	0,02
Urethritis simplex.	0,039
Gonorrhoea uteri et vulvae cum erosione aut ulceratione ostii uteri.	0,062
Condijlomata in urethra cum variis complicationibus.	0,075
Framboesia.	0,11
Ulcera sijphilitica.	0,15
Gonorrhoea simplex uteri et vulvae. . . .	0,49

De mutatien in het vrouwenhospitaal waren aanzienlijk minder dan in het vorige jaar.

De gemiddelde sterkte per maand was 86, d. i. 54 minder dan in het jaar 1855 (*a*).

(*a*). ***Opgave volgens den aard der ziekte van het aantal in het vrouwenhospitaal verpleegde venerischen.***

	Urethritis simplex.	Gonorrhoea simplex vulvae.	Gonorrhoea simplex uteri et vulvae.	Gonorrhoea uteri et vulvae cum erosione aut ulceratione ostii uteri.	Bubo protopathicus.	Bubo deuteropathicus.	Ulcera syphilitica.	Condijlomata externa.	Condijlomata in urethra cum variis complicationibus.	Condijlomata cum gonorrhoea aut ulcerib.	Framboesia.	Totum.
Bleven op 1 Jan. onder behand.	4	»	40	17	»	1	11	1	8	1	7	90
Gedurende het jaar bijgekomen.	20	15	262	21	4	12	71	9	38	1	72	525
Totaal.	24	15	302	38	4	13	82	10	46	2	79	615
Blijven op Januarij 1855.	6	2	14	5	»	1	19	1	9	»	5	62

De verhouding van het aantal ziek gewordene gedetineerden tot het aantal aanwezigen in het vorige en in dit jaar, was per maand:

In 1853 waren gedetineerd . .	1038	
waarvan onder behandeling kwamen	233	of 22,44%
In 1854 waren gedetineerd. . .	964	
en kwamen onder behandeling .	119	of 12,33%

———

De verhouding van de sterfte tot de sterkte was:

In 1853 waren gedetineerd. . .	1038	
waarvan er overleden . . .	10	of 0,9%
In 1854 gedetineerden . . .	964	
overleden.	8	of 0,8%

terwijl de verhouding der sterfte tot het aantal zieken was:

In 1853 waren ziek.	233	
waarvan overleden	10	of 4,28%
In 1854 waren ziek	119	
en overleden daarvan . . .	8	of 6,7%

Hiervan zijn gestorven:

Bannelingen	1,3%	der aanwezigen
Kettinggangers	0,5%	»
Gevangenen	0,9%	»
Bannelingen	7%	der zieken
Kettinggangers	4,4%	»
Gevangenen	5,4%	»

De heer ONNEN maakt hierbij nog de opmerking, dat uit deze gegevens het besluit mag getrokken worden, dat als de bannelingen eenmaal ter plaatse hunner bestemming zijn aangekomen, het nadeel der transportering, der verschillende gevangenhuizen, den heilloozen invloed van nostalgie enz. zijn te boven gekomen, en tot kettinggangers zijn overgegaan, hunne positie veel gunstiger is dan die der bannelingen en gevangenen, die daarenboven gedrukt door droefheid en angst in oneindig minder gunstige levensverhoudingen verkeeren.

Scabies kwam zelden in het vrouwenhospitaal voor. Door

de getrouw voortgezette wekelijksche visitatien der gedetineerden is deze ziekte zeer verminderd. In 1853 bedroeg het getal scabieusen onder hen 153, terwijl in 1854 slechts 59 voorkwamen.

Oogziekten ontstonden blijkbaar het meest daar waar de meeste personen bij één vergaderd waren. Zulks blijkt niet alleen uit de percentsgewijze berekening, maar zelfs uit de opgaven van het absolute getal oogzieken in de laatste 5 jaren.

In	1850	waren	er	191
»	1851	»	»	156
»	1852	»	»	66
»	1853	»	»	43 en
»	1854	»	»	20 gevallen.

De jaren 1850 en 1851 kenmerkten zich door overvulling der verblijfplaatsen voor bannelingen en gevangenen; iets waarmede men sedert het bestaan eener geregelde stoombootdienst niet meer te kampen heeft.

Chronische diarrhoeën en *dijsenterien* kwamen dit jaar in grooter aantal voor dan in het vorige: wederom zag men de meeste gevallen bij de kettinggangers, de minsten bij de bannelingen:

Chronische diarrhoeën.	Kettinggangers . . .	68	of	50	pCt. van het aantal aan deze ziekten behandelden.
	Gevangenen . . .	45	»	33	»
	Bannelingen . . .	$\frac{23}{138}$	»	17	»
Dijsenterien.	Kettinggangers . . .	76	»	52	»
	Gevangenen . . .	43	»	30	»
	Bannelingen . . .	$\frac{26}{145}$	»	11	»

Het meermalen waargenomen feit, dat het dijsenterisch proces zich minder veelvuldig voordoet daar waar tijposen meer op den voorgrond treden, blijkt eenigzins uit het volgende:

	Dijsenterie.	Koortsen.	
Kettinggangers . . .	76 :	180	= 1 : 2,3
Gevangenen . . .	43 :	81	= 1 : 2
Bannelingen . . .	26 :	36	= 1 : 1,4

Ulceratien van allerlei aard en omvang kwelden even als immer vooral den dikwerf in vuil en drek werkenden kettingganger:

Het aantal en de verdeeling zijn de volgende:

Kettinggangers	304 of 71 pCt.	
Gevangenen	109 » 26 »	
Bannelingen	11 » 2,5 »	

Het *aantal behoeftigen*, die geneesk. hulp inriepen bedroeg gedurende 1854, 143, waarvan 15 mannen, 7 vrouwen en 9 kinderen zijn overleden. De *gezondheidstoestand* van Soerabaja in het algemeen genomen was overigens voldoende.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Behoeftigen.	143	»	31	»	1 : 4,6	»
Stadsverband.	»	1514	»	79	»	1 : 19,1
Publieke vrouwen.	»	858	»	18	»	1 : 47,6
	143	2372	31	97	1 : 4,6	1 : 30
	2515		128		1 : 19,6	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	205	12	188	
» remittens.	195	13	177	
Diarrhoea.	165	26	133	
Dijsenteria.	174	37	133	
Aphthae.	4	»	4	
Cholera.	22	18	4	
Catarrhi.	70	»	69	
Apoplexia.	2	»	2	
Encephalitis.	3	»	3	
Pleuritis. Pneumonia.	4	»	4	
Phthisis pulmonal.	8	»	8	
Hijdrothorax.	4	»	4	
Vitia cordis.	3	»	3	
Transportere.	859	106	732	

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	859	106	732	
Gastritis. Enteritis.	7	»	7	
Hepatitis. Abscess. hep.	4	»	4	
Morbi lienis.	3	»	3	
Peritonitis.	4	»	4	
Haemorrhoïdes.	1	»	1	
Rheumatismus.	121	2	111	
Paralysis.	5	»	5	
Tetanus.	1	»	1	
Epilepsia.	1	»	1	
Mania.	29	»	24	
Hijdrops.	1	»	1	
Scrophulosis.	14	»	14	
Scorbutus.	8	»	5	
Marasmus.	55	19	30	
Helminthiasis.	1	»	1	
Scabies.	68	»	67	
Variolae.	3	»	3	
Lepra.	6	»	6	
Morbi sijphilit. prim.	470	»	424	
» » secund.	83	»	72	
Herniae.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	2	»	2	
Vulnera.	55	»	55	
Contusiones.	30	»	29	
Luxationes.	2	»	1	
Fracturae.	7	»	7	
Abscessus.	66	»	61	
Ulcera.	476	»	450	
Morbi oculorum.	52	1	45	
Exanthemata varia.	80	»	75	
Totaal	2515	128	2242	

Passaroean.

Offic. van gez. 2de kl. J. G. X. Broekmeijer.

Ofschoon het gedurende de maand April reeds mooi droog weder was, viel in Mei en vooral in Junij weder veel regen.

Gedurende deze maanden was het des nachts en des 's morgens koel. In Julij was de O. moesson goed doorgekomen en waren de morgenstonden vinnig koud, terwijl het des middags drukkend warm was. Dit duurde zoo voort tot het laatst van November, toen de kentering begon en de W. moesson in December weder intrad.

De laagste der gemiddelde maandelijksche thermometerstanden kwamen in Junij en Augustus voor 72° Fh. des morgens des middags was zij 85, en des avonds 82; de hoogste in Oktober en December: 91° Fh. ('s middags), toen zij 89—91 des middags en 84—86 des avonds was.

De gezondheidstoestand der bevolking was zeer gunstig. De vruchtbaarheid van den bodem dien zij bewonen en de voor hen daaruit voortvloeijende welvaart droegen hier zeer veel toe bij. Het heerschende ziektekarakter was bilieus of katarrhaal; de ziekten waren over het algemeen goedaardig. De meest voorkomende waren bilieuse of katarrhale of eenvoudige tusschenpoozende *koortsen*. *Cholera* bezocht ook dit jaar gedurende de maand Mei, Junij en Julij de residentie en tastte volgens ontvangene opgaven 973 menschen aan, waarvan er 553 stierven, alzoo bijna 57$\frac{0}{0}$.

Opmerkelijk is, dat geene Europeanen en slechts weinig Chinezen en Arabieren zijn aangetast geworden. In enkele gevallen, wanneer men dacht de ziekte overwonnen te hebben, herhaalde zij zich binnen weinige uren, en was dan doodelijk. Soms was het ook de schuld des lijders zelve dat zij stierven, want wanneer na den aanval, eene heilzame, warme huiduitwaseming intrad, wierpen zij hunne bedekking van zich, lieten zich somtijds zelfs met koud water begieten, enz.

De mixt. anticholerica werd overal verkrijgbaar gesteld, en tevens aangeraden om, wanneer zich sporen der ziekte voordeden, gebruik te maken van een warm aftreksel van mentha javanica of herb. ocijmi gratissim., en tevens de lijders te wrijven, enz.

Variolae vertoonden zich het gehecle jaar door sporadisch

Febris intermittens. Even als in andere jaren heerschten deze ook weder omstreeks de maanden Junij en Julij: gewoonlijk waren zij quotidiaan en meestal met gastrische of bilieuse komplikatien, (die echter dikwijls ook de koorts vooraf gingen). Zij waren goedaardig en het getal lijders niet zoo groot als in vorige jaren.

Slechts weinige inlanders vroegen uit eigen beweging geneesmiddelen; dikwerf was een laxans voldoende, in andere gevallen moest chinine of pulv. cort. peruv. gegeven worden.

Enkele der bovengenoemde koorsten gingen, door verzuim, over in *remittentes*, of wel zij waren zulks reeds van den beginne af, en hadden dan bilieuse komplikatien.

Diarrhoea was bij de voorjaarskentering weder de gewone ziekte der inlanders. Zij was echter goedaardig.

Dysenteria kwam zeldzaam voor.

Tegen *asthma* worden hier door de inlanders de folia *daturae ferocis* gerookt, evenwel met groote schade voor hunne gezondheid. Zoo is hier een Europeaan die hoogst waarschijnlijk op deze wijze zich bloozinnigheid, verlies van geheugen en denkkracht heeft berokkend.

Catarrhi van de ademhalingswerktuigen komen voortdurend in de residentie voor. Meestal zijn zij eenvoudig en weinig beteekenend. Ook ziet men vele katarrhale oogaandoeningen.

Gastralgia ziet men dikwerf bij inlanders, als gevolg van het gebruik van slecht drinkwater of ongeschikte spijzen. Na ingetreden braking wordt dikwijls de ziekte voor cholera aangezien en bezigt men alsdan de overal verkrijgbare cholera mixtuur, welke door hare opwekkende en bedarende eigenschappen zeer nuttig is. Twee malen zag de heer B. na het eten van oesters op cholera gelijkende verschijnselen ontstaan, die evenwel op het ruim gebruik van seltserwater met citroensap nalieten.

Zielsziekten komen, gewoonlijk onder den vorm van *bloozinnigheid*, nog al dikwijls voor. Dat deze zieken echter niet altijd te vertrouwen zijn, bewezen enkele gevallen bij welke

zich eensklaps mania voordeed en waarbij de zieken moorden bedreven, om eenige uren later weder tot hunnen vroegeren toestand terug te gaan.

Scrophulosis. Opzetting der darmscheilsklieren is bij jonge kinderen door het volproppen met ongeschikt voedsel niet zeldzaam, en doet er nu en dan wel enkele bezwijken. Doch opmerkelijk is het hoe veel de natuur bij deze kinderen nog ten goede uitwerkt; wanneer zij eenmaal oud genoeg geworden zijn om ook zonder gepropt te worden te willen eten; die opgezette buiken verdwijnen dan langzamerhand van zelve om voor gezondheid plaats te maken.

Scabies komt veel onder de bevolking voor. Het is den vaccinateurs opgedragen, om alvorens te vaccineren, op deze ziekte te letten en de daaraan lijdenden behalve groote zindelijkheid, het gebruik van sap van Sapindus larak (1) tot inwrijving, aan te raden het wasschen der huid met houtaschwater enz.

Tegen *herpes*, die men hier veel ziet, bezigen de Inlanders de bladeren en bloemen van katapang (cassia alata), die met een weinig zwavel en versche olie gekneusd en gemengd tot dagelijks besmeren der ziekelijke huidplekken gebruikt worden. Dit middel werkt vrij gunstig.

Oogziekten zijn in de residentie zeer menigvuldig en het getal blinden is belangrijk. De oorzaak van de groote hoeveelheid blinden is gelegen in het verwaarloozen van eenvoudige *conjunctivitides*, die door aanraking met vuile handen of smerige lappen of soms nog ergere mishandeling zeer hevig worden, en zich op andere deelen van het oog uitbreiden, zoo dat eindelijk geheele blindheid volgt.

Meestal waren genoemde ontstekingen het gevolg van in de oogen geraakte stof, bij anderen van insekten, bij nog anderen door de inwerking van kalk. Dit laatste geldt vooral voor de metselaars die meest allen aan oogziekten lijden, en soms het gezigt reeds op een oog verloren hebben.

---

(1) Zie de 1ste, 2de, 3de en 4de aflevering van den 4den jaargang van dit Tijdschrift. W.

Trichiasis komt mede dikwijls voor, doch komt gewoonlijk eerst onder behandeling als de cornea door de gedurige irritatie reeds verduisterd is.

Waren de doekons hier minder eigenzinnig en ware het daardoor mogelijk hun iets te leeren, dan zoude zeker niets nuttiger zijn dan hen met eene eenvoudige behandeling der oogziekten bekend te maken.

Dikwijls gebeurde het dat, terwijl de civiele geneesheer nog bezig was aan de Inlanders de grootste zindelijkheid bij hunne oogziekten aan te bevelen, zij reeds het gegevene linnen met hunne handen zoo vuil hadden gemaakt, dat hij er aan wanhoopte of zijne raadgevingen wel iets zouden uitwerken.

Onder *vulnera* vinden wij de volgende gevallen vermeld:

Een inlander (van het eiland Bawean) ontving meerdere ligte kneuzingen aan het hoofd, ten gevolge van met de handen toegebragte slagen, benevens eene kleine wond aan den linker binnenooghoek.

Hij klaagde over duizeligheid welke onder het toedienen van een laxans en applikatie van koud water verdween, waarna hij zich volkomen wel gevoelde. 10 dagen later, na des avonds goed gegeten en over niets geklaagd te hebben, stond hij des morgens schijnbaar gezond op, doch viel eenige oogenblikken later plotselings bewusteloos neder. De ademhaling weinig snorkend. De huid normaal. De pols week en telde 70 hartslagen in de minuut.

Eerst werden te vergeefs zacht prikkelende opwekkingsmiddelen beproefd een uur later een twaalftal bloedzuigers ad frontem geappliceerd. Patient kwam echter niet meer tot bewustzijn: hij overleed omstreeks den middag.

Bij de sektie vond men eene geringe hoeveelheid pus, naar gissing eene halve drachma onder de pia mater aan het voorste gedeelte van de regter groote hersenkwab, — gewone bloed overvulling der hersenvaten en gepuncteerde roodheid der hersenmassa, benevens vrij belangrijke uitstorting van roodachtig serum in de hersenholligheden.

De vermelde kleine wond aan het linkeroog stond noch met het zeefbeen, noch met de hersenholte in verbinding.

Bij een kind, dat door een tijger met een der klaauwen in het aangezigt en aan den arm verwond was, zag men eene belangrijke stinkende verettering intreden, zoo als die altijd na verwonding door deze dieren plaats heeft. Het kind genas evenwel.

Eene doordringende borstwond bij een' Inlander, toegebragt met eene gewone lans, welke regts tusschen de 6de en 7de rib ingedrongen en achter door het schouderblad heen uitgekomen was en waaruit zich aanvankelijk veel bloed ontlastte, sloot zich spoedig. Weldra echter volgde benaauwdheid en daarna weder bloeding uit de wond, waarop alles weder op geringe benaauwdheid na, wel scheen te gaan. Auskultatie en perkussie echter deden een belangrijk lijden vermoeden. 18 dagen na de verwonding nam de benaauwdheid belangrijk toe en vertoonde zich voor het eerst hoest. De reeds gedeeltelijk geslotene wonden openden zich den volgenden dag weder en ontlastten minstens 2 ponden etterachtig-bloederige stof, waarop de krachten snel zonken en patient des namiddags overleed.

Bij de sektie vond men het hart en de linkerlong normaal. De bovenhelft der regterlong, genoegzaam geheel ontoegankelijk voor de lucht, gehepatiseerd; de onderhelft geheel door verettering verwoest, de bronchien gesloten, en alzoo de gemeenschap met de buitenlucht verhinderd.

In de borstholte vond men nog ongeveer 2 ponden bloedetterachtige stof. De pleura costalis ruw door fibrineus exsudaat.

Een ander Inlander werd door een tijger aangevallen, die hem zoowel in het aangezigt als aan het hoofd en den rug meer of minder belangrijke verwondingen toebragt, terwijl er aan de borst drie gevonden werden, waarvan twee door kleine openingen met de borstholte in verband stonden. Zooveel mogelijk werden de wonden gereinigd en voor behoorlijk verband gezorgd.

Echter trad ook hier de eigenaardige stinkende verettering in, terwijl zich bij sommige der wonden die zich eenigzins door aanéénkleven der wondranden gesloten hadden, belangrijke abscessen onder de huid vertoonden. De wonden in de borst werden door verettering naar binnen grooter, en ontstond ook verettering binnen de borstholte, waardoor bij het hoesten belangrijke hoeveelheden zeer stinkende pus werd ontlast, en eindelijk patient onder een verschrikkelijk lijden, 15 dagen na de verwonding, stierf. Acet. ammon. liq., delfstoffelijke zuren, aq. chlorata waren de middelen die, echter zonder gunstig effekt, inwendig werden toegediend.

De lijkopening werd niet toegestaan.

Eene doordringende *buikwond* met voorvalling van een stuk darm, ter lengte van 15 centimeters, kwam eerst 20 uren na de verwonding onder behandeling; het voorgevallene werd door dilatatie der wond, teruggebragt, gangreen bestond als toen nog niet. De lijder overleed echter spoedig onder de verschijnselen van gangraena, en toonde de sektie ook deze aan benevens geringe uitstorting van bloed en van dunne faeces in de buikholte; in het verstorven darmgedeelte was eene kleine opening

De *vele* andere belangrijke verwondingen die onder behandeling kwamen en bijna allen voorspoedig onder de meest eenvoudige behandeling herstelden, leverden op nieuw een bewijs voor de groote geneeskracht die de inlander bezit.

Een geval van *sideratie* had plotselijken dood bij een inlander ten gevolge. Opmerkelijk was hierbij, het bloed dat 10 minuten na het ongeluk, uit de geopende art. temporalis werd ontlast, zich vertoonde als eene sereuse vloeistof waarin de cruor als kleine roode vlokjes zweefden en alzoo reeds geheel van den normalen toestand afweek.

Het hoofdhaar van dezen man was geschroeid, zijne kleederen gedeeltelijk verbrand en aan flarden gescheurd, terwijl eene breede blaauwe streep langs den rug zigtbaar was.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Gepensioneerden.	9	»	»	»	»	»
Pradjoerits.	1	7	»	»	»	»
Behoeftigen.	84	»	»	»	»	»
Bevolking.	»	464	»	20	»	1:23,2
Gevangenen.	»	27	»	6	»	1:4,5
	94	498	»	26	»	1 : 18,9
	592		26			1:22,8

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	88	2	83	(1) De gevallen van cholera en rheumatismus zijn hier niet opgenoemd, omdat het getal dier lijders niet met naauwkeurigheid kan aangegeven worden. Door cholera zouden 978 personen aangetast en daarvan slechts 420 hersteld zijn. 33 Europ. afstammelingen en Inlanders gebruikten geneesmiddelen tegen rheumatismus; de uitslag daarvan is echter niet bekend.
» remittens.	4	3	1	
Diarrhoea.	56	4	51	
Dijsenteria.	4	4	»	
Catarrhi.	54	»	54	
Apoplexia.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	4	3	»	
Hijdrothorax.	1	1	»	
Vitia cordis.	1	»	1	
Gastralgia.	29	»	29	
Paralijsis.	1	»	»	
Mania.	14	2	7	
Helminthiasis.	150	»	150	
Scabies.	65	»	65	
Morbi sijphilit. primarii.	1	1	»	
Vulnera.	54	4	45	
Fracturae.	3	»	2	
Morbi oculorum.	47	»	47	
» varii.	15	1	14	
Rheumatismus.	(1)			
Cholera.				
Totaal.	592	26	546	

Banjoewangie.

Offic. van gez. 2de kl. E. H. H. MÜHLERT.

Wegens het nog te kort verblijf van genoemden geneesheer, konde geen uitgebreid verslag worden ingediend. Het volgende wordt echter medegedeeld.

De koortsen hadden een goedaardig karakter, waren echter soms hardnekkig. Het dec. menisp. cocc. alsmede het acid. arsenicosum gaf men dikwerf met gunstig resultaat tegen dezelve. Alleen bij eenige zwakke lijders was het gebruik van chinine onmisbaar. In de rekonvalescentie was het dec. cocculi c. aeth. nitric. van goede werking.

De ziekeninrigting te Soekaradja is zeer goed en zal, daar het personeel der bannelingen toeneemt, met eenige kamers vergroot worden.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Gest. v. landb. op Soek.	»	533	»	25	»	1:21,3
Gevang. en behoeftigen.	»	»	»	»	»	»
	»	533	»	25	»	1:21,3
	533		25		1 : 21,3	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geevak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	214	3	194	
Diarrhoea.	100	5	93	
Dijsenteria.	21	7	13	
Encephalitis.	1	1	»	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Transportere.	337	17	300	

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Her-steld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	337	17	300	
Rheumatismus.	16	1	15	
Mania.	2	»	2	
Hijdrops.	26	1	24	
Scrophulosis.	2	»	2	
Marasmus.	13	4	9	
Scabies.	10	»	8	
Morb. sijphilit. primarii.	4	»	4	
» » secundarii.	3	»	2	
Vulnera.	2	»	2	
Contusiones.	5	»	5	
Abscessus.	7	»	6	
Ulcera.	19	1	14	
Morbi oculorum.	18	»	18	
Gastricismus.	50	»	48	
Abortus.	2	1	1	
Asthma.	17	»	17	
Totaal	533	25	477	

Probolingo.

Partikulier geneesheer K. Buwalda.

De eigenaardige ligging van de afdeeling Probolingo geeft aanleiding tot bijzonderheden in de weêrsgesteldheid, die nog al opvallend zijn. Hare dubbel trechtervormige gedaante ten O. en W. door gebergten begrensd, naar het Z. en N. open, is oorzaak van de hier, 9 maanden van het jaarwaaijende, ZO. en ZZO. winden. De gebergten oefenen insgelijks een grooten invloed uit op de regens; immers hoe meer men ben nadert, hoe meer regen valt, welke in beide moessons steeds van dezelfde zijde van het gebergte dalen.

Gedurende het afgeloopen jaar viel in de maand Januarij bijna geen regen; eerst in Februarij stelde zich de W. moesson in, die tot in Junij voortduurde waarop tot den 30sten November in de benedendistrikten geen regen meer viel. De

lucht was hierbij drukkend heet, zelfs meer dan men zich sedert eene reeks van jaren kon herinneren. De thermometer die anders 's morgens 73 en minder teekende, was toen zeldzaam lager dan 76°, klom 's middags tot 92° en bleef 's avonds op 81°, terwijl zij anders des middags niet boven 89° en des avonds niet boven 78° Fh. steeg.

Niettegenstaande deze ongunstige verhoudingen was de gezondheidstoestand der bevolking vrij goed. De genius epidemicus katarrhaal en gastrisch.

Even zoo als men zulks dikwijls waarneemt, dat waar eene epidemische ziekte heerscht, alle andere ziektevormen als het ware verdwijnen, zoo zag men dit jaar hier, behalve de epidemische cholera, bijna geene ziekten; sedert meerdere jaren althans waren alhier zoo weinig zieken niet geweest.

De cholera openbaarde zich het eerst in het begin van Mei, terwijl zij in het begin van September weder verdween.

In Junij kwamen in eenige dessa's van het distrikt Kotta nog al vele koortsen voor, die evenwel spoedig verdwenen.

Algemeen komen *asthma* en *conjunctivito-keratitides* alhier voor. De langdurige, hevige O. winden verklaren haar ontstaan genoegzaam. De onder de gevangenen voorkomende zoo noodlottige *diarrhoën* zijn het gevolg van marasmatische toestanden en daarom hoogst moeijelijk te genezen.

Het aantal verwondingen was hier vrij groot, het bedroeg meer dan 80. Bij een javaan, hadden de raderen van een molen den linkerarm tot boven het elleboogsgewricht en den regter tot boven het handgewricht totaal vermorseld. Patient kwam eerst twee dagen daarna onder behandeling, en de heer B. zag zich genoodzaakt de beide ledematen te amputeren, waarop spoedig genezing volgde.

Tegen de hier veelvuldig voorkomende *scabies* wordt door de bevolking met goed succes de Sapindus Larak gebezigd.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Gevangenen.	»	147	»	33	»	1 : 4,5

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	13	4	6	
» remittens.	6	3	3	
Diarrhoea.	31	9	22	
Dijsenteria.	3	1	2	
Cholera.	9	4	5	
Rheumatismus.	33	8	19	
Hijdrops.	1	1	»	
Scabies.	28	»	24	
Vulnera.	12	»	12	
Abscessus.	2	»	1	
Morbi oculorum.	2	»	1	
Asthma.	4	3	1	
Morbi varii interni.	3	»	2	
Totaal.	147	33	98	

Bezoekie.

Offic. van gez. 2de J. C. Spitzar.

De weêrsgesteldheid leverde de volgende bijzonderheden: gedurende de maanden Januarij en Februarij was het weder droog en schoon, de winden waren meestal oostelijk; eerst in Maart stelde zich, bij W. winden, regen en die tot Mei aanhield, (W. moesson) waarna droogte volgde, die eerst in December door den W. moesson werd vervangen.

De landwinden zijn hier over het algemeen hevig en zelfs koud.

Het hier gezegde geldt voor de afdeelingen Bezoekie en Panaroekan. In de afdeelingen Bondowosso en Iember, die in de hooggelegene valleijen tusschen de bergketens van het

Yang- en van het Raoong-gebergte zich bevinden, en aan de moessonwinden zijn blootgesteld, bestaat de regenmoesson 2 maanden langer en bijna dagelijks heeft men hier kortstondige regens. Ook is hier het klimaat veel frisscher en koeler.

Men vindt in de residentie Bezoekie onder de bevolking twee hoofdstammen: de Maduresche en de Javaansche. De eerste is voornamelijk langs het noordkust, in Bezoekie en Panaroekan (te Sitoebondo en Bondowosso) voorheerschende, terwijl van Bondowosso af langs het zuiderstrand vooral de Javaansche stam gevestigd is. Beide stammen ofschoon tot het Maleische ras behoorende verschillen eenigzins van elkander.

De *Madurezen* zijn hier grooter van ligchaamsbouw, meer gespierd en veel vlugger in hunne bewegingen, eenigzins bleeker van kleur dan de Javanen. Het temperament der Madurezen is meer cholerisch-sanguinisch van aard, dan dat der Javanen; dit bewijzen hunne door geringe oorzaken ontstane geschillen die zeer spoedig tot haat en bloedige wraak overgaan, hunne beminde volksvermaken, zoo als het vechten van stieren (waarbij hooge weddingschappen gedaan worden) en verder hunne handelsbedrijvigheid.

De *Javaan* is donkerder van kleur, heeft een phlegmatisch melancholisch temperament, is stiller van aard, zijne volksvermaken zijn minder luidruchtig en bestaat daarbij niet zoo veel geestvervoering alsbij den Madurees. Vechtpartijen ziet men zelden bij hen.

Hierbij moet echter in aanmerking genomen worden, dat onder de Madurezen nog vele afstammelingen voorkomen van hen die, of uit zucht naar winst, of door wangedrag gedwongen, het eiland Madura verlieten; dit soort van volk zal dan ook wel niet tot het beste behooren.

De hoofdplaats Bezoeki is wat de langs het strand gelegene kampongs aangaat à priori als voor de gezondheid minder gunstige beschouwen, daar het strand bij de eb geheel droog loopt, en de zee de aan den mond der rivier gelegene banken, waartusschen het water staan blijft, steeds vergroot.

Ook de lage, weeke met riet begroeide grond (vroeger vischvijvers) strekt zich tot in de Kotta en voorbij de algemeene pakhuizen, uit. Evenwel kan deze vooronderstelling, in het afgeloopen jaar, niet door cijfers van koortszieken gestaafd worden, daar in plaats van de hier anders endemisch heerschende moeraskoortsen, zich nu slechts sporadische gevallen daarvan hebben voorgedaan. De onderdrukking dezer malaria-ziekten, schijnt voornamelijk te danken te zijn aan de moeite van het hoofd des gewestelijken bestuurs, die de aanwezige poelen zooveel mogelijk laat dempen en door zand en paddiestroo aanvullen.

Verder op in het land, daar waar alang-aläng (1) voorkomt, ziet men minder malaria ziekten.

Panaroekan is ook bekend wegens zijne endemische malaria. Febris intermittens is er zeer hardnekkig. De grond is daar aangeslibt; van af den voet van den Ringit tot aan den post van Panaroekan is alles moeras, en liggen ook de pakhuizen hier, langs het lage strand, zeer ongezond. Van af het poststation, begint de grond te rijzen, de kultuur toe te nemen en de malaria te verminderen, zoodat de meeste ingezetenen verder op naar Sitoebondo verhuisd zijn, van waar af de landstreek tot aan het bosch van Soemberwaroe voor gezond gehouden wordt.

Pradjekan (de zetel van den Ads. resident van Panaroekan) zoude nu en dan door febris biliosa, cholera sporadica en cholerine ongezond zijn: als schuilplaats tegen de hardnekkige koortsen, wordt het hoog in deze vallei gelegene Bondowosso, genoemd. De ligging dezer twee genoemde plaatsen kan genoegzaam dit verschil in de gezondheidstoestand van beide verklaren, daar Bondowosso cc. 800 voeten boven de oppervlakte der zee, als hoogste plaats der vallei gelegen is, en Pradjekan daarentegen op de helling, bij den ingang der vallei, zoodat alhier de van het strand komende winden, zich in het lagere gedeelte der vallei vereenigen.

Voedingstoffen zijn overvloedig voorhanden, zoodat zelfs

(1) Imperata Koenigii Palis. W.

nog eene aanzienlijk hoeveelheid rijst, paddie en djagong uitgevoerd wordt. Ook rundvleesch is dagelijks verkrijgbaar. De aankweeking van komkommers en meloenen, die vroeger op uitgebreide schaal plaats had, is dit jaar verboden geworden, als eene der mogelijk gelegenheidgevende oorzaken van cholera.

De bevolking woont in houten of bamboe met atap gedekte huizen, terwijl in de hoofdplaatsen der afdeelingen steenenhuizen gevonden worden, die nog al een fraai voorkomen hebben. De werkzaamheden der bevolking bepalen zich hoofdzakelijk tot den landbouw; de afdeelingen Bezoekie, Bondowosso en Iember kunnen bepaald welvarende genoemd worden.

De algemeene gezondheidstoestand der bevolking in de verschillende afdeelingen der residentie was in het afgeloopen jaar gunstig.

De genius epidemicus was (voor Bezoekie) intermitterend van Januarij tot Augustus, daarna bilieus, werd in Oktober bilieus-katarrhaal en in November en December katarrhaal.

Uitgebreide epidemische ziekten zag men niet; wel de endemische *malaria koortsen* en *cholera gevallen.*

Slechts weinige strandbewoners blijven van genoemde koortsen bevrijd, en ofschoon zij niet door hare hevigheid of komplikatien gevaarlijk zijn, zijn zij echter zeer hardnekkig in hare recidieven, waardoor dijskratishe toestanden ontstaan, kenbaar aan de vale huidkleur, de algemeene verzwakking, vergrooting van milt en lever en daarop volgende ascites, enz. welke men bij velen aantreft. Omtrent beloop en behandeling valt niets bijzonders te zeggen. Men vindt er allerlei vormen en komplikatien. De quotidiaan tijpus is de heerschende; bij enkelen, die reeds sedert lang aan deze koortsen leden, zag men den 7- en 14daagschen tijpus. De meest gewone komplikatie is gastro-intestinaal katarrh. De behandeling beoogt steeds eene spoedige opheffing der aanvallen, waartoe chinine, gewoonlijk in verbinding met rheum, ge-

bezigd werd. Bij de genoemde koortsdijskrasie werd het dec. chinae met vrucht toegediend.

In Julij en Augustus heerschte de cholera in de afdeelingen Bezoekie, Panaroekan en Bondowosso en tastte 127 personen aan, waarvan er 24 onder behandeling kwamen. Van de niet geneeskundig behandelden overleden 73, van de overigen 19.

Er zullen alzoo wel eenige gevallen onder de eerste rubriek gesteld zijn, die niet tot cholera behoorden.

Het grootste gedeelte dezer gevallen was cholera sicca; ook zag men meermalen febris intermittens cholerica.

Lepra lijders komen hier ten getalle van 66 voor. Zij leven afgezonderd. Tegen *scabies* bezigt men met goed gevolg de *Sapindus larak.*

Sijphilis komt hier zeer weinig voor.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Behoeftigen.	92	2	1	»	1 : 92	»
Gevangenen.	»	129	»	9	»	1 : 14,3
Choleralijders (bev.)	»	24	»	19	»	1 : 1,2
	92	155	1	28	1 : 92	1 : 5,5
	247		29		1 : 8,5	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	81	»	81	
» remittens.	28	»	28	
Diarrhoea.	7	3	4	
Dijsenteria.	9	3	6	
Cholera.	24	19	5	
Transportere.	149	25	124	

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	149	25	124	
Pleuritis. Pneumonia.	2	1	1	
Rheumatismus.	12	»	12	
Paralijsis.	1	»	1	
Mania.	5	»	»	
Hijdrops.	1	1	»	
Marasmus.	2	1	1	
Helminthiasis.	8	»	8	
Scabies.	24	»	24	
Exanthemata varia.	10	»	10	
Morbi sijphilit. prim.	3	»	3	
» » secund.	2	»	2	
Vulnera.	15	1	8	
Fracturae.	1	»	1	
Ulcera.	1	»	1	
Morbi oculorum.	11	»	11	
Totaal.	247	29	207	

Madura.

Bangkallang.

Offic. van gez. 2de kl. J. G. A. Pabst.

In het door dezen geneesheer ingediende verslag komen geene bijzonderheden voor. Eene geringe cholera epidemie heerschte in de maanden April en Mei. De weêrsgesteldheid leverde alstoen geene afwijkingen op.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld. E.	Behandeld. I.	Overleden. E.	Overleden. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Ziekeninrigting.	»	108	»	1	»	1 : 108
Behoeftigen.	»	1389	»	»	»	»
Boei.	»	187	»	16	»	1 : 11,6
	»	1684	»	17	»	1 : 99

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Her-steld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	1513	12	1501	
Dijsenteria.	19	3	16	
Cholera.	2	»	2	
Mania.	1	»	1	
Vulnera.	147	2	145	
Ulcera.	1	»	1	
Morbi oculorum.	1	»	1	
Totaal.	1684	17	1667	

Kedirie.

Offic. van gez. 2de kl. O. Brummer.

De weêrsgesteldheid leverde weinig bijzonders. Alleen waren de 5 eerste maanden gekenmerkt door vele regens, begon de kentering eerst in Junij en kwam de O. moesson in Julij door, welke tot December aanhield. De gezondheidstoestand der bevolking was in het algemeen zeer goed. Het aantal zieken bedroeg slechts de helft van dat van het vorige jaar. De ziekte genius was over het algemeen katarrhaal, in December zag men tijposen met bilieus karakter.

Scabies, die hier algemeen verspreid is, wordt door den Inlander naauwlijks als eene ziekte beschouwd. Geschiedt zulks echter, dan bezigt hij daartegen zwavel met Sapindus larak.

Lepra ziet men in vele vormen.

Overigens valt van deze residentie niets bijzonders mede te deelen.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Djaijang Sekars.	1	23	»	»	»	»
Pradjoerits.	1	»	»	»	»	»
Behoeftigen.	1	16	»	1	»	1 : 16
Gekondemneerden.	»	20	»	»	»	»
	3	59	»	1	»	1 : 59
	62		1		1 : 62	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	19	»	19	
Diarrhoea.	4	»	4	
Dijsenteria.	4	»	4	
Cholerine.	1	»	1	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Varioloïdes.	2	»	2	
Morbi sijphil. primarii.	1	»	1	
Vulnera.	11	1	10	
Contusiones.	3	»	2	
Fracturae.	1	»	1	
Ulcera.	4	»	4	
Morbi oculorum.	6	»	6	
Catarrhi.	5	»	5	
Totaal	62	1	60	

Grissee.

Civiel geneesheer J. IJLSTRA.

De gezondheidstoestand der bevolking liet niets te wenschen over. Epidemische of andere hevige ziekten hebben zich niet vertoond.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overleden.		Sterfte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Algemeene armen.	12	121	1	6	1 : 12	1 : 20,1
Pradjoerits.	»	22	»	»	»	»
Publieke vrouwen.	»	45	»	»	»	»
Gevangenen.	»	99	»	»	»	»
Kettinggangers.	»	22	»	»	»	»
	12	309	1	6	1 : 12	1 : 51,5
	321		7		1 : 45,8	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	8	»	8	
» remittens.	4	»	4	
Diarrhoea.	40	4	36	
Apoplexia.	2	»	2	
Gastritis. Enteritis.	14	»	14	
Hepatitis. Abscess. hep.	2	1	1	
Peritonitis.	2	»	2	
Rheumatismus.	61	»	61	
Scrophulosis.	16	»	16	
Marasmus.	1	1	»	
Helminthiasis.	5	»	5	
Variolae.	21	»	21	
Scabies.	3	»	3	
Exanthemata varia.	26	»	26	
Morbi sijphil. prim.	53	»	52	
Vulnera.	4	»	4	
Contusiones.	7	»	7	
Luxationes.	1	»	1	
Ulcera.	33	1	31	
Morbi oculorum.	18	»	18	
Totaal.	321	7	312	

Sumanap.

Civiel geneesheer C. L. van der Voort.

De weêrsgesteldheid was gedurende de eerste 6 maanden des jaars regenachtig; van Julij tot November droog. In laatstgen. maand had men weder 8 regendagen en in December den W. moesson.

De gemiddelde temperatuur des middags was 85 Fh. (in de maand Oktober alleen klom zij tot 91°) des morgens te 6 ure 78° en des avonds te 6 ure 83°. Het ziektekarakter was gewoonlijk katarrhaal, enkele malen gastrisch. De meest voorgekomene ziekten waren koortsen, met quotidiaan, tertiaan en onregelmatige tijpen. De plaatselijke gesteldheid van Sumanap, en in het bijzonder van de kampong Maringen, waar de Europeanen hun verblijf houden, verklaart hier van de reden genoegzaam. Zoo toch wordt hier het laag gelegene en in de onmiddelijke nabijheid der zee zich bevindende land bij hooge vloeden voor een groot gedeelte onder water gezet, terwijl het bij de ebbe weder afloopende water menigvuldige stilstaande poelen en moerassen vormt, die, vooral in den regentijd, door de vermenging van zoet en zout water en de ontbinding van organische zelfstandigheden, tot het ontstaan van miasmata aanleiding geven.

Nog wordt de kans bij Europeanen en daarmede gelijkgestelde personen, om door deze smetstoffen aangedaan te worden, verhoogd door het wonen in lage vochtige woningen, die dikwijls ook niet groot genoeg zijn, voor het aantal bewoners. Ook brengen hiertoe bij de achteruitgang dezer lieden, wier handel hun geheel door Arabieren en Inlanders is ontnomen, terwijl onder een paar uitzonderingen, de geheele Christenbevolking (ruim 300 zielen) in armoedige omstandigheden verkeert, waaruit zij geen lust heeft zich te verheffen.

Uit al deze momenten is zeer waarschijnlijk het endemisch heerschen van koortsen ter plaatse te verklaren.

Ofschoon somtijds hardnekkig door recidieven, zijn deze koortsen echter meestal goedaardig, en wijken spoedig na het gebruik van chinine. Worden eerst evacuantia en resolventia aangewend tegen de katarrhale, gastrische of soms bilieuse komplikatien, dan wijkt daarvoor de koorts toch niet, en moet men dus met chinine beginnen, waarna dan somtijds nog van de genoemde middelen wordt gebruikt gemaakt.

Cholera heerschte in de afdeeling Pamakassan, gedurende Junij, Julij en het begin van Augustus: van 866 lijders overleden 365 = 42⅛.

In de maand November heerschte zij in de afdeeling Sumanap en zouden van 231 aangetastten er 114 = 49⅛ overleden zijn. De gewone middelen, waaronder mixt. anticholerica, die bij de bevolking groot vertrouwen bezit en de hoofdrol speelde, werden aangewend, zonder dat men van het een of ander opvallend gunstige resultaten zag.

De verschijnselen traden gewoonlijk des nachts, na eene rustige slaap, in en hadden het gewone verloop van cholera.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Gepensioneerden.	31	»	»	»	»	»
Behoeftigen.	131	16	2	5	1 : 65,5	1:3,2
Gevangenen.	»	10	»	1	»	1:10
Bannelingen.	»	5	»	»	»	»
Gevangenen.	»	6	»	»	»	»
	162	37	2	6	1 : 81	1 : 6,1
	199		8		1:24,8	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	82	»	82	
Diarrhoea.	9	»	9	
Cholera.	15	7	8	
Catarrhi.	14	»	14	
Rheumatismus.	3	»	3	
Helminthiasis.	15	»	15	
Scabies.	4	»	4	
Sijphilis primaria.	1	»	1	
Vulnera.	1	1	»	
Ulcera.	3	»	3	
Morbi oculorum.	9	»	9	
» varii interni.	2	»	2	
» » externi.	41	»	41	
Totaal.	199	8	191	

Bawean.

Offic. van gez. 2de kl. A. G. WILDEMAN.

In het verslag van hier, komen geene bijzonderheden voor. De gezondheidstoestand der Baweanen was naar wensch. Epidemische ziekten hebben hier niet geheerscht. Volgens het summier rapport werden behandeld:

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	4	»	»	»	»	»
Behoeftigen	»	18	»	»	»	»
Pradjoerits.	»	1	»	»	»	»
	4	19	»	»	»	»
	23		»		»	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	3	»	3	
Pneumonia.	1	»	1	
Helminthiasis.	3	»	3	
Scrophulosis.	1	»	1	
Vulnera.	2	»	2	
Fracturae.	1	»	1	
Morbi oculorum.	9	»	9	
» varii.	3	»	3	
Totaal.	23	»	23	

Van Tandjong Widoro is door den Offic. van gez. 2de kl. A. AKKENAAR slechts een nummeriek rapport ingezonden. Er werden 7 personen (5 aan intermittens en 2 aan ulcera) behandeld. Allen herstelden.

NUMERIEK OVERZIGT DER BIJ DE CIVIELE GENEESKUNDIGE DIENST OP DE BUITEN-BEZITTINGEN BEHANDELDE LIJDERS.

In het geheel werden behandeld 10176 lijders; dit cijfer verdeelt zich over de verschillende plaatsen als volgt:

Namen der verschillende Buiten-etablissementen.	Bleven onder behandeling Ult°. Dec. 1853.	Bijgekomen in 1854.	Hersteld of geëvakueerd.	Overleden.	Blijven onder behandeling Ult°. Dec. 1854.	*Aanmerk.*
Sumatra's Westkust.	2	485	469	7	11	
Benkoelen.	16	839	829	7	19	
Telok betong.	»	175	172	2	1	
Palembang.	»	171	168	2	1	
Banka.	21	293	299	4	11	
Riouw.	5	110	104	3	8	
Banjermassing.	8	344	325	10	17	
Pangaron.	20	899	820	69	30	
Pontianak.	2	204	161	45	»	
Sambas.	1	29	28	1	1	
Makasser.	20	1072	1024	35	33	
Menado.	28	85	80	5	28	
Amboina.	32	1348	1294	39	47	
Banda.	118	3318	3149	167	123	
Ternate.	13	525	446	41	51	
Timor, Decima, Larentuca (1).						
Totalen.	279	9897	9368	427	381	
Generaal totaal.	10176		10176			

(1) Van hier zijn geene rapporten ontvangen.

Nosologische verdeeling van het ziekencijfer.

Aard der ziekten en gebreken.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Blijven onder behand.	Aanmerkingen.
Febris intermittens.	3685	55	3579	51	
» remittens.	738	50	676	12	
Diarrhoea.	332	13	312	7	
Dijsenteria.	449	74	410	15	
Aphthae.	8	1	7	»	
Cholera.	195	45	150	»	
Catarrhi.	365	2	357	6	
Apoplexia.	13	8	5	»	
Encephalitis.	14	7	7	»	
Pleuritis. Pneumonia.	85	8	73	4	
Phthisis pulmonalis.	77	28	44	5	
Hijdrothorax.	4	4	»	»	
Vitia cordis.	8	1	7	»	
Gastritis. Enteritis.	84	5	79	»	
Hepatitis. Abscess. hep.	41	5	35	1	
Morbi lienis.	29	1	28	»	
Peritonitis.	8	3	5	»	
Haemorrhoïdes.	23	»	23	»	
Rheumatismus.	325	»	320	5	
Paralysis.	36	8	25	3	
Tetanus.	11	4	7	»	
Epilepsia.	5	»	3	2	
Mania.	16	»	9	7	
Hijdrops.	60	14	44	2	
Scrophulosis.	37	4	33	»	
Scorbutus.	3	»	3	»	
Marasmus.	52	35	17	»	
Helminthiasis.	182	»	181	1	
Variolae.	12	1	11	»	
Lepra.	105	5	9	91	
Scabies.	228	1	217	10	
Exanthemata varia.	368	1	356	11	
Sijphilis prim.	144	»	133	11	
» secund.	44	»	41	3	
Herniae.	8	1	7	»	
Haemorrhagiae.	23	»	22	1	
Transportere.	7867	384	7235	248	

Aard der ziekten en gebreken.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Blijven onder behand.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	7867	384	7235	248	
Vulnera.	176	4	164	8	
Contusiones.	119	1	115	3	
Luxationes.	6	»	6	»	
Fracturae.	17	»	14	3	
Abscessus.	155	6	136	13	
Ulcera.	1193	21	1077	95	
Morbi oculorum.	172	1	165	6	
» varii externi.	64	1	63	»	
» » interni.	407	9	393	5	
Totaal	10176	427	9368	381	

De verhouding der herstelden tot de behandelden in het algemeen was alzoo = 1 : 1,08; die der overledenen tot de behandelden als 1 : 23,8 of 4,1 pCt.

BUITEN-ETABLISSEMENTEN.

Sumatra's Westkust.

Dirig. Offic. van gez. 2de kl. G. J. VAN THIENEN.

Padang.

Offic. van gez. 1ste kl. M. T. REICHE.

De weêrsgesteldheid was zeer onbestendig; zware regens met NW. winden wisselden zich af met eenige weken lang durende droogte met Z. of ZO. winden. De thermometer teekende gemiddeld 's morgens 75,7, 's middags 78,6 en 's avonds 75° Fh. Onweders kwamen nu en dan voor: van de eenige malen gevoelde aardbevingen was die van den 29sten Augustus, ('s middags ten 1 ure) het meest belangrijk; eerst nam men vertikale en daarna horizontale bewegingen waar en wel van het N. naar het Z.

De algemeene gezondheidstoestand der bevolking was naar wensch. De huizen, ofschoon op zich zelve doelmatig ingerigt, hebben bij velen dit nadeel, dat ze op moerassigen bodem gebouwd zijn.

De genius epidemicus wordt opgegeven als katarrhaal-gastrisch, soms bilieus. Behalve het heerschen van pokken gedurende het 1ste semester te Priaman, Oelikkan en V, VII en XII Kotta's, Paloebang en Manjong, die echter weinig slagtoffers maakten, zijn geene epidemische ziekten voorgekomen.

In een moerassig gedeelte van Padang, Boeroen genaamd, hadden de voorgekomene ziekten dikwerf eene neiging om tijpheus te worden.

Sijphilis komt onder de bevolking weinig voor, en zijn ook *lepra* en *framboesia* zeldzaam.

De behandelde *tusschenpoozende koortsen* hadden meest allen een goedaardig karakter en quotidiaan tijpus, en genazen spoedig onder toediening van resolventia of van chinine.

Onder de voorgekomene *dijsenterien* waren er twee belangrijk. Bij een kind van 10 jaar had het proces eene buitengewone hevigheid en uitbreiding bereikt, zoodat, na belangrijke haemorrhagia per anum, groote hoeveelheden pus werden ontlast waardoor de kleine lijder op den rand des grafs gebragt werd. In dit geval werd met goed gevolg gebruik gemaakt van catechu en later van een hier algemeen in het wild groeijend inlandsch geneesmiddel *boeloe dadie*, dat adstringerende eigenschappen bezit.

Bij dit kind onwikkelde zich later nog hijdrops, welke echter onder eene voedende dieët en het gebruik van diuretica weldra genas.

Een ander kind, ruim 7 jaren oud, dat vroeger reeds herhaaldelijk aan koortsen gepaard met hersenverschijnselen geleden had, werd ook door dijsenterie aangetast en kwam eerst den 12den dag na het ontstaan der ziekte, toen deze reeds een tijpheus karakter had aangenomen, onder behandeling. Onder de ingestelde behandeling (chinine, kalomel, moschus, chloor (uit- en inwendig) hirudines, afleidingen, enz.) traden de dijsenterische verschijnselen op den achtergrond, doch overleed het kind aan koortsen met tijpheuse verschijnselen.

Een geval van *erysipelas* bij een 2 maanden oud kind verdient vermelding. Bij hetzelve bestond eene aangeborene hijdrokèle, die door aanwendig van verdunde tinct. jodii tot genezing werd gebragt. Gedurende deze behandeling echter ontwikkelde zich erijsipelas scroti, die weldra door erijsipelas faciei (per metastasin) werd opgevolgd. Belangrijke koorts en hersenverschijnselen vergezelden dezen toestand, zoodat na eenige dagen aanhoudende sopor een doodelijk uiteinde te

wachten stond; onder het inwendig gebruik van chinine, kalomel en rheum, en uitwendig drooge kruidenkussentjes met kamfer, volgde echter na eenige dagen, onder belangrijke afschilfering der huid, genezing.

Angina zag men bij eene aan struma lijdende dame, die reeds meermalen, altijd omstreeks 6 weken na hare bevalling, aan keelontsteking leed; plaatselijke aanwending van aluin en het uitwendig gebruik van jodium-tinktuur hadden de genezing ten gevolge.

Bij eene andere aan angina lijdende dame, moesten wegens de hevigheid der pijn en het bestaande stikkingsgevaar, scarrifikatien der keel worden gemaakt, die met een goed gevolg bekroond werden.

Bij *asthma* liet men met goed succes den rook van brandend met salpeter doortrokken graauw papier inademen.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikul. en ambt.	105	9	2	»	1:52,5	»
Gevang. en behoeftigen.	5	4	»	»	»	»
	110	13	2	»	1 : 55	»
	123		2		1 : 61,5	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geevak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	49	»	49	
Diarrhoea.	7	»	7	
Dijsenteria.	5	1	4	
Catarrhi.	3	»	3	
Pleuritis.	1	»	1	
Transportere.	65	1	64	

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Per transport.	65	1	64	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Vitia cordis.	2	»	2	
Gastritis. Enteritis.	3	»	3	
Haemorrhoides.	1	»	1	
Rheumatismus.	2	»	2	
Paralijsis.	2	»	1	
Mania.	1	»	1	
Hijdrops.	1	»	1	
Helminthiasis.	7	»	7	
Exanthemata varia.	5	»	5	
Haemorrhagiae.	2	»	2	
Vulnera.	1	»	1	
Contusiones.	1	»	1	
Fracturae.	1	»	1	
Abscessus.	1	»	1	
Ulcera.	2	»	2	
Morbi oculorum.	8	»	7	
» varii interni.	17	1	16	
Totaal	123	2	477	

Padang Pandjang.

Offic. van gez. 2de kl. L. P. Kervel.

Padang Pandjang is de hoofdplaats van het distrikt Batipo en V Kotta's. Het ligt op eene hoogte van 2360 voeten boven de oppervlakte der zee, in eene kom, gevormd door het te zamenkomen der hellingen van den Merapi, Sengalang en Ambatjang, en is O. waarts begrensd door het meer van Sinkara. De bevolking bedraagt 600 zielen.

Niettegenstaande de atmospheer hier bijna altijd vochtig, beneveld en bewolkt is, is het hier toch gezond. Eene duidelijke afscheiding der moessons is niet waarneembaar (1). Aard-

(1) Echter had men van Oktober tot het laatst van December zeer hevige regens.

bevingen komen nu en dan voor, en stuwt de Merapi, die bijna dagelijks zware onderaardsche geluiden doet hooren, nog voortdurend rookkolommen opwaarts. Kampongs en wegen zijn redelijk goed. De zindelijkheid der bevolking laat veel te wenschen over.

De bodem is hier vruchtbaar en rijk aan humus; vele snelvlietende bergstroompjes vermeerderen deze vruchtbaarheid.

De algemeene gezondheidstoestand was vrij gunstig; epidemische ziekten hebben niet geheersht. Endemisch komen hier rheumatismi, koortsen en struma voor. Laatstgen. ziekte ziet men meer bij mannen dan bij vrouwen; bepaalde oorzaken voor deze ziekte zijn niet bekend. Misschien ontstaat zij door het aard- of moeijelijk oplosbare zouten houdende drinkwater, of misschien ook wel door het hier in zwang zijnde, aanhoudend dragen van zware lasten op het hoofd.

De Europ. geneeskunde vindt hier tot nu toe nog zeer weinig ingang bij de bevolking.

Solok.

Offic. van gez. 2de kl. P. G. Neeb.

De weêrsgesteldheid was hier over het algemeen regenachtig; dikwijls zelfs had men hevige stortregens, vergezeld van sterke winden; deze laatste waren gewoonlijk westelijk, zelden oostelijk; de sterkste winden kwamen echter uit het ZW. en deden zich menigmaal als warrelwinden voor, die zelfs schade aan de huizen veroorzaakten. De gemiddelde therm. stand was: 's morgens 6 ure 71,5, 's middags 2 ure 88,5 en 's avonds 6 ure 77,5.

De algemeene gezondheidstoestand der bevolking was vrij goed; behalve eene kleine epidemie van *pernicieuse* koortsen, die in de maand December te Tandjong Balit, Si Brambang, Panidjawan en Koentjil heerschte, kwamen geene pernicieuse koortsen voor.

Bij velen gingen deze koortsen met bilieuse verschijnselen gepaard, terwijl bij anderen daarvan geen spoor waarneem-

baar was. Zij verliepen zeer snel, binnen 4 dagen waren de lijders dood of hersteld; dit laatste geschiedde echter zeer langzaam, daar eene groote zwakte nableef. De behandeling bestond in de toediening van calom. c. chinin., applikatie van hirudines en van koude fomenta ad caput enz. Van de 42 behandelde zieken, zijn er 4 overleden. Als oorzaken voor het ontstaan dezer koortsen kunnen misschien gelden het bewerken der sawa's in verband met de eigenaardige ligging der genoemde plaatsen. De sawa's namelijk zijn hier zeer smal en liggen tusschen de voeten van hooge bergen ingesloten, waardoor de winden geen invloed op de hier met miasmata vermoedelijk bezwangerde lucht kunnen uitoefenen, ten gevolge waarvan de inwerking des te grooter wordt.

Er zijn geene zieken onder geregelde behandeling geweest.

Fort de Kock.

Offic. van gez. 2de kl. G. F. Charlier.

De weêrsgesteldheid was in de eerste 2 maanden en in de laatste 4 regenachtig, bij W. winden. In de overige maanden had men bij meestal O. winden, slechts weinig regen. Stormwinden kwamen niet voor. De algemeene gezondheidstoestand der bevolking was bevredigend; ofschoon onder hen wel koortsen voorkwamen, waren deze toch goedaardig. Ook vertoonde zich in alle distrikten der afdeeling eene ligte graad van kinderziekte. Het ziektekarakter varieerde tusschen het zuiver katarrhale en het gastrisch katarrhale. De voeding was over het algemeen goed, de huisvesting is echter slecht, daar versche lucht en zindelijkheid overal ontbreken. Ook in de kleeding heerscht zelden zindelijk; en in de hooger gelegene streken is de dagelijksche reiniging des ligchaams zelfs niet algemeen. De bevolking bestaat hoofdzakelijkheid van den landbouw; hunne welvaart zou grooter kunnen zijn wanneer zij eene, zoo het schijnt aangeborene traagheid, kon overwinnen.

Sijphilis komt niet zelden onder de bevolking voor, doch bijna nooit onder Europ. behandeling, waardoor deze ziekte, (tegen welke zij allerlei onwerkzame planten middelen bezigt) soms eene groote uitbreiding verkrijgt.

Lepra en *framboesia*, ofschoon veelvuldig genoeg voorkomende, ziet men zelden, daar de lijders aan deze ziekten afgezonderd gehouden worden.

Herpetische en *scabieuse* huidziekten zouden vooral in de koudere streken menigvuldig zijn, bijzonder te Melalak.

23 lijders, 16 Europ. en 7 Inlanders, werden behandeld. Sterfgevallen kwamen niet voor.

Specifikatie der ziekten

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	11	»	11	
Catarrhi.	2	»	2	
Helminthiasis.	1	»	1	
Exanthemata varia.	1	»	1	
Morb. sijphilit. primarii.	1	»	1	
Morbi varii interni.	7	»	7	
Totaal.	23	»	23	

Paija Combo.

Offic. van gez. 2de kl. C. J. SNELTJES.

In de schoone vallei van Paija Combo, die iets meer dan 1500 voeten boven de oppervlakte der zee is gelegen, en van alle kanten door hooge bergen omgeven is, heeft men eene gemiddelde temperatuur van 77⅓° Fh. somtijds met een verschil van 21°, tusschen hoogste en laagste temperatuur, in de 24 uren. De weérsgesteldheid is hier ongestadig, hetgeen vooral daaraan is toe te schrijven, dat de over de lagere Noordelijke bergen komende wolken, tegen den zooveel hooger, Zuid-Oostelijk van de vallei gelegen Merapi en den ten O.

van dezen liggenden berg Sago in haren loop gestuit wordende, zich in de vallei ontlasten.

Des morgens van 6 tot 8 uur hangt er meestal eene zware mist, daarna wordt het gewoonlijk helder, hetgeen tot 12 uur aanhoudt, waarna in den regel een zware NO. wind tot 's middags 2 ure waait. De avonden en nachten zijn dikwijls koud; stormen en zware onweders zijn zeldzaam. Eenmaal werd in het afgeloopen jaar hagelslag waargenomen, een verschijnsel, dat slechts aan de oudsten der bevolking bekend was, en dus als hoogst zeldzaam kan worden beschouwd. De te Padang waargenomene aardbevingen werden ook hier, echter in hoogst geringe mate, gevoeld. De vallei wordt in hare geheele uitgestrektheid door twee groote rivieren doorsneden, als de Batang Agam, die zich in het midden der vallei met die van Batang Sinamang vereenigt, onder welken laatsten naam de zich uit deze vereeniging vormende breede en snelstroomende rivier door het centraal gebergte naar de oostkust begeeft.

Door opdammingen en groote raderen wordt het water uit deze rivieren in de vallei gebragt, die hierdoor bijna overal voor de rijstkultuur geschikt is. Van dit voedingsmiddel is de produktie dan ook zoo groot, dat er eene aanzienlijke uitvoer naar de O. kust en de naburige distrikten bestaat.

Op de voor rijstkultuur minder geschikte gronden worden koffij, tabak, suiker, indigo, kaneel, in de boschachtige streken gambier, en op de meer drooge gronden uitgestrekte klapperbosschen aangetroffen.

Uit dit alles vloeit de welvaart der bevolking als van zelve voort, terwijl bovendien een aanzienlijke veelsoortige handel zelfs in hoornvee en paarden daartoe het zijne nog bijbrengt.

De sterkte der bevolking wordt geschat op cc. 78000 zielen. De onder haar voorkomende ziekten zijn bijna niet anders dan koortsen, lepra, variolae en mania.

Europ. geneeskundige hulp wordt echter nooit door haar

ingeroepen; hunne eigene geneeskunde is hoogst eenvoudig en bepaalt zich meestal tot uitwendige middelen.

Het aantal *lepreusen* wordt opgegeven 54 te bedragen. Deze lieden, vroeger onder de bevolking levende, zijn tegenwoordig afgezonderd. *Sijphilis* is hier niet bekend. *Variolae* heerschen nog al dikwijls, echter in geringe mate en is haar karakter goedaardig.

De *verloskunde* staat ook hier op een' lagen trap. Abortiva worden veel gebruikt; de vrees voor de boete welke door de hoofden wordt opgelegd, wanneer het ontdekt wordt, dat vrouwen daarvan gebruik maken, heeft hierop weinigen invloed. Ten gevolge van dit misbruik ziet men dan ook vele vrouwen reeds vroegtijdig wegkwijnen en aan marasmus sterven.

De leefwijze der Maleijers is overigens hoogst eenvoudig, hun hoofdvoedsel is rijst met gedroogde visch en sambal; terwijl versch vleesch slechts zelden door hen wordt genuttigd. De vrouwen, volgens Maleisch gebruik, bezitsters van den grond zijnde, wordt ook door hen de meeste arbeid verrigt, terwijl de mannen hunnen tijd grootendeels met hanengevechten, dobbelspel en op de hoofdplaatsen ook met amfioenschuiven doorbrengen.

Bondjol.

Offic. van gez. 2de kl. F. A. Rothe.

Ook hier is de weêrsgesteldheid zeer variabel, hetgeen voortspruit uit de eigenaardigheden der vallei Allahang Pandjang, die overal door hooge bergruggen omgeven is; mist, zware regens, drukkende warmte en gure onaangename valwinden, wisselen elkander onophoudelijk af en maken daardoor het verblijf alhier weinig aanlokkelijk. Op de gezondheidstoestand der bevolking echter heeft zulks weinig invloed; alleen komen katarrhale affektien menigvuldig onder haar voor. Vooral was zulks het geval in het laatst van het jaar toen eene

gastro-intestinaal katarrh onder den vorm van eene sereuse diarrhoe heerschte. Zij week echter gemakkelijk onder het gebruik van thee uit Djamboebladeren.

Epidemisch heerschten van Mei tot December de *natuurlijke pokken* in de distrikten Bondjol en Malampa en rukten menigeen in het graf. Dit laatste schijnt echter vooral het gevolg geweest te zijn, van den ondoelmatigen leefregel door de Inlanders bij deze ziekte gewoonlijk gevolgd, daar de gevallen van pokken die door dén civielen geneesheer zelve werden gezien (onder de militairen en hunne vrouwen en kinderen) goedaardig waren.

In de overige distrikten zijn geene epidemische ziekten voorgekomen, en was de algemeene gezondheidstoestand der bevolking naar wensch. De vroeger hier en daar bestaande moerassen zijn thans in vruchtbare rijstvelden veranderd, die voortdurend door talrijke beekjes en waterleidingen besproeid worden en waarin nergens stagnerend water voorkomt. Ook het struikgewas dat in vroeger tijd de vallei bedekte is bijkans geheel verdwenen.

Over het algemeen bestaat er welvaart onder de bevolking.

De huisvesting kan als goed beschouwd worden; de meeste huizen zijn van hout en eenige voeten boven den grond gebouwd, alzoo beter dan die der Javanen. De kleeding, ofschoon gewoonlijk onzindelijk is niet armoedig. De voeding bepaalt zich tot rijst, djagon, vruchten, karbouwen- en rundvleesch, en visch. De laatste wordt in menigte in de bij alle dessa's aanwezige vijvers geteeld.

Sijphilis schijnt onder de bevolking weinig voor te komen, hetzelfde geldt voor *lepra* en *framboesia.* *Scabies* echter komt zeer menigvuldig voor en vooral bij kinderen; de voornaamste oorzaak hiervan ligt in onzindelijkheid, niettegenstaande zoo ruimschoots gelegenheid tot baden bestaat.

Het summierrapport vermeldt geene behandelde ziekten.

Rau.

Offic. van gez. 3de kl. D. Lammerse.

Van hier wordt zeer weinig bijzonders vermeld.

De meest voorgekomene ziekten waren febres intermittentes met quotidiaan slechts zelden tertiaan tijpus. Phijsconie der milt is hier vrij algemeen.

Epidemische ziekten schijnen niet voorgekomen te zijn. Opmerkelijk is hier het groot aantal met beenzweren behebte personen; zij komen echter hoogst zelden onder geneeskundige behandeling.

In het geheel werden 55 personen van de Inlandsche bevolking behandeld; allen herstelden op een na, die onder behandeling bleef.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	31	»	31	
» biliosa.	1	»	1	
Diarrhoea.	1	»	1	
Dijsenteria.	1	»	1	
Variolae.	1	»	1	
Scabies.	4	»	4	
Morbi sijphil. prim.	2	»	2	
Abscessus.	1	»	»	
Ulcera.	3	»	3	
Gastricismus.	3	»	3	
Morbi varii interni.	7	»	7	
Totaal.	55	»	54	

Aijer Bangies.

Offic. van gez. 2de kl. A. Quikbörner.

Aijer-bangies bijna onder den evenaar gelegen, in een

kom die ten Z., O. en N. door eene cc. 300 voet hooge bergketen en ten W. door de zee wordt begrensd, heeft eenen grootendeels uit moeras en zandgrond bestaanden bodem, die bovendien zeer laag, zelfs hier en daar onder zeepeil gelegen is. Met uitzondering van eenige kleine sawa's is deze grond onbebouwd. Op een paal afstand van de zee begint een bosch, dat zich bijna onafgebroken 52 palen ver uitstrekt en waarin eenige groote kampongs voorkomen. Een groot gedeelte der bevolking echter leeft hier en daar verspreid. De landbouw bepaalt zich tot het bewerken van eenige sawa's en ladang's en enkele pas aangelegde muskaatnoot-tuinen. De vischvangst die vroeger een middel van bestaan opleverde gaat van jaar tot jaar achteruit. Karbouwen en koebeesten ziet men hier bijna niet.

De bevolking van Aijer-Bangies bestaat hoofdzakelijk uit Maleijers, Mandhelingen, Boeginezen en Niassers, en bedraagt volgens bekende opgaven cc. 4000 zielen, waarvan het grootste gedeelte vrouwen en kinderen zijn.

Deze lieden zijn uiterst lui, vuil en armoedig, bijna allen verslaafd aan het gebruik van opium en hanengevechten.

De woningen bestaan voor het grootste gedeelte uit niebong, met wanden van boomschors en atappendaken; zij zijn eenige voeten boven den grond verheven.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het geheel vrij goed; alleen in de maanden September en Oktober kwamen menigvuldige febres intermittentes voor, die een goedaardig karakter hadden en waartegen geene geneeskundige hulp werd ingeroepen. In genoemde maanden vielen (nadat het over het algemeen gedurende het geheele jaar weinig geregend had) bijna aanhoudende stortregens neder die de hier toch reeds bestaande vochtigheid van de lucht, nog vermeerderden.

Epidemische ziekten hebben zich voor zoo verre bekend is niet voorgedaan. *Sijphilis* werd niet waargenomen, en schijnt onder de bevolking ook weinig voor te komen; misschien is

dit daaraan toe te schrijven, dat hier zoo vele vrouwen zijn en op hare moraliteit weinig aan te merken is.

Ulcera aan de onderste ledematen komen zeer veel voor, echter zelden onder geneeskundige behandeling.

In het geheel kwamen onder behandeling 20 inlanders, die allen herstelden.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	9	»	9	
Scabies.	1	»	1	
Morbi sijphil. primarii.	1	»	1	
Ulcera.	9	»	9	
Totaal.	20	»	20	

Si Bogha.

Offic. van gez. 2de kl. J. Wrede.

De weêrsgesteldheid leverde weinig bijzonders op. Gedurende de 4 eerste en 4 laatste maanden des jaars had men veel regen, terwijl in de overige maanden aanhoudende droogte heerschte. De gemiddelde thermometerstanden waren 's morgens 74°, 's middags 87° en 's avonds 82° Fh. De hoogste temperatuur bedroeg 95½°, de laagste 71° Fh. Aardbevingen werden 7 malen geobserveerd, en buitendien nu en dan nog kleinere trillingen.

De gezondheidstoestand der bevolking was zoo voor die der bazaar als voor die der omliggende kampongs niet zeer gunstig, daar zij veel van de endemische koortsen en hare gevolgen te lijden had. De genius epidemicus was gastrisch-bilieus, slechts nu en dan voor korten tijd katarrhaal.

Huisvesting en voeding zijn vrij goed; de in de bergen wonende batta's zouden honden, ratten, leguanen, en aan de rivieren ook krokodillen, ja in de onafhankelijke distrikten zelfs menschenvleesch eten.

Epidemische ziekten zijn niet waargenomen. De voornaamste ziekten waarvan de bevolking over het algemeen te lijden heeft zijn febris interm. diarrhoea, dijsenteria, helminthiasis en huidziekten, vooral scabies. De enkele hiervan onder behandeling gekomene gevallen leverden niets bijzonders in verschijnselen of behandeling op.

Syphilis en *lepra* komen zelden voor, *framboesia* en *scabies* zeer veel.

De bevolking betoont zeer weinig neiging zich aan eene Europ. behandeling te onderwerpen, zelfs de hoofden gaan hiertoe niet ligt over. Het minst is zulks het geval in de ver van de hoofdplaats verwijderde kampongs, (die trouwens over de bijna onbegaanbare voetpaden moeijelijk te genaken zijn).

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Civiel bestuur.	16	8	»	»	»	»
Vrije bevolk. bediend.	»	41	»	»	»	»
	16	49	»	»	»	»
	65		»		»	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	58	»	56	
» remittens.	5	»	5	
Diarrhoea.	2	»	2	
Dijsenteria.	2	»	2	
Catarrhi.	4	»	4	
Rheumatismus.	1	»	1	
Hijdrops.	1	»	1	
Helminthiasis.	3	»	3	
Scabies.	2	»	2	
Vulnera.	3	»	3	
Ulcera.	1	»	1	
Morbi oculorum.	2	»	2	
Ischuria.	1	»	1	
Totaal.	65	»	63	

Padang Sidempoeang.

Offic. van gez. 2de kl. G. T. James.

De weêrsgesteldheid was minder veranderlijk dan in het vorige jaar. Gedurende de maanden Januarij, Februarij, Mei, Julij en September althans was zij bijna voortdurend schoon, droog en warm; in Maart, April, Junij en Augustus variabel en regenachtig, en in de 5 laatste maanden guur, gepaard met regen, onweders en sterke NW. winden; in laatstgen. maand had men zeer hooge waterstanden. Eene ligte aardbeving, met eene rigting van ZO. naar NW. op den 12den April, had des middags ten 2½ ure plaats, bij 69° Fh. en windstilte en duurde cc. 19 sekonden.

De gemiddelde temperatuur voor het afgeloopen jaar was: 's morgens 6 ure 70°, 's middags 12 ure 85,5 en 's avonds 7 ure 75° Fh.

De ziekte genius was katarrhaal-gastrisch. De gezondheidstoestand der bevolking vrij goed, ofschoon zoo als gewoonlijk tijdens het bewerken der sawa's koortsen en dijsenterien voorkwamen.

Syphilis en *lepra* zijn zeldzaam.

Een geval van *paresis* der onderste ledematen bij eene Inlandsche vrouw, als gevolg van intermittens genas in 5 weken tijds onder aanwending van strijchnine ($^1/_{12}$ gr. daags, in het geheel 2 gr.) inwendig, en prikkelende smeersels. Opmerkelijk was hierbij, dat de vroeger magere en kachektisch uitziende vrouw, na de genezing een doorvoed en gezond voorkomen verkreeg.

Behandeld zijn 20 partikuliere personen, 7 Europeanen en 13 Inlanders.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	15	»	15	
Catarrhi.	1	»	1	
Hepatitis.	1	»	1	
Paralijsis.	1	»	1	
Scabies.	1	»	1	
Ulcera.	1	»	1	
Totaal.	20	»	20	

Singkel.

Offic. van gez. 2de kl. E. F. M. HELMKAMPF.

De weêrsgesteldheid was ook hier zeer variabel. Over het algemeen viel er veel regen (217 regennachten en 110 regendagen). De gezondheidstoestand der bevolking was redelijk goed en eenige welvaart onder haar niet te miskennen. Van de behandelde endemische intermitterende koortsen is een niet onaanzienlijk gedeelte (de helft der behandelden) bij kortelings hier ter plaatse van elders aangekomen of doortrekkende personen voorgekomen.

Epidemische ziekten kwamen niet voor. *Sijphilis* schijnt hier weinig verbreid te zijn. *Lepra* zag men niet.

Bovengenoemde endemische *koortsen* hadden een onregelmatigen quotidiaan, zelden een tertiaan tijpus; de meeste waren met min of meer hevige bilieuse of katarrhale verschijnselen gekompliceerd. Twee pernicieuse gevallen eindigden doodelijk; in het eene overleed patient in den 2den paroxijsmus (op den 2den dag) apoplektisch, en in het andere geval nam de ziekte den remitterenden vorm aan en werd later tijpheus. De behandeling leverde geene bijzonderheden op.

Eene belangrijke *haemorrhagia* pulmonum, kwam bij eene jonge, aan amennorrhoea lijdende, Niasser vrouw voor. De bloeding hield na toediening van acid. phosphor. op, en is, nadat daarna onder doelmatige behandeling de menses intraden, niet terug gekeerd.

Van de Europ. verloskunde wordt door de bevolking geen gebruik gemaakt, alhoewel moeite genoeg gedaan wordt, om haar ingang te doen vinden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambtenaren, enz.	14	»	»	»	»	»
Bevolking.	»	84	»	3	»	1 : 28
	14	84	»	3	»	1 : 28
	98		3		1 : 32,6	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	56	2	52	
» remittens.	2	»	2	
Diarrhoea.	3	»	3	
Dijsenteria.	1	»	1	
Catarrhi.	6	»	5	
Encephalitis.	1	1	»	
Pleuritis.	1	»	1	
Hepatitis.	1	»	1	
Peritonitis.	1	»	1	
Haemorrhoïdes.	1	»	1	
Rheumatismus.	4	»	4	
Scrophulosis.	1	»	1	
Helminthiasis.	2	»	1	
Scabies.	2	»	2	
Exanthemata varia.	4	»	4	
Morbi sijphilit. primarii.	2	»	2	
» » secundarii.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Contusiones.	1	»	1	
Luxationes.	1	»	1	
Abscessus.	2	»	2	
Morbi oculorum.	4	»	4	
Totaal.	98	3	91	

Nias.

Offic. van gez. 3de kl. F. L. Rohder.

Het eiland Nias ligt bewesten Sumatra's W. kust, tusschen 0°18'54" en 1°38' N. Br. en 97°16'30° en 98°5' O. Lengte van Greenwich, heeft eene oppervlakte van 120 □ geogr. mijlen en eene bevolking van 200 à 250,000 zielen; echter is het eiland nog te weinig bekend om zoowel de opgegevene uitgebreidheid, als het aantal inwoners, als zeker te kunnen beschouwen. Een onregelmatig, niet hoog gebergte loopt van het ZO. van het NW., waarvan de hoogste toppen de Hilli-Moedjeia en Hilli-Matjoea zich niet hooger dan 1500 voeten verheffen. Slechts kleine riviertjes worden hier aangetroffen die men met sampang's bevaart; de grootste, de rivier van goenong Sitolie, (de hoofdplaats) bergt evenwel bij zijne uitwatering in zee, eene menigte hier te huis behoorende handelspraauwen, welke op cc. 25 kunnen geschat worden.

De Niassers wonen meestal op de bergen; aan het strand wonen de handeldrijvende Maleijers, Arabieren, Atjinezen en Chinezen, welke 3 laatstgenoemden zich eerst sedert eenigen tijd op de hoofdplaats durven vestigen. De Niassers zoowel als de Maleijers wonen in kampongs, die elk hun eigen hoofd hebben, wiens gezag ook alleen geëerbiedigd wordt. Slechts weinige dezer kampongs erkennen tot nog toe ons gouvernement; volgens opgaven 67 (waarvan 25 Niassers kampongs, met 4487 zielen).

De woningen zoowel der strandbewoners als der Niassers zijn van hout, op palen boven den grond gebouwd en met atap gedekt (1). De kleeding der Niasser-mannen is zeer eenvoudig; gewoonlijk loopen zij naakt, en bedekken alleen hunne

(1) De in den omtrek der hoofdplaats Goenong Sitolie liggende kampongs der Maleijers zijn door vele hooge en lage boomen zoodanig overschaduwd en ingesloten dat de gevallene regens hier veel meer vochtigheid veroorzaken dan op andere plaatsen.

schaamdeelen; zij hebben echter een soort van strijdbuisjes en een helm, die, gewoonlijk uit talie itjoe vervaardigd, tot afwering van sabelhouwen dienen; de vrouwen daarentegen dragen sarongs en baatjes, soms ook nog een beenkleed. De mannen snijden het hoofdhaar kort af, de vrouwen binden het op. Zoowel mannen als vrouwen dragen steeds lanzen, die zij ook als wandelstok bezigen.

Hun voedsel bestaat uit rijst, djagong, obie, kladdi, klappers, visch, varkenvleesch en kippen.

De inboorling van Nias heeft een' ranken ligchaamsbouw, en men vindt onder hen ook mannen, die zelfs zeer lang zijn. Vrij algemeen komt onder hen eene herpetische huidziekte voor, die, veel gelijkende op Ichthijosis, aan velen een afzigtelijk voorkomen geeft. Hunne bezigheden en leefwijze zijn hoogst eenvoudig; de eerste bestaan bijna uitsluitend in het bebouwen van hunne velden. Eenige koffijtuinen, sedert de 2 laatste jaren hier aangelegd, vorderen weinig onderhoud. Over het algemeen schijnt eenige welvaart onder de bevolking te heerschen. Dit kan althans worden opgemaakt uit den vrij belangrijken uitvoer van rijst, padie, olie, klappers, hout en kapok.

De hoofdplaats Goenong Sitolie ligt aan het N. strand; de temperatuur was hier in het afgeloopen jaar gemiddeld 's morgens ten 6 ure 76°, des middags 2 ure 88° en des avonds 8 ure 82° Fh. De hoogste temperatuur bedroeg 83° (September) de laagste 67° (December). Van af de maand Mei tot Oktober heerschten NW. winden, in Oktober NO. en in November en December ZW. winden. Drooge dagen schijnen hier zelden voor te komen, meest alle dagen regent het en dikwijls hevig. De NW. winden zijn hier dikwerf zeer hevig; ook bij nacht komt soms de landwind uit het ZW. als storm op.

De genius epidemicus was van af April (1) tot met Augustus bilicus, later katarrhaal.

(1) Toen de heer R. te Nias aankwam.

De algemeene gezondheidstoestand was, wat de hoofdplaats en de daarom gelegene kampongs betreft, vrij goed; evenwel kwamen van af de maanden Julij tot en met Oktober vele intermittentes en remittentes onder de bevolking voor. In November heerschte eene *angina* parotidea, die goedaardig, gewoonlijk binnen 8 à 10 dagen, verliep. Onder eigenlijke geneeskundige behandeling kwamen de lijders niet, men bepaalde zich tot het geven van diaetetische voorschriften.

Lepra en *framboesia* zag de heer B. hier niet en van *sijphilis* slechts 3 gevallen.

Een geval van *epilepsia* werd met gelukkig gevolg, met indigo, behandeld (van 1 scr. opklimmende tot 30 en 40 gr. pro dosi, 2 m. d.): sedert 6 maanden heeft de ziekte zich niet meer vertoond. De overige ziektegevallen leverden niets bijzonders op.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partik. en geempl.	5	»	1	»	1 : 5	»
Matr. v. Gouv. kruisb.	»	11	»	»	»	»
Politie-dienaars.	»	3	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	9	»	1	»	1 : 9
Behoeftigen.	»	51	»	»	»	»
	5	74	1	1	1 : 5	1 : 74
	79		2			1:39,5

Rau.

Offic. van gez. 3de kl. D. LAMMERSE.

Van hier wordt zeer weinig bijzonders vermeld.

De meest voorgekomene ziekten waren febres intermittentes met quotidiaan slechts zelden tertiaan tijpus. Phijsconie der milt is hier vrij algemeen.

Epidemische ziekten schijnen niet voorgekomen te zijn. Opmerkelijk is hier het groot aantal met beenzweren behebte personen; zij komen echter hoogst zelden onder geneeskundige behandeling.

In het geheel werden 55 personen van de Inlandsche bebevolking behandeld; allen herstelden op een na, die onder behandeling bleef.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	31	»	31	
» biliosa.	1	»	1	
Diarrhoea.	1	»	1	
Dijsenteria.	1	»	1	
Variolae.	1	»	1	
Scabies.	4	»	4	
Morbi sijphil. prim.	2	»	2	
Abscessus.	1	»	»	
Ulcera.	3	»	3	
Gastricismus.	3	»	3	
Morbi varii interni.	7	»	7	
Totaal.	55	»	54	

Aijer Bangies.

Offic. van gez. 2de kl. A. QUIKBÖRNER.

Aijer-bangies bijna onder den evenaar gelegen, in een

kom die ten Z., O. en N. door eene cc. 300 voet hooge bergketen en ten W. door de zee wordt begrensd, heeft eenen grootendeels uit moeras en zandgrond bestaanden bodem, die bovendien zeer laag, zelfs hier en daar ónder zeepeil gelegen is. Met uitzondering van eenige kleine sawa's is deze grond onbebouwd. Op een paal afstand van de zee begint een bosch, dat zich bijna onafgebroken 52 palen ver uitstrekt en waarin eenige groote kampongs voorkomen. Een groot gedeelte der bevolking echter leeft hier en daar verspreid. De landbouw bepaalt zich tot het bewerken van eenige sawa's en ladang's en enkele pas aangelegde muskaatnoot-tuinen. De vischvangst die vroeger een middel van bestaan opleverde gaat van jaar tot jaar achteruit. Karbouwen en koebeesten ziet men hier bijna niet.

De bevolking van Aijer-Bangies bestaat hoofdzakelijk uit Maleijers, Mandhelingen, Boeginezen en Niassers, en bedraagt volgens bekende opgaven cc. 4000 zielen, waarvan het grootste gedeelte vrouwen en kinderen zijn.

Deze lieden zijn uiterst lui, vuil en armoedig, bijna allen verslaafd aan het gebruik van opium en hanengevechten.

De woningen bestaan voor het grootste gedeelte uit niebong, met wanden van boomschors en atappendaken; zij zijn eenige voeten boven den grond verheven.

De gezondheidstoestand der bevolking was over het geheel vrij goed; alleen in de maanden September en Oktober kwamen menigvuldige febres intermittentes voor, die een goedaardig karakter hadden en waartegen geene geneeskundige hulp werd ingeroepen. In genoemde maanden vielen (nadat het over het algemeen gedurende het geheele jaar weinig geregend had) bijna aanhoudende stortregens neder die de hier toch reeds bestaande vochtigheid van de lucht, nog vermeerderden.

Epidemische ziekten hebben zich voor zoo verre bekend is niet voorgedaan. *Sijphilis* werd niet waargenomen, en schijnt onder de bevolking ook weinig voor te komen; misschien is

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Febris intermittens.	282	1	279	
» remittens.	59	3	55	
Diarrhoea.	33	»	32	
Dijsenteria.	12	1	11	
Catarrhi.	32	»	32	
Vitia cordis.	1	»	1	
Gastritis. Enteritis.	3	»	3	
Hepatitis.	1	»	1	
Haemorrhoides.	2	»	2	
Rheumatismus.	30	»	28	
Hijdrops.	2	2	»	
Scrophulosis.	4	»	4	
Helminthiasis.	42	»	42	
Scabies.	27	»	25	
Exanthemata varia.	235	»	226	
Morbi sijphil. prim.	6	»	6	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	6	»	6	
Fracturae.	4	»	2	
Ulcera.	54	»	54	
Morbi oculorum.	19	»	19	
Totaal.	855	7	829	

Telok Betong (Sumatra's Z. kust).

Offic. van gez. 2de kl. G. F. WIENECKE.

De temperatuur der lucht was gedurende het afgeloopen jaar zeer hoog; in de laatste 3 maanden rees de kwik dikwerf tot 95° Fh. Daarbij kwamen plotselinge afkoelingen des dampkrings door regens en onweders niet zelden voor, en waren de nachten over het algemeen koel. Men telde hier 185 regendagen.

De genius epidemicus was bilicus, met min of meer hevi-

ge nerveuse komplikatien. Evenwel zag men ook dikwerf katarrhale en katarrhaal rheumatische affektien; slechts zelden ontstekingachtige. Over het algemeen kwamen *malaria ziekten* hier het meest voor, en onder deze voornamelijk *koortsen*. Deze hadden in den regel den alledaagschen tijpus en gingen van status biliosus of gastricus vergezeld. De uitbreiding van den handel in elasticke gom, waardoor de lieden die deze stof in de bosschen opzoeken, een langeren tijd in dezelve moeten doorbrengen, mag misschien wel als oorzaak worden beschouwd, waarom in het afgeloopen jaar, meer dan anders, koortsen werden waargenomen. Men zag dan ook vele menschen met een kachektisch voorkomen en opgezette milt. De overgang in febris biliosa nervosa kwam echter bij de inl. bevolking niet zoo dikwerf voor als in het verleden jaar.

De koortsen waren zeer hardnekkig, vereischten altijd het gebruik van chinine en hadden dikwerf hijdrops ascites ten gevolge.

Epidemisch heerschte *cholera* in de maanden Januarij en Februarij en enkele gevallen kwamen ook nog in September voor. Verder *variolae* (door eene van Linga komende praauw overgebragt), die 2011 personen aantastten, waarvan er 757 overleden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambtenaren	1	»	»	»	»	»
Behoeftigen	»	140	»	2	»	1 : 70
Arrestanten	»	34	»	»	»	»
	1	174	»	2	»	1 : 87
	175		2		1 : 87,5	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	68	»	68	
» remittens.	9	»	9	
Diarrhoea.	8	»	8	
Dijsenteria.	3	»	3	
Cholera.	3	2	1	
Catarrhi.	16	»	16	
Pleuritis. Pneumonia.	1	»	1	
Rheumatismus.	3	»	3	
Paralijsis.	1	»	1	
Mania.	1	»	1	
Scabies.	2	»	2	
Exanthemata varia.	2	»	2	
Morbi sijphil. secund.	1	»	1	
Vulnera.	7	»	6	
Contusiones.	3	»	3	
Abscessus.	1	»	1	
Ulcera.	23	»	23	
Morbi oculorum.	21	»	21	
Totaal.	175	2	172	

Palembang (Sumatra's O. kust).

Offic. van gez. 1ste kl. L. Lindman.

De gezondheidstoestand was zeer goed. De civiele gevangenis te Palembang is in het laatst van het jaar zeer verbeterd, en thans goed te noemen, zoodat de sterfte onder de gevangenen in den vervolge veel zal verminderen. Omtrent de sijphilis, die sedert den laatsten tijd zich zeer uitbreidde, koestert men de gegronde hoop, dat zij door de onlangs ingestelde geregelde visitatien der publieke vrouwen, belangrijk zal verminderen.

Overigens valt van hier niets bijzonders te melden, ten zij een geval van operatio cataractae amborum oculorum, bij eene

Amboinesche nonna die door den heer L. met goed gevolg verrigt is. Het was eene cataracta lenticularis mollis, en werd per scleroticonixin door depressio-reclinatio uitgevoerd.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Gevangenen.	»	89	»	»	»	»
Ambt. en partikul.	7	»	1	»	1 : 7	»
	7	89	1	»	1 : 7	»
	96		1		1 : 96	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Orle-\[ae\] den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	19	»	19	
Diarrhoea.	30	»	29	
Dijsenteria.	10	»	10	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Rheumatismus.	2	»	2	
Hijdrops.	1	1	»	
Scabies.	15	»	15	
Sijphilis primaria.	2	»	2	
Vulnera.	1	»	1	
Contusiones.	6	»	6	
Abscessus.	4	»	4	
Ulcera.	4	»	4	
Morbi oculorum.	1	»	1	
Totaal.	96	1	94	

Hierbij moet echter opgemerkt worden, dat gevallen van diarrhoe en dijsenterie onder de gevangenen, slechts dan in de gevangenis behandeld zijn geworden, wanneer zij van ligten aard waren. De meer hevige werden in het militair hospitaal opgenomen; van daar dan ook dat op dit rapport geene daaraan overledenen voorkomen.

Van Lahat wordt door den Offic. v. gez. 2de kl. SCHMITT gemeld, dat de gezondheidstoestand der bevolking weinig te wenschen overliet, ofschoon de endemisch heerschende koortsen, die met gastrische of bilieuse verschijnselen gekompliceerd, echter niet zeer intensief waren, telkens eenige uitbreiding verkregen, wanneer op hevige en langdurige regens droogte volgde.

De genius epidemicus was katarrhaal bilieus, in Junij en Augustus meer zuiver katarrhaal. Het weder was zeer onbestendig, over dag had men eene drukkende warmte; in den meer droogen tijd van Mei tot Oktober bijna dagelijks tegen den namiddag of des avonds sterke NW. of ZW. winden; in het geheel 259 regendagen.

Koortsen en galachtige *diarrhoeën* en enkele *dijsenterien* kwamen in April en Oktober na de togten in de Ampat Lawang en Passumah onder de koelies voor. Hiervan werden de ergste zieken in het hospitaal, de ligtere in een lokaal op den bazaar behandeld.

De overigens nog zeer onbeschaafde inlandsche bevolking begint meer en meer vertrouwen aan de Europ. geneesmiddelen te hechten, welke zij, waarschijnlijk door de aanhoudende expeditien als werkzaam hebben leeren kennen.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambt. en partikul.	7	8	»	»	»	»
Koelies.	»	60	»	1	»	1 : 60
	7	68	»	1	»	1 : 68
	75		1		1 : 75	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	25	»	25	
» remittens.	2	»	2	
Diarrhoea.	28	1	27	
Dijsenterie.	15	»	15	
Helminthiasis.	1	»	1	
Fracturae.	1	»	1	
Ulcera.	1	»	1	
Morbi varii interni.	2	»	2	
Totaal.	75	1	74	

Van Moeara Kompeh en Tebing Tingie, waar volgens schrijven van den aldaar gestationeerden Offic. van gez. slechts eenige weinige civ. zieken zijn behandeld geworden, konden geene rapporten worden ingediend.

Eiland Banka.

Offic. van gez. 1ste kl. J. J. Lindgreen.

Over het algemeen heerscht hier nog al welvaart onder de bevolking. Het opiumschuiven is eene zeldzaamheid bij den Bankanees. Zijne woning en voeding is voldoende. Sijphilis is niet uitgebreid onder hen, en wordt gewoonlijk van elders (door zeevarenden) overgebragt. Lepreusen vindt men hier ten getalle van 17 (allen chinezen), die afgezonderd leven. De Europ. geneeskunde vindt hier, zoowel bij Inlanders als Chinezen, nog zeer weinig ingang. Ofschoon ook dit jaar de hier endemische *koortsen* weder voorkwamen was toch de gezondheidstoestand der bevolking nog al gunstig. Zij hadden meestal gastrische of katharrhale komplikatien, den quotidiaan, zelden den tertiaan tijpus en genazen over het algemeen gemakkelijk.

De *diarrhoeën* waren in 7 gevallen van een bilieusen, in 3

van katarrhalen en in 2 van chronischen aard.

De voorgekomene *dijsenterien* betroffen alleen kettinggangers, waarvan de meesten oude schuivers waren. Omtrent de behandeling valt niets bijzonders te melden.

Tegen *gonorrhoea* wordt door den heer L. het volgende middel zeer geroemd:

R. Alum. crud.
Sulph. zinci â gr. XVI.
Aq. distell unc. IV.
D. 2 m. d. injiceren.

omdat dit middel geene pijn veroorzaakt, het linnengoed er niet door bevlekt wordt en het spoedig genezing aanbrengt. Verder kwamen hier geene bijzondere ziektegevallen of opmerkingswaardige zaken voor, alleen moet nog aangemerkt worden, dat de belangrijke zieken uit het bannelingskwartier naar het garnizoenshospitaal werden gezonden, (omdat alhier geene civiele siekeninrigting bestaat), waardoor 4 sterfgevalllen, die alhier onder deze behandelden voorkwamen, niet op dit, maar op het milit. summier rapport zijn gebragt.

De gezondheidstoetand der bannelingen was over het algemeen zeer gunstig. De verhouding van de sterkte tot de overledenen (de in het hospitaal gestorvene 4 daaronder begrepen) is = 1 : 34 en der behandelden tot de overledenen = 1 : 48,4.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Bannelingen	»	203	»	1	»	1 : 203
Gevangenen	»	29	»	»	»	»
Behoeftigen	»	10	»	»	»	»
	»	242	»	1	»	1 : 242

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	74	»	70	
» remittens.	2	»	2	
Diarrhoea.	13	»	13	
Dijsenteria.	9	»	9	
Pleuritis. Pneumonia.	1	»	1	
Rheumatismus.	17	»	17	
Mania.	2	»	2	
Scrophulosis.	1	»	1	
Marasmus.	1	1	»	
Scabies.	35	»	32	
Sijphilis primaria.	3	»	3	
» » secund.	8	»	7	
Vulnera.	19	»	19	
Abscessus.	3	»	3	
Ulcera.	54	»	51	
Totaal.	242	1	230	

N. B. 62 der hier als hersteld opgegevenen zijn naar het hospitaal geëvakueerd.

Toboalij.

Offic. van gez. 3de kl. S. H. A. Begeman.

Ofschoon hier in het laatste gedeelte des jaars vele koortsen zijn voorgekomen, misschien afhankelijk van de toen heerschende hevige regens en O. en NO. winden, was de algemeene gezondheidstoestand der bevolking toch vrij voldoende. De genius epidemicus was katarrhaal. De koortsen waren ook meest van katarrhalen aard. Een geval van febris perniciosa kwam van Biliton, en liep doodelijk af.

Beri-beri kwam bij 16 personen voor. Nadat deze ziekte zich het eerst onder de Europeanen van het detachement had vertoond, tastte zij eenige Chinesche mijnwerkers aan, terwijl

de Inl. soldaten en de Inl. bevolking daarvan geheel vrij bleven. In 4 dagen tijds werden alzoo 16 der genoemde mijnwerkers hierdoor bezocht en overleden daarvan 3.

In het geheel kwamen te Toboalij onder geneesk. behandeling 68 zieken (25 Chin. mijnwerkers, en 43 Inl. behoeftigen.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	15	»	15	
Diarrhoea.	6	»	6	
Rheumatismus.	9	»	9	
Paralijsis (beri-beri).	16	3	13	
Scrophulosis.	1	»	1	
Hernia.	1	»	1	
Vulnera.	9	»	9	
Ulcera.	10	»	10	
Morbi oculorum.	1	»	1	
Totaal.	68	3	65	

Batoe Roessak.

Offic. van gez. 3de kl. F. H. Deissner.

De gezondheidstoestand der bevolking was vrij goed. Epidemisch vertoonden zich echter *variolae* in alle distrikten en vergden talrijke offers. Buitendien kwam in verscheidene distrikten beri-beri sporadisch voor.

Sijphilis is hier uiterst zeldzaam; *lepra* en *framboesia* werden niet gezien.

Overigens valt van hier niets bijzonders meer te zeggen.

In het geheel werden 4 Chinesche mijnwerkers met onbelangrijke ziekten behandeld.

Riouw.

Offic. van gez. 2de kl. C. F. W. Weber.

De weêrsgesteldheid was, met uitzondering van de maand April, voortdurend regenachtig. De genius epidemicus wordt als rheumatisch-katarrhaal opgegeven. De gezondheidstoestand der bevolking was in het algemeen bevredigend, ofschoon ook onder haar *pokken* hebben geheerscht.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Gecondemneerden.	»	106	»	2	»	1 : 53
Behoeftigen.	»	8	»	1	»	1 : 8
Publieke vrouwen.	»	1	»	»	»	»
	»	115	»	3	»	1 : 38,3

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	11	»	10	
Diarrhoea.	6	»	6	
Dijsenteria.	4	1	3	
Catarrhi.	12	»	11	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Hijdrothorax.	1	1	»	
Rheumatismus.	18	»	17	
Scabies.	6	»	5	
Morbi sijphil. primarii.	5	»	5	
Vulnera.	12	»	10	
Contusiones.	5	»	5	
Abscessus.	2	»	2	
Ulcera.	13	»	12	
Morbi oculorum.	4	»	3	
Colica.	6	»	6	
Gastricismus.	9	»	9	
Totaal	115	3	104	

Bandjermassin (Z. kust van Borneo).

Offic. van gez. 2de kl. C. HELFRICH.

De gezondheidstoestand was vrij goed. Epidemische ziekten hebben zich niet voorgedaan; in September en Oktober zag men enkele gevallen van tussis convulsiva.

Bijzondere, vermeldingswaardige ziekten, zijn niet voorgekomen.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambtenaren.	33	»	»	»	»	»
Partikulieren.	14	7	»	1	»	1 : 7
Behoeftigen.	1	17	»	2	»	1 : 8,5
Bannelingen en gevang.	»	280	»	7	»	1 : 40
	48	304	»	10	»	1 : 30,4
	352		10		1 : 35,2	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geevak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	87	»	86	
» remittens.	5	»	5	
Diarrhoea.	37	»	35	
Dijsenteria.	13	2	11	
Catarrhi.	21	»	21	
Apoplexia.	1	1	»	
Encephalitis.	6	1	5	
Pleuritis. Pneumonia.	3	»	2	
Vitia cordis.	1	»	1	
Gastritis. Enteritis.	9	»	9	
Transportere.	183	4	175	

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Her-steld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	183	4	175	
Morbi lienis.	3	»	3	
Peritonitis.	2	1	1	
Rheumatismus.	32	»	32	
Hijdrops.	2	2	»	
Scrophulosis.	2	»	2	
Marasmus.	2	2	»	
Helminthiasis.	4	»	4	
Lepra.	1	»	1	
Scabies.	13	»	11	
Exanthemata varia.	3	»	3	
Morbi sijphil. prim.	8	»	4	
» » secund.	1	»	»	
Haemorrhagiae.	2	»	1	
Vulnera.	5	»	3	
Contusiones.	8	»	8	
Abscessus.	13	»	12	
Ulcera.	14	»	12	
Morbi oculorum.	11	»	11	
Gastricismus.	21	»	21	
Morbi varii externi.	14	1	13	
» » interni.	4	»	4	
Totaal.	352	10	325	

Pangaron (ZO. kust van Borneo).

(*Steenkolen-mijn Oranje Nassau.*)

Offic. van gez. 3de kl. C. G. C. F. Greiner.

De gezondheidstoestand der bevolking van dit etablissement blijft nog steeds vrij ongunstig. Vooral geldt zulks voor de in de mijnen werkzame gekondemneerden. Behalve dat de schaars verlichte galerijen menigvuldig aanleiding tot uitwendige ziekten geven, zijn de luchtverontreiniging en andere in de mijnwerken voorkomende schadelijke invloeden, dikwijls oorzaken van het ontstaan van koortsen, dijsenterien, lever- en milt aandoeningen, welke ziekten voor den aan het gebruik van koolschiefer verslaafden en daardoor on-

dermijnden banneling hoogst gevaarlijk zijn. Daarbij moet ook nog in aanmerking komen de in dit jaar voorgekomene mijnbrand, waardoor niet alleen vele asphijxien en ongelukken ontstonden maar ook de arbeid zeer verzwaard werd, eensdeels door de aanhoudende moeite, die men had om den brand meester te worden en anderdeels door het later geforceerde werk, om in het ontstane gebrek aan kolen te gemoet te komen.

De temperatuur van den dag bereikte dikwijls eene buitengewone hoogte. Deze warmte, door de zandsteenrotsen geabsorbeerd maakt ook, dat men hier de aangenaam koele en verkwikkende avondstonden minder lang kan genieten. De nu en dan invallende onweêrsbuijen gingen steeds met groote temperatuursverschillen gepaard en zijn rheumatische en katarrhale aandoeningen hiervan de gevolgen.

Voegt men bij dit alles nog de eigene maatschappelijke toestand der gekondemneerden, en hunne niet tegen te gane neiging tot het eten van koolschiefer, dan is het duidelijk, dat ziekten onder hen menigvuldig moeten voorkomen (1).

De genius epidemicus was in den regel gastrisch-bilieus. Dikwijls had men gelegenheid zuiver bilieuse koortsen en leveraandoeningen te observeren, en was de overgang in tijphus (vooral bij de mijnarbeiders) geene zeldzaamheid. De koortsen zijn hier over het algemeen zeer hardnekkig, en recidiveren ligt, meestal binnen 10—13 dagen. Wanneer men er eenmaal door is aangetast, is het moeijelijk er weder af te komen: milt en spijsverteringsaandoeningen zijn niet zeldzaam, en leiden purulente diarrhoeën, ettervorming in de lever, pleuraholten en vooral in de oogkamers, onder verschijnselen van marasmus, tot den dood. Ging de ziekte in genoemde purulente diarrhoe over, dan verkreeg de heer G. steeds het volgende belangrijke anat. pathol. resultaat: op de mucosa onregelmatig verspreide infiltratien eener vloeibare en pu-

(1) Zie 1ste, 2de en 3de aflevering van den derden jaargang van dit Tijdschrift.

lente massa, en het slijmvlies op deze plaatsen zeer broos en gemakkelijk af te trekken. Tegelijkertijd werden hazelnoot-groote leverabscessen, éénmaal zelfs een purulent pleuritisch exsudaat en bijna altoos etterafscheiding in de oogkamers aangetroffen.

Van de 423 koortslijders, zijn er 394 hersteld en 23 overleden. Onder dit getal zag men in 15 gevallen overgang in tijphus (waarvan er 3 bezweken), in 9 in dijsenterie (van welke er 5 stierven) en in 16 in purulente diarrhoea (waarvan 10 overleden). Een geval van volkomene verlamming der ledematen werd bij een' Europeaan waargenomen en stond waarschijnlijk met *rheumatismus* in verband. Meerdere dagen namelijk gingen ligte rheumatische aandoeningen vooraf, toen zich plotselijk de verlamming instelde, en patient onvermogend was armen of beenen te bewegen. Koorts was niet aanwezig, en het sensorium even als de digestie ongestoord; alleen bestond er gevoeligheid langs den ruggegraat. Applikatie van een 30tal bloedzuigers, en het toedienen van tart. emeticus in refracta dosi hadden ten gevolge, dat patient 14 dagen later weder genezen was.

De anders zoo veelvuldig onder de gekondemneerden voorkomende *huidziekten*, en vooral scabies, komen onder de hier aanwezigen hoogst zeldzaam voor, het behandelen van steenkolen, schijnt alzoo ongunstig op de ontwikkeling derzelve te werken. *Herpes zoster* zag men nog het meest, en wel bij personen die eerst geruimen tijd aan koortsen geleden hadden, welke laatste alsdan ook na het uitbreken van het exantheem geheel ophielden.

Sijphilis komt weinig voor; hetzelfde geldt voor *lepra* en *framboesia*. Van laatstgen. ziekte kwam één recent geval voor, hetwelk eensklaps na eene hevige quotidiaan koorts, als het ware van zelve genas.

In het begin des jaars ontstond de hiervoren vermelde mijnbrand, die slechts met de grootste moeite en levensgevaren weder gebluscht werd. Het binnen treden der mijngangen veroorzaakte als toen dikwijls asphijxie; het getal der gedu-

rende den brand, die $2\frac{1}{2}$ maand duurde, met *asphijxia* behandelde lijders bedraagt 125, (hieronder ook de ligtere gevallen gerekend), hiervan zijn slechts 2 overleden.

De heer G. roemt zeer de goede uitwerking, die hij in de behandeling dezer toestanden zag volgen, op het appliceeren van koude stortbaden en wel van eene aanmerkelijke hoogte gegoten. In zeer hevige gevallen liet hij de straal aanhoudend op het aangezigt vallen; de geringe ademhaling werd hierdoor wel is waar nog meer belet, doch niettegenstaande dit, was het resultaat allergunstigst. Verder werd azijn uit- en inwendig met zeer goed gevolg aangewend. Van ammonia liq., de aethersoorten enz. werd eene minder goede werking gezien. Een 20tal gevallen vereischte eene aderlating, waartoe vooral de vena jugularis ext. gebezigd werd, en had zulks steeds een gewenscht gevolg, behalve bij 2 personen, die niet meer in het leven konden worden terug geroepen.

Verder verdient nog vermelding een geval van *spontane mortifikatie* van het regterbeen, bij een tusschen de 35 en 40 jaren ouden, gekondemneerden javaan, die reeds meer dan 5 jaren op het etablissement en in de mijn als houwer werkzaam was. Lijder, oorspronkelijk van een sterk gestel, leed sedert eenigen tijd aanhoudend aan koortsen. Kachektisch, met gezwollene voeten, oedemateus geinfiltreerde oogleden, en met eene tusschenpoozende gastrisch-bilieuse koorts, werd hij den 18den Oktober in het hospitaal opgenomen. De koortsaanvallen kwamen dagelijks doch onregelmatig op, er bestond braakneiging, opgezetheid der bovenbuikstreek en trage stoelontlasting. Na toediening van een emeticum volgden braking en sedes en gevoelde patient zich zeer verligt; des nachts had een nieuwe koortsaanval plaats en werd daarom chinine toegediend in verbinding met aq. chlorata. Des anderen daags echter hernieuwde zich de aanval en klaagde patient over hevige pijnen in de voeten. Deze laatsten werden met warmen arak gewreven en in wollendekens gewikkeld, en inwendig opium gegeven. De nacht werd echter slape-

loos doorgebragt en de pijnen bleven even hevig; bij een naauwkeurig onderzoek bleek, dat de beenen tot aan het kniegewricht waren opgezet, de huid kil koud zonder elasticiteit was, en de aderen, die purperrood doorschemerden, gekollabeerd waren, terwijl regts tot aan het kniegewricht alle gevoel verloren was, de tibialis postica opgehouden had te kloppen en slechts de poplitea nog trillingen liet gevoelen; de art. cruralis echter pulseerde onder het ligament. poup. hevig, en gaf de auskultatie alhier benevens in de artt. iliacae en aorta abdominalis het eigenaardige geruisch te kennen, hetwelk men gewoon is bij chlorose in de carotides waar te nemen. De harttoonen waren doffer dan gewoonlijk, de hartkloppingen echter vrij sterk. Behalve een gering slijmgereutel in de bronchiaalvertakkingen, vertoonden de ademhalingswerktuigen geene abnormiteiten. In de lendenstreek bestond eene ligte gevoeligheid.

De pijn in den linkervoet en het linkerbeen verdwenen echter weder, doch aan de regterzijde bleven zij voortbestaan, waren borend, diepzittend en zelfs zoo hevig, dat patient voortdurend kermde en om hulp smeekte. Het kachektisch, hijdropisch en vermagerd voorkomen van den lijder, lieten geene antiphlogose toe. Daar echter de ziekte waarschijnlijk met een tijpeus proces in verband stond werd chinin. c. mosch. et opio gegeven benevens een dec. cort. peruv. c. aether et tinct. acid. arom., terwijl het in versterving verkeerende regter been met warme aromatische fomenta bedekt werd; hierbij was de dieët voedend, en werden nu en dan kleine hoeveelheden wijn toegediend. Des anderen daags 22 Oktober vernam de heer G. bij zijne morgenvisite, dat patient verscheidene uren geslapen had en geen pijn meer gevoelde: hij vond het regter onderbeen thans geheel afgestorven, de opperhuid liet reeds gedeeltelijk van het kilkoude lid los, de nagels konden gemakkelijk verwijderd worden, de purpurroode aderen waren geheel gekollabeerd en de geringe hoeveelheid daarin bevat bloed kon met den

vinger op en neder bewogen worden; de temperatuur toonde tot aan het kniegewricht 77° Fh. Drie vinger breed beneden het kniegewricht kreeg de huid het voorkomen als of zich daar eene demarkatie lijn wilde vormen, de amputatie had alsdan kunnen worden beproefd; genoemde verschijnselen bleven echter niet aanhouden, doch breidde zich de versterving zelfs nog hooger uit. De aromatische fomenta werden vervangen door antiseptica en absorbentia, en overigens de behandeling als boven vervolgd. Patient bleef tot 26 Oktober in denzelfden toestand; koorts vertoonde zich niet meer, het lid verspreidde een' eigendommelijken stank en de teenen werden droog en bruin. Des avonds begon hij diep en snorkend te slapen, zijn bewustzijn ging verloren, de pupil verwijdde zich, de respiratie bleef echter ongestoord, doch den volgenden dag werd deze zeer moeijelijk, ronchi deden zich in de toppen der longen hooren, terwijl het vesiculair geruisch bijna geheel verloren was gegaan, en de perkussie een' doffen toon gaf. Onder dergelijke verschijnselen stierf hij in den avond van den 28sten Oktober.

Bij de sektie, 9 uren na den dood verrigt, vond men:

Geen rigor cadaveris; het regter been tot aan het lig. poup. belangrijk opgezet, en beneden het kniegewricht zonder epidermis; dit onderste gedeelte had eene liviede kleur, zijne gekollabeerde aderen schenen purperrood door, de teenen waren ten deele zwart bruin, gemummificeerd en van hare nagels beroofd. De spieren waren loodachtig gekleurd en broos, het verbindende celweefsel langs het vaatpaket geel-geleiachtig geïnfiltreerd, de artt. tibial. post, ant. en de poplitea geoblitereerd en hare wanden broos, hare inhoud vertoonde een' wit grijsachtige kleur, met roestkleurige strepen doormengd. De obliteratie strekte zich tot op 5″ boven het kniegewricht uit; de membrana glabra van de cruralis was rood, ruw en troebel, en konden kleine adhaererende vliesjes gemakkelijk van haar worden afgetrokken. Deze verschijnselen werden langs de aorta abdominalis, tot in de borstholte toe opgemerkt.

Het hart was normaal, alleen wat slap en licht gekleurd; in het pericardium bevonden zich ongeveer 5 oncen sereus vocht. Het bovenste gedeelte der longen was opgezet, behield den vingerindruk eenigen tijd, en ontlastte bij insnijding een rozenkleurig, schuimend vocht in groote hoeveelheid, terwijl zich regts eene kleine kaverne, met stinkenden inhoud bevond. Lever en milt waren hijperaemisch en broos. Tusschen de pia mater en arachnoidea ongeveer $1\frac{1}{2}$ onc geel gekleurd vocht; de hersenen van gewone konsistentie.

De gangraena senilis was alzoo het gevolg eener arteriïtis, die waarschijnlijk haren grond in een tijpeus proces vond.

De dood volgde onder verschijnselen van sopor.

Onder *morbi oculorum* vinden wij nog het volgende:

Gedurende de 8 uren, die de mijnwerker elken dag in de mijn doorbrengt, is zijne iris of zeer zamengetrokken of zeer verwijd, al naar mate de man min of meer ver van zijne lamp verwijderd is, waardoor de iris op den duur zoodanig verslapt wordt, dat zij een onregelmatige vorm aanneemt (eene elliptische, waarvan de lengte as schuins naar boven en binnen is gerigt) en ongevoelig voor het licht wordt. Het gezigtsvermogen neemt af, en niet zelden volgt haemeralopie. Hierbij moet evenwel opgemerkt worden, dat de meeste dezer lijders zwakke lieden en koolschiefer-eters zijn, hetgeen dus tot het ontstaan der ziekte het zijne kan bijdragen. Deze haemeralopie is gewoonlijk het voorteeken van de reeds bekende hier voorkomende oogziekte onder de mijnwerkers (zie geneesk. tijdschrift 3de jaarg. pag. 184).

Bijna al de in het vorige jaar overledenen waren met oogziekten behebt, en werden er onder de gekondemneerden bij eene geneesk. visitatie in het laatst des jaars nog 18 daaraan lijdenden ontdekt.

Behalve hetgeen reeds vroeger omtrent den uitgang dezer oogziekte is gezegd, wordt nog het volgende dien aangaande berigt. De ontsteking bereikt niet altijd eene noemenswaardige hoogte, het oogvocht vermindert, plotselijk ontstaat

etter tusschen en beneden de lamellen der cornea, en toont de conjunctiva een ligte omschrevene infiltratie; behalve hooger gekleurde vaten, ziet men geene ontstekingsverschijnselen aan de albuginea; de iris is totaal verlamd, het gezigtsvermogen bijna geheel opgeheven en weldra ontmoet men nu etter in de oogkamers, welke niet uit het hoornvlies absces afkomstig is, maar zijn ontstaan te wijten heeft aan eene purulente metamorphose, daar men behalve in de oogkamers, ook pus in andere ligchaamsdeelen aantreft.

Langzamerhand vormt zich nu in beide oogen een hijpopion waardoor het onmogelijk is verder na te gaan welke veranderingen de iris, pupil, lens, enz ondergaan. De dood is onder soortgelijke verschijnselen het uiteinde der ziekte en volgt meestal soporeus. (Zie geneesk. tijdschrift 1ste jaarg. bladz. 197, alwaar eene eenigzins hiermede overeenkomstige aandoening door den heer VAN ELK wordt opgegeven.)

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overleden.		Sterfte.	
	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.	Eur.	Inl.
Geëmploijeerden.	55	»	1	»	1 : 55	»
Vrije werklieden.	»	93	»	1	»	1 : 93
Rivier-matrozen.	»	64	»	6	»	1 : 10,7
Gekondemneerden.	»	707	»	61	»	1 : 11,6
	55	864	1	68	1 : 55	1 : 12,7
	919		69		1 : 13,3	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	430	23	394	
» remittens.	50	1	49	
Diarrhoea.	45	7	38	
Dijsenteria.	64	19	41	
Transportere.	589	50	522	

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per Transport	582	50	522	
Catarrhi.	8	2	5	
Apoplexia.	1	1	»	
Asphijxia.	61	2	59	
Pneumonia.	1	»	1	
Gastritis.	1	»	1	
Morbi hepatis.	14	1	13	
» lienis.	5	1	4	
Rheumatismus.	9	»	9	
Mania.	1	»	1	
Epilepsia.	2	»	1	
Hijdrops.	6	3	3	
Scrophulosis.	1	»	1	
Marasmus.	3	2	1	
Helminthiasis.	1	»	1	
Lepra.	3	»	3	
Scabies.	10	»	10	
Exanthemata varia.	12	1	11	
Sijphilis prim.	13	»	13	
Herniae.	2	»	2	
Vulnera.	53	»	51	
Contusiones.	14	»	14	
Fracturae.	1	»	1	
Abscessus.	20	1	18	
Ulcera.	28	2	19	
Morbi oculorum.	22	1	20	
» auris.	3	»	3	
Morbi varii externi.	15	»	15	
» » interni.	20	2	18	
Totaal.	919	69	820	

Pontianak (W. kust van Sumatra).

Offic. van gez. 2de kl. J. N. STEVENS.

De gezondheidstoestand der bevolking was in het afgeloopen jaar minder gunstig dan in het vorige, doordien de *cholera* epidemisch geheerscht heeft, en menigvuldige sporadische gevallen van *pokken* zijn voorgekomen.

De cholera vertoonde zich in het laatst van Julij te Pontianak, nadat zij reeds vroeger op andere plaatsen van deze kust geheerscht had. Oorzaken konden volstrekt niet, althans niet met eenige zekerheid, gevonden worden. In het geheel werden alhier en in de nabijliggende strandplaatsen (behalve de militairen); 700 personen (of 6 pCt. der bevolking) aangetast; hiervan zijn er 182 geneeskundig behandeld, en van dezen 42 overleden. — Van de niet geneesk. behandelden overleden 345; zoodat de verhouding van de overledenen tot de geneesk. behandelden staat als 1 : 4,33, en tot die der niet behandelden = 1 : 1,5. Hierbij moet evenwel in aanmerking genomen worden, dat toen er choleralijders onder behandeling kwamen, de epidemie reeds veel van hare hevigheid had verloren.

De volgende gevolgtrekkingen werden uit deze epidemie gemaakt.

De bevolking leefde geheel onder dezelfde algemeene invloeden als vroeger; de weêrsgesteldheid verschilde niet veel van de gewone; visschers en strandbewoners werden meer en heviger aangetast dan andere lieden; bij opiumschuivers had de ziekte een bepaald ongunstig verloop, vooral door den meer paralijtischen vorm waaronder zij zich vertoonde, en was gewoonlijk doodelijk.

Bejaarden werden, even als de kinderen, minder veelvuldig aangetast, doch was de ziekte ook gevaarlijker voor hen.

Onder de Chinezen was de sterfte bij de mannen grooter dan bij de vrouwen, zulks is misschien toe te schrijven aan het zeldzamer voorkomen van opiophagen onder deze dan onder de mannen. De meeste gevallen kwamen (betrekkelijk) onder de Chinezen voor, terwijl de Arabieren meestal van de ziekte verschoond bleven; minder de Europeanen.

Over het algemeen waren de ontlastingen zeer hevig terwijl de braking dikwerf gering was.

De Inlandsche geneeswijze (uitwendige applikatie van verwarmende middelen en vlugtige inwrijvingen, vooral van ol.

cajap.) had minder goede uitkomsten dan de Europesche (de mixt. antichol.)

Sijphilis begint meer en meer te verminderen en is uitgestorven.

Lepra en *framboesia* zijn zeldzaamheden. *Ichthijosis* in min of meer hevigen graad ziet men echter nu en dan vooral onder de Daijakkers.

Overigens valt van hier niets bijzonders te melden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambt., vrouwen, enz.	11	»	1	»	1 : 11	»
Behoeftigen en partik.	»	184	»	42	»	1 : 4,3
Kettinggangers.	»	8	»	1	»	1 : 8
Matrozen.	»	3	»	1	»	1 : 3
	11	195	1	44	1 : 11	1 : 4,4
	206		45		1 : 4,6	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	6	»	6	
Dijsenteria.	1	»	1	
Aphthae.	1	1	»	
Cholera.	182	42	140	
Catarrhi.	1	»	1	
Marasmus.	1	1	»	
Variolae.	3	1	2	
Scabies.	1	»	1	
Sijphil. prim.	1	»	1	
Vulnera.	4	»	4	
Abscessus.	1	»	1	
Ulcera.	4	»	4	
Totaal.	206	45	161	

Sambas (W. kust van Borneo).

Offic. van gez. 1ste kl. J. H. Le Pique.

Van hier valt weinig bijzonders mede te deelen. Zoowel de Daijakkers, als de Maleijers en Chinezen zijn afkeerig van onze geneeswijzen; de laatsten nog het minst, doch daar zij eene eigene geneeskunde bezitten, komen zij zelden onze hulp inroepen. Hunne geneeskunde schijnt niet geheel onwetenschappelijk te zijn: althans was men dikwerf in de gelegenheid te observeren, dat zij omtrent de akute exanthemen, hun verloop en expectatief sijmptomatische behandeling, eenvoudige en goede ideeën hadden. Ook hebben zij hunne eigene nationale denkbeelden, waaronder eene zekere minachting voor andere natien een groote rol speelt.

De Daijakkers bevinden zich wel op den laagsten trap van beschaving, men had nog weinig gelegenheid om in geneeskundig opzigt met deze, de binnenlanden bewonende lieden, in aanraking te komen. Ook zoude de eigenlijke Europ. geneeskunde weinig vermogen bij een volk, dat dikwijls aan de eerste levensbehoeften gebrek lijdt, en eenige handenvol zout als een groot geschenk beschouwt.

Ook de Maleijers, die armoedig levende, vol bijgeloovige en absurde idëen zijn omtrent Europ. geneeskunde, zoeken slechts zelden onze hulp.

Epidemien kwamen met uitzondering van de pokken niet voor.

Als *endemische* ziekten ziet men onder de Maleijers *lepra*, *elephantiasis* en *framboesia* vooral de twee laatstgenoemden, en van deze het meest en zeer veelvuldig framboesia. Lepra komt meer onder de Chinezen dan onder de Maleijers voor, terwijl bij de Daijakkers eene soort van *ichthijosis* en *herpes* veel wordt aangetroffen.

Numerieke opgaven omtrent het voorkomen van genoemde ziekten konden niet geleverd worden.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld. E.	Behandeld. I.	Overleden. E.	Overleden. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Ambtenaren.	15	»	»	»	»	»
Partikulieren.	2	13	»	1	»	1 : 13
	17	13	»	1	»	1 : 55
	30		1		1 : 30	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	4	»	4	
» biliosa.	7	»	7	
Diarrhoea.	2	»	2	
Catarrhi.	3	»	3	
Encephalitis.	1	1	»	
Rheumatismus.	1	»	1	
Helminthiasis.	2	»	2	
Exanthemata varia.	1	»	1	
Morbi sijphil. prim.	3	»	2	
» » secund.	1	»	1	
Morbi oculorum.	1	»	1	
» varii interni.	1	»	1	
» » externi.	3	»	3	
Totaal.	30	1	28	

Celebes.

Makassar.

Offic. van gez. 1ste kl. F. A. M. SCHMITZ.

De weêrsgesteldheid kenmerkte zich te Makassar door groote droogte, vooral in de maanden Junij tot en met Oktober, toen er voortdurend ZO. winden waaiden. Het ziektekarakter was doorgaans katarrhaal, somtijds bilieus.

De gezondheidstoestand der bevolking was vrij bevredigend, epidemien zijn niet voorgekomen.

Febres intermittentes, die het meest voorkwamen, waren goedaardig, en genazen (bij inlanders althans) onder het gebruik van chloorsodium, welk middel in vele gevallen de toediening van chinine onnoodig maakte.

Framboesia, *lepra* en *herpes* zijn hier bijna onbekend. Ook *sijphilis* komt zeer weinig voor. De Inl. genees- en verloskunde staan ook nog op een zeer lagen trap, zelfs lager dan op Java.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	148	6	4	1	1 : 37	1 : 6
Ambtenaren.	46	»	2	»	1 : 23	»
Weeshuis.	20	»	»	»	»	»
Gevang. en kettingg.	»	289	»	18	»	1 : 16
Publieke vrouwen.	»	33	»	»	»	»
Behoeftigen.	62	35	1	1	1 : 62	1 : 65
	276	393	7	20	1:39,4	1:19,6
	669		27		1 : 24,9	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	190	»	187	
» remittens.	68	1	66	
Diarrhoea.	33	2	29	
Dijsenteria.	36	5	29	
Aphthae.	1	»	1	
Cholera.	1	»	1	
Transportere.	329	8	313	

Ziekten.	Behand	Overle-den	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	329	8	313	
Catarrhi.	8	»	7	
Apoplexia.	2	1	1	
Pleuritis. Pneumonia.	5	1	4	
Phthisis pulmonalis.	15	9	5	
Hijdrothorax.	2	2	»	
Gastritis. Enteritis.	1	»	1	
Hepatitis.	6	1	4	
Morbi lienis.	3	»	3	
Haemorrhoïdes.	3	»	3	
Rheumatismus.	15	»	15	
Tetanus.	2	2	»	
Mania.	7	»	»	
Hijdrops.	1	»	»	
Scrophulosis.	10	2	8	
Scorbutus.	1	»	1	
Marasmus.	2	»	2	
Helminthiasis.	35	»	35	
Variolae.	8	»	8	
Scabies.	2	»	»	
Exanthemata varia.	1	»	1	
Morbi sijphilit. primarii.	41	»	38	
» » secundarii.	4	»	4	
Haemorrhagiae.	2	»	2	
Vulnera.	3	»	3	
Contusiones.	11	»	11	
Luxationes.	1	»	1	
Fractura.	1	»	1	
Abscessus.	2	»	2	
Ulcera.	22	»	15	
Morbi oculorum.	10	»	10	
» varii externi.	8	»	8	
» » interni.	106	1	102	
Totaal.	669	27	606	

Boele-Comba.

Offic. van gez. 3de kl. H. L. Bensbach.

De gezondheidstoestand der bevolking was zeer goed, zelfs zoude deze plaats volgens de heer B. tot de gezondste van

de Indischen Archipel behooren. Hij schrijft zulks vooral toe aan de begrenzing van het land, dat uit eene schoone vlakte met rivieren en fraaije rijstvelden bestaande, aan eene zijde door de zee en aan de andere door een bergketen wordt begrensd.

Omtrent de genius epidemicus, verspreiding van sijphilis, enz. kan niets gezegd worden daar de bevolking bijna nimmer de hulp van den geneesheer inroept; epidemische ziekten zijn ook niet voorgekomen.

De enkele onder behandeling gekomene ziekten leverden weinig bijzonders op.

In het geheel werden hier 8 personen behandeld (5 Eur. en 3 inl.) sterfgevallen kwamen niet voor.

Bonthain.

Offic. van gez. 2de kl. W. A. Hubers van Assenraad.

De gezondheidstoestand der bevolking was, voor zoover zulks althans de civiele geneesheer kon nagaan, vrij goed. Zijne hulp wordt echter nooit ingeroepen, ja zelfs wanneer men haar der bevolking aanbiedt wordt zij gewoonlijk hardnekkig geweigerd.

De weêrsgesteldheid leverde weinig bijzonders op. Over het algemeen had men veel regen, alleen in de maanden Augustus t. m. Oktober was het weder zeer droog.

Epidemische ziekten hebben niet geheerscht. *Sijphilis* schijnt niet onder de bevolking voor te komen; *lepra* zelden, *helminthiasis* die hier vroeger niet werd waargenomen, openbaarde zich plotseling bij een groot aantal Europ. kinderen, en ook bij volwassenen, zonder dat daarvoor bepaalde oorzaken konden opgespoord worden. Het gebruik van sem. santonici maakte echter spoedig een einde hieraan. Aan het gebruik van opium is de bevolking zeer verslaafd.

De weinige hier behandelde ziektegevallen, leveren geene vermeldingswaardige bijzonderheden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overled.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Partikulieren.	13	3	»	1	»	1 : 3
Behoeftigen.	6	15	»	»	»	»
Politie-dienaars.	»	1	»	»	»	»
Gekondemneerden.	»	4	»	»	»	»
	19	23	»	1	»	1:23
	42		1		1 : 42	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	9	»	9	
» remittens.	1	»	1	
Diarrhoea.	1	»	1	
Catarrhi.	3	»	3	
Phthisis pulmonal.	1	1	»	
Gastralgia.	1	»	1	
Rheumatismus.	1	»	1	
Helminthiasis.	9	»	9	
Exanthemata varia.	2	»	2	
Morbi sijphilit. prim.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	2	»	2	
Vulnera.	5	»	5	
Contusiones.	3	»	3	
Ulcera.	2	»	1	
Morbi oculorum.	1	»	1	
Totaal	42	1	40	

Maros.

Offic. van gez. G. Freijburg.

Het grootste gedeelte der hier voorgekomene ziekten waren *febres intermittentes*, en betrof vooral de kettinggangers en

bannelingen. Oorzaken daarvoor vond men in het eigenaardige hunner werkzaamheden, als het daarstellen van eene nieuwe waterleiding aan den waterval te Bantemoeroe, het zuiveren en ontginnen van het met bosschen bedekte terrein, enz. en ook dikwijls in het nemen van een kil koud bad aan den waterval, terwijl zij nog bezweet waren. In de maand December toen de genoemde werkzaamheden waren afgeloopen, namen ook de koortsen, niettegenstaande het invallen van den regenmoesson, onmiddelijk in aantal af. Deze koortsen hadden meestal een goedaardig karakter, een' quotidiaan of tertiaan tijpus, en gingen soms in den remitterenden vorm over. Haar karakter was gewoonlijk katarrhaal, in Augustus en September echter bilieus. De behandeling leverde niets bijzonders op.

Parotitis ideopatica met katarrhale komplikatien en koortsreaktie werd in de maand Maart bij volwassenen en kinderen epidemisch waargenomen: gastrische sijmptomen waren geheel afwezig; gewoonlijk waren beide klieren nu eens opvolgend, dan eens te gelijk aangedaan. Plaatselijke bloedontlastingen en warme pappen verergerden de ziekte; het bedekken der zwellingen met empl. mercuriale en het toedienen van diaphoretica hielpen het meest. Zij verliepen allen, zonder verharding of andere ongunstige toevallen na te laten, in gemiddeld 13 dagen.

De overige voorgekomene ziekten, leverden geene opmerkingswaardige bijzonderheden.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambt. en ingezet.	60	»	»	»	»	»
Bannel. en kettingg.	»	290	»	7	»	1 : 41,4
Behoeftigen	»	23	»	»	»	»
	60	313	»	7	»	1 : 44,7
	373		7		1:53,2	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	204	1	203	
Diarrhoea.	23	»	23	
Dijsenteria.	19	2	16	
Catarrhi.	17	»	17	
Pleuritis. Pneumonia.	2	1	1	
Phthisis pulmonalis.	1	1	»	
Gastritis. Enteritis.	10	1	9	
Hepatitis.	1	»	1	
Rheumatismus.	2	»	2	
Hijdrops.	3	»	3	
Scrophulosis.	2	»	2	
Marasmus.	1	1	»	
Helminthiasis.	10	»	10	
Scabies.	3	»	3	
Exanthemata varia.	2	»	2	
Haemorrhagiae.	1	»	1	
Vulnera.	10	»	10	
Contusiones.	6	»	6	
Abscessus.	2	»	2	
Ulcera.	37	»	32	
Morbi oculorum.	17	»	17	
Totaal.	373	7	360	

Menado (Moluksche eilanden).

In het verslag van den Offic. v. gez. 2de kl. C. W. F. Mogk komen geene andere vermeldingswaardige bijzonderheden voor, dan dat de in het vorige jaar geheerscht hebbende buikziekten zich ook in het afgeloopene, ofschoon in mindere uitgebreidheid, hebben vertoond.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambt. en partikul.	61	24	3	2	1 : 20,3	1 : 12
Leprozen-gesticht.	»	28	»	»	»	»
	61	52	3	2	1 : 20,3	1 : 12
	113		5		1:22,6	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	8	»	8	
» remittens.	10	»	10	
Dijsenteria.	22	4	18	
Cholera.	1	»	1	
Catarrhi.	1	»	1	
Encephalitis.	1	»	1	
Phthisis pulmonalis.	1	»	1	
Morbi lienis.	1	»	1	
Haemorrhoïdes.	3	»	3	
Paralysis.	1	»	1	
Scrophulosis.	1	»	1	
Helminthiasis.	1	»	1	
Lepra.	28	»	»	
Exanthemata varia.	8	»	8	
Sijphilis primaria.	3	»	3	
Vulnera.	1	»	1	
Abscessus.	1	»	1	
Morbi oculorum.	1	»	1	
» varii interni.	16	1	15	
» » externi.	4	»	4	
Totaal.	113	5	80	

Amboina (Moluksche eilanden).

Offic. van gez. 1ste kl. F. Schmitt.

Het aantal te Amboina behandelde zieken was gedurende het afgeloopen jaar belangrijk grooter dan in 1853. Eensdeels was zulks afhankelijk van de grootere sterkte der kettinggangers, doch anderdeels ook van de meerdere uitbreiding die de hier endemische intermittentes in de eerste helft van 1854 verkregen. Zij hadden een quotidiaan (zelden tertiaan, en bij slechts zeer enkele personen een' quartaan) tijpus, dikwijls katarrhale komplikatien, waren zeer geneigd tot recidiveren, en vereischten meestal chinine ter genezing.

De weërgesteldheid ter hoofdplaatse was zeer variabel; er viel over het algemeen veel regen (199 regendagen). Slechts zelden had men eenige dagen achteréén droogte; meestal werden de enkele drooge, heete dagen, dadelijk door regenachtig weder vervangen. Onweders kwamen hoogst zeldzaam voor.

De gezondheidstoestand der bevolking in de residentie Amboina liet ook veel te wenschen over. Op de eilanden Saparoea, Noessa-laut, Haroeko en Ceram (Z. kust) heerschten, gedurende de eerste helft van 1854, epidemisch tusschenpoozende koortsen, met meestal gastrisch-bilieuse komplikatien. De Offic. van gez. 2de kl. KUNZE, heeft van af 22 Februarij tot den 10den Maart op het eiland Saparoea in de verschillende negorijen rond gereisd, en de bevolking, voor zooveel doenlijk was, behandeld. Volgens de door hem ontvangene officiele opgaven, bedroeg het getal koortslijders, op het eiland Saparoea bij zijne komst aldaar 2341, bij zijn vertrek nog 678 (1) en werden in het geheel door hem behandeld (of door hem van geneesmiddelen voorzien) 2757 lijders, terwijl slechts 58 sterfgevallen voorkwamen, alzoo = 1 : 47,53.

Andermaal echter verhief zich de epidemie, zoodat op den 8sten April het ziekencijfer volgens opgave van den assistent-resident weder tot 1014 geklommen was, waarvan er in cc. 8 dagen tijds 32 overleden. De derwaarts gezonden Offic. v. gez. 2de kl. SPOELTRA, die nu van af den 3den Mei tot den 12den Julij hier werkzaam was, behandelde wederom 2299 lijders, waarvan er 32 stierven = 1:71,84. Behalve genoemde cijfers kwamen nog eene groote menigte ziekten (en daaronder ook sterfgevallen) voor, die niet konden behandeld worden; haar hoogste standpunt bereikte de epidemie in Junij; het getal zieken bedroeg alstoen te Saparoea en Haroeko 2531, op eene bevolking van 12500 zielen; van 1 Februarij tot ultimo September stierven er 1076, alzoo 8,7°/₀ der bevolking.

(1) Voor welke geneesmiddelen werden achtergelaten.

Op het eiland Noessa-laut werden door den heer SPOELSTRA nog behandeld 246 zieken, sterfgevallen onder deze zijn niet bekend geworden.

Oorzaken, welke men met eenige zekerheid voor het ontstaan dezer epidemie zou kunnen aanhalen, werden niet gevonden. De behandeling eischtte over het algemeen bepaaldelijk het gebruik van chinine.

De leefwijze, huisvesting en voeding der bevolking van deze residentie is zeer eenvoudig. De meeste huizen bestaan uit gabba-gabba met atap gedekt; als voedsel levert de natuur hier sago, klappers en andere boom- en aardvruchten, terwijl verder de vischvangst in de behoefte voorziet. Enkele drijven handel met de nabijgelegene eilanden. Hunne werkzaamheden bestaan hoofdzakelijk in de verpligte gouvernements diensten en de nagelteelt.

Behalve de zich op bijna al de eilanden van den Molukschen Archipel voordoende endemische koortsen, is framboesia of bobo algemeen onder de bevolking verspreid.

Ook komt hier eene huidziekte, Kädal genaamd, voor, die meer bij volwasenen wordt waargenomen en zich kenmerkt door stramheid en verdikking der huid van de handpalmen en voetzolen, door huidkloven, die pijnlijk zijn en suppureren, en door het nablijven van likteekens.

Eene andere, nog voorkomende huidziekte is de kaskadoe, die zich over het geheele ligchaam kan uitbreiden, en waarbij zich afschilferende schubben vertoonen. De ziekte is, volgens de inlanders, niet aanstekelijk (1)

Sijphilis zoude in de negorijen nagenoeg onbekend zijn, en alleen te Amboina, en soms op plaatsen waar troepen liggen, voorkomen. Het getal sijphilitischen te Amboina, was evenwel in dit jaar belangrijk minder dan in het vorige.

Omtrent de bannelingen te Amboina (door den Offic. v. gez. 3de kl. KRAUSSE behandeld) wordt nog het volgende ver-

(1) De hier bedoelde aan ons bekende ziekte is Ichthijosis, kaskadoe is een verbasterd portugeesch woord. W.

meld. Van de 25 overledenen, waren 11 grijsaards en kwamen nog 2 reeds stervende onder behandeling, waardoor de verhouding der sterfte tot het aantal behandelden gunstig is te noemen. Alle op Amboina pas aangekomene bannelingen werden binnen de eerste twee maanden van hun verblijf door hevige, meestal gekompliceerde vormen, van intermittens aangetast; bij recidieven ontstonden langzamerhand vermagering en algemeene uitputting, en zoude in deze gevallen dikwerf atrophie der grijze hersenmassa bij de sectie zijn waargenomen; meestal was het vatten van koude voorafgegaan, hetgeen misschien als oorzaak kon gelden.

De recidieven vertoonden zich meestal den 14den dag, na den laatsten aanval. Alle middelen die beproefd werden, om de chinine te vervangen, bleken nutteloos te zijn, zoodat genoemd middel steeds ter genezing vereischt werd. Slechts zelden maakten gastrische of bilieuse komplikatien een emeticum noodig.

Omtrent *pneumonia*, die eenige malen onder hen voorkwam, maakt de heer K. opmerkzaam op de groote ongevoeligheid, die de inlander in het algemeen bij deze ziekte vertoont (even als zulks echter ook bij andere belangrijke pathologische veranderigen dikwijls voorkomt). Het is zeldzaam, dat men hen bij pneumonia, zelfs bij pleuritis, de gewone klagten over pijn bij de respiratie hoort uiten; soms hoort men hen ook volstrekt niet hoesten; de febriele verschijnselen, de onregelmatige pols, de wit beslagene, met roode randen voorziene tong, en het phijsisch onderzoek moesten meestal de diagnose bepalen.

Bij een aan *enteritis* overleden banneling werden de subperitoneaal aderen, die der nieren, enz. zeer uitgezet, en van een buitengewoon groot lumen gevonden, en vond men in de art. iliaca comm. dextra eene schelpachtige ossifikatie.

Overzigt der behandelden.

	Behand. E.	Behand. I.	Overl. E.	Overl. I.	Sterfte. E.	Sterfte. I.
Partik. praktijk.	290	245	6	4	1 : 48,3	1 : 61,2
Behoeftigen.	55	106	1	2	1 : 55	1 : 53
Weeshuis.	42	»	»	»	»	»
Gevangenissen.	»	11	»	»	»	»
Kettingkwartier.	»	56	»	2	»	1 : 28
Hospitaal voor bannel.	»	560	»	23	»	1 : 24,3
Leprozen-gesticht.	»	15	»	1	»	1 : 15
	387	993	7	32	1:55,3	1 : 31
	1380		39			1:35,4

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	769	9	749	
» remittens.	53	1	52	
Diarrhoea.	23	»	23	
Dijsenteria.	24	6	14	
Aphthae.	1	»	1	
Catarrhi.	123	»	121	
Pleuritis. Pneumonia.	31	4	24	
Phthisis pulmonalis.	4	1	3	
Enteritis.	1	1	»	
Hepatitis. Absc. hep.	6	1	5	
Morbi lienis.	15	»	15	
Peritonitis.	2	1	1	
Haemorrhoides.	8	»	8	
Rheumatismus.	9	»	9	
Paralysis.	4	3	»	
Hijdrops.	10	1	9	
Marasmus.	11	5	6	
Helminthiasis.	20	»	20	
Lepra.	15	1	3	
Scabies.	26	»	26	
Transportere.	1155	34	1089	

Ziekten.	Behand.	Orle-Ae den.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	1155	34	1089	
Exanthemata varia.	1	»	1	
Sijphilis primaria.	9	»	9	
» secund.	15	»	15	
Hernia.	1	»	1	
Vulnera.	8	»	7	
Contusiones.	6	»	4	
Luxationes.	1	»	1	
Abscessus.	13	1	8	
Ulcera.	52	2	44	
Morbi oculorum.	11	»	11	
» varii externi.	17	»	17	
» » interni.	91	2	87	
Totaal.	1380	39	1294	

Banda.

Offic. van gez. 2de kl. D. A. Borck.

Intermitterende koortsen; kwamen ook dit jaar weder in groot aantal, en nog meer dan in 1853, voor. Gelukkig waren ze niet kwaadaardig; zij werden door chinine gemakkelijk bestreden, doch hare recidieven waren daarentegen des te hardnekkiger, en weken dikwijls voor geene bekende febrifuga. Menigmaal kwamen continuae met tijpheuse verschijnselen voor, als gevolg van verwaarloosde intermittentes, en waren deze gewoonlijk doodelijk.

In den tijpus was de grootste verscheidenheid waar te nemen, en kwamen ook niet zelden febres larvatae voor.

Ook *remittentes* zag men veelvuldig; deze gingen menigmaal in tijphus over. De febres biliosae zijn mede onder deze rubriek gebragt.

De behandeling van tijphus bestond in de toediening v. calomel c. chinin. en later van chinin. c. aq. oxijmuriat. Bij een aan *paralijsis* overleden inlander, vond men bij de sectio cadaveris, de linker hemispheer der groote hersenen geheel

in een bruinachtig deeg met eigenaardigen, onaangenamen ranzigen reuk veranderd, hier en daar doorkruisd door bruine, dikke aderen, waarin het bloed gestold was. In de ventriculi bevond zich een bruin stinkend vocht, even als in den ductus sijlvii. De verschijnselen gedurende het leven bij dezen lijder waargenomen waren, onmagt om de tong uit te steken, onvolledig smaak en reukvermogen, schuinsche stand der uvula, divergerende stand der oogassen; verder hevige krampen in de kuiten, volslagene gevoelloosheid en verlies van beweging in de bovenste en onderste ledematen, de temperatuur der huid, onaangenaam brandend, calor mordax; sedes en urinelozing traag, het sensorium vrij.

Een geval van *tetanus* was het gevolg van onderdrukte scabies, althans schijnt deze daarmede in verband gestaan te hebben. Eene jonge inl. vrouw namelijk, leed aan eene hardnekkige scabies waartegen ung. ad scabiem, lotiones sublimati enz. te vergeefs werden beproefd, tot eindelijk onder het inwrijven van ol. lini spoedige genezing volgde. Doch eensklaps vertoonde zich tetanus, waaraan zij twee dagen later overleed.

Een geval van *epilepsie* bij een jeugdig persoon, werd met nitr. argenti (2 gr. daags) behandeld en zulks 3 maanden voortgezet. Sedert 10 maanden hebben zich geene paroxijsmi meer vertoond.

Onder *fracturae* wordt er eene vermeld van de columna vertebralis, het gevolg van een val uit een' hoogen klapper boom, waarbij de lijder op den podex en den rug te regt kwam.

De lijder kermde hevig, en de minste beweging maakte de pijn ondragelijk, de onderste ledematen waren geheel verlamd, de sedes en urineuitscheiding geheel onderdrukt, door verlamming van darmen en blaas, en vormde zich bij het opzitten cuphotische kromming der rug, waarbij het plaatselijk onderzoek de 2de en 3de lendenwervel bewegelijker vond dan zulks in den normalen toestand voorkomt. In dit geval werd ook het experiment gekonstateerd, dat Johannes Muller

had gemaakt bij de onderbinding en het mortificeren van de nervi renalis, namelijk, dat de afgetapte pis bloederig en dissoluut was; soms zelf was het enkel bloed dat men met den katheter ontlastte. Waarschijnlijk waren ook hier de nervi renales door de hevige kneuzing momentaneel gemortificeerd en had dien ten gevolge de pis excretie deze anomale hoedanigheid aangenomen.

Herhaalde applikatie van bloedige koppen, gelijkmatige uittrekking van het ligchaam op een effen bed, dagelijksche ontlediging van blaas en darmbuis, en zorg tegen mogelijke doorligging, deden den lijder in zoo verre herstellen, dat hij bij het einde des jaars reeds op krukken kon rondwandelen, en de paralijsis in paresis veranderde, terwijl de defaekatie en urine-excretie weder normaal werden. Er bestaat alle hoop dat patient nog vollediger zal genezen.

Overzigt der behandelden.

	Behand.		Overl.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ziekengesticht.	»	2945	»	144	»	1 : 20,4
Leprozengesticht.	»	10	»	»	»	»
Partikulieren.	165	309	6	7	1 : 27,5	1 : 44,1
	165	3264	6	151	1 : 27,5	1 : 21,6
	3429		157		1 : 21,8	

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overleden.	Hersteld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	1189	17	1153	
» remittens.	433	41	382	
Diarrhoea.	16	3	12	
Dijsenteria.	78	16	58	
Aphthae.	4	»	4	
Cholera.	5	»	5	
Totaal.	1725	77	1614	

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Her-steld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	1725	77	1614	
Catarrhi.	70	»	70	
Apoplexia.	6	4	2	
Encephalitis.	5	4	1	
Pleuritis. Pneumonia.	35	»	35	
Phthisis pulmonalis.	42	11	30	
Vitia cordis.	2	1	1	
Gastritis. Enteritis.	55	3	52	
Hepatitis.	3	»	3	
Morbi lienis.	2	»	2	
Peritonitis.	3	1	2	
Haemorrhoïdes.	2	»	2	
Rheumatismus.	159	»	159	
Paralijsis.	8	1	7	
Tetanus.	9	2	7	
Epilepsia.	2	»	1	
Mania.	4	»	4	
Hijdrops.	31	4	26	
Scrophulosis.	10	»	10	
Scorbutus.	2	»	2	
Marasmus.	27	21	6	
Helminthiasis.	18	»	18	
Lepra.	10	»	2	
Scabies.	70	1	69	
Exanthemata varia.	35	»	33	
Morbi sijphil. prim.	39	»	36	
» » secund.	7	»	6	
Herniae.	4	1	3	
Haemorrhagiae.	5	»	5	
Vulnera.	26	4	22	
Contusiones.	47	1	45	
Luxationes.	3	»	3	
Fracturae.	8	»	7	
Abscessus.	85	4	76	
Ulcera.	839	17	760	
Morbi oculorum.	31	»	28	
Totaal.	3429	147	3149	

Ternate (Moluksche eilanden).

Offic. van gez. 2de kl. K. L. MEIJER..

De gezondheidstoestand der bevolking liet door het epidemisch heerschen van dijsenterie en mazelen, (die van Menado door schepen zijn overgebragt (?)) zeer veel te wenschen over. Eerstgenoemde ziekte vertoonde zich in de 2de helft van Februarij voor het eerst, en duurde tot in de maand Mei voort. Op Almaheira schijnt zij later nog te hebben bestaan.

Over het algemeen werden kinderen en jongelieden beneden de 18 jaar er door aangetast, ofschoon ook meer bejaarden er aan leden. De sterfte bij de niet behandelden was als 1:8, bij de behandelden als 1:11. In de 2 eerste tijdperken werd kalomel in kleine giften met veel vrucht aangewend, en door de vaccinateurs uitgereikt. De bevolking maakte met graagte van onze geneesmiddelen gebruik. Voor het overige leverde de behandeling geene bijzonderheden.

De *mazelen-epidemie*, die reeds in December 1853 was uitgebroken, bereikte in Februarij hare hoogste intensiteit en hield in April geheel op. Zij was zeer goedaardig, en vorderde geen enkel offer.

De weêrsgesteldheid te Ternate was zeer variabel; droogte en regen wisselden elkander schielijk af. Over het algemeen regende het veel.

De genius epidemicus was dan ook bijna steeds katarrhaal, werd enkele malen gastrisch, en slechts bij uitzondering bilieus. De gastricismen openbaarden zich bij ongenoegzame regens waarop groote hitte volgde.

Koortsen zag men weinig.

Sijphilis neemt, door de plaats hebbende stoomvaart begunstigd, eenigzins toe.

Overzigt der behandelden.

	Behandeld.		Overleden.		Sterfte.	
	E.	I.	E.	I.	E.	I.
Ambtenaren en ingezet.	90	42	2	3	1:45	1:14
Behoeftigen	151	125	18	12	1:8,4	1:10,4
Kettinggangers.	»	8	»	»	»	»
Leprozengest. te Castella.	»	46	»	4	»	1:11,7
Ternatanen v. Z. H. den Sult.	»	76	»	2	»	1:38
	241	297	20	21	1:12,5	1:14,1
	538		41		1 : 13,1	

Buitendien zijn nog 89 kettinggangers in het milit. hosp. verpleegd geworden.

Specifikatie der ziekten.

Ziekten.	Behand	Overle-den.	Her-steld of geëvak.	*Aanmerkingen.*
Febris intermittens.	38	2	34	
» remittens.	26	3	23	
Diarrhoea.	8	»	8	
Dijsenteria.	178	16	162	
Aphthae.	1	»	1	
Cholerine.	3	1	2	
Catarrhi.	28	»	28	
Apoplexia.	3	1	2	
Pleuritis. Pneumonia.	4	2	2	
Phthisis pulmonalis.	9	4	2	
Vitia cordis.	2	»	2	
Hepatitis. Absc. hepat.	4	2	2	
Haemorrhoïdes.	3	»	3	
Rheumatismus.	9	»	9	
Paralijsis.	2	1	1	
Transportere.	318	32	261	

Ziekten.	Behand.	Overleden.	Hersteld of geëvak.	Aanmerkingen.
Per transport.	318	32	261	
Hijdrops.	2	1	1	
Scrophulosis.	4	2	2	
Marasmus.	4	2	2	
Helminthiasis.	25	»	25	
Lepra.	48	4	»	
Scabies.	7	»	7	
Exanthemata varia.	11	»	.11	
Morbi sijphil. primarii.	6	»	6	
» » secund.	1	»	1	
Haemorrhagiae.	6	»	6	
Vulnera.	2	»	2	
Contusiones.	5	»	5	
Abscessus.	4	»	3	
Ulcera.	11	»	11	
Morbi oculorum.	6	»	6	
Status biliosus.	2	»	1	
» gastricus.	32	»	32	
Morbilli.	45	»	45	
Totaal	539	41	446	

Van Timor, Decima en Larentuca zijn nog geene verslagen ontvangen.

Gedurende het jaar 1854 werd de civiele geneeskundige dienst op Java, Madura en de Buitenposten uitgeoefend door:

1ste Afdeeling.

Batavia, Dr. G. EISINGER, D. PEEREBOOM VOLLER en Dr. C. SWAVING, 1ste, 2de en 3de stadsgeneesheeren.

Buitenzorg, den Officier van gez. der 3de kl. Dr. P. SWART.

Bantam, den Officier van gez. der 2de kl. C A. BENSEN.

Cheribon, » civiele geneesheer W. BAKHUIS.

Indramaijoe, den Offic. van gez. der 2de kl. H. VERSCHOOR.

Tjiandjoer, den civiele geneesheer P. J. FRANK.

Bandong, » » » J. K. VAN HAASTERT.

Krawang, » » » A. C. VOGLER.

2de Afdeeling.

Samarang, Dr. P. W. B. DE WILDE en H. HIJMANS, 1ste en 2de stadsgeneesheeren.
Oenarang, den Officier van gez. 2de kl. A. ROSMAN.
Willem I, » » » » » » P. A. W. A. PHILIPPI.
Tagal, » civiele geneesheer C. VAN BRINK.
Pekalongan, » » » G. H. MULLER.
Japara, » » » A. SONIUS.
Rembang, » » » H. HAAGSMA.
Banjoemaas, » Officier van gez. 2de kl P. BERLINER.
Tjilatjap » » » » » » F. W. REIF.
Bagelen. *Kedongkebo* » » » » 1ste » F. C. SCHMITT.
Wonosobo » » » » 3de » A. FELDMANN.
Gombong » » » » 2de » J. H. A. B. SONNEMANN REBENTISCH.
Kadoe, den Offic. van. gez. 2de kl. G. VOORSLUIJS VAN ELK.
Djokdjokarta, den Officier van gez. 2de kl. F. CORNET.
Soerakarta, » » » » 1ste » F. ENGELKEN.
Klatten, den Officier van gez. 3de kl. C. F. A. SCHNEIDER.
Madioen. *Ngawie*, » » » » 2de » C. A. L. PECQUEUR.
Madioen, den civiele geneesheer TH. KEIJZER.
Patjitan, » Officier van gez. 3de kl. P. G. NAP.

3de Afdeeling.

Soerabaija, Dr. P. L. ONNEN en G. J. KOOT, 1sten en 2den stadsgeneesheer.
Pasoeroean, den Officier van gez. 2de kl. J. G. X. BROEKMEIJER.
Probolingo, » civiele geneesheer K. BUWALDA.
Banjoewangie, » Officier van gez. 2de kl. E. H. H. MUHLERT.
Kediri, » » » » » » O. BRUMMER.
Bezoekie, » » » » » » J. C. SPITZAR.
Grissee, » civiele geneesheer J. IJLSTRA.
Sumanap, » » » C. L. VAN DER VOORT.

Bangkallang, den Officier van gez. 2de kl. J. G. A. PABST.
Ft. Erfprins » » » » » » A. AKKENAAR.
Bawean, » » » » 3de » A. G. WILDEMAN.
te *Amboina*, door den Offic. van gez. 1ste kl. F. SCHMITT.
» *Banda*, » » » » » 2de » D. A. BORCK.
» *Banka* (*Muntok*) door den Offic. van gez. 1ste kl. J. J. [LINDGREEN.
» » (*Batoeroesak*) » » » » » 3de kl. W. A. [J. BERNARD.
» » (*Toboalij*) » » » » » 2de kl. J. F. [GIJSBERS.
» *Bandjermassin*, » » » » » » »C. HELFRICH.
» *Benkoelen*, » » » » » » » H. C. K. DE [RUIJTER.
» *Larentuka*, » » » » » » » H. G. A. JAHN.
» *Menado*, » » » » » 2e » C. W. F. MOGK.
» *Makassar*, » » » » » 1e » F. A. M. [SCHMITZ.
» » (*Boelecomba*) » » » » » 3e » H. L. BENSBACH
» » (*Bonthain*) » » » » » 2e » W. HUBERS [VAN ASSENRAAD.
» » (*Maros*) » » » » » » » A. G. FREIJ- [BURG.
» *Palembang*, » » » » » 1e » L. LINDMAN.
» » (*Tebing tingie*) » » » » » 2e » C. E. LOEBELL
» » (*Lahat*) » » » » » » » W. J. SCHMITT.
» » (*Moeara kompeh*) » » » » » 3e » J. Th. BOS- [MANS.
» *Pontianak*, » » » » » 2e » J. N. STEVENS
» *Pangaron*, » » » » » 3e » C. G. C. F. [GREINER.
» *Riouw*, » » » » » 2e » C. F. W. [WEBER.
» *Sambas*, » » » » » 1e » J. H.. LE [PIQUE.

te *Ternate*, door den Offic. v. gez. 2e kl. K. L. Meijer.
» *Timor*, » » » » » 3e » J. P. Honig.
» *Telok betong*, » » » » » 2e » G. J. Wie-
[necke.

Sumatra's Westkust.

te *Padang* door den dirigd. Offic. van gez. 2de kl. G. J.
[van Thienen.
en onder diens opzigt door de daar aanwezige Officieren
van gezondheid:
» *Padang pandjang*, door den Offic. v. gez. 2de kl. L. P.
[Kervel.
» *Solok*, » » » » » » » P. G.
[Neer.
» *Fort de Kock*, » » » » » » » G. F.
[Charlier.
» *Paija kombo*, » » » » » » » C. J.
[Sneltjes.
» *Kotta Genl. Cochius*, » » » » » » » F. A.
[Rothe.
» *Aijer bangies*, » » » » » » » A. Quik-
[börner.
» *Rau*, » » » » » 3e » D. Lam-
[merse.
» *Padang sidempocang*, » » » » » 2e » G. Th.
[James.
» *Sibogha*, » » » » » » » J. Wrede.
» *Singkel*, » » » » » 2e » E. F. M.
[Helmkampf.
» *Nias*, » » » » » 3e » B. L.
[Roeder.

Uit Nederland arriveerden de civiele geneeskundigen.

Geene

Partikuliere geneesheeren.

te *Batavia*, Dr. A. J. D. STEENSTRA TOUSSAINT.
» » W. W. JOHNSTON.
» » F. A. C. WAITZ.
» *Krawang* (*Panaroekan*) O. KUNHARDT.
» *Cheribon*. W. L. POOL.
» *Samarang*, C. VAN HAASTERT.
» » W. F. STEENSTRA TOUSSAINT.
» *Soerakarta*, G. H. G. HARLOFF.
» » C. G. DE BRUIJN.
» *Rembang*, G. M. DEGENT.
» *Boijalalij*, Dr. J. C. PLOEM.
» *Bodjonegoro*, J. M. DE CRAY.
» *Soerabaija*, J. C. W. HEIJN.
» *Modjokerto*, L. ASSCHERBERG.
» *Pasoeroean*, J. B. QUARTERO.
» » S. BEIJERS VAN DER VLUGT.
» *Probolingo*, C. TERWOGT.
» *Panaroekan*, A. M. ARENDS.
» *Makassar*, J. JONKER.
» *Biliton*, W. VERWEIJ.

Akte van toelating werden uitgereikt:

aan A. M. ARENDS tot de uitoefening der genees- en heelkunde.
» G. COPS, id. id. veeartsenijkundige praktijk te Batavia.
[praktijk te Panaroekan (Bondowosso).
» P. J. FRANK, id. id. geneesk. en heelk. praktijk in de
[Preanger-Regentschappen.
» H. D. FAGNOTTI geb. HENNER, id. id. verloskundige prak-
[tijk te Soerabaija.
» J. C. HEIJNING, id. id. genees- en verlosk. te Batavia.
» H. HAAGSMA, id. id. genees-, heel- en verlosk. prak-
[tijk te Rembang.

aan TH. KEIJZER, tot de uitoefening der genees-, heel- en [verloskundige praktijk te Madioen.
» J. P. VAN ROUVEROY VAN NIEUWAAL, id. id. artsenij-[mengkundige praktijk te Samarang.
» W. F. STEENSTRA TOUSSAINT, id. id. genees-, heel-[en verloskundige praktijk te Samarang.
» A. SONIUS, id. id. id. id. te Japara.
» C. A. THEPASS, id. id. id. id. » Toeban.
» F. A. C. WAITZ, id. id. geneeskundige praktijk te [Batavia.

Akten van toelating werden ingetrokken.

van J. M. FELDMAN tot de uitoefening der geneesk. praktijk te [Rembang.
» M. DE GROOT, id. id. genees- en verlosk. praktijk te [Madioen (1).

Batavia, 18 Mei 1855.

De Chef over de geneeskundige dienst
G. WASSINK.

---

(1) Als aanhangsel op dit verslag is het mij aangenaam nog het volgende mede te deelen:

Bij 's Gouvernements besluit dd. 22 Januarij 1854 No. 5 werd bepaald, dat het etablissement voor melaatschen op het eiland Banka in de nabijheid der N. kust van de residentie Menado naar den vasten wal van die residentie op eene daartoe aangewezene plaats overgebragt worden zal.

Hieraan is gevolg gegeven:

De melaatschen zijn thans gehuisvest in nette afzonderlijke van het noodige huisraad en meubelen voorziene huisjes van bamboe, ieder op zich zelf zoodanig gelegen, dat de daarvoor zich eigenende bewoner een groente tuintje aanleggen en onderhouden kan. De melaatschen ge-

voelen zich in hunne nieuwe woonplaats in vergelijkenden zin gelukkig, hetwelk voorzeker tot zelfvoldoening strekt van den tegenwoordigen resident van Menado, voor zijne zorgrijke en menschlievende bemoeijenissen in het tot stand brengen van het onderwerpelijke.

Bij 's Gouvernements besluit dd. 22 April 1854 No. 1 werd bepaald, dat twee jonge lieden uit het landschap Mandheling ter Westkust van Sumatra voor rekening van den lande bij het hospitaal te Weltevreden onderwezen zullen worden in de genees- en heelkunde en zoo mogelijk in de verloskunde op denzelfden voet als de andere kweekelingen die aldaar worden opgeleid.

Beide jonge lieden zijn in de maand Julij van opgenoemd jaar te Batavia aangekomen, beide munten uit zoo in zedelijk gedrag als leerlust in verband tot natuurlijke aanleg en beloven nuttige leden in de maatschappij te worden.

Krachtens Gouvernements besluit dd. 25 Mei 1854 No. 17 is op de hoofdplaats Tjandjoer, residentie Preanger-Regentschappen eene inrigting ter verpleging van sijphilitische mannen en vrouwen tot stand gekomen en daarbij onder toezigt van den civielen geneesheer een op de school bij het hospitaal te Weltevreden gevormden Inlandsche geneeskundige werkzaam gesteld.

Het uit deze menschlievende bepaling voortvloeijende nut voor de bevolking zal wel geen betoog behoeven.

Bij 's Gouvernements besluit dd. 26 Julij 1854 No. 5 werd het getal Inlandsche vrouwelijke leerlingen aan de verloskundige school bij het hospitaal te Weltevreden met vier vermeerderd, zoodat thans in stede van 20, 24 leerlingen onderwijs ontvangen.

Bij 's Gouvernements besluit dd. 19 November 1854 No 1 werd bepaald, dat twee tot den fatsoenlijken stand behoorende jonge lieden uit de Minahassa, residentie Menado, voor rekening van den lande op de school voor Inlandsche geneeskundigen bij het hospitaal te Weltevreden tot geneeskundigen opgeleid zullen worden, op denzelfden voet als waarop de overige elèves geplaatst zijn.

Deze jonge lieden, de Christelijke Godsdienst belijdende, zijn reeds sedert eenige maanden op genoemde school met ijver werkzaam, en beloven voor de toekomst hetzelfde als hiervoren met betrekking der elèves uit het landschap Mandeling ter Westkust van Sumatra is gezegd.

Bij 's Gouvernements besluit dd. 30 Junij 1854 No. 5, werd de kapitale som van *f* 10,000 's jaarlijks toegestaan tot bestendiging van de inrigting tot opleiding van Inlandsche vrouwen bij het hospitaal te Weltevreden.

Bovenstaande gunstige bepalingen in verband gebragt:

1. Met de algemeen bekende verpleging en geneeskundige verzorging van veroordeelden, gevangenen en behoeftigen.

2. Dat er van 's landswege geene kosten ontzien worden, om in tijden van epidemien, die blijkens dit verslag nog al dikwijls op verschillend

plaatsen in onze Bezittingen voorkomen de betrokkene bevolking van dadelijke geneeskundige hulp, geneesmiddelen en wat verder vereischt wordt te voorzien.

3. De belangrijke geldelijke uitgave voor de vaccine. Dan zijn dit daadzaken, die ieder op zich zelf evenzeer pleiten voor de edele beginselen van de regering en hare belangstelling in het welzijn der bevolking over deze gewesten, als dat zij onbetwistbaar weêrleggen al hetgeen wel eens in een tegenovergestelden zin ten dien opzigte gedicht geworden is.

W.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

STRICTURA URETRAE ET FISTULA URINARIA SCROTALIS ET PERINAEI.

DOOR

C. A. BENSEN.

Officier van gezondheid 2e klasse.

S. . . . partikulier, kreool, 36 jaren oud, van lijmphatische konstitutie, leed in verscheidene tusschenpoozingen meermalen aan druiper. Sedert ongeveer een jaar bespeurde patient moeijelijkheid bij de waterlozing, die nu eens beter, dan eens erger was. Er bestond daarbij een bestendige etterachtig-slijmige uitvloed uit de pisbuis. Sedert eene maand had de belemmering bij het urineren eenen hoogen graad bereikt. Er bestond een voortdurende aandrang tot waterlozing; trachtte patient daaraan te voldoen dan werd de pis slechts met groote inspanning en onder krampachtige pijn in den hals der blaas druppelsgewijze ontlast en druppelde dan nog geruimen tijd na. Hierbij voegden zich hevige pijn en zwelling van den balzak en den bilnaad, de lijder werd koortsachtig verloor eetlust en nachtrust, vermagerde en zocht in dezen toestand hulp bij eenen geneesheer, die hem, na eene vruchtelooze behandeling van ongeveer 8 dagen, den 31sten Maart jl. in het hospitaal alhier zond.

Vermagering, ingevallen gelaat, heete, drooge, perkamentachtige huid, kleine, snelle pols, bruinachtige drooge tong en lippen, hevige dorst, volslagen gebrek aan eetlust, mis-

selijkheid, constipatie, slapeloosheid, onrust, angstige benaauwdheid, pijn in de lenden en den onderbuik, uitzetting der pisblaas tot onder den navel, deegachtige, pijnlijke zwelling van den brandend heeten balzak tot de grootte van een kindshoofd, aan de voorste zijde van het scrotum een onregelmatige bruin roode vlek van 7 centimeters middellijn, belangrijk harde, pijnlijke zwelling van den bilnaad, en volstrekte onmogelijkheid, de urine te lozen, waren de verschijnselen welke de lijder bij zijne opname in het hospitaal aanbood. Een zilveren katheter van middelmatige dikte kon gemakkelijk bij uitgezakte penis tot ruim 5 par. duimen van de monding der pisbuis tot in de pars bulbosa urethrae worden voortgeschoven, ontmoette echter aan den ingang in de pars membranacea eenen hinderpaal, die met dit instrument op geene wijze kon worden overwonnen. Na het uithalen van den katheter vloeide uit de gaten op zijde van zijne punt ongeveer eene drachma hoogst stinkende etter van doordringenden ammoniak reuk.

Als diagnose werd gesteld vernaauwing van den isthmus urethrae; ulcerative doorboring der pisbuis achter de strictuur en pisinfiltratie in het weefsel van balzak en bilnaad.

Na het zetten van een groot getal bloedzuigers rondom balzak en bilnaad, applikatie van een clijsma emolliens, het gebruik van een warm bad en de toediening eener emulsio ol. ricin. c. aq. amijgdal. amar. werd nog denzelfden dag de inbrenging van eenen dunnen 2 millimeter dikken veerkrachtigen, katheter beproefd, hetgeen met veel geduld en volharding gelukte. Het eerst liep door den katheter een straal etterachtige pis af en werd vervolgens, tot groote verligting van den lijder, ruim eene halve kan troebele, bruinachtige, zeer ammoniakaalriekende en alkalisch reagerende urine ontlast, die bij het laten staan een rijkelijk etterachtig-slijmig bezinksel vormde.

Men liet den katheter in de blaas liggen, maakte koude omslagen om balzak en bilnaad, zorgde door lavementen en

emulsies van ol. ricini voor dagelijksche ontlasting, gaf laauwe algemeene en zitbaden en liet een antiphlogistisch regimen in acht nemen.

Onder deze behandeling verbeterden 's lijders algemeene toestand en de plaatselijke bezwaren zeer spoedig. De bovenbeschrevene bruin-roode vlek aan de voorste zijde van den balzak ging echter na weinige dagen in koudvurige versterving over, waardoor zich huid en tunica dartos te dezer plaatse tot op den gemeenschappelijken scheederok afstieten. Bij gelegenheid, dat de door incrustatie verstopte elastieke katheter uitgetrokken werd kwamen op den grond der zweer pisdroppels te voorschijn, hetgeen ophield toen weder een katheter ingebragt was. Onder het gebruik van cataplasmata vormden zich weldra vleeschheuveltjes en spoedig was de wond tot op eene kleine fistuleuse opening gesloten, waar nu en dan vooral bij het verwisselen des katheters urine uitzijpelde. Ook aan den bilnaad vormde zich een absces van de grootte eener okernoot. Toen vochtgolving te voelen was werd door een lancetsteek eene matige hoeveelheid naar pis riekende etter ontlast en genas de wond onder het gebruik van pappen zonder dat uitzijpeling van urine waargenomen werd.

De fistel aan de voorste zijde van den balzak was echter hardnekkiger. Hare uitwendige opening omgaf zich steeds met eenen kring van wild vleesch, dat na het wegbranden met lapis infernalis telkens zeer spoedig terug keerde; ook was de etterafscheiding uit deze pijpzweer beduidend. Men liet den veerkrachtigen katheter voortdurend in de blaas liggen, en nam hem er slechts alle 2 à 3 dagen uit, om zijne verstopte holte van incrustaties te zuiveren. Men kon eenen elastieken katheter hoogstens 8 dagen gebruiken; zijn harsachtig overtrektel was in dien tijd geheel opgelost en het werktuig daardoor te ruw en te slap geworden, om weder te kunnen worden ingebragt. Er werd derhalve ongeveer alle 8 dagen een nieuwe katheter, telkens van grootere dikte ge-

nomen, tot dat de pisbuis hare normale wijdte herkregen had. De pisfistel aan den balzak werd steeds met een cataplasma bedekt gehouden en om de drie dagen met nitras hijdrargijri oxijdati liquid. gekauteriseerd. De afscheiding uit de fistel werd onder deze behandeling hoe langer hoe geringer en de fistelopening hoe langer hoe kleiner, totdat zij zich eindelijk geheel en al sloot. Ook de uitvloed uit de pisbuis had langzamerhand opgehouden. Patient kon zonder pijn en belemmering met eenen behoorlijken straal wateren, had bij eenen voedzamen leefregel zijn embonpoint herkregen en kon op heden 1 Julij, na eene behandeling van 3 maanden, als genezen uit het hospitaal worden ontslagen.

Serang, 1 Julij 1855.

ONDERZOEKINGEN NAAR DE GENEESKRACHT VAN INLANDSCHE GENEESMIDDELEN.

(*Vervolg van pag.* 750, Aflev. 5 en 6 Jaarg. IV).

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

DOOR

J. HARTZFELD,

Officier van gezondheid 1e klasse.

Wij laten dien heer zelf spreken:

Sedert in dit tijdschrift aan het onderzoek naar de geneeskracht van Inlandsche gewassen een afzonderlijke rubriek is toegewijd, zijn er reeds vele middelen ter sprake gebragt. Onder al die middelen heb ik er echter geen aangetroffen, hetwelk ik zoo hoog heb leeren schatten als de Cortex uncariae ferrugineae.

Even als de meeste boombasten, uit een pharmacodijnamisch oogpunt gerangschikt wordende onder de tonica adstringentia en als zoodanig aanbevolen zijnde tegen dijsenterie, werd dit middel reeds in het tijdperk van proefneming gunstig beoordeeld.

Eene tijdruimte van 1½ jaar heeft mij ruimschoots gelegenheid gegeven, die resultaten meer bevestigd te zien, zoodat ik niet huiver mijne ervaringen dien aangaande openbaar te maken.

Gelijk ik zoo even heb aangestipt, is de uncaria voornamelijk tegen dijsenterie beproefd geworden. De dijsenterie is een exsudatief proces, dat in de dikke darmen gezeteld is, en zich door elkander opvolgende tijdperken van hijperaemie, stase, exsudaatvorming en afstooting van het slijm-

vlies, d. i. darmverzwering kenmerkt, bij al dien het proces in zijnen loop niet gestuit wordt.

Het is bekend, dat dit exsudaat bij uitstek de neiging toont, het weefsel waarop het gezeteld is, door opzwelling (Auflockerung) en verweeking te verwoesten, ja zelfs in sphacelus te doen overgaan.

Na dit vooropgesteld te hebben teeken ik aan:

1°. Het tijdperk der hijperaemie en stase sluit de toediening der uncaria uit. Zij komt het meest te stade bij darmverzwering in hare verschillende nuances.

Hoe minder die aandoening door irritatieven en hijperaemischen toestand van andere darmgedeelten gekompliceerd is, des te meer heeft men van de uncaria gunstige uitkomsten te wachten.

2°. De uncaria is aangewezen bij darmbloedingen ten gevolge van dijsenterische ulceratie.

3°. Hoe minder akuut het beloop der ziekte is, hoe meer de ziekte het karakter van indolentie draagt, des te meer belooft het gebruik van dat middel. Hevige koorts, actieve haemorrhagien, harde pols, stellen tegen aanwijzigingen daar.

4°. Bijzonder komt de uncaria te stade bij die ziektevormen, die door vroegere schrijvers met den naam van diarrhoea dijsenteroïdes zijn bestempeld geworden. Den Indischen geneesheer staat zeker het beeld voor oogen van lijders die aan gebrekkige spijsvertering, anomale galafscheiding, verminderde eetlust, flatulentie met meer of min talrijke dunne, slijmige, etterige stoel-ontlastingen en periodiek optredende koliekaardige pijnen lijden, welke ziektetoestanden veelal hunnen grond vinden in eene langzaam voortgaande ontaarding der dikke darmen, en soms maanden en langer kunnen duren.

Ik zal mij niet begeven in eene meer gedetailleerde uiteenzetting der ziektetoestanden, die tot de toediening der uncaria inviteren. Voor den praktischen arts zijn deze wen-

ken zeker voldoende, om zich het gebied der aanwending van dat middel zelve af te bakenen.

Evenzeer zal ik mij onthouden van beschouwingen nopens de chemische verandering, die welligt daardoor het bloed ondergaat, zoomede nopens de wijze der plaatselijke inwerking van het middel op de ziekelijke darmen.

Ieder weet hoozeer de leer van de scheikundige inwerking der meeste geneesmiddelen op het organisme nog in de kindschheid verkeert.

Terwijl ik dus in de hieronder staande noot (1) eenige

---

(1) De heer KREIJENBERG laat zich aangaande dit onderwerp aldus uit:

In het navolgende doe ik daartoe uitgenoodigd, eenige mededeelingen omtrent de bestanddeelen der onder den naam van Cortex uncariae ferrugineae bekende bast, vooropstellende echter, dat deze mededeelingen geene aanspraak maken op volledigheid, daar de mij tot het onderzoek gegeven tijd en de voorraad van het te onderzoeken geneesmiddel zeer beperkt waren.

Het kwalitatief onderzoek van den bast gaf acid. tannicum, acid. gallicum, harst, bijzonder veel extract-afzetsel (Apothemu Berz.), kleurstof, amijlum, eene vlugtige stof van looistofachtigen reuk, organisch zure potassazouten, kalkzouten en phosphorzure zouten. Buitendien gaven alle reagentia, door welke alkaloiden gepraecipiteerd worden, sterke neerplofsels. In het algemeen hadden de uittreksels van den bast vele overeenkomende eigenschappen met diergelijke uittreksels van kina-bast. De kwantitatieve bepaling der looistof als tannas ferr. door acetas deutoxijd. ferr. gaf tusschen 5—6 pCt. acidum tannicum.

De proeven om volgens de gewone methoden een alcoloid daar te stellen mislukten herhaaldelijk.

Eindelijk beproefde ik de methode, zoo ik meen, het eerst door RABOURDIN aangegeven, om de alkoïden door middel van chloroform af te scheiden. Het poeder van den bast, werd met zoutzuurhoudend water uitgetrokken, dit zure uittreksel met caustica liquid. en chloroform gemengd, en onder herhaald goed onder elkander schudden eenige uren in maceratie gehouden.

Na dien tijd werd de chloroform, de onderste laag van het mengsel uitmakende, afgescheiden, op een waterbad tot droogwordens toe uitgedampt, het residuum met zoutzuurhoudend water opgenomen en de vloeistof met ammonia liquida verzadigd.

Bij het toevoegen ontstond een volumineus vlokkig witachtig praecipitaat, slechts weinig gekleurd door eenig te gelijk met de chloroform overgegane druppels van het gekleurde mengsel, welke kleuring door oplossing in aether

aanteekeningen nopens de chemische bestanddeelen van dit middel plaats, zoo als mij die door de bereidwilligheid van den Apotheker 2e klasse KREIJENBERG geworden zijn, laat ik het aan den lezer over, om de werking der uncaria aan de looistof of hare oxijden toe te schrijven, dan wel gewigt te hechten aan het daarin bevatte alcaloïd en de bitterstof, waardoor het gehalte van het bloed aan vaste bestanddeelen zoude vermeerderd worden. *

Welke begrippen men zich overigens ook vorme nopens de werkzaamheid der adstringerende middelen in het algemeen, zoo veel is zeker, dat dit middel, onder de voorschrevene omstandigheden toegediend, de verzwering en verweeking der darmen beperkt, het getal stoelgangen vermindert, hunne konsistentie verhoogd, en zoo doende, hetzij middelijk, hetzij onmiddelijk ook de bloedcrasis verbetert, hetgeen zich daardoor openbaart, dat de soms uitgeputte lijder spoedig een beter uitzien verkrijgt en aanmerkelijk aan krachten wint. En de waarde der uncaria wordt nog daardoor verhoogd, dat, naar mijne overtuiging, geen ander middel daarmede kan wedijveren, wanneer het geldt, dijsenterische darmverzwering te beperken.

Ik wil het aan iederen praktischen arts vragen, of hem de ratanhia, de simaruba, de colombo, de gummi kino, het acetas plumbi, enz. voldaan heeft, wanneer hij aan het ziekbed van chronische dijsenteristen stond.

---

en nieuwe praecipitatie verdween. Het op een filtrum verzameld praecipitaat, was van zuiver bitteren smaak, verbrandde na de verkooling zonder overblijfsel op platina-blik en scheen in water en in overvloed van ammonia niet geheel en al onoplosbaar te zijn. Daar de geringe hoeveelheid geene verdere proeven toeliet, kan er over de verdere eigenschappen niets gezegd worden.

Ziet men op de wijze hoe men dit neerplofsel verkrijgt en de weinige aangehaalde eigenschappen van hetzelve, zoo is het naar mijn bescheiden oordeel niet voorbarig, het voor een alkaloïd te houden. Dit echter moeten verdere proefnemingen bewijzen, welke ik hoop spoedig in de gelegenheid te zijn te kunnen doen, daar buiten de gevondene stof de Cortex uncariae ferrugin. nog een groot veld ter onderzoeking openlaat.

Ik pleeg de uncaria toe te dienen in den vorm van extract, en wel een à twee drachmen per dag in een mucilagineus vehikel, slechts zeldzaam met bijvoeging van morphium, waardoor ik de verkregene uitkomsten als des te minder twijfelachtig mag beschouwen.

In die gift en in dien vorm toegediend, wordt het middel zeer goed verdragen, en over het algemeen door de lijders gaarne genomen. Zij vergelijken veelal hunne mixtuur met eene dunne chocolade (1).

(1) Ik vermeen gerust te mogen aannemen dat de uncaria, ook in gevallen van spruw, een voornaam geneesmiddel zijn zal. En bevestigt zich de aanwezigheid van een alcoloid, dan worden wij als van zelve opmerkzaam gemaakt op zijne geneeskracht tegen tusschenpoozende koortsen. Doch het ontbreekt mij dienaangaande vooralsnog aan ervaringen, die toch bij het slot onzer redeneringen alles afdoen. H.

Eene kleine hoeveelheid van het hiervoren bedoelde door den heer Kreijenberg verkregene vermeende *alkaloïde* werd door mij tot nader onderzoek in handen gesteld van den heer P. Maier, apotheker 1ste klasse, 1ste Laborant bij het scheikundig laboratorium te Batavia, die dienaangaande het volgende berigt:

»Het is mij niet mogen gelukken een *alkaloïde* te herkennen.

»Ik zal UHoogEd.Gestrenge de scheikundige proeven mededeelen, die »ik er mede genomen heb.

»De inhoud van het doosje is eene geelachtig bruine, poederachtige »stof, eenigzins hijgroskopisch en bitter van smaak; onder de loupe gezien, »is geene kristalvorming waar te nemen; in een platinalepeltje verhit, ver»volgens de kool verbrand, blijft een zeer gering gedeelte eener rood ge»kleurde asch over; iets van het poeder op, met gedistilleerd water be»vochtigd, blaauw lakmoespapier gestrooid, kleurt het allengskens *sterk »rood.*

»In alkohol 40° B. is de stof spoedig oplosbaar; de oplossing is bitter »van smaak, bruinachtig rood gekleurd en reageert *zuur*, met ammonia »behandeld, blijft zij in den beginne helder, later een witachtig praecipi»taat vormende; met tinct. gallarum behandeld, werd dadelijk een bruin»achtig praecipitaat afgezonderd; met ijzerchloried blijft de vloeistof helder.

»De vloeistof bij zachte warmte uitgedampt, vormde zich bij genoegzame »koncentratie een hier en daar glinsterend vliesje op hare oppervlakte, »terwijl zich een bruin poedervormig bezinksel afzette, waaraan geen dui»delijke kristalvorm waar te nemen was; de gekoncentreerde vloeistof rea»geerde sterk *zuur*; onder eene klok met zwavelzuur tot droogwordens toe

Tot staving van het vorenstaande laat ik thans eenige beknopte waarnemingen volgen.

1°. *Waarneming.*

S....., J. Europeesch flankeur, sedert negen jaren in deze gewesten, vroeger in geringe mate aan eene leveraffektie geleden hebbende, werd den 3den Januarij in het hospitaal alhier opgenomen, met dijsenterische verschijnselen.

Het ziekteproces scheen, hoezeer in matigen graad, zich over het geheele colon uit te strekken, en was reeds te ver gevorderd, dan dat de abortief-methode (hoofdzakelijk bloedontlastingen en kalomel), het gewenschte doel konde doen

---

»uitgedampt zijnde, werd een bruinachtig geel, vochtigheid aantrekkend »residuum verkregen.

»Aether lost slechts een *zeer klein* gedeelte der stof op; de oplossing is »water helder en reageert zwak zuur; hetgeen zich niet had opgelost bleef »extraktachtig aan een glazen omroerstaafje aankleven; door vrijwillige »verdamping van het aetherfiltraat, verkreeg men eerst eenige witte schubjes »en vervolgens eene zeer kleine hoeveelheid eener amorphe, geelachtig »gekleurde stof; met potassa caustica behandeld verzeepte het gedeeltelijk »en door zoutzuur werd die verbinding ontleed.

»Water lost een klein gedeelte van de stof op; de oplossing is licht »geel gekleurd, eenigzins bitter van smaak en schuimt bij het omschud»den; ammonia brengt een gering en tinct. gallarum een ruim praecipi»taat in dezelve te weeg; met salpeterzuur loodoxijde of met chloorbarijum »behandeld, werden er sporen van een praecipitaat in de oplossing gevormd

»In zoutzuur houdend water is de stof oplosbaar; de oplossing werd door »ammonia gedeeltelijk gepraecipiteerd; bij zeer zachte warmte uitgedampt, »werd er geene kristalvorming waargenomen.

»De inhoud van het doosje is dus eene *onzuiver*, bittere, extractieve »zelfstandigheid, waaraan misschien gedeeltelijk de geneeskrachtige eigen»schappen der cortex uncariae zijn toe te schrijven.

»Een meer naauwkeurig onderzoek van deze bittere stof in den cortex »uncariae kan niet anders dan zeer wenschelijk worden geacht.''

Deze resultaten van den Heer Maier komen over een met de in 1853 door den toenmaals apotheker 2e klasse D. W. Rost van Tonningen verkregene, bij een dergelijk onderzoek van eene stof welke door den Heer van Zalm toen Apotheker 3e klasse te Padang uit het extract uncariae verkregen was en ook vermeend werd een alkaloide te zijn. W.

bereiken. De darm-dejecties bleven vermeerderd, 6 — 8 malen per dag, en bestonden uit eene stinkend riekende, bruin gekleurde, muco-purulente, bloederige massa.

Des lijders krachten dreigden van dag tot dag meer uitgeput te geraken.

Te vergeefs waren de teleon, catechu, de colombo, ipecacuanha met opium, zelfs creosot aangewend, toen men tot de toediening der uncaria overging. Naauwelijks had de lijder gedurende twee dagen dit middel gebruikt, of reeds was hare gunstige werking blijkbaar. De ontlastte stoffen werden meer consistent en faeculent, terwijl de sporen van bijmenging van bloed geheel en al op den achtergrond traden.

Nadat patient nog gedurende tien dagen de uncaria had voortgebruikt, konde hij als reconvalescent beschouwd worden. Men observeerde hem nog tien dagen om zijn herstel bevestigd te zien en ontsloeg hem toen volkomen gezond uit de behandeling.

2°. *Waarneming.*

De J...., Europeesch fuselier, 27 jaren oud, robust gebouwd, echter vermagerd, sedert 4 jaren in Indië en eenige malen aan koortsen geleden hebbende, werd in de maand November a. p. door eene hevige dijsenterie aangetast, welke hem verpligte negen weken in het hospitaal te blijven.

Naauwelijks vijf dagen uit de behandeling ontslagen zijnde, moest hij den 10den Januarij jl. andermaal geneeskundige hulp inroepen. Patient klaagde over een pijnlijk gevoel langs het geheele colon, zich tot den navel toe uitbreidende, en telkens vóór het intreden der stoelontlastingen toenemende.

De lijder had 10—12 sedes in de 24 uren; de ontlastte stoffen, met slijmig purulente vlokjes gemengd zijnde, waren vaalbruin gekleurd en verspreidden eenen cadavereuzen stank. Koorts was in geringe mate aanwezig. De eetlust was vrij goed, het voedsel werd echter half onverteerd in de sedes terug-

gevonden. Onder deze omstandigheden diende men den lijder het extractum uncariae (dr. I β. in potione gummosa unc VII) toe. Na gedurende drie dagen dit middel gebruikt te hebben, verminderden reeds de stoelontlastingen in getal en verkregen eene meer natuurlijke geaardheid, zoodat men met het voorschrift continueerde. Volkomen hersteld zijnde verliet patient op den 7den Februarij het hospitaal, zonder eenig ander geneesmiddel gebruikt te hebben.

3°. *Waarneming.*

V. . . . ., Europeesch matroos. 23 jaren oud, van sterken ligchaamsbouw, vroeger steeds gezond geweest zijnde, werd in de maand Januarij jl. door hevige dijsenterie aangetast. Eene in het werk gestelde krachtdadige behandeling beperkte wel is waar de hevigheid der ziekte, doch was niet in staat het terugblijven van enterohelcose te voorkomen. Patient ging 6 — 9 malen in de 24 uren af; de ontlastte stoffen waren doorgaans grijs van kleur en met slijm en ettervlokjes gemengd, hier en daar bloederig. De buik bleef langs den loop van het geheele colon bij de betasting zeer gevoelig: vooral bleek het colon adscendens opgezet te zijn. Voor het intreden der stoelontlastingen stelden zich telkens krampen en knagende buikpijnen in, die nog eenige minuten na de ontlasting voortduurden en dan weder verdwenen, om spoedig op nieuw in te treden.

De lijder was intusschen zeer mager geworden, zijne krachten daalden met iederen dag. Catechu, colombo, teleon, mucilaginosa met narcotica waren reeds vruchteloos toegediend geworden. Opium met ipecacuanha bragt slechts kortstondige verligting aan.

Thans schreef men den lijder extractum uncariae voor, twee drachmen in een vehikel van acht oncen decoctum maranthae met bijvoeging van sijrupus morphii. Patient beterde zigtbaar en konde, na gedurende geruimen tijd de uncaria voortge-

bruikt te hebben, volkomen hersteld op den 1sten Maart uit het hospitaal ontslagen worden.

4°. *Waarneming.*

V. d. G. . . . ., Europeesch sergeant sedert zeven jaren in Indië, en slechts aan ligte ongesteldheden geleden hebbende, kwam den 28sten Januarij jl. met dijsenterische verschijnselen onder behandeling.

In weerwil der ingestelde behandeling, breidde zich het ziekteproces, hetwelk aanvankelijk slechts het colon dextrum tot zetel scheen gekozen te hebben, over den geheelen dikken darm uit, althans voor zoo ver het onderzoek door betasting en percussie dit kon constateren. De sedes, 9 — 10 in de 24 uren, waren dun, schuimend, grijs en met bloed vermengd.

Patient was zeer vermagerd, zijne krachten dreigden te kort te zullen schieten. Alle tegen enterohelcose aangeprezene middelen waren bereids uitgeput, toen men tot de toediening van het extractum uncariae overging. De stoelontlastingen, die spoedig de kleur van het ingenomen middel vertoonden, werden konsistenter en minder talrijk, de tormina verdwenen, de eetlust keerde weder en 's lijders krachten namen met iederen dag aanmerkelijk toe. Na gedurende 21 dagen het middel te hebben voortgebruikt, verliet patient op den 7den April jl., volkomen hersteld het hospitaal.

5°. *Waarneming.*

A. . . . Europeesch sergeant, 24 jaren oud, van robusten ligchaamsbouw, werd den 3den Januarij jl. met vrij uitgebreidde dijsenterische aandoening in het hospitaal alhier opgenomen.

Eene in het werk gestelde energieke antiphlogose, in verband met de inwendige toediening van kalomel, was niet in

staat den overgang der ziekte in enterohelcose te voorkomen. Na verloop van 14 dagen bleef patient nog 12—14 malen in de 24 uren afgaan; de stoelontlastingen gingen met pijn gepaard en vertoonden eene muco-purulente breijige massa. De buikbekleedselen verloren hunnen natuurlijken tonus en vertoonden eene ketelvormige holte; 's lijders krachten waren aanmerkelijk gedaald.

Narcotica en adstringerende middelen van verschillenden aard waren bereids te vergeefs toegediend. Het extractum uncariae echter bragt ook hier zeer spoedig beterschap en langzamerhand volkomen herstel aan.

Patient werd den 19den Februarij jl. uit de behandeling ontslagen.

6°. *Waarneming.*

H. . . ., Europeesch partikulier, 25 jaren oud; sedert eenige jaren in Indië, van tengeren ligchaamsbouw en phthisischen habitus, was reeds sedert acht maanden lijdende aan eene ziekte der buiksingewanden, die sedert twee maanden zeer was toegenomen en hem thans noopte in het hospitaal hulp te zoeken.

Patient was in hooge mate vermagerd; zijn gelaat ingevallen en zijne huidkleur vaal. Hij klaagde voornamelijk over krampachtige buikpijnen en persingen, opgevolgd door 12—16 maal in de 24 uren zich herhalende stoelontlastingen, welke bleken te bestaan uit grijs geele met eenige faecaalstof vermengde breijige massa's.

De betasting des buiks veroorzaakte den lijder meer pijn, de buik was zamengevallen, de pulsatie der aorta abdominalis duidelijk waarneembaar. De tong was grijs beslagen en hare randen rood. De dorst was aanmerkelijk vermeerderd, de eetlust verdwenen, de urinelozing normaal. Van tijd tot tijd traden er ligte koortsbewegingen in. De huid werd dan droog en heet, er stelden zich bloedopstijgingen naar het hoofd in, terwijl pijnlijke trekkingen in de hand- en voetgewrichten dien toestand vergezelden.

De gemoedstemming was zeer neêrslagtig: lijder, die reeds bijna een jaar sukkelde, vreesde den dood. De slaap, voor zoo ver die niet door buikpijnen en stoelontlastingen gestoord werd, was niet verkwikkend, integendeel gevoelde zich patient 's morgens het meeste vermoeid.

In het geheel maakte patient den indruk op mij van eenen candidaat des doods!

Men diende hem de uncaria toe, in verband met eene gepaste dieët en volstrekte rust. Weldra veranderde de toestand. De darmdejectien verminderden niet alleen, maar namen tevens eene meer faeculente geaardheid aan. De opwekking in het vaat- en zenuwstelsel bedaarden aanmerkelijk; patient werd opgeruimder en sliep beter. Tot mijn groot leedwezen moest ik wegens gebrek aan uncaria, dit middel ter zijde laten, tot dat een ontboden nieuwe voorraad aankwam. In dien tusschentijd beproefde ik achtereenvolgend vele andere geneesmiddelen van diezelfde categorie, omdat geen enkel aan onze oogmerken voldeed.

Hier waren wij gedwongen door proefnemingen, die anders ongeoorloofd zijn, de geneeskracht der uncaria in een helder daglicht te plaatsen. Reeds den eersten dag dien wij verpligt waren in de plaats der uncaria andere middelen te substitueren, konden wij achteruitgang bespeuren, die de volgende dagen nog meer toenam, zoodat patient zijne vroegere chocolade, zoo noemde hij zijne mixtuur met extractum uncariae, gretig terug verlangde. Naauwelijks waren wij in staat aan zijn verlangen gehoor te geven of onmiddelijk volgde weder beterschap. Nog eens moesten wij het voortgebruik der uncaria staken en het gevolg daarvan was hetzelfde als vroeger.

Toen wij andermaal ons dat middel verschaft hadden konden wij het continueren, tot dat patient volkomen hersteld was. Met eene blozende gelaatskleur, vermeerderden omvang des ligchaams, goede eetlust en eene vrolijke gemoedstemming verliet hij op den 26sten April jl. het hospitaal, tot verbazing

diergenen die hem sedert een jaar hadden gade geslagen.

Soerabaija, 21 Mei 1855.

De heer P. L. ONNEN 1ste stadsgeneesheer te Soerabaija, die vier malen in de gelegenheid was het extractum uncariae aan te wenden, deelde bij schrijven van den 21sten Mei 1855 No. 12 het volgende mede aan den waard. dirigerend Offic. van gez. in de 3de militaire afdeeling.

Het eerste geval betrof een schraal tenger jongske van 6 jaar oud, dat sedert een paar jaar leed aan telkens zich herhalende diarrhoeae, waarvan groote afmagering het natuurlijke gevolg was.

Het gebruik van 6 grein extract per dag, bragt na drie dagen de diarrhoea tot staan, die sedert dien tijd, ruim twee maanden, niet geredicifeerd is.

Hier behoort echter opgemerkt te worden, dat ik met het gebruik des extracts 20 dagen in steeds dalende giften ben voorgegaan.

Het 2de geval betrof eenen Chinees van Bezoekie, die zich in eenen zeer uitgeteerden hijdropischen toestand onder behandeling stelde. Patient leed volgens zijne opgave sedert 8 maanden aan bloeddiarrhoe en intermitterende koorts, en had te vergeefs een tal van Chinesche en Javaansche doekons geraadpleegd. Het aantal defaecatien in het etmaal was 30 à 40. Na gehouden onderzoek der faeces bleek, dat patient aan chronische enterohelcose leed. Het geval scheen mij uitermate het gebruik der uncaria aan te wijzen. Na vijf à zes dagen, per dag twee drachmen, extract in mixtuur met morphium te hebben doen gebruiken, was het aantal defaecatien tot beneden 10 gedaald, en veranderde de algemeene toestand zeer ten goede.

Vier à vijf dagen later had patient 2 à 3 sedes, bijna zonder eenig ziekelijk product.

Na drie weken was de hijdropische zwelling geheel geweken, had de huid hare gezonde turgor terug gekregen, bestond er goede eetlust en waren de sedes geheel normaal.

Langzaam verminderde ik de gift des extracts en verliet patient, geheel hersteld, na zes weken de behandeling.

Het derde geval betrof eene 30jarige dame, welke onlangs uit Nederland teruggekomen, waar zij een paar jaren tot herstelling van aphthae orientalis had doorgebragt, andermaal door beginnende verschijnselen dier ziekte werd aangedaan. De diarrhoea met zeer verhoogde gevoeligheid van den geheelen tractus intestinalis, week niet voor de gewone middelen. De uncaria met morphium had ook hier een verrassend gunstig gevolg en tot heden is geen verdacht verschijnsel weder waargenomen.

Het vierde geval kwam voor bij eene eerst sedert eenige maanden alhier aangekomene robuste vrouw, die in de laatste maanden der zwangerschap door dijsenterie aangetast en daarvan hersteld, eenige weken na de bevalling van een tweeling, andermaal door die ziekte onder meer chronischen vorm werd aangedaan.

Na een vergeefs gebruik van de meest gewone middelen, was ook hier de uncaria, met morphium in pillenvorm toegediend, van een verrassend gunstig gevolg en herstelde lijderes geheel onder het allengs verminderd gebruik van dit middel (1).

---

(1) Het nut van morphium bij dijsenterie is algemeen bekend; de vraag is dus welk middel had in het onderwerpelijke het gunstige gevolg.

Daar de door ons van de Westkust van Sumatra ontbodene en verkregene aanzienlijke hoeveelheid van den bast, thans nader onderzoekingen, zoo wel met betrekking tot het daarin veronderstelde alkaloid als de reeds ontdekte bitterstof en zijne geneeskrachten toelaat, zoo zullen deze op ruimer schaal, als tot dus ver het geval kon zijn, verrigt en de uitkomsten daarvan ter goeder tijd openbaar gemaakt worden. W.

KLINISCHE WAARNEMINGEN.

BIJDRAGE TOT DE MEDICINA FORENSIS.

DOOR

C. A. BENSEN.

Officier van gezondheid 2e klasse.

In den beginne dezes jaars werd den resident van Bantam door de justitie te Batavia bekend gemaakt, dat aldaar een geval van vergiftiging had plaats gehad en wel, volgens zeggen, door middel van zekere insekten afkomstig uit het Bantamsche. Deze zouden tot een misdadig doel met rottenkruid worden gevoed en daardoor hunne excrementen eene bijzonder hevige vergiftige eigenschap erlangen. Zoodanig met vergift gevoede insekten zoude men over het voedsel van het beoogde slagtoffer hebben laten loopen, ten einde die levensmiddelen met vergiftige uitwerpselen te doen verontreinigen en daardoor ziekte of dood te veroorzaken.

De resident van Bantam werd verzocht omtrent het ware of onware dezer aangelegenheid onderzoek te doen en daarna te dienen van berigt. Tot opheldering dezer zaak werd door genoemden hoofdambtenaar mijne hulp gevraagd en kwamen onze nasporingen op het volgende neêr:

Er worden in het Bantamsche door sommige menschen, die bij de bevolking den naam hebben zich met bezweringen en tooverij onledig te houden, voor allerlei geheimzinnige doeleinden zekere insekten bewaard en met ketan (orijza glutinosa) in het leven gehouden. Eenigen tijd voor men ze wil ge-

bruiken worden deze diertjes, naar gelang van het doel, met verschillende zelfstandigheden gevoed. Daarna laat men ze, wanneer er zich gelegenheid toe voordoet, over het voedsel van de beoogde persoon loopen om er hunne excrementen op achter te laten. Wil men aan deze persoon uit wraak, haat of jaloezij kwaad doen, zoo worden de diertjes te voren met warangan (acidum arsenicosum), hetgeen ze zeer gaarne en zonder nadeel zouden vreten, of met vergiftplanten, vooral met koetjoeboeng (datura spec. div.) gevoed. Beoogt men daarentegen de toegenegenheid of liefde dezer persoon te winnen, zoo geeft men, voor het gebruik, aan deze insekten kamajan (benzoë) of welriekende bloemen tot voedsel.

Alhoewel het ongerijmde der zaak terstond in het oog viel, besloot ik evenwel ze nader te onderzoeken. De resident van Bantam stelde mij te dien einde eene hoeveelheid der bedoelde insekten, door tusschenkomst van den regent van Serang verkregen, ter hand.

Daar ik uit gebrek aan entomologische werken niet weet of het diertje reeds in de wetenschap bekend is, zoo heb ik het met behulp eener sterke loupe naauwkeurig onderzocht en geef er de volgende beschrijving van: het is een kleine, zwart bruine, zeer levendige, bij den Bantammer onder den naam van »*Moer*" bekende kever van 5 millimeters lengte en 2 millimeters breedte. De kop is bolvormig gewelfd en fijn gepuncteerd. Bovenkaken tangvormig, klein en door de bovenlip bedekt. Onderkaken voorzien van lange vreetspitsen met drie geledingen. Voelhorens middelmatig lang, knodsvormig, parelsnoerachtig, met 10 geledingen. Halsschild afgeknot, halfcirkelvormig, gewelfd, fijn gepuncteerd, met eenen zeer smallen zoom. Het rugschildje zeer klein, driehoekig. Borstschild tusschen de aanhechting der 4 achterste beenen, driehoekig, met den top naar voren gerigt en door eenen overlangschen naad in twee helften gescheiden. Achterlijf elliptisch en van 5 buikringen voorzien. Harde vleugeldeksels, fijn gepuncteerd en elk door acht smalle sleufjes over-

langs gegroefd. Beenen middelmatig lang, alle zes nagenoeg van gelijke lengte. Beenwortels kogelvormig; dijen spilvormig; onderbeenen piramidaal met de basis naar beneden gekeerd, getand en beneden van een doren voorzien. 4 voorste pooten met 5, de beide achterste met 4 geledingen, de laatste leden van eenen dubbelen klaauw voorzien. Raakt men deze tor aan, dan geeft zij eenen zeer doordringenden, kreosootachtigen reuk van zich. Op grond van dezen reuk vermoedde ik bij die torretjes een scherp beginsel en wreef er daarvan eenigen van op de inwendige zijde van mijnen voorarm stuk, zonder dat daar door evenwel eenige prikkeling of roodheid ontstond (1).

Er werden 25 torretjes in een doosje met ketan, met 2 grein gepulveriseerd rottenkruid gemengd, gezet. Eene gelijke hoeveelheid diertjes zette ik in een doosje met wit brood, gedrenkt met eene oplossing van 2 grein rottenkruid op 2 dr. water. Eene derde gelijke hoeveelheid kevers werd in een doosje met de bladeren, bloemen en zaden van datura strammonium gebragt.

Zooals voor uit te zien was, waren de met gepulveriseerd en opgelost rattenkruid gevoede diertjes allen tusschen 1 en 3 uren dood. Het zeggen dat de met rottenkruid gevoede torretjes *levend* tot boven vermeld misdadig doel gebruikt zouden worden, moest derhalve als onwaar worden beschouwd. De met datura strammonium gevoede kevers bleven echter allen in het leven, ofschoon ze na 14 dagen de geheele hoeveelheid (ongeveer eene drachma) opgevreten hadden. Men kon aan de diertjes niet de minste verandering waarnemen.

Wanneer door menschen en hoogere dieren strammonium gebruikt wordt, zoo wordt, gelijk bekend is, de daturine, het werkzame beginsel er van, door de urine uit het ligchaam verwijderd. Het zou derhalve niet onmogelijk zijn, dat ook

(1) De soort is ook te Batavia bij de Inlander algemeen bekend onder den naam van *Moer*. Zij behoort volgens Dr. Bleeker tot het geslacht *Melandrija*.

W.

de excrementen dezer met doornappel gevoede kevers dit alkaloïd bevatten.

De excrementen echter van eenige honderd dezer diertjes, door mij gedurende zes maanden in een bamboezen koker met bras ketan in het leven gehouden, bedragen voor dezen geheelen tijd nog geen scrupel.

De hoeveelheid daturine, die door p. m. 30 kevertjes (de meestal gebezigde menigte) in zoo korten tijd met de excrementen kan worden uitgescheiden, moet in elk geval zoo hoogst onbeduidend zijn, dat er nimmer vergiftigings-verschijnselen door te weeg kunnen worden gebragt.

De geheele zaak moet derhalve wel als eene der vele bij den Inlander in zwang zijnde kwakzalverijen worden beschouwd en het is alleen om het zonderlinge er van, dat er hier gewag van wordt gemaakt (1).

Serang, 25 Julij 1855.

---

(1) Wij zullen evenwel de proefnemingen doen voortzetten. W.

MILITAIRE GENEESKUNDE IN N. O. I.

»De militaire arts moet eenen grooten graad van onverschrokkenheid bezitten, koelbloedig wezen, om op het slagveld even zoo goed, als in eene plaats van het gevaar verwijderd, zijne zorgen te kunnen aanwenden; hij moet zelfs het vijandelijke vuur weten te trotseren, om zijne hulp dadelijk te betoonen, daar, waar geen oegenblik te verliezen is, om het leven van eenen, voor Koning en Vaderland strijdende, te behouden; waagt hij dus zijn leven voor zijne evenmensch, en deelt hij met den soldaat in dezelfde gevaren, dan heeft hij ook aanspraak op dezelfde belooning.''

Gezegde van VAN ONSENOORT.

Er is veel geschreven over de uitoefening der geneeskunde in het algemeen en in het bijzonder, ook met betrekking tot de militaire dienst, doch de wijze, waarop zij in deze gewesten toegepast wordt, is naar onze meening niet die aandacht geschonken, die zij zoo zeer verdient.

Wij hebben het ons daarom tot pligt gesteld om te trachten op te sporen de redenen, die er toe aanleiding gaven en zoo mogelijk het ontbrekende aan te vullen door in dit Tijdschrift eene rubriek te wijden aan de militaire geneeskunde, zoo als zij thans is, met inachtneming van het eenmaal door ons aangenomen beginsel, vermelding van feiten, en zorgvuldige vermijding van wijdloopige redeneringen en bespiegelingen.

Wij hopen zoodoende bouwstoffen te leveren aan hen, die

die geroepen zijn om hetgeen wat reeds in Nederland en elders omtrent de militaire geneeskunde door den druk is bekend gemaakt tot een geheel te vereenigen, terwijl het tevens in onze bedoeling ligt, eenige wenken te geven aan de jeugdige HH. Medici, die zij zich ten nutte kunnen maken in het uitvoeren hunner moeitevolle pligten, die het uitvloeisel zijn van het beroep, dat zij zich gekozen hebben.

Zeiden wij hiervoren dat ons voornemen slechts was, bouwstoffen te leveren tot het zamenstellen van een geheel, dan geschiedde dit met het doel, dat die uitdrukking ons zoude verontschuldigen, wanneer wij soms in het verzamelen en aanbrengen van materialen in een tegen overgestelden zin van de daartoe in handboeken opgegevene regelen, afwijken.

De nevenstaande afbeelding stelt voor een gedeelte der uitrusting van den Officier van gezondheid in N. O. Indie; zij is wanneer wij ons niet vergissen, noch in Nederland, noch in andere landen in gebruik..

Het is zoo op grond hiervan als op onze overtuiging van hare onmisbaarheid te velde, dat wij met bovenbedoelde afbeelding ons voornemen begin van uitvoering geven.

De tasch, die van leder is vervaardigd wordt aan een riem over den schouder gedragen door een der militairen, die den Officier van gezondheid ter beschikking gesteld worden en zich steeds in zijne onmiddelijke nabijheid bevindt. Zij bevat genoegzame verbandmiddelen voor het eerste verband van 40—60 gekwetsten.

Het nut, dat hiervan te trekken is, is te duidelijk om eene nadere beschrijving te behoeven, wij zullen dan ook alleen, met verwijzing tot de op de plaat zelve opgegeven inhoud van de tasch, aanteekenen, dat men door het bezit van haar in de gelegenheid gesteld wordt om op eene doelmatige wijze dadelijke hulp te verleenen, zoo wel in moerassige als bergstreken, met een woord op alle plaatsen, die voor menschen toegankelijk zijn en waar de woede des oorlogs dit vordert.

W.

(*Wordt vervolgd*).

VERANDERINGEN

IN HET

GENEESKUNDIG PERSONEEL,

VAN 16 MEI TOT EN MET 31 JULIJ 1833.

Bijgekomen:

De	Offic.	van	gez.	3de	kl.	H. J. ALKEN,	uit	Nederland.
»	»	»	»	»	»	W. S. CRAMER,	»	»
»	»	»	»	»	»	F. W. H. HUNNIUS,	»	»
»	Apothekers			»	»	G. H. HEKMEIJER,	»	»
»	»			»	»	F. BEER,	»	»

Afgegaan:

De Offic. van gez. 2de kl. A. AKKENAAR, eervol op verzoek [ontslagen.

Bevorderd:

Tot Dirig. Offic. van gez. 2de kl. F. SCHMITT, Offic. v. gez. [1ste kl.

Plaatsingen en Overplaatsingen.

J. N. STEVENS, Offic. van gez. 2de kl. bij de civiel en mi- [litair geneeskundige dienst te Pasoeroean.

H. H. LIEFTINK, Offic. van gez. 3de kl. bij de civiel en [militair geneeskundige dienst te Pangaron.

TH. J. JORRITSMA, Offic. van gez. 3de kl. bij het garnizoens [hospitaal te Ngawie.

A. E. NEEB, Offic. van gez. 3de kl. bij de geneeskundige [dienst ter Westkust van Sumatra.

L. O. de Visser, Offic. van gez. 3de kl. bij het garnizoens [hospitaal te Salatiga.
P. L. Bakhuijs, Offic. van gez. 2de kl. bij de geneeskun- [dige dienst te Palembang.
E. C. G. Bosse, Offic. van gez. 3de kl. bij de expeditionaire [troepen ter Westk. van Borneo.
H. Plasberg, Apotheker 3de kl. bij het scheikundig labo- [ratorium te Weltevreden.

Civiel geneeskundige dienst.

Bijgekomen:

Geene.

Afgegaan:

Geene.

Akte van toelating werd uitgereikt aan:

J. S. Lucardie, tot de uitoefening der artsenijmengkundige [praktijk te Soerakarta.
J. C. Bergmans geb. Wentzel, tot uitoefening der verlos- [kundige praktijk te Soerabaija.

PERSONALIËN.

Sedert den 16den *Mei hebben nog inteekening op dit Tijdschrift verzocht* de HH.

H. Brandes, Civiel geneeskundige.
Mr. P. G. ten Cate, te Tjiekandie.

W. J. VAN DE GRAAF, Direkteur der middelen en domeinen.
BARON GANSNEB genaamd TENGNAGEL, Direkteur van Onrust.
D. LAMMERTSE, Offic. van gez. 3de kl.
J. M. C. E. LE RUTTE, id. id. id.
N. J. SLEGT, id. id. id. bij Zr. Ms. Marine.
J. N. STEVENS, id. id. id. 2de kl.
W. VERWEIJ, Partikulier geneesheer te Biliton.

---

4 Geneeskundig Tijdschrift
55 voor Nederlandsch-Indië.

26693